

Class

171.14

Book

N715

General Theological Seminary Library

CHELSEA SQUARE, NEW YORK

Leo

John Oliver

Inn Luck,
1905.

SUMMA
THEOLOGIAE MORALIS.

SCHOLARUM USUI

ACCOMMODAVIT

H. NOLDIN, S. J.

S. Theologiae professor in Universitate Oenipontana.

I.

DE PRINCIPIIS THEOLOGIAE MORALIS.

CUM APPROBATIONE EPISCOPI BRIXINENSIS
ET SUPERIORUM ORDINIS.

DE
P R I N C I P I I S
THEOLOGIAE MORALIS.

SCHOLARUM USUI

ACCOMMODAVIT

H. NOLDIN, S. J.

S. Theologiae professor in Universitate Oenipontana.

Editio quinta
(4000 exemplarium).

CUM APPROBATIONE EPISCOPI BRIXINENSIS ET SUPERIORUM
ORDINIS.

OENIPONTE.

TYPIS ET SUMTIBUS FEL. RAUCH (C. PUSTET).

RATISBONAE, ROMAE ET NEO EBORACI
APUD FRIDERICUM PUSTET.

1905.

171.14

N715

113790

NEW YORK
LIBRARY
GENERAL THEOREM

Introductio

in theologiam moralem¹⁾.

Quaestio prima.

De natura theologiae moralis.

1. Definitio. 1. *Theologia moralis* definiri potest: scientia activitatis humanae, prout ad finem ultimum supernaturalem dirigitur.

a. Obiectum materiale theologiae moralis sunt actus humani, tota scilicet *activitas humana libera*: hanc enim theologia moralis in finem vitae humanae dirigendam suscipit. *Obiectum formale* est actus humanus *in ordine ad finem ultimum supernaturalem*: actus enim humanos theologia moralis non sub quocunque respectu considerat, sed prout ordinantur ad finem ultimum vitae humanae seu prout homo per eos tendit ad finem vitae aeternae. Ipsa nempe activitatem humanam ita dirigit, ut homo per eam finem vitae a Deo sibi praestitutum assequatur.

b. Theologiae moralis est docere, quo modo actiones humanae comparatae esse debeant, ut homo per eas *finem suum ultimum* assequatur: sed duplex finis hominis ultimus considerari potest: *naturalis*, qualis fuisset, si Deus hominem in ordine naturae reliquisset; et *super-*

¹⁾ *Bouquillon*, Theologia moralis fundamentalis³ (Brugis. Beyaert. 1903). *Lehmkuhl*, Theologia moralis¹⁰ (Friburgi. Herder. 1902). *Müller*, Theologia Moralis⁷ (Vindobonae. Mayer. 1894). *Schwane*, Allgemeine Moralthologie (Freiburg. Herder. 1885). *Simar*, Lehrbuch der Moralthologie (Freiburg. Herder. 1893). *Pruner*, Moralthologie (Kirchenlexikon²⁾). *Göpfert*, Moralthologie³ (Paderborn. Schöningh. 1901). *Krawutzky*, Moralthologische Einleitung² (Breslau. Aderholz. 1898).

naturalis, prout in hoc ordine supernaturali nobis assequendus proponitur. Quatenus actiones hominem ad finem *naturalem* perducant, naturali lumine rationis cognosci potest, idque docet *philosophia moralis*; quatenus autem actiones fini *supernaturali* conveniant, solum ex revelatione divina cognosci potest, idque docet *theologia moralis*.

2. Definitio proposita probanda est: cuiusvis enim scientiae definitio exhibere debet proprium eius obiectum, ita ut a quavis alia scientia distinguatur; sed proposita definitio exhibet theologiae moralis proprium obiectum et quidem ita, ut theologia moralis ab ethica, quae circa idem obiectum versatur, facile distinguatur: ethica enim actiones humanas ordinat ad finem ultimum *naturalem*, theologia moralis vero easdem ordinat ad finem ultimum *supernaturalem*.

2. Alia definitio. Theologia moralis duplici alio modo definiri potest:

a. Scientia *legum et mediorum*, quibus actiones humanae ad finem ultimum supernaturalem ordinantur.

Ut homo ad finem supernaturalem vitae aeternae perveniat, Deus praecepta dedit, quae servari, et media instituit, quae adhiberi debent. Hinc ad actiones humanas in finem suum ultimum dirigendas, normae ex voluntate Dei servandae et media ex eadem voluntate adhibenda proponi debent. Cum ergo theologiae moralis munus in eo sit, quod humanas actiones dirigat in finem ultimum, ipsa leges a Deo latas et media a Deo instituta doceat oportet.

b. Scientia *virtutum*, quas homo exercere debet, ut ad finem ultimum supernaturalem perveniat.

Omnis actio hominis moralis est in genere alicuius virtutis: quilibet enim actione humana, qua servatur norma vel adhibetur medium, quibus homo in finem ultimum dirigitur, exercetur aliqua virtus; quare proprium munus theologiae moralis etiam in hunc modum exhiberi potest, quod ipsa doceat virtutes, quas homo ex voluntate Dei exercere debeat, ad consequendum finem suum ultimum. Hinc theologia moralis vere dici potest *doctrina de virtutibus christianis*; et quoniam complexus omnium virtutum significatur nomine *iustitiae*, theologia moralis recte dicitur *doctrina de iustitia christiana* — die Lehre von der christlichen Gerechtigkeit.

Nota. Quaeri potest, utrum theologia moralis proprie sit *doctrina de virtutibus*, an potius *doctrina de officiis*. — Utrumque cum veritate affirmari potest: proprium enim munus theologiae moralis

est hominem ita dirigere, ut finem vitae aeternae obtineat; iam vero in hunc finem homo dupliciter dirigi potest, vel eo quod ex revelatione christiana deducantur et declarentur virtutes, quae ad finem ultimum obtinendum exerceri debent, vel eo quod colligantur et explicentur normae seu praecepta, quae ex voluntate Dei ad finem ultimum obtinendum servari debent. Illud praestitit *s. Thomas* in parte secunda secundae summae theologiae, hoc effecit *s. Alphonsus* in theologia morali; illud theoriae et speculationi, hoc praxi confessionalis et institutioni populari magis convenit. Attamen doctrinam virtutum theologia moralis non absolutam atque perfectam exhibet, sed ipsa virtutes eatenus tantum docet, quatenus praeceptae sunt earumque exercitium ad obtinendam vitam aeternam vel ad peccatum vitandum necessarium est. Doctrina virtutum omnibus numeris usque ad summam perfectionem absoluta ad *Asceticam* spectat.

3. Theologia practica. Theologia moralis est *scientia theologica* et quidem *practica*.

a. De ratione *scientiae moralis* est, ut veritates ad mores spectantes non utcunque sed ita exponat, ut ex principiis seu fontibus eas demonstret, nexum, quo invicem cohaerent, ostendat, alteram ex altera confirmet atque ex eis ratiocinando novas veritates deducat, id quod theologia moralis, quae hoc nomine insigniri mereatur, praestare debet.

b. Ut scientia stricto sensu *theologica* dici possit, non solum de Deo agat, sed etiam ex divina revelatione cognita sit oportet; atqui theologia moralis de Deo agit prout est finis ultimus supernaturalis ab homine assequendus et prout legislator et mediorum salutis institutor est, id quod praecipue ex revelatione divina cognoscitur.

c. Scientia *practica* ea dicitur, quae non meram veritatis cognitionem sed potius operationem intendit; sed theologia moralis tota est in dirigendis humanis actionibus, cum ipsa ex munere suo doceat, quae praecepta servanda quaeque virtutes exercendae sint ad obtinendum finem vitae aeternae.

4. Relatio theologiae moralis ad scientias affines. *a. Ad ethicam.* Ethica in multis cum theologia morali convenit, immo haec illam in se continet: cum enim finis supernaturalis finem naturalem non excludat sed potius supponat et contineat, quod prae fine naturali malum est, necessario etiam prae fine supernaturali malum erit, quamvis id, quod prae fine naturali bonum est, nondum prae fine supernaturali bonum esse possit, nisi ad ordinem supernaturalem elevetur.

In compluribus tamen ethica et theologia moralis differunt:

α. Ratione *medii cognitionis*: ethicae enim medium cognoscendi est ratio naturalis, theologiae moralis autem medium cognoscendi primum quidem est revelatio divina, secundarium vero est ratio fide illustrata.

β. Ratione *objecti*: ad veritates enim ethicas theologia moralis complures addit veritates ex revelatione divina depromptas, eas praesertim, quae ad vitam supernaturalem virtutesque theologicas referuntur.

γ. Ratione *finis*: ethica enim hominem dirigit ad perfectionem et finem naturalem; theologia moralis autem ad perfectionem et finem supernaturalem.

δ. Ratione *mediorum*: theologia enim moralis docet hominem *auxilia* supernaturalia, praesertim vero sacramenta a Deo instituta, ut eorum ope ad finem vitae aeternae pervenire possit: item *motiva* agendi suppeditat supernaturalia (timorem, spem, caritatem) ac tandem *exempla* ostendit supernaturalia (vitam Christi et sanctorum), ita ut fideles finem suum faciliiori et perfectiori modo assequantur, id quod summa perfectio christiana demonstrat, quam adepti sunt sancti ecclesiae.

b. Ad dogmaticam.

α. Veteres theologi theologiam dogmaticam a theologia morali non distinxerunt, sed omnes veritates revelatas nomine theologiae speculativae ad unum doctrinae corpus redegerunt.

β. Postea vero theologiam moralem a dogmatica separarunt et separatam pertractarunt, ita ut veritates, quae ad dirigendos mores spectant, theologiae morali, eas vero, quae proxime ad mores non referuntur, dogmaticae tribuerent. Hanc theologiam theoreticam, illam practicam appellarunt.

Ex his patet multas veritates morales a divina revelatione depromptas esse et tamquam dogmata ad obiectum fidei pertinere. Immo complures sunt veritates, de quibus aequali iure tum in theologia dogmatica tum in morali sermo institui potest, ut veritates de sacramentis, de iustificatione, de merito, de fine hominis, de virtutibus, de peccatis etc.

γ. Theologia dogmatica quoad veritates, quae ad solam fidem, non ad mores pertinent, theologiae moralis fundamentum est, adeo ut altera alteram fulcire atque illustrare debeat. Et sane ipsae hominis actiones morales ex veritatibus dogmaticis de instituta et peccato originali, de redemptione et gratia redemptoris accuratius et perfectius intelliguntur; insuper complures aliae sunt veritates dogmaticae, quae multum lucis affundunt veritatibus moralibus.

Nota 1. Relationem inter *ethicam christianam atque antiquam* illiusque perfectionem theologi praeceunte *Clemente Alexandrino*¹⁾ ad haec tria capita revocant. *Ethica christiana a.* omnes veritates morales easque apte connexas continet; *b.* maiorem certitudinem suppeditat tum ex evidentibus rationibus internis tum ex summa Christi auctoritate depromptam; *c.* vim atque virtutem confert, qua praecepta moralia etiam difficillima et perfectissima vita fidelium exprimantur²⁾.

Nota 2. Relationem inter *ethicam catholicam et protestanticam* haec quinque capita determinant. *Ethica catholica a.* infallibili magisterio ecclesiae regitur; e contra protestantica, quae eiusmodi magisterio caret, necessario in subiectivismum atque errorem prolabitur; *b.* eius fons non est sola s. scriptura, sed praeter scripturam etiam traditionem ecclesiasticam agnoscit; *c.* libertatem ad vitam moralem necessariam esse docet, quam nec peccatum aufert nec gratia; *d.* iustificationem peccatorum in interna conversione et sanctificatione per gratiam divinam consistere docet, non in subiectiva apprehensione iustitiae, qua Christus iustus est; *e.* iustificationem consequimur per sacramenta in re vel in voto suscepta, quae sola ecclesia a Christo instituta administrat.

Ex his duo manifesta redduntur. Primum est, discrimen inter ethicam catholicam et protestanticam prorsus essentielle dicendum esse; alterum est, rationem discriminis ex veritatibus dogmaticis, quae a protestantibus reiiciuntur, desumendam esse³⁾.

5. Methodus. Methodus theologiae moralis est modus et forma, quae in tractanda theologia morali servatur. Triplex distinguitur methodus: positiva, scholastica et casuistica.

a. Positiva ea est, qua veritates morales e propriis huius scientiae fontibus erutae atque ex illis comprobatae ordine systematico proponuntur; methodus positiva ergo simplicem cognitionem veritatum moralium ex earum fontibus suppeditat.

¹⁾ Strom. 1, 20.

²⁾ Cf. *Mausbach*, Christentum und Weltmoral (Münster. Aschendorff. 1897) S. 1—35.

³⁾ Cf. *Mausbach*, Die katholische Moral (Köln. Bachem. 1901) S. 70 ff.

b. Scholastica seu speculativa ea est, qua veritates morales e propriis fontibus desumtae accuratius explicantur, ex principiis theologicis et philosophicis confirmantur, ab impugnationibus vindicantur, nexus, quo invicem cohaerent, investigatur ac tandem conclusiones ex iis deducuntur; methodus scholastica ergo profundiores et magis scientificam cognitionem earundem veritatum suppeditat.

c. Casuistica ea est, qua neglecto ordine systematico veritates morales ad casus particulares eosque rariores vitae humanae applicantur et quaestiones practicae praesertim difficiliore ex principiis moralibus resolvuntur, ut in singulis casibus cognoscatur, quid licitum, quidve illicitum, quid grave, quid leve peccatum sit.

α. Alii positivam methodum utpote cum scholastica inseparabili nexu coniunctam praetermittentes triplicem hunc modum tractandi theologiam moralem distinguunt: *scholasticum*, *casuisticum* et *mysticum*. Methodus *mystica* illa est, qua veritates morales ita pertractantur, ut ad virtutem eamque perfectam sectandam excitent et dirigant: methodus *mystica* ergo singulas virtutes earumque diversos perfectionis gradus exponit atque ex veritatibus moralibus rationes et motiva deducit, quibus homo ad sectandam perfectionem christianam moveatur ac determinetur. Cum peculiaris extet disciplina theologica, nimirum *ascetica*, quae de virtutibus hoc modo agat, methodus *mystica* non est modus tractandi theologiam *moralem*.

β. Theologi morales, qui methodum casuisticam potissimum sequuntur, *casuistae* vocantur. Eorum alii principiorum expositione fere prorsus neglecta in solvendis casibus praesertim difficilioribus et intricatis vix non unice incumbunt: alii vero praemissa principiorum expositione plus minusve accurata et scientifica casibus discutiendis operam dant.

6. Methodus recentiorum. Recentiores theologiae moralis auctores non unam tantum prae reliquis sectantur methodum, sed eorum plerique omnes tres apte coniungunt; quamvis ergo in diversis theologiae moralis partibus, prout res ipsa postulat, alia methodus prae aliis praevaleat, universim tamen cernitur methodus ex his tribus composita atque permixta.

Et recte quidem cum methodo positiva-scholastica etiam casuistica coniungitur.

Ubi enim theologia moralis futuris confessariis proponitur, sola expositio principiorum moralium non sufficit, sed resolutio diversorum casuum et quaestionum ex vita practica desumtorum prorsus necessaria est. Applicatio enim principiorum ad quaestiones practicas praesertim diversis circumstantiis intricatas pro tyronibus difficultate non caret, quae difficultas superari non potest nisi diuturnis ac variatis exercitationibus.

Insuper multarum quaestionum practicarum solutio non tam a certis principiis quam a prudenti peritorum iudicio atque aestimatione desumitur: sed prudens eiusmodi aestimatio non acquiritur nisi multiplici casuum, quos auctores discutiunt et resolvunt, consideratione ac studio.

Inde fit, ut in theologia morali, praesertim in quaestionibus, quarum solutio a prudenti aestimatione dependet, non solum multum deferatur auctoritati illorum theologorum, qui prudenti iudicio prae reliquis excellunt, sed etiam complurium auctorum sententia citari soleat, quia plurium in eiusmodi quaestionibus conforme iudicium luculentum veritatis testimonium exhibet.

7. Divisio. Ut theologia moralis fini, quem potissimum intendimus, practico conveniat, in *tres partes* apte dividi potest, quarum prima est de fundamentis theologiae moralis seu de primis et generalibus huius scientiae *principiis*; altera est *de praeceptis*, quae exponit normas ex revelatione christiana desumptas, quas homo ex voluntate Dei servare debet, ut finem ultimum vitae aeternae assequatur; tertia est *de sacramentis*, quae sunt totidem media seu adiumenta salutis a Deo instituta, ut homo eorum usu ad vitam aeternam perveniat. Horum autem mediorum usum Deus lege positiva praecipit et ecclesia suis decretis determinat.

Ab hac divisione non differt ea, qua theologia moralis communiter dividitur in *duas partes*, quarum altera *generalis* seu fundamentalis, altera *specialis* vocatur. Illa exponit generalia morum *principia*, haec proprium huius scientiae obiectum pertractat, sc. tum obligationes, quas homo ex voluntate Dei implere, tum media, quae adhibere debet, ut vitam aeternam consequatur. Quam ob rem theologia moralis specialis duas illas partes complectitur, quas supra diximus: *de praeceptis* et *de sacramentis*.

Quaestio secunda.

De fontibus theologiae moralis¹⁾.

Fons theologiae moralis duplici sensu accipitur: id. ex quo veritates morales primo cognoscuntur (*fontes*), et id, in quo veritates morales cognitae continentur (*loci theologici*).

8. Fontes. Supremi fontes theologiae moralis, ex quibus veritates morales cognoscuntur, sunt *revelatio divina* et *ratio humana* tum naturalis tum theologica, per fidem nempe illustrata.

a. Theologia moralis complectitur veritates *supernaturales* per revelationem divinam nobis manifestatas: cum enim finis, ad quem haec scientia hominem dirigere debeat, supernaturalis sit, veritates ordinis supernaturalis in se contineat oportet, quas quidem veritates *ex divina revelatione* cognoscere debemus.

b. Ad finem vitae humanae obtinendum necesse est, ut homo etiam leges *ordinis naturalis* observet: finis enim supernaturalis naturalem finem non excludit sed supponit et perficit; quocirca leges iuris naturae *per rationem* nobis manifestatae pariter ad obiectum theologiae moralis pertinent. Insuper ratio veritates morales divinitus revelatas declarat et illustrat atque ex eis novas veritates ratiocinando deducit.

c. Quatenam sint veritates morales sive per revelationem sive per rationem nobis manifestatae ab infallibili *ecclesiae magisterio*

¹⁾ *Melchior Canus*, De locis theolog. VIII. 4. Ex quo tempore theologia moralis inter scientias theologicas disciplinam exhibet per se consistentem a dogmatica distinctam, etiam de fontibus seu de locis theologiae moralis tractari coepit. Etsi enim fontes theologiae moralis et dogmaticae iidem fere sint, nonnullos tamen moralis theologia proprios habet. *Franciscus Zacharia S. I.* primus de locis theologiae moralis peculiarem tractatum edidit, quem deinde alii in hac re secuti sunt. Cf. *Dissertatio ad Alphonsi de Liguorio moralem theologiam prolegomena de casuisticae theologiae originibus, locis atque praestantia*, quam quidem dissertationem ipso petente s. Alphonso Zacharia exaravit et sanctus doctor tertiae sui operis editioni praefigendam curavit.

discimus. Hoc namque magisterium a Deo institutum et praerogativa infallibilitatis donatum est, ut veritates tum supernaturales tum naturales ad ordinem moralem pertinentes suprema et infallibili auctoritate nobis proponat atque declaret. Ideo a nonnullis auctoribus ecclesiae magisterium theologiae moralis aequae ac dogmaticae *principium formale* seu directivum dicitur.

9. Loci theologiae moralis. Iam illa documenta ordine exhiberi debent, in quibus veritates morales tum supernaturales tum naturales repositae inveniuntur.

1. *Sacra scriptura* tum veteris tum novi testamenti.

a. *Sacra scriptura novi testamenti* est primarius locus theologiae moralis, quatenus non solum praecepta et consilia moralia ex ipso divini salvatoris ore prolata continet, sed etiam perfectissimum exemplar vitae christianae in sanctissima Christi Domini vita nobis exhibet.

b. *Sacra scriptura veteris testamenti* praecepta tum moralia tum ceremonialia tum iudicialia comprehendit. Praecepta ceremonialia et iudicialia vi obligandi destituta cessarunt, praecepta vero moralia a Christo confirmata et ad maiorem perfectionem evecta vim obligandi in novo testamento retinent.

2. *Concilia tum generalia tum particularia* (sive nationalia sive provincialia sive dioecesana sunt) canonibus, qui ad mores spectant, partim praecepta moralia divinitus data declarant ac definiunt, partim nova praecepta ad fidelium salutem condunt.

Advertendum est plerasque leges ab ecclesia latas *leges* esse *disciplinares*, quae mores fidelium externos dirigunt, ideoque variabiles sunt. Mores nempe externi aequae ac rerum adiuncta in dies mutantur, unde fit, ut etiam leges disciplinares pro temporum et locorum ratione variae sint: quod enim hoc tempore et loco utile est, id alio tempore et loco inutile quin et quandoque perniciosum evadit¹⁾.

3. *Decreta summorum pontificum*, quibus diversis modis sive per *constitutiones* (encyclicas) sive per *responsa congregationum* aut doctrinae morales falsae condemnantur, aut praecepta moralia iuris divini vel ecclesiastici declarantur,

¹⁾ Cf. *Benedictus XIV.* De synodo l. 5. c. 3. n. 7.

aut expresse statuitur, quid in determinatis rebus tenendum, quid agendum sit¹⁾).

Ex *propositionibus damnatis* directe et immediate quidem error praescriptus, indirecte et mediate autem simul etiam veritas ab ecclesia definita cognoscitur: hoc ipso enim quod reiicitur error, propositio contradictorie opposita statuitur vera; et quoniam propositiones damnatae infallibiliter falsae sunt, recte infertur propositiones oppositas *infallibiliter veras esse*²⁾. Propositionum damnatarum, quae ad rem moralem pertinent, hae praecipuae sunt:

a. Propositiones 28 ab *Alexandro VII.* 24. sept. 1665 damnatae ut scandalosae et periculosae in praxi.

b. Propositiones 17 ab eodem *Alexandro VII.* 18. mart. 1666 damnatae ut scandalosae.

c. Propositiones 66 ab *Innocentio XI.* 2. mart. 1679 damnatae ad minus ut scandalosae et in praxi perniciosae.

d. Propositiones 31 ab *Alexandro VIII.* 7. dec. 1690 damnatae ut temerariae, iniuriosae, male sonantes, haeresim sapientes etc.

e. Propositiones 5 (circa duellum) a *Benedicto XIV.* 10. nov. 1752 constitutione *Detestabilem* damnatae tanquam falsae, scandalosae ac perniciosae³⁾.

4. *Opera ss. Patrum.* Sancti ecclesiae patres non solum ut testes traditionis sed etiam ut doctores veritatum ad mores pertinentium considerandi sunt; quare distinguendum est, utrum doctrinam ecclesiasticam an propriam proponant. Si in proponenda doctrina ecclesiastica consentiunt, eorum sententia ut absolute certa habenda est: ecclesia enim a veritate deficere non potest; quodsi veritatem proponunt, circa quam ab ecclesia nihil definitum est, sive ipsi consentiunt sive non consentiunt, considerata et expendenda sunt argumenta, quibus eam confirmant:

¹⁾ Horum decretorum collectionem instituit *Ian. Buccroni, Enchiridion morale* complectens selectas decisiones sanctae sedis et sacrarum romanarum congregationum³⁾. (Romae. Cuggiani. 1900).

²⁾ Cf. *Dominicus Vira*, Theses damnatae etc. Quaestio prodroma.

³⁾ In propositiones damnatas commentarios potissimum exarant: *Dominicus Vira*. Damnatae theses ad theologiam trutinam revocatae; *Ioannes de Cardenas*, Crisis theologica (in propositiones ab Innocentio XI. damnatas); *Ioannes Reuter*, Theologia moralis. Pars I. Analysis theologiae moralis reprobatae. *Didacus Duarte*, Brevis expositio propositionum damnatarum a sede apostolica.

de eorum auctoritate vero valent regulae de auctoritate theologorum statuendae.

5. *Opera theologorum*, praesertim vero illorum, quos magni facit ecclesia, quae quidem singularem auctoritatem tribuit *s. Thomae et s. Alphonso*. Unde ipsa ecclesia decisiones in rebus moralibus petentibus quandoque respondet: *Consulantur probati auctores*.

De auctoritate theologorum ex *P. Zacharia* haec tenenda sunt:

a. „Si qua in quaestione universi casuistae eadem inter se concinunt, aientes aliquid licitum esse, haeresi proximum est ab eorum opinione discedere.

b. Ex auctorum fere omnium casuistarum communi sententia usque adeo probabilia sumuntur argumenta, ut (nisi plane gravis et nemini observata ratio aut auctoritas, sed clara atque perspicua obstet) illis refragari temerarium sit.

c. Theologorum casuistarum etiam multorum testimonium, si alii contra pugnant viri docti, non plus valet ad faciendam fidem quam vel ratio ipsorum vel gravior etiam auctoritas comprobat.

d. Unicus auctor, si sit omni exceptione maior afferatque rationem, quam alii non considerarint aut non satis solverint, ipse autem aliorum rationes commode solvat, quamvis doceat contra communem, poterit reddere opinionem probabilem¹⁾.

6. *Ius ecclesiasticum et civile* complura continent, quibus statuitur, quid in certis adiunctis agendum, quid vero vitandum sit.

a. Cum ecclesiae a Deo concessa sit vera potestas legifera, leges ab ecclesia conditae, sive sunt universales sive particulares, ex voluntate Dei observari debent, ut finem vitae aeternae obtineamus; harum legum collectio ius ecclesiasticum vocari potest.

b. Immo etiam auctoritas civilis instructa est potestate ferendi leges in conscientia obligantes. Harum legum ad theologiam moralem illae potissimum pertinent, quibus iura statuuntur aut determinantur: tutela enim iurium potestati politicae imprimis commissa est. Et haec quidem est ratio, ob quam praesertim in tractatu de iure et iustitia ad codicem civilem attendendum sit.

7. *Usus et praxis ecclesiae*: quas enim doctrinas et leges morales ecclesia proponit, eae in fidelium moribus et exemplis expressae reperiuntur; quare usus ecclesiae

1) Cf. *Zacharia*, Dissert. proleg. pr. 2. c. 5.

ad comprobandas confirmandasque veritates morales, eas praesertim, quae ad sacramenta referuntur, apte inservit. Ideo monumenta, quae antiquum ecclesiae usum testantur, inter fontes theologiae moralis merito censentur.

8. *Philosophia moralis.* Eo quod homo ad finem supernaturalem destinatus est, veritates et leges morales ordinis naturalis non abrogatae sed ad maiorem perfectionem evectae sunt, ideo in theologiam moralem assumuntur et una cum veritatibus ordinis supernaturalis *scientiam theologiae moralis* constituunt.

Quaestio tertia.

De principiis theologiae moralis.

10. *Quid sint.* 1. De principiis theologiae moralis triplici sensu sermo esse potest, siquidem principia theologiae moralis dicuntur.

a. *Revelatio divina et ratio humana* tum naturalis tum potissimum supernaturalis per fidem illustrata: media enim cognitionis, quibus aliquam scientiam nobis comparamus, eius principia dicuntur.

b. *Loci theologiae moralis:* documenta enim, ex quibus alicuius scientiae veritates hauriuntur, pari modo eius principia vocantur.

c. *Certae veritates morales:* veritates enim, ex quibus aliae ratiocinatione deducuntur, principia vocari solent.

2. Si nomine principii *certae veritates morales* intelliguntur, duplicis generis principia distinguere debent, gene-

¹⁾ Cf. *Kleutgen*, Institutiones theologicae (Ratisbonae. Pustet. 1881) p. 27 ss.

ralia et particularia. *Generalia* dicuntur illae veritates fundamentales ex supremo theologiae moralis obiecto desumtae, quae integram scientiam moralem ita pervadunt, regunt atque determinant, ut particulares veritates morales earum ope deducantur, confirmentur et intelligantur; *particularia* dicuntur singulae veritates morales ex propriis earum fontibus desumtae, ex quibus *veritatibus* veluti ex radice aliae veritates ratiocinatione deducuntur. Sicut enim veritates revelatae, quae theologiae dogmaticae obiectum constituunt, huius principia appellantur, ita particulares veritates morales theologiae moralis principia dicenda sunt. De principiis generalibus hic sermo est; principia particularia constituunt praecipuum obiectum theologiae moralis specialis.

11. Quae sint haec principia generalia, ex obiecto theologiae moralis colligitur: cuiusvis enim scientiae suprema principia ex eius obiecto desumuntur. Ideo declarato undequaque theologiae moralis obiecto, *actione scilicet morali ad finem ultimum dirigenda*, suprema principia stabilita sunt. Iam vero actio moralis omni ex parte declaratur propositis causis, quae ad constituendam actionem moralem ad finem ultimum dirigendam aliquo modo concurrunt. Agendum igitur erit:

a. de fine hominis ultimo, qui est causa finalis, in quam actus morales dirigendi sunt;

b. de ipsis actibus humanis, qui sunt subiectum et causa materialis actuum moralium;

c. de cognitione et libera voluntate, quae sunt eorum causa efficiens;

d. de moralitate et supernaturalitate, quae est causa eorum formalis;

e. de conscientia et de legibus, quae duo causam eorum exemplarem et duplicem regulam actionum moralium constituunt;

f. de virtutibus ac vitiis, quae proprietatem essentialem cuiuslibet actus moralis et duo suprema genera

actionum moralium constituunt: ex cognitione enim regulae actionum moralium immediate sequitur divisio omnium actionum moralium in virtutes et peccata, prout regula morum observatur aut laeditur.

Ex his iam duo sine negotio intelliguntur: *a.* principia actus moralis simul esse suprema principia ipsius theologiae moralis; *b.* expositis hisce principiis simul exponi condiciones seu proprietates, quae omnibus actibus moralibus convenire debent, ut ad finem ultimum obtinendum apti sint: omnes enim moraliter boni, supernaturales. meritorii, regulae morum consentanei esse debent, ut conducant ad vitam aeternam.

Liber primus.

De fine hominis ultimo.

Quaestio prima.

De ipso fine ultimo¹⁾.

12. Quis sit. Homo destinatus est ad participandam in aeternitate *vitam divinam*, cognitionem scilicet et amorem, quibus Deus ipse se cognoscit et diligit. Tum enim ex sacra scriptura tum ex definitionibus ecclesiae constat hominem destinatum esse ad intuitivam Dei visionem, ex qua summa Dei dilectio necessario resultat.

a. Carissimi, nunc filii Dei sumus; et nondum apparuit, quid erimus: scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est²⁾. His verbis apostolus docet statum nostrum in aeternitate longe diversum fore ab eo, quem nunc habemus: Deo enim ex gloria et beatitudine tunc similes erimus; causam vero admirabilis huius immutationis esse *intuitivam Dei visionem*.

b. Ex parte enim cognoscimus et ex parte prophetamus. Cum autem venerit, quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est.

¹⁾ Cf. *Klentgen*, Theologie der Vorzeit² (Münster. Theissing. 1872) 2. Bd. 4. Hauptst.: Von der übernatürlichen Gemeinschaft mit Gott; 5. Hauptst.: Vom natürlichen und übernatürlichen Ziel und Ende des Menschen. 5. Bd. 3. Hauptst.: Von der praktischen Theologie. *Bonquillon*, Theologia moralis fundamentalis³ l. 1. De ultimo fine; l. 2. De mediis ad finem. *Schwane*, Allgemeine Moraltheologie (Freiburg. Herder. 1885) § 13.

²⁾ 1. Ioan. 3, 2.

*Videmus nunc per speculum in aenigmate; tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum*¹⁾. Ex his discimus cognitionem Dei, qua in hac vita fruimur, longe inferiore esse cognitione, qua fruituri sumus in aeternitate: cognitio enim huius vitae sive naturalis per rationem sive supernaturalis per fidem est cognitio Dei mediata; cognitio autem vitae futurae est *immediata Dei visio atque intuitio*.

c. *Benedictus XII.* declarat: „Auctoritate apostolica definimus, quod beati divina essentia perfruantur, nec non quod ex tali visione et fruitione eorum animae, qui iam decesserunt, sunt vere beatae et habent vitam et requiem aeternam“²⁾.

d. Ex intuitiva visione, qua intellectus humanus intime cum divina essentia coniungitur, naturali necessitate oritur in voluntate amor summi boni immediate cogniti. Summam hanc caritatem, qua homo in Deum fertur, significat apostolus his verbis: *nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas*³⁾: ideo enim caritatem fide et spe maiorem dicit, quia etiam in aeternitate mansura est.

13. In cognitione et amore Dei, ad quem homo destinatus est, hinc quidem *gloria Dei*, inde vero *hominis beatitudo* consistit.

a. Gloria Dei externa formalis consistit in cognitione, laude et amore, quem creaturae intellectuales Deo exhibent; maiorem vero laudem et amorem Deo summo bono exhibere non potest homo praeter eum, qui in visione cum consequente amore consistit.

α. *Gloria* duplex est, interna et externa. *Interna* est perfectio et excellentia, propter quam aliquis dignus est, qui cognoscatur et laudetur; *externa* est opus externum, propter quod aliquis admirationem et laudem meretur.

Gloria interna vel est *obiectiva*, ipsa scilicet perfectio et excellentia, quae constituit obiectum cognitionis et motivum laudis, vel *formalis*, quae est cognitio ipsius excellentiae et laus, amor et gaudium, quae ex hac cognitione sequuntur. *Gloria externa* pariter vel est *obiectiva*, ipsum scilicet opus externum, quod constituit obiectum cognitionis et rationem laudis atque admirationis, vel *formalis*, quae est cognitio operis et laus, amor et admiratio, quae inde sequuntur.

β. Definitio igitur, qua gloria definiri solet: *clara cum laude notitia* i. e. cognitio de alicuius excellentia cum eiusdem agnitione et

¹⁾ 1. Cor. 13, 9—12.

²⁾ Constitutio *Benedictus Deus* 29. ian. 1336.

³⁾ 1. Cor. 13, 13.

laude, haec inquam definitio exhibet *gloriam externam formalem*, quae sensu proprio gloria appellatur.

b. Perfecta hominis beatitudo in illis actibus consistit, quibus ipse summum bonum perfecte possidet eoque fruitur; atqui visione Dei intuitiva atque amore, qui exinde necessario consequitur, homo perfectissimo modo possidet summum bonum eoque fruitur. Ideo *Benedictus XII.* ait: Beati „divina essentia perfruuntur, necnon ex tali visione et fruitione animae eorum, qui iam decesserunt, sunt vere beatae“.

Homo ergo ad aeternam beatitudinem et ad Deum in aeternum glorificandum destinatus est. Gloria Dei est hominis *finis ultimus primarius*, aeterna beatitudo est eius *finis secundarius*.

14. Supernaturalis est. Finis ultimus, ad quem homo a Deo destinatus est, plane *supernaturalis* est, qui scilicet omnes vires omnesque exigentias naturae creatae excedit atque ipsius vitae divinae participatio est.

a. Beatitudinem, quae nobis promittitur in coelo, ille tantum cognoscere potest, qui scrutatur profunda divinitatis; atqui eiusmodi beatitudo tum vires tum exigentias naturae creatae superat ideoque stricto sensu supernaturalis est¹⁾.

b. Naturae creatae prorsus supernaturalis est beatitudo filii Dei; atqui beatitudo, quae nos manet in aeternitate, est participatio beatitudinis ipsius filii Dei: etenim *dabit nobis sedere secum in throno suo, sicut ipse sedet in throno patris sui*²⁾; *disponet nobis regnum, sicut disposuit sibimetipsi pater; dabit, ut edamus et bibamus super mensam suam in regno suo*³⁾.

c. Beatitudo, quae in aeternitate nos manet, in intuitiva visione Dei consistit una cum amore, qui ex ea necessario resultat: atqui haec est ipsius Dei beatitudo et consequenter prorsus supernaturalis.

d. Plane supernaturalis est filiatio, qua homo constituitur filius Dei adoptivus; ergo supernaturalis est etiam beatitudo, quae filiationi

¹⁾ *Oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum; nobis autem revelavit Deus per spiritum suum: spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* 1. Cor. 2, 9. 10.

²⁾ *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut et ego vici et sedi cum patre meo in throno eius.* Apoc. 3, 21.

³⁾ *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Luc. 22, 29 s.

adoptivae debita proportione respondet; atqui beatitudo, quam expectamus in aeternitate, est beatitudo filiorum Dei¹⁾.

15. Ad maiorem huius rei declarationem iuvabit distinguere ordinem naturalem et supernaturalem.

a. Ordinem naturalem constituit complexus relationum, quibus homo a Deo conditus refertur ad Deum auctorem naturae. Complectitur ergo hic ordo finem ultimum naturalem seu bona, in quorum assecutione homo perfectam felicitatem naturalem consequitur, leges et media, quae ad hunc finem obtinendum inserviunt.

Ordo naturalis ipso *facto creationis* instituitur. Sed placuit Deo summe bono hominem supra naturam suam ad altiorem ordinem elevare atque ad ipsum aliam relationem induere, quam natura humana neque exigit nec suis viribus assequi unquam potest, relationem scilicet plane supernaturalem.

b. Ordinem supernaturalem constituunt relationes, quibus homo in filium a Deo adoptatus ad Deum patrem suum adoptantem refertur. Complectitur ergo hic ordo finem supernaturalem seu bona, in quorum possessione homo beatitudinem supernaturalem consequitur, leges et media, quibus ad hanc obtinendam dirigitur et iuvatur.

Ordo supernaturalis instituitur ipso *facto adoptionis*, seu elevationis naturae humanae in statum filiationis adoptivae.

¹⁾ *Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii et heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.* Rom. 8, 14—17. Cf. Gal. 4, 1 ss.

Quaestio secunda.

De mediis ad finem ultimum.

16. Quae sint. Hoc loco considerata non sunt *media externa*, quae Christus Dominus in hunc finem instituit, ut sunt ecclesia, sacramenta et eiusmodi, sed solum *media interna*, quibus anima instruitur, ut ad finem supernaturalem tendere possit. Ad haec media pertinent gratia sanctificans, habitus infusi et gratia actualis.

Per *gratiam sanctificantem*, quae animae substantiae inhaeret, homo elevatur ad naturam et vitam supernaturalem fini supernaturali, ad quem destinatus est, proportionatam. Per eandem constituitur filius Dei adoptivus et fit particeps naturae divinae et hereditatis filiorum Dei

Per *habitus infusos*, qui animae potentiis, intellectui scilicet et appetitui, inhaerent, homo instruitur viribus et potentiis, quibus opera fini supernaturali proportionata atque ad illum consequendum apta exercere possit.

Per *gratias actuales* Deus ad singulas hominis actiones supernaturaliter concurrat, eo quod eas auxilio suo praevenit, comitatur et perficit.

Ut homo actibus suis moralibus in finem ultimum tendere possit, potentiae, quibus actus morales eliciuntur, instructae esse debent dispositionibus et qualitatibus ex se stabilibus, quibus aptae reddantur ad actus fini consentaneos eliciendos; ideo Deus potentiis indidit *habitus* eosque supernaturales. Porro ut potentiae habitibus instructae supernaturaliter agere possint, insuper indigent *gratia actuali*, qua ad actus excitentur. Tandem ut earum actus meritorii sint vitae aeternae, anima ornata esse debet *gratia sanctificante*. His continentur omnia media interna, quae homini necessaria sunt, ut vitam moralem fini ultimo consentaneam degere possit.

De gratia sive habituali sive actuali tractat theologia dogmatica; quae vero de habitibus infusis scitu necessaria sunt, hoc loco exponenda veniunt. Porro habitus infusi sunt duplicis generis, virtutes supernaturales et dona Spiritus sancti, de quibus iam agendum est.

Articulus primus.

De virtutibus supernaturalibus¹⁾.

17. Num sint. *Virtutes supernaturales sunt habitus a Deo infusi, quibus homo actus supernaturales connaturaliter exercere possit. Eiusmodi virtutes a Deo infundi ratione theologica demonstratur et ex concilio tridentino constat.*

a. Requiritur, ut natura ad statum supernaturalem elevata actus, quibus in finem supernaturalem tendit, *connaturaliter* efficere possit; atqui ad hoc requiritur, ut non solum principium externum et transiens (gratia actualis), sed etiam principium internum et permanens (potentia) sit supernaturale, id quod suppeditant habitus infusi. Ideo Deus ornavit hominem habitibus virtutum supernaturalium.

Quod ergo in ordine naturae sunt animae potentiae, intellectus et voluntas, id in ordine supernaturali sunt habitus infusi, nempe *principium proximum* vitae supernaturalis, sicut gratia sanctificans, ex qua habitus infusi promanant, dicenda est vitae supernaturalis *principium remotum*.

b. Si solum in genere quaeritur, *num sint virtutes infusae*, responderi debet ex revelatione certum esse, animae infundi virtutes supernaturales: ex concilio enim tridentino novimus *hominem in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum haec (dona) omnia simul infusa accipere per Iesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem*²⁾. Virtutes infusae aliae sunt virtutes *theologicae*, aliae virtutes *morales*.

18. De virtutibus theologicis. 1. Virtutes theologiae illae dicuntur, quarum motivum (obiectum formale) est Deus seu aliqua perfectio divina.

¹⁾ *Suarez*, De gratia l. 6. c. 4. *Maazzella*, De virtutibus infusis* (Romae. Forzani. 1894). *Pesch*, Praelectiones dogmaticae (Friburgi. Herder. 1898) VIII. 1. *Tepc*, Institutiones theol. mor. generalis (Parisiis. Lethielleux. 1898). De virtutibus. II. p. 147 ss.

²⁾ Sess. 6. c. 7.

Theologicae (divinae) hae virtutes dicuntur ratione *originis* divinae, quia non cognoscuntur nisi revelatione divina, nec acquiruntur nisi a Deo nobis infundantur: ratione *essentiae*, quia in se supernaturales sunt; potissimum vero ratione *obiecti formalis*, quod est aliqua perfectio divina; econtra aliarum virtutum obiectum formale est aliud bonum creatum. Virtutum theologicarum tamen etiam *obiectum materiale* (verum, quod credimus, et bonum, quod speramus et diligimus), saltem principale et primum, est ipse Deus.

2. Tres sunt virtutes theologicae, nempe *fides*, *spes* et *caritas*.

a. S. Paulus de virtutibus theologicis scribens: *nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas*¹⁾, loquitur de genere virtutum ab omnibus aliis virtutibus distincto. Ideo concilium tridentinum declarat: in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum haec omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur, *fidem, spem, caritatem*²⁾.

b. Cum ad finem supernaturalem destinati simus, Deus nos capaces, reddere voluit, qui ad eum actibus proportionatis, nempe intrinsicis supernaturalibus, connaturaliter tenderemus; ad hoc autem necesse fuit, ut habitus virtutum theologicarum nobis infunderentur. Nam ut in Deum finem supernaturalem tendere possimus, necesse est, ut eum supernaturaliter cognoscamus, ut supernaturali desiderio in eum feramur, tandem ut supernaturaliter ei conformemur; atqui primum habetur per fidem, alterum per spem, tertium per caritatem theologicam, per habitus igitur infusos virtutum theologicarum.

3. Virtutes theologicas a Deo nobis *infundi* complures de fide certum dicunt ex loco citato concilii tridentini. Infunduntur autem omnes simul una cum gratia sanctificante, at non omnes simul amittuntur.

4. Quoties gratia sanctificans *augetur*, simul cum ea etiam virtutes theologicae cum reliquis virtutibus augentur: tanta enim est connexio inter gratiam et virtutes, ut cum illa infundantur, conserventur et augeantur; sed gratia sanctificans susceptione sacramentorum et bonis operibus *augetur*³⁾.

5. Quamvis virtutes theologicae cum gratia sanctificante omnes simul infundantur atque ex ea dimanent,

¹⁾ 1. Cor. 13, 13.

²⁾ Conc. trid. sess. 6. c. 7.

³⁾ Concil. trid. sess. 6. can. 24.

non tamen omnes cum ea *amittuntur*, sed pereunt per actus ipsis oppositos.

Caritas cum gratia sanctificante per quodvis peccatum mortale amittitur, fides autem et spes solum per peccatum mortale his virtutibus directe oppositum amittuntur: fides enim et spes natura praecedunt caritatem, ad eam disponunt atque conducunt, quapropter amissa caritate non amittuntur eius praeviae dispositiones sed remanent in peccatore, ut eum in recuperanda caritate iuvent. Per peccatum mortale desperationis amittitur *spes* cum caritate et gratia sanctificante, non autem fides, quae est praevia dispositio ad spem et fundamentum omnium virtutum supernaturalium. Tandem per peccatum mortale haeresis amittitur *fides* cum gratia sanctificante et omnibus virtutibus infusis.

19. De virtutibus moralibus. Virtutes morales illae dicuntur, quarum obiectum formale est actionum honestas.

a. Cum de fide certum non sit etiam virtutes *morales* a Deo nobis infundi, sunt theologi (scotistae), qui id negant; eorum tamen doctrina ab aliis ut erronea reiicitur. Et sane si constat virtutes theologicas infundi, id de moralibus negari non potest: eadem enim est necessitas virtutum moralium et theologicarum ad proprios actus eliciendos; si ergo Deus infundit virtutes theologicas, ut earum actus per interna principia connaturaliter exerceantur, ex eadem ratione etiam virtutes morales infundere debet. Ideo catechismus romanus docet: „Huic (gratiae) additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur“¹⁾.

b. Quot sint virtutes morales infusae, non constat. Dicendum videtur quatuor virtutes cardinales infundi, sed non plures: cum enim reliquae virtutes morales ad virtutes cardinales revocentur tamquam earum partes integrales aut subiectivae, illarum habitus etiam ad harum actus eliciendos sufficiunt.

20. Quid operentur virtutes. Habitus infusi ex communiore et veriore theologorum sententia dant ipsam

¹⁾ De baptismo n. 51.

potestatem, non etiam facilitatem supernaturales actus eliciendi, quia inclinant quidem ad suos actus, eorum impedimenta autem non remouent.

a. Ex his iam patet potissimum *discrimen*, quod *inter virtutes infusas et acquisitas* intercedit: α. virtutes enim infusae dant ipsam facultatem, at non etiam facilitatem supernaturaliter operandi: cum enim infunduntur, non auferunt impedimenta operandi, quae proveniunt ex concupiscentia et ex malis habitibus. Facilitas operandi per exercitium habitus infusi comparatur. Virtutes autem acquisitae non tribuunt potestatem sed facilitatem operandi: potestas enim operandi iam a natura adest; cum vero repetitis actibus nec sine pugna comparentur, eo ipso minuunt vel etiam penitus auferunt difficultates operandi, quae ex concupiscentia vel ex prava consuetudine proveniunt. β. Virtutes infusae cum gratia sanctificante puncto temporis infunduntur, suis actibus non effective sed meritorie augentur et per peccatum mortale cum gratia sanctificante puncto temporis destruuntur. Virtutes autem acquisitae non uno actu sed repetitis actibus acquiruntur iisdemque effective augentur et non-usu vel actibus contrariis paulatim minuuntur ac tandem evanescunt.

b. Hinc quandoque homines peccatores e. g. impudicos in aliqua virtute e. g. in iustitia excellere videmus: nam per peccatum mortale non destruuntur omnes virtutes acquisitae. Econtrario homines iustos videmus contra diversas easque vehementes in malum propensiones pugnare debere: virtutes enim infusae non auferunt naturales habitus pravos, qui actibus contrariis paulatim debilitantur.

Articulus secundus.

De donis Spiritus sancti¹⁾.

21. Num sint dona et quot. Praeter virtutes theologicas et morales a Deo infusas homini iusto conferuntur *septem dona Spiritus sancti*. Communiter definiuntur dona: qualitates quaedam, quibus anima disponitur ad opera sublimiora et extraordinaria vitae christianae exercenda. Sunt

¹⁾ S. Thomas I. II. q. 68. Suarez, De gratia l. 2. c. 17 s., l. 6. c. 10. Weiss, De septem donis Spiritus sancti. (Viennae. 1895). Bodewig, Die Gaben des hl. Geistes (Zeitschrift f. kath. Theol. 1882. 1883). Göpfert, Moraltheologie³ I. n. 262 f. Meschler, Die Gabe des hl. Pfingstfestes² (Freiburg. Herder. 1892) Kap. 27—34. Tepc, l. c. p. 275 ss.

ergo dona habitus, qui, sicut virtutes, animae potentiis permanentemente inhaerent.

a. Hanc doctrinam sancti patres et theologi unanimi consensu colligunt ex his sacrae scripturae verbis: *Et requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis et replebit eum spiritus timoris domini*¹⁾. Quae verba de Messia quidem dicuntur, a sanctis ecclesiae patribus autem homini iusto applicantur, quippe quem Deus praedestinaverit conformem fieri imagini filii sui²⁾.

b. Solet Spiritus sanctus hominem iustum illustrationibus et inspirationibus supernaturalibus non solum ad ordinarios vitae christianae virtutes movere, sed quandoque etiam ad opera perfectiora et sublimiora divino instinctu inspirare atque excitare. Atqui per virtutes infusas homo iustus instructus est quidem viribus supernaturalibus, quibus virtutes ordinarias vitae christianae exercere possit, at per eas non redditur aptus ad omnia etiam extraordinaria et difficilia opera perficienda. Ideo conceduntur ei dona Spiritus sancti, quae per modum habitus eius potentiis inhaerent eumque aptum reddunt, qui extraordinariis motionibus Spiritus sancti promte obediat. Sunt ergo dona Spiritus sancti *principium supernaturale internum, quo etiam opera sublimiora et extraordinaria vitae christianae conaturaliter fiant*.

c. Septem numerantur dona Spiritus sancti: donum sapientiae, intellectus, consilii, fortitudinis, scientiae, pietatis et timoris Domini: cum enim haec dona conferantur ad virtutes perficiendas et septem sint praecipuae virtutes, oportuit ut etiam septem dona infunderentur. Unde Spiritus sanctus, cui haec dona tamquam auctori per appropriationem tribuuntur, ab ecclesia *septiformis munere* appellatur, idemque rogatur, ut suis fidelibus det *sacrum septenarium*.

Dona ergo omnibus infunduntur iustis, atque ex eorum nominibus apparet quatuor pertinere ad potentiam cognoscitivam: *intellectum*,

¹⁾ Isai. 11, 2. 3.

²⁾ Rom. 8, 29.

scientiam, sapientiam, consilium tria vero ad voluntatem: *timorem, pietatem, fortitudinem*.

d. Quamvis dona cum virtutibus in ratione habitus convenient, dupliciter tamen a virtutibus differunt: α. Ratione *causae impulsivae*: nam ad actus virtutum homo excitatur propria ratione sive naturali sive supernaturali, et habitibus virtutum disponitur ad promte obediendum rationi; ad opera autem sublimiora ab ipso Spiritu sancto movetur, et habitibus donorum disponitur ad promte obediendum Spiritui sancto. β. Ratione *obiecti* seu actuum, ad quos disponunt: virtutes enim disponunt hominem ad opera, quae secundum ordinem communem vitae christianae fiunt; dona autem disponunt hominem ad opera, quae ordinem communem virtutis excedunt.

22. Natura donorum. De natura singulorum donorum theologi non consentiunt, haec tamen ex probabiliore eorum doctrina dicenda videntur.

1. *Donum intellectus* hominem disponit ad veritates revelatas sive practicas sive theoreticas ex inspiratione divina clarius et profundius percipiendas tum quoad sensum earum tum quoad earum nexum. Cum hac cognitione nectitur aptitudo et facilitas intelligendi sensum s. scripturarum.

2. *Donum scientiae* supposita fide veritatum revelationum hominem disponit ad recte iudicandum de religione christiana, quatenus sub influxu Spiritus s. ex rationibus tamen naturalibus intelligit eas esse manifesto credibiles, sanae rationi apprimè consentaneas christianamque virtutem tantae esse excellentiae, ut bonis terrenis omnibus sit anteponenda.

3. *Donum sapientiae* item supposita fide hominem disponit ad recte iudicandum de veritatibus religionis christianae, quatenus non ex rationibus naturalibus sed supernaturalibus et divinis, prout nempe ex Deo sunt, supremo principio et fine, earum pulchritudinem contemplantur atque in iis delectatur.

4. *Donum consilii* hominem disponit, ut ex motione Spiritus sancti eligat media, quae apta sunt ad progrediendum in via perfectionis. Quoniam vero Spiritus s. altiora eligit quam prudentia humana, accidit, ut iustum ad ea impellat, quae hominibus stulta apparent, et magis admiranda quam indiscriminatim imitanda sunt¹⁾.

5. *Donum fortitudinis* hominem disponit ad superandas extraordinarias difficultates, quae obstant exercitio virtutum. Donum fortitudinis a virtute fortitudinis, quae ad superandas easdem difficultates inclinatur, dupliciter differt: *a.* virtutis motivum est naturalis honestas, quae in superandis difficultatibus cernitur; motivum doni est fiducia in motionem et assistentiam Spiritus sancti. *b.* Virtus respicit mensuram virium naturae; donum vires naturae excedit et audet ea, quae rationi naturali temeraria apparent²⁾.

6. *Donum timoris* hominem disponit, ut sequatur motionem Spiritus s. ad reverentiam Deo exhibendam: timor enim intelligitur reverentialis erga divinam maiestatem, cui etiam Christus Dominus reverentiam exhibuit, et coram qua teste s. scriptura procidunt angeli in facies suas³⁾.

7. *Donum pietatis* hominem disponit, ut sequatur Spiritum sanctum moventem ad honorandum Deum ut patrem nostrum⁴⁾. Sicut pietas in ordine naturali refertur ad parentes, ita in ordine supernaturali refertur ad Deum, patrem nostrum altiore sensu; ideo pietas ad quoscunque actus disponit, quibus ex speciali motione Spiritus s. reverentiam exhibemus Deo, ut patri nostro omnibusque aliis (ut sanctis, ecclesiae, proximis), quatenus ad Deum, ut patrem referuntur.

Quamvis dona a virtutibus discrepent, tamen singulis donis respondet specialis virtus, quam donum dignitate et excellentia superat: *a.* donum *intellectus* respondet *fidei*: *b.* donum *scientiae* item respondet *fidei*: *c.* donum *timoris* respondet *spci*: *d.* donum

¹⁾ Cf. Iud. 11, 30; 16, 29; 1. Mach. 6, 46.

²⁾ Cf. 1. Reg. 17, 32 ss.; 2. Mach. 6, 18 ss.

³⁾ Cf. Apoc. 7, 11.

⁴⁾ Rom. 8, 15.

sapientiae respondet *caritati*; *e.* donum *consilii* respondet *prudentiali*; *f.* donum *fortitudinis* respondet *virtuti fortitudinis*; *g.* donum *pietatis* respondet *virtuti iustitiae*.

23. Supremum principium. *Finis ultimus supernaturalis* seu destinatio hominis ad beatitudinem, quae in visione et amore Dei consistit, *supremum est principium theologiae moralis*. Ex hac namque veritate omnia determinantur et intelliguntur, quae ad hominum sanctificationem a Deo instituta et ab hominibus praestanda sunt. Et sane ut vita christiana fini beatitudinis aeternae proportionata sit, infunditur *gratia sanctificans*, qua homo elevatur ad ordinem supernaturalem, constituitur iustus, sanctus, filius Dei adoptivus et qua sortitur principium vitae supernaturalis, quae filio Dei et herede beatitudinis aeternae digna sit. Cum gratia sanctificante infunduntur *virtutes theologicae*, quibus potentiae animae, intellectus et voluntas, supernaturaliter perficiuntur et aptae redduntur ad exercendas virtutes quoad obiectum prorsus supernaturales et vitae aeternae proportionatas. *Virtutes morales* quoad obiectum quidem a virtutibus naturalibus non differunt, attamen per habitus infusos et per influxum, quem supernaturalis caritas in earum actus exercet, elevantur ad perfectionem supernaturalem, quae dignitati filii Dei ad visionem beatificam destinati conveniens sit. Ad hanc vitam supernaturalem gignendam, alendam, perficiendam, conservandam et, si amissa fuerit, denuo reparandam Christus Dominus instituit *sacramenta*, ceu totidem fontes et adminicula vitae supernaturalis. Ad eundem denique finem his omnibus adiecit *praecepta* virtutum theologicarum et praecepta, quae referuntur ad sacramenta, quae quidem sunt praecepta ordinis supernaturalis.

Quaestio tertia.

De obligatione tendendi in finem ultimum.

24. De ipsa obligatione. Primarium et principale officium morale, quod homini in hac vita degenti incumbit, est obligatio tendendi in finem ultimum eumque mediis a Deo ordinatis assequendi.

1. Omnes res creatae necessario tendunt in finem ab auctore naturae sibi praestitutum, creaturae quidem irrationales necessitate physica, creaturae autem rationales necessitate morali: agens enim liberum propria electione pervenire debet ad finem, libere eligendo finem et ea, quae ad finem consequendum a Deo ordinata sunt; sed necessitas haec moralis est obligatio tendendi in finem ultimum.

Hoc argumentum etiam in hunc modum exhiberi potest: Homo naturali pondere finem bonumque suum quaerit; sed in ente rationali libero tendentiae naturae lege ac obligatione morali reguntur: tenetur ergo lege morali in finem ultimum tendere.

2. Homo ad finem vitae aeternae a Deo destinatus est; sed in hac destinatione manifesto continetur voluntas Dei, qua homo obligatur ad finem per media ab ipso ordinata assequendum. Confirmatur haec obligatio addita sanctione amittendi vitam et incurrendi mortem aeternam: *Et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii*¹⁾. *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur*²⁾.

Hoc argumentum ita exhiberi potest: Deus finem ultimum hominis se constituit; sed eo ipso, quod finem ultimum se constituit, homini imposuit obligationem in finem ultimum tendendi.

¹⁾ Ioan. 5, 29.

²⁾ Matth. 7, 19.

3. Eadem obligatio expressis verbis s. scripturae homini iniungitur: *cum metu et tremore vestram salutem operamini*¹⁾.

25. Quid involvat. 1. Imprimis tenetur homo finem ultimum cognoscere et fide apprehendere eumque constituere finem vitae suae moralis.

Ex his colligitur primum ac fundamentale praeceptum totius vitae moralis hoc esse, ut homo se suaque omnia ordinet in Deum finem suum ultimum, et cum ordinatio in Deum in hoc ordine salutis fiat per caritatem Dei, intelligitur, cur actus caritatis divinae in initio vitae spiritualis necessarius et praeceptus sit.

2. Tenetur servare praecepta. Si enim prosecutio finis praecipitur, simul praecipitur omne id, quod ad finem obtinendum necessarium est; sed ad finem obtinendum necessaria est observatio praeceptorum et usus mediorum salutis, quatenus haec sub gravi praecepta sunt; *si vis ad vitam ingredi, serva mandata*²⁾. *Qui facit voluntatem patris mei, qui in coelis est, ipse intrabit in regnum coelorum*³⁾.

3. Tenetur per poenitentiam instaurare statum gratiae, si per peccatum mortale amissus fuerit. In statu enim peccati mortalis efficax tendentia in finem ultimum impossibilis est. Insuper existenti in statu peccati mortalis, quippe cuius voluntas a Deo aversa adhaeret rebus terrenis, propter defectum virium nimis arduum est superare difficultates, quae in observandis per longum tempus praeceptis occurrentibus reperiuntur, nisi voluntatem a peccatis retractet Deumque rebus creatis efficaciter anteponat⁴⁾.

De difficultate, quae reperitur in assignando tempore, intra quod haec obligatio implenda sit, alibi sermo recurrit⁵⁾.

¹⁾ Phil. 2, 12.

²⁾ Matth. 19, 17.

³⁾ Matth. 7, 21.

⁴⁾ Cf. s. Thomas I. II. q. 109. a. 8. II. II. q. 14. a. 2. Lugo, De poenitentia disp. 7. n. 234 ss.

⁵⁾ Cf. De sacramentis n. 217.

Liber secundus.

De actibus ad finem aptis.

In finem ultimum supernaturalem homo suis actibus tendere debet: beatitudo enim aeterna tamquam merces et praemium laboris nobis rependitur. Iam vero ut actus nostri ad finem supernaturalem ultimum promerendum apti sint, humani, moraliter boni, supernaturales et meritorii esse debent: finis enim obtineri nequit nisi actibus, qui fini sunt proportionati; sed hi soli actus fini ultimo supernaturali sunt proportionati; quare ordine agendum est de actibus humanis, de actibus moralibus, supernaturalibus et meritoriis.

Quaestio prima.

De actibus humanis¹⁾.

Articulus primus.

De natura actuum humanorum.

26. Definitio. Actus humani latissimo sensu omnes dicuntur, qui ab homine fiunt, sive hominis proprii sive

¹⁾ *S. Thomas* I. II. q. 6—21. *S. Alphonsus* l. 5. n. 1—44. *Sporer-Bierbaum*, Theologia moralis decalog. (Paderbornae. Typographia

ipsi cum brutis communes sunt, et recte dividuntur in actus *hominis* et in actus stricte et *proprie* *humanos*. Actus hominis duplicis generis sunt: actus, qui homini quoad substantiam et modum operandi cum brutis communes sunt, et actus, qui homini non quoad substantiam, sed solum quoad modum operandi cum brutis communes sunt.

Actus, qui ab homine fiunt, alii sunt ipsi cum brutis communes ut videre, audire, ambulare: homo enim est *animal* rationale; alii sunt eius proprii ut intelligere et velle: etenim homo est *animal rationale*. Actus, qui hominis proprii sunt, duplici ratione considerari possunt, quoad naturam eorum spiritualem et quoad modum, quo fiunt, nempe necessario vel libere; ideo actuum, qui hominis proprii sunt, alii solum quoad naturam eius proprii sunt, scilicet actus spirituales, qui sicut actus brutorum necessario fiunt, alii ipsius proprii sunt quoad modum operandi, scilicet actiones liberae, cuiusmodi in brutis non occurrunt. Hi *stricte et proprie humani* dicuntur.

1. Actus *hominis* illi dicuntur, qui ab homine fiunt, quin pendeant a libera voluntate, quales sunt actus sentiendi, actus cogitandi, actus volendi, qui indeliberate fiunt.

Ad actus hominis pertinent: *α.* actus, qui fiunt ab homine actu usum rationis non habente, ut sunt infantes, ebrii, dormientes, delirantes: *β.* actus, qui fiunt ab homine actu usum rationis quidem habente sed ratione non utente, quales sunt actus intellectus, voluntatis, imaginationis et motus appetitus sensitivi, qui advertentiam mentis praecedunt.

2. Actus *humani* dicuntur, qui a libera voluntate dependent, quorum proinde homo est dominus, et definiri solent: actus, qui a *deliberata voluntate procedunt*, i. e. qui fiunt cum advertentia mentis et cum libero consensu voluntatis, ut sunt actus liberi tum intelligendi et volendi tum etiam sentiendi.

Hos solos *stricte et proprie humanos* esse, patet: nam actus vere et proprie humani dicuntur, qui ab homine fiunt prout homo est et a creaturis irrationalibus differt seu illi, qui hominis proprii sunt quoad

bonifac. 1897) tr. 1. c. 2. *Ballerini-Palmieri*, Opus theologicum morale³ (Prati. Giachetti. 1880) tr. 1. *Lehmkuhl* n. 1—40. *Bouquillon* n. 318—408. *G. Walsh*, Tractatus de actibus humanis² (Dublinii. Gill. 1891). *V. Frins* De actibus humanis (Friburgi. Herder. 1897). *Tepe*, De actibus humanis n. 1—107. *Pesch* III. n. 536 ss.

modum operandi; atqui solum actus, qui a deliberata voluntate procedunt, sunt eiusmodi: actus enim intellectus et voluntatis necessarii sunt quidem hominis vere proprii et dici possunt humani quoad substantiam actionis, at eius non sunt proprii nec possunt dici humani quoad modum actionis, quia illis non convenit proprius ille modus operandi qui est: agere cum dominio actus.

27. Actuum humanorum divisio. 1. Actus humani alii sunt elicit, alii imperati: *elicit* dicuntur, qui a voluntate procedunt et in ipsa perficiuntur ut actus amoris, odii, desiderii; *imperati* dicuntur, qui ex imperio voluntatis ab alia potentia sive interna ut actus cogitandi sive externa ut actus ambulandi exercentur.

a. Nihil impedit, quominus elicit dicantur etiam actus, qui non a voluntate, sed ab alia potentia immediate procedunt, sic actus cogitandi quoad intellectum, actus videndi, audiendi quoad sensus elicit vocari possunt; quoniam autem in re morali non attenduntur nisi actus liberi, *soli actus voluntatis solent vocari elicit*.

b. Imperium voluntatis dicitur actus voluntatis, quo haec potentias sibi subiectas ad actum movet vel ab actu cessare facit, sic voluntas efficere potest, ut intellectus de aliqua re cogitet vel de ea cogitare desinat, item ut membra corporis moveantur vel a motu cessent.

c. Voluntas imperium exercet in intellectum, in sensus externos, in appetitum sensitivum et in vim motricem prout haec ad vitam animalem pertinet. Harum potentiarum operationes sunt et dicuntur liberae (quoad exercitium), quatenus nempe earum exercitium a libera voluntate dependet.

d. Voluntas non solum aliarum potentiarum, sed etiam proprios actus imperare potest, sibi e. g. imperare potest, ut eliciat actus amoris Dei; sunt ergo *actus elicit voluntatis, qui simul imperati sunt*.

e. Actus dicuntur etiam *elicit* ratione motivi interni, et *imperati* ratione motivi externi, propter quod exercentur, sic oratio, quae est actus elicitus religionis, potest esse actus imperatus a poenitentia, si fiat ad redimenda peccata. Ex his intelligitur, quid significant theologo, ubi docent unam virtutem imperare actus aliarum virtutum, nempe si quis ex motivo e. g. caritatis pauperi dat eleemosynam, caritas imperare dicitur actum misericordiae.

2. Alii sunt interni, alii externi, alii mixti: *interni* vocantur, qui ab animae potentiis mere internis perficiuntur ut actus cogitandi; *externi* vocantur, qui (a volun-

tate) per organa corporis externa perficiuntur ut actus ambulandi, videndi; *mixti* dicuntur, qui a potentiis externis et internis simul exercentur ut attenta oratio vocalis, devota adoratio per genuflexionem.

Secundum alium considerandi modum actus *interni* vocantur actus elicit a voluntate, et *externi* actus a voluntate imperati, quippe qui *voluntati* sint externi, sive dein a potentiis internis sive externis exercentur.

3. Actus boni, mali, indifferentes: *boni* dicuntur, qui rectae rationi sunt conformes; *mali*, qui rectae rationi repugnant; *indifferentes*, qui rectae rationi nec conformes sunt nec repugnant; hi boni vel mali evadunt potissimum ex fine, propter quem fiunt. — Actus bonus aut indifferens vocatur etiam *licitus*, quia nulla lege prohibetur; malus vero nuncupatur *illicitus*, quia legi vel divinae vel humanae opponitur.

4. Alii actus sunt naturales, alii supernaturales: *naturales* illi vocantur, qui solis naturae viribus producuntur; *supernaturales* illi, qui auxilio divinae gratiae perficiuntur. Actus tum naturales tum supernaturales dicuntur *meritorii*, prout digni sunt, quibus aliqua retributio rependatur.

Discrimen inter actus naturales et supernaturales non ab obiecto actus, sed a principio eliciente desumitur: nam ut actus sit supernaturalis, principium supernaturale requiritur et sufficit, econtra obiectum supernaturale nec requiritur nec sufficit. Sane supernaturalis est actus intellectus auxilio gratiae positus circa veritatem naturalem; actus autem sine auxilio gratiae positus circa veritatem revelatam supernaturalis non est.

5. Alii sunt validi, alii invalidi: *validi* dicuntur, qui gaudent omnibus requisitis ad proprium suum effectum producendum: *invalidi* autem, quibus deest aliqua condicio ad id necessaria; sic votum dicitur validum, quod necessarias condiciones habet ad inducendam obligationem. Validi sunt aut *rescindibiles* aut *irrescindibiles* prout humana voluntate rescindi seu vi sua privari possunt ut vota, contractus, aut non possunt ut sacramenta.

Articulus secundus.

De voluntario et involuntario.

De voluntario et involuntario agitur, ut cognoscantur diversi modi, secundum quos voluntas in suum obiectum tendit seu secundum quos actus a voluntate procedunt, quia haec cognitio multum confert ad actuum humanorum imputabilitatem determinandam.

28. Quid sit voluntarium. *Voluntarium* dicitur, quod a voluntate (tamquam effectus a sua causa) procedit cum praevia cognitione intellectus. Duo ergo de ratione voluntarii sunt: *a.* ut actus a voluntate tamquam a causa sua procedat; *b.* ut ponatur praelucente cognitione intellectus.

a. A voluntate aliquid procedere potest *positive* seu per influxum eius positivum, aut *negative* seu per omissionem influxus.

Positive a voluntate aliquid tripliciter procedere potest: immediate, mediate et effective. *Immediate* procedunt ipsi actus elicit voluntatis, *mediate* procedunt actus a voluntate imperati et ab aliis potentiis elicit, *effective* procedunt horum actuum effectus. Sic in iactu lapidis, quo vulneratur homo, intentio iaciendi immediate, iactus mediate, vulnus a lapide inflictum effective a voluntate procedit.

Negative a voluntate procedere dicuntur *omissiones* earumque effectus. Si quis ignem domui appositum non extinguit, ommissio extinctionis et effectus conflagrationis domus negative a voluntate procedere dicuntur.

b. Voluntarium differt: *α.* a *volito*: volitum enim dicitur obiectum voluntatis, etsi a voluntate non dependeat; voluntarium autem illud solum obiectum dicitur, quod a voluntate dependet; *β.* a *spontaneo*, quod a potentia procedit cum cognitione sensitiva; quare actus amentium, infantium, quin etiam brutorum possunt dici spontanei, at voluntarii dici nequeunt; *γ.* ab *actu humano*: voluntarium enim ab eo praescindit, utrum actus libere an necessario a voluntate procedat, actus vero humanus actus liber est.

Ei, qui inimicum suum occidit, tum propositum occidendi tum mors inimici voluntaria est, ei vero, qui occisi mortem desiderat, non infert, desiderium mortis voluntarium, mors autem volita est. Agricolae desiderium pluviae voluntarium, pluvia volita est; Deo autem pluvia volita et voluntaria est. — Omne ergo voluntarium volitum est, sed non vicissim omne volitum voluntarium est.

29. De partitionibus voluntarii¹⁾. 1. *Voluntarium necessarium et liberum*, prout actus voluntatis ita fertur in obiectum, ut voluntas abstinere ab eo non possit, vel ita, ut voluntas pro lubitu actum ponere vel non ponere possit.

Voluntarium igitur et liberum proprie ita ab invicem differunt, ut liberum sit species voluntarii: voluntarium enim generice est actus, qui a voluntate procedit cum cognitione intellectus; atqui eiusmodi actus vel ita procedere potest, ut homo eius dominium habeat seu potestatem ab eo etiam abstinendi (liberum), vel ita, ut eius dominium non habeat (necessarium). Nihilominus voluntarium et liberum in re morali promiscue usurpantur, quia in homine viatore non sunt actus deliberati voluntatis, qui plane necessarii sint.

2. *Voluntarium perfectum et imperfectum* ratione advertentiae: illud fit cum plena mentis advertentia atque ideo etiam cum pleno voluntatis consensu; hoc fit cum semiplena mentis advertentia ideoque etiam cum imperfecto voluntatis consensu. Voluntarium imperfectum, habetur e. g. in actibus semidormientis, in actibus, quae in magna animi commotione fiunt.

Voluntarium non dicitur imperfectum, quia voluntas aegre et solum cum aliqua repugnantia obiectum amplectitur: hoc est voluntarium secundum quid, quod ad voluntarium perfectum pertinet; sed dicitur imperfectum, quia voluntas non plene se determinat ad volendum obiectum e. g. peccatum. Determinatio enim, qua voluntas se determinat ad volendum obiectum, quoad gradum perfectionis pendet a cognitione plus vel minus perfecta, adeo ut sine plena cognitione non possit haberi plena et perfecta voluntatis tendentia in obiectum, qualis ad actum perfecte humanum requiritur.

Ideo homo e. g., qui magna ira concitatus in rixa cum adversario suo in blasphemias prorumpit vel contumelias ei dicit, graviter non peccat, quia blasphemiae et contumeliae vel sunt motus primo primi propter defectum advertentiae vel sunt levia peccata, quia ob defectum plenae advertentiae non sunt perfecte voluntariae, nisi forte blasphemiae ob neglectam blasphemandi consuetudinem sint gravia peccata.

3. *Voluntarium simpliciter et voluntarium secundum quid*. Prius illud est, quod fit cum plena voluntatis inclinatione sine omni prorsus repugnantia; posterius illud,

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* n. 15—32. *S. Thomas* I. II. q. 6. et *Suarez* in I. II. s. Thomae tr. 2. De voluntario et involuntario. *Frins* I. n. 77 ss.

quod fit cum plena quidem voluntatis inclinatione, sed simul cum aliqua eius repugnantia, e. g. martyr, qui se offert ad necem, vult mortem simpliciter (nollet non mori); et martyr, qui raptatur ad mortem, vult mortem secundum quid (vellet non mori).

a. In hac divisione duo diversi actus considerantur et invicem comparantur, quorum alter fit sine repugnantia, alter vero cum repugnantia. Simpliciter voluntarium dicitur etiam voluntarium *purum*, et voluntarium secundum quid voluntarium *mixtum*, quia in eodem actu voluntatis propensio cum repugnantia coniuncta est.

b. *Voluntarium mixtum seu secundum quid* continet in eodem actu inclinationem seu consensum voluntatis coniunctum cum aliqua repugnantia erga illud ipsum, in quod fertur consensus e. g. migratio eius, qui in exilium mittitur, ideo voluntarium mixtum vocari solet *voluntarium simpliciter et involuntarium secundum quid*: voluntarium simpliciter, quia voluntas reipsa rem vult et in eam consentit, et involuntarium secundum quid, quia etsi voluntas absolute velit, vult tamen cum aliqua displicentia et in aliis rerum adiunctis nollet. Pari modo dissensus a re, cui voluntas assensum praebere vellet, dicitur *involuntarius simpliciter et voluntarius secundum quid* e. g. in eo, qui non vult lucrum, quia illud iniustum esse cognoscit.

c. Ea, quae *ex timore* fiunt, e. g. negatio fidei ex timore mortis, sunt voluntaria simpliciter et involuntaria secundum quid. Eiusmodi *voluntarium mixtum* est relative imperfectum ex parte consensus, si nempe comparetur cum voluntario puro, non autem per se ex parte cognitionis, ideo voluntarium mixtum per se constituit actum perfecte humanum.

4. *Voluntarium expressum et tacitum*: illud adest, quando consensus elicitus verbis vel aliis signis exterius manifestatur, ut si superior conceptis verbis vel nutu aliquid concedat vel neget; hoc adest, quando consensus elicitus exterius non manifestatur sed solum ex aliquo facto vel ex facti omissione adesse colligitur, ut si superior, sciens aliquid fieri contra legem, non prohibeat, tacite consentire vel licentiam dare censetur; unde axioma invaluit: *qui tacet, consentire videtur*.

a. A voluntario tacito distinguendum est voluntarium *praesumptum*, quod habetur, quando reipsa nullus adest actus seu consensus voluntatis, sed ob convenientiam rei adesse supponitur: si enim res proponeretur, sine dubio consensus reipsa adesset, ut si quis adolescentulo ingredienti cauponam ex praesumpto consensu patris dicat: pater

vult, ut domum redeas. Quandoque etiam voluntarium tacitum vocatur praesumptum, quia eius existentia ex signis et adiunctis externis colligi seu *praesumi* debet.

b. De axioma: *qui tacet, consentire videtur*, haec notanda sunt. Taciturnitas per se neque consensum neque dissensum significat, quare in particulari casu ex adiunctis alterutrum colligi debet. Sequentes autem regulae statuuntur, ut tacentis consensus vel dissensus ex adiunctis secundum prudentem aestimationem praesumi possit:

a. Tacens consentire censetur *in favorabilibus*, ubi nempe agitur de eius favore et commodo, non autem in *odiosis*, ubi agitur de eius gravamine et praeiudicio; hinc qui alio sibi quidquam promittente tacet, consentire censetur; si quis autem ab alio sibi quidquam donari petat isque taceat, non censetur consentire.

β. Tacens etiam *in odiosis* consentire censetur, si nolens consentire contradicere deberet et posset; non autem censetur consentire, si contradicere non tenetur aut non potest. Tunc autem *non posse* dicitur, quando sine damno vel magno incommodo non potest. Qui praesente et non contradicente domino rem aufert, non committit furtum, quia dominus consentire censetur, nisi ex metu vel ex alia ratione taceat. Et si princeps vel superior sciat aliquid fieri contra ordinem nec contradicat, consentire censetur, si facile contradicere vel impedire posset, non item si facile impedire non posset.

5. Voluntarium *positivum* et *negativum*; positivum dicitur, quod ex aliqua actione secuturum praevidetur et intenditur; negativum dicitur, quod ex omissione actionis, quae poni debet, secuturum praevidetur.

Sic furtum pueri est patri, qui filium ad furandum inducit, *positive* voluntarium, et furtum pueri, quod pater advertit et non impedit, est patri *negative* voluntarium. Ut malum, quod ex omissione actionis sequitur et proinde non vere causatur, vere voluntarium dici possit, requiritur, ut actio omissa debita sit. Haec obligatio ponendi actionem efficit, ut malum moraliter seu in morali aestimatione sit voluntarium, ut infra uberius dicetur.

6. Voluntarium *in se* et in alio seu *in causa* (quod ab aliis voluntarium *directum* et *indirectum* dicitur) ratione modi, quo aliquid intenditur: primum est, quod voluntas immediate in se ipso intendit; sic ei, qui inimicum deliberate occidit, mors inimici in se voluntaria est; alterum est, quod non ipsum, sed cuius causa intenditur, quod ergo ex aliquo, quod in se et immediate intenditur, tamquam ex causa secuturum praevidetur; sic scribenti libros

pravos peccata legentium, quae praevidet, sed non intendit, voluntaria sunt in causa¹⁾).

a. Ut aliquid dicatur voluntarium in se, necesse non est, ut appetatur propter se seu ut finis, sed appeti etiam potest propter aliud seu ut medium. Sic navarcho proiectio mercium voluntaria est in se, quamvis eam non velit propter se, sed ut medium ad servandam vitam navigantium²⁾.

b. Duplici modo potest aliquid esse voluntarium in causa: vel eo, quod positiva actione causa ponitur, ex qua praevidetur secuturus effectus, et hoc quidem dicitur voluntarium in causa *positiva*: vel eo, quod omittendo actionem causa non removetur vel non impeditur, licet impediri possit, hoc vero dicitur voluntarium in causa *negativa*. Exemplo sit interitus hominum innocentium in belliduce, qui in arcem tormenta explodit, et conflagratio domus in eo, qui igniarium ab alio appositum non extinguit.

c. *Causa* hic latiore sensu significat omne id, in quo aliud continetur, sive ut effectus in causa sive ut pars in toto sive ut cum altero connexum, ita ut voluntas non possit unum appetere, quin censeatur appetere etiam alterum.

d. Ergo voluntarium in causa est effectus, qui non intenditur, sed ex causa, quae in se voluntaria est et intenditur, praeter intentionem consequitur.

7. Voluntarium actuale, virtuale, habituale, interpretativum ratione influxus, quem actus voluntatis in opus exercet.

a. *Voluntarium actuale* illud (opus) dicitur, quod procedit ab intentione voluntatis hic et nunc existenti, ad quam mens reflexe advertit; sic si quis baptismum confert, quem hic et nunc conferre intendit, baptismus est voluntarium actuale.

Duplex esse potest: *explicitum*, si voluntas aliquid intendit, quod distincte apprehenditur, ut si quis vult sacramentum extremae unctionis; vel *implicitum*, si voluntas in aliquid fertur, quod in eo, quod explicite cognoscitur et intenditur, aliquo modo continetur; sic qui explicite vult christiane mori, implicate vult sacramentum extremae unctionis.

¹⁾ Alii, qui pressius modum loquendi s. *Thomae* sequuntur, voluntarium *directe* et *indirecte* a voluntario in se et in causa distinguunt, illudque ita definiunt, ut cum voluntario *positivo* et *negativo* conveniat. Cf. s. *Thomas* I. II. q. 6. a. 3.; q. 77. a. 7.

²⁾ *Lehmkuhl* I. n. 4.

b. Voluntarium virtuale illud dicitur, quod procedit ab intentione voluntatis hic et nunc existenti, ad quam mens reflexe non advertit; sic si quis baptismum confert, quem antea conferre proposuerat, nunc autem quando illum confert, de hoc proposito non amplius cogitat, baptismus est voluntarium virtuale. Tria igitur ad hoc voluntarium requiruntur: ut intentio voluntatis elicit, ut nunquam revocata fuerit et ut in opus influat eiusque causa existat, etsi reflexe non advertatur.

Voluntarium *virtuale* hoc nomine vocatur a vi seu virtute, qua actus seu intentio voluntatis in actionem influit. Quid sit illa vis, quae ex actu voluntatis prius elicit in actionem nunc ponendam influit et efficit, ut actio virtualiter voluntaria sit, ab auctoribus diversimode explicatur¹⁾; omnes autem conveniunt in hac regula pro praxi assignanda, cuius ope diiudicari possit, quamdiu intentio prius elicit perduret et in actionem influat: intentio nempe prius elicit tamdiu in actionem influit, quamdiu agens, etsi de intentione non cogitet, interrogatus tamen, quid vel quare agat, sine novo actu voluntatis et sine reflexione ex sola recordatione prioris intentionis statim dicit: *hoc facio*, vel *hoc facio propter illud*²⁾.

c. Voluntarium habituale illud dicitur, quod procedit ab intentione voluntatis antea habita nec revocata, quae tamen hic et nunc non amplius existit. Intentio voluntatis cum non amplius perseveret, in opus ponendum non influit neque eius causa existit. Sic si quis intentionem elicit offerendi crastinum missae sacrificium pro amico defuncto et nihil amplius de hac intentione cogitans cras celebrat, missa pro defuncto applicata est voluntarium habituale.

Ut actio dici possit humana, agenti actualiter vel saltem virtualiter voluntaria esse debet: cum enim actus humanus sit actus liber, a voluntate tamquam a sua causa procedere debet; sed voluntarium habituale non procedit a voluntate, cum actus voluntatis non amplius perseveret neque in actionem influat.

d. Voluntarium interpretativum illud dicitur, cuius intentio nunquam habita est, quae tamen haberetur, si de

¹⁾ De hac re conferri potest *Walsh* n. 70 ss. et praesertim *Frins* I. n. 51—56.

²⁾ Cf. *Sporer-Bierbaum* III. tract. 7 n. 107 s.

ea cogitatio incideret. Reipsa ergo nullus voluntatis consensus intercedit, sed considerata indole agentis voluntatis consensus intercederet, si res proponeretur; sic filius cum consensu interpretativo patris benefici dat eleemosynam, quae relate ad patrem est voluntarium interpretativum.

α. Ex voluntario actuali, virtuali et habituali facile intelligitur *intentio actualis, virtualis et habitualis*. Intentio est tendentia voluntatis in aliquem finem per apta media obtinendum. Dicitur *actualis*, quae hic et nunc existens in opus influit et reflexe advertitur, quando opus ponitur; *virtualis*, quae hic et nunc existens in opus influit, sed non advertitur, quando opus ponitur; *habitualis*, quae antea habita non amplius existit nec influit, quando opus ponitur.

β. Nihil impedit, quominus aliquis *plures simul intentiones* habeat, seu plura obiecta simul intendat, sive haec ad invicem ordinata sunt, ut si quis vult medicinam et per eam sanitatem, sive ad invicem ordinata non sunt, ut si quis instituit piam peregrinationem ad colendum sanctum et ad invisendum amicum.

30. De involuntario. *Involuntarium* illud dicitur, quod non procedit a voluntate. Et quoniam ad voluntarium duo requiruntur, consensus voluntatis et cognitio intellectus, dupliciter fieri potest, ut aliqua actio agenti sit involuntaria, aut quia a vi externa contra inclinationem voluntatis cogitur actionem ponere, ut si quis violenter trahitur ad fanum idoli, aut quia actionem ignoranter ponit, ut si quis occidit hominem putans esse feram.

a. Involuntarium distinguitur in *negative* seu privative et *positive* involuntarium. Illud habetur, quando in voluntate erga aliquod obiectum nullus existit actus; hoc habetur, quando in voluntate erga aliquod obiectum existit actus aversionis seu nolitionis.

Involuntarium privative dicitur etiam *non-voluntarium*. Sunt, qui distinguant inter involuntarium et non-voluntarium: *Involuntarium* appellant, quod quis facit ignorans, non facturum, si scivisset; ergo contra propensionem voluntatis; *non-voluntarium* dicunt, quod quis ignorans quidem facit, sed quod sciens adhuc fecisset; ergo absque propensione voluntatis. Illud *ex errore* fit, hoc *cum errore*. Sic si quis volens occidere feram occidit capram inimici sui, cui iam diu nocere intendit, occisio caprae non est quidem involuntaria, sed tamen non-voluntaria.

b. Aliud est involuntarium *perfectum et imperfectum*; illud habetur, quando voluntas aliquid plene et, quantum in se est, efficaciter reiicit; hoc habetur, quando voluntas aliquid languide et remisse, solum cum aliqua haesitatione reiicit. Tentatio contra fidem, caritatem, castitatem, quae sine haesitatione prorsus reiicitur, perfecte involuntaria, quae vero cum aliqua haesitatione et negligentia reiicitur, imperfecte involuntaria est.

Articulus tertius.

De principiis actuum humanorum.

31. **Quae sint.** Principia actuum humanorum ea dicuntur, quae ad actum humanum in individuo producendum concurrere debent. Porro ad actum humanum efficiendum tria concurrere debent: *obiectum, intellectus et voluntas*.

1. *Obiectum* actus humani, quod est particulare aliquod bonum, tamquam causa finalis voluntatem allicit et movet ad agendum eique suo influxu certam atque determinatam tendentiam (affectum) tribuit. Ab obiecto igitur actus voluntatis habent, ut sint actus talis speciei, i. e. obiectum specificat actus voluntatis.

2. *Ex parte intellectus* adesse debet: a. *advertentia ad ipsum actum*: actus enim humanus debet esse in potestate operantis, adeo ut illum ponere aut non ponere possit; atqui id impossibile est, nisi ad ipsum advertens sciat se actum positurum esse.

Quocirca cogitationes, imaginationes vel appetitiones, quae statim proposito obiecto sine ulla mentis advertentia in intellectu, in phantasia, in voluntate vel in appetitu sensitivo oriuntur, non possunt esse actus humani, proinde nec boni nec mali.

b. *Advertentia ad obiectum eiusque elementa*. Cum actus humani obiectum debeat esse libere volitum ideoque praecognitum, actus eatenus est humanus, quatenus eius obiectum cognitum est.

Ut actus eius, qui occidens patrem committit parricidium, sit actus humanus, scire debet se occidere patrem; esset homicidium, si putaret

se occidere hominem; ne homicidium quidem esset, si putaret se occidere feram.

c. *Deliberatio*, qua mente inquirimus, utrum aliquod obiectum per intellectum repraesentatum voluntate amplectendum an respuendum sit.

Obiectum, quod appetimus, raro ut merum bonum vel ut merum malum se nobis exhibet, sed frequenter ut bonum cum defectu seu malo sive vero sive apparenti coniunctum. In hoc casu deliberatione opus est, utrum illud bonum an malum, licitum an illicitum, et proinde voluntate amplectendum an respuendum sit.

d. *Dictamen seu iudicium practicum*. Voluntas actum humanum sive prosecutionis sive aversionis elicere nequit, nisi praecesserit iudicium de obiecti, circa quod versatur, convenientia vel disconvenientia cum natura rationali, et in specie actum moraliter bonum elicere nequit, nisi praecesserit iudicium de morali bonitate vel liceitate obiecti et actus; atqui hoc iudicium vocatur *dictamen* seu *iudicium practicum*.

3. *Ex parte voluntatis* requiritur: a. *Exercitium libertatis*: actus enim necessarius non est actus vere et proprie humanus (n. 26).

Libertas est illa voluntatis humanae proprietas atque perfectio, qua voluntas positus omnibus ad agendum requisitis indifferens manet, adeo ut ipsa se ad agendum vel non agendum seu ad volendum vel non volendum movere et determinare debeat. Iam vero cum actus humanus natura sua sit actus liber, patet actum humanum sine exercitio et usu huius perfectionis fieri non posse.

b. *Libera tendentia* in obiectum, prout ab intellectu proponitur.

Postquam voluntas ad agendum se determinavit, ipsa in se elicit actum, qui natura est vitalis et affectiva tendentia, qua amplectitur obiectum eique adhaeret, vel est vitalis aversio, qua respuat obiectum propositum.

32. *De advertentia*. a. *Advertentia* definitur actus, quo mens ad aliquid attendit. *Dividitur*:

α. Ratione ipsius actus in *plenam*, si mentem nihil impedit, quominus actus advertendi sit perfectus, ut quando aliquis perfecte vigilans, sui compos, non distractus ad rem advertit, et in *sempi*enam, si mentem aliquid impedit, quominus actus advertendi sit perfectus,

ut quando aliquis de re cogitat nondum plene vigilans, vel sui non plene compos, vel aliis rebus distractus.

β. Ratione rei, ad quam mens advertit, in *distinctam*, si res clare vel certe apprehenditur, et in *confusam*, si res obscure vel dubie apprehenditur. Sic qui rem sacram furatur, cogitans rei sacrae furtum esse sacrilegium, ad sacrilegium *distincte* advertit; qui rem sacram furatur, solum sciens rei sacrae furtum gravius esse simplici furto, ad sacrilegium *confuse* advertit. Item qui tegulam e tecto in plateam proiicit eo consilio, ut praetereuntem inimicum occidat, ad mortem inimici *distincte* advertit, et qui idem facit suspicans quidem hominem forte praetereuntem posse occidi, nesciens autem, num reipsa praetereat et occidatur, ad mortem hominis *confuse* advertit.

b. Pro diversa mentis advertentia ad actum sive voluntatis sive aliarum potentiarum tripliciter diversi actus seu, ut vocari solent, *motus*, distinguuntur. Sunt α. actus seu *motus primo primi*, qui omnem advertentiam mentis praeveniunt e. g. motus aversionis, irae, vindictae in appetitu sensitivo vel in voluntate; β. actus seu *motus secundo primi*, qui plenam et perfectam mentis advertentiam praeveniunt; γ. actus seu *motus secundi*, qui eliciuntur cum plena et perfecta advertentia et cognitione.

a. non praevenit esse peccata.

β. sunt peccata venialia. ut carnes

γ. peccata utrumque utrumque venialia.

Articulus quartus.

De impedimentis actuum humanorum.

33. Declarationes. 1. Quia actus humani omnes sunt voluntarii, quidquid voluntarium impedit illudque minuit aut omnino tollit, eo ipso actum humanum minuit aut tollit. Ad voluntarium autem requiritur tum cognitio intellectus tum consensus liber voluntatis; ideo quidquid alterutrum minuit vel tollit, minuit vel tollit voluntarium et proinde actum humanum. Porro sunt impedimenta, quae voluntarium habitualiter et permanentemente minuunt vel auferunt, et sunt impedimenta, quae illud actu et transeunter minuunt vel auferunt.

2. Ea, quae voluntarium *habitualmente* minuunt vel auferunt, ad tria revocantur:

a. Ad defectum usus rationis ut in infantibus et amentibus.

3. hypochondria - melancholia.

Integrum hoc caput

diversa

ut non possit dari

actus esse perfectus

hinc

Sunt, qui nunquam ad plenum rationis usum perveniant (Schwachsinnige, Halbblödsinnige). Horum actus morales semideliberati esse possunt, at vero actus perfecte humani ideoque mortaliter peccaminosi ipsi incapaces sunt.

b. Ad *somnum* sive naturalem ut in dormientibus sive artificialem ut in hypnotizatis.

Non conveniunt huius rei periti, num *hypnosis* usum deliberationis atque libertatis penitus auferat. Quae hypnotizati in ipso somno hypnotico iussu hypnotizantis exequuntur, ordinarie absque morali libertate fieri videntur; ea vero, quae post hypnosim vi suggestionis vigiles exequuntur, libertate prorsus quidem non carent; sed ex experimentis hypnoticis dictu difficile est, num libertas ex influxu suggestionis eatenus minuat, ut ipsi peccati mortalis non sint capaces.

c. Ad *ebrietatem*, sive a vino vel alio liquore sive ab opio vel aethere inducitur.

3. Quae voluntarium actu et *transeunter* impediunt, ad quatuor revocantur: ad *ignorantiam*, *concupiscentiam*, *vim* et *metum*; ignorantia impedit mentis advertentiam, concupiscentia deliberationem et consensum, metus et vis solum consensum, nisi quis dicere malit. vim impedire voluntatis imperium in alias potentias. De his iam accuratius agendum est, ut sciatur, quae impedian actus perfecte humanos, et quando id accadat.

§ 1. De ignorantia.

34. **Notio.** *Ignorantia* est carentia cognitionis alicuius rei. Ignorantia ergo denotat mentis statum habitualement.

a. Ignorantia differt α. ab errore: error enim significat iudicium erroneum seu assensum veritati non conformem; ergo praeter carentiam cognitionis alicuius veritatis involvit iudicium veritati contrarium, ut si quis non solum ignoret Christum esse Deum et hominem, sed iudicet eum esse purum hominem; β. differt ab inadvertentia, quae in eo consistit, quod mens ad rem non attendit, etsi adsit illius rei cognitio habitualis.

b. Ignorantia, quae statum mentis habitualement denotat, hic sumitur, prout in actionem nostram *actualiter* influit, pro ignorantia nempe actuali, ad quam etiam inadvertentia pertinet.

35. **Ignorantiae divisio.** 1. Ratione *obiecti* in ignorantiam iuris et facti: prima est ignorantia legis, ut si

quis ignorat in vigilia pentecostes servandum esse ieiunium vel ignorat lectionem libri haeretici esse prohibitam; altera est ignorantia rei vel quoad substantiam vel quoad aliquam circumstantiam, ut si quis ignorat hodie esse vigiliam pentecostes vel librum, quem legit, esse haeticum.

Ignorantiam poenae alii revocant ad ignorantiam iuris scilicet legis decernentis poenam pro delicto, alii ad ignorantiam facti scilicet connexionis poenae cum tali delicto, alii tandem ut tertiam ignorantiae speciem recensent.

2. Ratione *subiecti* seu hominis ignorantis in *invincibilem* et *vincibilem*: prima est, quae deponi non potest, et dicitur *physice invincibilis*, si nullo modo deponi potest, ut si quis de re seu lege vel de obligatione investigandi plane *non cogitat*, et *moraliter invincibilis*, si *adhibita morali diligentia* deponi non potest; altera est, quae morali diligentia adhibita deponi potest, sed *non deponitur*.

a. *Moralis diligentia* ea censetur, quae a prudentibus in eiusmodi rebus adhiberi solet. *Moralis diligentia* pro rei, personae et circumstantiarum qualitate diversa esse debet: maior enim in re gravis, minor in re levis momenti adhiberi solet, item ceteris paribus maiorem adhibet persona, cui multa, et minorem persona, cui pauca tantum praesto sunt media inveniendae veritatis. Quanta adhiberi debeat diligentia, ut possit dici moralis, ex modo agendi prudentum in diversis hisce adiunctis dimetiendum est. *Moralis igitur diligentia non est diligentia summa*, quae adhiberi potest, sed est *ea diligentia*, quam quilibet ex prudenti iudicio hic et nunc (in hac re et in hisce adiunctis) ad *depellendam ignorantiam adhibere potest et debet*. Ad maiorem autem quam *moralem diligentiam nemo tenetur*, etsi maiorem adhibere posset.

b. Ignorantia *invincibilis* est *involuntaria* atque ideo *inculpabilis*; *vincibilis* est *voluntaria* saltem in causa et est *culpabilis*, si versatur circa ea, quae *sciri debent*, *inculpabilis* autem, si versatur circa ea, quae licite ignorari possunt.

c. Ut ignorantia sit *vincibilis et culpabilis* requiritur, tum ut mentem cogitatio vel saltem suspicio subeat ignorantiae et obligationis eam deponendi, tum ut occasio inquirendi voluntarie praetermittatur aut non sufficienter adhibeatur.

3. Ignorantia *vincibilis* pro diverso modo, quo volita est, dividitur in *affectatam* et *non affectatam*: prior habetur, quando aliquis data opera vult ignorantiam e. g. ut

crassa affectata culpabilis

liberius peccare possit, ut si quis dubitans, num hodie sit ieiunium, non interrogat, quamvis facile interrogare posset, ne forte ieiunare debeat; posterior habetur, quando aliquis òmittit debitam inquisitionem, non quia rem ignorare vult, sed ob aliam rationem e. g. ob negligentiam, ob verecundiam etc.

Prior in se volita, posterior non in se sed in causa volita est i. e. in omissione debitae inquisitionis. Ignorantia affectata agentem a peccato contrahendo non excusat; et sane qui de industria omittit inquirere, num hodie sit ieiunium, manducando carnes peccat, sive ieiunium est sive non est, quia scienter se exponit periculo infringendi legem ecclesiasticam.

4. Ignorantia *non affectata* subdividitur in *crassam* vel *supinam*, quando nulla aut fere nulla adhibetur diligentia eam deponendi et in *simpliciter vincibilem*, quando aliqua quidem adhibetur diligentia, sed non sufficiens.

5. Ignorantia invincibilis dividitur in antecedentem et concomitantem. *Antecedens* dicitur, si operans actu ita dispositus est, ut actionem non poneret, si sciret, quod ignorat, sic ignorantia venatoris, qui occidit amicum, quem putat esse feram, est antecedens, quia non fecisset, si scivisset esse amicum suum; *concomitans* dicitur, si operans actu ita dispositus est, ut actionem poneret, etsi sciret, quod hic et nunc ignorat, sic ignorantia venatoris, qui occidit inimicum ad necem quaesitum, quem putat esse feram, est concomitans, quia illum occidisset, etsi scivisset esse inimicum suum.

Illa consensum voluntatis praecedat et solet vocari *causa actionis*, quia actio non fieret, si abesset ignorantia; haec consensum voluntatis comitatur et nominari solet *non-causa*, quia actio fieret, etsi abesset ignorantia. In priore casu actio fit ex ignorantia, in posteriore cum ignorantia.

6. Ignorantia in genere in antecedentem et consequentem: *antecedens* ea est, quae omnem actum voluntatis, quo haec ignorare vult, praecedat, ut est ignorantia ieiunii in eo, qui de ieiunio ne cogitavit quidem; *consequens* ea est, quae actum voluntatis, quo haec ignorare vult, consequitur, ut est ignorantia ieiunii in eo, qui de

ieiunio cogitans ignorantiam non vult deponere. Illa prorsus involuntaria, haec vel in se vel in causa voluntaria est.

Culpam non veniunt ex lassitudine legis sed ex indolentia sua ut merita non considerant.
Nota. Ignorantia eorum, quae semper sciri debent, *ignorantia habitualis* dicitur. Ignorantia habituali laborat medicus, iudex, advocatus, confessarius, parochus, qui ignorat ea, quae ex munere suo scire debet. Qui eiusmodi ignorantia laborant, in *habituali statu peccati* esse dicuntur, quod non ita intelligendum est, quod quovis momento peccant, quamdiu hac ignorantia laborant, sed quod toties peccant, quoties se offert occasio discendi ea, quae scitu eis necessaria sunt, si ipsi advertenter opportunam occasionem negligunt.

36. Influxus ignorantiae in actus humanos. 1. Ignorantia *invincibilis* sive antecedens sive concomitans *tollit voluntarium*: quod enim ignoranter fit, non est voluntarium in se, quia ignotum, nec est voluntarium in causa, quia ignorantia supponitur invincibilis. Et quoniam tum ignorantia antecedens tum concomitans invincibilis est, haec pari ratione tollit voluntarium.

a. Ignorantia invincibilis sicut tollit voluntarium, tollit etiam *culpam*. Hinc qui die veneris manducat carnem *invincibiliter* ignorans esse diem veneris vel id, quod manducat, esse carnem, non committit peccatum. — Qui percutit hominem invincibiliter ignorans eum esse sacerdotem, reus est iniustitiae, non autem sacrilegii. — Pueri et rudes, qui inhonesta peragunt, quorum malitiam ignorant, non peccant¹.

b. Illa animi dispositio, qua operans cum ignorantia concomitanti actionem poneret, etsi rem cognosceret, nequit efficere, ut actio sit voluntaria, sed solum efficit, ut actio postea veritate cognita placeat. Quare in exemplo supra allato actualis voluntas occidendi inimicum efficit quidem, ut venator peccet interno affectu, non autem ut reus sit homicidii realis.

2. Ignorantia *vincibilis* non tollit sed *minuit voluntarium*, saltem *si non est affectata*.

a. Ratio *primi* est, quia ignorantia vincibilis est voluntaria; ergo voluntaria est etiam actio vel omissio, quae

¹) Ideo damnata est haec propositio (2) ab *Alexandro VIII.* (7. dec. 1690): *Tametsi detur ignorantia invincibilis iuris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali.*

ex hac ignorantia procedit, et effectus, qui ex actione vel omissione sequitur.

Quia ignorantia vincibilis voluntarium non tollit, neque *culpam* tollit: qui explodit in feram suspicans posse esse hominem, reus est homicidii, si hominem reipsa occidat.

b. Ratio *secundi* est, quia eo minus aliquid voluntarium est, quo minor est illius cognitio; atqui manifesto minor est cognitio in eo, qui rem, etsi vincibiliter, ignorat, quam in eo, qui eam cognoscit.

a. Ergo ignorantia vincibilis minuit etiam *culpam*: eatenus enim aliquid imputatur in culpam, quatenus voluntarium est. Et quoniam haec ignorantia diversos gradus voluntarii habet, prout nempe simpliciter vincibilis, crassa vel affectata est, etiam actio, quae ex hac ignorantia sequitur, diversos gradus culpae habet.

β. *Quantitas culpae*, quae inest peccato ex ignorantia vincibili commisso, non desumitur ex actione vel omissione, quae propter ignorantiam secuta est, sed ex *negligentia*, quae in depellenda ignorantia commissa fuit: actio enim vel ommissio eatenus voluntaria est, quatenus voluntaria est ignorantiae illius causa. Hinc fieri potest, ut magni defectus a confessariis in absolvendis poenitentibus, a parochis in ordinandis matrimoniis, a medicis in curandis infirmis ex ignorantia commissi solum levia peccata sint, ubi negligentia in implenda obligatione seu in removenda ignorantia *levis* fuit.

γ. Ignorantia solet dici *crassa*, ubi negligentia inquirendi veritatem est valde magna, et solet dici simplex seu *simpliciter vincibilis*, ubi illa negligentia non est tanta; quare ignorantia crassa grave, simplex vere leve peccatum taxari solet. Sunt tamen auctores, qui non omnem ignorantiam simpliciter vincibilem leve peccatum, sed etiam simpliciter vincibilem pro maiore vel minore negligentia vel leve vel grave peccatum dicunt. Ignorantia *leviter culpabilis* in re morali ignorantiae invincibili aequiparari solet.

Nota. Quia *ignorantia affectata* ordinarie ex magna propensione ad peccatum oritur, voluntarium potius augere quam minuere videtur; verum actio, quae ex ignorantia affectata procedit, in causa tantum voluntaria est; atqui quod in causa voluntarium est, nunquam adeo perfecte voluntarium est, atque illud, quod in se et directe voluntarium est, quia cognitio illius non est adeo perfecta ac cognitio voluntarii in se.

§ 2. De concupiscentia.

37. Notio. *Concupiscentia* latiore sensu, prout hic accipitur, alias etiam *passio* vocatur et designat quemlibet

actum seu motum appetitus sensitivi erga bonum vel malum sensibile per imaginationem apprehensum.

a. Concupiscentia strictiore sensu accepta est una ex passionibus, quarum sex numerantur in appetitu concupiscibili: amor, desiderium (concupiscentia), gaudium, odium, horror et tristitia; quinque vero in appetitu irascibili: spes, audacia, desperatio, timor et ira. Concupiscentia ergo latiore sensu accepta omnium passionum actus, strictiore autem sensu accepta unius tantum passionis actus, nempe desiderii significat.

b. Quandoque concupiscentia alio prorsus sensu significat pravam inclinationem appetitus (inferioris et superioris) ex peccato originali ortam, qua homo fertur in ea, quae rectae rationi adversantur¹⁾. Dupliciter ergo haec concupiscentia ab ea differt, de qua hoc loco agitur: α. haec enim motum seu actum, illa vero solum inclinationem seu dispositionem significat; β. haec circa bonum vel malum sensibile, illa autem solum circa malum, sed utrumque, sensibile et rationale, versatur.

38. Dividitur in antecedentem et consequentem. *in voluntaria.* Antecedens ea est, quae omnem voluntatis consensum antecedit, voluntatem tamen ad consensum trahit et allicit. Consequens ea est, quae consensum voluntatis subsequitur. *voluntaria*

a. Tripliciter fieri potest, ut concupiscentia consensum voluntatis consequatur: vel enim sponte iam excitata admittitur, ut si in eo, qui obvium habet inimicum, odium sponte excitatum deliberato voluntatis consensu fovetur; vel studio excitatur, ut si quis iniurias ab inimico sibi illatas mente recogitat, ut ad vindictam excitetur; vel ex vehementi actu libero voluntatis redundat, ut si affectus odii vel amoris libere admissi in appetitum sensitivum redundant. *Sic concupiscentia ex cogitatione in fine sui consensum in voluntate*

b. Actus igitur appetitus sensitivi antecedentes non sunt voluntarii ideoque in se neque boni neque mali. Actus vero appetitus sensitivi consequentes voluntarii sunt ideoque vel boni vel mali; et ii quidem, qui de industria excitantur vel excitati admittuntur, sunt voluntarii in se, qui autem ex voluntate in appetitum sensitivum redundant, voluntarii sunt in causa. *ex his actibus concupiscentiae*

39. Influxus concupiscentiae in actus humanos.

1. Concupiscentia antecedens minuit voluntarium et quandoque penitus tollit.

¹⁾ Cf. Gal. 5, 17. Rom. 7, 23.

a. Ratio primi: voluntarium enim eo minus est, quo magis ratio in deliberatione sua impeditur et quo magis voluntas ab influxu externo in unam partem inclinatur; atqui motus appetitus sensitivi rationis deliberationem impediunt: eam enim avertunt a considerandis propriis motivis rationis eorumque vim et efficaciam extenuant; iidem insuper voluntatem ad consensum alliciunt.

b. Ratio secundi: quandoque passio est adeo vehemens, ut mentem omnino perturbet et usum rationis penitus auferat, adeo ut malitia moralis obiecti non amplius percipiat; iam vero si nulla adest rationis deliberatio, nullum pariter est voluntarium, ut patet in iis, qui propter amorem vel iram plane insaniunt. Si tamen passio usum rationis non penitus aufert, libertatem non tollit omnino.

α. Passio, quae minuit voluntarium, minuit etiam *peccatum*, et quae aufert voluntarium, omnino a peccato excusat; quae tamen usum rationis non penitus aufert, voluntarium non tollit, et proinde neque a peccato excusat.

β. Num consensus voluntatis, qui adhaeret motibus concupiscentiae, sit actus perfecte vel imperfecte humanus, non pendet a motu concupiscentiae i. e. ab eius maiore minoreve vehementia, sed ab influxu, quem in usum rationis exercet. Motus enim concupiscentiae directe in voluntatem agere eamque absolute ad consensum trahere nequit; econtra voluntas motibus concupiscentiae etiam vehementioribus resistere atque consensum negare potest; usum autem rationis passionibus plus minusve impedire solent.

2. *Concupiscentia consequens*, quae ex actu voluntatis redundat, voluntarium *nec auget, nec minuit*, sed signum est intensitatis eius.

a. Ratio primi est, quia actus voluntatis iam perfectus est, quando motus appetitus sensitivi exsurgit.

b. Ratio secundi est, quia solum ex actu intenso voluntatis redundat motus in appetitum sensitivum.

Concupiscentia consequens, quae deliberate a voluntate excitatur, eo inservit, ut operationes humanae maiore alacritate maioreque vigore ac fervore peragantur, et cum ipsa sit voluntaria, actionibus bonis meritum, peccatis autem demeritum addere potest.

§ 3. De metu.

40. Notio. Metus est mentis trepidatio ob malum futurum.

a. Metus ex repraesentatione mali ab intellectu apprehensi oritur in appetitu; et licet metuens omnino sui compos maneat, saepe tamen metus eum movet ad aliquid volendum, quod alias nolisset. Et sic metus hoc loco considerandus est, quatenus nempe voluntatem movet, ut aliquid eligat ad maius malum vitandum, quod alias non elegisset, ut si quis ad vitandam mortem eligit amputationem cruris.

b. Malum, quod metum causat, imminere potest vel illi ipsi, qui metuit, vel eius coniunctis: quod enim sive sanguine sive amicitia coniunctis evenit malum, id proprium censetur.

c. Ex metu operari dicitur is, cui metus est causa operationis; cum metu operari dicitur is, cui non metus sed alia est causa operationis. Nauta ex metu proiicit merces in mare; martyr *cum* metu subit mortem, quam naturaliter timet. In priore casu metus ad operationem se habet *antecedenter*, in posteriore solum *concomitanter*. De operationibus, quae ex metu fiunt, hic sermo est.

41. Metus dividitur: a. Ratione quantitatis in gravem et levem, prout malum, ex quo metus oritur, grave vel leve est.

Ut metus dicatur gravis, duo requiruntur: α. ut grave malum immineat, quale est mors, mutilatio, diuturnus carcer, gravis infamia, magna iactura bonorum etc.; β. ut malum difficile averti possit. Si leve malum imminet, aut grave quidem, sed quod facile averti potest, metus dicitur levis.

Metus *gravis* alius est *absolute* gravis, si malum in se revera grave timetur, alius *relative* gravis, si malum in se quidem leve sit, grave autem respectu determinatae personae, quae sit meticulosa, ut sunt pueri, senes et mulieres.

α. Metus *relative* gravis in re morali aequiparatur metui *absolute* gravi, quia eandem mentis trepidationem inducit et proinde eundem in actionem influxum exercet.

β. Metus, qui *cadit in virum constantem*, significat metum *absolute* gravem: oritur enim ex malo, quod merito formidat etiam persona constans, fortis et cordata.

b. Ratione originis in metum ab extrinseco et ab intrinseco incussum, prout a causa externa vel interna provenit,

sic metus mortis ex naufragio est ab extrinseco, metus mortis ex morbo est ab intrinseco¹⁾).

Metus ab extrinseco iterum dividitur in metum incussum a causa necessaria ut a naufragio, incendio, incursu ferarum, vel a causa libera scilicet ab homine.

Metus a causa libera incussus iterum vel est iuste vel iniuste incussus, prout persona metum inferens ius habet metum incutiendi ut princeps vel pater, qui poenam intendat, aut iniuste metum incutit ut latro mortem intendans, nisi detur pecunia.

c. Addendus est metus reverentialis, qui habetur, quando quis timet, ne offensos et indignatos habeat eos, quos revereri debet, ut sunt parentes et superiores quicumque (principes, praelati, episcopi etc.). Refertur ad metum iuste vel iniuste incussum, prout eius causa est iusta vel iniusta.

Num metus reverentialis possit esse gravis. — Metus oritur ex malo, quod aliquis sibi imminere existimat; si ergo ex offensione parentum vel superiorum imminere potest grave malum, metus reverentialis potest esse gravis. Atqui metus reverentialis dupliciter accipitur: α. secundum se prout significat confusionem et molestiam, quam patitur inferior ob solam offensionem et indignationem superioris; β. prout significat alia insuper mala ut diuturnam increpationem, duriores tractationem, privationem bonorum etc. Iam vero si metus reverentialis hoc altero sensu accipitur, sine dubio gravis esse potest: quodsi priore sensu accipitur, censetur esse levis. Hac distinctione facta conciliari possunt auctores, quorum alii metum reverentialem habent gravem, alii vero levem.

42. Influxus metus in actus humanos. 1. Metus, qui adeo vehemens est, ut usum rationis turbet, penitus tollit voluntarium: ubi enim deficit rationis deliberatio, habetur

¹⁾ Alii e. g. *D' Annibale* (I. n. 138) metum ab extrinseco dicunt; si ab alio incutitur ad extorquendum consensum, et ab intrinseco, si ipsum malum imminens infert metum, sive id provenit a causa interna, ut est infirmitas, sive a causa externa, ut est morbus contagiosus, tempestas, naufragium, poenae inferni etc. Secundum hanc distinctionem metus ab alio quidem incussus, sed non ad extorquendum consensum, referri debet ad metum ab intrinseco.

involuntarium perfectum. Id tamen in metu raro et per accidens tantum contingit: ordinarie enim et per se metus etiam gravis non aufert deliberationem rationis, quae ad actum perfecte humanum requiritur, ideo quoad metum attendendum est potissimum sequens principium.

2. *Actus positus ex metu quantumvis gravi per se simpliciter voluntarius et secundum quid involuntarius est.* Metus enim per se efficit, ut voluntas deliberate eligat actionem tamquam medium ad vitandum malum, sed cum aliqua repugnantia, ut si quis ex metu naufragii proiciat merces; atqui eiusmodi actus est simpliciter voluntarius cum admixtione involuntarii.

a. Metus, cum ordinarie non auferat voluntarium, non excusat a peccato, nec aufert meritum bonae actionis, ut si quis ex metu poenae assistat sacro. Quia tamen voluntario, quod ex metu procedit, admixtum est involuntarium, metus minuit culpam et meritum, et eo quidem magis, quo maior est repugnantia in ponenda actione. In specie vero α. si agitur *de re intrinsecus mala* nullus metus a peccato excusat nec culpam adeo minuit, ut peccatum mortale propter metum fiat veniale; β. si agitur *de re sola lege positiva prohibita*, gravis metus a peccato plane excusare potest, nisi metus incutiat in odium ecclesiae vel religionis.

b. Quia actus, qui ex metu fit, simpliciter voluntarius est et ideo simpliciter humanus, per se metus non excusat ab obligationibus propter ipsum contractis, nisi obstat lex vel ratio specialis: voluntarium enim, quod sufficit ad committendum peccatum grave, sufficit etiam ad contrahendas obligationes. Ideo per se valet votum ex metu mortis in medio naufragio vel in gravi morbo emissum.

3. *Metus levis* in foro externo non attenditur: supponitur enim ipsum non habuisse influxum in actionem; in foro autem interno minuit voluntarium ideoque gravitatem peccati pro quantitate influxus in voluntatem.

§ 4. De violentia.

43. *Notio ac divisio.* 1. *Violentia* (coactio, vis) *passive* considerata definitur motio causata a principio externo renitente voluntate; *active* considerata est ipsa vis, quae adhibetur ad motionem in alio causandam.

Duo ergo requiruntur, ut actus dicatur *violentus* seu coactus: *a.* ut a principio externo procedat et *b.* ut sit contra voluntatem totis viribus resistantem. Qui igitur vere et perfecte vim patitur, adeo ut exterius aliud agere non possit, non solum interius non consentit nec mere dissentit, sed etiam exterius quantum potest suasionem, precibus, minis, clamore, vi etc. resistit et vim illatam repellere conatur.

2. Patet in actus elicitos voluntatis non posse cadere violentiam, siquidem est contradictio in terminis voluntatem cogi ad actum i. e. in voluntate esse inclinationem erga obiectum, dum eadem voluntas ab eodem obiecto renitendo declinat; quare nec Deus potest cogere voluntatem. In actus autem, qui a voluntate imperari possunt, cadere potest violentia: nam non solum corporis membra, sed etiam potentiae internae, praesertim phantasia et intellectus a vi externa (e. g. per influxum angeli boni vel mali) ad actus moveri possunt renitente voluntate.

3. Violentia dividitur in violentiam absolutam et in violentiam secundum quid; illa habetur, quando is, cui infertur, resistit quantum potest et proinde omnino invite patitur; haec duplici sensu accipitur: *a.* secundum alios enim habetur, quando patiens vim illatam repellere aut saltem minuere potest, sed non facit; *b.* secundum alios habetur, quando patiens vim illatam repellere non potest, sed nec omnino invite patitur.

ubi una abest resistentia collucet.

14. Influxus violentiae in actus humanos. 1. *Violentia absoluta tollit omne voluntarium*: nam actus a violentia absoluta causatus fit voluntate prorsus renitente, et si vel minimum consentiret vel resistantiam debitam omitteret, iam deficeret violentum absolutum. Ideo violentia tollit peccatum, cum non possit esse peccatum, quod non sit voluntarium.

Non peccat, qui violenter inclusus cogitur omittere sacrum die festo; qui cogitur genua curvare vel thus adolere coram idolis; virgo, quae vi opprimitur et pro viribus resistit; qui patitur pravas suggestiones.

2. *Violentia secundum quid non tollit, sed minuit voluntarium*: aut enim omittitur resistentia, quae adhiberi

per hanc
haec est numerus patitur

vera est violentia

quia violentia est

posset et deberet, et tunc actio violenta est indirecte (in omissione resistentiae) voluntaria, ut si mulier, quae opprimitur, invasorem, quem repellere posset, non repellit; aut voluntas non omnino repugnat, et tunc habetur aliquis voluntatis consensus, ut si mulier, quae opprimitur et invasorem repellere non potest, in pravam delectationem consentit.

Resistentia, quae opponenda est violentiae, ne actio violenta seu coacta imputari possit in peccatum, quandoque *requiritur per se*, quando nimirum violentia eiusmodi est, ut superari possit: alias enim, qui vim patitur, aliquatenus saltem consentire censetur; quandoque *requiritur per accidens*, etsi inutilis sit, quando nempe requiritur ad praecavendum scandalum; sic martyres, qui cogebantur thus offerre idolis, tenebantur resistere, quatenus opus erat ad ostendendum se pati invitos; vel quando necessaria est ad praecavendum consensum, id quod accidit, ubi vis infertur contra castitatem; sic mulier oppressa tenetur per se etiam viribus corporis quantum potest resistere.

Quaestio secunda.

De actibus moralibus. *venales - et agere*

Articulus primus. *de actibus venalibus*

De natura actuum moralium. *objectum venale desiderium.*

45. Qui sint actus morales. 1. *Morale* primo et proprie dicitur de *actione*, eaque humana. Quidquid praeterea *morale* dicitur (ordo moralis, lex moralis, virtus moralis etc), secundarie et improprie sic appellatur.

a. *Morale* enim a *more* dicitur; mos autem proprie significat eundem saepius repetitum agendi modum in agentibus liberis; morale ergo primo et proprie ad actiones liberas pertinet.

b. *Moralis* est ergo terminus analogus, qui de pluribus dicitur analogia attributionis (sicut terminus *sanus*). Princeps analogum est actio, de qua *morale* primo et per se dicitur, de aliis solum secundario et per ordinem ad actionem dici potest.

2. *Morales* dicuntur actus, qui cum cognitione indolis moralis obiecti libere perficiuntur. Duplex ergo condicio requiritur, ut actus possit dici moralis:

a. *Ut sit liber*: actus enim necessarius nec moralis nec proprie humanus dici potest. „Ibi, ait s. Thomas, incipit genus moris, ubi primo dominium voluntatis invenitur“¹⁾. Et sane actus moralis omnium consensu hominem facit dignum laude aut vituperio, praemio vel poena; atqui solum id, quod cum libertate fit, hominem facit dignum laude et praemio aut vituperio et poena.

b. *Ut qua moralis apprehensus et intentus sit*: sola enim libertas ad constituendam actus moralitatem non sufficit, sed insuper requiritur, ut voluntas tendat in obiectum, quod ab intellectu apprehenditur et voluntati repraesentatur sub respectu morali: moralis enim actus esse non potest, nisi ex tendentia voluntatis in obiectum, quod ad ordinem moralem pertinet.

a. *Morale* dicitur illud obiectum, quod homini, ut ens rationale est, convenit. Scilicet distinguimus *ordinem physicum* et *ordinem moralem*. Ad ordinem physicum pertinet omne id, quod ad evolvendam, conservandam perficiendamque naturam sive sensitivam sive spiritualem conduit, quod proinde agenti delectationem vel saltem utilitatem affert: ad ordinem vero rationis seu moralem pertinet id, quod naturam rationalem decet, eius dignitati conveniens est. Iam ad actionem, quae sit secundum ordinem physicum, alia cognitio et tendentia non requiritur nisi eius, quod ad naturae commodum vel delectationem conduit: ad actionem vero, quae ad ordinem moralem pertineat, requiritur cognitio ipsius ordinis moralis atque in eundem tendentia.

b. Si ergo operans in aliqua actione nil aliud apprehendit et intendit nisi delectationem vel commodum naturae, actionem moralem non exercet, etsi actio ad ordinem spiritualem pertineret; qui e. g. in studio mathesis vel musices nil aliud cognoscit, nisi illud placere vel hominem perficere et solum hanc delectationem vel utilitatem intendit, non exercet actionem moralem.

c. Ergo non omnis actus humanus simul moralis est; sed sunt actus humani, qui *morales non sunt*. Et sane non solum pueri deliberate agunt, quin eorum actus morales sint, quia rationem boni et mali moralis nondum apprehendunt, sed etiam adulti quandoque deliberate

¹⁾ S. Thomas 2. dist. 21. q. 3. a. 2.

exercent actus sine omni prorsus attentione ad eorum indolem moralem, praesertim quando indifferentia aspiciunt, legunt, scribunt etc.¹⁾. Auctores morales in hac re diversae sunt sententiae. Alii omnes actus humanos dicunt morales, sicut omnes actus morales sunt humani²⁾. Alii econtra tenent esse actus humanos, qui propter defectum advertentiae ad ordinem moralem non sunt morales. Prioris sententiae patroni affirmari debent hominem, quoties deliberate agit, etiam ad ordinem moralem saltem in confuso advertere; atqui hoc adversari videtur experientiae.

46. De libertate morali³⁾. Libertas voluntatis humanae, quae natura sua libertas electionis est, dicitur *moralis*, quatenus voluntati competit facultas eligendi inter bonum et malum.

1. Auctores recentis disciplinae, quam *psychiatriam* vocant, libertatem moralem plus aequo restringunt. Contendunt enim esse homines, qui a propensionibus naturalibus sive ratione complexionis sive ratione dispositionis hereditariae sibi insitis ineluctabili vehementia ad actiones praesertim criminosas adigantur. Eiusmodi homines cognoscere quidem suas actiones esse ordini morali atque iuridico contrarias, attamen se eas ob vehementem impulsu naturae evitare non posse. Cum igitur animi aegritudine (dementiam moralem — moralisches Irresein — moral insanity vocant) laborent et morali in agendo libertate, careant crimina eis imputari non posse.

Anteactis temporibus de statu mentis eorum, qui scelus patravissent, vix unquam institutum est examen, cum plenum rationis usum proindeque perfectam criminis imputabilitatem in dubium non vocarent, nisi reos plane insanire deprehendissent. Nostro autem tempore de statu mentis eorum, qui criminis rei sunt, diligens examen instituitur. Et recte quidem, cum agenti crimen imputari non possit, qui plene sui compos non sit. Verum in iudicio de plena deliberatione ferendo complures medici hodie modum excedunt.

¹⁾ Cf. *Straggl*, Theologia moralis tract. 1. q. 2. n. 28. *E. Müller*, Theologia moralis⁷ (Vindobonae. Mayer. 1894) I. l. 1. § 97. n. 1.

²⁾ Cf. *Lehmkuhl* I. n. 28.

³⁾ Cf. *Coppens-Niederberger*, Ärztliche Moral (Einsiedeln. Benziger. 1903).

2. Status mentis, quem vocant *dementiam moralem*, negandus non est; falluntur autem, qui illum dicunt aegritudinem voluntatis, quae libera determinatione privetur, quamvis intellectus cognoscat actionem esse moraliter malam.

Voluntas enim, cum sit potentia spiritualis in suis actibus ab organis corporeis independens, aliam in se ipsa aegritudinem habere nequit, quam malos habitus (propensiones), quae liberam determinationem minuunt quidem, sed non auferunt. Insuper voluntas in actibus suis unice a cognitione dependet, adeo ut praelucente cognitione, quae requiritur, semper libera sit. Hinc fieri non potest, ut morali libertate careat, qui actionis suae moralem bonitatem et malitiam apprehendat.

3. Moralis dementia in hunc modum explicanda videtur. Passiones in nonnullis hominibus ob affectam nervorum (quae sunt organa passionum) valetudinem fere continuo voluntatem magna vehementia ad malum sollicitant. Qui eiusmodi nervorum affectione laborant, *morali insania* laborare dici possunt. Iam vero concedendum videtur, impetus passionum quandoque esse adeo vehementes, ut voluntas eis resistere non possit. Quod si accidat, ipsae passiones intellectum impediunt, quominus (saltem eo tempore, quo scelus committitur) de actione patranda deliberare possit. Ordinarie vero propensiones naturales mentis activitatem non ita impediunt, ut a gravi culpa excusent. Qui ergo sive ob corporis complexionem sive ob hereditariam dispositionem pravis inclinationibus laborant, maiore conatu indigent ad passiones suas rationi subiugandas, quam alii, qui eiusmodi passionibus minus vexantur, ab obligatione autem contra perversas suas inclinationes pugnandi non sunt immunes.

4. *Corollaria.* a. Actiones ex aliqua *mania* (cleptomania, pyromania etc.) procedentes, iis, qui eiusmodi mania laborant, saltem in gravem culpam vix imputari possunt: eorum enim advertentia et deliberatio in hac re turbata deprehenditur, quamvis in ceteris expedita esse possit¹⁾.

b. Suicidium eorum, qui ex *melancholia* laborant, simili modo diiudicandum est, scilicet si mentis deliberatio expedita est,

¹⁾ Cf. *Gutherlet*, Die Willensfreiheit und ihre Gegner. (Fulda. Aktiendruckerei. 1893) S. 125 ff.

crimen eis imputari debet, minime vero, si mens obnubilata apparet. Iam vero melancholia perfecta quidem aufert mentis deliberationem, inferioris autem gradus melancholia mentem ordinarie non ita obnubilat, ut actionis libertatem atque imputabilitatem impediat. Ceterum in particulari casu de mentis expedita vel impedita activitate in melancholicis vix alius secure decernere poterit nisi medicus psychiatriae peritus.

c. Qui ex *imaginationibus coactis* (Zwangsideoen) laborant, ab iis impulsum ad determinatam actionem (Zwangsantriebe) percipiunt. quibus impulsibus minuitur quidem libertas, at non penitus aufertur, nisi in amentiam (Wahnideen) degenerent atque iudicium intellectus perturbent: voluntas enim non quidem repraesentationibus sed tamen impulsibus ad agendum imperare potest, quamdiu iudicium intellectus non turbatur¹⁾.

Nota. Concedi ergo debet esse quandoque homines, qui propensione ineluctabili ad pravas actiones (furta, incendia, impudicitias) comittendas adigantur et proinde in illis actionibus a peccato immunes sint. Si confessario occurrant eiusmodi homines: *a.* ne eis aperte significet in illis actibus a peccato eos plane immunes esse, tum quia de hac re in casu particulari certo constare nequit, tum ne pravae inclinationi sine omni prorsus resistentia obsecundent eamque sic augeant; *b.* sed ad resistendum pravis inclinationibus suaviter eos hortetur: seria enim resistentia naturalem propensionem saltem imminuere potest²⁾.

47. De statistica morali, quae inducitur ad confirmandam negationem libertatis moralis. *Statistica moralis* facta moralia, praesertim vero facta criminea magno numero colligit eorumque causas tum internas tum externas investigat, ut ex iis legem stabilem, qua facta regantur, determinet. Iam vero consideratis criminibus eorumque causis in hunc modum concludit: cum ex iisdem causis, praesertim ex iisdem passionibus constanter eadem crimina perpetrentur, haec non liberae voluntati sed passionibus ad actum determinantibus tribuenda esse, proindeque homini moraliter imputari non posse. Facta enim, quae iuxta legem constanter eodem modo ac numero fiunt, a

¹⁾ Cf. S. Weber, Zwangsgedanken u. Zwangszustände in pastoral-psychiatrischer Beurteilung (Paderborn. Schöningh. 1903).

²⁾ Cf. Génicot, Casus conscientiae I. p. 6 s.

libera voluntate procedere nequeunt. De qua affirmatione haec notanda sunt.

a. Negari debet ex relationibus statisticae moralis colligi fixam legem, iuxta quam crimina constanter eodem modo et numero fierent, neque ex illis demonstratur easdem causas constanter iisdem criminibus ortum dare.

b. Etsi crimina iuxta legem stabilem fierent, existentia quidem eorundem motivorum, non autem influxus determinans passionum aliorumve motivorum demonstratur. Concedi enim debet homines in iisdem adiunctis constitutos iisdem passionibus ac tentationibus subiectos esse, et complures in iisdem tentationibus eadem crimina perpetrare. Verum complures alii iisdem passionibus vexati tentationem vincti, id quod statistica referre nequit; omnes autem, qui tentationi cedunt, saltem viribus supernaturalibus gratiae adiuti tentationem vincere potuissent huiusque potestatis sibi conscii sunt.

c. Ut ostendatur passiones hominem ineluctabili vehementia ad crimina pertrahere, de hoc saltem constare deberet, in iisdem adiunctis determinatam passionem magnum personarum numerum ad idem crimen patrandum impellere, nec ullum hominem tali passione vexatum tentationem superasse. Quamvis ne hoc quidem modo ineluctabilis efficacia passionis probaretur, cum homines in iisdem adiunctis constituti *libere* ad eandem actionem se determinent. Hinc ex eo quod nunc plurimi in aestu passionum ad eadem crimina patrandum abripiantur, id unum sequitur nunc temporis certas passiones ob adiuncta socialia vehementius grassari plurimosque esse homines, qui, utpote in fide ac religiosa vita languentes, tum naturali tum supernaturali fortitudine destituti a tentationibus facile vincantur¹⁾.

¹⁾ Cf. *Gutberlet*, Die Willensfreiheit und ihre Gegner (Fulda. Aktiendruckerei. 1893) Kap. 3: Die Moralstatistik. *Lehmkuhl*, Der Selbstmord und die Misshandlung der Statistik (Stimmen aus M. L. XX. S. 345 ff.).

Articulus secundus.

De imputabilitate actuum moralium.

Fundamentum imput. et Libertas.

48. Natura imputabilitatis. *a.* Actuum moralium *imputabilitas* ex eorum natura necessario consequitur. Imputabilitas enim est illa actus moralis proprietas, vi cuius homini tamquam proprio suo auctori ac domino tribui potest et debet; sed actus *morales*, cum a deliberata voluntate procedant, homini tamquam auctori ac domino conveniunt.

Ordinarie tamen imputabilitas de ipso homine ut auctori actionum moralium praedicatur et significat illam hominis condicionem, qua ipse tamquam auctor actionum suarum considerari potest et debet.

b. *Imputatio* est iudicium, quo actus eorumque effectus homini tamquam proprio suo auctori ac domino tribuuntur.

c. *Fundamentum* et *radix imputabilitatis* est libera voluntas, per quam homo constituitur auctor et dominus actuum suorum. Et proinde *gradus* imputabilitatis a maiore vel minore influxu liberae voluntatis in producendis actibus moralibus dependet.

Cum actus morales vel boni vel mali sint, eorumque bonitas vel malitia homini tamquam auctori tribuatur, ipsi prout boni sunt *ad laudem* et meritum, prout vero mali sunt *ad vituperium* seu *culpam* et poenam imputantur. Actus proinde morales ratione imputabilitatis vel *laudabiles* et meritorii vel *culpabiles* et poena digni sunt.

49. Condiciones imputabilitatis in genere. 1. Ut actus moralis homini plene (praesertim in grave peccatum) imputari possit, requiritur: *a.* *cognitio ex parte actus perfecta*; *b.* *cognitio moralitatis* actus *saltem confusa*: etenim si moralitatem actus non apprehendit, actio *physica* non autem *moralis* agenti imputanda est.

a. *Cognitio intellectus perfecta* est, si naturali eius activitati nullum obstat impedimentum, cuiusmodi est in eo, qui plena utitur ratione seu plene sui compos est. Quo magis intellectus in sua activitate impeditur, eo magis imputabilitas actionis minuitur.

b. Quoad moralitatem actus cognitio versari potest: α. circa moralitatem actus in genere (bonus vel malus); β. circa moralitatem actus in specie (furtum vel furtum sacrilegum); γ. circa gravitatem actus mali (grave vel leve peccatum).

c. Ad plenam imputationem actus sufficit cognitio moralitatis eius *confusa*.

2. Ut actus moralis homini plene imputari possit, requiritur perfectus voluntatis consensus, adeo ut actus sit perfecte humanus.

Perfectio consensus non tam ab adhaesione voluntatis quam a cognitione intellectus dependet, adeo ut perfectus sit consensus, si cognitio est perfecta, atque imperfectus, si cognitio est imperfecta. Quare actus ex metu positi sunt quidem minus voluntarii, quatenus repugnantiam atque ideo minorem voluntatis adhaesionem continent, sunt tamen actus perfecte humani cum perfecto voluntatis consensu positi, dummodo cognitio intellectus non fuerit propter metum impedita.

50. De imputabilitate boni et mali moralis. Ut bonum agenti imputari possit, ipsa bonitas moralis appeti atque intendi debet; ut malum agenti imputari possit, necesse non est, ut moralis malitia intendatur.

a. Tum bonum tum malum potest esse voluntarium in se vel voluntarium in causa; de utroque i. e. de bono et malo in se voluntario, et de bono et malo in causa voluntario valet principium.

Danti eleemosynam moralis bonitas actionis, non imputatur, nisi eam intendat; percutienti inimicum moralis malitia actionis imputatur, etsi eam non intendat. — Scribenti bonum librum lucri faciendi causa, boni effectus libri, etsi praevisi, non imputantur, nisi eos intendat: scribenti autem librum pravum lucri faciendi causa, mali effectus praevisi imputantur, etsi eos non intendat. *Sed debet esse hic effectus secundus*

b. Ratio *primi* est, quia voluntas bonum *intendere* debet: voluntas enim nequit esse et dici bona, nisi a bonitate obiecti, quod intendit. Ratio *secundi* est, quia voluntas malum non intendere sed vitare debet: cum enim obiectum voluntatis nequeat esse malum, voluntas est et dicitur mala a malitia, quae cum obiecto, quod intenditur, coniuncta est et quam vitare debemus.

51. De imputabilitate effectus mali in causa voluntarii. Agitur hic de solo effectu malo, non item de imputabilitate effectus boni, quia bonum, ut nobis imputari possit, in se intendi debet et proinde bonum in causa tantum volun-

*deinde hic actus effectus mali in causa
receptus nobis imputatur.*

tarium nunquam imputatur. Malum autem in causa tantum voluntarium nobis imputari potest (n. 50). Ideo quaeritur, utrum omnis effectus malus iam ideo nobis imputetur, quia sequitur ex causa libera a nobis posita, an aliae insuper condiciones ad hoc requirantur. *Si se posita et ad*

1. Ut effectus malus, qui ex actione mala sequitur, *voluntas nostra - non sequens nisi* agenti imputetur, sufficit, ut in confuso praevisus fuerit. *se habet* Cum enim teneamur ipsam causam malam vitare, haec nequit suppeditare rationem sufficientem, propter quam malus effectus permittatur.

2. Ut effectus malus imputetur, qui solus ex actione (indifferenti) sequitur, sufficit, ut in confuso praevisus fuerit. Cum enim effectus in causa contineatur, voluntas, quae vult causam, necessario vult etiam effectum, qui solus in ea continetur. *Hoc cum expectato est - res haec de effectibus contingendi non potest*

Quamvis hoc principium implicite in sequenti contineatur, praestat tamen illud explicite ponere. *Exemplum:* ebrietas, quae sola ex potatione sequitur, potanti imputari debet, dummodo potum tamquam inebriantem cognoverit.

3. Ut effectus malus, qui simul cum bono ex actione bona vel indifferenti sequitur, agenti imputetur, tres condiciones sequentes simul adesse debent:

a. Ut agens effectum saltem in confuso praeviderit: quod enim nullo modo praecognitum est, voluntarium non est; quod nullo modo voluntarium est, id agenti imputari nequit.

Ergo non est imputabilis ad peccatum ebrietas ex moderato potu vini secuta, cuius vis inebrians erat ignota, quia non est praevisa. Attamen rixae, blasphemiae, sermones obsceni et eiusmodi, quae in ebrietate committuntur, ei imputari debent ad peccatum, qui haec in ebrietate committere solet, quia propter consuetudinem eiusmodi in hoc statu faciendi satis praevisa sunt; ei autem, qui in ebrietate haec committere non solebat, non imputantur, si forte accidant, quia praevisa non sunt.

b. Ut effectum impedire potuerit, i. e. ut agens potuerit causam aut non ponere aut positam auferre: quod enim ab eius voluntate non dependet, non potest agenti imputari, cum fundamentum imputationis, libertas, desit.

*causa. culpa non debet imputari si non erat in voluntate
non debet imputari de peccato effectum si non erat in
voluntate alius peccandi. si non erat in voluntate*

Hinc reus sacrilegii non est sacerdos, qui peccatori dat sacram communionem, quam ob sigillum sacramentale negare non potest; neque omissio sacri imputabilis est ei, qui curam infirmi agere debet.

c. *Ut effectum impedire debuerit*, i. e. ut agens teneatur causam aut non ponere aut positam auferre, ne effectus malus sequatur. Si enim non tenetur abstinere a causa, agens iure suo utitur et quoad effectum malum solum permissive se habet.

Ei, qui in urbem oppugnatam tormentum bellicum ita explodit, ut praeter hostes pugnantes simul plures innocentes occidantur, mors innocentium non imputatur. Medico non imputantur pravi motus, quos in cura infirmi peragenda patitur.

52. Quando causa mali effectus licita sit. Iam quaeritur, quando non amplius teneamur abstinere ab actione, quamvis ex ea malus effectus secuturus praevideatur. Condiciones, sub quibus licitum est ponere causam, ex qua sequitur malus effectus, continet hoc principium:

Licet ponere causam, ex qua sequitur duplex effectus, alter bonus et alter malus, si ^{actio eius finis} ipsa causa sit in se bona vel saltem indifferens, si bonus effectus saltem aeque immediate sequatur ac malus, si adsit ratio proportionate gravis et finis agentis sit honestus. Quatuor ergo condiciones requiruntur, ut licitum sit causam ponere, ex qua secuturus cognoscitur effectus malus:

a. *Ut causa, quae ponitur, sit bona vel saltem indifferens:* si enim esset mala, iam ipsa positio causae in se, independenter ab omni effectu, imputanda esset ad peccatum, e. g. in eo, qui se inebriat praevidens inde oriturum homicidium.

Si tamen causa mala esset non praecise ob secuturum illum effectum, imputaretur malitia causae, non autem malitia effectus; sic ei, qui valetudini suae nocet praevidens futurum esse, ut ieiunare non possit, non imputatur omissio ieiunii, quia non ideo valetudinem conservare tenetur, ut ieiunare possit.

b. *Ut effectus bonus saltem aeque immediate ex causa sequatur ac malus, et non mediante effectu malo:* si enim ex causa immediate sequitur effectus malus et ex hoc demum bonus, fieret malum, ut sequatur bonum, id quod

nunquam licet: etenim non sunt facienda mala, ut eveniant bona¹⁾.

α. Sunt causae, quae ad unum effectum producendum natura sua determinatae sunt: sic ignis ad ligna applicatus ad haec comburenda determinatus est; et sunt causae, quae ad duos effectus producendos determinatae sunt. Qui vult causam prioris generis, necessario vult etiam effectum, qui recte ei tamquam voluntarius imputatur.

Si causa ad duos effectus producendos determinata est, hi vel sunt subordinati, ut alter sit causa alterius, ut si quis explodit in patrem familias, cuius morte sustentatione privantur filii; vel sunt coordinati, ut alter non sit causa alterius. Qui vult causam prioris generis, iterum necessario vult utrumque effectum, et uterque iure ac merito ei imputatur.

Si duo effectus sunt coordinati, fieri potest, ut aequae immediate ex causa procedant, quia causa ad utrumque producendum natura sua determinata est, ut si chirurgus amputando brachium infirmo sanitatem et dolorem causat; aut fieri potest, ut effectus non aequae immediate ex causa procedant, quia causa non est a natura ad utrumque producendum determinata, ut si quis imaginem pingit ad lucrum faciendum, cuius aspectu alius ad peccandum incitatur. In utroque casu agens intendere potest unum, quin intendat alterum.

β. Hinc graviter peccat puella ex delicto gravida, quae abortum procurat ad vitandam infamiam: adhibet enim medium malum ad obtinendum finem bonum. Medicus licite praebet medicinam ad sanandam mulierem gravidam, etsi praevideat fore, ut abortus sequatur; sed illicite agit, si remedium directe et immediate tendit ad expellendum foetum et huius demum expulsio ad sanandum morbum.

γ. Ut effectus malus, qui praevidetur secuturus, non intendatur neque approbetur, sed mere permittatur: nam etiam actio in se honesta fit mala, si agens in ea perficienda pravum finem intendat.

Duo erga ex hac parte praecaveri debent, quando ponitur causa, ex qua secuturus praevidetur malus effectus: imprimis ne effectus intendatur, quando ponitur causa, et deinde ne approbetur seu ne placeat, quando reipsa sequitur; e. g. si quis iure suo utens foveam fodit, in quam praevidet lapsurum proximum suum, peccat, tum si malum proximi intendit, tum si de eo secuto gaudet.

δ. Ut adsit ratio proportionate gravis ponendi causam et permittendi effectum malum: accedente enim causa sufficienti cessat lex, vi cuius effectus malus erat vitandus;

¹⁾ Cf. Rom. 3, 8.

cessante autem lege effectus malus licite permitti potest, ut si quis ad se ipsum conservandum occidit invadentem.

53. Ratio proportionate gravis. Ad obtinendum igitur bonum effectum quandoque licitum est permittere malum, si adsit ratio excusans proportionate gravis. Ut diiudicari possit, num adsit ratio excusans proportionate gravis, ad haec adiuncta attendendum est:

a. Eo maior debet esse ratio excusans, quo gravius est malum, quod ex causa posita secuturum praevidetur.

Sic non licet occidere invasorem ad conservanda bona minoris pretii, licet autem ad conservanda bona maioris momenti vel ad ipsam vitam conservandam.

b. Maior ratio excusans requiritur, si agens omittendo actionem malum effectum impedire potest, quam si malum nihilominus aliunde secuturum est.

Sic maior ratio requiritur, ut tabernarius hospitibus die ieiunii praebere possit carnes, si nullus alius daturus reperitur, quam si alius adsit daturus, ubi ipse neget.

c. Eo maior ratio requiritur, quo propius causa ad efficiendum malum concurrat.

Distinguitur causa *proxima*, quae ita effectum producit, ut eam inter et effectum alia causa media non interveniat, et causa *remota*, quae effectum non producit, nisi complures aliae causae mediae interveniant. Causa dicitur *propinquior* aut *remotior*, quo pauciores vel plures aliae causae interveniunt. Maior ergo ratio excusans requiritur in eo, qui prope, minor in eo, qui remote ad alterius peccatum e. g. ebrietatis concurrat. — Ex hac ratione fieri potest, ut bonum in se minus compenset malum maius, ubi nempe bonum proxime, malum autem solum remote ex eadem actione sequatur.

d. Eo maior ratio excusans requiritur, quo *certius* effectus malus secuturus praevidetur; sufficit ergo minor ratio, si malum plus minusve *probabiliter* tantum secuturum est.

e. Maior ratio requiritur in iis, qui malum *ex officio* impedire tenentur, quam in iis, qui nullo officio illud impedire tenentur.

Sic maior ratio requiritur, ut caupo die ieiunii filio suo carnes praebere possit, quam ut erga extraneos id licite faciat; quia ex officio

sed sufficit scire
pictatis peccata filii impedire tenetur. *Ex officio ad peccatum im-*
pediendum illi potissimum teneri dicuntur, qui vi contractus ideoque
ex iustitia illud impedire debent ut custodes, parochi.

54. Quando imputetur effectus malus voluntarius

in causa. 1. Qui scienter ponit vel non aufert causam mali effectus (idem dicendum de omissione actionis praeceptae), non tum committit peccatum, quando sequitur malus effectus, sed quando voluntarie ponit vel non tollit causam: peccatum enim non in existentia mali effectus, sed solum in actu interno voluntatis consistit. Ideo quamvis reipsa malus effectus non sequatur, tamen peccatum iam commissum est. *Hinc committit peccatum quando ponit causam vel aufert - in eadem sequitur effectus.*

a. Hinc qui potitans advertit se ulteriore potu inebriandum et insuper experientia novit se in ebrietate solitum esse rixari et blasphemare. eo ipso instanti, quo praevidens malos effectus bibere decernit, peccatum ebrietatis, rixae et blasphemiae in causa volitum committit. — Qui die festo mane se dat somno praevidens omnino sacrum inde omittendum, tunc peccat contra praeceptum ecclesiae, quando omissionem praevidens se dat somno. — Qui decrevit non audire missam, hoc proposito peccat, etsi postea mutata voluntate eam audiat. — Idem dicendum est de eo, qui alteri porrigit venenum; scilicet non peccat, quando sequitur mors alterius, sed quando ponit causam mortis.

b. Ideo gravitas peccati in causa voluntarii non est desumenda ex gravitate effectus seu ex gravitate praecepti violati, sed ex malitia actus interni voluntatis; quodsi actus voluntatis, qui appetit causam cum praevisione mali effectus veniale peccatum est, etiam laesio praecepti gravis solum venialis erit.

2. Effectus malus in causa voluntarius, qui peccatum internum exterius complet, rationem peccati habet a malitia peccati interni. Hinc si is, qui causam posuit, voluntatem suam retractavit, ante quam effectus malus sequeretur, hic non habet rationem peccati, sed solum effectus peccati.

Ei, qui praevidens se in ebrietate commissurum esse homicidium se inebriat et hominem occidit, mors imputatur in peccatum. Quodsi ante alterius mortem pravam voluntatem retractavit, mors ei non imputatur in peccatum, sed solum ut effectus peccati. — Idem dicendum est de eo, qui porrigit alteri venenum, sed antequam ille moriatur confessus est peccatum, scilicet postea morte secuta non tenetur iterum

Causa videns hoc peccatum per se non peccatum, sed quando 5 re peccatum debet actus peccatum ebrietatis, rixae, et blasphemiae potest sequenti ex causis hinc - sed si scit temperare, non peccat. Peccatum hinc est - per se non peccatum, sed quando 5* re peccatum*

confiteri peccatum homicidii; sed tamen damnum homicidio illatum reparare debet. Si ad se habet peccatum, non debet se deponere, sed se emendare.

55. De imputabilitate peccati ex habitu pravo commissi. Si quis contraxit consuetudinem e. g. iurandi, singuli actus ex hac consuetudine commissi sunt in peccatum imputabiles, si iurans ad actum eiusque malitiam advertit; quodsi inadvertenter iurat, distinguendum est: si consuetudo voluntaria est, actus in peccatum imputantur; si consuetudo involuntaria est, actus non imputantur in peccatum: consuetudo enim contracta est causa singulorum actuum, quare si illa voluntaria est, singuli actus in causa voluntarii sunt. Consuetudo autem voluntaria est, tum si iurans ad consuetudinem per repetitos actus contrahendam advertens nihilominus se non emendat, tum si ad consuetudinem iam contractam advertens nullo remedio eam deponere conatur; et involuntaria est, si eam sive inadvertenter sive advertenter contractam per poenitentiam retractat et depositurum proponit.

a. Qui ergo ex prava consuetudine, quam emendare studet, inadvertenter iurat vel blasphematur, non peccat, quia singuli actus neque in se neque in causa voluntarii sunt. Qui vero ex prava consuetudine, quam extirpare negligit, inadvertenter iurat vel blasphematur, peccatum committit, quia singuli actus non quidem in se, sed in causa voluntarii sunt. Attamen non tot committit peccata, quot iuramenta vel blasphemias dicit, sed unum, illudque tum committit, quando ad consuetudinem contractam et ad obligationem eam extirpandi advertens emendationem negligit. Si quis ergo ad singula peccata, quae ex prava consuetudine committuntur, non advertit, non est, cur confesarius de eorum numero sollicitus sit.

b. Ex his colligitur, quale peccatum sit negligentia in tollenda eiusmodi prava consuetudine, quae est causa peccatorum. Si nimirum peccata ex consuetudine commissa gravia sunt, negligentia gravis est, quia obligatio eam extirpandi gravis est; quodsi peccata levia sunt, negligentia levis est, quia obligatio eam tollendi levis est; quodsi tandem aliqua adhibetur sollertia emendandi consuetudinem, sed non seria atque sufficiens, pariter levis negligentia committitur.

Case of a man of 30 years of age, who was suffering from tuberculosis. It was found to be a

Student - who in the study of each, is obliged to do all that is necessary for the completion of each actual sub. Ad

*in usu cruciatus, in quo superior debet
stare superioris pot. limitis.*

Articulus tertius.

De norma moralitatis¹⁾.

Unde et illi qui faciunt act. morales.

56. Notiones. 1. *Moralitas obiectiva* est illa obiecti (actus moralis) condicio, propter quam meretur, ut ens rationale illud voluntate aut amplectatur aut aversetur. Duplex distinguitur moralitas obiectiva, scilicet bonitas moralis obiectiva et malitia moralis obiectiva.

Bonitas moralis obiectiva est illa obiecti condicio, propter quam convenit, ut ens rationale illud voluntate amplectatur, disconvenit, ut illud aversetur. *Malitia moralis obiectiva* est illa obiecti condicio, propter quam convenit, ut ens rationale illud aversetur, disconvenit, ut illud amplectatur. Duplex distinguitur bonitas et malitia moralis obiectiva, interna et externa.

Bonitas et malitia moralis interna ea est, quae obiectis convenit in se, ante omne superioris (sive divini sive humani) mandatum ut amoris Dei, temperantiae, mendacio, periurio. *Bonitas et malitia moralis externa* ea est, quae obiectis solum convenit dependenter a mandato superioris, quae proinde bona et mala sunt, solum quia iubentur et vetantur, ut pomum comedere vel non comedere.

Obiectum actus moralis potest esse res, cuius natura ita comparata est, ut enti rationali conveniat, circa illam actum sive amoris sive aversionis exercere ut Deus, qui ab homine amandus est; vel potest esse actio, quae natura sua eiusmodi est, ut enti rationali eam

¹⁾ Quaestio de moralitate et moralitatis principio seu norma in philosophia morali facile principem locum occupat, ex qua praecipuas notiones pro instituto theologiae moralis desumsisse iuvabit. Cf. *Suarez*, De bonitate et malitia humanorum actuum. *Schiffini*, Philosophia moralis (Augustae Taurinorum. Marietti. 1891) I. n. 57 ss. n. 133. *Frins*, Zur Philosophie der Sittlichkeit (Zeitschrift f. k. Theologie. 1886) S. 577 ff. *Idem*, De actibus humanis (Friburgi. Herder. 1904) II. p. 54 ss. *Theod. Meyer*, Institutiones iuris naturalis (Friburgi. Herder. 1885) I. n. 140 ss. *W. Schneider*, Göttliche Weltordnung und religionslose Sittlichkeit (Paderborn. Schöningh. 1900) G. u. 7. Kapitel. *V. Cathrein*, Moral-Philosophie⁴ (Freiburg. Herder. 1904) I. S. 156 ff.

ponere vel vitare conveniat, sic enti rationali convenit, ut veritatem dicat, periurium fugiat.

2. A moralitate obiectiva distinguenda est *moralitas subiectiva*, quae convenit actibus moralibus, ab illa essentialiter dependet et designat modum, quo actus moralis producit, illam nempe actuum condicionem, qua libere et cum cognitione indolis moralis obiecti fiunt. Est ergo moraliter bonus actus, qui deliberate amplectitur vel aversatur obiectum, quod meretur, ut ens rationale illud amplectatur vel aversetur, et moraliter malus est actus, qui deliberate amplectitur vel aversatur obiectum, quod non meretur, ut ens rationale illud amplectatur vel aversetur. Ideo indigemus norma vel regula, secundum quam iudicare possimus de obiectis, quae nobis, ut entia rationalia sumus, conveniunt, quae vero non conveniunt, quae bona, quae vero mala sunt. *Norma moralitatis* illud est, ex quo cognoscimus obiectum actus et ipsum actum humanum moraliter bonum vel malum esse.

Illud ergo, quod actionem moralem *formaliter constituit morale* non est norma moralitatis, sed est libera voluntatis tendentia in obiectum, quod tamquam morale apprehenditur.

57. Quae sit norma moralitatis. Triplex distinguitur norma moralitatis: *objectiva* et fundamentalis, quam hic quaerimus; *formalis* et *interna* seu proxima, quae est conscientia; *formalis* et *externa* seu remota, quae est lex divina. Inter normam fundamentalem et formalem hoc intercedit discrimen, quod illa solum exhibet actionum bonitatem vel malitiam, haec vero insuper expressam voluntatem Dei continet, qua vult, ut quaedam bona amplectamur, mala vero fugiamus.

Norma moralitatis obiectiva est *ordo moralis*. Hunc constituunt naturae humanae relationes, quae triplicis generis sunt: aliae enim homini conveniunt, prout refertur ad Deum, primum suum principium et ultimum finem; aliae homini conveniunt, prout refertur ad creaturas sive rationales sive irracionales: homo enim ut pars universi hinc quidem ad societatem cum aliis hominibus constituendum natura sua ordinatus, inde vero iure instructus est utendi rebus materialibus, in quantum ad consequendum finem suum id requiritur; aliae tandem homini con-

veniunt, prout refertur ad seipsum: compluribus enim iisque diversis instructus est potentiis et inclinationibus, quae natura sua ita invicem ordinatae sunt, ut inferiores serviant superioribus, superiores vero dirigere debeant inferiores. Iam vero hic ordo moralis est norma, ex qua diiudicare possumus, quae actiones bonae, quae malae sint: illae enim bonae sunt, quae ordini conformes, eae vero malae, quae ab eo diffformes sunt.

a. Theologi inter se quidem dissident in assignanda norma moralitatis; illi vero, qui normam obiectivam dicunt *naturam rationalem qua talem complete spectatam*, verbis tantum a theoria exposita differunt: natura enim rationalis, quatenus rationalis est, complete spectatur, si tum in se tum etiam relative, cum suis nempe relationibus ad Deum, ad alios homines et ad entia ratione carentia spectatur. Hoc sensu intelligendum est, si in sequentibus *bonum* dicitur, *quod naturae rationali conveniens est*.

b. Quatenus ratio humana cognoscit naturam humanam eiusque ad alia entia relationes, ordinem moralem cognoscit, normam moralitatis nobis manifestat atque actiones nostras dirigit. Ideo bonum dicitur, quod est *secundum rationem*, malum vero, quod est *contra rationem*.

c. Ordo moralis immediate non est *norma universalis* omnis boni et mali moralis, sed illius tantum, quod vi naturae bonum vel malum est. Quod enim sola lege bonum vel malum est, non ideo tale est, quia ordini morali convenit, sed quia praeceptum vel prohibitum est. Attamen *mediate* ordo moralis potest dici norma universalis, quia convenit ordini morali, ut ens rationale faciat, quod a legitimo superiore praeceptum, et vitet, quod ab eodem prohibitum est.

Nota. A norma seu principio *moralitatis* distinguere debet principium *obligationis*. Sane aliud est quaerere, cur actus humanus sit moraliter bonus vel malus, et aliud quaerere, cur actus humanus sit moraliter (positive vel negative) necessarius seu ex obligatione ponendus vel omittendus. Principium moralitatis est ordo moralis a Deo constitutus prout est auctor naturae humanae; principium obligationis est lex aeterna seu Deus, prout est supremus legislator. Multo latius patet moralitas quam obligatio: quamvis enim actio moraliter mala sit etiam prohibita, quamplurimae tamen sunt actiones moraliter bonae, quae non sunt praeceptae. Quae quidem apte confirmantur nota s. *Augustini* definitione, secundum quam lex aeterna est ratio et voluntas Dei ordinem naturalem (moralem) conservari iubens perturbari vetans.

Articulus quartus.

De fontibus moralitatis.

58. De ipsis fontibus. 1. *Fontes moralitatis*, qui etiam *principia* moralitatis vocantur, sunt illa elementa actuum humanorum, ex quibus eorum moralitas desumitur. Tres numerantur fontes moralitatis: *obiectum*, *circumstantiae* et *finis*. Ab horum ergo convenientia cum norma moralitatis dependet moralis bonitas actuum humanorum.

Moralitatem actionum derivari ex hoc triplici fonte non significat, moralitatem in qualibet actione ex his tribus simul desumi, sed significat eam ex aliquo horum trium derivari; in concreto igitur pro diversitate actuum modo ex uno vel altero, modo ex omnibus simul desumitur.

2. Ut actus sit bonus, omnia principia, a quibus moralitas dependet, debent esse naturae rationali conformia, si vel unum sit difforme, actio fit mala; unde axioma invaluit: *bonum ex integra causa, malum ex quovis defectu*. Si ergo actus ex obiecto, ex fine et ex circumstantiis naturae rationali conveniens est, simpliciter bonus, quodsi aut ex obiecto aut ex circumstantiis aut ex fine naturae rationali disconveniens est, simpliciter malus est.

Num et quando hoc principium: *bonum ex integra causa, malum ex quovis defectu* restringendum sit, suo loco dicitur: quaeritur enim, num actus ex obiecto bonus per finem malum vel per circumstantiam malam totam suam bonitatem semper amittat.

§ 1. De obiecto.

59. Notio et principium. 1. *Obiectum* actus moralis dicitur illud, circa quod tendentia voluntatis proxime et primario versatur.

a. Id, circa quod versatur tendentia voluntatis, est diversum, prout actus voluntatis est mere elicited aut elicited et simul imperatus: α. aliqua res, sic Deus est obiectum amoris Dei, pecunia obiectum aviditatis pecuniae; β. aliqua actio externa ut in his actibus; velle largiri eleemosynam, velle furari, velle ambulare; γ. aliquis actus internus ut in his actibus: velle amare Deum, velle credere.

b. Dicitur *proxime et primario*, quia etiam finis et circumstantiae sunt id, in quod tendit voluntas, at non proxime et primario.

c. Ad obiectum actus ea omnia pertinent, quae eius *substantiam*, non physice sed *moraliter spectatam*, constituunt; porro substantiam actus ea omnia constituunt, quae ei adeo sunt essentialia et necessaria, ut si aliquid desit vel aliud addatur, actus fiat diversus. Sic furti obiectum est res aliena domino rationabiliter invito ablata: etenim si res non est aliena aut si non invito domino aut eo non rationabiliter invito aufertur, non est furtum.

d. Obiectum *proximum* est ipse actus voluntatis imperatus (furari, credere) vel obiectum actus elicitum (Deus, pecunia), obiectum *remotum* est id, circa quod versatur actus imperatus (res aliena in furto, veritas revelata in actu fidei).

2. Primam et *essentialem moralitatem actus humani accipiunt ab obiecto*: obiectum enim sicut in ordine physico, ita etiam in ordine morali per se et primario dat speciem actibus, quia potentiae ab obiecto per se et primario ad actum moventur.

Ideo fit, ut moralitas, quae actui ex obiecto convenit, ante omnem aliam concipiatur, quae ei ex fine vel ex circumstantiis conveniat. Qui ex amore Dei dat eleemosynam ad sublevandam miseriam pauperis, exercet actum misericordiae, et qui furatur ad se inebriandum, ponit actum furti, quia obiectum, non finis primario constituit speciem moralem actus. Ideo moralitas, quam actus accipiunt ex obiecto, dicitur *obiectiva, essentialis et substantialis*.

60. Divisio. 1. Obiectum dicitur *bonum*, si naturae rationali consentaneum est ut Deum adorare, velle eleemosynam dare; dicitur *malum*, si ei dissentaneum est, ut blasphemare, velle furari; dicitur *indifferens*, si neutrum obtinet, ut edere, ambulare, scribere, quod ex se naturae rationali nec conveniens nec disconveniens est.

2. Obiectum aliud *interne et per se* bonum vel malum, aliud *per accidens et ratione praecepti* bonum vel malum est. Illud ex se et natura sua conforme vel difforme est naturae rationali ut amare vel odisse proximum; posterius non ex se et natura sua, sed solum ratione legis supervenientis bonum vel malum est ut vesci carnibus vel ab iis abstinere.

Obiecta prioris generis praecipiuntur, quia bona sunt, et prohibentur, quia mala sunt; obiecta vero posterioris generis bona sunt, quia praecipiuntur, et mala sunt, quia prohibentur.

3. Obiecta in se mala sunt duplicis generis: alia sunt *mala absolute* et independenter a qualibet condicione, quia ex se naturae rationali ita repugnant, ut neque ipse Deus ea mutare possit e. g. odium Dei, periurium; alia sunt *mala condicione* i. e. ratione alicuius condicionis, quae subest potestati Dei propter dominium, quod in res creatas exercet, quam condicionem si Deus auferat, desinunt esse mala et fiunt licita ut auferre rem alienam, occidere hominem etc.

4. Obiectum *materiale* dicitur id, circa quod actus voluntatis versatur e. g. pecunia aliena, quae concupiscitur, rei alienae ablatio; obiectum *formale* dicitur idem obiectum materiale, prout cum cognitione moralitatis eius libere ab agente attingitur e. g. desiderium vel ablatio rei alienae facta cum cognitione malitiae moralis.

§ 2. De circumstantiis.

61. Notio et numerus. 1. *Circumstantiae* sunt condiciones, quae ad substantiam actus moralis accedunt eumque moraliter afficiunt, ut in furto circumstantia loci sacri vel rei sacrae. Quia circumstantia ad actum moralem in sua substantia iam constitutum accedunt, *accidentia* actuum moralium dicuntur.

Circumstantiae actuum moralium illae tantum condiciones vocari solent, quae ad substantiam moralem actus seu ad actum in specie morali iam constitutum accedunt, sic in furto rei sacrae non *alienum esse*, sed solum *sacrum esse* circumstantia actus dicitur.

2. *Septem* numerari solent *circumstantiae*, quae exhibentur hocce versiculo:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Quis indicat specialem qualitatem personae, quae operatur, e. g. quod sit clericus, voto vel matrimonio ligatus.

Quid denotat obiecti ipsius qualitatem vel quantitatem: num percussio gravis vel levis, patris vel extranei sit, num res furto ablata magna vel parva, sacra vel profana sit.

Ubi significat rationem loci, utrum sacer an profanus, utrum occultus an publicus fuerit, ut scandalum oriri potuerit.

Quibus auxiliis significat specialem rationem mediorum, quae agens adhibuit, ut pecunia furto ablata se inebriare, armis prohibitis vulnerare.

Cur finem operantis indicat, ut furari ad se inebriandum. Licet finis ad circumstantias pertineat, ob peculiarem tamen influxum in moralitatem peculiarem considerationem meretur.

Quomodo actionis modum significat tum interioris ut intense vel remisse, advertenter vel inadvertenter, bona vel mala fide agere, tum exterioris ut occidere veneno vel gladio, cum crudelitate membratim concidere.

Quando denotat temporis quantitatem et qualitatem: utrum diu an obiter, tempore sacro an non sacro aliquid factum sit.

3. Non solum obiecta sunt indifferentia, sed etiam complures *circumstantiae* dicendae sunt *indifferentes*, quae in moralitatem actus non influunt neque ullam moralitatem ei tribuunt, quia naturae rationali nec convenientes nec disconvenientes sunt ut eleemosynam dare manu dextra vel sinistra, feria secunda vel tertia furari.

62. Principia. 1. Actus humanus moralitatem accipit etiam a circumstantiis, quae obiectum in concreto determinant: nam circumstantiae efficere possunt, tum ut actus sit vel non sit naturae rationali conveniens tum ut magis vel minus conveniens sit. Sic temperanter se reficere naturae rationali conveniens, intemperanter se reficere naturae rationali disconveniens est; ferventer Deum colere naturae rationali magis conforme est quam remisse eum colere; fratrem occidere naturae rationali magis difforme est, quam hominem occidere.

2. Quadruplici modo circumstantiae moralitatem tribuunt actibus humanis: eo quod

a. actus ex obiecto indifferens fit bonus vel malus ex circumstantiis; sic manducare carnes die abstinentiae malum, temperate se reficere bonum est;

b. actus ex obiecto bonus ex circumstantia fit malus; sic malum est orare contra praeceptum superioris;

c. actus ex obiecto bonus vel malus a circumstantiis novam bonitatem vel malitiam accipit; sic qui ex voto a carnibus abstinet actum temperantiae et religionis, et qui rem sacram furatur actum iniustitiae et irreligiositatis ponit;

d. actus ex obiecto bonus vel malus a circumstantiis fit magis vel minus bonus aut malus; sic si pauper dat eleemosynam, actus misericordiae maior est, et si peccat sacerdos, malitia peccati ceteris paribus maior est.

Notandum est illas circumstantias, quae actioni ex obiecto indifferenti primam speciem moralem tribuunt, communiter ad ipsum obiectum referri et ab obiecto non distingui, adeo ut obiective bonus vel malus dicatur actus, qui ex obiecto est indifferens et bonus vel malus constituitur ex aliqua circumstantia, sic manducare carnes die ieiunii dici solet actus ex obiecto malus.

3. Circumstantia *graviter mala* totam actus bonitatem aufert, circumstantia vero *leviter mala* concomitans actum (remisse attendere, praecipitanter agere, tepide orare, fastidiose eleemosynam dare) non aufert totam actus bonitatem. Ratio *primi* est, quia actus, qui plene a fine ultimo avertit, non potest ad finem conducere. Ratio *secundi* est, quia eiusmodi actus non avertit a fine ultimo, et ideo tendentia voluntatis in malum non destruit totam actus bonitatem; et sane, nisi ita esset, pauci admodum actus boni etiam in viris sanctis reperirentur.

Cum circumstantiis actionum, quae actiones ipsas afficiunt, confundendae non sunt actiones sive internae sive externae, quae durante actione fiunt, sed ad ipsam actionem nullatenus referuntur ut pium suspirium vel verbum otiosum inter studendum, actus impatientiae vel orationis inter laborandum. Eiusmodi actus, sive boni sunt sive mali, meritum vel demeritum actionis nec augent nec minuunt, sed propriam in se ipsis moralitatem habent.

63. Divisio circumstantiarum. Circumstantiae dividuntur:

1. In *speciem mutantes* et *speciem non mutantes*, prout actionem solum intra eandem speciem moralem modificant, vel actionis speciem moralem diversam efficiunt seu potius actioni aliam speciem moralem superaddunt.

2. Circumstantiae speciem non mutant vel sunt *aggravantes* vel *imminuentes*, prout bonitatem vel malitiam moralem augent vel minuunt, ut si quis actum efficiat, qui longiore vel breviori tempore duret, vel si grave furtum faciens maiorem vel minorem summam auferat. Hae circumstantiae vel *leviter* vel *graviter* seu *notabiliter* moralitatem actus augent aut imminuunt.

3. Circumstantiae speciem mutant actionis speciem *theologicam* mutant, si efficiunt, ut actio quae ex obiecto est peccatum leve, fiat grave, et quae est peccatum grave, fiat leve e. g. ob parvitatem vel magnitudinem materiae; aliae autem speciem *moralem* mutant, si actioni novam speciem bonitatis vel malitiae tribuunt praeter eam, quam ex obiecto habet, ut si quis furetur rem sacram.

§ 3. De fine.

64. Notio. 1. *Finis* actus humani est illud, propter quod agens operatur; distinguitur *finis operis* et *finis operantis* seu finis internus et externus. *Prout dicitur in 1o 2o 3o 4o 5o 6o 7o 8o 9o 10o 11o 12o 13o 14o 15o 16o 17o 18o 19o 20o 21o 22o 23o 24o 25o 26o 27o 28o 29o 30o 31o 32o 33o 34o 35o 36o 37o 38o 39o 40o 41o 42o 43o 44o 45o 46o 47o 48o 49o 50o 51o 52o 53o 54o 55o 56o 57o 58o 59o 60o 61o 62o 63o 64o 65o 66o 67o 68o 69o 70o 71o 72o 73o 74o 75o 76o 77o 78o 79o 80o 81o 82o 83o 84o 85o 86o 87o 88o 89o 90o 91o 92o 93o 94o 95o 96o 97o 98o 99o 100o*

a. *Finis internus* seu operis dicitur ille, in quem actus per se et natura sua ordinatur ut eleemosyna ad sublevandam miseriam pauperis; finis operis seu internus ab ipso opere seu ab obiecto non distinguitur, quare actui non tribuit moralitatem distinctam ab ea, quam ex obiecto habet. *Prout dicitur in 1o 2o 3o 4o 5o 6o 7o 8o 9o 10o 11o 12o 13o 14o 15o 16o 17o 18o 19o 20o 21o 22o 23o 24o 25o 26o 27o 28o 29o 30o 31o 32o 33o 34o 35o 36o 37o 38o 39o 40o 41o 42o 43o 44o 45o 46o 47o 48o 49o 50o 51o 52o 53o 54o 55o 56o 57o 58o 59o 60o 61o 62o 63o 64o 65o 66o 67o 68o 69o 70o 71o 72o 73o 74o 75o 76o 77o 78o 79o 80o 81o 82o 83o 84o 85o 86o 87o 88o 89o 90o 91o 92o 93o 94o 95o 96o 97o 98o 99o 100o*
Finis *externus* seu operantis ille est, ad quem actus ab operante ordinatur, ut eleemosyna ad satisfaciendum pro peccatis. Iam fieri potest, ut solus finis internus, vel internus et simul aliquis externus, vel neglecto interno solum aliquis finis externus ab operante intendatur, ut si quis largitur eleemosynam solum ad sublevandam alterius miseriam vel etiam ad retrahendum alium a peccato vel solum ad alium a peccato retrahendum. *Prout dicitur in 1o 2o 3o 4o 5o 6o 7o 8o 9o 10o 11o 12o 13o 14o 15o 16o 17o 18o 19o 20o 21o 22o 23o 24o 25o 26o 27o 28o 29o 30o 31o 32o 33o 34o 35o 36o 37o 38o 39o 40o 41o 42o 43o 44o 45o 46o 47o 48o 49o 50o 51o 52o 53o 54o 55o 56o 57o 58o 59o 60o 61o 62o 63o 64o 65o 66o 67o 68o 69o 70o 71o 72o 73o 74o 75o 76o 77o 78o 79o 80o 81o 82o 83o 84o 85o 86o 87o 88o 89o 90o 91o 92o 93o 94o 95o 96o 97o 98o 99o 100o*

b. De solo fine operantis hic sermo est, quia solum iste finis moralitatem ab obiecto distinctam in actum humanum inducere potest.

2. Admittendi sunt fines *in se indifferentes*, qui nullam actibus moralitatem tribuunt, quia naturae rationali nec conformes nec diffformes sunt ut canere ad lucrum faciendum, ire in agrum animi causa.

Fines extra ordinem moralitatis.

65. Divisio. Finis operantis multipliciter dividitur:

a. In finem proximum et remotum: proximus ille est, qui nullo alio interposito intenditur; remotus ille, qui mediante alio fine intenditur; sic si quis cantat, ut stipendio accepto sustentationem sibi procuret, stipendium est finis proximus, sustentatio remotus.

b. In finem ultimum et intermedium: ultimus est, qui intenditur propter se, in quo ergo sistit agens, quin ad ulteriorem finem actum referat; intermedius est, qui intenditur propter ulteriorem finem; sic si quis libros componit ad comparandam sibi pecuniam in salutem proximi et in gloriam Dei impendendam, gloria Dei est finis ultimus, pecunia et salus proximi sunt fines intermedii.

c. Finis ultimus potest esse simpliciter seu absolute ultimus, praeter quem alius non est, ad quem opus referatur, et secundum quid ultimus, qui solum ultimus est in aliquo ordine rerum seu in aliqua serie actionum; sic scientia est finis secundum quid ultimus in ordine studiorum, gloria Dei est finis simpliciter ultimus.

d. Finis ultimus (secundum quid) vel est positive vel negative ultimus, prout finis ulterior excluditur, aut non excluditur quidem, sed neque intenditur.

Qui solum studet ad scientiam sibi comparandam, ei scientia est finis positive ultimus, quia ulteriorem finem e. g. gloriam Dei excludit; qui studet ad scientiam sibi comparandam, quin de ulteriore fine cogitet, ei scientia est finis negative ultimus, quia ulteriorem finem e. g. gloriam Dei neque intendit neque excludit.

e. In finem totalem, qui solus ad actionem movet, adeo ut si iste non esset, actio non fieret, et partialem, qui simul cum alio ad actionem movet. Finis partialis ita comparatus esse potest, ut cum alio sit aequalis vel aequae principalis, si uterque sufficiens est, qui ad actum moveat, aut ita, ut unus sit primarius, qui primo intenditur, et alter secundarius, qui solum cum subordinatione ad primarium intenditur et ad actum movet; ille dicitur movens et solus ad actionem sufficeret; hic dicitur impel-

lo finem ultimum.

in processu variis ab illa parte et a finem

ultimum: motus bonum absolute deservit

non finem.

lens et in actionem quidem influit, sed solus ad actionem non sufficeret.

Sacerdoti, qui missam celebrat solum ad Deum colendum, cultus Dei est missae finis totalis; si missam celebrat tum ad Deum colendum tum ad stipendium lucrandum, cultus Dei et stipendium sunt missae fines partiales. Quodsi sacerdos ita comparatus est, ut celebraret, etsi stipendium non haberet, cultus Dei est finis primarius, si deficiente stipendio non celebraret, stipendium est finis primarius celebrandi.

66. Principia. 1. Actus humanus moralitatem accipit etiam a fine, propter quem fit: nam finis, ad quem actio ab operante ordinatur, efficere potest, ut actio ratione huius ordinationis sit naturae rationali conformis vel difformis; ergo praeter obiectum et circumstantias etiam a fine actio humana accipit suam bonitatem vel malitiam moralem. Sic non solum dare eleemosynam, sed etiam dare ad redimenda peccata naturae rationali conforme, et non solum furari, sed etiam furari ad se inebriandum naturae rationali difforme est.

Finis, qui actui ex obiecto indifferenti primam speciem moralem tribuit, ipsum obiectum ingredi atque ad obiectum pertinere dicitur; sic largiri pecuniam ad sublevandam miseriam, canere ad laudandum Deum actiones ex obiecto bonae dicuntur et canere ad molestiam alteri creandam actio ex obiecto mala dicitur.

2. Diversis modis fieri potest, ut finis actioni tribuat moralitatem: nam actus ex obiecto bonus, malus vel indifferentis ab agente referri potest in finem bonum, malum vel indifferentem.

a. Actus ex obiecto bonus a fine bono novam bonitatem, immo tot species bonitatis accipit, quot sunt fines boni diversi, quos agens intendit, quia toties est naturae rationali conformis, quot sunt fines boni, qui ab agente intenduntur. Si quis e. g. eleemosynam largiatur ad honorem Dei et ad redimenda peccata, actio triplicem bonitatem habet, misericordiae ab obiecto, religionis et poenitentiae a fine.

b. Si actus ex obiecto bonus ad finem malum ordinatur, distinguendum est:

α. Si finis malus finis totalis seu unica et adaequata causa actionis est, sive graviter sive leviter malus est, corrumpit bonitatem actus et totum opus vel graviter vel leviter malum reddit, e. g. dare pauperi eleemosynam ad eum avertendum a fide vel orare solum ad vanam gloriam, malum est, quia voluntas bonum non intendit, nisi sub ratione mali seu ut medium ad finem malum, et ideo non vult nisi malum¹⁾.

β. Si finis malus finis partialis est seu si actio fiat propter finem bonum et finis malus leviter tantum malus est, sive primarius sive secundarius est, non vitiat totum actum, sed iste partim bonus partim malus est: potest namque voluntas simul utrumque velle, bonum et malum; sed tendentia in bonum per tendentiam leviter malam non destruitur, quia voluntas per eam non avertitur a fine ultimo, ut si quis dat eleemosynam ad sublevandum pauperem et simul ad captandam laudem hominum.

Finis iste partialis ad actionem bonam tripliciter se habere potest: *antecedenter*, ita ut non influat in actionem postea ponendam, sed potius eius occasio sit, ut si quis ex respectu humano accedat ad sacrum, cui deinde debita cum intentione assistit; iste finis occasionalis non vitiat actionem; *concomitanter*, ita ut simul cum alio fine bono sit causa actionis, ut si quis pulsat organum ad laudandum Deum et ad vanam gloriam; iste vitiat actionem ex parte; *consequenter*, si actione ex bono fine iam incepta accedat malus finis, ut si quis incepit canere ad colendum Deum et deinde subrepat etiam aliquid ostentationis; iste finis pariter vitiat actionem ex parte²⁾.

Quomodo voluntas possit *simul utrumque velle*, auctores diverso modo explicant. Alii enim docent eundem actum posse esse simul bonum et malum; alii vero dicunt posse esse in voluntate eodem tempore circa idem obiectum duos actus, alterum bonum, alterum malum³⁾. Vulgo tamen solemus eiusmodi actus considerare ut unum actum, etsi ex pluribus complexum.

γ. Si finis malus finis partialis est et graviter malus, vitiat totum opus illudque constituit malum e. g. incendium extinguere ad iuvandum proximum et simul ad

¹⁾ Cf. Matth. 6, 1. 5. 22. 23.

²⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 98.

³⁾ Cf. *Billuart*, De actibus humanis art. 4. n. 2.

grave furtum committendum: impossibile enim est, ut placeat Deo actio, qua homo totaliter a Deo avertitur.

c. Actus ex obiecto bonus a fine indifferenti, in quem ab agente ordinatur, non fit malus, sive finis indifferens est partialis ratio volendi obiectum bonum sive totalis, ut si quis in ecclesia cantat vel unice vel etiam ad lucrandum.

d. Actus ex obiecto malus a fine bono non potest bonitatem accipere, sed est et manet malus; si enim obiectum malum est, finis bonus non impedit, quominus voluntas malum reipsa velit, bonum autem ex integra causa, malum ex quovis defectu. Unde illud apostoli: *non faciamus mala, ut veniant bona*¹⁾. Tamen finis bonus minuit actionis malitiam, ut si quis furetur ad benefaciendum, quia minor est affectus ad malum, quod voluntas non appetit nisi ex amore alicuius boni.

Ex his patet in prima ethices principia eum offendere, qui docet *finem sanctificare media* i. e. finem bonum constituere bonam actionem ex obiecto vel ex circumstantiis malam; etsi enim finis bonus efficere possit, ut bona sit actio ex obiecto vel circumstantiis indifferens, nequit tamen efficere, ut bona sit actio ex obiecto vel circumstantiis mala²⁾.

e. Actus ex obiecto malus a fine malo novam malitiam, immo tot malitias accipit, quot sunt fines mali, in quos actio ab agente ordinatur, quia actio toties est naturae rationali difformis, quot sunt mali fines, in quos ordinatur. Si quis e. g. furatur ad se inebriandum, actio duplicem malitiam habet iniustitiae et intemperantiae.

f. Actus ex obiecto malus a fine indifferenti, in quem ab agente refertur, non mutatur, sed retinet suam malitiam.

g. Actus ex obiecto indifferens a fine bono, in quem ab agente ordinatur, accipit moralem bonitatem, e. g. cantare ad laudandum Deum est actus religionis.

h. Actus ex obiecto indifferens a fine malo, in quem ab agente ordinatur, accipit malitiam moralem, e. g. can-

¹⁾ Rom. 3, 8.

²⁾ Cf. *Reichmann*, Der Zweck heiligt die Mittel (Freiburg. Herder. 1903. Ergänzungsheft zu den Stimmen a. M.-L. 68).

tare ad molestiam alteri creandam est peccatum contra caritatem.

i. Actus ex obiecto indifferens, qui ab agente in finem indifferentem ordinatur e. g. canere ad lucrandum, in abstracto manet indifferens; num etiam in concreto, mox dicetur.

Articulus quintus.

De moralitate actus externi.

a. Actus externi hic non dicuntur soli actus, qui organis externis perficiuntur, sed omnes actus aliarum potentiarum, qui a voluntate imperantur. Iam de his actibus duo quaeruntur: α. num eis conveniat moralitas propria a moralitate actus interni distincta et β. num augeant bonitatem vel malitiam actus interni, num e. g. furtum vel largitio eleemosynae aliquid addat ad moralitatem actus interni voluntatis, quo quis efficaciter vult furari vel dare eleemosynam.

b. Hanc quaestionem alia ratione solvunt *scotistae*, qui actibus externis propriam in se moralitatem tribuunt, alia vero *thomistae*, qui eisdem propriam moralitatem negant. Thomistis aliarum scholarum theologi communi fere consensu accedunt¹⁾.

67. Actus externi non habent propriam moralitatem. 1. Actus externi non habent bonitatem vel malitiam propriam a moralitate actus interni distinctam: etenim illi soli actus proprie vocantur morales, qui in se liberi sunt: libertas enim est fundamentum et condicio moralitatis; quia ergo actus externi in se non sunt liberi, non possunt esse in se morales. Sunt tamen et dicuntur moraliter boni vel mali a bonitate vel malitia actus interni, a quo imperantur: eatenus enim sunt morales, quatenus sunt liberi; liberi autem sunt, quatenus imperantur a libera voluntate; ergo morales sunt per denominationem desumptam ab actibus elicitis voluntatis.

Quia ergo actus externi suam bonitatem vel malitiam participant ab actu interno, utriusque actus una est bonitas vel malitia moralis; actus externus moralitatem actus interni, a quo imperatur, perficit et complet; quare actus internus et externus unum numero actum mo-

¹⁾ Cf. *Suarez*, De bonitate et malitia actuum humanorum disp. 10. *Frins* II. n. 332 ss.

raliter bonum vel malum in sua specie completum et consummatum constituunt.

2. Ex his iam consequitur actum externum per se seu ceteris paribus non superaddere interno specialem bonitatem vel malitiam: nam tota bonitas vel malitia actus externi habetur ab actu interno; ergo non potest actui interno quidquam addere. Hinc etiam actus externi omissio per se nihil detrahit de moralitate actus interni: si enim voluntas ad executionem perfecte disposita ideo solum non ponit actum externum, quia illum ponere non potest, omissio actus externi est involuntaria respectu voluntatis; atqui quod est involuntarium, non potest quidquam detrudere de moralitate.

a. Ideo seria et efficax voluntas aliquid faciendi, ubi factum ipsum ideo non perficitur, quia perfici non potest, in s. scriptura aequè laudatur ac si factum fuisset¹⁾. Quare vehementer errant, qui minus peccatum se commisisse arbitrantur, quia illud opere non compleverunt, modo voluntatis efficax propositum habuerint peccatum data opportunitate complendi²⁾.

b. Quodsi affirmatur per se Deo aequè placere bonam voluntatem et desiderium aliquid exequendi, ac si opere factum fuisset, id non valet α. de desiderio inefficaci e. g. exequendi quaecunque missionarii in toto orbe peragunt. Huiusmodi desiderii meritum a dispositione illius dependet, qui illud elicit. Nec valet β. de desiderio licet efficaci illarum actionum externarum, quibus ex institutione Dei peculiaris efficacia convenit, ut sunt sacramenta vel martyrium. Sed valet solum de voluntate vere efficaci exercendi aliquem actum externum, qui tamen propter impedimentum externum per accidens factus non est.

3. Attamen non negatur actum externum per accidens augere bonitatem vel malitiam (ideoque etiam meritum vel demeritum) actus interni, idque tripliciter: quatenus nimirum opus externum efficit, ut actus internus voluntatis fiat intensior et diuturnior, vel ut saepius repetatur, vel quatenus per actum externum accedit bonum vel malum exemplum, aedificatio vel scandalum proximi.

Actus externos in re morali summi esse momenti ex iis patet, quibus scotistae demonstrare conantur actibus externis per se moralitatem convenire distinctam ab actibus internis; scilicet: a. actus ex-

¹⁾ Gen. 22, 16.

²⁾ Matth. 5, 28.

*Facto proposito & deinde de se ipsis
tunc apparet occasio eam deinde
et hanc actum externum 6*
deinde fit ut in dando actum externum
repetatur et intensior factus sit.*

terni sunt obiectum praecepti, sic distinctis praeceptis in decalogo prohibentur mala desideria et actus mali; sed diversitas praeceptorum signum est diversae malitiae; *b.* non solum in sacramentis, sed etiam in indulgentiis et in martyrio efficacia, quam hi actus habent ex opere operato, annexa est actibus externis; *c.* in confessione non solum actus interni, sed etiam externi declarari debent.

Ad a. Diversitas praeceptorum esset signum diversae malitiae, si cum actu externo simul non prohiberetur etiam actus internus; atqui sexto et septimo praecepto prohibetur actus externus simul cum interno. Nono deinde et decimo praecepto iterum prohibetur actus internus, ne rudes existiment actum internum malum non esse, nisi accedat externa executio.

Ad c. Actus externos ex voluntate Christi instituentis sacramentum poenitentiae confiteri debemus, qua non solum formales malitias peccatorum, sed ipsa peccata confiteri iubemur; sed peccata complete non declarantur, nisi actus externus quoque accusatur, quando ad propositum internum accedit externa executio.

*Actus interni actibus externis iam connexi sunt
etiam conceptus actus interni sunt
sed dico, quod de actu externo fuerit
cognitio.*

Quaestio tertia.

De actibus moraliter bonis¹⁾.

68. Qui sint. Ut actus humanus moraliter bonus sit, duplex condicio requiritur:

1. Ut tamquam bonus explicitè appetatur: actus enim voluntatis nequit esse moraliter bonus nisi a bonitate moralis obiecti, quae a voluntate ut talis explicitè appetitur.

2. Ut ad Deum relatus sit: cum enim Deus sit primum principium et ultimus finis rerum omnium, ratio exigit, ut omnia opera nostra in Deum relata sint.

a. Quadruplici modo aliqua actio ordinata esse potest in Deum: *α. actualiter*, si ab operante, quando actio exercetur, per intentionem expressam in Deum refertur; *β. virtualiter*, si per intentionem actua-lem antea elicitam et in actionem adhuc influentem, licet ab operante non advertatur, in Deum refertur; *γ. habitualiter*, si per intentionem

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 103 ss. *Walsh* l. c. n. 675 ss.

factam et non revocatam, quae tamen in actionem non amplius influit, in Deum refertur; *S. obiective, naturaliter* vel implicite, eo quod actio non aliqua intentione ab operante elicit, sed ipsa sua natura in Deum refertur: nam omne opus bonum suapte natura ordini morali conveniens est; sed cum Deus sit auctor et finis ordinis moralis, qui deliberate iuxta hunc ordinem agit, *implicite* Deum respicit et actionem ponit ad Deum ordinatam. Iam quaeritur, quomodo actus ad Deum referri debeat, ut sit bonus. De hac re diversae sunt theologorum sententiae.

b. Cum relatio operum in Deum fiat per *bonam intentionem*, his solvitur quaestio, num et quaenam bona intentio requiratur, ut opera nostra bona sint.

69. *Sententia prima.* 1. Sunt, qui doceant, omnes actus, qui non versantur circa ipsum Deum, finem ultimum, *per intentionem virtuales operantis referri debere, ad Deum, ut sint boni.*

Huius sententiae videtur esse *s. Alphonsus*, qui (l. 5 n. 44) docet, non exigere quidem actuale, sed tamen virtuales omnium operum relationem ad Deum. „Hinc, ait, oportet saepius in die, saltem mane, generaliter offerre Deo omnes actus suos, ut sic adimpleatur praeceptum apostoli, saltem intentione virtuali omnia faciendi in gloriam Dei“.

2. Eorum *argumentum* est hoc: positivo praecepto obligamur ad omnes nostras actiones ad Deum referendas, ait enim apostolus: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*¹⁾.

3. *Refutatio.* Si non alia ordinatio operum in Deum intelligitur nisi naturalis et implicita, qua opus bonum natura sua in Deum eiusque gloriam tendit, verissima est doctrina; quodsi alia magis explicita ordinatio praecipitur, exaggerata haec sententia admitti nequit: nullum enim existit praeceptum, quo obligemur omnes nostras actiones explicite in Deum referre.

Intelligi nequit, cur *ex natura rei* ad honestatem actionis alia eiusdem relatio ad finem ultimum requiratur quam *implicita et naturalis*. Et sane cum Deus sit finis absolute ultimus, omnis actio *moralis* in Deum finem ultimum tendere debet; sed actio *moralis* eo ipso, quod est moraliter bona, in Deum tendit, et operans actionem natura sua in Deum tendentem exercet. Si ergo alia, eaque perfectior relatio requireretur, id ex positiva voluntate Dei necessarium

¹⁾ 1. Cor. 10, 31.

esset. Ideo reipsa ad praeceptum Dei per apostolum promulgatum patroni huius sententiae provocant. Atqui nullum existit praeceptum divinum, quo obligemur actiones nostras positiva intentione in Deum referre. Verba enim apostoli supra relata alii cum *s. Bonaventura* eiusque schola non de praecepto, sed de consilio explicant; quodsi tamen, ut opinatur *s. Thomas* cum suis, praeceptum contineant, ad aliud non obligant, nisi ut omnia opera implicite et obiective in Deum referantur. Et sane universale praeceptum, quod omnes omnino homines afficiat, illa verba continere non possunt: etenim si omnes actiones, ut sint moraliter bonae, per intentionem operantis referendae essent in finem ultimum, sequeretur omnia opera infidelium ex defectu debitae relationis esse peccata, quod falsum est¹⁾. *possent esse actus operantis non actionis*

Sed neque praeceptum particulare, quod solos fideles obliget, illa verba continent: nam praeterquam quod iugum intolerabile eiusmodi praecepto imponderetur fidelibus, haec doctrina est contra sensum et praxim fidelium: omnes enim etiam pii et timorati fideles iudicant se opus bonum facere, si ex misericordia dent pauperi eleemosynam, etsi de ulteriore fine non cogitent²⁾.

Tandem si haec verba praeceptum continerent explicite omnia referendi in Deum, non teneremur solum omnia opera utcumque in Deum referre, sed ad id teneremur ex motivo caritatis: nam suis actibus gloriam Dei quaerere, ad caritatem pertinet; quin est etiam perfectissima intentio, quam homo elicere potest, cum sit intentio, quam prosequitur ipse Deus in suis operibus ad extra, atque intentio, ad quam Christus Dominus vitam suam hic in terris Deo Patri obtulit; atqui falsum est, ex motivo caritatis omnia opera in Deum esse referenda: sequeretur enim omnem actionem, quae non fiat ex motivo caritatis peccatum esse, id quod nemo affirmat.

in loc
70. Sententia secunda. 1. Alii docent omnes actiones, ut sint moraliter bonae, *referendas esse positive ad finem honestum*, i. e. ratio, quae voluntatem ad agendum movet et determinat, debet esse bonum positive honestum seu motivum alicuius virtutis, nec sufficit, ut sit aut delectatio aut commodum naturae.

¹⁾ Cf. propos. 25. baiana: *Omnia opera infidelium sunt peccata et philosophorum virtutes sunt vitia.*

²⁾ Cf. propos. 9. *Alexandri VIII.*: *Revera peccat, qui odio habet peccatum mere ob eius turpitudinem et disconvenientiam cum natura sine ullo ad Deum offensum respectu.* Ergo non peccat neque actum malum peragit, qui ex motivo honestatis naturalis sine ulteriore relatione ad Deum actum doloris de peccatis suis elicit.

Ut actiones, quibus homo consulit sanitati suae vel per victum vitam conservat, sint moraliter bonae, voluntas eas ideo appetere debet, quia e. g. Deus ita praecipit, vel quia vitam sustentant. Largitio eleemosynae, qua quis intendit sublevare indigentiam pauperis, est opus moraliter bonum, quia fit ex motivo positive honesto, nempe ex motivo virtutis misericordiae.

Huius sententiae praeter augustinianos sunt complures cuiusvis scholae theologi, non solum thomistae, sed praesertim scotistae, qui, admittentes actus in individuo indifferentes, ad hoc, ut actus moraliter boni sint, exigunt, ut explicite ad finem honestum ordinentur.

2. Eorum *argumentum* hoc est: homo semper et in omnibus tenetur operari ut homo seu ut ens rationale: Deus enim permittere non potest, ut homo deliberate seu ut ens rationale agens operetur modo, qui dignitati naturae rationalis non conveniat; atqui operatio, quae positive non refertur ad finem honestum, non est homine digna: finis enim naturae rationalis proprius est finis positive honestus. Qui ergo actionibus suis commodum aut delectationem quaerit, quin ulteriorem finem positive intendat, more brutorum agit nec ponit actionem moraliter bonam.

3. *Refutatio.* Verum neque haec sententia videtur admittenda. Etsi enim finis naturae rationalis proprius dicatur bonum honestum, nullo tamen argumento ostendi potest, hominem teneri illum finem semper et in omnibus positive intendere, ut bene agat: sufficit enim, ut negative cum intendat, i. e. ut apprehendat se nihil agere, quod fini honesto contrarium sit; eo ipso *implicite* intendit etiam finem positive honestum. Insuper etiam haec sententia videtur esse contra sensum et praxim fidelium, ut mox declarabitur.

71. *Sententia tertia.* 1. Alii tandem docent, ut actus sit moraliter bonus, sufficit, ut *iuxta praescripta rationis ordinatus sit et qua talis apprehendatur et appetatur*, etsi voluntas explicite non bonum honestum seu motivum virtutis, sed delectationem vel commodum intendat, quin de ulteriore fine cogitet. Eo autem homines ordinarie aliquam actionem secundum rationem exactam diiudicant, quod eam ut *non illicitam* apprehendunt.

a. Qui ludit ad se recreandum et intelligit hanc actionem consideratis omnibus eius adiunctis (personae, loci, temporis, durationis etc.) convenire cum praescriptis rationis eamque qua talem intendit, bene agit.

b. Etiam hanc sententiam cuiusvis scholae theologi tenent, praesertim vero *s. Thomas* eiusque genuini discipuli, qui actus, quos plerique scotistae dicunt indifferentes, existimant esse moraliter bonos. Hodie vero haec sententia inter theologos evasit fere communis¹⁾.

2. *Argumenta.* *a.* Actio est moraliter bona, quae ex obiecto, fine et circumstantiis bona est; atqui actio, quae secundum rationem ordinata est, eiusmodi est. Sane *objectum*, quod abstracte consideratum indifferens est, in concreto autem consideratis omnibus circumstantiis secundum rationem ordinatum est, moraliter bonum dici debet; item *finis*, qui abstracte consideratus indifferens est (delectatio), in concreto autem ratione habita circumstantiarum secundum rationem ordinatus est, moraliter bonus dici debet, quia id honestum est, quod rationi conforme est. Semper quidem requiritur, ut homo in actionibus suis deliberatis operetur ut homo et prout decet naturam rationalem; sed qui intendit quidem in aliqua actione

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 112—129. VI. n. 239. *Génicot* I. n. 39. *Pesch* III. 673. Ne quis putet hanc doctrinam esse a mente antiquorum theologorum alienam, conferat haec testimonia: „Actus virtutis politicae (alicui loqui ex quadam civili amicitia — actus indifferens ex fine indifferenti) non est actus indifferens, sed in se bonus est et, si sit gratia informatus, erit meritorius“. *S. Thomas* 2. dist. 40. q. 1. a. 5. „Duobus modis potest homo operari propter sublevandam necessitatem naturae vel etiam corporis commoditatem: primo considerando solum humanam naturam ut animale, alio modo considerando illam etiam ut rationalem, quod fit, quando ad operandum propter commoditatem naturae adhibet homo rationis regulam et iudicat illam commoditatem sibi esse convenientem etiam ut ratione regulato. Prior ergo modus non sufficit ad honestatem actionis. Si autem operatur secundo modo, id satis est ad honestatem actionis“. *Suarez* in 1. 2. tr. 33. disp. 9. sect. 3. n. 9. „Vocare solemus recreationem honestam, lusus honestos etc., quatenus in eorum delectabilitate, quae est ratio volendi et obiectum formale talium actuum, mensura a ratione praescripta servatur, et ob hanc mensuram servatam honesta nominantur“. *Mastricht* l. 1. disp. 5. q. 4. a. 4. n. 196.

delectationem vel commodum naturae, attamen secundum normam rationis temperatum, non agit more brutorum, sed ut ens rationale, scilicet deliberate et iuxta praescriptum rationis.

b. Actus, quo exercetur virtus moralis, est actus moraliter bonus: honestum, ait s. *Thomas*, proprie in idem refertur cum virtute¹⁾; atqui sunt actus, quorum obiectum et finis in se sunt indifferentia, et qui eo solum constituuntur actus virtutum, quod usus rerum, qui in commodum et delectationem suscipitur, omni ex parte sit temperatus iuxta normam rationis, cuiusmodi est virtus temperantiae²⁾.

c. Haec sententia cum mente et praxi fidelium etiam timoratorum congruit: nemo enim, quantumvis pius sit, se peccatum commisisse iudicat, si moderate iuxta praescriptum rationis utitur commodis et delectationibus naturae, quin de ulteriore fine honesto sollicitus sit. Ideo fideles de eiusmodi actionibus nullibi se accusant, quasi actionem malam peregissent; quae fidelium praxis cum mente ss. Patrum apprime concordat³⁾.

Nota. Omnes tamen concedunt hanc actionum bonitatem moralem infimam esse eamque per intentionem, qua actiones explicite in altiorem finem honestum atque adeo in finem ultimum ordinantur, augeri et perfici posse. Bonitas enim actionum eo magis crescit, quo altior et nobilior est finis, qui ab agente positive intenditur, et quo magis haec intentio est explicita et actualis.

72. Difficultates. Contra hanc doctrinam duplex oritur difficultas, altera ex s. scriptura, qua reprobantur *verba otiosa* et pari ratione actiones otiosae⁴⁾; verba autem otiosa dicantur, quae finem honestum non habeant. Altera difficultas oritur ex propositionibus 8. et 9. ab *Innocentio XI.* damnatis, ex quibus pateat, delectabilibus uti *ob solam*

¹⁾ *Summa* II. II. q. 145. a. 1.

²⁾ *S. Thomas* II. II. q. 141. a. 6. Cf. etiam I. II. q. 64. a. 1.

³⁾ Cf. s. August. in ps. 34. serm. 2. n. 16; in ps. 146. n. 2.

⁴⁾ Matth. 12, 36.

voluptatem peccatum esse¹⁾; eum vero, qui in actionibus delectabilibus ulteriorem finem non intendat, ob solam voluptatem agere.

a. Verbum *otiosum* dicitur non quidem verbum turpe vel mendax, vel neque verbum, quod per intentionem loquentis non dirigatur in altiore finem honestum; verbum otiosum potius est verbum, quod sine ratione necessitatis vel utilitatis ex mera scurrilitate vel garrulitate profertur; eiusmodi autem verbum, utpote contra praescriptum rationis prolatum, malum est²⁾.

b. Ob solam voluptatem agere dicitur, non qui in usque delectabilium ulteriorem finem honestum non intendit, sed qui actiones delectabiles quaerit, quamdiu istae voluptatem afferunt sine respectu ad praescripta rationis modum et mensuram dictantis atque exigentis, ne usus delectabilium bona altioris ordinis impediatur. Qui ergo ob solam voluptatem agit, finem altiorem non solum non intendit, sed implicite etiam excludit et impedit.

Quare ita ob solam voluptatem agere, ut ulterior finis honestus atque ideo finis ultimus impediatur, peccatum est; ita vero ob solam voluptatem agere, ut delectatio ad agendum moveatur et intendatur, quin ad ulteriorem finem honestum dirigatur, peccatum non est, modo actio delectabilis vere naturae inservire cognoscatur et in eius usu modus a ratione praescriptus servetur.

73. De usu delectabilium³⁾. Sunt theologi (e. g. *Bilhuart* cum aliis thomistis), qui sequentes *s. Augustinum*⁴⁾ contendunt, actus, qui ex delectatione fiunt, qualiscunque haec sit, omnes moraliter malos esse: cum enim propter delectationem agere enti rationali non conveniat, putant omnem delectationem deliberate quaesitam moraliter malam

¹⁾ Prop. 8.: „Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini, quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui“. Prop. 9.: „Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus caret culpa ac defectu veniali“. Propositiones istae ex multiplici capite falsae sunt.

²⁾ Cf. *Knabenbauer*, Commentarius in evangelium s. Matthaei (Parisiis. Lethielleux. 1892) I. p. 496 s.

³⁾ Cf. *I. B. Becker*, Die moralische Beurteilung des Handelns aus Lust (Zeitschrift für k. Theol. 1902 S. 448. 673). *Frins* II. n. 498 ss.

⁴⁾ Ipse tamen hanc doctrinam sequitur, quia erronee putabat ita sentire *s. Paulum*. Cf. *Frins* II. n. 503 nota.

esse. Alii (ut *Viva*)¹⁾ distinguentes inter delectationes animales, ut sunt delectationes tactus et gustus, et delectationes superiores licet sensibiles, ut sunt delectationes visus et auditus, docent illas sub nulla unquam condicione licite propter se appeti posse, quia ex se non sint homine rationali dignae, has vero licite propter se appeti posse, dummodo cum moderatione appetantur, quia cognitioni intellectuali inserviunt nec ita ad condicionem brutorum deprimunt. Nihilominus affirmandum est absque distinctione, omnem actum voluntatis, qua obiectum appetitur propter delectationem, licitum et moraliter bonum esse, dummodo obiectum licitum et delectatio secundum regulas rectae rationis moderata sit. Qui ergo utitur delectabilibus naturae, ut sunt colloqui, comedere, bibere, ludere, se recreare etc., quia placent, nedum male, sed potius bene agit, si in iis modum et mensuram a ratione praescriptam servet.

Et sane actionibus, quae ad conservandam et perficiendam naturam conferunt, auctor naturae ideo commodum et delectabilitatem indidit, ut homines ad eas exercendas inde allicerentur; ergo homo commodum et delectationes velle potest. Iam si in illis actionibus nil aliud deprehenderet et quaereret, nisi commodum naturae et voluptatem, actio naturae animali quidem conveniret, at natura rationali digna non esset; eo autem, quod commodis et delectationibus, quas quaerit, omni ex parte (quoad adiuncta temporis, loci, durationis etc.) modum et mensuram praescribit, quam recta ratio postulat, ut ens rationale agit; nec potest intelligi, quid eiusmodi actionibus desit, quominus possint dici rectae homineque dignae. Hominis enim, quippe animalis rationalis. natura non est rationalis tantum, sed animalis et rationalis; ergo positive appetere et quaerere potest, quae naturae suae animali conveniunt; eo autem, quod haec sub ductu et dominio rationis exercentur, etiam naturae rationali sufficienter conveniunt.

74. De omissionibus. Quaeritur, num omissiones operis boni *non praecepti* peccata sint. — Omissio operis boni locum habere non potest siue prosecutione alicuius

¹⁾ Damnatæ theses, ad propositiones 8. et 9. ab Innocentio XI. damnatas n. 6. 9. 13.

boni; iam vero prout hoc bonum honestum est vel inhonestum, omissio peccaminosa vel non peccaminosa erit.

Quod ut melius declaretur, notandum est omissiones operis boni duplici modo accidere posse: vel enim loco operis perfectioris eligitur opus minus perfectum, vel opus bonum simpliciter omittitur.

a. Si loco actionis perfectioris eligitur alia minus perfecta, quae ipsa honesta est, omissio nedum peccatum, sed actus bonus est, licet minoris perfectionis quam actio omissa. Si e. g. iuvenis, cui se offert occasio audiendi sacrum (non praeceptum) et simul instituendi deambulationem, omisso opere perfectiore eligit deambulationem minus perfectam, omissione sacri nullatenus peccat.

b. Si opus bonum simpliciter omittitur seu actu nolitionis excluditur, quin eius loco aliud opus eligatur, a motivo, propter quod opus perfectius omittitur, dependet, utrum omissio peccatum sit necne. Etenim cum nemo possit nolle bonum, quatenus bonum est, qui omittit opus bonum, ideo illud omittit, quia in eo deprehendit aliquod malum, quod effugere intendit; malum autem fugimus ex amore boni oppositi; iam vero si amor boni oppositi est honestus, omissio erit actus moraliter bonus; si est inhonestus, omissio erit peccatum. Si e. g. iuvenis oblata occasione audiendi missam apprehendit nullum quidem adesse impedimentum accedendi ad ecclesiam, sed nullam quoque urgere obligationem, eamque omittit, ideo missam omittere decernit, quia in ea apprehendit malum e. g. incommodum, quod fugere intendit. Iam si motivum, propter quod evitare conatur incommodum, sit rationabile, omissio non est peccatum; sin autem motivum sit e. g. spiritualis acedia vel boni vilipensio, omissio est peccatum¹⁾.

¹⁾ Cf. *Pesch* III. n. 675. *Lehmkuhl* I. n. 40.

Appendix.

De actibus moraliter indifferentibus.

75. Declarationes. 1. Non quaeritur, num actus *humani* sint moraliter indifferentes: patet enim actus humanos, qui fiunt sine advertentia ad ordinem moralem nec bonos nec malos esse (n. 45); sed quaestio instituitur de actibus *moralibus*; utrum nempe actus, qui fiunt cum advertentia ad normam moralem omnes sint vel boni vel mali, an admittendae sint actiones morales, quae sint indifferentes.

2. Haec quaestio fit de actibus moralibus *concrete et in individuo* consideratis, prout nempe a persona individua hic et nunc operante exercentur, ideoque una cum fine operantis et cum reliquis adiunctis actionem in concreto concomitantibus e. g. cantare in ecclesia ad laudandum Deum. Si enim actus morales *abstracte et secundum speciem* i. e. solum secundum obiectum suum considerantur e. g. cantare, praecisione facta a fine operantis et a reliquis circumstantiis, certum est actiones morales posse esse indifferentes, quia per se nec conformitatem nec diffinitatem cum norma moralitatis habent.

Patet actum secundum speciem consideratum non existere nisi in mentis abstractione: quoties enim actus perficitur, in certis circumstantiis et in aliquem finem, quem agens sibi proponit, perficitur.

3. Iam vero quoad actus morales *concrete et in individuo consideratos* non una est philosophorum ac theologorum sententia: siquidem affirmantibus cum *s. Bonaventura*¹⁾ scotistis negant cum *s. Thoma*²⁾ thomistae et maior aliorum theologorum pars, ullum actum moralem in individuo consideratum posse esse indifferentem. Id tamen solum affirmant de actibus vere moralibus, qui deliberate et

¹⁾ In 2. dist. 4. a. 1. q. 3.

²⁾ *Summa* I. II. q. 18. a. 9.

cum advertentia ad ordinem moralem fiunt: negari enim nequit actus, qui fiant sine advertentia sive ad ipsum actum sive ad moralitatem actus, etiam in individuo consideratos esse indifferentes.

Haec tamen de ordine naturali et de naturali actionum bonitate valent; actiones enim indifferentes quandoque dicuntur etiam actiones supernaturales, quae non sunt meritoriae, et tamen non sunt peccata, actiones igitur, quae non sunt meritoriae nec demeritoriae. Facile autem conceditur esse actiones *supernaturales indifferentes*, cuiusmodi sunt opera tum peccatorum tum infidelium, quae ex gratia fiunt, praesertim vero opera, quibus ad iustificationem se disponunt. Num admittendae sint etiam in iustis, qui sunt in statu gratiae sanctificantis, pendet a condicionibus, quae ad actum meritorium requiruntur.

76. Non sunt actus morales indifferentes. Operans enim vel intendit finem honestum vel non intendit; si primum, actio est moraliter bona; si alterum: operans vel apprehendit actionem esse secundum normam rationis exactam vel eam apprehendit normis rationis adversantem: medium in eo non datur, qui ad moralitatem actionis advertit; si primum, actio est bona, si alterum actio est mala (n. 71).

1. *Thomistarum* complures in hunc modum ratiocinantur: quaevis actio, quae deliberate exercetur, ab operante in determinatum aliquem finem ordinatur, quia homo deliberate agens semper ex aliquo fine agit; iam vero finis iste vel est finis honestus vel non: si primum, actio erit bona, si alterum, actio erit mala: quoties enim homo deliberate agit, secundum dignitatem naturae rationalis agere debet; atqui secundum dignitatem naturae rationalis solum agit, si propter finem honestum agit; ergo in concreto nulla est actio moraliter indifferens.

Hoc argumentum supponit actiones positive dirigendas esse ad finem honestum, ut bonae sint; si ergo stricte sumitur prout verba sonant, illae actiones ex obiecto indifferentes, quae fiunt ex fine indifferenti seu ob sensibilem delectationem, sed tamen ordinatae sunt iuxta modum a ratione praescriptum, dicendae essent moraliter malae.

2. *Scotistarum* ratio, qua sententiam contrariam affirmantem communiunt, est haec: ut homo agat convenienter naturae rationali, necesse non esse, ut semper et in omnibus tendat in finem positive honestum; si ergo actio in aliquam naturae commoditatem ordinetur vel ad sublevandam naturae indigentiam exerceatur, non

erit bona, quia non tendat in finem honestum, nec erit mala, quia hinc quidem non sit naturae rationali disconveniens, inde vero necesse non sit omnem actionem referri in finem honestum; erit ergo indifferens.

Etiam hoc argumentum eandem theoriam supponit, actiones nempe positive dirigendas esse in finem honestum, ut bonae sint; attamen affirmat illas actiones, quae fiant ob finem indifferentem, sive obiectum earum est bonum sive indifferens, sed tamen iuxta praescriptum rationis ordinatum, esse moraliter indifferentes.

77. Notanda de hac quaestione. 1. Ex praemissis patet totam controversiam de actibus indifferentibus a duobus doctrinae capitibus pendere: *a.* num demonstrari possit obligatio semper et in omnibus actionibus deliberatis intendendi finem positive bonum: etenim si haec obligatio existit, actiones ob finem indifferentem positaepropter neglectam hanc obligationem evadunt malae. *b.* Quodsi de hac obligatione non constat, ulterius quaeritur, utrum illae actiones, quae exercentur ob finem indifferentem, sed tamen iuxta praescriptum rationis, dicendae sint bonae an indifferentes.

2. Quidquid dicatur, certe ferendi non sunt theologi, qui hinc quidem negant actus in individuo indifferentes, inde vero ad moralem bonitatem actus absolute exigunt, ut positive intendatur finis honestus: rigor enim huius doctrinae nimium adversatur menti et praxi fidelium, quibus persuasum non est in omnibus omnino actionibus quaerendum esse finem positive honestum, ne sint malae. Quocirca nemo, sive rudis est sive doctus, sive laxae sive timoratae conscientiae, moralem defectum agnoscit in omissa hac bona intentione, ideoque nemo unquam de eo se accusat. Et sane intelligi nequit, cur e. g. mala sit actio, qua quis conatur abigere sensum frigoris solum ad levandam hanc molestiam absque altiore fine; ergo vel bona vel saltem indifferens erit; scotistae eam dicunt indifferentem, sed iuxta theoriam expositam dicenda est moraliter bona, si agens eam licitam iudicat et qua talem explicite intendit.

Quaestio quarta.

De actibus supernaturalibus¹⁾.

78. Declarationes. 1. Actus humani, quibus ad finem supernaturalem vitae aeternae perveniamus, supernaturales esse debent, idque supernaturalitate interna ipsius actus, qua hic supra naturam elevatus in ipso esse suo et quoad substantiam supernaturalis sit: via enim termino et opus praemio proportionatum esse debet; finis autem vitae aeternae stricte supernaturalis et a fine ultimo naturali essentialiter diversus est; ideo etiam actus, quibus tendimus in illum finem, quoad essentiam supernaturales esse debent.

2. *Conditiones*, quae requiruntur, ut actus humanus vere sit supernaturalis, ab auctoribus variaë assignantur. Omnes quidem exigunt *a.* ut actus sit moraliter bonus: actus enim humanus ex se moraliter indifferens, non potest esse supernaturalis. Sane actus supernaturalis Deum habet auctorem principalem per gratiam excitantem et adiuvantem; Deus autem ad actus indifferentes gratia sua non excitat. Deinde exigunt *b.* ut actus a principio supernaturali, nempe a potentia per gratiam actualem elevata, procedat: nam ut actus sit supernaturalis, id certe requiritur, ut non viribus naturae, sed viribus supernaturalibus gratiae eliciatur. Alii vero insuper *c.* exigunt, ut etiam eius obiectum formale seu motivum sit supernaturale.

Quid sibi velit haec condicio, diversimode explicant; plerique tamen volunt, ut obiectum formale per fidem apprehendatur, i. e. ut

¹⁾ Cf. *S. Thomas*, De veritate q. 14. *Schmid*, Die Übernatürlichkeit der menschlichen Heilswerke (Zeitschrift f. kath. Theol. 1888 S. 263. 419). *Müllendorff*, Die Verdienstlichkeit u. das übernatürliche Motiv (Zeitschrift f. kath. Theol. 1893 S. 42. 496). *Schiffini*, De gratia divina (Friburgi. Herder. 1901) n. 371 ss.

agens ad agendum moveatur aliqua veritate revelata, quam non mere rationis lumine sed fide (intellectu lumine fidei instructo) cognoscit. Qui e. g. pauperi dat eleemosynam, quia pauperi succurrere honestum est, ex naturali motivo agit; qui vero eleemosynam largitur, quia pauper a Christo redemptus, quia frater Christi est, quia Christus id praecepit, quia id confert ad vitam aeternam, ex motivo supernaturali per fidem apprehenso agit, modo habitu fidei instructus sit.

79. Duplex sententia. 1. Magni nominis theologi ad actum supernaturalem praeter supernaturale principium etiam obiectum seu motivum supernaturale exigunt: *Suarez*¹⁾, *Lacroix*²⁾, *s. Alphonsus*³⁾, *Mazzella*⁴⁾, *Lehmkuhl*⁵⁾.

Duo genera argumentorum hi auctores proferunt:

a. Ex natura rei: actus specificantur ab obiecto (formali); actus autem naturalis a supernaturali specie differt; ergo specie seu essentialiter diversum esse debet utriusque actus obiectum (formale); essentialis autem utriusque obiecti (formalis) diversitas in eo est, quod alterum per rationem, alterum vero per fidem apprehendatur.

b. Ex fontibus revelationis. Patronorum huius sententiae aliqui concedunt, ex natura rei non haberi efficax argumentum, quo demonstretur actum naturalem et supernaturalem non posse versari circa idem obiectum; affirmant autem ex positiva voluntate Dei omnes actus supernaturales ex fide procedere seu motivum supernaturale habere debere; siquidem tum s. scriptura tum traditio doceant fidem esse radicem, ex qua vita supernaturalis progerminet; ergo sine influxu fidei per motivum ex fide cognitum non posse exerceri actus supernaturalis. Et sane:

a. Haec testimonia: *Sine fide impossibile est placere Deo; credere enim oportet accedentem ad Deum*⁶⁾; *iustus ex fide vivit*⁷⁾, non solum de prima iustificatione, ad quam per actum fidei homo se disponere debeat, sed de omnibus omnino actibus supernaturalibus intelligenda esse, qui supernaturales esse nequeant, nisi fides per eorum motivum supernaturale in eos influat.

3. Concilium tridentinum declarare volens doctrinam *s. Pauli* his testimoniis expressam addere: „per fidem ideo iustificari dicimur, quia

¹⁾ De gratia l. 2. c. 4. 5.; l. 12. c. 7. 33. n. 10.

²⁾ Theologia moralis l. 2. n. 21 ss.

³⁾ Theologia moralis l. 6. n. 439.

⁴⁾ De gratia Christi n. 54 ss.

⁵⁾ Theologia mor. l. n. 258. Passauer Monatschrift (1895 S. 14 ff.).

⁶⁾ Hebr. 11, 6.

⁷⁾ Hebr. 10, 38. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11.

fides est humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis iustificationis¹⁾; ex quo habeamus, non solum primam iustificationem, sed etiam augmentum gratiae sanctificantis per actus supernaturales et meritorios ex radice fidei procedere debere; atqui (aiunt) ex radice fidei eo solum procedunt, quod fides per obiectum supernaturale in eos influit atque ad eorum productionem concurrat.

2. Nihilominus affirmari potest: ut actus humanus sit supernaturalis, alia condicio non requiritur, nisi ut sit ethice bonus et ex gratia seu ex principio supernaturali procedat; necesse autem non est, ut obiectum actus supernaturalis sit supernaturale. Quocirca supernaturalitas actus non ab obiecto, sed a principio eliciente dependet, adeo ut supernaturalis sit, etsi versetur circa obiectum naturale, modo viribus gratiae eliciatur.

a. Hisce non negatur actum, qui ex fide procedit, ideoque ex motivo supernaturali fidei elicitur, maioris esse dignitatis et pretii. Etsi ergo bona intentio supernaturalis, quae dicitur, ex hoc capite non probetur necessaria, tamen fideles monendi atque hortandi sunt, ut actiones suas ex motivis supernaturalibus fidei exerceri assuescant: eorum namque opera hac ratione maioris meriti erunt: ad ipsam autem supernaturalitatem actus id necessario non requiritur.

b. Ceterum, quod Cardenas de eleemosyna in specie docet, ad plerasque actiones moraliter bonas hominis christiani extendi potest: „Qui in schola fidei didicit eleemosynam esse operationem sanctam et placentem Deo, quia Deus sic revelavit, licet oblata occasione eleemosynae sit actualiter immemor revelationis divinae, operatur tamen ductus doctrina, quam didicit in schola fidei divinae, et ita ea operatio procedit virtualiter ex actu fidei, quia operatur ex dictamine, quod comparavit in schola fidei“²⁾.

80. Argumenta huius sententiae. 1. Actus, qui a principio per gratiam supernaturali procedunt, sine dubio sunt supernaturales: si enim radix et principium supernaturalis est, etiam fructus vel effectus supernaturalis esse debet. Et sane gratia actualis efficit, ut actus humani sint supernaturales: ideo enim gratia conceditur, ut actus per gratiam fiant supernaturales, et ideo ad omne opus salutare tum iusti tum peccatoris, tum fidelis tum infidelis

¹⁾ Sess. 6. c. 8.

²⁾ Cardenas, Crisis theol. pr. 4. disert. 16. c. 6. n. 54.

necessaria est gratia, quia ipsa efficere debet, ut opus sit
supernaturale.

a. Si ergo ad actus supernaturales obiectum seu motivum supernaturale requireretur, hoc ideo esset, quia in hoc ordine providentiae Deum auxilium gratiae (praesertim ad actus indifferentes) solum sub hac condicione concederet, quod homo ex motivo supernaturali agat; atqui nullo argumento demonstrari potest Deum in hoc ordine supernaturalem concursum gratiae dependentem fecisse a motivo supernaturali agentis; econtra demonstrari posse videtur, *fidem* esse condicionem, a qua supernaturale auxilium gratiae in hoc ordine dependet, adeo ut Deus tum iis, qui fidem iam susceperunt, tum iis, qui ad fidem suscipiendam proxime se disponunt, gratiam supernaturalem concedat, qua eorum opera ad dignitatem actus vere supernaturalis eleventur. Deus enim hominem destinavit ad finem supernaturalem; eo ipso ei etiam obligationem imposuit actibus suis tendendi in finem sibi praestitutum; cum vero sine auxilio gratiae non possit in finem suum tendere, Deus per gratiam succurrere debet, ut homo obligationi suae satisfacere possit. Ergo quoties homo actibus suis in finem sibi praestitutum tendit, Deus ei gratiam supernaturalem concedit; atqui homo in finem suum tendit, ubi primum fidem amplectitur aut ad illam habendam se disponit: per fidem enim finem suum apprehendit atque ad eum se ordinat. Ut ex multis unum saltem scripturae testimonium afferatur, Christus Dominus ait: *Qui verbum meum audit et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam*¹⁾, i. e. habet, unde possit opera vitae aeternae peragere, quia habet condicionem, qua posita suppeditantur a Deo gratiae supernaturales. Ex traditione autem constat in ecclesia vigere persuasionem, quam s. Augustinus his verbis exprimit: „bene (quemquam) operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit Deo credere vel interna vel externa admonitione motus ad fidem“²⁾.

b. Ex praecedenti argumento sequitur omnibus *fidelibus*, sive iusti sunt sive peccatores, semper praesto esse gratiam actualem, qua eorum actiones moraliter bonae fiant supernaturales, sed maiore cum certitudine affirmari potest omnia opera moraliter bona *iustorum* semper exerceri cum gratiae divinae auxilio proindeque esse supernaturalia. Nam concilium tridentinum haec habet: „Cum enim ille ipse Christus Iesus tamquam caput in membra et tamquam vitis in palmites in ipsos iustificatos iugiter

¹⁾ Ioan. 5, 24.

²⁾ Ad Simplic. l. 1. q. 2. n. 2. Cf. Zeitschrift f. k. Th. XVIII. (1894.) S. 593. XX. (1896.) S. 22 ff.

virtutem influat, *quae virtus bona eorum opera semper et antecedit et comitatur et subsequitur*¹⁾).

2. Si ad actus supernaturales influxus fidei per motivum supernaturale requireretur, non esset actus supernaturalis sine influxu fidei; atqui sunt actus supernaturales sine influxu fidei. Certum est in infidelibus ante fidem et independenter ab influxu fidei reperiri actus, qui ex gratia procedunt: etenim proscripta est propositio affirmans fidem esse primam gratiam²⁾); siquidem ante fidem conceduntur gratiae vere supernaturales, quibus infidelis ad veram fidem amplectendam se disponat; atqui actus, qui viribus gratiae eliciuntur, sunt supernaturales; ergo sunt actus supernaturales, qui non hoc sensu fundantur in fide, quod fides in eos influat.

81. Ad argumenta adversae sententiae. *a.* Actus sine dubio specificantur ab obiecto: obiectum enim specie diversum efficit, ut etiam actus sint essentialiter diversi: attamen obiectum non est unica ratio, a qua petendum est essenziale discrimen inter actus existens, quippe quod etiam a potentia essentialiter diversa derivari possit, etsi actuum idem sit obiectum. Iam vero discrimen inter actum naturalem et supernaturalem praecipue desumi debet ex parte principii essentialiter diversi.

b. Non potest affirmari omnes actus supernaturales ita fundari in fide, ut ex fide tamquam ex radice progerminant: constat enim esse actus vere supernaturales in infidelibus, illi nimirum actus, qui ipsam fidem eiusque influxum praeventunt.

c. Verba apostoli *Hebr. 11, 6.* proxime de prima iustificatione intelligenda sunt, adeo ut sensus sit: beneplacitum, quo Deus prosequitur iustos, sine fide obtineri non potest; et pari modo, qui ad Deum accedit per ipsam iustificationem, fidem habeat oportet; proxime ergo illa verba absolutam necessitatem fidei ad iustificationem significant. Si deinde verba apostoli latius sumantur, adeo ut ad quodvis beneplacitum, quo Deus prosequitur etiam opera supernaturalia, et quemvis accessum, quo etiam per opera supernaturalia ad Deum accedimus, necessaria dicatur fides, id hoc sensu verum est, quod non quidem motivum fidei, sed existentia fidei in operante sit condicio, sine qua gratia ad actus supernaturales necessaria non concedatur.

¹⁾ *Concilium trid.* sess. 6. c. 16.

²⁾ Cf. prop. 27. Quesnelli et 5. ab *Alexandro VIII.* damnata.

d. Verba *Iustus ex fide vivit*, significant α . iustus per fidem et propter fidem habet, ut vitam supernaturalem agere possit, quia fides est fundamentum et condicio, qua posita accipit a Deo gratias supernaturales. β . Iustus saltem ut plurimum ex fide desumit motiva volendi et agendi: ex eadem fide desumit motiva bene ac pie vivendi et exacte observandi praecepta religionis christianae et hac ratione *vivit* e. g. vitam supernaturalem conservat et perficit.

e. Fides dicitur *fundamentum et radix omnis iustificationis* non propter motivum fidei, ex quo fieri debeant opera supernaturaliter bona, sed α . quia vita supernaturalis cum fide incipit et a fide dependet tamquam a condicione gratiarum actualium; β . quia fides movet ad opera bona exercenda et hac ratione ad iustificationem conservandam atque augendam concurret.

Quaestio quinta.

De actibus meritoriis.

Articulus primus.

De natura meriti.

§2. Definitio. *Meritum* abstracte consideratum est illa actionis humanae proprietas, vi cuius praemio vel poena digna est: actio enim bona in obsequium alterius facta digna est praemio, actio vero mala, quae in detrimentum alterius cedit, digna est poena. *Meritum concrete* consideratum est opus praemio vel poena dignum. Rationem ergo meriti aliquod opus eo habet, quod cedit in bonum vel detrimentum alterius. *Meritum theologicum* est opus, quod coram Deo praemio vel poena dignum est: pressius autem meritum theologicum illud dicitur, quod ex revelatione novimus et ad finem supernaturalem vitae aeternae refertur, de quo valent verba: *reddet enim Deus unicuique secundum opera eius*¹⁾.

¹⁾ Rom. 2, 6. Matth. 16, 27.

Bonitas vel malitia moralis actus humani, prout in obsequium vel offensam Dei cedit, est *causa* meriti; praemium vel poena est meriti *effectus*. Usu theologico meritum actus boni communiter nomine *meriti* intelligitur, cum meritum actus mali potius *demeritum* vocari soleat.

83. Divisio. *a.* Meritum dividitur in *naturale* et *supernaturale*, prout ordinatur ad praemium naturale, quod in bonis ordinis naturalis consistit, aut ad praemium supernaturale, quod vel unice vel potissimum in bonis supernaturalibus consistit. Praemium *naturale* convenit operibus, quae solis naturae viribus perficiuntur: cum enim omnes actiones moraliter bonae cedant in gloriam Dei, dignae sunt retributione; sed in hoc ordine naturae per gratiam elevatae non consideratur aliud meritum et praemium nisi *supernaturale*, quod convenit operibus, quae ex gratia fiunt.

b. In meritum *de condigno*, cui *ex iustitia* merces debetur, quia eius valor est aequalis praemio, et meritum *de congruo*, cui solum *ex quadam decentia* merces debetur, quia eius valor non est aequalis praemio; illud etiam *perfectum* hoc *imperfectum* dicitur; illud est meritum iustorum, hoc etiam peccatoribus convenit.

Duplex discrimen intercedit inter meritum de condigno et meritum de congruo: *a. Quoad valorem operis*: opus, cui convenit meritum de condigno, est aequale praemio, non quidem aequalitate mathematica, sed morali sen, ut habet s. Thomas, aequalitate virtutis: „sicut semen arboris, in quo est virtus ad totam arborem“¹⁾. In merito de congruo praemium superat valorem operis. *β. Quoad ius ad praemium*: in merito de condigno ex parte merentis habetur ius ad praemium et debitum iustitiae ex parte praemiantis; in merito de congruo merces tantum ex quadam aequitate tribuitur, et si praemium propter promissionem ex parte praemiantis debitum est, solum ex fidelitate debetur.

c. Quod *infallibilitatem* meriti attinet, ea pendet a promissione divina. Iam vero omne meritum de condigno propter adiunctam promissionem divinam infallibile est, meritum vero *de congruo* aliud *infallibile*, aliud *fallibile* est, prout ei adiuncta est vel non est promissio divina. Sic peccator per ultimam dispositionem ad gratiam sancti-

¹⁾ Cf. *Summa* I. II. q. 114. a. 3. ad 3.

ficantem hanc de congruo infallibili meretur, non autem per dispositionem remotam.

d. Ratione boni, quod in patria rependitur, in praemium *essentiale* seu substantiale, quod continet: α. vitam aeternam seu visionem beatificam universim; β. augmentum gloriae seu maiores gradus visionis beatificae; et praemium *accidentale*, quod continet omnia bona, quae praeter visionem beatificam in patria coelesti beatis obveniunt, quaeque secundaria dicuntur: tres aureolae (martyrum, doctorum et virginum); familiare consortium angelorum, beatorum et ipsius coeli reginae, visio humanitatis Christi, gaudium de proprio corpore, locus singularis sanctis in coelo assignatus.

Articulus secundus.

De condicionibus meriti.

84. Quae sint condiciones meriti. Illae tantum condiciones speciales hic accuratius proponendae sunt, quae ex parte merentis ad meritum requiruntur.

a. Condiciones *generales* meriti, quae ad omne meritum tum de condigno tum de congruo requiruntur, quatuor sunt, quarum duae ad personam merentem, duae vero ad opus meritorium referuntur: α. status viae, qui ex libera dispositione Dei in ipsa morte terminum habet; β. libertas a coactione et necessitate; γ. operis bonitas moralis; δ. operis supernaturalitas¹⁾.

b. Conditio specialis meriti de condigno est status gratiae ex parte personae merentis: verum namque meritum non pendet a solo opere supernaturali, sed etiam a statu et dignitate personae merentis; ideo actiones super-

¹⁾ Harum condicionum necessitatem ostendunt dogmatici, ex quibus conferri possunt: *Schiffini*, De gratia divina (Friburgi. Herder. 1901) n. 344 ss. *Chr. Pesch*, Praelectiones dogmaticae² (Friburgi. Herder. 1900) V. n. 397 ss. *Hurter*, Compendium theol. dogm.¹¹ (Oeniponte. Wagner. 1903) III. n. 225 ss.

naturales, nisi accedat gratia sanctificans, non habent meritum verum atque perfectum; siquidem gratia sanctificans operibus tribuit illum valorem, quo proportionata et aequalia constituuntur praemio.

a. Concilium trid. meritum verum et proprie dictum seu de condigno solum operibus iustorum tribuit¹⁾; *b.* s. scriptura declarat hominem non posse fructum bonorum operum ferre, nisi per gratiam sanctificantem manserit in Christo²⁾. Insuper solum filios vocat heredes, i. e. hereditatem non meretur, nisi qui filius sit per gratiam sanctificantem³⁾. *c.* Et sane si meriti capax esset, qui non est in statu gratiae, aliquis simul vitae et mortis aeternae dignus esse posset. Insuper praemium est bonum proprium filiorum Dei, cum sit hereditas filiorum Dei per adoptionem; sed solum per gratiam homo elevatur ad statum filiorum Dei; opera ergo extra statum gratiae facta nullam proportionem habent ad praemium.

85. Complures theologi insuper exigunt, ut opus sit ex caritate factum: nam sine caritate nec fides nec aliud opus bonum quaecunque ullum valorem coram Deo habet⁴⁾. Quomodo autem opus ex caritate procedere debeat, ut meritorium esse possit, non omnes eadem ratione exponunt⁵⁾.

a. Alii ita explicant, ut solus actus elicitus caritatis et actus a caritate imperati, qui nempe ex motivo caritatis actualiter vel saltem virtualiter in Deum ordinentur, meritorii sint. Hi ergo ad meritum intentionem saltem virtualem exigunt, qua opera omnia ex caritate in Deum ordinentur. Argumento ex natura rei desumpto hanc suam sententiam in hunc modum confirmant: ad meritum de condigno, quod est nobilissimum meritum, actus supremae et perfectissimae virtutis, quae est caritas, requiritur. Ad confirmandam suam sententiam ad auctoritatem *s. Thomae* provocant⁶⁾, quem in hunc sensum intelligit et sequitur *s. Alphonsus*.

b. Alii ita explicant, ut actus caritatis et opera, quae per actum caritatis habitualmente in Deum ordinentur, meritorii sint. Hi ergo ad meritum intentionem habituales exigunt, qua opera omnia ex caritate

¹⁾ Sess. 6. c. 16. can. 32.

²⁾ Ioan. 15, 4.

³⁾ Rom. 8, 16 ss.

⁴⁾ 1. Cor. 13, 1—3.

⁵⁾ Cf. *Schiffini* l. c. n. 364 ss.

⁶⁾ *Summa* I. II. q. 100. a. 10 ad 2. De virt. q. 2. a. 11. ad 3 2. dist. 40. q. 1. a. 5. et ad 6.

in Deum ordinentur. Ut huic conditioni satisfiat, requiritur, ut actus caritatis praecedat, nunquam per subsequens peccatum grave retractus fuerit et ut toties renovetur, quoties urgeat praeceptum caritatis: haec ratione omnia opera ex intentione caritatis habitualiter in Deum relata censi. Patroni huius quoque sententiae ad *s. Thomam* provocant, quem in hunc sensum intelligendum esse putant¹⁾.

c. Alii tandem ita explicant, ut actus caritatis et omnia opera, quae procedunt ex caritate habituali seu ex habitu caritatis, qui cum gratia sanctificante semper coniunctus est, meritorii sint. Hi ergo ad meritum nullam peculiarem intentionem seu actum praevertentem caritatis requirunt, quo opera ex caritate in Deum ordinentur, sed docent ad meritum sufficere statum gratiae, qui caritatem indissolubili nexu complectitur, et illam ordinationem obiectivam seu naturalem ad Deum, quam opera iusti ex se et natura sua habent, modo sint in se bona et per influxum gratiae supernaturalis posita. Per gratiam enim sanctificantem homo ordinetur ad Deum, finem supernaturalem fitque Dei filius, eius opera bona hoc ipso sunt opera filii Dei; opera autem filii Dei ex se digna sunt aeterna hereditate.

*Sto. en
natura
sufficit.
Haec est
prima
concl. T.*

86. Sententia praeferenda. a. Rationes, quae hanc tertiam sententiam aliis omnino praeferendam ostendunt, conferri possunt apud dogmaticos. Illarum praecipuae sunt: α. In sacra scriptura non solum actibus, qui aliquo modo a caritate actuali procedunt, sed actibus aliarum quoque virtutum iisque simpliciter nominatis promittitur et tribuitur ipsa beatitudo aeterna²⁾. β. Concilium tridentinum recensens omnes condiciones ad meritum de condigno requisitas, nulla mentione facta actus caritatis vel alterius bonae intentionis, omnia opera bona iusti, quae per gratiam fiunt, meritoria esse declarat³⁾. Neque per verba: quae in Deo sunt facta aliud significat quam opera, quae in gratia et per gratiam fiunt. Haec verba ita intelligenda esse, patet ex verbis in canone (32) positis: quae per Dei gratiam fiunt: haec enim illis aequivalent. Ex mente concilii tridentini ergo praeter statum gratiae et influxum gratiae actualis ad meritum aliud non requiritur.

¹⁾ De malo q. 2. a. 5. ad 10.; 2. dist. 40. q. 1. a. 5. et ad 6.

²⁾ Cf. Matth. 19, 16 ss. 25, 34 ss. 1. Tim. 6, 17 ss.

³⁾ Sess. 6. c. 16. haec leguntur: Nihil ipsis iustificatis amplius deesse credendum est, quo minus plene illis quidem operibus, quae in Deo sunt facta . . . vitam aeternam suo tempore, si tamen in gratia decesserint, consequendam vere promeruisse censeantur. Et can. 32. haec habentur: Si quis dixerit . . . iustificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam et Iesu Christi meritum, cuius vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam et ipsius vitae aeternae . . . consecutionem atque etiam gloriae augmentum, a. s.

γ. Et sane omnes actus boni et supernaturales, qui ab homine iusto exercentur, natura sua ordinata sunt in Deum finem supernaturalem, cedunt in gloriam Dei et hoc ipso sunt media ultimo fini proportionata; ergo omnia habent, quae ad meritum de condigno requiri possunt. Nam per habitum caritatis, qui gratiam sanctificantem necessario consequitur, homo ordinatur in Deum finem supernaturalem, et cum per eandem gratiam et caritatem constituatur filius et amicus Dei, omnia eius opera implicate et habitualiter referuntur ad Deum eique consecrantur; ideo ad meritum non requiritur, ut etiam ex parte operantis ad Deum summum bonum ordinentur.

b. Aliarum sententiarum *prima* gratuitam exaggerationem profert et in suo argumento confirmatorio petitionem principii continet: id ipsum enim quaeritur, utrum summum meritum de condigno solum nobilissimae virtuti caritatis, an etiam aliis conveniat. Secunda sententia, praeterquam quod ad meritum condicionem postulat, quam concilium tridentinum non exigit, alia non levi difficultate premitur. Fingamus puerum in infantia baptizatum, qui, postquam ad usum rationis pervenit, ad obligationem eliciendi actum caritatis non advertit, ideoque per notabile tempus in statu gratiae bona opera facit, quin actum caritatis eliciuerit; vel adultum, qui per attritionem et sacramentum poenitentiae iustificatus in gratia vivit, quin actum caritatis, nondum urgente praecepto, eliciat; vel tandem hominem iustum, qui per notabile tempus ex inadvertentia actum caritatis, quando iam urget praeceptum, renovare praetermittit: hos omnes toto hoc tempore nihil mereri posse post concilium tridentinum vix erit, qui contendat.

Nota. Si haec sententia non esset *certa*, ab homine iusto crebro eliciendae essent intentiones supernaturales praesertim ex motivo caritatis: ubi enim agitur de condicionibus ad meritum requisitis, nihil iuvat opinionis probabilitas, sed sola veritas. Verum etiam si de veritate harum sententiarum non sit dubitandum, fideles aptis motivis inducendi sunt ad operandum ex intentionibus perfectissimis praesertim caritatis frequenter renovatis: quo perfectior enim est intentio agentis, eo maius est meritum actionis.

*Lectura post
huc p. 116*

Lib er tertius.

De legibus¹⁾.

87. Lex vocari solet actionum moralium *regula remota et externa* et conscientia earundem *regula proxima et interna*. Siquidem moraliter bonae sunt actiones, quibus assequimur finem ultimum; quae vero sint actiones, quibus assequamur finem ultimum, determinat voluntas divina, quae per legem divinam nobis innotescit; *lex* ergo *divina* dirigit actiones nostras in finem ultimum. Sed *lex* divina actiones nostras dirigere non potest, nisi per *conscientiam* nobis innotescat atque ad singulas actiones per eam applicetur. Legi ergo divinae et conscientiae conformari debent actiones humanae, ut sint moraliter bonae.

Quaestio prima.

De natura legis.

88. **Definitio.** *Lex* a *s. Thoma* definitur: ordinatio rationis ad bonum commune ab eo, qui curam communi-

¹⁾ *S. Thomas* I. II. q. 90—108. *S. Alphonsus* l. 1. n. 99—208. *Suarez*. De legibus, opus classicum decem libris constans. *Laymann*, Theologia moralis l. 1. tr. 4. *Reuter*, Theologia moralis pr. 1. n. 118 262.

tatis habet, promulgata¹⁾. Quaecunque sit vera nominis etymologia, lex manifesto notionem *obligationis* seu ligaminis continet, quod in subiectum legis inducitur, inmo obligatio est legis elementum formale.

a. Lex dicitur *ordinatio*, quia in norma seu dispositione eaque obligante consistit, qua actiones diriguntur in finem; quare lex a *consilio* distinguitur, quod nullam inducit obligationem nec necessario procedere debet a superiore, qui auctoritate pollet.

b. *Rationis*; hac voce significatur ratio *practica*, quae intellectum et voluntatem complectitur: licet enim lex essentialiter in actu voluntatis consistat, quatenus nempe obligationem inducit, ad eam tamen condendam etiam intellectus concurrere debet, cuius est considerare, num lex ferenda ad finem conducatur.

c. *Ad bonum commune*: finis enim legis est bonum totius communitatis, quod lex directe et immediate respicit, et per bonum commune mediate ad bonum singulorum dirigitur. Hoc bonum tum spirituale tum temporale est, totum scilicet communitatis bonum.

d. *Ab eo, qui curam communitatis habet*: nam legem ferre est actus superioritatis et iurisdictionis; quare ille solum, qui communitatis regendae potestatem habet, universae communitati normam, qua dirigatur, imponere potest.

e. *Promulgata* i. e. ita publicata seu intimata, ut a subditis cognosci possit. Disputant, utrum promulgatio verius de essentia legis esse dicatur an potius eius condicio necessaria, sine qua efficaciam externam habere non possit. Ceterum haec disputatio magis speculativa quam practica est: utraque enim sententia concedit legem, quae non sit promulgata, non obligare.

89. Discrimen inter legem et praeceptum. Duplex distinguitur praeceptum, commune et particulare; porro inter legem et praeceptum commune, quod a veteribus *statutum* dicitur, haec sola est distinctio, quod lex sit *ordinatio* stabilis, praeceptum commune vero *transitoria*: praeceptum enim commune est a principe pro tota communitate ad bonum commune, sed ad tempus. Lex autem et praeceptum particulare in pluribus ab invicem differunt.

Sporer-Käzenberger, Supplementum c. 1. *Wernz*, Ius decretalium (Romae. Typographia C. de Prop. fide. 1898) I. n. 80—173. *Wirthmüller*, Über das Sittengesetz (Würzburg. Woerl. 1878).

¹⁾ Cf. *Summa* I. II. q. 90. a. 4.

1. Differunt *ratione auctoris*: nam ad legem condendam requiritur auctoritas publica et potestas iurisdictionis, ad praeceptum sufficit auctoritas privata et potestas dominativa: patris, mariti, domini.

2. *Ratione subiecti*: nam lex est *ordinatio communis*, quae datur communitati, scilicet aut omnibus eius membris aut iis, qui in aliqua communitate eiusdem condicionis sunt, sive multi sive pauci sunt numero, ut clerici, mercatores etc. praeceptum vero personae privatae aut familiae datur.

3. *Ratione finis*: lex enim fertur immediate in bonum commune, praeceptum vero immediate in bonum privati.

4. *Ratione loci*: quia lex directe afficit territorium, praeceptum vero directe afficit personam; quare praeceptum obligat etiam extra territorium praecipientis, lex vero (ordinarie) non obligat subditos, qui extra territorium legislatoris versantur.

5. *Ratione durationis*: lex enim est *ordinatio stabilis*, quae non ad determinatum tempus fertur sed aut semper aut saltem tamdiu durat, donec revocetur, praeceptum vero per se ad tempus fertur.

a. Ideo lex non extinguitur simul cum legislatore, sed ultra eius mortem durat, praeceptum vero *per se cessat morte praecipientis*. *Per se*, quia fieri potest, ut legislator praecepto superioris tribuat specialem stabilitatem, ut in ordinibus religiosis quandoque contingit.

b. Nihilominus *legis, praecepti, statuti* nomina in iure indiscriminatim adhiberi solent. Hinc ad discernendum, utrum aliqua ordinatio sit lex an praeceptum, non tam ad nomen quam potius ad eius condiciones attendendum est.

90. Praecipuae legis divisiones. 1. *Lex* imprimis *ratione auctoris* dividitur in legem *divinam* et *humanam*, prout immediate a Deo vel a legislatore humano procedit.

a. *Lex divina* dividitur in *naturalem* et *positivam*; illa a Deo necessario fertur et promulgatur lumine rationis; haec a Deo libere fertur et diversis modis, externe tamen, promulgatur.

Lex divina *positiva* dividitur in *mosaicam*, quam Deus per Moysen populo israelitico dedit, et *evangelicam*, quam tulit Christus, novi testamenti auctor.

b. Lex *humana* altera est *ecclesiastica*, altera *civilis*, prout a legislatore ecclesiastico vel a legislatore saeculari fertur.

2. Pro diversa *materia* legis distinguitur lex praeci-
piens seu *affirmativa*, si refertur ad actum bonum eum-
que ponendum; lex prohibens seu *negativa*, si refertur ad
actum malum eumque omittendum; lex *permittens*, si re-
fertur ad actum, qui nec praeceptus nec prohibitus sed
licitus est; et lex *poenalis*, si sancit poenam.

a. Quamvis legis affirmativae et negativae sit eadem vis obligandi, diversam tamen efficaciam habent secundum celebre axioma: *lex affirmativa obligat semper sed non pro semper; lex negativa vero semper et pro semper*: actus enim malus, quem prohibet lex negativa, quovis tempore omittendus est, actus autem bonus, quem praecipit lex affirmativa, semper quidem praeceptus est, at non quovis momento, sed solum tempore statuto exerceri debet.

b. Patet legem *permittentem* proprie non esse legem, quia nullam inducit obligationem, quae ad rationem legis proprie dictae requiritur. Quodsi dicatur eam eatenus obligare, quatenus prohibet, ne quis impediatur exercere volentem actum a lege permissum, notandum est hoc sensu eam pertinere ad legem negativam et prohibentem.

3. Ratione *obligationis* dividitur: a. in legem *moralem* seu *praeceptivam*, quae solum ad sui observationem, *pure poenalem*, quae solum ad poenam subeundam, et *mixtam*, quae ad utrumque obligat; b. in *personalem*, quae personam extra territorium vagantem sequitur; in *localem*, quae personam extra territorium non sequitur.

Patet omnes leges superioris particularis locales esse, quia ipse extra territorium potestatem exercere nequit, eius proinde leges subditum extra territorium sequi non possunt. Econtra omnes leges superioris universalis personales sunt, nisi ex eius voluntate in aliquibus tantum locis promulgatae sint, cuiusmodi est lex de clandestinitate matrimonii: lex enim non obligat, ubi non est promulgata.

4. Lex negativa ratione effectus vel est *simpliciter prohibens*, quae actum reddit malum et illicitum, vel prohibens et simul *irritans*, quae actum non solum illicitum, sed etiam invalidum reddit.

Quaestio secunda.

De lege divina.

Articulus primus.

De lege naturali divina.

91. Definitio. *Lex naturalis* est lex a Deo necessario lata et lumine rationis omnibus promulgata.

a. Actionum, quae ordini morali conveniunt, aliae sunt eiusmodi, ut ad finem sint absolute necessariae, aliae non sunt necessariae; illas Deus praecipit, has permittit et approbat. Actiones, quae ordini morali disconveniunt, Deus prohibet. *Materiam* ergo legis naturalis constituunt ea omnia, quae natura sua honesta et ad finem necessaria, et quae natura sua mala sunt. Et quoniam ea, quae natura sua mala sunt, ordinem naturae perturbant, ea vero, quae natura sua honesta sunt, ad ordinem naturae servandum conducunt, lex naturae cum *s. Augustino* recte definiri potest: *ratio et voluntas Dei ordinem naturalem conservari iubens, perturbari vetans*¹⁾ (n. 57).

b. Supposito decreto condendi creaturam rationalem Deus non potest non velle ea, quae bona et ad finem seu ad servandum ordinem necessaria sunt, et non potest non nolle ea, quae mala sunt; ergo supposita existentia creaturae rationalis Deus *necessario* praecipit et prohibet ea, quae legis naturalis sunt.

c. Rationis lumine cognoscimus alias actiones esse bonas, alias esse malas, earumque complures ad servandum ordinem atque ideo ad finem esse necessarias. Eodem rationis lumine cognoscimus Deum serio velle, ut malas actiones vitemus, bonas vero easque necessarias exerceamus. Ergo lumine rationis nobis manifestata et promulgata est lex naturalis. *Cum enim gentes, quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*²⁾.

Suppositis iis, quae de lege naturali in philosophia traduntur, triplicem tantum quaestionem hoc loco considerabimus: de *materia*, de *cognitione* et de *mutabilitate* legis naturalis.

92. De praeceptis legis naturalis. 1. Praecepta legis naturalis, considerato *nexu eorum logico*, triplicis generis sunt:

¹⁾ *S. Augustinus* contra Faustum l. 22. c. 27.

²⁾ Rom. 2, 14. 15.

a. Ad primum pertinent quaedam universalissima morum principia ut: bonum est faciendum, malum fugiendum; supremum numen colendum; summum bonum amandum est; benefactores honorandi sunt; quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris etc., quae principia ab aliis non derivantur, ab ipsis vero omnia et singula legis praecepta discursu rationis deducuntur.

b. Ad secundum pertinent illa praecepta, quae ex universalibus principiis immediate et obvio ac facili discursu deducuntur, cuiusmodi sunt: honora patrem et matrem; non furtum facies et cetera, quae in decalogo continentur (excepta determinatione sabbati).

Ideo non solum suprema principia moralia, sed etiam praecepta decalogi tamquam normae universales actionum humanarum omnibus gentibus, etiam incultis, omnium temporum et locorum nota sunt, ut ex ethnologia constat¹⁾.

c. Ad tertium pertinent illa praecepta, quae solum mediate et remote, praemisso diligenti studio et subtiliore discursu ex primis principiis vel ex praeceptis decalogi inferuntur, ut: iniuria alicui illata non est propria auctoritate vindicanda; res inventae restitui debent.

Etiam praecepta tertii generis necessario praecepta vel prohibita sunt, cum tamen saepius indeterminata et ambigua sint, *fundamentum* praebent *legibus positivis*, quibus ea accuratius determinantur et firmiter constituuntur.

2. Considerata *vi et efficacia* praecepta naturae duplicis generis sunt, alia dicuntur *primaria* seu *praeceptiva*, quae natura absolute exigit, quia sine illis ordo moralis redditur impossibilis, alia *secundaria* seu *suadentia*, in quae natura valde quidem inclinatur, quia sine illis ordo moralis est minus perfectus, quae tamen absolute non exigit.

Sic unitatem matrimonii, quatenus excludit polyandriam, natura absolute exigit, matrimonii autem unitatem, quatenus excludit polygyniam, suadet sed stricte non exigit; hinc polyandria iure naturae absolute prohibita, polygynia vero eidem iuri minus conformis, at stricte prohibita non est. Idem dicendum de dissolutione matrimonii.

¹⁾ V. Cathrein, *Moralphilosophie*⁴ I. S. 344 ff. W. Schneider, *Allgemeinheit u. Einheit des sittlichen Bewusstseins*. (Paderborn. Schöningh. 1895).

3. Considerato *modo obligandi* praecepta legis naturae alia sunt *absoluta* seu ab omni condicione independentia ut: Deus colendus est, alia sunt *condicionata*, quae aliquod factum supponunt, a quo dependent, ut: votum, iuramentum servandum est. Inde oritur divisio iuris naturae in absolutum et condicionatum.

93. Num praecepta legis naturalis invincibiliter ignorari possint. In genere dicendum est praecepta legis naturalis etiam ab homine, qui pleno usu rationis gaudet, invincibiliter ignorari posse; at quia praecepta legis naturalis triplicis generis sunt, in specie haec notentur:

1. Prima principia legis naturalis ab adulto, qui rationis plene compos est, invincibiliter ignorari non possunt: prima enim principia moralia ei, qui eorum terminos intelligit, immediate evidentia sunt; eiusmodi autem veritates ab eo ignorari nequeunt, qui utitur ratione satis exulta.

2. Praecepta legis naturalis, quae continentur in decalogo, ad longum tempus invincibiliter ignorari non possunt: quae enim ex principiis notis obvia et facili illatione evidenter deducuntur, non possunt diu latere hominem excultae rationis compotem. Quae si clare non cognoscat, saltem per remorsus conscientiae incitatur ad investigandam veritatem.

Si qui ergo diutius ignorantia horum praeceptorum laborant, ea dicenda est vincibilis et culpabilis, utpote non ex defectu luminis intellectualis, sed ex malitia voluntatis orta: nam teste Apostolo ob pravas consuetudines lex naturae e cordibus hominum deleri potest, qui tamen ob hanc ignorantiam a peccato non excusantur¹⁾.

3. Praecepta legis naturalis, quae ex suis principiis solum cum magna difficultate et praemisso diligenti studio deducuntur, ab iis, qui studiis nunquam vacarunt, invincibiliter etiam ad longum tempus ignorari possunt et saepe reipsa ignorantur, id quod dissensus theologorum et ipsorum etiam sanctorum Patrum de his praeceptis ostendit²⁾.

Omnes quidem concedunt theoretice dari ignorantiam invincibilem legis naturalis, at probabilioristae, tutioristae et ianseniani negabant

¹⁾ Cf. Rom. 1, 24 ss.

²⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 48.

practice dari posse eiusmodi ignorantiam et operantem propterea a peccato excusari. Verum cum haec sententia non solum ab ecclesia proscripta¹⁾, sed hodie etiam obsoleta sit, eam indicasse sufficiat²⁾.

94. Quoad ignorantiam decalogi pro praxi notandum est, quod auctores consulta experientia communiter docent.

a. Invincibiliter ignorari potest malitia actuum internorum, scilicet cogitationum et desideriorum pravorum, praesertim inefficacium.

b. Invincibiliter ignorari potest etiam malitia actuum externorum, praesertim a pueris et rudibus, immo ab aliis quoque in extraordinariis adiunctis, ut ubi lex humana tolerat, quod moraliter malum est. Sic fieri potest, ut quis ignoret malitiam pollutionis, ut existimet licitum esse mentiri ad propriam vel alterius vitam servandam, furari a malis divitibus ad succurrendum bonis pauperibus, peierare ad vitam tuendam. Immo sunt, qui affirmant fieri posse, ut etiam christiani licitam putent fornicationem in locis, ubi permittuntur meretrices publicae³⁾.

c. Num malitia actus interni etiam tum invincibiliter ignorari possit, ubi malitia actus externi cognoscitur, num ergo invincibiliter aliquis putare possit seriam voluntatem peccandi (furandi) non esse peccatum, si actus externus (furtum), quem cognoscit esse malum, non fuerit secutus, non una est auctorum sententia: aliis enim id affirmantibus, negat cum aliis *s. Alphonsus* his verbis: „hanc opinionem nunquam probabilem censere potui“⁴⁾. In praxi poenitentes in his casibus prudenter interrogandi erunt, num aliquam, saltem confusam malitiae cognitionem habuerint eorumque assertioni credendum est.

95. De immutabilitate legis naturalis. Duplex distinguitur *mutatio* legis naturae: *interna*, qua lex ipsa abrogatur aut in aliam mutatur, et *externa*, qua in lege per potestatem sive humanam sive divinam dispensatur.

1. Lex naturae *intrinsecus* mutari non potest: cum enim lex naturae in essentialibus rerum relationibus atque ideo in ipsis rerum essentiis fundetur, eatenus mutari

¹⁾ *Tametsi detur ignorantia invincibilis iuris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali.* Propositio 2. ab *Alexandro VIII.* (7. dec. 1690) damnata.

²⁾ Cf. *Lacroix* l. 1. n. 720 ss. *Thyrsus Gonzalez*, Fundam. diss. 11. c. 5. *S. Alphonsus* l. 1. n. 170—174.

³⁾ Cf. *Sporer-Bierbaum*, Theol. mor. sacram. (Paderbornae. Typographia bonifac. 1901) III. pr. IV. n. 572.

⁴⁾ Cf. *s. Alphonsus* de consc. n. 9. *Lacroix* l. 1. n. 35.

posset, quatenus essentiae rerum mutarentur; sed rerum essentiae immutabiles sunt.

2. Lex naturalis *proprie* nec per dispensationem mutari potest: nam lex naturalis ea continet, quae necessario praecipari vel prohiberi debent, ne ordo naturae perturbetur.

Haec dicta sunt de praeceptis *primariis* legis naturae: etenim si Deus permittit, quae adversantur praeceptis *secundariis* e. g. polygamiā, divortium, servitutem, *proprie* non dispensat in *lege* naturae, cum lex id stricte non praecipiat, sed solum suadeat.

3. Lex naturae *improprie* divina potestate mutari potest, eo quod materia legis mutatur. Quodsi materia legis mutetur, fieri utique potest, ut in particulari casu cesset obligatio legis seu ut lex *improprie* mutetur.

a. Lex *proprie* mutari dicitur, si obligatio legis cessat manente eadem materia legis; *improprie* autem lex mutari dicitur, si obligatio legis cessat, ubi materia legis evasit alia. Ut intelligatur, qui fieri possit, ut materia legis mutetur, notandum est quandoque materiam legis naturalis simpliciter in se malam esse; sic locutio Deo iniuriosa in se et propter se mala est; quandoque autem ideo in se malam esse, quia ei annexum est ius alienum. Iam vero qui in illud ius dominium exercet, auferendo illud ius efficere potest, ut actio, quae antea illicita erat, nunc licita evadat. Patet legem naturalem, quae prohibet, ne ius alienum laedatur, in hoc casu non mutari, sed materiam legis, demta ab ea aliqua circumstantia, mutatam esse¹⁾.

Sic lex naturalis prohibet seipsum vel innocentem occidere, item prohibet rem alienam auferre; si tamen Deus, qui est vitae et mortis ac rerum omnium dominus, id permittat vel praecipiat, licite fieri potest. — Num Deus pro sua potestate etiam id efficere possit, ut concedendo ius in corpus alienum cesset esse actio fornicaria, quae alias esset talis, non constat²⁾.

b. Sunt, qui doceant, legem naturalem per dispensationem mutari posse et dispensationis factae nonnulla exempla afferunt ut praeceptum patriarchae Abrahami factum immolandi filium, vel praeceptum auferendi spolia Aegyptiorum. Verum consideranti haec exempla patebit non legem, sed legis materiam fuisse mutatam. Et sane quando Deus

¹⁾ Cf. *Lehmkuhl* I. n. 190.

²⁾ Censet *Suarez* (de leg. I. 2. c. 15. n. 20) Deum transferre posse in virum dominium in corpus mulieris sine consensu eius et ita efficere, ut copula non sit fornicaria. Quidquid sit, factum, quod huic quaestioni ansam dedit (Osee 1, 2), aliam interpretationem exigit vel saltem admittit. Cf. *Knabenbauer* in h. l.

Abrahamo filium immolare praecepit, non dispensavit in homicidio, sed Abrahamo contulit ius, quod ipsi Deo in vitam hominis competit.

4. Cum lex naturalis adeo sit immutabilis, ut nec ipse Deus eam relaxare vel in ea proprie dispensare possit, a fortiori *ecclesia* in ea dispensare nequit; attamen potest eam *declarare* et interpretari idque infallibiliter¹⁾.

Neque dicatur: homo lege naturae tenetur implere votum et iuramentum, et nihilominus ecclesia dispensat in votis et iuramentis: non enim in ipsa lege dispensat, sed condicionem aufert, a qua in casu particulari existentia obligationis dependet, id quod infra accuratius declarabitur.

Articulus secundus.

De lege positiva divina.

96. Notio. *Lex positiva divina* est lex libere a Deo lata et immediato aliquo actu promulgata. Hinc lex divina positiva solum per revelationem cognosci a nobis potest. Supposita destinatione hominis ad finem supernaturalem, Deus convenientissime condidit legem positivam, qua homo ad finem supernaturalem beatitudinis aeternae dirigeretur. Lex divina positiva duplex distinguitur: lex *antiqua* seu mosaica et *nova* seu evangelica. Praetermissis iis, quae de lege vetere traduntur, de lege nova seu *evangelica* quaedam notentur.

97. De abrogatione legis antiquae. 1. Lex antiqua mosaica, quae per se solos obligabat iudaeos, abrogata est in morte Christi vel certe die pentecostes.

a. Legem mosaicam eamque totam quoad praecepta ceremonialia, iudicialia et moralia *abrogatam* esse sollemniter declarat concilium apostolicum²⁾. Quam declarationem apostoli cum Antiochenis communicant his verbis: *Visum est Spiritui sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris* (ex lege scilicet mosaica)³⁾.

¹⁾ Cf. *Franzelin*, De divina traditione³ (Romae. Typogr. C. de prop. fide 1882) thes. XII. schol. 1.

²⁾ Cf. Act. 15, 1 ss.

³⁾ Act. 15, 28.

b. Certum est legem mosaicam non cessasse ante mortem Christi;

2. Etsi lex antiqua post mortem Christi fuerit *mortua*

a. Patet haec de lege ceremoniali valere, quam etiamnum obser-

b. Quo tempore lex nova per apostolos sufficienter promulgata

c. De hac re celebris orta est controversia inter s. *Hieronymum*

98. De existentia legis novae. 1. Christus Dominus

¹⁾ Hebr. 9, 16. 17. Eph. 2, 15 ss. Cf. *Pesch* V. n. 517 s.

²) Cf. Act. 10, 14; 16, 3; 18, 18; 21, 24; 1. Cor. 9, 20 s.

⁸⁾ Cf. Gal. 5, 2. 4.

⁴⁾ Cf. *Suarez* l. 9. c. 15 ss. *Möhler*, Gesammelte Schriften und

a. Nomine *legis novae* saepe improprie intelligitur novus ordo salutis, quem Christus abrogata vetere lege instituit. Iam vero iste ordo salutis continet legem proprie dictam seu praecepta a Christo lata, *qui non venit solvere (legem), sed adimplere*¹⁾. Et sane α. quam plurima praecepta Christus durante vita sua publica annuntiavit; ideo β. apostolis eorumque successoribus praecepit, ut observationem mandatorum suorum hominibus commendarent²⁾; γ. et concilium tridentinum condemnat eos, qui negant Christum nova praecepta dedisse³⁾.

b. Ex multiplici titulo lex a Christo lata vocari debet supernaturalis, tum quia provenit a Deo, ut est auctor ordinis supernaturalis, tum quia pro hominibus ad ordinem supernaturalem elevatis instituitur et viribus supernaturalibus observatur, tum denique quia ad finem supernaturalem dirigit.

2. Lex nova seu evangelica triplicis generis praecepta continet: theologalia, moralia et sacramentalia. Theologalia ad virtutes theologicas referuntur⁴⁾; moralia decalogo continentur: Christus enim legem naturalem non abrogavit, sed explicite renovavit, confirmavit eique maiorem perfectionem addidit⁵⁾; sacramentalia ad sacramenta et oblationem sacrificii pertinent⁶⁾.

a. Quia Christus praecepta decalogi propria auctoritate confirmavit, ea ex duplici titulo obligant, vi legis naturalis et positivae. Ideo christiani praecepta decalogi violantes non committunt quidem duo peccata specie vel numero diversa, attamen gravius peccant quam infideles eadem praecepta violantes.

b. Praecepta indicialia in lege evangelica non continentur, nisi indicialia dicantur praecepta, quae constitutionem ecclesiae⁷⁾ eiusque

¹⁾ Matth. 5, 17.

²⁾ Matth. 28, 20.

³⁾ Sess. 6. can. 19.

⁴⁾ Marc. 16, 16. Matth. 22, 37. Luc. 10, 27.

⁵⁾ Matth. 5: *Ego autem dico vobis etc.*

⁶⁾ Ioan. 3, 5. Luc. 22, 19. Ioan. 6. 54.

⁷⁾ Matth. 16, 18 s.

auctoritatem¹⁾ respiciunt. Licet ad gubernandum populum fidelem in societatem congregatum praecepta iudicialia sint necessaria, ea tamen noluit ipse Christus immediate condere, sed mediate tantum per ecclesiam, quam proinde potestate legifera instruxit. Eiusmodi praecepta postmodum reipsa occurrentibus occasionibus statuta sunt, eaque in iure canonico continentur.

c. Praeter praecepta moralia lex nova continet etiam plura *consilia moralia*, quorum praecipua sunt tria consilia, quae *evangelica* vulgo dicuntur, nempe paupertatis, castitatis et obedientiae.

Hanc legem est altera: nullo alio

99. Eius obligatio. Lex evangelica obligat omnes *homines omnium temporum et locorum.* a. Omnibus enim a Christo imposita est, quia ex voluntate Dei omnes per Christum ad sanctificationem et salutem ducendi sunt. Ideo Christus expresse ait: *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes. Docentes eos servare omnia, quaecunque mandavi vobis*²⁾.

b. Legem Christi obligare omnes homines omnium *temporum*, adeo ut nulla alia secutura sit lex usque ad consummationem temporis, patet: α. Deus in vetere testamento promiserat *novum foedus*, quod mansurum esset in aeternum³⁾. β. Christus stabilitatem immutabilem regni sui praedixit⁴⁾; ideo tempus legis novae dicitur tempus novissimum⁵⁾. γ. Abroganda esset, ut perfectior introduceretur; sed nequit esse lex perfectior eâ, cuius praecepta hominem cum Deo immediate coniungunt, cuius sacramenta hominem vere sanctificant, cuius sacrificium infinitae est dignitatis.

c. Attamen praecepta legis novae non aequali modo obligant omnes homines: praeceptum enim suscipiendi fidem et ingrediendi ecclesiam per susceptionem baptismi omnes immediate obligant, alia vero mediate tantum, scilicet per ingressum in ecclesiam et per susceptum baptismum.

¹⁾ Matth. 18, 17 ss.

²⁾ Matth. 28, 18 ss. Cf. Marc. 16, 15. Rom. 1, 16.

³⁾ Ier. 31, 31. 40.

⁴⁾ Matth. 16, 18; 28, 19 s.

⁵⁾ Act. 2, 17; 1. Ioan. 2, 18.

Ad quaestionem, quando lex nova obligare coepit, alii respondent obiective et in actu primo eius obligationem coepisse in morte Christi vel saltem die pentecostes: putant enim Christum statuisset, ut cum legis sollemni promulgatione simul incipiat eius obligatio¹⁾. Alii autem docent eam obligare coepisse post sufficientem eius per orbem divulgationem; sufficientem vero eius divulgationem factam esse per apostolos: *in omnem enim terram exiit sonus eorum*; ergo in actu primo tempore apostolorum (40 annis p. Chr. mortem vel certe post excidium Hierosolymorum) omnes lege evangelica obligatos fuisse. In actu secundo autem singuli non prius obligantur, quam legis notitia ad eos pervenerit: nam usque ad hoc tempus propter ignorantiam a legis observatione excusantur²⁾. *Alique docent legem hanc obligare*.

100. De potestate in lege divina positiva dispensandi. a. Certum est Christum, legis evangelicae auctorem, potestatem dispensandi in sua lege ecclesiae concedere potuisse: quilibet enim legislator potestatem dispensandi in suis legibus alteri conferre potest. Quaestio est, num haec potestas ecclesiae de facto concessa sit, num ergo s. pontifex ex iusta causa legem divinam relaxare possit. Atqui eiusmodi potestatem ecclesiae concessam non esse, communiter docent theologi, neque ecclesia unquam hac potestate usa est.

Verba Domini ad Petrum: *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis*³⁾ non sunt prorsus illimitate intelligenda, sed restringenda sunt ad ea, quae necessaria sunt, ut munere suo fungi possit, seu ad ea, quae ad bonum ecclesiae et salutem animarum necessaria sunt; atqui eiusmodi non est potestas dispensandi in legibus divinis: melius enim est, si in iis non dispensatur. Ut nempe unitas ecclesiae a Christo institutae luculentius appareret, expediebat omnino, ut principalia instituta et praecepta Christi apud omnes fideles omnium temporum essent uniformia ideoque immutabilia.

b. Attamen ecclesia legem divinam declarare et authentice interpretari potest, idque infallibiliter: est enim infallibilis interpretes institutionum et praeceptorum Christi. Itaque summus pontifex non solum declarare potest, quae

¹⁾ Cf. Ioan. 3, 14 ss.

²⁾ Cf. Suarez l. 10. c. 4. n. 25.

³⁾ Matth. 16, 19.

nam causa a lege divina excuset, sed potest etiam sensum legis eiusque obligationem determinare atque ipsam legem interpretando modificare et limitare¹⁾).

Articulus tertius.

De consiliis²⁾.

*Enim, in praeceptis,
melior quam actio
opposita = actio, sed*

101. Notio. Consilia sunt actiones bonae nulla lege praeceptae, meliores tamen earum oppositis ut virginitas, quae melior est matrimonio, ieiunium, quod melius est temperantia.

a. Praeter actiones lege praeceptas vel prohibitas multae aliae sunt nec praeceptae nec prohibita sed *licitae*, in quibus continentur eae, quae tamquam consilia nobis commendantur: Deus enim voluntatem suam duplici modo nobis manifestat, aut praeciando aut suadendo et commendando. Actiones praeceptae ad finem obtinendum necessariae sunt, consilia necessaria non sunt, sed *libera* atque uniuscuiusque optioni permissa.

b. Non omnes actiones nulla lege praeceptae ad consilia pertinent: de ratione enim consilii est, ut sit *actio melior* quam eius opposita, ideo matrimonium, quamvis praeceptum non sit, non est res consilii, quia non est virginitate melius.

c. Consilia multipliciter *differunt a legibus*: α. leges obligant omnes, consilia eos tantum obligant, qui ad eorum observantiam ipsi se obligarunt; β. leges obligant vi sua ex voluntate divina, consilia solum dependenter a voluntate humana; γ. leges sunt media ad obtinendam vitam aeternam necessaria, consilia sunt media libera, quae tamen securius et perfectius ad vitam aeternam conducunt. Quia consilia non necessaria sed libera sunt, eorum opera *opera supererogatoria* (Werke der Übergebühr) vocantur.

¹⁾ Cf. *Ferraris*, Bibliotheca (Romae. Typogr. C. de prop. fide. 1890) s. v. *Papa* a. 2. n. 30.

²⁾ *S. Hieronymus*, Adversus Iovinian. l. 2. *S. Thomas* I. II. q. 108. a. 4. II. II. q. 184. a. 3.; q. 186. a. 7. *Suarez*, De religione tract. 7. l. 1. c. 6—9. *Bellarminus*, De monachis c. 7—13. *Ballerini-Palmieri* IV. n. 4—8. *Göpfert*, Moraltheologie³ (Paderborn. Schöningh. 1901) I. n. 36—41. *Simar*, Lehrbuch der Moraltheologie³ (Freiburg. Herder. 1893) S. 45 ff. *Schwane*, De operibus supererogatoriis et consiliis evangelicis (Monasterii. Theissing. 1868). *A. Weiss*, Apologie des Christentums³ (Freiburg. Herder) 5. Bd S. 203 ff.

Ex his declarationibus intelliguntur qualitates, quae consilio conveniunt, nempe ut sit: α. opus liberum non praeceptum; β. bonum melius; γ. opus supererogatorium.

102. Eorum existentia. 1. Quamvis contra doctrinam catholicam de consiliis iam ab antiquissimis temporibus complures erraverint, ipsa tamen consilia ex instituto negant atque impugnant *protestantes et rationalistae*.

Antiquorum temporum haeretici (*Apostolici, Encratitae, Manichaei, Pelagiani, Helvidius, Iovinianus, Vigilantius* etc.) eo errarunt, quod determinatas actiones supererogatorias dixerint praeceptam vel prohibitas, sic paupertatem nonnulli dicebant praeceptam (econtra oeconomi nationales nostri temporis paupertatem propter Deum sponte electam prorsus condemnant), alii usum carnis et vini affirmabant illicitum, at ipsam existentiam consiliorum non negabant; protestantes vero et rationalistae ipsa consilia impugnant: illi quidem ex doctrina de *servo arbitrio* et de *operibus bonis superfluis*, hi vero ex morali principio philosophiae cantianae, vi cuius homo omnibus mediis aptis ad summam perfectionem moralem contendere debet.

2. Praeter praecepta esse etiam consilia colligitur:

a. Ex colloquio Christi cum iuvene de perfectione interrogante: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata . . . Si vis perfectus esse, vade, vende, quae habes, et da pauperibus et habebis thesaurum in coelo et veni, sequere me¹⁾*.

Quibus verbis Christus Dominus praeceptis, quorum observatio ad salutem necessaria dicitur, superaddit aliquid, quod melius atque perfectius et non necessarium, sed pro arbitrio eligendum sit, illudque commendat ad maiorem felicitatem obtinendam; loquitur ergo de consilio.

b. Ex s. Paulo: *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo, consilium autem do tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis . . . Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, et qui non iungit, melius facit²⁾*.

His verbis Apostolus virginitatem dicit non praeceptam eamque ex inspiratione divina commendat non solum tamquam bonam, sed tamquam meliorem coniugio; hisce ergo consilium commendat.

¹⁾ Matth. 19, 17 ss.

²⁾ 1 Cor. 7, 25—40.

c. Ex ipsa actionum moralium natura patet plurimas esse actiones bonas, quae praeceptae non sunt et simul meliores quam earum oppositae; in specie vero consilia ad tria capita referri possunt:

α. Ad motivum, ex quo praecepta observantur: quod enim praecepta non ex motivo naturalis honestatis, sed ex motivo supernaturali, praesertim vero ex motivo caritatis Dei observentur, ad consilia pertinet.

β. Ad abstinentiam ab actionibus indifferentibus: actiones enim indifferentes, praesertim eae, quae ad delectabilia referuntur, quamvis sub certis condicionibus non sint malae, tendentiam tamen ad finem ultimum impediunt atque in periculum adducunt; quare iis se abstinere, quatenus necessaria non sunt, res consilii est.

γ. Ad exercitium virtutum: plurimae enim actiones bonae earumque oppositis meliores aut nullatenus aut saltem non omnibus temporibus praeceptae sunt ut virginitas, frequens susceptio sacramentorum, auditio sacri diebus ferialibus, frequens oratio etc.

*obediens deo et hominibus non est
conculcare: sed lex.*

103. Consilia evangelica. Inter consilia eminent consilia evangelica scilicet paupertas, castitas et obedientia homini praestita, quae evangelica vocantur, quia a Christo Domino in evangelio promulgantur et verbo atque exemplo tamquam media perfectionis christianae speciali modo commendantur, ita ut simul promulgetur consilium instituendi peculiarem vitae statum, in quo ad observationem horum consiliorum existat obligatio.

α. Singula in sacris litteris continentur:

α. Consilium paupertatis: *Si vis perfectus esse, vade, vende, quae habes, et da pauperibus¹⁾.*

β. Consilium castitatis: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est . . . Sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capiat²⁾.* Quibus verbis Christus Dominus significat virginitatem esse bonum praestantius coniugio, quod bonum ipse non praecipit, sed iis, qui pretium eius ex gratiae dono capere possunt, commendat.

γ. Consilium obedientiae: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam quotidie et sequatur me³⁾.* Quibus verbis non solum abnegatio praecepta intelligitur, sed etiam non prae-

¹⁾ Matth. 19, 21.

²⁾ Matth. 19, 11. 12.

³⁾ Luc. 9, 23.

cepta et praesertim ea, quae in voluntaria obedientia homini praestita consistit, quippe quae pleno sensu sit *abnegatio sui* scilicet proprii intellectus et propriae voluntatis.

b. Quaedam consilia iam *antiquum testamentum* continebat: α. *sacrificia* libere oblata; sic hostiae pacificae non erant praeceptae, sed libere offerebantur; β. *vota*, quae in lege commendantur, sed non praescribuntur¹⁾. Votorum praecipuum est *nasireatus*, quo homo vel ad tempus vel in perpetuum speciali modo se Deo consecrabat.

104. Obiectiones. 1. *Haeretici*, qui consilia impugnant, contendunt bonas actiones, quas exercere possumus, omnes esse praeceptas; ad quod demonstrandum provocant ad varia testimonia s. scripturae:

a. *Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est*²⁾; quibus verbis praecipitur omnis etiam praestantissima perfectio, qua Deo similes fieri possumus. — Verum his verbis non omnis perfectio, sed illa nobis praecipitur, quae in dilectione inimicorum consistit (v. 44); huius exercitio similes erimus Patri coelesti, qui *solem suum oriri facit super bonos et malos*.

b. *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo . . . et in tota mente tua*³⁾; quibus eo, quod perfecta caritas nobis praecipitur, quidquid perfectionis assequi possumus, nobis praecipitur. — Verum his verbis caritas praecipitur appetitive perfecta, quae in eo consistit, quod omne peccatum vitemus, grave quidem sub poena aeterna, leve autem sub poena temporali.

2. Moderni *oeconomiae nationalis cultores* consilia evangelica, praesertim vero paupertatem et virginitatem impugnant veluti contraria bono communi societatis. — Verum eorum difficultas eo oritur, quod de bono sociali non recte sentientes unice in cumulo divitiarum et in magno hominum numero illud falso collocent.

¹⁾ Deut. 23. 21 ss.

²⁾ Matth. 5, 48.

³⁾ Matth. 22, 37.

Quaestio tertia.

De lege humana.

Articulus primus.

De auctore legis humanae.

105. Potestas necessaria. 1. In legislatore humano ad legem rite condendam duo requiruntur: a. iurisdictio seu potestas regendi illos tamquam subditos, quibus lex imponitur; b. potestas in illam particularem materiam, circa quam lex versatur, quam potestatem dicunt competentiam. Siquidem legislator humanus legitima pollens auctoritate ea tantum praecipere potest, quae faciunt ad finem communitatis, cui praeest, dummodo altioribus legibus non adversentur.

a. Iurisdictio late accepta significat potestatem gubernandi. Haec autem vel est potestas gubernandi privata (domestica) seu potestas gubernandi personam aut familiam (societatem imperfectam) et dicitur potestas dominativa, vel est potestas gubernandi publica (politica) seu potestas gubernandi civitatem seu rempublicam (societatem perfectam) et dicitur potestas iurisdictionis seu iurisdictio stricte accepta¹⁾. Iam vero ad leges ferendas potestas dominativa non sufficit, sed requiritur potestas iurisdictionis, eaque suprema, non ea quae in iudice reperitur ad ius dicendum, sed ea, quae in rege et principe existit ad totam civitatem gubernandam.

b. Potestas dominativa, quae ad danda praecepta, nullatenus vero ad condendas leges sufficit, diversa est pro diverso obiecto, circa quod versatur et pro diversa origine. Oritur enim vel ex iure naturae per naturalem originem ut in patre respectu filii, vel ex iure naturae per humanam voluntatem ut in marito respectu uxoris, vel ex voluntate humana per votum obedientiae ut in superiore regulari respectu subditorum²⁾.

¹⁾ Vocabulum iurisdictionis, quod ex se universam potestatem regendi significat, quandoque strictiore sensu solam potestatem iudicalem designat. Hoc sensu in tractatu de iudice et de poenitentia nomen iurisdictionis usurpatur.

²⁾ Cf. *Suarez*, De legibus l. 1. c. 8.

proprio nomine exercetur, quasi-ordinaria autem vicaria est, quia alieno nomine exercetur.

c. In voluntariam, quae sine forma iudiciali et proinde semper in volentes exercetur, ut fit in absolutione, dispensatione, et contentiosam, quae in forma iudiciali et proinde etiam in invitos exercetur, ut si reus in ius vocatur et punitur.

Iurisdictio voluntaria etiam extra proprium territorium valide et plerumque etiam licite exercetur, quia ad huius exercitium non requiritur strepitus seu processus iudicialis; iurisdictio autem contentiosa exerceri non potest extra proprium territorium sine consensu iudicis illius loci et partium contendentium.

d. In iurisdictionem fori interni, quae primario et directe bonum privatum respicit et fidelium relationes morales ad Deum ordinat, et iurisdictionem fori externi, quae primario et directe ad bonum commune refertur et relationes fidelium ad ecclesiam, societatem visibilem, ordinat.

e. Iurisdictio fori interni duplex est, sacramentalis seu poenitentialis, quae in administratione sacramenti poenitentiae exercetur, et extrasacramentalis seu extrapoenitentialis, quae extra sacramentum poenitentiae exercetur.

107. Principia. 1. Qui ordinariam iurisdictionem habet, per se eam alteri delegare potest; qui vero delegatus habet, eam alteri subdelegare nequit excepto triplici casu:

a. Si absque restrictione delegatus sit a summo pontifice, idque ex privilegio iuris propter eminentiam supremam potestatis concessio¹⁾.

Quare episcopus facultates ab apostolica sede sibi ad tempus delegatas absque speciali concessione aliis tum generali modo tum pro casu particulari delegare potest²⁾.

b. Si delegatus sit ad universitatem causarum.

Ad universitatem causarum delegatus dicitur, qui potestatem accepit non solum unam vel plures particulares causas, sed vel simpliciter omnes vel omnes in certo aliquo genere e. g. omnes causas matrimoniales expediendi.

¹⁾ C. Si pro debilitate 3. *De officio iudic. deleg.* (I. 29).

²⁾ S. *Officium* 17. dec. 1898.

c. Si specialem concessionem subdelegandi acceperit.

2. Potestas delegata morte delegantis non expirat, si est gratia facta, expirat autem, si est gratia facienda re adhuc integra. Constat ex dispositione iuris¹⁾ et ex ratione, quia per gratiam factam aut ipsa res aut ius ad rem a delegato accipiendam acquiritur, sed per gratiam faciendam nullum ius acquiritur.

a. Distinctio inter gratiam factam et gratiam faciendam desumitur a modo, quo gratia conceditur. Dicitur gratia facta, si ab ipso superiore per se vel per alium tamquam executorem necessarium conceditur, et dicitur gratia facienda, si per alium tamquam executorem voluntarium conceditur.

b. Res dicitur *integra*, si delegatus nondum incipit potestate sua uti, et dicitur *non esse integra*, si iam coepit sua potestate uti.

Quodsi potestas commissa unico actu completur ut in absolutectione a reservatis, per primam absolutectionem delegatus incipit uti potestate sua; si potestas commissa pluribus actibus completur ut in dispensatione ab impedimento matrimonii, quando verificandae sunt preces, primo actu ad illam dispensationem pertinente (citatione sponsorum) incipit uti potestate sua.

108. Superior gratiam triplici diverso modo concedere potest:

a. Aut ipse per se eam confert petenti vel accipienti, ut si summus pontifex alicui concedit privilegium altaris, facultatem absolvendi a censuris, dispensandi in impedimentis, in irregularitatibus, vel si episcopus concedit litteras dimissorias ad ordines, facultatem audiendi confessiones, absolvendi a reservatis.

b. Aut gratiam confert per alium, cui eam concedendam committit, et quidem ita, ut ei executionem mandet (executor necessarius), ut si summus pontifex hac vel simili forma rescribat: absolvas oratorem a reservatis, dispenses Titium ab irregularitate, ab impedimento, a tali voto etc.

c. Aut gratiam confert per alium, cui eam concedendam committit, sed ita, ut rem totam eius arbitrio committat (executor volun-

¹⁾ CC. Si cui 36. De praebendis (III. 4) in 6°. Si super 9. De officio iud. del. (I. 14) in 6°.

tarius), ut si summus pontifex hac vel simili forma rescribat: dispenses, absolvas Titium, si expedire iudicaveris, vel si episcopus preces remittat cum facultatibus necessariis et opportunis¹⁾).

§ 2. De legislatoribus humanis.

109. In ecclesia leges ferre possunt: 1. *Romanus pontifex* pro universa ecclesia, qui potestatem accipit immediate a Christo: nam Christus Dominus contulit beato Petro et legitimis eius successoribus potestatem regendi universam ecclesiam: *Tibi dabo claves regni coelorum*²⁾; *pasce oves meas*³⁾).

Potestatem legiferam triplici modo exercet summus pontifex:

a. Constitutionem edendo, qua lex universalis fertur et promulgatur.

b. Legem particularem ferendo pro aliqua provincia vel pro ordine religioso.

c. Ope congregationum romanarum decreta vel leges edendo, quas ipse suprema auctoritate sua confirmat.

Quod vim legis et obligationem attinet, nihil refert, quo modo pontifex legem condit, nec refert utrum per bullam an per breve vel alio decreto quidquam praecipiat.

2. *Concilium oecumenicum* pro tota ecclesia, si legitime convocatum, celebratum et a romano pontifice confirmatum sit; *concilium nationale* seu plenarium pro toto territorio alicuius nationis; *concilium provinciale* pro provincia ecclesiastica. Attamen priusquam promulgentur decreta concilii nationalis vel provincialis Romae a s. congregatione concilii recognosci debent, ut emendari possint, si quid forte minus congruum continerent⁴⁾, quae recognitio seu revisio decretis synodalibus non tribuit maiorem vim atque auctoritatem.

¹⁾ Cf. *Suarez*, De legibus l. 8. c. 31. *Pirhing* t. I. l. 1. tit. 29. sect. 7. *D' Annibale*, Summula theologiae moralis³ (Romae. Saraceni) I. n. 222.

²⁾ Matth. 16, 19.

³⁾ Ioan. 21, 17.

⁴⁾ Constitutio *Immensa* Sixti V. 22. ian. 1588. Cf. *Benedictus XIV.*, De synodo l. 13. c. 3. n. 1 ss.

Ad quaestionem, num episcopi in concilio sive plenario sive provinciali legitime congregati vera potestata legifera polleant, *s. Officium* 30. sept. 1896 *affirmative* respondit; eorum ergo decreta vim legis habent, etsi in statuta dioeciesana non fuerint inserta. Episcopi tamen inferiores sunt concilio provinciali, quare ipsi per se huius leges et statuta observare tenentur, item non possunt in eius legibus vel statutis propria auctoritate dispensare, si dispensatio reservata fuit; sed dispensatio peti debet a s. sede. Quando vero dispensatio non est reservata (ordinarie non solet reservari), praesumitur episcopis data facultas pro sua cuique dioecesi dispensandi¹⁾.

3. *Episcopus* pro sua dioecesi sive in synodo dioeciesana sive extra synodum, qui potestatem legiferam accipit a summo pontifice. Huc pertinent etiam abbates seu *praelati nullius* (scilicet dioeceseos), qui potestatem in clerum et populum habent, et *capitulum cathedrale* sede vacante seu potius *vicarius capitularis*, qui leges ferre et abrogare potest: succedit enim in iurisdictione episcopi; iurisdictioni autem huic annexa est potestas legifera.

Verae legis rationem habent decreta ab episcopo in synodo edita et promulgata, statuta autem extra synodum edita et promulgata legis stabilis rationem solum habent in duplici casu: *a.* si ipse episcopus declaret se legem stabilem condere velle; *b.* si ordinatio subditos omnes tum clericos tum laicos afficiat²⁾.

4. *Capitulum generale* seu congregatio generalis in ordinibus religiosis vi iurisdictionis a summo pontifice concessae. Potestas, quae ipsis *superioribus generalibus* competit, pro statutis ordinum quidem diversa est, potestatem autem ferendi leges ordinarie ipsi non habent, sed solum condendi ordinationes seu statuta aut iuxta aut praeter leges vigentes. Superiores tandem *locales* vi iurisdictionis praecipere possunt eorumque praecepta morte vel recessu praecipientis per se expirant, nisi per potestatem legislativam ipsis attributa sit specialis stabilitas³⁾.

a. Abbatissae vel superiorissae in ordinibus religiosis mulierum leges ferre non possunt. Potestatem leges ferendi in religiones mulierum praeter summum pontificem habent superiores ordinum virorum,

¹⁾ *Bonacina*, De legib. disp. 1. q. 2. punct. 1. n. 14.

²⁾ Cf. *Benedictus XIV.*, De synodo l. 13. c. 5. n. 1. *Ballerini-Palmieri* I. n. 238. nota a.

³⁾ *Lacroix* l. 1. n. 566.

quibus ordo mulierum est annexus, vel episcopus, in cuius dioecesi monasterium situm est. Superiorissae tamen in casibus particularibus et particularibus personis sub gravi vel sub levi praecipere possunt, quae ad spiritualem monialium profectum vel ad regularem disciplinam iuxta (non praeter) regulas et constitutiones ordinis pertinent, non vi iurisdictionis, quam non habent neque accipere possunt, sed vi voti obedientiae, quod moniales professae emittunt, et vi potestatis dominativae, quae iure naturali convenit omnibus superioribus cuiuslibet communitalis. Vi huius potestatis etiam novitiis, quae votum obedientiae non emiserunt, praecipere possunt.

b. Notandum est discrimen inter praeceptum, quod *vi iurisdictionis*, et inter praeceptum, quod *vi potestatis dominativae* fertur: qui hoc violat, solum contra obedientiam peccat, qui illud violat, contra virtutem peccat, ad quam praeceptum refertur. Potestas enim dominativa solum subiectionem subditi respicit, quaecunque sit materia, in qua exercetur; iurdictio autem respicit bonum per observationem praecepti in tali materia obtinendum¹⁾.

110. De potestate legifera civili. Quinam in societate civili potestate legifera potiantur, a forma regiminis dependet, quae hodie in diversis regnis diversa est: in aliis enim solus supremus princeps leges condere potest, in aliis potestas legislativa residet in supremo principe et in corpore legislativo, quod iterum pro diversis populorum constitutionibus diversum est.

Potestatem legislativam per se habet etiam *regina*, heres regni, pro sua ditione: ad hoc enim, ut quis habeat potestatem legislativam, requiritur, ut sit capax iurisdictionis et ut supremam potestatem in aliqua communitate exercent; atqui regina capax est iurisdictionis civilis. Iurisdictionis spiritualis quidem femina non est capax, quia haec iurdictio exigit subiectum capax ordinis; nihil autem impedit, quominus femina iurisdictionem civilem accipiat²⁾.

§ 3. De auctoritate congregationum romanarum.

111. De ipsis congregationibus romanis. Congregationes, per quas summus pontifex leges et decreta condit et ad proposita dubia decisiones et declarationes concedit, sunt octo sequentes:

¹⁾ Cf. *De praeceptis* n. 280. 4.

²⁾ Cf. *Holzmann*, Theologia moralis I. n. 292.

1. *Congregatio concilii tridentini*, quae potestatem habet interpretandi decreta concilii, quae ad mores et disciplinam pertinent, et dirimendi dubia ius canonicum spectantia. Tota ex cardinalibus coalescit, qui vocantur: *Patres sacrosancti concilii tridentini interpretes*.

2. *Congregatio episcoporum et regularium*, ad quam referuntur, quae ad bonam dioecesium administrationem et ad regimen ordinum religiosorum pertinent, ipsa insuper controversias, quae tum inter diversos episcopos, tum inter episcopos et regulares, tum in ipsis regularium familiis oriuntur, dirimit.

3. *Congregatio de propaganda fide*, quae iurisdictionem exercet in regiones missionum et omnia illarum regionum negotia tractandi ius habet et potestatem.

4. *Congregatio ss. rituum*: haec definit, quae ad sacram liturgiam pertinent, quaestiones liturgicas dirimit, ac tandem etiam beatificatio et canonisatio sanctorum ad eius officium pertinent.

5. *Congregatio indicis* librorum prohibitorum, quae vigilat, ne quid editis libris inter fideles propagetur, quod fidei et bonis moribus noceat, ideoque pravos libros damnat et prohibet. Libri, qui haeresim sapiunt, etiam a s. officio vel per litteras apostolicas prohibentur.

6. *Congregatio sacri officii* vel congregatio *romanae et universalis inquisitionis*, cuius praeses est ipse summus pontifex, qui tamen sollemnibus tantum sessionibus interesse solet. Haec congregatio causas cognoscit, quae ad fidem pertinent, de haeresi et de criminibus, quae suspicionem de haeresi movent, indicat.

7. *Congregatio indulgentiarum et reliquiarum*, quae 1804 cum s. c. rituum perpetuo coniuncta est, curare debet, ne apocryphae indulgentiae aut falsae reliquiae vulgentur, et omnes quaestiones de hac re propositas dirimit.

8. *Congregatio immunitatis ecclesiasticae*, ad quam omnes causae referuntur, quae ad immunitatem ecclesiasticam sive realem sive personalem sive localem pertinent.

His adiungi debet *s. Poenitentiaria apostolica*: cum enim hoc tribunal potestatem habeat resolvendi dubia, quae forum poenitentiae concernunt, saepius eius responsa, praesertim in rebus matrimonii et censurarum, in theologia morali citanda sunt.

112. Declarationes. a. Hoc loco sermo non est de *decretis doctrinalibus*, sed solum de decretis *disciplinaribus*, quae in materia morum vel novam legem condunt, vel legem iam existentem interpretantur, vel in causis particularibus ius dicunt aut gratiam concedunt.

b. Decreta congregationum romanarum variis nominibus significantur atque vel *declarationes* vel *decisiones* vel

resolutiones vel responsa vel decreta dicuntur. Etsi stricto sensu decreta novam legem, declarationes vero legis iam constitutae interpretationem et resolutiones seu decisiones sententiam iudicalem in causa particulari contineant, nihilominus haec nomina ordinarie indiscriminatim usurpantur¹⁾.

c. Potestas, quae sacris congregationibus competit, a summo pontifice eis concessa est, qui tamen non omnibus aequalem potestatem contulit. Etenim *s. congregatio rituum* potestatem legiferam habet, adeo ut etiam sine speciali mandato et approbatione *s. pontificis* decreta generalia vim legis universalis habentia condere possit²⁾. Aliae autem congregationes potestatem legiferam non habent, ne congregatio quidem de propaganda fide pro regionibus missionum.

d. Cum aliae congregationes praeter *s. congregationem rituum* potestate legifera careant, earum decreta vim legis universalis non habent, nisi ex mandato *s. pontificis* edita atque ab eo speciali approbatione confirmata sint. Decreta autem particularia unaquaeque circa obiectum sibi demandatum condere potest. Haec decreta hodie a *s. pontifice* in forma communi approbari solent; attamen ad vim suam exercendam hac approbatione indigere non videntur: ad certa enim negotia expedienda congregationes institutae et necessaria potestate instructae sunt.

e. Duplex distinguitur approbatio: *in forma specifica*, qua decreta post diligens examen absolute confirmantur; et *in forma communi*, qua decreta rigido examini non subiiciuntur et solum condicione (si sacris canonibus non repugnant) confirmantur.

¹⁾ Cf. *Wernz* I. n. 143.

²⁾ *Sixtus V.* instituens hanc congregationem constit. *Immensa* 22. ian. 1588 ei potestatem legiferam contulit; ipsa congregatio declaravit decreta sua formiter edita eandem auctoritatem habere, ac si immediate ab ipso *s. pontifice* promanarent (23. maii 1846. n. 2916), quam declarationem *Pius IX.* confirmavit 17. iul. 1846.

Haec approbatio naturam decretorum non mutat, sed in sua specie relinquit, decreta nempe, quae congregatio suo nomine et sua auctoritate condit, ergo solum externam quandam auctoritatem eis tribuit; illa mutat decretum in legem s. pontificis, quam ipse suo nomine et sua auctoritate condit.

f. Ut decreta sacrarum congregationum vim obligandi habeant, *authentica* esse debent; authentica vero dignoscuntur, eo quod *formiter* edita i. e. a congregationis praefecto et secretario subscripta et congregationis sigillo munita sunt. De authentia decretorum ss. congregationum nobis constare potest aut ex collectionibus authenticis¹⁾ aut ex relatione scriptorum fide dignorum.

113. De auctoritate congregationum. 1. Decreta *generalia*, quae pro universa ecclesia conduntur et rite promulgantur, vim legis universalis habent, et decreta quidem S. C. R., etsi a s. pontifice specialem approbationem non acceperunt, decreta autem aliarum congregationum, si ex mandato s. pontificis edita et pro tota ecclesia approbata fuerint.

2. Decreta et responsa *particularia* certe vim praecepti particularis pro iis, ad quos diriguntur, et per se pro iis solis habent: ad eiusmodi enim decreta condenda s. congregationes speciali facultate instructae sunt; quia tamen non diriguntur ad universam ecclesiam, proxime et per se vim legis universalis habere nequeunt, quia legislator per ea omnes obligare non intendit.

Ergo decreta particularia eorumque vis obligatoria ad *similes casus* aliorum locorum vel personarum per se non sunt transferenda, praesertim quia decreta particularia respiciunt particulares circumstantias (consuetudinis, scandali vitandi, iuris tertio quaesiti etc.) eorum, ad quos diriguntur; unde fit, ut ipsa decreta quandoque sibi contradicere videantur. Quodsi tamen eadem sint locorum et personarum adiuncta, decreta et decisiones particulares probabilem *normam* iudicandi tutoque agendi etiam pro aliis suppeditant, cum quaestiones propositae a theologis scientia et prudentia eximiis resolvantur.

3. Si tamen responsa particularia exhibent *interpretationem legis universalis* iam existentis a *particularibus*

¹⁾ S. C. R. 8. apr. 1854 (n. 3023).

adiunctis independentem, sub certis condicionibus vim legis universalis habere possunt.

α. Interpretationem absolutam et ab adiunctis particularibus independentem exhiberi tum ex verbis decreti tum eo potissimum colligitur, quod congregatio saepius interrogata idem semper responsum remittit.

β. Praenotandum est discrimen inter declarationes comprehensivas et extensivas: *comprehensivae* dicuntur, si sensus declaratus a verborum proprio usu et recepta significatione non recedit; *extensivae* dicuntur, si ultra id, quod verba proprie et secundum usum communem accepta denotant, aliquid continent¹⁾. Declarationes extensivae *novum ius* statuunt; comprehensivae autem declarant, quod in lege iam continetur.

γ. Declarationes comprehensivae duplicis generis sunt, vel explicant legem in se satis *claram* propter dubia particularium personarum, vel explicant legem in se *obscuram* et *dubiam*, quin tamen a proprio sensu verborum recedant.

α. Declarationes *comprehensivae* vim legis universalis habent sine ulteriore promulgatione, modo in forma authentica edantur.

α. Id de omnibus quidem congregationibus valet, praesertim vero de responsis S. C. C., cuius est authentice interpretari et declarare decreta concilii tridentini ad mores et disciplinam pertinentia.

β. *Promulgatione* hae declarationes ex multorum sententia non indigent, quia novam legem non continent, sed solum legem iam existentem et iam promulgatam interpretantur; nonnulli tamen auctores horum quoque decretorum promulgationem exigunt, si decreta explicant legem obscuram et dubiam.

β. Declarationes *extensivae* vim legis universalis non habent (sed solum particularis), nisi in forma authentica et consulto prius s. pontifice (exceptis decretis S. C. R.) editae et rite promulgatae fuerint. Cum enim declarationes novam legem contineant, a potestate legifera promanare et rite promulgari debent.

Ergo decreta particularia, quae non continent declarationem universalem, omnes quidem in similibus adiunctis tamquam *normam probabilem* sequi possunt, sive aliquid licitum sive illicitum esse statuunt; illis autem decretis sacrae congregationes non intendunt dirimere controversias inter auctores de sensu legis existentes nec sententiam oppositam improbabilem declarare.

¹⁾ Cf. *Schmalzgrueber*, Ius ecclesiast. diss. prooem. n. 373.

Articulus secundus.**De obiecto legis humanae.**

Obiectum legis est, quidquid lex praecipere vel prohibere potest; et quoniam lex est medium, quo potestas publica finem communitalis procurat, obiectum legis esse potest, quidquid ad finem communitalis obtinendum necessarium vel utile est. Ex hoc generali principio sequitur ad valorem legis requiri, ut eius obiectum quatuor hisce proprietatibus insignitum sit: debet esse *honestum, iustum, possibile et utile*.

114. Honestum: omnis enim potestas legislativa est a Deo; Deus autem potestatem obligandi ad id, quod est inhonestum, dare nequit.

a. Inde sequitur legi, quae praecipiat rem inhonestam, obtemperandum non esse; in dubio autem, num id bonum sit, quod lege praecipitur, generatim praesumendum est illud esse honestum et licitum.

b. Attamen etiam actiones ex se *indifferentes* possunt esse materia legis: nam etiam actiones indifferentes possunt esse bono communitalis utiles vel nocivae. Eiusmodi actiones, eo quod sunt materia legis, ordinantur ad bonum subditorum et pro motivo, ex quo praecipiuntur vel prohibentur, fiunt obiectum alicuius virtutis, e. g. certo die abstinere a carnibus fit exercitium mortificationis, stare inter orandum exercitium religionis.

115. Iustum: lex ex triplici capite dicitur iusta: *a.* ratione *finis*, eo quod refertur ad bonum commune; *b.* ratione *materiae*, eo quod subditis imponuntur onera servata proportionem aequalitatis inter onera eorumque facultates; *c.* potissimum vero ratione *auctoris*, eo quod non excedit potestatem legislatoris. Quodsi praecipitur id, quod aliquo modo iustitiae repugnat, subditus per se obedire non tenetur; per accidens autem ad id teneri potest ex praecepto caritatis erga se ipsum, ne scilicet se periculo maioris mali exponat, e. g. si potestas politica statuatur impedimenta matrimonii vel tributa iniusta imponat.

Num lex humana possit praecipere actus mere internos:

a. Actus *mere interni* tum actus interni dicuntur, qui nullum actum externum adiunctum habent, tum actus interni, qui per accidens cum actu externo vel potius mixto coniunguntur. Actus enim *mixti* sunt duplicis generis: alii, in quibus actus internus aut *per se* et natura sua aut certe lege morali requiritur ad actum externum rite perficiendum e. g. intentio invocandi Deum in testem in iuramento, doloris in confessione, attentionis in oratione; alii, in quibus actus internus solum *per accidens* cum mixto coniungitur, qui etiam sine illo rite fieret ut determinata intentio in oratione recitanda. Actus interni per accidens cum externis coniuncti ad actus mere internos referendi sunt.

b. Actus interni, qui vel essentialiter vel moraliter, non solum per accidens, ad mixtos pertinent, duplici modo praecipiri possunt, *directe*, si ipse actus internus in se praecipitur, et *indirecte*, si solus externus in se et internus propter suam coniunctionem cum actu externo praecipitur, qui ex alia lege rite fieri debet.

1. Certum est *legem humanam* (etiam civilem) posse praecipere *actus mixtos*, actus scilicet internos, qui cum externis ita sunt coniuncti, ut externi sine illis rite non fierent; et sane ecclesia praecipit *dignam* communionem paschalem et *fructuosam* susceptionem poenitentiae, et potestas civilis praecipit iuramentum.

Hi actus interni cum externis necessario coniuncti secundum alios etiam lege ecclesiastica solum *indirecte*, secundum alios vero non solum lege ecclesiastica, sed etiam lege civili *directe* praecipiuntur.

2. Certum est *potestatem civilem* non posse praecipere *actus mere internos*: hi enim ad finem societatis civilis directe nihil conferunt, quippe qui etiam sine illis sufficienter obtineri possit.

3. Disputant, num *ecclesia* possit praecipere *actus mere internos*. Complurium quidem auctorum sententia docet lege humana actus mere internos praecipiri non posse, actus vero internos cum externis necessario coniunctos solum indirecte praecipiri. Sententia tamen affirmans omnino praeferenda est, scilicet legislatorem ecclesiasticum directe posse praecipere non solum actus mixtos, sed etiam actus mere internos.

a. Sententiam negantem tenent *s. Thomas, Suarez, s. Alphonsus*, cui negans est probabilior (n. 100), et plerique alii cum illis; affir-

mantem tuentur *Cardenas*, *Elbel* (n. 332), *Holzmann* (n. 314), *Ballerini-Palmieri* (n. 308), *Bouquillon* (n. 114), quibus nonnulli alii se adiungunt. Practice haec quaestio non est magni momenti, quia raro accidit, ut expediat praecipere actus mere internos; actus mixtos autem ecclesia omnibus concedentibus saltem indirecte praecipere potest. Quodsi superior ecclesiasticus actus mere internos praecipiat, etsi eius potestas dicatur dubia, tamen pro valore praecepti praesumendum eique parendum est. Hinc si iniungantur exercitia spiritualia, is, cui iniunguntur, ab illis integre peragendis sese excusare nequit sub praetextu, superiorem non posse praecipere actus mere internos.

b. Qui *negant*, ita argumentantur: non potest humana lege praecipere vel prohiberi, cuius executio humanis mediis urgeri et cuius ommissio puniri non potest: frustra enim eiusmodi lex imponeretur. Insuper ecclesia est communitas visibilis; sed materia legum, quibus gubernatur communitas visibilis, solum sunt actus externi et sensibiles. Tandem ecclesia nunquam praecipit actus mere internos: atqui quod nunquam facit, ecclesia facere non posse censetur. Qui autem *affirmant*, ita dicunt: α. Ecclesia praecipere potest, quidquid ad ipsius finem conducit; atqui licet ecclesia sit societas visibilis, est tamen etiam societas spiritualis intendens finem supernaturalem, cui actus mere interni probe consentanei sunt. β. Potestas legifera beato Petro illimitate concessa est (*quidquid ligaveris*); ergo non est coarctanda ad actus externos, nisi id manifestis argumentis probetur. γ. Primum argumentum prioris sententiae nimium probat: exinde enim sequeretur neque actus mixtos neque externos occultos posse esse materiam legis ecclesiasticae. Insuper distinguenda est potestas mere directiva et potestas directiva et coactiva simul; atqui necessarium non est, ut ecclesia actus mere internos praecipiat potestate directiva et coactiva (externa) simul, sed sufficit, ut eos praecipiat potestate directiva, etsi eorum transgressionem punire non possit. Ceterum punire potest etiam actus mere internos per poenam nimirum ipso facto incurrendam. Tandem δ. ecclesia non solum potestatem exercet circa actus mere internos, ut ex iis patet, quae mox (sub c.) dicuntur, sed reipsa praecipit actus mere internos: iubentur enim e. g. sacerdotes missam celebrantes post sumtionem corporis Christi, ut *aliquantulum quiescant in meditatione sanctissimi sacramenti*, quae certe meditatio est actus mere internus, et summus pontifex sub poena suspensionis praecipit, ut clerici Romae ordinandi exercitia spiritualia peragant, quae ex actibus mixtis et mere internis (meditationes, examina) componuntur¹⁾. Eadem potestas praescribendi clero suae dioecesis exercitia spiritualia competit etiam episcopo²⁾.

c. In sequentibus hanc potestatem omnes concedunt:

¹⁾ Constitutio *Apostolicae sedis* V. 7.

²⁾ S. C. C. 20. sept. 1878. Cf. Acta s. Sedis XII, p. 609 ss.

α. Confessarius in foro sacramentali imponere potest actus mere internos e. g. piam meditationem.

β. Ecclesia interpretari potest legem naturalem et divinam, quae versatur circa actus mere internos; sic determinare potest, quoties actus fidei vel caritatis sit eliciendus; quoties ab animarum pastoribus missae sacrificium pro populo applicandum sit.

γ. Praescribere potest actus mere internos tamquam condicionem ad gratiam obtinendam; sic meditationem mysteriorum vitae et passionis Domini praescribit ad lucranda indulgentiam viae crucis.

δ. Superiores regulares subditis suis iniungere possunt actus internos ratione voti obedientiae, quo se superioribus etiam relate ad hos actus subiecerunt e. g. orationem mentalem, examen conscientiae.

116. Possibile, non solum physice, sed etiam moraliter: ad impossibile enim nemo tenetur. Sane, lex cedere debet in bonum commune; atqui non cederet in bonum commune, si moraliter non esset possibilis: lex enim, quae excedit ordinarias subditorum vires, a maiore communitatis parte non servatur; lex autem, quae a plerisque non servatur, cedit potius in detrimentum communitatis. Ideo communi consensu admittitur principium; *legem affirmativam non obligare cum incommodo proportionate gravi, quod per accidens cum observatione legis coniunctum est.*

a. *Moraliter impossibile* illud dicitur, quod solum cum magna difficultate, quae nempe prudentum iudicio superet humanas vires, effici potest. Quoniam autem praecepta tum divina tum humana diversae sunt necessitatis ac gravitatis, non eadem in omnibus difficultas ab observando praecepto excusat, sed quo gravius est praeceptum, eo maius debet esse incommodum in eius observatione subeundum, ut a praecepto excuset.

b. Pudor subeundus in confessione proprii peccati et propria diffamatio apud confessarium ex accusatione peccati incurrenda *per se et intrinsecus* cum confessione peccati coniuncta sunt, quare a confessione non excusant; sed diffamatio ob confessionem peccatorum apud alios incurrenda *per accidens et extrinsecus* cum confessione coniuncta est, quare a confessione excusare potest.

Num lex praecipere possit actus heroicos, actus scilicet qui extraordinariae difficultatis sunt.

a. *Lex positiva divina* actus heroicos praecipere potest: nam hinc quidem Deus absolutus est hominum dominus, inde vero ipse hominum vires augere potest, quibus

observatio legis etiam difficillimae fiat moraliter possibilis. Cum tamen non sit praesumendum Deum se velle obligare ad patrandam miracula in ordini morali, lex positiva divina non censetur praecipere actus heroicos, ideo in casu magnae difficultatis potius lex cessare dicitur.

b. Lex humana actus heroicos per se praecipere non potest, nisi bonum commune ecclesiae vel civitatis id exigat, quia praeciperet, quod moraliter impossibile est, ideoque innumeris transgressionibus ansam praeberet.

Attamen aliquando etiam lex humana praecipere potest actus valde difficiles. *α.* Si lex imponitur determinato hominum coetui, quem quilibet libere ingreditur; sic moniales obligantur ad perpetuam clausuram, sacerdotes ad castitatem perfectam, nonnulli religiosi ad servitium infirmorum, qui peste infecti sunt; *β.* Si bonum commune id exigit: bonum enim commune praevalet bono privato; sic milites etiam cum periculo vitae hostem aggredi stationemque non deserere, et parochi tempore morbi contagiosi in parochia manere iubentur. Sunt tamen, qui dicant, in hoc casu potius legem naturalem quam positivam actum difficilem praecipere, legem scilicet, bonum commune praefendum esse bono privato.

117. Utile communitati, quod ita intelligendum est, ut non solum materia legis, sed etiam modus, quo lex praecipitur (utrum mere poenalis, an praeceptiva, prohibens, an etiam irritans, obligans sub gravi, an sub levi), debeat esse utilis communitati: nam potestas ferendi leges in bonum commune concessa est.

Hinc lex, quae non esset utilis communitati aut solum cederet in utilitatem principis vel paucorum, non esset valida lex, utpote respiciens bonum privatum tantum. Et ideo lex amittit vim obligandi, ubi incipit fieri inutilis vel nociva communitati.

Num lex se extendat ad actus praeteritos.

Negandum est: cum enim lex sit regula agendorum, natura sua actus futuros respicit; ideo ortum est axioma: *lex non respicit retro*. Attamen si nova lex declarationem (comprehensivam) prioris contineret, ipsa sine dubio afficeret omnes actus positos inde a tempore legis prioris editae.

Quaestio quarta.

De subiecto legis.

Articulus primus.

De ipso subiecto legis.

118. Subiectum legis generatim sunt soli subditi legislatoris: nam legem ferre est actus superioritatis et iurisdictionis; iurisdictio autem exerceri non potest nisi in subditos.

Subiectum legis duplici modo obligari potest, aut solum *habitualmente* seu in actu primo, aut habitualiter et simul *actualiter* seu in actu secundo. Obligatio in actu primo dicitur *imperfecta*, obligatio autem in actu secundo *perfecta*. Qui actualiter lege obligatus est eamque non servat, *formaliter* peccat; qui solum habitualiter lege tenetur eamque transgreditur, peccat *materialiter*.

119. Subiectum legis in specie. 1. *Lege naturali* tenentur omnes homines, et quidem qui rationis compotes sunt, actualiter, qui rationis compotes non sunt, saltem habitualiter: lex naturae enim lata est omnibus naturam rationalem habentibus et ipso lumine rationis eis promulgatur; qui ergo actualem usum rationis habent, actu hac lege obligantur; qui solum potentia ratione utuntur, habitualiter obligantur. Ideo autem lex naturae etiam eos obligat, qui usu rationis carent, quia lex ista refertur ad ea, quae per se et necessario conveniunt vel disconveniunt cum natura rationali; quare violatio legis naturae omnibus naturam rationalem habentibus disconveniens est.

Ergo non licet incitare pueros aut perpetuo amentes ad aliquid, quod lege naturali prohibitum est e. g. ad blasphemiam, impudicitiam etc., nam etiam pueri, agentes contra legem naturae, *materialiter* peccant. Ille vero, qui puerum ad violandam legem naturae inducit, utpote violationis causa principalis, *formaliter* peccat. Cum primum pueri usum rationis habent, transgredientes legem naturae formaliter peccant.

2. *Lege positiva divina*, quae a Christo data est pro omnibus hominibus, omnes, lege autem, quae lata est pro fidelibus, soli fideles tenentur, cum primum rationis usum adepti sunt. Ideo omnes tenentur ecclesiam ingredi, baptismum suscipere, at non tenentur confiteri et eucharistiam suscipere nisi fideles.

Si quae ergo sunt leges divinae, quae aetati puerili iam conveniant, ad eas servandas pueri tenentur; sic pueri quoque, qui peccatum mortale admisierunt, confiteri et in morte omnes viaticum suscipere tenentur.

3. *Lege humana* tenentur omnes et soli subditi, qui (saltem habitualiter) rationis compotes sunt. Ratio *primi*: soli subditi legibus a superiore latis ligari possunt. Ratio *secundi* est, quia legis positivae est actiones subditorum in finem communitatis dirigere; sed actiones eorum, qui nondum sunt rationis compotes, dirigi non possunt.

a. Infideles seu non baptizati non tenentur legibus ecclesiae, quia non sunt ecclesiae subditi; ideo per se licet diebus festis eis iniungere opera servilia.

b. Infantes et perpetuo amentes legibus ecclesiae non subiacent, quia ne habitualiter quidem ratione utuntur; ideo licet eis diebus prohibitis carnes praebere.

c. Amentes, qui lucida intervalla habent, ebrii, delirantes legibus ecclesiae subiacent, quia habitualiter ratione utuntur; ideo non licet eis diebus prohibitis carnes praebere: quamvis enim comedendo carnes formaliter non peccent propter defectum cognitionis, peccant tamen materialiter, quia lege tenentur, cum habitualiter sint rationis compotes et solum hic et nunc eius usu careant.

Num haeretici teneantur legibus ecclesiae. — Nullum est dubium, quin haeretici, schismatici, apostatae per se teneantur legibus ecclesiae: nam per baptismum facti sunt ecclesiae subditi; a peccato tamen plerumque excusantur, quia plerique ignorant se teneri legibus ecclesiae¹⁾.

Sunt tamen auctores, qui opinantur haeticos, qui in secta iam a longo tempore constituta nascuntur, iis legibus non teneri, quae

¹⁾ *Gracci* catholici non ligantur pontificiis legibus nisi in triplici casu: a. in materia dogmatum; b. si implicite ad eos extenduntur, scilicet ubi materia ipsa demonstrat eos comprehendendi, quia non agitur de lege mere ecclesiastica, sed ius naturale et divinum declaratur; c. si leges explicite ad eos quoque extenduntur.

immediate ad sanctificationem animae tendant ut lex de sanctificatione festorum, de ieiunio: censent enim ecclesiam nolle urgere has leges, quia hoc magis in destructionem quam aedificationem cederet; tenentur autem legibus, quae tutelam ordinis publici intendunt, ut sunt leges de impedimentis matrimonii¹⁾. Ex eo tamen, quod haeretici hisce legibus non teneantur, non licet inferre catholicis eis legum violationem suadere vel iniungere posse, quia ecclesia non permittit, ut a catholicis ad agendum contra legem inducantur.

Iam quaeritur, qua ratione legibus humanis teneantur *a. ipse legislator; b. pueri; c. clerici; d. regulares; e. peregrini; f. vagi.*

120. De legislatore.

a. Duplex imprimis distinguenda est *vis legis: praeceptiva* vel *directiva*, quae solum obligat ad servandam legem et ad incurrendam culpam in conscientia, et *coactiva*, quae etiam obligat ab subeundam poenam in transgressores statutam. Insuper *vis praeceptiva* alia dicitur *directa*, si obligatio oritur ex ipsa lege et voluntate legislatoris, alia *indirecta*, si lex solum est occasio, qua posita obligatio ex alio fonte e. g. ex lege naturali procedit. Iam quaeritur, num legislator teneatur legibus a se latis.

b. Legislator vel est collegium plurium, quod solum potestatem legiferam exercere potest ut in republica collegium deputationum vel synodus provincialis vel capitulum generale in quibusdam ordinibus religiosis, vel est singularis persona ut papa, episcopus, imperator, qui solus leges condere potest.

1. Qui componunt collegium potestate legifera insignitum, tenentur legibus a se latis: singuli enim collegio, quod potestate legifera pollet, vere subiiciuntur. Ergo praeses reipublicae tenetur legibus reipublicae, metropolitani legibus synodi provincialis, praelatus regularis legibus capituli generalis.

Singularis relatio, qua summus pontifex refertur ad concilium oecumenicum, qua nimirum est supra concilium, efficit, ut ipse non sit subiectus legibus in concilio oecumenico latis.

2. Legislator, qui solus ferre potest leges, non tenetur suis legibus quoad vim coactivam, sed solum quoad vim praeceptivam, attamen indirecte tantum.

¹⁾ C. Marc, Institutiones morales Alphons.⁷ (Romae. Cuggiani. 1893) I. n. 198. *Génicot*, Casus conscientiae (Lovanii Polleunis et Ceuterik. 1901) p. 22.

Ratio *primi* est, quia nemo se ipsum obligare potest vi coactiva, id quod omnes concedunt, ideo nec papa nec episcopus incurrit censuras a se latas. Ratio *secundi* est, quia lege naturali tenetur legislator se conformare suis subditis in observatione legum, quas ipse condidit: bonum enim commune, quod procurare tenetur, maxime promovetur bono exemplo; insuper decet, ut caput communitatis se conformet communitati, cui praeest. Ratio *tertii* est, quia solum inferior a suo superiore, nemo autem a seipso vere et directe obligari potest, quod communiter ab auctoribus conceditur.

3. Legislatur autem, qui legem a se latam sine causa non observat, secluso scandalo graviter non peccat et accedente rationabili causa a lege omnino excusatur, etsi subditi eam violantes graviter peccent: ipse enim ex alia lege et ex alio fine obligatur, scilicet ut se conformet communitati, cui praeest, id quod exigit aequitas et decentia.

121. De pueris.

Notandum est infantes vocari, qui 7. aetatis annum nondum impleverunt; post septennium expletum *impuberes* vocantur, pueri quidem usque ad 14., puellae autem usque ad 12. aetatis annum completum; completa hac aetate *puberes* vocantur.

1. *Pueri ante septennium* completum non tenentur legibus ecclesiasticis, etiamsi usum rationis iam sint adepti: leges enim humanae non obligant nisi rationis compotes; sed quia leges humanae attendunt communiter contingentia et communiter non contingit, quod pueri ante septennium completum usum rationis habeant, ideo lege ecclesiastica ante septennium completum non censentur obligari, etsi constet eos iam habere usum rationis.

a. Si certum est eos post septennium expletum nondum pervenisse ad usum rationis, legibus certe non tenentur; item si dubium est, num pervenerint, non tenentur.

b. Ideo non peccant, ne materialiter quidem, pueri, qui ante septennium completum diebus prohibitis carnes manducant, diebus festivis missam non audiunt, etsi usum rationis iam sint adepti. Monendi sunt autem parentes, ut pueros iam ante septennium legibus ecclesiae servandis assuefaciant: postea enim iam assueti eas facilius servabunt.

2. *Pueri post septennium* completum tenentur legibus ecclesiasticis, quae eorum aetati conveniunt: hac enim aetate

capaces sunt obligationis; ergo obligatio eos afficit, nisi ecclesia aliud determinet. Ideo tenentur missam audire, a carnibus abstinere, semel saltem in anno confiteri; at non tenentur ieiunare, nec statim expleto septennio communionem paschalem suscipere.

3. *Impuberes* non incurrunt ordinarias *poenas ecclesiasticas*: licet enim poenis ecclesiasticis puniri possint, iis tamen, quae sunt latae sententiae, nondum censentur subiacere, quia poenas ecclesiasticas earumque rationem hac aetate nondum intelligunt. Quocirca non incurrunt censuras una excepta, quae in iure specialiter exprimitur¹⁾.

122. De clericis legibus civilibus subiectis²⁾.

1. *Summus pontifex*, etsi non esset princeps saecularis, tamquam supremum caput ecclesiae Christi, quae est societas perfecta per omnia regna terrae diffusa, iure divino a quavis iurisdictione auctoritatis civilis immunis est, nisi ipse ultra ad tempus se ei subiicere velit, sicut summi pontifices primorum saeculorum imperatoribus romanis de facto, non de iure, subiecti erant.

2. Summo pontifici ius competit eximendi a iurisdictione civili *tum episcopos tum clericos*. Sunt, qui doceant episcopos ut ecclesiae principes eo ipso a iurisdictione civili iam exemptos esse.

Docet concilium tridentinum personarum ecclesiasticarum immunitatem *Dei ordinatione et canonicis sanctionibus* constitutam esse³⁾. Scilicet iure divino clerici eximuntur a potestate saeculari et unice potestati ecclesiasticae subiiciuntur, eo quod ii, qui caractere ordinis insigniti sunt, iure divino a laicis distinguuntur eisque praeponuntur. Simul ecclesiae facta est potestas clericalem ordinem ampliandi atque

¹⁾ Significatur censura in violantes clausuram monialium lata. Cf. *De poenis eccl.* p. 61. — Ab incurrendis *casibus reservatis* impuberes ordinarie non eximuntur; in hac tamen dioecesi *brixinensi* ex speciali dispositione ordinarii casus reservatos non incurrunt.

²⁾ Quae hic statuuntur, cohaerent cum doctrina iuris de *immunitate ecclesiastica personali*. Cf. *Suarez*, De legibus l. 3. c. 34. *Lehmkuhl* I. n. 139 s.

³⁾ Sess. 25. c. 20. De reform.

determinandi, quinam et quibus in rebus actu immunes esse debeant a iurisdictione saeculari¹⁾).

3. *Clerici* leges civiles, quae dignitati status clericalis non adversantur, quoad *vim directivam* servare tenentur.

a. Omnes consentiunt clericos ad observationem legum civilium in conscientia teneri, obligationem vero non omnes ex eodem fonte derivant: alii enim censent a lege naturae, alii ab ipsa lege civili, alii tandem a voluntate ecclesiae eam descendere. Secundam sententiam nostra aetate tuetur *Wernz* (I. n. 108.), tertiam *Lehmkuhl* (I. n. 140).

b. Leges, quae statum clericalem non decent, ut sunt leges militiae, clerici observare non tenentur: ecclesia enim eorum subiectionem erga has leges non exigit, sed potius reprobatur; atqui contra voluntatem ecclesiae potestas civilis clericos suis legibus subiicere non potest. Si tamen etiam huiusmodi leges contra voluntatem ecclesiae servare coguntur, praemissa protestatione contra vim illatam, si ea ad praecavendum scandalum necessaria reputetur, vi cedere et legem servare debent.

4. Clerici leges civiles quoad *vim coactivam* servare non tenentur: a legibus enim poenam decernentibus vi privilegii fori ecclesia clericos reipsa immunes constituit. Cum tamen hodie potestas civilis hanc clericorum exemptionem non amplius agnoscat, sed clericos aequae ac laicos omnibus legibus civilibus subiiciat, videndum est, num ecclesia subiectionem clericorum sub certis legibus poenalibus vel expresse per concordata vel tacite per quandam conniventiam permittat vel saltem toleret.

123. De regularibus episcopi legibus subiectis.

1. *Regulares exempti* per se non tenentur legibus ordinariarum, in quorum dioecesibus existunt: privilegium enim exemptionis in hoc ipso consistit, quod regulares ab ordinaria episcoporum iurisdictione eximantur et soli romano pontifici immediate subsint.

2. Complures tamen sunt casus, in quibus regulares exempti episcoporum iurisdictioni sive ordinariae sive delegatae subiiciuntur²⁾).

¹⁾ *Ballerini-Palmieri* IV. n. 521.

²⁾ Hos casus enumerat: *Ballerini-Palmieri* VII. n. 51 s.

Quandoque *per accidens* etiam in iis se subiicere debent episcopis, in quibus per se exempti sunt, ubi nempe vel ad vitandum scandalum vel ad bonum commune promovendum subiectio necessaria est.

3. Regularium ecclesiae et monasteria probabiliter considerari possunt ut *loca exempta*, adeo ut personae non exemptae legibus dioecesanis non subsint, quamdiu in illis morantur¹⁾.

124. De peregrinis.

a. *Peregrinus* dicitur, qui, habens alicubi domicilium vel quasi-domicilium, extra illud versatur cum animo solum ad breve tempus ibi manendi.

b. *Principium*, ex quo singulae quaestiones huc pertinentes solvuntur hoc est: ut lex obliget, praeter cognitionem legis duo requiruntur: α. ut quis sit subditus legislatoris; β. ut sit in territorio, quod lege afficitur.

1. Peregrini non tenentur *legibus particularibus sui domicilii*: leges enim territoriales, i. e. ita territorio affixae sunt, ut extra illud non se extendant; atqui peregrinus extra territorium est, quod lege afficitur²⁾.

a. Qui die ieiunii particularis extra territorium suum versatur, ieiunium servare non tenetur. — Qui mane discedens e loco, ubi non est ieiunium, redit in locum domicilii sui, ubi servandum est ieiunium, potest ibi mane carnibus plene se reficere, etsi sciat se meridie iam futurum esse in loco domicilii sui, domi tamen a carnibus abstinere et ieiunium eatenus servare debet, quatenus adhuc servari potest. — Qui mane discedit e domicilio suo, in quo est ieiunium, certo sciens se vespere futurum esse in loco, in quo ieiunium non est, potest iam mane plene se reficere, quia ieiunium ut res indivisa praecipitur, a

¹⁾ Cf. s. *Alphonsus* l. 1. n. 156. *Ballerini-Palmieri* I. n. 346 ss.

²⁾ Leges et statuta superiorum regularium obligant etiam extra territorium, quia iurisdictio superiorum regularium subditos non afficit ratione territorii, sed ratione voti obedientiae, quo personaliter superioribus subiiciuntur.

Quod dicitur de peregrino, qui nempe versatur extra territorium valet etiam de eo, qui reperitur in loco exempto: nam locus exemptus considerari debet ut locus extra territorium legislatoris positus. Porro loca exempta certe sunt parochiae vel oppida, quae alii ordinario sunt subiecta, et probabiliter etiam ecclesiae et monasteria regularium. Hinc si episcopus sub excommunicatione clericis prohiberet lusum alearum, clerici ludentes in loco exempto excommunicationem non incurrerent.

carnibus autem abstinere debet, quia abstinencia singulas comestiones prohibet¹⁾.

b. Qui tamen territorium elapso demum tempore ad legem implendam utili relinquit, quin legi satisfecerit, contra legem peccat, ut si quis locum, in quo celebratur festum particulare, elapso tempore ultimi sacri deserat, quin missam audierit; qui vero eam ita deserit, ut ante tempus ultimae missae pervenerit extra locum, ubi celebratur festum, non peccat, si nullum sacrum audiat: nam si mansisset in loco, ubi praeceptum obligabat, poterat impletionem differre ad id tempus, quando autem pervenit ad alium locum, desinit obligatio²⁾.

2. Non gaudent *privilegiis sui domicilii*: privilegia enim pari modo territorialia sunt, quae proinde peregrini per discessum e loco domicilii amiserunt.

Qui, veniens e loco domicilii sui, ubi feriis quatuor temporum licet carnes comedere, moratur in loco, ubi hoc privilegium non existit, non potest licite carnes comedere.

3. Non tenentur *legibus particularibus loci, in quo versantur*: leges enim non obligant nisi subditos; subditus autem solum est, qui domicilium vel quasi-domicilium habet in territorio legislatoris. Quodsi eadem lex in utroque domicilio vigeat, alii, magis inhaerentes principiis supra expositis, peregrinos a lege immunes declarant, alii autem ex quadam aequitate eos ad legem servandam probabiliter obligant³⁾.

Qui relinquit locum domicilii sui, in quo est particulare ieiunium, et venit in locum, ubi pariter est speciale ieiunium, hic non tenetur ieiunare: non ratione praecepti sui domicilii, quia est extra territorium; non ratione praecepti huius loci, quia non est subditus legislatoris.

4. Peregrini *gaudent privilegiis loci, in quo versantur*: nimium enim incommodum subire deberent, si ipsi servare tenerentur leges, quas alii in eodem loco non observant.

Qui tempore quadragesimae versatur in dioecesi brixinensi, diebus, quibus concessum est indultum, bis in die carnes comedere potest, etsi in loco domicilii sui hoc privilegium non existat.

¹⁾ Cf. *De praeceptis* n. 663. n. 670.

²⁾ *S. Alphonsus* n. 157.

³⁾ Ex praecepto ecclesiae orationes ab episcopo loci imperatae recitari debent ab omnibus omnino sacerdotibus missam in dioecesi celebrantibus, tum a regularibus tum a peregrinis S. C. R. 3. apr. 1821 n. 2613; 5. mart. 1898 n. 3985.

5. Peregrini tamen tenentur *legibus communibus*, quae vigent in eo loco, ubi versantur, etsi in suo domicilio essent abrogatae, sic germani diebus hebdomadae sanctae Romae ieiunare debent more romano: lex enim territorium afficit, ipse autem peregrinus est subiectus legislatori communi. Insuper servare tenentur: *a.* leges locales, quae respiciunt contractus: de his enim valet axioma: *locus* (i. e. lex localis) *regit actum*; *b.* leges locales, quarum transgressio in detrimentum loci vergeret, in quo versantur, ut si prohibitum esset merces exportare, vel ratione securitatis arma gestare; *c.* leges, quae speciatim pro peregrinis latae sunt.

6. Qui legi communi in suo territorio iam satisfecit, non tenetur iterum satisfacere, si venerit in locum, ubi idem praeceptum serius urget, quia non existit obligatio idem praeceptum bis adimplendi.

Sic italicus, qui domi ieiunavit in vigilia s. Petri, non tenetur iterum ieiunare in Gallia sequenti sabbato, in quod ieiunium ibidem translatus est. Si tamen scandalo esset aliis, eo quod legem, a qua immunis est, non observet, ratione scandali eam servare teneretur¹⁾.

¹⁾ **Casus.** In loco S. festum ss. apostolorum Petri et Pauli translatus est in sequentem dominicam et sabbato servandum est ieiunium vigiliae; in loco U. festum principum apostolorum ipso die 29. iunii recolitur et die praecedenti servatur ieiunium, qui dies hoc ipso anno supponatur incidere in feriam quartam.

a. Si civis loci S. feria quarta versatur in loco U. certo sciens se sabbato proximo futurum esse in loco domicilii sui, in rigore iuris in U. ieiunare debet, quia urget obligatio legis universalis. Si tamen iustam causam haberet potius domi ieiunandi sabbato sequenti, in hunc diem ieiunium transferre potest, modo legem universalem ecclesiae semel observet. Quodsi in loco U. legitime a ieiunio non excusatur, tenetur domi sabbato ieiunare.

b. Si civis loci U. feria quarta versatur in S. et sabbato, quo die in S. ieiunant, iterum domi reperitur, in rigore iuris semel ieiunare debet: nulla enim conceditur dispensatio a ieiunio, neque in loco S. neque in loco U.; ergo non potest uti privilegio dispensationis, quod nullibi conceditur; cum tamen in loco S. existat privilegium differendi ieiunium in sequentem diem sabbati, hoc privilegio uti potest. Quodsi ieiunando eo die, quo alias nemo ieiunat, magnum incommodum subire debet, per accidens eo anno propter hoc incommodum a ieiunio excusatur.

125. De vagis. *Vagus* dicitur, qui nullibi nec domicilium nec quasi-domicilium habet. *a.* Sunt (Suarez, Sanchez et alii), qui dicant, vagos teneri ad leges loci, in quo versantur. Alii autem (Lessius, Laymann etc.) docent ipsos non teneri ad ulla leges particulares locorum excepto triplici casu, de quo supra (5) dicitur, sed tantum ad leges universales ecclesiae. Quam sententiam, cum sit probabilis, sequi licitum est. *b.* Omnes concedunt vagos *puniri* posse, ubi delinquant, ne eorum scelera impunita maneant.

Nota. Praeceptum *personale*, item privilegium personale eum, cui datum est, ubique sequitur; ubique ergo dispensatione uti potest, sicut ubique praecepto adstringitur.

Articulus secundus.

De domicilio ecclesiastico.

126. Notiones. 1. Eo aliquis fit subditus legislatoris particularis, quod in eius territorio domicilium vel quasi-domicilium acquirit. Ideo hoc loco, quantum fieri potest, accurate determinari debet: *a.* quomodo aliquis in parochia acquirat et amittat *domicilium*; *b.* quomodo in parochia acquirat et amittat *quasi-domicilium*¹. Domicilium in dioecesi solum mediante domicilio in aliqua dioecesis parochia acquiri potest.

2. *Domicilium* est habitatio in parochia cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet; *quasi-domicilium* est habitatio in parochia cum animo ibi manendi per maiorem anni partem.

3. Duplex distinguitur domicilium: *voluntarium*, quod per se i. e. propria electione acquiritur, et *legale* seu necessarium, quod per alium seu ex dispositione legis acquiritur.

Patet non ad leges civiles, sed ad statuta legis ecclesiasticae attendendum esse, ubi agitur de acquirendo vel amittendo *domicilio*

¹) Cf. *Lauren*, Wesen und Bedeutung des Domizils (Archiv f. k. Kirchenrecht: Bd. 26. S. 165).

ecclesiastico. Ideo locus domicilii est *parochia*, non urbs aut oppidum, et condiciones ad acquirendum vel amittendum domicilium requisitae ex iure canonico, non ex iure civili petendae sunt.

127. Quomodo acquiratur vel amittatur.

I. De acquirendo domicilio.

1. Ad acquirendum *domicilium voluntarium* duo simul concurrere debent: *a.* factum habitationis, i. e. ut quis actu in aliquo loco habitare incipiat; et *b.* animus perpetuo ibi manendi, nisi nova aliqua ratio eum avocet.

a. Domicilium acquiritur ex eo die, quo haec duo simul adsunt; necesse non est, ut quis per aliquod tempus iam ibi habitaverit.

β. Si de animo perpetuo ibi manendi non constat, ille ex variis indiciiis, quae moralem certitudinem pariant, concludi debet. Eiusmodi indicia sunt: habitatio assidua, translatio maioris partis bonorum, acquisitio bonorum immobilium, assertio praesertim iuramento firmata.

γ. Ex iure ecclesiastico nihil impedit, quominus quis plura habeat domicilia. requiritur autem, ut fere aequali modo in illis locis habitet, e. g. hiemali tempore in uno, aestivo in altero loco.

2. Domicilium *legale* acquirunt personae in lege determinatae: *a.* uxor acquirit domicilium mariti illudque, si facta fuerit vidua, retinet, donec aliud acquisierit; *b.* filii habent domicilium patris, quamdiu sub eius potestate sunt; filiusfamilias, qui factus est maiorennis, retinet domicilium patris, donec eo relicto aliud acquisierit; *c.* pupilli domicilium habent tutorum.

Ubi minores et pupilli domicilium habeant, desumendum est ex iure civili (provinciali non romano), cum ius canonicum de hac re nihil disponat. Iam vero ex iure civili minores et pupilli acquirere possunt quasi-domicilium, domicilium autem habent et retinent patris (eoque defuncto matris) vel tutoris¹⁾.

II. De amittendo domicilio:

Amittitur domicilium, si haec duo simul concurrunt: *a.* actualis discessus e loco domicilii; et *b.* animus non redeundi. Sicut solus discessus e loco domicilii ad amittendum domicilium non sufficit, ita nec solus animus non amplius in eo loco manendi sufficit.

¹⁾ Codex Germ. n. 8. 11.

Domicilium ex eo die amittitur, quo haec duo simul adsunt neque necesse est, ut alibi domicilium aut quasi-domicilium acquisitum sit.

III. *De acquirendo quasi-domicilio.*

Acquiritur quasi-domicilium, si haec duo simul concurrunt: *a.* factum habitationis in aliquo loco; et *b.* animus ibi manendi per *maiores anni partem* i. e. per sex menses.

a. Etiam quasi-domicilium acquiritur ex eo die, quo haec duo simul adsunt, nec requiritur, ut quis per aliquod tempus iam ibi habitaverit.

b. Quamdiu ad acquirendum quasi-domicilium necesse sit, ut quis in loco manere velit, auctores non conveniunt: alii enim requiri dicunt, ut animum habeat manendi *per maiores anni partem* ideoque per sex menses; alii sufficere censent, si animum habeat ibi manendi per *notabilem* anni partem ideoque per quatuor vel quinque menses. Recentiora tamen ss. congregationum decreta habitationem per maiores anni partem exigunt¹⁾.

γ. Ad quasi-domicilium in aliquo loco acquirendum requiritur vera et proprie dicta habitatio in eodem loco; non sufficit, ut quis in aliqua regione instar itinerantis de loco in locum migret²⁾.

δ. Ergo officiales publici, iudices, professores, discipuli, famuli, ancillae etc., qui ratione officii, studii vel negotii gerendi in aliquo loco degunt cum intentione per longius tempus (sex menses) ibi manendi, in eo loco quasi-domicilium habent.

ε. Si de animo per longius tempus in aliquo loco manendi non constat, iste ex variis indiciis praesumi debet. Quodsi sponsi e. g. spatio saltem unius mensis vel ambo vel alteruter in matrimonii loco habitaverint, praesumenda est intentio permanendi per longius tempus³⁾.

— —

¹⁾ *S. Officium* 7. iun. 1863.

²⁾ Quaestionem controversam, num *commoratio sex mensium mere materialis* in aliquo loco, quin unquam adfuerit animus ibi permanendi per maiores anni partem, ad acquirendum quasi-domicilium sufficiat. *s. Officium* dirimere noluit, in casu tamen particulari eam sufficere declaravit. *S. Officium* 9. nov. 1898.

³⁾ Qua de re notandum est decretum *s. Officii* pro statibus Americae confoederatis 6. maii 1886 editum: „In statibus Americae confoederatis se transferentes e loco, ubi viget caput *Tametsi*, in alium locum, dummodo ibi continuo commorati fuerint per spatium saltem unius integri mensis, censendos esse ibidem habere quasi-domicilium in ordine ad matrimonium, quin inquisitio facienda sit de animo ibi

IV. *De amittendo quasi-domicilio.*

Amittitur quasi-domicilium, si haec duo simul concurrunt: *a.* actualis discessus e loco quasi-domicilii; et *b.* animus non redeundi.

Quaestio quinta.

De promulgatione et acceptatione legis.

128. Promulgationis notio atque necessitas. 1. *Promulgatio* definitur externa legis propositio a legislatore sollemniter facta communitati.

a. Promulgatio fieri debet a *legislatore*, quia lex omnia ea, quae ad ipsam plene constituendam requiruntur, habere debet a legislatore. *Sollemnis* seu actu publico iussu legislatoris facta (voce praeconis, affixione in loco publico), quo subditis certo constet legem promulgari.

b. Promulgatio legis differt ab eiusdem *divulgatione*, qua, facta iam promulgatione, in diversis locis inter subditos diffunditur, ut ad omnium notitiam deveniat. Patet divulgationem ad valorem legis necessarium non esse. Differt etiam a *notitia* seu cognitione legis: nam notitia legis nondum promulgatae non inducit obligationem; promulgatione autem facta lex obligat (in actu primo) etiam eos, qui legem adhuc ignorant. Qui ergo legis nondum promulgatae privatam notitiam habet, non peccat, si contra legem agit; qui autem contra legem iam promulgatam agit, materialiter peccat, etsi eam ignoret.

2. Promulgatio *necessaria est*, ut lex obtineat vim obligandi: lex enim subditos obligare nequit, nisi ipsis voluntas legislatoris obligandi subditos intimata sit; intimatur autem per promulgationem; quare lex ante promulgationem non obligat.

Qui affirmant promulgationem non solum condicionem necessariam ad legis obligationem inducendam, sed elementum constitui-

permanendi per maiorem anni partem." Id ergo hisce concessum videtur, ut in statibus Americae foederatis habitatio per integrum mensem ad acquirendum quasi-domicilium respectu matrimonii sufficiat.

vum ipsius legis esse, ita argumentantur: lex formaliter est regula publica morum et fertur a principe, ut est persona publica; atqui regula per publicationem constituitur publica; ergo lex per publicationem formaliter constituitur lex.

129. Promulgationis modus. Iure naturae requiritur et sufficit ille *promulgationis modus*, quo subditi legem ut a principe promulgatam cognoscere possint. Cum ad hunc finem obtinendum modi extent diversi, legislatoris est illum eligere, qui ipsi ad finem aptus videatur; modus autem a legislatore electus plane sufficiens censi debet.

a. Iam vero romani pontifices a compluribus saeculis sufficientem habent promulgationem, qua *leges ecclesiasticae* Romae in locis publicis affigantur, quin necesse sit eas in singulis provinciis vel dioecesibus promulgare, *nisi in particulari casu ipse legislator aliud statuerit*.

Ex voluntate *Concilii tridentini* lex de clandestinitate matrimoniorum ad obligationem inducendam promulgari debuit in singulis parochiis. *Leo XIII.* voluit, ut constitutio *Romanos pontifices* (S. maii 1881) obligatoria non esset, nisi post promulgationem in Anglia factam.

b. *Leges episcopales* sufficienter promulgatae censentur si in urbe episcopali publicantur (eo quod e. g. in ecclesia cathedrali publice legantur vel in eiusdem valvis affigantur) vel si in folio dioecesano inseruntur.

α. Quidquid auctores olim in utramque partem disputaverint, hodie dubium esse nequit, quin leges ecclesiasticae Romae promulgatae totius orbis fideles obligent, sive sunt leges praeceptivae sive poenales, nisi ipse legislator alium modum promulgationis praescripserit, ut de lege clandestinitatis factum est. Leges ecclesiasticas ex voluntate summorum pontificum a compluribus (circa sex) saeculis vim habere obligandi, si Romae promulgatae fuerint, constat: α. ex formula, quae constitutionibus pontificiis apponi solet, eas nempe sic publicatas ab omnibus, ad quos spectant, perinde habendas esse, ac si unicuique illorum personaliter exhibitae fuissent; β. ex usu et praxi s. sedis, apud quam lites definiuntur pro toto orbe secundum leges Romae tantum promulgatas¹⁾.

β. Ratio, ob quam plures iique non ignobiles auctores autumarint leges pontificias in singulis provinciis promulgandas esse, haec est:

¹⁾ *Bouquillon*. Theologia moralis fundament.² (Brugis. Bayaert. 1890) n. 106.

Ius romanum statuit leges novas non solum in urbe principe, sed etiam in singulis provinciis promulgandas esse; ius autem pontificium de modo promulgationis nullum peculiare statutum edidit. Iam vero ex canone communi auctorum doctrina recepto, ubi ius ecclesiasticum de aliqua re nihil in specie statuit, censetur acceptare dispositiones iuris romani. — Verum ex declaratione romanorum pontificum haec iuris civilis dispositio non est acceptanda. Sic etiam ambae constitutiones pontificiae *Apostolicae sedis* (12. oct. 1869) et *Officiorum ac munerum* (25. ian. 1897) ex voluntate s. pontificis post promulgationem Romae factam omnes fideles obligarunt¹⁾. Ex hac doctrina sequitur, obligationem legum ecclesiasticarum per *placetum regium* impediri non posse, cum earum promulgatio Romae facta sufficiat, ut ubique vim obligandi obtineant.

γ. De facto leges ecclesiasticae Romae promulgatae quandoque ad earum notitiam divulgandam per nuntium apostolicum vel per archiepiscopum cum episcopis communicantur, a quibus deinde per dioecesim vulgantur. Optandum quidem, sed tamen necesse non est, ut episcopi leges ecclesiasticas e. g. decreta et decisiones romanarum congregationum in suis dioecesibus promulgent: etenim cum primum certa notitia alicuius decreti vel decisionis e. g. per folia publica fide digna ad nos pervenit, ad illam servandam obligamur.

130. Quando lex obligare incipiat. Facta promulgatione lex, cui nullus praefixus est terminus inchoandae obligationis, *omnes obligat, ad quos illius notitia pervenit*; elapso autem bimestri haec notitia ad omnes pervenisse censetur: spatio enim duorum mensium iudicio prudentum lex rite promulgata ab omnibus cognosci potest. Quodsi legi praefixus est terminus, a quo vim obligandi habere incipiat, sicut ante illum terminum neminem obligat, ita elapso termino quilibet legem scire praesumitur.

a. Non solum leges inferiorum praelatorum, sed etiam leges pontificiae per se statim post promulgationem omnes obligant, nisi aliud ab ipso legislatore statutum fuerit. Attamen bimestri post promulgationem nondum elapso quoad legem poenalem et irritantem in foro externo, saltem extra curiam romanam, excusatio ignorantiae facilius admittitur; bimestri autem elapso cognitio legis praesumitur²⁾.

b. Notanda est sententia probabilis s. *Alphonsi*, vi cuius leges pontificiae (disciplinares) bimestri post promulgationem nondum elapso

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. Appendix II. De promulgatione legis pontificiae.

²⁾ Cf. *Wernz* I. n. 101.

neque in foro externo neque in foro interno quemquam obligent, etsi legis notitiam habeat. Haec sententia hocce argumento firmatur: ubi deest legis canonicae dispositio, standum est iuri romano; sed in iure romano leges duobus mensibus post promulgationem obligare coeperunt¹⁾. Quare per duos menses expectare licet, donec executioni mandentur decreta disciplinaria s. sedis.

c. Attamen leges ecclesiasticae, quae *definitiones fidei* continent vel legem divinam declarant, statim omnes in conscientia obligant, qui legis cognitionem utcumque acceperunt: eiusmodi enim leges, cum iam sint promulgatae, ad inducendam obligationem non promulgatione, sed sola cognitione indigent.

131. De acceptatione legis.

Lex *acceptari* dicitur, eo quod a subditis incipit observari: lex promulgata et cognita, quae a subditis non observatur, non *acceptari* dicitur.

1. *Acceptatio* populi non requiritur, ut lex vim obligandi obtineat: superior enim independenter ab acceptatione populi potestatem et voluntatem habet obligandi subditos, nec vera potestas legifera in principe consistere posset, si valor legum ab acceptatione populi penderet.

a. Id de lege civili adeo verum est, ut contraria propositio damnata sit²⁾; de lege ecclesiastica autem contrarium affirmare etiam haeresim saperet: fide enim certum est potestatem legiferam eamque prorsus a populo independentem summum pontificem immediate a Christo accepisse.

b. Fieri tamen potest, ut alicubi lex lata iure non recipiatur, si nimirum ibi vigeat contraria consuetudo, quae per legem addita clausula derogatoria non aufertur.

2. Si lex rite promulgata non servetur, statim consuetudo contraria oriri potest. In hoc casu illi, qui initio legem transgrediuntur, plerumque peccant, quando autem consuetudo contraria legitime praescripta est, subditi legem non servantes non amplius peccant. Patet effectum contrariae huius consuetudinis eundem esse, ac si lex non fuisset acceptata.

¹⁾ S. Alphonsus n. 96. q. 2.

²⁾ *Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam.* Propositio 28. ab Alexandro VII. damnata.

3. Si lex aliqua disciplinaris videatur populo nimis difficilis vel rerum adiunctis minus conveniens, ad legislatorem appellatio fieri potest; interim vero obligatio legis ex praesumto consensu legislatoris suspenditur. Quodsi deinde legislator obligationem non urget, eam revocare censetur.

a. Quare episcopi leges pontificias per se acceptare et subditis promulgare tenentur, si tamen legem aliquam suae dioecesi minus convenientem vel etiam noxiam iudicaverint, rationes suas s. sedi exponere possunt et debent; interim s. pontifex censetur nolle obligare; deinde vero eius definitioni parendum est. Quodsi nihilominus episcopo lex suae dioecesi certo noxia videatur, non tenetur eius observationem urgere.

b. Communis sententia canonistarum *legem non receptam non obligare*¹⁾ duplicem verum sensum admittit: α. lex non recepta non obligat, quando per legitimam consuetudinem abrogata est; β. lex ob nimiam difficultatem non recepta non obligat.

Quaestio sexta.

De interpretatione legis et de epikia.

132. Definitio. *Interpretatio* definitur genuina legis explicatio. Interpretatio fieri debet iuxta mentem legislatoris: eo enim tota interpretatio tendit, ut voluntas legislatoris, quam habuit, dum legem conderet, quaeratur et determinetur. Mens autem legislatoris quaeritur, quae verbis legis (considerato eorum contextu, obiecto, fine ceterisque adiunctis) continetur; ideo mens legislatoris, quae verbis legis nulla ratione continetur, non est attendenda.

133. Divisio interpretationis. a. *Ratione auctoris* dividitur in *authenticam*, quae fit ab ipso legislatore vel

¹⁾ In c. Treugas 1. *De treuga et pace* (I. 34).

ab alio, cui legislator potestatem interpretandi fecit; in *usualem*, quae fit a subditis per modum, quo legem observant; in *doctrinalem*, quae fit a viris doctis secundum regulas genuinae interpretationis. Quia lex secundum modum, quo observatur, interpretanda est, ortum est adagium: *consuetudo optima legum interpres*.

b. *Ratione modi* in *comprehensivam* seu declarativam, quae legem ex propria et usitata verborum significatione explicat, ut si nomine filii etiam illegitimus intelligi dicitur; et *extensivam*, quae legem ultra usitatum verborum sensum extendit, ut si dicitur nomine filii intelligi etiam nepotem¹⁾. Haec non est proprie legis interpretatio, sed potius legis extensio et nova legislatio; ideo haec interpretatio etiam nova promulgatione indiget.

Num *interpretatio comprehensiva*, ut valorem legis sortiatur, *nova promulgatione* indigeat, auctores non conveniunt. Dissidium inde oriri videtur, quod interpretationem comprehensivam non omnes eodem modo definiunt. Alii interpretationem comprehensivam eam tantum dicunt, quae exhibet sensum legis satis clarae; alii autem eam quoque hac interpretatione comprehendunt, quae declarat legem obscuram et plane dubiam²⁾ (n. 113, 3).

c. *Comprehensiva* distinguitur in *strictam*, qua sensus legis ad propriam tantum verborum significationem restringitur, ut si vox filius de genito tantum intelligitur; et *latam*, qua sensus legis extenditur quantum ex verbis et fine legis licet, ut si vox filius etiam de adoptato accipitur.

Nonnunquam enim accidit, ut verba legis duplici sensu intelligi possint, quorum uterque est sensus proprius, sed unus est altero latior. Sic vocabulum *clerici*, si stricte sumatur, eos solum significat, qui clericali tonsura sunt initiati; quodsi idem vocabulum late sumatur, omnes personas ecclesiasticas designat. Item vocabulum *religiosi* stricte solos regulares, late omnes significat, qui in aliqua congregatione etiam votorum simplicium existunt, quin et novitios.

134. *De interpretatione authentica et doctrinali*. 1. Qui legem ferre, eam etiam *authentice* interpretari potest.

¹⁾ Cf. *Schmalzgrueber*, Ius ecclesiast. Dissert. prooem. n. 373.

²⁾ Cf. *Wernz* I. n. 100.

Ex congregationibus romanis duae tantum potestatem habent leges authentice interpretandi; *congregatio concilii*, quae interpretari potest decreta disciplinaria concilii tridentini; si tamen in ipsa congregatione de sensu cuiuspiam decreti dubium oritur, declaratio approbatione summi pontificis indiget; et *congregatio ss. rituum*, quae leges liturgicas authentice interpretari potest (n. 111).

2. Interpretatio authentica vim legis habet, quia ab eadem potestate procedit atque ipsa lex.

Si interpretatio authentica aliud non est, quam confirmatio sensus iam satis clari, ea certe promulgatione non indiget; quodsi interpretatio exhibet declarationem generalem legis antea non satis clarae, sed vere dubiae, promulgatione indigere videtur, quia hac interpretatione nova lex condici censetur, quae vim legis non obtinet, nisi authentice promulgetur.

3. Interpretatio *doctrinalis* non habet vim legis, quia non procedit a potestate legislativa, sed eum valorem habet, quem ipsi conciliant pondus rationum et doctorum auctoritas; quocirca ubi doctorum consensus habetur, interpretatio est moraliter certa; ubi vero doctores de sensu legis discordant, interpretatio solum probabilis habetur. Regulas interpretationis doctrinalis tradunt canonistae¹⁾.

135. De epikia. 1. *Epikia*, (ἐπιείκεια, aequitas) definiri potest interpretatio restrictiva legis, qua iudicatur legem ad particularem aliquem casum ob speciales circumstantias non se extendere, licet in verbis legis clare contineatur, ut si lex prohibet nocturno tempore arma gestare, per epikiam iudicare potest, sibi licere arma gestare, qui offensurus sit inimicum quaerentem se ad necem. Ratio admittendi epikiam est, quia legislator praevidere nequit diversissima adiuncta, in quibus homines reperiri possunt, et si ea praevideret, lege sua, quae communiter contingentia tantum respicit, comprehendere non posset; et ideo merito censetur eiusmodi casus noluisse sua lege universali comprehendere.

Epikia differt tum ab *interpretatione* tum a praesumpta legis *dispensatione*. Interpretatione enim edicitur casum aliquem verbis

¹⁾ Cf. *Laymann*, De legibus c. 18. *Reuter*, De legibus n. 252—258. *Wernz* I. n. 127—133.

legis non contineri; et praesumta dispensatione iudicatur casum in lege quidem contineri, legislatorem tamen eum excepturum fore, si rogaretur; per epikiam autem iudicatur hunc casum ex mente legislatoris in lege non comprehendi; interpretatione igitur verba legis explicantur, epikia vero mens legislatoris diiudicatur.

2. *Quando ea uti liceat.* Quoties ob specialia adiuncta prudenter iudicari potest legislatorem noluisse aliquem casum comprehendere lege sua, licet adhibere epikiam; in specie vero in triplici casu ea uti licet:

a. Si observatio legis esset mala vel perniciosa, ut si quis ad audiendum sacrum relinqueret graviter aegrotum.

b. Si observatio legis esset nimis difficilis et onerosa, ut si aegrotus ieiunaret.

c. Si ex circumstantiis prudenter iudicari potest legislatorem in hoc casu, in quo lex non est nimis difficilis, noluisse obligare, etsi potuisset, quia merito praesumitur nolle obligare cum toto rigore et in omni casu, quo potest¹⁾. Sic David usus epikia panes propositionis manducavit²⁾.

Ultimus casus ille est, in quo proprie locum habet epikia; in prioribus enim cessat lex, quia iudicamus legislatorem non potuisse illos sua lege comprehendere; in ultimo autem cessat, quia ex quadam aequitate iudicamus legislatorem illum noluisse comprehendere, etsi potuisset. In prioribus casibus uti licet epikia, quin interrogetur legislator, etsi adiri posset, quia constat eum obligare non posse; in ultimo autem interrogari debet, si adiri potest.

3. Etsi lex humana quaevis per se epikiam admittat, ex praxi tamen fori civilis in *lege civili* non semper admittitur. Si e. g. parochus propter urgentem mortis causam duos concubinarios matrimonio iungit sine praecedente matrimonio civili, ubi lex matrimonium civile praescribit, parochus, legitima usus epikia, recte agit, iudex civilis tamen parochum quandoque reum declararet violatae legis civilis.

¹⁾ Cf. *Suarez*, De legibus l. 6. c. 7. n. 11.

²⁾ 1. Reg. 21, 6.

Quaestio septima.

De obligatione legis.

Articulus primus.

De obligatione legis in genere.

136. Existentia obligationis. 1. Quaelibet lex obligationem in conscientia seu sub peccato inducit: primus enim et essentialis effectus legis est obligatio; quocirca lex, quae nulla ratione ne ad poenam quidem subeundam in conscientia obligat, non est lex.

Ergo exploratum est etiam *legislatorem civilem* condere leges in conscientia obligantes. Constat: *a.* ex natura potestatis ab ipso Deo collatae, cui inest officium servandi boni communis arcendique a societate civili condicionem anarchicam; *b.* ex s. scriptura: *Non est potestas nisi a Deo . . . Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam*¹⁾.

2. A voluntate legislatoris dependet, quam obligationem, utrum ad culpam an ad culpam et ad poenam vel solum ad poenam, imponere ipse velit.

Haec voluntas legislatoris dignoscitur:

a. Ex natura legis: leges enim civiles, in quibus finis a legislatore intentus citra obligationem ad culpam obtineri nequit, ad culpam obligare censentur; eae vero, quarum finis etiam citra obligationem ad culpam obtineri potest, solum ad poenam obligare censentur.

b. Ex consuetudine, quae est optima legum interpret: si nimirum etiam subditi, qui timoratae sunt conscientiae, legem practice habent poenalem, talis censerī potest.

c. Ex declaratione ipsius legislatoris, qualis habetur de regulis quorundam ordinum religiosorum.

d. Ex verbis ipsius legis: si lex solum poenam praescribit (qui hoc fecerit, subeat hanc poenam), erit poenalis; si praecipit et simul poenam imponit, erit mixta; item si non continet verba praeceptiva, ordinarie erit poenalis, quodsi talia continet, ordinarie erit praeceptiva. Etsi enim defectus verborum praecipientium non sit certum signum

¹⁾ Rom. 13, 1. 2. 5.

legis poenalis, *ordinarie* tamen, si lex fertur mere assertive, censetur esse poenalis, et si fertur per modum praecepti vel prohibitionis, censetur esse praeceptiva.

e. Ex gravitate poenae: etenim si legi *civili* additur gravissima poena temporalis, quae proportionem non habet cum transgressione, constat legem esse poenalem. Sane legislator non censetur ad utrumque obligare velle, ad incurrendam culpam et simul ad incurrendam poenam exorbitantem, nisi agatur de lege gravissimi momenti.

137. Qualitas obligationis. Obligatio legis potest esse *gravis* vel *levis*; quatenam autem obligatio in singulis legibus imponatur, tum ex materia, ex adiunctis et fine legis, tum ex voluntate legislatoris dependet.

a. Legislator materiam gravem sub levi imponere potest: obligatio enim a voluntate legislatoris dependet, qui etiam materiam gravem rationabiliter sub levi praecipere potest, ubi nempe finis legis etiam levi obligatione sufficienter obtinetur.

Quocirca ut lex sub gravi obliget, duo requiruntur: materia gravis et intentio legislatoris sub gravi obligare volentis. *Materiam gravem esse* colligitur ex natura rei, ex fine legis et ex circumstantiis.

Obligationem materiae gravis ex intentione legislatoris gravem esse dignoscitur potissimum: *α.* ex verbis legis, quae si magnam vim habent (severe, districte praecipimus, mandamus in virtute s. obedientiae, sub interminatione divini iudicii mandamus), significant gravem obligationem; *β.* ex gravitate materiae: in materia enim gravi, quae scilicet multum confert ad obtinendum finem a lege intentum, legislator censetur sub gravi obligare voluisse, nisi contrarium constet; *γ.* ex gravitate poenae: etenim si legi additur gravis poena spiritualis e. g. excommunicatio latae sententiae, signum est legem sub gravi obligare; in lege tamen civili poena extraordinarie magna plerumque legem poenalem significat; *δ.* ex interpretatione doctorum; *ε.* ex consuetudine seu ex sensu et praxi subditorum.

De intentione autem legislatoris haec nota: sicut necesse non est, ut legislator explicite intendat obligationem in conscientia imponere, ut lex in conscientia obliget, ita necesse non est, ut explicite intendat obligationem gravem imponere, ut lex sub gravi obliget: sicut enim intentio obligandi in ipso usu potestatis legiferae contineri censetur, pari modo legislator materiam gravem generatim etiam sub gravi inungere velle praesumitur. Quare omnino tenendum est etiam *legislatores infideles* condere leges in conscientia obligantes. Si tamen constat legislatorem atheum obligationem coram Deo et in conscientia

nihili facientem solam obligationem ad poenam in transgressores infligendam agnoscere, recte supponitur, eius leges esse mere poenales, nisi obligationem in conscientia absolute exigant.

b. Legislator *materiam levem* sub gravi iniungere non potest: obligatio enim, quae materiae non est proportionata, esset onus intolerabile, ideoque in detrimentum potius subditorum cederet, quia nimium multiplicarentur transgressionibus et peccata.

Unde si materia simpliciter levis est, transgressio non est mortalis, etsi legislator sub gravi obligare voluisset; et si lex sub gravi obligans in materia levi violatur, transgressio pariter non nisi levis est. Si tamen materia in se levis evadat gravis ex fine vel ex adiunctis, sub gravi sine dubio imponi potest: sic grave est, si celebrans omittat infundere modicum aquae in calicem.

138. Ad quid obliget lex. Obligatio, quam lex inducit, complura elementa sive explicite sive implicite in se continet; obligat:

1. Ad sui *cognitionem*: cum enim lex observari non possit, nisi cognoscatur, ideo, ne legislatio evadat inutilis, primo sui cognitionem praecipere debet. Eo ipso autem obligat etiam ad ordinaria media adhibenda, quae ad legem cognoscendam conducunt.

a. Hinc ignorantia voluntaria seu vincibilis alicuius praecepti hic et nunc obligantis peccatum est contra illud ipsum praeceptum, quod ignoratur, et quidem grave, si ignorantia ex gravi negligentia processit.

b. Sicubi statuta a clericis observanda in folio dioecesano ab episcopo promulgantur et divulgantur, tenentur clerici folium emere vel saltem ex aliis, qui illud legunt, quandoque inquirere, quid ab episcopo statutum fuerit: hoc enim est medium cognoscendi statuta episcopi ordinarium, ad quod adhibendum proinde omnes tenentur.

2. Ad sui *observationem*; haec potissima et essentialis est efficacia legis, in qua aliae obligationes implicite et virtute continentur.

3. Ad adhibenda *media ordinaria*, quae ad ipsius observationem proxime necessaria sunt: qui enim tenetur ad finem, eo ipso tenetur etiam ad media, quae ad obtinendum finem proxime necessaria sunt. Ad adhibenda

autem media *extraordinaria* lex non obligat, quia haec obligatio nimis onerosa et difficilis esset.

Qui officium divinum recitare tenetur, tenetur sibi comparare et conservare brevium, quo illud recitare possit; et qui praevidet se ipso die ieiunii habere non posse cibos esuriales, tenetur pridie eos comparare, ut ieiunium servare possit.

4. Ad *removenda* vel *praecavenda impedimenta*, quae eius observationem proxime impossibilem reddant, si id fieri possit sine gravi incommodo: qui enim ad finem tenetur, eo ipso tenetur etiam ad removenda vel non ponenda impedimenta, quae fini obtinendo proxime obstant.

Qui ipso die ieiunii sine iusta causa venatum exit, praevidens se prae lassitudine eo die ieiunare non posse, contra praeceptum ieiunii peccat; et qui die festo mane se inebriat, praevidens se propterea sacro interesse non posse, non solum contra temperantiam, sed etiam contra praeceptum audiendi sacri delinquit.

5. Ad vitandum *periculum peccandi* contra legem: lex enim, quae praecipit vitare peccatum, eo ipso praecipit etiam vitare id, quod cum peccato moraliter coniunctum est, scilicet periculum peccandi.

Qui ergo sine iusta causa se exponit periculo peccandi, contra idem praeceptum peccat, cuius violandi periculum quaerit: nam velle periculum peccandi idem est ac velle ipsum peccatum, quod eo maius est, quo maius est periculum.

Articulus secundus.

De obligatione legum specialium.

§ 1. De lege poenali¹⁾.

139. Quid sit. 1. *Lex poenalis* ea est, quae non obligat in conscientia ad aliquid faciendum vel omittendum, sed solum ad subeundam poenam, si in casu transgressionis fuerit inflicta. Et haec quidem dicitur lex *mere* poenalis, ut distinguatur a lege *mixta*, quae est praeceptiva et simul poenalis (n. 90. 3).

¹⁾ *Suarez* l. c. 1. 5. c. 3 ss. *Biederlack*, Die Lehre von den Pönalgesetzen (Zeitschrift für k. Theol. 1899. S. 155 ff.).

Leges igitur poenales non obligant stricte ad faciendum vel vitandum, quod per legem statuitur, sed solum ad acceptandam poenam ut iustam, si actio vel omissio a lege intenta locum non habuit. Lex mere poenalis non est lex, quae nullo modo obligat in conscientia, sed est lex, quae aliam obligationem conscientiae non inducit nisi ad subeundam poenam.

2. Legislatorem posse condere leges mere poenales non est dubium: nam lex mere poenalis rationem verae legis habet, aequae ac lex praeceptiva; sed a voluntate legislatoris dependet, qualem legem condere velit. Insuper bonum commune quandoque aliam legem quam poenalem non exigit, eo quod subditi ex solo timore poenae ad observandam legem sufficienter impellantur.

a. Sunt quidem nonnulli doctores scholastici, qui negant posse esse legem mere poenalem. His accedit unus alterve ex theologis recentibus¹⁾. Eorum argumenta sunt haec: α. De ratione legis est, ut obliget in conscientia; lex autem mere poenalis est lex arbitraria (ein blosses Willkürgesetz) cuius scilicet existentia arbitrio principis tribuatur et cuius observatio arbitrio subditorum permittatur. β. Poena supponit culpam: sed qui legem poenalem transgreditur, non committit culpam, cum in conscientia non obliget.

b. Verum omnino tenenda est communis doctorum sententia posse esse leges mere poenales. Sane quaevis lex intendit aliquem actum vel ponendum vel omittendum; iam vero ut lex assequatur id, quod intendit, aut ipsum actum praecipit atque in conscientia ad illum obligat, aut actum proponit et hypothetice poenam praecipit, si nempe actus non fiat aut non omittatur. Proprium igitur obiectum legis poenalis est *poena* hypothetice subeunda, quae in hac lege non est sanctio legis nec vindictio culpaе, sed medium, quo legislator subditos urget ad actum a lege propositum atque intentum.

c. Ad argumenta negantium notandum est: α. De ratione legis non est, ut in conscientia obliget ad actum, quem intendit, sed satis est, ut obliget ad poenam, si actus intentus non fiat. β. Poena supponit culpam aut moralem aut civilem, at non semper moralem. *Vel melius ita*: Poena proprie dicta supponit culpam, non autem poena late dicta, quae solum iustam causam supponit, propter quam inferatur. Poena enim late dicta est quodvis incommodum, quod a superiore ex iusta causa irrogatur, quae in hoc casu est omissio actus a lege intenti.

¹⁾ Cf. Tübinger theol. Quartalschrift 1898 S. 655 ff. 1900 S. 204 ff. 1902 S. 574 ff.

140. Num et quae sint. Quaeritur ergo, num re ipsa conditae sint atque existant leges mere poenales.

1. Licet ecclesia possit leges ferre mere poenales, de facto tamen, si regulae et statuta quorundam ordinum religiosorum excipiantur, nullae existunt *leges ecclesiasticae mere poenales*; existunt autem *leges civiles* mere poenales.

2. *Leges civiles* mere poenales in genere sunt omnes illae, quarum finis sufficienter obtineri potest, eo quod subditi solum timore poenae ad earum observationem adigantur, nisi legislator aliud declaraverit. In specie vero poenales censentur: α. statuta, quae ad ordinem communitatis externum referuntur (die Polizeiverordnungen; β. leges de caesione lignorum, de venatione, piscatione, pastione in silvis, pascuis vel paludibus communitatis, ubi id sub poena prohibetur. Num insuper aliae sint (leges tributorum ac militiae) suis locis dicetur.

3. *Praeceptivae* universim sunt leges, quarum finis sufficienter obtineri nequit, nisi subditi etiam timore culpae ad earum observationem adigantur; eiusmodi sunt: α. leges, quae confirmant legem naturalem vel positivam divinam; β. leges, quae immediate conferunt ad commune bonum ut leges, quae referuntur ad contractus, ad publica officia etc.; γ. leges, quae definiunt iura ut lex, quae patri tribuit usumfructum de bonis filiorum, lex, quae ex bonis paternis tribuit partem legitimam filiis etc.

Hocce principium, leges civiles haberi posse poenales, quae natura sua non exigunt, ut sint praeeptivae, praesertim de legibus valet, quae a *modernis guberniis* quamplurimae conduntur, a. quia, quae nunc sunt gubernia, unice media externa adhibent ad legum observationem urgendam, obligationem vero conscientiae parvipendunt, atque ideo implicite declarant se obligationem internam non urgere; b. quia civium, etiam eorum, qui timoratae sunt conscientiae, communis persuasio invaluit, has leges in conscientia non obligare.

§ 2. De lege irritante.

141. Notio. 1. *Lex irritans* ea dicitur, quae invalidos reddit actus, qui ex se considerato solo iure naturae validi essent.

a. Irritationes circa contractus, matrimonium, vota, iuramenta, professionem religiosam, electiones et beneficia potissimum versantur.

b. Ratio huius legis est, ut fraudes, pericula et alia incommoda a societate arceantur et hac ratione bonum commune promoveatur.

c. Ex his patet legem irritantem per se non esse poenalem; sed quia irritatio actus in gravamen agentis cedit, ea in poenam delicti imponi potest.

2. Duplex distinguenda est irritatio:

a. Moralis, qua actus valore naturali, quem iure naturae in foro conscientiae habet, spoliatur, et *civilis*, qua actus solum valore positivo, quem ex iure civili in foro externo habet, spoliatur. Actus civiliter irritus nullum producit ius, quod potestas politica agnoscat et tueatur; in foro autem conscientiae ius suum aeque producit, ac si irritatio non adesset.

b. Irritatio moralis vel est *lata*, si effectus producitur ab ipsa lege, vel *ferenda*, si effectus producitur per sententiam iudicis. Eiusmodi actus valorem suum naturalem habet ac retinet, nisi per sententiam irritetur.

142. Divisio. Leges irritantes dividuntur: *a.* In leges, quae actum ipso facto *irritum* reddunt, et in leges, quae actum per sententiam iudicis *rescindibilem* faciunt.

b. In leges, quae actum *prohibent et simul irritant*, ut sunt impedimenta dirimentia matrimonii, et in leges, quae actum *solum irritant non prohibent*, ut sunt sollemnitates testamentorum.

Illae obligant in conscientia ad omittendum actum, hae vero ad actum omittendum per se non obligant, sed solum ad subeundos effectus irritationis aut iam ante aut saltem post sententiam iudicis. Ideo non licet e. g. matrimonium finire cum impedimento dirimente, licet autem per se testamentum condere sine forma legali.

c. In leges *mere irritantes*, quae conduntur solum ob bonum commune, quod postulat, ut certi quidam actus sint invalidi ut lex irritans matrimonia, quae celebrantur non servata forma; et in leges *irritantes poenales*, quae conduntur in poenam agentis ut impedimentum criminis, quod matrimonium dirimit. Illae in agente nullam supponunt culpam.

143. Principia. 1. Legislatores tum ecclesiasticos tum civiles *habere potestatem* ferendi leges irritantes omnes concedunt, quia hoc ad bonum commune utile, quandoque etiam necessarium est. Ideo non quidem pro arbitrio sed exigente bono communi leges irritantes condere possunt.

Nec dicatur hanc doctrinam aliquid supponere, quod falsum est, legem nempe positivam praevalere legi naturali: nam ipsa lex naturae exigit, ut potestas socialis ad bonum commune instructa sit hac facultate. Quare eiusmodi leges naturales e. g. de valore donationum non sunt absolutae, sed condicionatae, ni scilicet lege positiva irritentur.

2. Leges irritantes *ecclesiae* actum ipsum naturaliter et in conscientia reddunt invalidum; leges autem irritantes *civiles* ante sententiam iudicis actum per se solum civiliter et in foro externo reddunt invalidum, nisi aliud vel ex obiecto vel ex verbis legis certo constet.

Ubi enim finis a legislatore intentus obtineri potest, quin ipse forum conscientiae attingat, solum media externa ad finem adhibere censetur. Quod quidem eo libentius concedi debet, quod legislatores moderni proprie dictam obligationem conscientiae saepius non agnoscunt. Sed post sententiam iudicis actus etiam naturaliter et in conscientia haberi debet invalidus, quia sententia fundatur in praesumptione periculi communis.

3. Lex *pure irritans* effectum suum obtinet, etsi invincibiliter ignoretur vel actus ex gravi metu ponatur: exigitur enim a bono communi, ut lex propter ignorantiam invincibilem vel gravem metum agentis non cesset; ideo nullum est matrimonium, quod bona fide cum impedimento irritante contrahitur. Lex *irritans poenalis*, quae irritationem actus adiungit in poenam violatae legis, actum non irritat, ubi ignorantia vel metus gravis a culpa excusat: deficiente enim culpa, quae est causa poenae, deficit etiam effectus seu poena.

Si committitur culpa, sed ignoratur poena irritationis, alii cum *Suarez*¹⁾ censent manere irritationem, quia ignorantia, quae non excusat a culpa, neque excusat a poena culpae adiecta, etsi ignoretur; alii vero cum *Sanchez*²⁾ docent non manere irritationem: nam delinquentes incurrunt quidem poenas *ordinarias* delicto proportionatas,

¹⁾ Cf. De legibus l. 5. c. 22. n. 4.

²⁾ Cf. Opus morale in praecepta decal. l. 1. c. 16. n. 15.

etsi eas ignorent, at non incurrunt poenas *extraordinarias* seu exorbitantes, si eas ignorant; atqui irritatio actus est poena extraordinaria et exorbitans. Ideo censent crimina alias matrimonium dirimentia non inducere impedimentum dirimens, si poena irritationis ignoretur. Quae quidem sententia probabilis est.

4. Lex irritans cessat quidem in casu impossibilitatis communis vel gravissimi incommodi communis, at certo non constat eam cessare etiam in casu impossibilitatis privatae vel gravissimi incommodi privati¹⁾.

§ 3. De lege in praesumptione fundata²⁾.

144. Praenotiones. 1. *Praesumptio* est prudens in re incerta iudicium ex circumstantiis cum re vel facto frequenter connexis.

Dicitur *praesumptio*, quia ante omnes alias probationes aliquid ex adiunctis pro vero sumitur.

2. *Praesumptio dividitur*: a. in praesumptionem *hominis*, quae a viro prudente formatur, quin in iure reperiatur expressa; et in praesumptionem *iuris*, quae in lege expressa est.

Si Caius noctu praesente Titio illius inimico reperitur occisus, Titius illum occidisse praesumitur. Iura praesumunt quemlibet esse bonum, donec probetur malus, et semel malum semper esse malum in eodem genere delicti.

b. In praesumptionem universalis *periculi* e. g. fraudis, peccatorum etc., et in praesumptionem particularis *facti* e. g. culpa, fraudis, negligentiae etc.

3. Lex vel praeceptum *fundari* dicitur in *praesumptione communis periculi*, quando lex aliquid vetat vel praecipit ad praecavendum periculum, quod frequenter cum aliqua actione vel omissione connexum deprehenditur; et fundari dicitur in *praesumptione facti*, quando lex vel praeceptum statuitur ex supposito facto, quod pro certo habetur, quia sic communiter fieri solet.

In praesumptione *periculi* fundatur lex, quae prohibet lectionem librorum pravorum; lex, quae prohibet matrimonia mixta; lex, quae

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 318 ss.

²⁾ Cf. *Reuter*, Theolog. moralis p. I. n. 155 ss.

praecipit proclamationes matrimoniorum. In praesumptione *facti* fundatur lex, quae tenet patrem infantis eum esse, quem nuptiae demonstrant; lex, quae tenet eum esse baptizatum, qui ex parentibus christianis natus inter christianos adolevit; sententia iudicis condemnantis ad solvendam mulctam.

145. Vis huius legis. Lex, quae fundatur in praesumptione facti, non obligat in conscientia, si factum reipsa non subsistit; lex autem, quae fundatur in praesumptione periculi semper obligat in conscientia, etsi in particulari casu periculum non adesset.

a. Ratio primi est, quia in hoc casu, cum praesumptio falsa sit, deest fundamentum legis seu praecepti et proinde etiam obligatio; inde axioma: *praesumptio cedit veritati*. Hinc si quis per sententiam iudicis condemnatur solvere mulctam propter damnum ab animali suo illatum, non tenetur eam solvere, si damnum non fuit illatum; et si ad solvendum cogitur, uti potest occulta compensatione.

b. Ratio secundi est, quia lex non cessat, nisi finis legis adaequate cessaverit: alias enim mala, quae lex intendit praecavere, efficaciter non impedirentur, quia multi sibi falso persuaderent nullum adesse periculum. Hinc a lectione libri prohibiti etiam ille abstinere debet, cui ex lectione nullum periculum imminet. Pariter per sententiam iudicis condemnatus tenetur reparare damnum ab animali suo, etsi sine culpa sua causatum, quia lex non solum culpam punire, sed ad praecavenda damna etiam homines reddere cautiores intendit.

Articulus tertius.

De modo obligationem implendi.

146. Principia. 1. Legi *negativae* satisfit per omissionem actus prohibiti sine contraria voluntate: lex enim negativa nil aliud praecipit nisi omissionem actus. Qui ergo die vetito non comedit carnes, quia non habet, implet praeceptum abstinence, licet de praecepto ne cogitet quidem, modo non adsit intentio contraria.

2. Ad satisfaciendum legi *affirmativae* requiritur et sufficit, ut opus praescriptum humano modo i. e. cum intentione illud faciendi ponatur: lex enim affirmativa aliud non praecipit nisi ipsum opus praescriptum; quoniam

autem lex hominibus imposita est, actus humanos postulat, qui scilicet scienter et voluntarie ponantur. Aliud non requiritur, quia finis a legislatore intentus hoc modo sufficienter obtineri potest.

a. Quoad observationem legis notandum est axioma: *parum pro nihilo reputatur*: leges enim humano modo servandae sunt; in morali autem hominum aestimatione non censetur violata lex, quae modice tantum laeditur. Sic qui in recitando officio vel in auditione sacri modicum quid omittit, legem non violat. Attamen excipiendae sunt leges, in quibus modus eas observandi physicus a natura aut a iure aut a voluntate humana determinatur ut in ieiunio naturali ante communionem servando, vel in aetate ad professionem religiosam vel ad sacros ordines requisita.

b. Requiritur quidem voluntas ponendi opus praescriptum, quando opus ipsum, non solum effectus operis praecipitur; sed non requiritur intentio satisfaciendi praecepto, et multo minus intentio obtinendi finem a legislatore intentum, quare axioma invaluit: *finis praecepti non cadit sub praecepto*. Finis a legislatore intentus per ipsos actus praeceptos a subditis impletos obtinetur, quin ab eis intendatur.

Ab hac igitur obligatione scienter ponendi opus a lege praescriptum excipiendus est casus, quo lex aliquid dare praecipiat, ut in solutione tributi vel debiti: in hoc namque casu lex aliud non intendit, nisi effectum externum, qui per actionem mere externam sufficienter obtineri potest. Ideo etiam ebrius vel coactus eiusmodi praecepto satisfacit¹⁾.

c. Hinc qui dormiens vel nolens et solum coactus assistit sacro, non satisfacit praecepto audiendi missam, quia non agit humano modo; et qui pergit ad ecclesiam, dum ibi fit sacrum, solum ut expectet amicum, pariter non satisfacit praecepto, quia non habet intentionem faciendi opus praescriptum; qui vero ex metu interest sacro, satisfacit praecepto. — Qui ignorans esse diem festum assistit sacro, satisfacit praecepto, et qui opus ex voto debitum vel pro poenitentia impositum persolvit sine intentione implendi obligationem, eidem satisfacit, modo opus non applicet in alium finem, qui cum fine praecepti componi nequeat: quilibet enim censetur habere intentionem prius satisfaciendi debitis quam ponendi opera supererogatoria. — Satisfacit praecepto, qui formam ieiunii observat, etsi laute comedat et mortificationem corporis neque intendat (et per accidens) neque obtineat, quia finis praecepti non cadit sub praecepto.

3. Ad satisfaciendum legi non requiritur, ut lex *in statu gratiae* impleatur, nisi status gratiae ad substantiam

¹⁾ Cf. *Struggl*, Theologia moral. tract. 3. q. 2. n. 14.

operis pertineat; quin etiam impleri potest *per actum* ex circumstantiis *peccaminosum*, modo substantia actus praecepti moraliter honesta sit: lex enim solum substantiam actus praecipit, nullatenus autem eius modum, nisi ad substantiam actus pertineat.

a. Si opus praeceptum est actus externus, sufficit, ut iste humano modo ponatur e. g. auditio missae cum intentione eam audiendi; et si opus praeceptum est actus mixtus, requiritur, ut tota substantia moralis actus praescripti i. e. actus externus cum debito actu interno ponatur, ideo per sacrilegam confessionem aut communionem non satisficit praecepto ecclesiae¹⁾. Satisficit autem per actum ex circumstantiis peccaminosum, ut si quis assistat sacro in determinata ecclesia, ut ibi habeat occasionem furandi. Satisfacit praecepto ieiunii, qui a cibo abstinet, etsi ex avaritia id faciat; item qui ieiunat vel confitetur ex vana gloria.

b. Qui advertit se non recitasse horas, non implese poenitentiam, non interfuisse sacro ea, qua voluisset et debuisset, devotione ideoque proponit repetere opus ad satisfaciendum praecepto, postea vero illud non repetit, satisfacit praecepto, etsi voluntatem repetendi opus non revocat, quia iam posuit opus praescriptum, etsi cum defectu.

Num satisfaciat praecepto ponens quidem opus praescriptum, sed cum intentione non satisfaciendi praecepto.

Distinguendum est: si obligatio legis ab intentione legislatoris dependet, satisfacit; qui ergo audit missam cum intentione nunc satisfaciendi devotioni et praeceptum postea implendi, non tenetur aliam missam audire: nam totum id iam posuit, quod legislator praecepit; si autem obligatio ab intentione agentis dependet, ut in voto vel promissione, non satisfacit: sicut namque ab intentione agentis pendet, ut obligatio existat, ita ab eadem agentis intentione dependet, ut extinguatur vel permaneat.

4. Qui *totam legem* implere nequit, ad nihil tenetur, si materia praecepta est indivisibilis ut pia peregrinatio; tenetur autem *ad partem*, si materia est divisibilis, et in parte, quae impleri potest, salvatur ratio praecepti. Ratio

¹⁾ Qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit praecepto ecclesiae. Prop. 14. Alexandri VII. Praecepto communionis annuae satisficit per sacrilegam Domini manducationem. Prop. 55. Innocentii XI.

praecepti salvari censetur, si pars, quae praestari potest, ad finem praecepti aliquid confert.

a. Qui integram viam ad peregrinationem ex voto instituendam facere nequit, ad nihil tenetur, quia materia praecepta indivisibilis est. — Qui recitare non potest integrum officium, potest autem unam alteramve horam, ad has partes tenetur, in paucis autem versiculis vel etiam in uno psalmo non salvatur ratio praecepti, ideo ad eorum recitationem non tenetur. — Qui in quadragesima ieiunare nequit, tenetur abstinere a carnibus, si potest.

b. Si quis totam legem implere non potest, dubitat autem, num possit implere partem, plerumque etiam ab implenda parte excusatur, ut e. g. infirmus, qui dubitat, num possit partem officii recitare: alias enim multis scrupulis et anxietatibus ansa daretur.

147. 1. Eodem actu pluribus praeceptis satisfieri potest, nisi constet aliam fuisse mentem legislatoris: nam uno actu totum opus poni potest, quod diversis legibus praecipitur. Mentem autem legislatoris non esse contrariam recte conicitur, si praecepta, quae ad eandem materiam referuntur, ex eodem motivo iniungantur.

Qui officium recitare debet ratione ordinis et ratione beneficii, una recitatione satisfacit; qui tempore paschali sumit viaticum, utriusque praecepto communicandi in paschate et communicandi in morte satisfacit. Cui vero pro poenitentia iniuncta fuit largitio eleemosynae ad pias causas, non satisfacit, si eam det pro eleemosyna ex voto debita: et si cui pro poenitentia imposita fuit auditio sacri, eam implere non potest die festo simul audiendo sacrum ex praecepto ecclesiae debitum, nisi confessarius expresse permiserit, quia diversum est utriusque praecepti motivum.

Nota. His continetur aliqualis norma recte coniiciendi de mente legislatoris, nisi ex adiunctis aliud constet. Sic semper excipienda est *materia iustitiae*: qui enim ex pluribus obligationibus alteri debet centum, non satisfacit, si semel dat centum, quia in debitis iustitiae attenditur aequalitas rei ad rem; sed non potest una solutione centum aequari debitum plurium centum; ideo alia in his est intentio legislatoris. — Item qui votum emisit semel communicandi in honorem alicuius sancti, nequit una communione satisfacere obligationi voti et annuae communionis, licet idem sit utriusque motivum, quia alia censetur fuisse intentio votantis, praeterquam quod novo religionis vinculo se obligare intendisset ad communionem paschalem. — E contrario missa die 2. novembris, quae dicenda est pro defunctis ex praecepto

ecclesiae (ex motivo religionis), dici etiam potest pro stipendio accepto ex iustitia), quia constat legislatorem id permittere.

2. Eodem tempore pluribus praeceptis satisfieri potest: *a.* nisi opera praecepta se invicem impendant; *b.* nisi legislator opera diverso tempore ponenda intenderit. Hinc eodem tempore aliquis missam praeceptam audire et horas recitare vel poenitentiam iniunctam implere potest.

Cui pro poenitentia impositae sunt duae vel tres missae, eas absolute eodem tempore, dum simul celebrantur in pluribus altaribus, audire potest, quia ad plures simul attendere potest; ordinarie tamen mens confessarii erit, ut poenitens missas successive, non eodem tempore audiat.

148. Quando impleri debeat. 1. Si legi implendae *determinatum fuit tempus*, illud certe observandum est; quodsi tempore praescripto lex observata non fuit, cessat obligatio, si tempus determinatum fuit *ad finiendam obligationem*, non cessat autem, si determinatum fuit *ad urgendam obligationem*. Utrum tempus ad finiendam an vero ad urgendam obligationem determinatum sit, ab intentione legislatoris dependet, quae ex fine aut ex verbis legis aut ex consuetudine eruitur.

Qui non ieiunavit die vigiliae, non tenetur alio die ieiunare; qui die dominica non audivit sacrum, non tenetur illud audire die sequenti, quia determinatio temporis addita est ad finiendam obligationem. Qui autem tempore paschali non suscepit sacram communionem, tenetur postea eam suscipere; qui die statuto debitum non solvit, illud solvere tenetur postea, quia determinatio temporis addita non est ad finiendam obligationem.

2. *Tempore, quo urget praeceptum*, *a.* hoc quodcumque observari potest e. g. sacra communio toto tempore paschali sumi potest; *b.* qui autem lege iam urgente praevidet impedimentum eam postea implendi, legi prius satisfacere debet, nisi praevideat se durante adhuc obligatione a lege fore exemptum; *c.* qui tandem lege nondum urgente praevidet impedimentum illam implendi, non tenetur praeverttere tempus legis, etsi eam implere possit.

Qui ergo tempore paschali serius s. communionem sumere nequit, tenetur prius; qui autem tempore paschali non potest, non tenetur ante tempus paschale communicare. — Qui serius horas recitare nequit, tenetur prius; sed anticipare non tenetur, etsi praevideat se postero die officium recitare non posse. — Qui die festo post horam sextam sacro interesse nequit, tenetur illud audire ante horam sextam, modo praebeatur occasio. — Qui die, quo celebratur festum particulare, ante tempus ad sacrum audiendum aptum advenerit in locum, ubi non celebratur festum, non tenetur antea sacrum audire.

3. Non potest impleri praeceptum eo *tempore, quo ipsum non urget*, nisi praeceptum eiusmodi sit, ut paulo ante obligationem totum opus praescriptum poni possit.

Qui missam audit die sabbati, nequit implere praeceptum dominicale, quia missa die dominico audienda praecipitur. — Qui mane ante ordinationem recitat, officium, ad quod post ordinationem demum tenetur, satisfacit obligationi, quia officium eo die recitandum praecipitur. Item qui missam audit in loco, ubi nullum celebratur festum, et postea se confert ad locum, in quo celebratur festum universale de praecepto, non tenetur ibi denuo missam audire, quia obligationi eo die missam audiendi iam satisfecit¹⁾.

Quaestio octava.

De cessatione obligationis.

Obligatio legis, manente ipsa lege communi, in particulari casu tripliciter cessare potest: *a.* per causas a lege deobligantes; *b.* per dispensationem; *c.* per privilegium.

Articulus primus.

De causis a lege deobligantibus.

149. Notiones. Causae a lege deobligantes aliae sunt eximentes, aliae excusantes seu impediētes. *Eximentes*

¹⁾ Cf. *Lugo*, De euchar. disp. 16. sect. 2. n. 39 s. *Tamburini*, De communione c. 5. § 2. n. 4 ss.

illae dicuntur, per quas aliquis desinit esse subiectum legis, ut si quis se recipit extra territorium, quod lege afficitur, vel si per privilegium a lege eximitur; causae igitur eximentes a legis obligatione prorsus immunem constituunt. Causae *excusantes* seu *impedientes* eae dicuntur, propter quas aliquis, etsi maneat subiectum legis, eam tamen observare non tenetur, ut si quis propter infirmitatem vel propter arduum laborem a ieiunio excusatur. Duplex quaestio hic tractanda est: *a.* de causis a lege excusantibus et *b.* de appositione causarum a lege deobligantium.

150. De causis a lege excusantibus. *Causae* ab observatione legis *excusantes* sunt ignorantia et impotentia tum physica tum moralis. Ignorantiam invincibilem et impotentiam physicam ab obligatione legis excusare, manifestum est: ad impossibile enim nemo tenetur. Immo ex natura legis constat, impotentiam quoque moralem seu grave damnum vel incommodum, quod per accidens cum observatione legis coniunctum est, ab eius obligatione excusare (n. 116). Sed cum leges sint diversae speciei, iam quaeritur, *num in quavis lege gravis metus seu grave damnum vel incommodum ab observatione eius excuset.*

1. A *lege naturae negativa* non excusat ne quidem periculum mortis: haec namque lex prohibet, quod in se et intrinsecus malum est; atqui ne ad mortem quidem vitandam licet facere, quod in se malum est ut blasphemare, peierare, mentiri.

2. A *lege affirmativa* sive divina sive humana non excusat ne quidem periculum mortis, si eius violatio cederet *a.* in damnum commune; *b.* in extremum damnum spirituale hominis particularis; *c.* in odium Dei aut religionis vel in contemptum ecclesiae.

Ratio *primi* est, quia bonum commune praeferendum est bono vitae hominis privati; ideo parochus tempore pestis etiam cum periculo vitae tenetur suis parochianis adesse.

Ratio *secundi* est, quia ordinata caritas exigit, ut supremum bonum spirituale proximi praeferatur proprio bono temporali vitae;

ideo tenemur cum periculo vitae conferre baptismum puero moribundo.

Ratio *terti* est, quia, qui facit, quod in odium Dei et religionis vel in contemptum ecclesiae exigitur, eo ipso consentit intentioni praeipientis et contemnit Deum vel ecclesiam, id quod in se malum est. Ideo non licet carnes comedere die prohibito, si id in contemptum ecclesiae exigitur, etsi sub comminatione mortis¹⁾.

3. Dentis hisce casibus *damnum vel incommodum proportionate grave* a lege tum naturali affirmativa tum positiva divina tum humana excusat.

Ratio *primi* est, quia, cum hae leges non sint in singulis casibus absolute necessariae, Deus non censetur velle obligare cum gravissimo incommodo. Ideo non tenemur cum periculo vitae aut gravis mali depositum servare, votum implere, proximo extremam necessitatem corporalem patienti succurrere, rem iniuste ablatam restituere.

Ratio *secundi* est, quia, cum harum legum materia ad ordinem servandum non sit necessaria, Deus non censetur earum observationem cum tanto rigore exigere, etsi eam exigere posset. Ideo Christus ipse excusat Davidem, qui in periculo gravis mali comedit panes propositionis laicis iure divino prohibitos²⁾. Item non tenemur cum gravissimo incommodo externo integre confiteri.

Ratio *terti* est, quia lex humana moraliter impossibilis non obligat, immo legislatori humano nec competit potestas ferendi eiusmodi leges nimis difficiles (n. 116).

In singulis autem praeceptis determinandum est, quantum debeat esse damnum vel incommodum, ut ab eorum observatione aliquis excusetur, quia diversa praecepta sunt diversae gravitatis diversique rigoris. In genere affirmari potest, leges negativas gravius obligare quam affirmativas, divinas gravius quam humanas.

151. De appositione causarum a lege deobligantium. *Notiones.* a. Causae a lege deobligantes apponi dicuntur *directe*, si unice vel saltem principaliter ea intentione ponuntur, ut quis a legis observatione se deobliget; et apponi dicuntur *indirecte*, si ex alio fine apponuntur, licet impossibilitas implendae legis praevideatur.

¹⁾ Cf. 2. Mach. 6, 18 ss.

²⁾ Matth. 12, 3. 4. coll. cum 1. Reg. 21.

b. Insuper causa *proxime impediens* dicitur, si lex iam actu aut post breve tempus urget, et dicitur *remote impediens*, si solum post notabile tempus urget. Quando autem causa censeri debeat proxime et quando remote impediens, non regula generali, sed potius ex prudentum iudicio et ex praxi timoratorum ratione habita gravitatis legis et frequentiae obligationis determinari debet.

Qui sabbato vespere vel die festo iam inchoato auditioni missae impedimentum ponit, causam proxime impediens ponit, qui feria sexta id facit, causam remote impediens ponit. Impedimentum, quod obligationem legis aliquot dierum spatio praecedat, ordinarie remote impediens censetur.

152. Principia. 1. Licitum est legi etiam directe et proxime apponere *causas eximentes*: lex enim obligat quidem ad sui observationem, quamdiu eiusdem subditi sumus, at non obligat, ut legis subditi maneamus.

Ideo quilibet in eum statum vel locum se transferre potest, in quo lex non obligat, excepto duplici casu, quo id expresse prohibitum est, quoad reservationem et quoad legem de clandestinitate matrimonii. Potest ergo unusquisque licite e loco, ubi est ieiunium, ire in locum, ubi ieiunium non est, ne debeat ieiunare.

2. Non licet legi *directe* apponere causam sive proxime sive remote *impedientem*: qui enim legi directe apponit causam impediens, legem explicite violare intendit; at qui nunquam licita est expressa voluntas legem violandi. quamdiu quis subditus est legi.

3. Semper licitum est legi *indirecte* apponere causam *remote impediens*, quia legislator non censetur velle, ut subditi iam multo ante obligationem legis teneantur praevidere et omittere omne id, quod observationem legis impediatur: esset enim incommodum nimis grave; quare nulla peculiaris ratio requiritur, ut quis iter suscipere possit e. g. feria quinta vel sexta, etsi praevideat, se non posse sequenti dominica missam audire.

4. Sine iusta causa non licet legi *indirecte* apponere causam *proxime impediens*: qui enim tenetur ad legem, tenetur etiam cavere impedimenta proxime impediens.

Ex causa proportionate gravi autem licet legi indirecte apponere causam proxime impediendam: qui enim hoc facit, legem non violat, sed eius violationem permittit; atqui id ex iusta causa licitum est. Dicitur: *ex causa proportionate gravi*, itaque:

a. Quo gravior est lex vel quo rarius eius obligatio reddit, eo citius incipit obligatio futuram legis observationem non reddendi impossibilem. Sic potest quis sabbato mane, non autem sabbato vespere, multo minus summo mane diei festi recreationis causa iter suscipere vel venatum exire, si praevideat se non posse audire sacrum.

b. Quo gravior est lex et quo propinquius ea urget, eo gravior debet esse causa, ob quam impedimentum observationi eius licite apponi possit. Sic non licet ipso die ieiunii recreationis causa venari et sic ad ieiunandum se impotem reddere; licet autem ex graviore causa id facere; at pridie diei ieiunii licet etiam recreationis causa venationi vacare cum praevisione postero die ieiunium impossibile fore.

c. Multo gravior causa requiritur, ut quis frequenter vel continuo se impotem reddat ad servandam legem, quam ut semel tantum aut raro id fiat. Hinc certe non licet toto tempore autumnali sabbato mane venatum exire cum praevisione sequenti die auditionem missae fore impossibilem, etsi id semel vel iterum liceat.

Articulus secundus.

De dispensatione legis¹⁾.

153. Notio. 1. *Dispensatio* definitur relaxatio legis in particulari casu a legitima auctoritate facta. Per dispensationem ergo manente legis obligatione quoad reliquos, ex voluntate superioris quoad particulares aliquas personas eius obligatio aufertur.

a. *Dispensatio* est *actus inrisdictionis*, qui actu voluntatis exercetur; quare superior dispensationem concedere non potest, nisi sciens et volens; valet autem dispensatio metu extorta, modo superior voluntatem dispensandi habuerit, quia metus non tollit voluntarium, nec lex positiva eiusmodi dispensationem irritam declarat.

b. Differt a *licentia*, qua lex non relaxatur, sed potius adimpletur: licentia enim locum habet, quando lex aliquam rem non absolute, sed

¹⁾ Stiegler, Dispensation, Dispensationswesen und Dispensationsrecht im Kirchenrecht (Mainz, Kirchheim 1901).

solum sub condicione prohibet, ne scilicet sine consensu superioris fiat. Sic si lex prohibet, ne religiosus domo egrediatur sine superioris licentia, is, qui licentiam petit, non petit legis relaxationem, sed legem observat. Differt a *declaratione*, qua indicatur aliquem casum particularem a lege excipiendum esse. Declaratio sine ulla potestate a quovis privato fieri potest, sic medicus declarare potest aliquem a ieiunio excusari, si merito iudicat ieiunium ei ob debilitatem nocere posse. Differt a *privilegio*, quod ex se perpetuum et non semper contra legem est, dispensatio econtra ex se ad tempus conceditur et semper contra legem est.

c. Discrimen inter dispensationem et licentiam eo potissimum cernitur, quod nunquam valet *praesumpta dispensatio*, valet autem *praesumpta licentia*. Cuius rei *Suarez* hanc rationem assignat. Ubi aliquid prohibetur, ne fiat sine licentia, actio non est simpliciter prohibita, sed solum ne fiat sine consensu superioris, qui consensus ex communi usu etiam praesumi potest. At ubi dispensatio requiritur, actio ipsa prohibita ideoque mala est, quare per actum voluntatis ipsius superioris prohibitio et malitia auferri debent¹⁾.

2. Dispensatio *effectum sortitur* eo momento, quo petenti conceditur; attamen ut hic licite dispensatione uti possit, ei vel per litteras vel per internuntium notificari debet, ne praesumens dispensationem se exponat periculo legem frangendi, si forte concessa non fuisset.

154. Divisio. Ex multis dispensationis divisionibus una solum notanda est, cum aliae e. g. debita et non debita, valida et invalida ex ipsis terminis intelligantur, ea scilicet, qua dividitur in *obreptitiam*, si in petitione falsum quid asseritur, et in *subreptitiam*, si reticetur, quod manifestandum erat. Saepius autem hae voces indiscriminatim adhibentur.

Nulla existit necessitas in petitione allegandi dispensationem negatam prius ab eodem superiore vel ab alio superiore, antecessore vel ab inferiore. Num sit subreptitia petitio, si dispensatio negata a s. pontifice non allegatur in petitione ad episcopum directa disputant quidem; at negandum est, nisi s. pontifex expresse in aliquo casu restringat episcopi facultatem²⁾.

¹⁾ Cf. De legibus l. 6. c. 13. n. 20.

²⁾ Cf. *Lehmkuhl*, Casus consc. I. n. 125.

§ 1. *De potestate dispensandi.*

155. Quis dispensare possit. 1. Legislator propria potestate dispensare potest in lege propria et in lege praedecessorum suorum: sicut enim obligatio legis per voluntatem legislatoris inducitur, ita per eandem voluntatem etiam aufertur.

2. Inferior in lege superioris dispensare nequit, nisi ab eo potestatem vicariam acceperit. Superior autem hanc potestatem ea solum condicione communicare censetur, ut dispensatio fiat *ob iustas causas*.

3. *Potestas* dispensandi, cum sit favor, late interpretanda est, *dispensatio* autem, saltem particularis, cum sit odiosa, strictae est interpretationis; attamen dispensatio integrae communitati concessa, quandoque censetur favorabilis et proinde latae interpretationis.

Qui accepit potestatem dispensandi a ieiunio, etiam ab abstinencia dispensare potest, quia ieiunium pleno sensu acceptum utrumque comprehendit; qui vero dispensatus est a ieiunio, non item ab abstinencia dispensatus est, quia haec in illo non necessario continetur.

156. In quibus legibus dispensare possit. 1. *Summus pontifex* dispensare potest: *a. potestate propria in omnibus legibus ecclesiasticis* tum generalibus tum particularibus, sive latae sunt a concilio sive ab alio pontifice sive ab apostolis; *b. potestate vicaria in quibusdam legibus divinis*, in quibus scilicet obligatio iuris divini a voluntate humana dependet ut in votis, in iuramentis, in matrimonio rato non consummato et in professione religiosa. In aliis autem legibus divinis solum voluntatem supremi legislatoris interpretari seu declarare potest.

2. *Episcopus* potestate propria dispensare potest in omnibus legibus et statutis dioecesis suae; potestate vicaria ordinaria etiam in quibusdam legibus universalibus ecclesiae, sed in particulari casu tantum, ergo nec cum tota communitate nec illimitate in perpetuum; potestate tandem vicaria delegata in iis, pro quibus specialem a s. pontifice facultatem accepit.

a. Potestate ordinaria dispensare potest in sequentibus casibus:

α. In dubiis, num res indigeat dispensatione: in his enim aut in cautelam dispensare aut declarare potest legem non obligare: etenim proprie non requiritur dispensatio, cum licitus sit usus opinionis probabilis.

β. In casibus frequenter occurrentibus ut in ieiunio, abstinentia, horis canonicis, festis, quin etiam in votis et iuramentis non reservatis: nimis enim durum esset fidelibus, si in casibus adeo frequentibus semper ad s. sedem recurrere deberent; consuetudo hanc potestatem confirmat.

γ. In casibus urgentis necessitatis, quando periculum est in mora ut in impedimentis matrimonii, in irregularitatibus, in votis reservatis: hoc enim exigit bonum commune.

δ. Si in lege dicitur indefinite *dispensari posse*: sic enim implicite facultas dispensandi traditur.

ε. Si in iure expresse conceditur facultas dispensandi ut in proclamatione bannorum et in irregularitatibus occultis (excepto homicidio¹⁾).

b. Praeter has facultates ordinarias episcopi plerumque habent alias *extraordinarias* ex speciali summi pontificis concessione *delegatas* ad tres, ad quinque, ad decem aut plures annos.

Ordinarias facultates episcopi aliis *delegare* possunt, de extraordinariis idem dicendum videtur, nisi eis in indultis adempta sit haec potestas, tum quia delegati sunt summi pontificis, tum quia delegati sunt ad universitatem causarum.

3. *Parochus* potestate *vicaria ordinaria* dispensare potest *in legibus universalibus ecclesiae levioribus et frequenter occurrentibus* ut in ieiunio, in abstinentia et in operibus die festo prohibitis, etsi facilis esset ad episcopum recursus, sed solum in particularibus casibus. Cum tamen haec potestas dispensandi derivetur a consuetudine, ad determinandum eius ambitum in singulis regionibus attendendum est ad usum dioecesis.

Parochi hanc suam potestatem utpote ordinariam etiam aliis *delegare* possunt: ideo e. g. capellanus delegari potest ad concedendam dispensationem ab abstinentia, ab operibus servilibus etc.

4. *Praelati regulares* potestate *vicaria ordinaria* cum subditis suis dispensare possunt *in nonnullis legibus universalibus ecclesiae*: recitandi officium, ieiunii, abstinentiae, operum servilium, librorum prohibitorum et irregularitatum,

¹⁾ Cf. *Concilium trid.* sess. 24. c. 1. 6.

sed in particularibus casibus tantum¹⁾, quia in subditos suos potestatem quasi-episcopalem habent.

a. Praelati regulares dicuntur, qui in ordine exempto iurisdictionem exercent, cuiusmodi sunt superiores ordinis universi, singularum provinciarum et singularum domorum (superiores locales: priores, guardiani, rectores).

b. Quia in subditos *potestatem quasi-episcopalem* habent, in illos generatim eam potestatem exercere possunt, quam episcopi in suos dioecesanos iure ordinario (non item vi specialium facultatum) exercent. *Generatim:* quia in nonnullis casibus ampliorem, in aliis strictiorem potestatem habent quam episcopi, quod indicabitur, ubi de singulis praeceptis sermo erit.

5. *Confessarii* dispensare *non possunt*, nisi potestatem delegatam ad id acceperint. Ubi autem existit sufficiens causa, doctrinaliter declarare possunt, poenitentes in peculiaribus eorum circumstantiis ad observandam legem non teneri.

Si facultas delegata dispensandi conceditur *confessario ab oratore eligendo*, nihil impedit, quominus orator variare et uno iam electo alium eligere possit, qui prioris dispositionem aut confirmet aut corrigat. Haec enim censetur esse intentio s. Poenitentiariae facultatem concedentis, quia potestas pro foro conscientiae concessa sequitur naturam huius fori, in quo poenitens libere alium confessarium adire potest²⁾.

157. Quos episcopi dispensare possint. Cum dispensatio sit actus iurisdictionis, patet ab iis dispensari non posse *nisi subditum*. In specie vero haec notanda sunt:

1. Episcopus dispensare potest: *a.* cum *subditis suis*, etiamsi extra dioecesim versentur; *b.* cum iis, qui in dioecesi *quasi-domicilium habent*; *c.* cum *vagis*, quamdiu in dioecesi versantur; *d.* cum *peregrinis*, qui in casu necessitatis ad proprium episcopum recurrere non possunt, idque ex tacito consensu proprii peregrinorum episcopi.

Peregrini per se in legibus communibus, in votis vel iuramentis dispensari non possunt ab episcopo loci, in quo morantur, quia non sunt eius subditi, in quos proinde iurisdictionem exercere non potest; quodsi igitur valide dispenseantur, id solum ex delegatione proprii pere-

¹⁾ S. C. C. 17. dec. 1725.

²⁾ Cf. *Schmalzgrueber*, Titl. XVI. n. 243. *Sanchez*, De matrimonio l. 8. disp. 27. n. 40.

grinorum episcopi fieri potest. Hic autem potestatem dispensandi delegare non censetur sicut potestatem absolvendi, excepto casu, quo ad proprium episcopum recurri non potest, quia ad absolvendum requiritur praesentia poenitentis, dispensari autem potest etiam absens. Quare in casu necessitatis, ubi nimirum indigent dispensatione, ad proprium autem episcopum recurrere non possunt, hic facite consentire censetur.

2. Cum *religiosis exemptis* episcopi proprie dispensare non possunt, cum non sint eorum subditi; attamen cum superiorum consensu religiosi uti possunt dispensationibus episcopalibus e. g. in abstinentia vel ieiunio.

3. Dispensatio concedi potest *absenti*, quin etiam *ignoranti* et absolute loquendo etiam *invito*; verum ordinarie ad validam dispensationem requiritur consensus seu acceptatio eius, cum quo dispensatur: gratia enim et beneficium non conceditur nisi volenti, id quod praesertim valet de dispensationibus matrimonialibus. Quilibet dispensationem petitam acceptare censetur, nisi de contraria voluntate constet.

a. Confessarius habens potestatem dispensandi etiam cum *peregrinis* dispensare potest, sive potestatem habet a summo pontifice sive ab episcopo: neuter enim censetur delegare potestatem ad certas personas restrictam, sed potestatem, quae se extendat ad omnes, quos ipsi delegantes dispensare possunt.

b. Facultas dispensandi, quae alicui conceditur tamquam *confessario*, in eos tantum valet, in quos iurisdictionem habet: et potestas, quae alicui conceditur tamquam *missionario*, valet pro toto tempore, quo missionibus habendis destinatus est, etsi actu non occupetur in danda missione.

158. Num habens potestatem dispensandi cum aliis secum ipse dispensare possit. Qui habet potestatem generalem (non pro particulari casu) sive ordinariam sive delegatam dispensandi cum aliis, dispensare potest etiam secum ipse, idque *directe*: dispensatio enim non est actus iurisdictionis contentiosae nec iurisdictionis voluntariae, qua obligatio iniungitur, sed iurisdictionis voluntariae, qua gratia conceditur; ad actus vero huius iurisdictionis non requiritur persona distincta.

Qui generalem dispensandi facultatem habet, omnium consensu potest etiam secum ipse dispensare. Hanc tamen dispensationem non

omnes eodem modo explicant. Alii censent superiorem solum *indirecte* secum dispensare posse, idque duplici modo. Vel enim cum tota communitate dispensat; quodsi tota communitas a lege solvitur, aequitas postulat, ut etiam illius caput ab ea solvatur. Vel superior alicui concedit facultatem dispensandi, et deinde ipse ab eo petit dispensationem. Ad hanc sententiam amplectendam ducuntur hocce argumento: dispensatio est actus iurisdictionis; nemo autem in semetipsum exercere potest iurisdictionem, quia exercitium iurisdictionis subditum adeoque personam distinctam exigit. Nihilominus alii rectius contendunt superiorem *directe* secum dispensare posse, quia ad gratiam conferendam non requiritur persona distincta.

159. *Num summus pontifex dispensare possit in lege divina.* — In lege divina *positiva* dispensare nequit, eam vero *authentice* declarare et interpretari potest (n. 100). Quoad legem divinam *naturalem* certum est summum pontificem quandoque auferre illius legis obligationem: reipsa enim dispensat, ut dici solet, in votis et iuramentis, in matrimonio rato et in professione religiosa. Verum haec non est proprie dicta dispensatio in lege naturae, sed potius ablatio condicionis, a cuius existentia obligatio legis naturae in particulari casu dependet; hac ergo condicione ablata cessat etiam obligatio (n. 95). ~

Ut hoc declaretur, notanda sunt ea, quae sequuntur:

1. Obligationes legis naturae sunt duplicis generis, aliae singulos afficiunt independenter ab actu voluntatis humanae ut Deus colendus, parentes honorandi, non mentiendum etc.: aliae vero singulos afficiunt solum dependenter ab actu voluntatis humanae, eiusmodi sunt obligationes, quae ex contractibus, votis, iuramentis oriuntur.

2. In obligationibus primi generis summus pontifex dispensare nequit; in obligationibus secundi generis proprie non dispensat, quia obligationem legis naturalis (votum esse implendum, promissum esse servandum) non relaxat, sed pro potestate, qua utitur in voluntatem humanam, permittit, ut actus voluntatis, quo obligatio legis naturalis in particulari casu inducta est, mutari seu retractari possit, quo facto ipsa obligatio in hoc individuo cessat. Sed quia obligatio contracta est erga Deum, actus voluntatis humanae inducens obligationem non pro arbitrio, sed solum Deo consentiente (i. e. existente iusta causa) mutari et retractari potest. Dum ergo summus pontifex ex iusta causa dispensat, ipse declarat Deum in mutationem voluntatis consentire.

3. Ex his patet summum pontificem habere potestatem dispensandi in lege naturali divina aliud non significare, nisi s. pontificem

declarare posse, quando Deus in mutationem voluntatis, ex qua orta est obligatio legis, consentiat. Deus autem s. pontificem hac potestate instructum esse voluit, quia id fidelibus non solum expedit, sed quandoque plane necessarium est. Considerata enim hinc rerum mundanarum inconstantia, inde hominum imprudentia et inconsideratione non raro fit, ut obligationes ex voluntate humana contractae hominibus magis nocivae quam utiles sint¹⁾.

§ 2. De causis dispensationis.

160. Necessitas causae. Si petitur dispensatio, *causae dispensationis* allegari debent. Causae istae gravitati legis debent esse proportionatae; quaenam autem sint sufficientes, iudicio prudenti dispensantis relinquendum est; attamen non adeo graves esse debent, ut per se a lege excusent: etenim in hoc casu opus non esset dispensatione.

Fieri potest, ut lex ob aliquam causam impediendam aut certo aut probabiliter non amplius obliget; non solum in primo, sed etiam in hoc secundo casu opus non est dispensatione, cum obligatio legis sine dispensatione cesset. Si vero legi obstent causae impediendae, quae per se quidem ab obligatione legis non excusant, quae tamen certe aut saltem probabiliter sufficiunt, ut superior dispensare possit, opus est dispensatione.

Num superior existente iusta causa dispensare debeat.

1. Dispensatio existente iusta causa quandoque debita est sive ex praecepto sive ex iustitia.

Casus, in quibus debita est dispensatio, hi enumerari solent: *a.* si ius commune vel praeceptum particulare exigit, ut ob eam causam dispensetur; *b.* si necessarium est ad bonum commune, quo in casu iustitia (legalis) exigit, ut dispensetur, sic ob necessitatem ecclesiae debita esse potest dispensatio ab interstitiis; *c.* si necessarium est ad bonum spirituale petentis, ob quam causam dispensatio in votis potest esse debita; *d.* si necessarium est ad avertendum grave damnum vel publicum scandalum, sic debita esse potest dispensatio a proclamationibus matrimonii.

2. Negata dispensatione, etsi iniuste id factum fuerit, non licet contra legem agere. Quodsi negata fuerit ab inferiore, patet recursus ad superiorem; et si superior quo-

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 406 ss.

que eam negaverit, servanda est lex, nisi tanta sit observationis difficultas, ut haec per se a lege observanda excuset.

161. Distinctio causarum. 1. Causae dispensationis aliae sunt *internae*, quae oriuntur ex difficultate observandi ipsam legem, ut si ob debilitatem a ieiunio dispensatur¹⁾: aliae *externae*, quae oriuntur ex adiunctis personae dispensandae vel personae dispensantis vel ex bono communi.

a. Causae externae dispensandi sunt dignitas petentis aut superioris, utilitas communis aut privata, solutio pecuniae in utilitatem ecclesiae²⁾. Et sane concedi solet dispensatio ad remunerandum meritum alicuius personae, ut persona ecclesiae devinciatur, ad prospiciendum necessitati vel utilitati personae, ad ostendendam liberalitatem vel benignitatem ex parte legislatoris etc.

b. Quodsi quandoque dispensatio concedi dicitur *sine causa*, id intelligendum est sine causa interna, aut sine alia causa externa praeter solutionem pecuniae. Ubi nempe videatur deesse alia causa dispensandi externa, pro dispensatione imponitur eleemosyna in pium opus impendenda, quo bonum ecclesiae promoveatur. In hoc casu utilitas ecclesiae est causa dispensandi.

2. Causae dispensationis aliae sunt *motivae* (finales), quae per se sufficiunt ad concedendam dispensationem, aliae *impulsivae*, quae per se non sufficiunt ad concedendam dispensationem, motivas tamen adiuvant, ut facilius concedatur dispensatio. Ergo illis non existentibus superior non dispensasset; his non existentibus tamen dispensasset.

162. Principia. 1. Qui potestate *propria* dispensat, etiam sine causa *valide* dispensare potest, quia obligatio legis prorsus ab eius voluntate dependet; qui autem potestate *vicaria* dispensat, sine causa valide dispensare nequit:

¹⁾ Nonnullae leges ut e. g. lex integritatis in confessione ita sunt comparatae, ut natura sua magnam difficultatem habeant; haec difficultas in particulari casu ab observatione legis non excusat. Aliae leges ut e. g. lex ieiunii pariter natura sua aliquam sed non adeo magnam difficultatem habent. Quodsi in particulari casu difficultas haec magna est, ea per accidens cum observatione legis coniungitur, etsi interna sit, et proinde ab observatione legis excusat (n. 116).

²⁾ Cf. s. *Alphonsus* n. 195.

superior enim non censetur concedere inferiori facultatem dispensandi sine iusta causa (n. 155).

2. Ad *licite* dispensandum semper requiritur *causa* aut certo aut saltem probabiliter *sufficiens*. Qui potestate propria sine causa dispensat, committit vitium acceptionis personarum, ideoque graviter non peccat nisi forte ratione scandali vel damni aliorum; qui autem potestate vicaria sine causa dispensat, in materia gravi graviter peccare potest, quia abutitur potestate sibi concessa. In dubio, num causa sufficiat, non solum ipse legislator sed etiam inferior legislatoris tum valide tum licite dispensationem concedit, alias superiori nimium onus iniungeretur.

Si inferior in lege superioris dispensans per errorem existimat, causam esse sufficientem, dispensatio valida est: in casibus enim dubiis de sufficientia causae concessa est potestas valide dispensandi, etsi causa reipsa non sit sufficiens, ne oriri possint scrupuli circa valorem dispensationum: quodsi vero per errorem existimat adesse causam, cum reipsa nulla adsit, invalida est dispensatio.

3. Ut valida sit dispensatio, requiritur, ut una saltem causa motiva sit *vera*: dispensatio enim conceditur hac condicione: *si preces veritate nitantur*, quia superior non censetur sine causa dispensare velle, etsi id per se posset; levis tamen causae ceteroquin verae exaggeratio, dispensationem non reddit invalidam.

a. Sufficit, ut causa vera sit eo tempore, quo conceditur dispensatio, etsi vera non sit tempore, quo petitur: preces enim nituntur veritate, quando conceditur dispensatio. Num etiam vera esse debeat tempore, quo ponitur actio, ad quam licite ponendam impetrata fuit dispensatio, pendet tum ab ipsa lege tum ab intentione dispensantis, ut ex infra dicendis patebit.

b. Invalida est dispensatio, si causa vera quidem est tempore, quo petitur, non autem tempore, quo conceditur dispensatio, quia preces veritate non nituntur. Nihil refert, utrum bona an mala fide in petitione falsitas irrepperit.

c. Pariter invalida est dispensatio, si causa vera non est tempore, quo petitur et conceditur, vera autem tempore, quo communicatur dispensatio: *non enim firmatur tractu temporis, quod ab initio non subsistit*.

4. Si in petenda dispensatione *mala fide* falsitas exprimitur vel veritas celatur, invalidum est rescriptum, et

quidem (saltem pro foro externo) quoad omnes suas partes; quodsi *bona fide* falsitas exprimitur vel veritas celatur, rescriptum invalidum non est, nisi error versatur circa causam motivam¹⁾.

Probabilis est sententia, quae docet, pro foro interno rescriptum invalidum esse solum quoad eam partem, in qua dolus occurrit, non item quoad partem ab illa prorsus distinctam²⁾.

5. Non solum is, qui sine causa dispensat, sed etiam is, qui sine causa dispensationem petit, illicitè agit, quia dispensantem inducit ad rem illicitam; qui tamen utitur dispensatione valida, sed illicitè petita, non peccat: qui enim valide dispensatus est, non tenetur legem observare. In dubio, num causa sufficiat, licet dispensationem petere, alias subditis nimium onus imponeretur, cum eiusmodi dubia, quae solvi nequeant, crebro occurrant.

§ 3. De cessatione dispensationis.

Dispensatio iam concessa cessare potest: *a.* revocatione dispensantis; *b.* cessatione causae; *c.* renuntiatione dispensati; *d.* morte concedentis.

163. Revocatione dispensantis. *a.* Qui dispensavit *potestate propria*, dispensationem etiam sine iusta causa *valide* revocare potest: obligationem enim, quam dispensando abstulit, semper iterum valide imponere potest.

Dispensatio *in voto* semel absolute concessa a nullo superiore valide revocari potest. Item dispensatio, qua unico actu *inhabilitas* vel impedimentum e. g. irregularitas vel impedimentum matrimonii penitus aufertur, si semel absolute concessa est, revocari nequit.

Qui *potestate vicaria* dispensavit, ex iusta causa dispensationem revocare potest; sine iusta causa revocatio *invalida* est: qui enim potestate vicaria dispensat, sicut solum secundum voluntatem superioris dispensationem concedere, ita etiam solum secundum eiusdem voluntatem

¹⁾ C. Super litteris 20. De rescriptis (I. 3).

²⁾ Cf. Sanchez, De matrimonio l. 8. disp. 21. n. 70.

dispensationem revocare potest; sed revocatio sine iusta causa contra eius voluntatem esse censetur.

b. Ad *licite* revocandam dispensationem semper requiritur iusta causa; revocatio tamen facta sine iusta causa venialem culpam non excedit.

164. Cessatione causae. Duplex casus distingui debet¹⁾:

1. Si causa motiva *cessat totaliter ante concessionem dispensationis*, non valet dispensatio.

2. Si causa motiva *cessat totaliter post concessionem sed ante usum saltem completum dispensationis*, distinguendum est. Si superior dispensare intendit *absolute*, non cessat dispensatio; quodsi superior dispensare intendit sub conditione: *si causa perdurat*, cessat dispensatio. Ad discernendum, utrum superior absolute an sub conditione dispensaverit, auctores hanc regulam tradunt²⁾:

a. Si dispensatio habet *effectum successivum* ut in lege abstinentiae, in lege recitandi officium divinum. cessante causa cessat dispensatio, cum superior supponi non possit sine causa dispensare velle.

Requiritur autem, ut causa *certe* cessaverit; qui ergo ob infirmitatem ab abstinentia vel a divino officio dispensatus est, dispensatione uti potest, donec perfecte convaluit.

b. Si dispensatio habet *effectum totum simul* ut in irregularitatibus, in impedimentis matrimonii. cessante causa non cessat dispensatio, quia lex per dispensationem semel ablata reviviscere nequit, nisi per voluntatem legis-

¹⁾ Exemplo in hac quaestione sit Bertha, quae petit dispensationem a voto castitatis ad contrahendum matrimonium ex duplici causa, ut proles concepta legitimetur, ut facilius sublevari possit Berthae mater annosa. Iam finge aut matrem aut prolem aut utramque mortuam esse matrimonio nondum contracto. — Clericus, qui dispensationem a titulo ordinationis accepit ob paupertatem, manet dispensatus, etsi ante ordinationem ei dives hereditas obveniat. — Caius ob morbum a recitatione officii et a ieiunio quadragesimali dispensatus est; iam finge morbum durante quadragesima penitus cessasse.

²⁾ Cf. *Suarez*, De leg. l. 6. c. 20. n. 18.

latoris; huius autem voluntatis nullum indicium assignari potest.

α. Sunt, qui hunc casum excipiant: si quis dispensationem obtinuit a voto castitatis, ut possit inire matrimonium *ad legitimandam prolem*, et proles ante matrimonium moritur: etenim si legitimatio prolis unica causa dispensationis sit, matrimonium licite iniri non posse, nisi dependenter ab illa causa tempore matrimonii existente¹⁾. Verum alii censent dispensationem etiam in hoc casu valere; etsi enim proles post dispensationem factam moriatur, impedimentum tamen vel obligatio voti semel ablata non reviviscit²⁾.

β. Si causa et usus dispensationis simul cessant, e. g. si quis a voto castitatis dispensatus fuit, ut matrimonium inire possit ad legitimandam prolem, et paulo post initum matrimonium decedit altera pars, aliud matrimonium inire potest, nisi dispensatio pro uno tantum matrimonio data fuerit: si enim dispensatio illimitate facta est, per eam simpliciter aufertur obligatio voti, qua ablata ulteriori matrimonio nihil obstat.

165. Renuntiatione dispensati. α. Dispensationi factae quilibet renuntiare potest, nisi renuntiatio cedat in damnum aliorum; ut autem per renuntiationem cesset dispensatio concessa, superiori innotescere ab eoque acceptari debet: obligatio enim per voluntatem superioris ablata non potest denuo oriri, nisi per voluntatem eiusdem superioris. β. Non-usus dispensationis per se non est signum renuntiationis: non-usus enim simul consistere potest cum voluntate postea utendi dispensatione; qui ergo dispensatus est a ieiunio vel a divino officio, potest dispensatione uti, etsi obtenta iam dispensatione per aliquod tempus officium recitaverit vel ieiunaverit.

Neque actus contrarius per se renuntiationis signum est; sic si quis dispensatus ad matrimonium ineundum cum Bertha ducit Semproniam, hoc ipso non renuntiat dispensationi acceptae.

166. Morte dispensantis tum solum cessat dispensatio, si concessa fuit hac vel simili clausula: *ad nostrum arbitrium* vel *donec placuerit*, quia morte concedentis desinit quodcunque eius beneplacitum atque arbitrium; non

¹⁾ *Lehmkuhl* II. n. 173.

²⁾ *Laymann* l. 1. tr. 4. c. 22. n. 15.

cessat autem, si data fuit absolute aut hac vel simili clausula: *donec revocetur*, quia est gratia facta; gratia autem facta non expirat morte concedentis, etsi nondum executioni mandata fuerit, nisi ex terminis concessionis aliud constet.

De formula tamen *ad beneplacitum nostrum* notandum est eam saepe adhiberi tamquam aequivalentem formulae *usque ad revocationem*, atque in hunc sensum *S. C. Ep. et Reg.* 19. iun. 1866 in particulari casu decidit facultates datas sub hac formula morte episcopi concedentis non cessare¹⁾.

Num liceat uti dispensatione extra dioecesim. Non licet uti dispensatione, quae in lege communi generali indulto pro tota dioecesi concessa est: haec enim aeque ac praeceptum commune territorialis est; dispensatione autem particulari, quae ex speciali causa personae singulari concessa est, ubique terrarum uti licet, quia haec personae inhaeret, cui concessa est, eamque comitatur.

Articulus tertius.

De privilegio.

167. Definitio. 1. Privilegium *obiective* consideratum est lex privata specialem favorem contra vel praeter ius commune concedens.

a. Privilegium rationem *legis* habet, quia est *norma*, secundum quam aliquis ex concessione superioris permanenter operari potest contra vel praeter ius commune, praesertim vero, quia tota communitas tenetur agnoscere privilegium et privilegiatum non impedire, quominus eo utatur.

b. Lex *privata* dicitur, quia non conceditur toti communitati, sed vel uni personae vel parti communitatis, quae ipsa lege tenetur.

2. Privilegium *subiective* consideratum est facultas specialis et permanens a superiore in favorem concessa contra vel praeter ius commune.

a. *Permanens* dicitur, quia non datur ad actum transeuntem vel ad breve tempus sicut dispensatio aut facultas generatim accepta,

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* V. n. 355.

sed quia natura sua quandam stabilitatem habet, etsi non semper sit perpetuum. *A superiore concessa*, quia privatus non potest privilegia concedere, sed solum licentias dare, nec contra legem.

b. Privilegium a dispensatione differt: α . dispensatio solum est contra legem, privilegium potest etiam esse praeter legem; β . dispensatio plerumque ad actum transeuntem conceditur, privilegium vero est facultas stabilis et permanens; γ . dispensatio concedi potest aut integrae communitati aut singulari personae sive physicae sive morali: privilegium solum personae singulari sive physicae sive morali conceditur. Dispensatio ergo singulari personae concessa a privilegio contra legem plerumque non differt.

168. Divisio. Privilegia multipliciter dividuntur.

1. *Ratione materiae*: *a.* in privilegia *contra legem*, si per illa alicui legi derogatur, ut est exemptio a solvendis tributis; et *praeter legem*, si per illa nulli legi derogatur, ut est potestas dispensandi; *b.* in privilegium *favorabile*, quod privilegiato affert commodum, nulli autem incommodum ut privilegium dicendi missam in oratorio privato; et *odiosum*, quod uni affert commodum, alteri vero incommodum ut exemptio a solvendis tributis, ab ordinarii iurisdictione.

2. *Ratione subiecti*, cui conceditur, in privilegium personale et reale. *Personale* confertur directe et immediate alicui personae ratione sui ipsius ob scientiam, dignitatem etc. Hoc personam sequitur et cum ea expirat ut potestas absolvendi a censuris. *Reale* directe et immediate confertur non personae sed rei, a qua in personam redundat. Hoc privilegium adhaeret rei, cum ea transit ad personam, ad quam res pertinet, et cum re etiam expirat.

Nomine *rei* intelligitur non solum res corporea ut ecclesia vel monasterium, sed etiam res incorporea ut persona moralis (collegium, communitas), munus, dignitas, status, qualitas a persona separabilis ut doctoratus etc. Huc e. g. pertinent indulgentiae annexae ecclesiae, altari, cruci, rosario etc., insuper privilegia concessa variis communitatibus (ordinibus religiosis, confraternitatibus) vel diversis statibus (clericis, episcopis etc.).

3. *Ratione causae*, ob quam confertur, in *gratiosum*, quod ex mera gratia, in *remuneratorium*, quod intuitu ali-

cuius meriti aut servitii a privilegiato vel aliis e. g. parentibus praestiti conceditur, et in *onerosum*, quod interveniente aliquo pacto ad obtinenda servitia conceditur.

4. *Ratione modi*, quo conceditur, in privilegium datum *motu proprio*, quod conceditur sine petitione, et datum *ad instantiam*, ad quod concedendum superior inducitur precibus supplicantis.

5. *Ratione finis*, ob quem conceditur. in privilegium *commune*, quod communitati primo et per se in bonum communitatis conceditur, adeo ut eius usus cedat in bonum communitatis ut privilegium canonis, quod clericis, aut exemptionis, quod ordinibus religiosis concessum est, et in privilegium *privatum*, quod personae privatae vel etiam communitati, sed in bonum singulorum conceditur.

169. De concessione privilegii. 1. Privilegium concedere potest solus legislator aut eius successor aut utriusque superior, sive est privilegium contra sive praeter legem. Etenim si est contra legem, solus legislator subditum a lege eximere potest, et si est praeter legem, solus legislator communitati imponere potest obligationem privilegiiatum in usu privilegii non impediendi.

2. Privilegium concedi potest vel *directe* per legitimum superiorem, vel *indirecte* per communicationem privilegiorum, quando scilicet privilegium uni concessum etiam ad alterum extenditur, sic existit communicatio privilegiorum inter quosdam ordines religiosos.

3. Privilegium *contra legem* concedi potest solum *subdito*, quia concessio haec est actus iurisdictionis, qui solum in subditos exerceri potest; privilegium autem *praeter legem* etiam aliis *non subditis* concedi potest, dummodo materia sit subiecta legislatori privilegium conferenti, quia haec concessio habet rationem donationis, cuius etiam non subditus capax est.

4. Ut privilegium *validum* sit, non requiritur *iusta causa* illud concedendi, quia mere a voluntate legislatoris dependet, num aliquem velit a communi lege esse exem-

tum: sed ut privilegium *licitum* sit, requiritur iusta causa. Privilegium enim contra legem sine iusta causa concessum laedit iustitiam legalem et distributivam; et privilegium praeter legem sine iusta causa concessum est actus prodigalitatis, qui illicitus est.

170. De usu privilegii. 1. *Privilegio communi*, quod scilicet principaliter in bonum commune concessum est, unusquisque uti tenetur nec ei renunciare potest, quia non licet agere quidquam contra bonum commune; huiusmodi sunt privilegia communia clericorum, episcoporum, regularium etc.

2. *Privilegio privato*, quod *personae privatae* in bonum privatum concessum est, per se nemo uti tenetur, sicut nemo tenetur uti iure suo, quia privilegium datur ut favor, non ut onus; per accidens tamen eo tenetur uti privilegiatus, si non-usus in damnum alterius cederet, ut si quis nollet uti facultate absolvendi a reservatis.

Si sacerdos infirmus, qui domo exire non potest ad celebrandum, privilegium accepit instituendi oratorii privati, non tenetur illud instituere, ut diebus dominicis et festis celebrare possit; et si oratorium erexit, in rigore non tenetur diebus praeceptis celebrare, sed ab audiendo et celebrando sacro excusatur¹⁾.

3. *Privilegio privato*, quod *communitati* datum est in bonum singulorum, singuli renunciare non possunt, sed sola communitas id potest; singuli autem per se non tenentur eo uti, per accidens tamen ad id teneri possunt, tum si superior legitimus usum privilegii singulis iniungit, tum ratione conformitatis cum aliis.

171. De interpretatione privilegii. 1. Privilegium *favorabile* est *late* interpretandum, nunquam vero tam late illud interpretari licet, ut interpretatio fiat iniusta aut ob similitudinem rationis ad personas vel causas extendatur in privilegio minime comprehensas.

¹⁾ Cf. *Lehmkuhl*, Casus consc. I. n. 128 ss.

2. *Privilegium odiosum*, quatenus est odiosum, est *strictè* interpretandum; restrictio tamen non debet esse tanta, ut privilegium reddatur inutile.

Privilegium tamen odiosum late interpretandum est: *a.* si a superiore motu proprio concessum est; *b.* si datum est in favorem cultus divini; *c.* si datum est alicui ordini vel communitati religiosae. Ratio huius ultimi est, quia tale privilegium censetur esse remuneratorium pro servitiis praestitis et proinde maxime favorable.

3. In interpretatione privilegii cuiuscunque semper servanda est proprietas verborum, etsi modo iuxta latiorrem, modo iuxta strictiorem significationem accipienda sint: privilegia enim non plus operantur, quam verba significant.

172. De cessatione privilegii. Privilegium aequè ac dispensatio cessat *cessante causa*, ob quam datum est. Insuper:

1. *Ipso facto* cessat privilegium: *a.* *Interitu personae*, cui concessum est privilegium personale, vel *interitu rei*, cui adiectum est privilegium reale; requiritur autem, ut res penitus destruat: si enim ecclesia vel altare vel confraternitas in alium locum transfertur, transfertur etiam privilegium. *b.* *Elapso tempore*, si privilegium ad tempus, et *cessante condicione*, si privilegium sub condicione datum fuerat.

2. *Non-usu* aut *usu contrario* et quidem spatio temporis, quod ad praescriptionem sufficiat, cessat privilegium, quod iuri aliorum adversatur. Quae enim lege statuta sunt de amissione iuris ope praescriptionis, valent etiam de privilegiis, quae aliis oneri sunt. Alia autem privilegia, quae solum privilegiato favorem conferunt, quin in aliorum gravamen redundant ut celebrandi ante auroram, non cessant ne per non-usum quidem longissimi temporis.

Etiam per *abusum* amittitur privilegium. Ille dicitur abuti privilegio, qui ex eo sumit occasionem peccandi. Abusu tamen non per se et ipso facto, sed plerumque eatenus tantum amittitur privilegium, quatenus concedenti praebetur iusta causa illud revocandi.

3. *Renuntiatione* libera atque expressa ex parte privilegiati.

a. Ut valeat renuntiatio, requiritur, ut privilegio renuntiare possit. Atqui unusquisque renuntiare potest privilegio, quod solum in suum favorem concessum est; at particularis persona renuntiare non potest privilegio, quod principaliter in favorem ecclesiae vel alicuius communitatis concessum est. Ideo clericus non potest renuntiare privilegio canonis, ne quidem pro se ipso.

b. Renuntiatio vel est *tacita* vel *expressa*. Illa fit non-usu aut usu contrario. Ut valida sit renuntiatio expressa, debet concedenti esse nota ab eoque approbari: cum enim solus legislator possit legem imponere, privilegiatus alias non afficeretur denuo obligatione legis.

4. *Revocatione* expressa vel tacita concedentis vel successoris vel superioris eius.

a. *Revocatio expressa* fit per clausulas revocatorias legi insertas, qua ratione a concilio tridentino facta est revocatio multorum privilegiorum.

Clausulae derogatoriae sunt duplicis generis, generales: *non obstantibus privilegiis*, et speciales: *non obstantibus quibuscunque privilegiis, non obstantibus privilegiis etiam speciali mentione dignis* et eiusmodi. Per clausulam generalem non revocantur: α. privilegia remuneratoria, qualia censentur privilegia religiosorum; β. privilegia concessa cum clausula, quod non revocentur nisi eorum specialis mentio fiat; γ. privilegia a concilio generali concessa. Per clausulam specialem vero etiam haec revocata censentur.

b. *Revocatio tacita* fit per novam legem, qua revocantur omnia privilegia contraria in iure communi contenta, etiam sine clausula revocatoria.

Ut per novam legem revocetur privilegium, praesumi debet legislatorem nosse privilegium; iam vero nosse censetur privilegia, quae continentur in iure communi; privilegia autem specialia, quae in iure communi non continentur, ignorare censetur. Ideo per novam legem revocantur privilegia in iure communi contenta, at non revocantur privilegia specialia, nisi eorum specialis mentio fiat.

5. *Morte concedentis non cessat privilegium*: ex generali enim regula gratia facta per mortem concedentis non extinguitur. Morte ergo concedentis cessat privilegium in

duplici casu: *a.* si concessum fuit ad tempus vitae concedentis vel cum clausula *ad beneplacitum nostrum*; *b.* si continet gratiam faciendam et res adhuc est integra.

Quaestio nona.

De cessatione legis.

Tripliciter lex ipsa cessare potest: *a.* per abrogationem vel derogationem; *b.* per cessationem finis; *c.* per consuetudinem contrariam.

173. De abrogatione. 1. *Abrogatio* est totalis ablatio legis per ipsum legislatorem facta; *derogatio* est partialis legis ablatio.

2. Legem omnino abrogare vel ei ex parte derogare non potest nisi ipse legislator vel eius successor vel superior: sicut enim existentia legis a voluntate legislatoris dependet, ita etiam eius cessatio.

3. Lex abrogari potest vel declarando legem aliquam iam vi obligandi carere, vel ferendo novam legem. quae legi praeexistenti prorsus contraria sit.

174. De cessatione finis. 1. *Declarationes.* *a.* Finis seu causa motiva legis cessare potest *adaequate*, si tota ratio, quae legislatorem impulit ad legem ferendam, cessat, vel *inadaequate*, si una tantum ratio cessat, dum alia manet.

b. Finis legis adaequatus cessare potest *universaliter* seu pro maiore parte communitatis, vel *particulariter* seu pro singulari persona tantum.

c. Finis legis *contrarie* cessare dicitur, quando observatio eius est nociva vel nimis difficilis vel prorsus in-

utilis; et dicitur *negative* cessare, si finis legis in casu particulari non existit, legis observatio tamen nec nociva, nec impossibilis nec prorsus inutilis (pro communitate) est.

Si e. g. prohibitio legendi librum pravum observari non potest sine detrimento fidei, quia fides defendi non potest, nisi legatur liber, finis legis cessat contrarie; cessat *negative* si lectio solum legenti nullum damnum affert.

2. *Principia.* a. Cessante causa motiva *adaequate* et *universaliter* cessat ipsa lex: si enim finis legis cessat, lex fit inutilis ideoque nulla.

b. Cessante causa motiva *inadaequate* non cessat lex, quia lex nondum est inutilis.

c. Si finis legis in casu particulari cessat *contrarie*, cessat lex, sed si finis legis cessat *negative* tantum, lex non cessat.

Ratio est: si finis legis contrarie cessat, iure uti possumus epikia; quodsi finis legis solum *negative* cessat, bonum commune exigit, ut lex, quae propter bonum commune lata est, ab omnibus observetur: etenim nisi ab omnibus observari debeat, brevi efficaciam amittit, quia multi putantes finem legis pro ipsis cessasse legem non observarent et suo exemplo plures alios seducerent. Insuper si singulorum iudicio permittatur, num in particulari casu periculum damni cesset, eiusmodi leges propter periculum hallucinationis plerisque inutiles forent.

Sententia, quae tenet cessare legem, quando finis eius mere *negative* cessat, et quam nonnulli auctores (*Tamburini*) probabilem habent, in praxim non deducitur, quia probabilitate carere videtur. Sic nunquam omittitur proclamatio matrimonii, etsi nullum sit invalidi matrimonii periculum; item non permittitur lectio libri prohibiti, ubi pro persona particulari nullum timeatur perversionis periculum¹⁾. Ratio illius sententiae est haec. Sicut lex universaliter cessat, si finis legis pro tota communitate cessat, quia lex facta est inutilis, ita lex particulariter cessare debet, ubi finis legis pro persona particulari cessat, quia observatio legis pro hac persona est inutilis. Verum haec ratio probabilitate caret, quia observatio legis, quae pro persona particulari est inutilis, pro communitate utilis, quin etiam necessaria est ideo legislator censetur urgere legem, cuius finis *negative* tantum cessat

¹⁾ Cf. s. *Alphonsus* n. 199.

Quaestio decima.

De consuetudine.

175. Definitio. Vox *consuetudo* dupliciter accipitur: *a. causaliter* pro actibus a communitate frequenter repetitis; *b. formaliter* pro iure, quod accedente legislatoris consensu ex illis oritur. Hinc consuetudo formaliter *definiri* potest ius quoddam seu lex introducta diuturno communitatis usu approbante eo, qui curam illius communitatis habet.

Probe notandum est discrimen, quod intercedit inter consuetudinem (derogatoriam) et praescriptionem iuris, quaecum consuetudo quandoque confunditur: alia enim principia consuetudinem, alia praescriptionem regunt, quare non eadem utrobique condiciones requiruntur. Praesertim vero *a.* ad praescriptionem bona fides requiritur, ad consuetudinem non requiritur; *b.* ad praescriptionem consensus illius non requiritur, contra quem praescribitur, ad consuetudinem vero consensus legislatoris requiritur; *c.* ad praescriptionem tempus modo longius modo brevius a lege determinatum requiritur; ad consuetudinem inducendam tempus quidem ordinarie requiritur, at iudicio prudentum determinandum, quod tamen ultra decennium non protenditur.

176. Divisio. 1. Ratione extensionis in *universalem* seu generalissimam, quae in universa ecclesia viget; in *generalem* (in se particularis est), quae in tota aliqua provincia viget; in *specialem*, quae in societatibus minoribus, sed tamen perfectis i. e. legum capacibus viget; et in *specialissimam*, quae a personis privatis et societatibus imperfectis, quae nempe legis non sunt capaces observatur. Patet hanc non habere rationem legis, sed ad instar privilegii esse tantum facultatem aliquid agendi vel omittendi¹⁾.

2. Ratione relationis ad legem in consuetudinem *contra* legem, quae legem existentem aut omnino aut saltem ex

¹⁾ Cf. Wernz I. n. 187.

parte aufert: *praeter* legem, quae novam legem inducit; *secundum* legem, quae legem existentem ipso usu confirmat vel interpretatur.

a. Ex hac divisione patet triplicem esse consuetudinis effectum: α. interpretandi legem; β. inducendi novam legem; γ. abrogandi legem existentem.

b. De duplici tantum consuetudine hic agendum est: α. de consuetudine *derogatoria* seu contra legem et β. de consuetudine *obligatoria* seu *praeter* legem.

Articulus primus.

De consuetudine derogatoria.

177. Eius vis derogatoria. 1. Consuetudinem ecclesiasticam, de qua sola hic agitur, habere vim *abrogandi* legem constat ex iure canonico, quod consuetudini hanc efficaciam expresse tribuit¹⁾. Et sane eadem est vis consuetudinis et legis; lex autem posterior abrogare potest priorem; ergo etiam consuetudo id potest, modo debitis vestita sit condicionibus.

2. Consuetudo abrogare non potest legem *naturalem*, quia haec est immutabilis, nec legem positivam *divinam*, quia vis consuetudinis ab auctoritate humana derivatur, nempe a consensu legislatoris humani; atqui auctoritas humana nihil potest contra legem divinam; sed abrogare solum potest legem *ecclesiasticam*.

Etsi consuetudo non habeat vim abrogandi *legem divinam*, eam tamen *interpretari* i. e. indicare potest, quomodo lex ex mente legislatoris intelligenda et observanda sit. Haec tamen consuetudo, interpres legis divinae, regi debet infallibili iudicio ecclesiae, quae sola est authentica interpres institutionum et mandatorum Christi.

¹⁾ C. Quum tanto (11) fin. *De consuetud.* (I. 4), cuius ultima verba haec sunt: „licet etiam longaevae *consuetudinis* non sit vilis auctoritas, non tamen est usque adeo valitura, ut vel iuri positivo debeat praeiudicium generare, nisi fuerit *rationabilis et legitime sit praescripta*“.

3. Nulla est *lex ecclesiastica*, quae contraria consuetudine abrogari non possit: textus enim iuris probantes consuetudinem sunt prorsus universales.

Ergo legitima consuetudo abrogare potest etiam:

a. Legem expresse prohibentem contrariam consuetudinem.

Manentibus quidem iisdem adiunctis, ob quae prohibita fuit consuetudo, haec vim obtinere nequit, quippe quae tunc esset irrationabilis; mutatis autem hisce adiunctis nihil impedit, quominus contraria consuetudo vim legis accipiat, quia rationabilis esse et per consensum legislatoris approbari potest¹⁾.

b. Legem irritantem: lex enim irritans abrogari potest per aliam legem; ergo etiam per consuetudinem, quae eiusdem est auctoritatis.

Ideo etiam impedimenta matrimonii irritantia iuris humani per legitimam consuetudinem contrariam abrogari possunt.

c. Consuetudinem aliquam existentem.

Ergo consuetudo universalis abrogare potest consuetudinem universalem, et consuetudo particularis particularem; universali autem consuetudini particularis derogare potest ex parte, in eo scilicet loco in quo particularis consuetudo invaluit.

178. Condiciones, quae requiruntur, ut consuetudo legem abroget:

1. *Consensus legislatoris*; sufficit autem *consensus legalis*.

a. Lex enim induci non potest nisi auctoritate legitima, quae quidem nequit esse voluntas populi consuetudinem exercentis, sed solum voluntas ipsius legislatoris.

Ex quo patet consensum legislatoris esse veram causam efficientem consuetudinis, quae legitimum valorem habeat.

b. Ut consuetudo vim legis obtineat, non requiritur consensus personalis, sed sufficit *legalis*: nihil enim impedit, quominus legislator lege universali statuatur, consuetudinem debitae qualitatis praeditam vim legis habere; quod si legislator fecerit, consuetudo vim legis accipit sine ulteriore consensu; id autem ipso iure statutum est²⁾.

¹⁾ Paucorum theologorum doctrina, contra decreta disciplinaria concilii tridentini nullam admitti consuetudinem, sufficientibus argumentis demonstrari nequit. Cf. *Biederlack*, Die Gewohnheiten gegen die Disziplinardekrete des Trienter Konzils. (Zeitschrift für kath. Theol. VI. (1882) S. 438 ff.) *Wernz* I. n. 194.

²⁾ C. Quum tanto (11) fin. *De consuetud.* (I. 4).

α. Consensus potest esse *personalis*, quo superior ipse, aut *legalis* quo ius vel lex universalis consuetudinem approbat. *Personalis* supponit cognitionem consuetudinis, *legalis* eam non exigit. Consensus *personalis* est *expressus*, si legislator dat licentiam inducendi consuetudinem, et est *tacitus*, si legislator consuetudinis conscius ei non resistit, cum facile resistere posset. Quare consuetudo, quam legislator prudenti silentio tantummodo tolerat, vim legis per consensum *personalem* obtinere nequit.

β. *Consensus legalis* definiri solet praevia approbatio facta per voluntatem universalem in iure expressam approbandi quamcunque consuetudinem debitis condicionibus vestitam.

γ. Si pro consuetudine habetur *consensus personalis* etiam *tacitus* tantum, non requiritur legitimum tempus ad consuetudinem inducendam, sed statim cessat obligatio legis.

2. Ex parte *materiae*, ut consuetudo sit *rationabilis*.

Ut sit *rationabilis*, non requiritur, ut sine peccato inchoetur: qui enim consuetudinem legi contrariam inducunt, initio plerumque peccant; nec requiritur, ut sit *positive rationabilis*, i. e. ut speciali ratione commendetur vel ut lege contraria melior atque perfectior sit; sed sufficit, ut *negative rationabilis* sit, i. e. ut nulla ratione (nec iure naturali nec iure divino) reprobetur, nec licentiam et occasionem peccandi praebeat, nec corruptelam morum contineat, ideoque aliquo modo conferat ad bonum commune.

3. Ex parte *communitatis*: *a.* ut consuetudo inducatur a communitate, cui lex imponi possit, qualis est regnum, provincia, civitas, dioecesis, parochia (non autem familia aut persona privata), ordo religiosus et probabiliter etiam ordinis religiosi provincia; *b.* ut exerceatur a maiore communitatis parte: consuetudo enim inducitur a communitate ex consensu principis; atqui solum maior pars communitatem moraliter repraesentat.

4. Ex parte *actuum*: *a.* ut sint *liberi*, i. e. ut neque ex metu neque ex errore vel ignorantia procedant: nam sine consensu populi non potest per consuetudinem lex stabiliri; iste autem consensus deest, si actus non sunt liberi; *b. legitimo tempore praescripti*: nam ius ipsum certam durationem consuetudinis requirit, ut legalem valorem habeat: *nisi sit legitime praescripta*; *c. facti cum intentione se a lege deobligandi*. Ad hoc autem non requiritur, ut communitas legem saltem initio cognoscat eamque nihilo-

minus non observet, sed sufficit, ut cum opinione legem non existere eam bona fide non observet. Quocirca id, quod fideles ex inconsideratione vel levitate omittunt, nunquam vim legitimae consuetudinis obtinere potest.

α. Quantum tempus ad inducendam consuetudinem requiratur, nullibi reperitur definitum. Ut consuetudo *obligatoria* vim legis obtineat, *decennium* requiritur et sufficit; ut consuetudo *derogatoria* valorem habeat, *quadraginta* anni requiruntur, e recentioribus autem theologis complures opinantur *decennium* sufficere¹⁾.

β. Supposito *dubio positivo* circa consuetudinem, adeo ut ex una parte vere probabile sit omnia haberi, quae ad legitimam consuetudinem inducendam requiruntur, et pari modo ex altera parte probabile sit aliquid eorum deesse, quae ad legitimam consuetudinem requiruntur, ita distinguendum est: *a.* in dubio circa consuetudinem *praeter legem* consuetudo nondum obligat: dubium namque est, num consuetudo vim legis obtinuerit; lex autem dubia non obligat; *b.* in dubio circa consuetudinem *contra legem* lex non amplius obligat: eo enim, quod consuetudo contraria probabiliter a lege deobligat, ipsa lex facta est dubia, lex autem dubia non obligat.

Articulus secundus.

De consuetudine obligatoria.

179. Eius vis obligandi. 1. Consuetudinem vim habere inducendi legem eo constat, quod ex iure supra allegato consuetudo rationalis et legitime praescripta vim legis habet.

Lex per consuetudinem introducta vocatur *lex non scripta*, ut distinguatur a lege scripta, quae expressa legislatoris ordinatione constituitur et promulgatur.

2. Consuetudo imponere potest quaecunque legem: praeceptivam, irritantem, immo etiam mere poenalem: consuetudo enim efficere potest, quod efficit ipsa lex; atqui lex quaecunque obligationem imponere potest.

Constat legem *omnes* clericos in sacris constitutos ad recitationem officii obligantem et nonnulla impedimenta matrimonii dirimentia ut impedimentum disparitatis cultus consuetudine inducta esse.

¹⁾ Cf. *Benedictus XIV.* De synodo l. 13. c. 5. n. 4. *Wernz* I. n. 190. IV.

180. Condiciones requisitae. Ut consuetudo obligatoria vim legis accipiat, eadem *condiciones* requiruntur, quae ad legem per consuetudinem abrogandam:

a. consensus legislatoris saltem legalis, sine quo obligatio imponi nequit;

b. materia rationabilis, quae scilicet ad bonum commune conferat, proindeque a legislatore lege lata praecipari possit;

c. communitas, quae capax sit, cui lex imponatur;

d. actus a communitate libere exerciti i. e. neque ex metu neque ex errore vel ignorantia, sed cum cognitione nullam circa hanc materiam existere legem;

e. exerciti cum intentione se obligandi; quocirca ea, quae a fidelibus ex mera devotione exercentur ut terna salutatio angelica, vim consuetudinis obligatoriae obtinere nequeunt;

f. legitime praescripti.

Num nova lex auferat contrarias consuetudines vigentes.

Constitutionibus pontificiis addi solent *clausulae*, quibus consuetudines contrariae reprobantur; atqui de his clausulis notari debet: *a.* Lex universalis aufert contrariam consuetudinem universalem, at non aufert consuetudines particulares, nisi addatur clausula, quae consuetudinem contrariam vigentem reprobet. *b.* Haec clausula: *non obstante quacunque consuetudine* aufert omnes consuetudines praeter immemorales¹⁾, at non impedit originem novae consuetudinis contrariae. *c.* Clausula: *non obstante quacunque consuetudine etiam immemoriali* omnes prorsus consuetudines contrarias aufert, at originem novae consuetudinis contrariae neque ipsa impedit. *d.* Clausula legi

¹⁾ Consuetudo *immemoralis* ea est, cuius initii memoria non existit. Non dicitur: cuius initii cognitio non existit; ideo consuetudo immemoralis esse potest, etsi eius initia ex historia probe nota sint, modo eius existentia hominum nunc viventium memoriam (sexaginta circiter annos) transcendat.

addita: *exclusa quavis consuetudine contraria in futurum* difficiliorem quidem reddit consuetudinem novae legi contrariam, at eius originem non omnino impedit: etenim haec ipsa clausula est lex disciplinaris; atqui de ratione legis disciplinaris est, ut admittat consuetudinem contrariam¹⁾.

¹⁾ Cf. *Aichner*, Compendium iuris eccles.⁹ (Brixinae. Weger. 1900) p. 31 ss.

Lib er q u a r t u s.

De conscientia¹⁾.

Quaestio prima.

De natura conscientiae.

Articulus primus.

De conscientia in genere.

181. Definitio. *Conscientia moralis* est: iudicium mentis de moralitate actionis proxime practicum, quod quidem iudicium dictamen (conscientiae) vocari solet.

a. Denotat actum mentis, qui non simplici apprehensione, sed iudicio continetur: conscientia enim dicitur scire atque nescire eiusque munera sunt: testificari, dirigere, obligare, accusare, laudare et huiusmodi, quae quidem solum de iudicio affirmari possunt.

b. Non tamen omne iudicium mentis nomine conscientiae insignitur, sed illud tantum, quod versatur circa bonitatem vel malitiam moralem actionis humanae: nullum enim aliud iudicium obligare, accusare, laudare etc. dicitur.

c. Iudicium mentis, quod pro obiecto habet actionis humanae moralitatem, aliud est *remote practicum* seu *speculaticum*, quod actiones

¹⁾ *S. Thomas* I. II. q. 19. *S. Alphonsus* l. 1. tr. 1. n. 1—89. *Sporer-Bierbaum*, Theologia mor. decalog. (Paderbornae. Typographia bonifac. 1897) I. tr. 1. n. 1—109. *Renter*, Theolog. mor. pr. 1. tr. 2. n. 59 ss. *Bouquillon* l. c. p. 2. n. 253 ss. *Lehmkuhl* I. n. 41 ss. *Ballerini-Palmieri*, Opus theolog. mor.³ (Prati. Giachetti. 1898) I. n. 130—235. *Simar*, Das Gewissen und die Gewissensfreiheit² (Freiburg. Herder. 1902).

in abstracto et in genere respicit, ut furtum esse vitandum, egeno esse succurrendum; aliud *proxime practicum* seu simpliciter *practicum*, quod refertur ad actiones morales in concreto et in particulari hic et nunc ponendas simul cum omnibus adiunctis, in quibus reperiuntur, et voluntatem agentis immediate dirigit, e. g. hanc rem a me non esse auferendam utpote alienam, huic homini nunc mihi esse subveniendum utpote egeno; non illud sed hoc vocatur conscientia.

182. Synteresis. A conscientia distinguenda est *synteresis*, quae definiri solet habitus primorum principiorum moralium. Est igitur synteresis quaedam proprietas intellectus, qua hic magna facilitate cognoscit universalissima principia moralia seu suprema principia legis naturalis. Deinde vero synteresis etiam ipsa haec principia significat.

a. Eiusmodi principia sunt e. g. bonum faciendum, malum vitandum; quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; supremum numen colendum est; promissa servanda sunt; praecepta impleri debent et alia suprema principia legis naturalis. Ex his principiis universalibus scientia moralis deducit veritates, quas ipsa docet, e. g. bonum faciendum est; sed miseris subvenire bonum est; ergo miseris subveniendum est.

b. Veritates tum synteresis tum scientiae moralis *universales* sunt; conscientia econtra versatur circa singularem actionem nunc ponendam, eius proinde dictamina *particularia* sunt, immediate tamen ex veritatibus scientiae moralis, mediate ex veritatibus synteresis deducta.

c. Ideo dictamen conscientiae semper est conclusio alicuius syllogismi, cuius maior continet legem moralem, minor actionem hic et nunc ponendam, cui lex applicatur, et conclusio exhibet convenientiam vel inconvenientiam actionis cum lege, e. g. furtum est illicitum; haec actio est furtum; ergo haec actio mihi non est licita.

183. Conscientiae vis. 1. Conscientia est *norma proxima et interna actionum moralium*: voluntas enim, cum sit potentia caeca, indiget convenienti directione; atqui directionem voluntas accipere solum potest a conscientia: nam illa potentia, a qua voluntas naturaliter in suis operationibus dependet, est ratio; ratio autem, quae in particulari casu dictat, hoc esse faciendum, quia bonum, illud omittendum, quia malum, est conscientia. Dicitur regula *proxima*, quia voluntati magis propinqua est quam lex, et dicitur regula *subiectiva et interna*, ut distinguatur a lege, quae est norma obiectiva et externa.

Ergo, quod probe notandum est, actiones humanae suam^q bonitatem aut malitiam moralem (formalem) non sumunt a norma moralitatis vel a lege, ut in se est, sed a lege, prout per dictamen conscientiae voluntati proponitur seu a conscientia; quare absque ratione de praeteritis actionibus bona fide positus anguntur, qui postea audiunt eas fuisse peccaminosas.

2. Conscientiae vere *convenit vis obligandi*: legi enim vere proprieque dictae convenit vis obligandi; ergo etiam conscientiae, quae non est nisi lex ad singulas actiones humanas applicata. Eadem est igitur vis obligatoria conscientiae, quae est legis; et quoniam omnis obligatio legis a voluntate Dei est derivanda, conscientia tum *voluntas Dei* tum *vox Dei* vulgo neque inepte appellatur.

Quoniam autem Deus voluntatem suam nobis manifestat per rationem nostram suapte natura fallibilem, dictamen conscientiae potest esse erroneum; hinc fieri potest, ut sequi teneamur conscientiam malum praecipientem.

184. Divisio. Conscientia multipliciter dividitur:

1. *Ratione actuum*, ad quos refertur, in *antecedentem* et *consequentem*, prouti actus aut mox ponendi aut iam positi sunt; illa iudicat, quid bonum vel malum, quid faciendum vel omittendum sit, haec actum praeteritum approbat vel accusat vel etiam, si id fieri potest, excusat.

a. Iudicium approbans dicitur *testimonium* conscientiae; iudicium accusans et reprobans *remorsus* seu vermis conscientiae.

b. Conscientia antecedens est proxima regula morum, de qua sola nobis hic sermo est, ad quam proinde divisiones pertinent, quae sequuntur.

2. *Ratione obligationis*, quam manifestat, in *praecipientem*, *prohibentem* et *permittentem*.

3. *Ratione assensus* in *certam* et *dubiam*; *probabilem* et *improbabilem*.

4. *Ratione conformitatis cum obiecto* in *veram* et *erroneam*. Erronea subdividitur in *laxam* et *angustam*.

a. *Laxa* illa dicitur, quae levioze de causa rationem peccati aut negat aut minuit. Ad *laxam* reducitur etiam conscientia *cauteriata* (das abgestumpfte Gewissen)¹⁾, quae

¹⁾ Cf. 1. Tim. 4, 2.

ex diuturno habitu peccandi orta etiam peccata gravia parvipendit, et conscientia *pharisaica*, quae magna praecepta parvi, parvas autem et externas observantias magni facit.

b. Angusta illa dicitur, quae levioze de causa rationem peccati affirmat vel auget. Ad angustam reducitur conscientia *scrupulosa*, quae rationem peccati nimis auget, et conscientia *perplexa*, quae ex utraque parte peccatum apprehendit.

Articulus secundus.

De conscientia vera et erronea.

185. Notiones. *a. Conscientia vera*, quae etiam *recta* dicitur, est illa, quae dictat rem, prout in se est, *erronea* illa, quae dictat aliter, ac res in se est.

b. Conscientia erronea alia est *invincibilis* et inculpabilis, cuius error moraliter vinci non potest; alia *vincibilis* et culpabilis, cuius error adhibita morali diligentia deponi potest, sed ex incuria non deponitur.

Conscientia erronea dupliciter potest esse invincibilis, aut quia agenti ne suspicio vel dubium quidem de errore in mentem venit, aut quia orta quidem de errore est dubitatio, attamen ne adhibita quidem morali diligentia error deponi et veritas inveniri potest. Sic is quoque invincibiliter errat, qui dubitans, num tali die sit abstinentia, adhibita morali diligentia ignorat reipsa praeceptam esse abstinentiam. Principium tamen, quod sequitur, solum de priore modo conscientiae invincibiliter erroneae valet; de altero modo infra sermo erit.

186. Principia. 1. *a. Per se* solam conscientiam *rectam* sequi possumus et *b. ubi praecipit vel prohibet* sequi tenemur; *c. per accidens* conscientiam *invincibiliter erroneam* sequi tenemur, ubi praecipit vel prohibet *d. eandemque* sequi sine peccato possumus, ubi aliquid permittit.

Ratio *primi* est, quia sola conscientia recta ordini morali conformis est; ratio *secundi* est, quia non licet contra conscientiam agere, quippe quae sit regula actionum humanarum; ratio *terti* est, quia non licet contra conscientiam agere, etsi erronea sit; ratio *quarti* est, quia

sequens conscientiam permittentem vult actionem, quam iudicat licitam, id quod nequit esse peccatum.

a. Afirmatio supponit eum, qui agit cum conscientia invincibiliter erronea, conservare libertatem. In iis enim, quae vitari nequeunt, non potest ex conscientia erronea committi peccatum, quia actio vel omissio est prorsus involuntaria. Qui putat inhonestas vel blasphemias cogitationes iam esse peccata, non peccat, etsi eiusmodi cogitationes habeat, quia efficere nequit, ut mentem non subeant. Item incarceratus, qui erronee putat se peccare, eo quod omittit sacrum, reipsa non peccat.

b. „Hinc si cui conscientia dictet se teneri ad mentiendum, ut proximo periclitanti subveniat, peccat contra caritatem, si non mentiatur.“ — „Qui putat esse ieiunium, quando non est, ob erroneam conscientiam peccat, si non ieiunet“¹⁾.

c. Qui opus ex se malum ponit, quod ex conscientia erronea existimat esse bonum, non solum non peccat, sed ex multorum sententia opus bonum exercet et suppositis supponendis per illud etiam meretur.

d. Peccatum ex erronea conscientia commissum est eiusdem gravitatis et speciei, ac si ex vera conscientia commissum esset. Qui ergo erronee putans audiendum esse sacrum istud omittit, graviter peccat contra ecclesiae praeceptum et in confessione sufficit dicere: sacrum omisi. Qui percutit hominem erronee putans esse sacerdotem, aequè sacrilegium committit, ac si reipsa sacerdotem percussisset. Si tamen confessarius advertit poenitentem peccasse ex conscientia erronea, eum interroget, num reapse indicaverit se graviter peccare, eumque de rei veritate instituat²⁾.

e. Si ergo conscientia dictet licitum esse furari ad subveniendum pauperi, furtum ex conscientia invincibiliter erronea non esset peccatum.

2. Conscientiam *vincibiliter erroneam*, sive praecipit sive permittit, nec sequi licet nec contra eam agere, sed errorem ante actionem quisque deponere tenetur: agendo enim se exponeret periculo peccandi. Si tamen ageretur de actu bono, quem quis existimat esse praeceptum, posset sequi conscientiam vincibiliter erroneam, nec teneretur errorem deponere.

„Qui putat, sed cum dubio, sibi furandum esse a divite, ut succurrat egenti, peccat, sive cum eiusmodi conscientia furetur, sive non furetur. Debet ergo ante actionem, si fieri possit, errorem deponere inquirendo veritatem“³⁾. — Sed qui cum dubio putat hodie sibi audien-

¹⁾ Gury, Compendium theologiae mor. I. n. 38.

²⁾ Cf. Lugo, De poenit. disp. 16. n. 499 ss.

³⁾ Gury I. c. n. 38.

dum esse sacrum et pergit ad audiendum sacrum, non tenetur inquirens veritatem deponere errorem.

Nota. Ut confessarius dignoscere possit, utrum conscientia fuerit invincibiliter an vincibiliter erronea, interroget poenitentem: *a.* num aliquam indecentiam in actu adverterit vel saltem de eius licitate dubitaverit; *b.* num conscientia ipsi dictaverit aliquem ea de re interrogandum esse. Quodsi utrumque neget, error fuit invincibilis; si alterutrum affirmet, error vincibilis et culpabilis fuit, et quidem graviter culpabilis, si rem, de qua agebatur, ut rem magni momenti apprehenderit.

187. De conscientia laxa. Conscientia *laxa* quandoque *habitum* denotat, illam nempe animi dispositionem, quae tendit in moralem libertatem plus aequo extendendam; si *actum* significat, est iudicium, quod ex leviori motivo iudicat licitum esse, quod illicitum, vel leve peccatum esse, quod grave est. Et conscientia laxa *consequens* est iudicium, quod ex levi motivo iudicat non fuisse grave peccatum, ubi reipsa grave commissum fuit.

Principia. *a.* Ordinarie graviter peccant, qui scienter ex conscientia laxa praeceptum in re gravi transgrediuntur: vel enim confusam gravis peccati cognitionem habent, vel si hanc non habent, qui in re gravi scienter sequuntur conscientiam laxam, scienter se exponunt periculo praeceptum grave violandi. Neque eos excusat error, quo iudicant non esse peccatum, quia error in causa voluntarius est.

Qui nesciunt se esse laxae conscientiae et ad malitiam actionis ne in confuso quidem advertunt, propter ignorantiam a peccato excusantur. Immo etiam ille, qui scit se esse laxae conscientiae, a peccato mortali immunis esse potest, ubi nempe neque ad malitiam actionis neque ad obligationem accuratius in eius malitiam investigandi ne in confuso quidem advertit.

b. In dubio de pleno consensu in peccatum praesumendum est eos plene consensisse, quemadmodum illi, qui timoratae sunt conscientiae, in dubio non consensisse praesumuntur: ex ordinarie enim contingentibus morali certitudine ad particulare factum recte concluditur.

c. Qui laxa conscientia laborat, sub gravi eam deponere tenetur, quia deponere tenetur habituale periculum, in quo versatur, graviter peccandi.

188. De conscientia perplexa. Regulae ab eo servandae, qui conscientiam *perplexam* habet, ex *s. Alphonso* n. 10.) sunt hae:

a. Si sine gravi damno actionem differre potest, tenetur eam differre, donec sapientes e. g. confessarium consuluerit: quilibet enim vitare tenetur, quod putat esse peccatum.

b. Si actionem differre non potest, illud eligere tenetur, quod sibi videtur minus malum: nam vitare potius debet maius quam minus malum e. g. transgressionem legis naturalis quam positivae, si utrumque vitare nequit.

c. Si minus malum discernere non potest, quidquid eligat, non peccat; atque id quidem etsi per errorem existimet se peccare, quia actus, quem ponit, non est voluntarius.

Exemplo sit homo, qui die festo assistens infirmo existimat se peccare, si remaneat, et pariter se peccare, si accedat ad ecclesiam, vel sacerdos, qui sacrum faciens putat se peccaturum, si repetat formam consecrationis, et pariter se peccaturum, si eam non repetat, vel confessarius, qui timet se peccaturum denegando absolutionem, quia poenitentem a sacramentis prorsus absterret, et se peccaturum concedendo absolutionem, quia sacramentum indigno administrat; faciat, quod voluerit: nulla enim existit necessitas peccandi.

Articulus tertius.

De conscientia scrupulosa¹⁾.

189. Notiones. 1. *Scrupulus* est timor peccati ex inani apprehensione ortus. Itaque scrupulus natura sua non est iudicium sanae mentis, sed est timor de peccato ortus ex inani apprehensione mentis perturbatae.

¹⁾ *S. Alphonsus* l. 1. n. 11—18. *Reuter*, Neoconfessarius n. 255 ss. *Stoz*, Tribunal poenit. l. 1. pr. 5. n. 171 ss. *Laymann*, Theologia moral. l. 1. tract. 1. c. 6. *Lacroix*, Theologia moral. l. 1. n. 519 ss. *Scaramelli*, Director. ascet. l. 2. n. 421 ss. *S. Ignatius*, Exercitia spiritualia: Regulae de scrupulis.

Conscientia scrupulosa quandoque habitualement animi dispositionem ad eiusmodi inanes apprehensiones propensam, quandoque actum significat. Hoc sensu conscientia scrupulosa est apprehensio, quae ex inani ratione sive ante sive post factum formidat adesse peccatum, ubi non est.

Conscientia scrupulosa differt *a.* a conscientia *tenera*, quae etiam minimos defectus ut tales cognoscit et ex reverentia erga divinam maiestatem magni facit, probe tamen retenta distinctione inter peccatum mortale et veniale. Differt *b.* a conscientia *erronea*, quae est mentis iudicium, etsi falsum.

2. Scrupulus consistere potest cum conscientia certa de honestate actionis: cum enim ex inani motivo ortus sit, non tollit certam persuasionem. Ideo licet agere cum conscientia scrupulosa, seu licet contra scrupulos agere, modo agens sciat se habere scrupulos eosque esse contemnendos.

a. Non licet quidem contra conscientiam agere; at conscientia scrupulosa, cum sit inanis apprehensio et vanum dubium, non est proprio sensu conscientia.

b. Non licet agere cum dubio practico; at dubium ex scrupulis ortum non est dubium practicum sed vanus timor, qui spernendus est.

190. Causae scrupulorum variae sunt, aliae internae, aliae externae.

a. Naturalis dispositio sive animi sive corporis: indoles melancholica, indoles ad timores et suspiciones propensa, capitis debilitas praesertim in mulieribus, functiones vitae organicae male affectae facile scrupulos progignunt. Scrupuli, qui ex hoc fonte oriuntur, diu durare et vario modo se manifestare solent; insuper non solum in rebus moralibus, sed etiam in aliis vitae humanae actionibus se produnt.

b. Deus scrupulos permittit sapienti providentiae consilio ad determinatum finem obtinendum: vel enim Deus intendit, *α.* ut homines a peccato praeserventur, vel *β.* ut anima a peccatis purgetur, vel *γ.* ut timorem peccati concipiat, vel *δ.* ut ad magna pro Dei gloria praestanda praeparetur. Scrupuli, qui a Deo permittuntur, post aliquod

tempus cessant, horrorem peccati conciliant et cum Deo intimius coniungunt.

Deus proprie et directe auctor scrupulorum dici nequit, cum errorem contineant et animae malum constituent. Directe aut a natura humana per peccatum vitiata aut a malo daemone procedunt, Deus autem eos admittit atque sapientia sua ita moderatur ac dirigit, ut effectum bonum vitae spiritualis producant.

c. Malus daemon permittente Deo scrupulos excitat, ut homini noceat, praesertim vero ut a divinis, ab oratione et ab usu sacramentorum eum avertat. Scrupuli, qui a daemone proveniunt, non eodem modo se manifestant, hominem a virtute retrahunt, in tepiditatem et desperationem coniiciunt.

d. Lectio librorum, qui nimis rigidi, instructiones et consilia confessoriorum et concionatorum, qui in exaggerationes et rigorem propensi sunt, scrupulos progignere possunt.

In iuvenibus et puellis timoratae conscientiae scrupuli de materia sexti praecepti non raro ex mera ignorantia proveniunt. Huiusmodi scrupulosi prudenti instructione de iis, quae ipsis scitu necessaria sunt, frequenter a morbo sanantur.

191. Signa conscientiae scrupulosae: *a.* Si quis putat se peccare in iis rebus, in quibus homines pii et timoratae conscientiae nullum peccatum reperiunt. *b.* Si quis iudicio confessorii non acquiescit, identidem circa eandem rem consilium quaerit, nec tamen obedit, complures consulit et nulli acquiescit. *c.* Si quis in examinandis suis actionibus modum excedit, ad minutissima adiuncta attendit, non solum ad ea, quae fuerunt, sed etiam quae adesse potuerunt, ideoque in confessione minima quaeque explicat. *d.* Si quis confessiones semper de novo repetere conatur. *e.* Si quis preces anxie persolvit, iugiter de novo incipit et saepius repetit. *f.* Si quis externis signis inopportunis utitur ad repellendas tentationes.

192. Remedia scrupulorum. *a.* Considerare scrupulos tamquam morbum animi, id quod revera sunt, et firmum

propositum concipere eos deponendi et remedia adhibendi, quibus removeantur. *b.* Precibus se Deo commendare ad triplicem hanc gratiam impetrandam: consequendi finem, propter quem Deus scrupulos immittit seu immitti permittit; patienter ferendi scrupulorum crucem, quae in timoribus et anxietatibus internis consistit; obtinendi huius mali liberationem, si Deo placuerit. *c.* Scrupulos contemnere, contra illos agere i. e. non facere aut omittere, quod scrupulus ingerit; cogitatione eos non fovere. *d.* Iudicio confessarii acquiescere et eius monitis promte obedire; obedientia praecipuum est huius infirmitatis remedium. *e.* Ante actionem non iudicare aliquid esse peccatum, nisi absque deliberatione certo et evidenter cognoscat esse peccatum, post actionem non iudicare se commisisse peccatum, nisi absque examine certo et evidenter sciat se consensisse. *f.* Nunquam iudicare sibi obligationem incumbere, nisi certo et evidenter eam percipiat. *g.* Nunquam otiosi, sed semper labore praesertim externo occupari; non esse solitarium, ut mens a cogitationibus, quae scrupulos foveant, distrahatur; non uti austeritatibus, quae vires corporis debilitent, sed in omnibus servare temperantiam.

193. Modus agendi confessarii. *a.* Scrupulosi magna caritate et patientia tractandi sunt: sunt enim infirmi commiseratione digni, qui sibi consulere non possunt. Nec tamen ex nimia benignitate eis id concedendum est, quod scrupulos auget, immo constanti quodam rigore ab eis exigi debet, quod ad morbum minuendum vel sanandum opportunum videatur.

b. Cognoscere studeat, num poenitens vere scrupulosus sit, quaenam sit scrupulorum origo, utrum in uno tantum an in pluribus scrupulosus sit. Confessarii est iudicare, num poenitens scrupulosus sit; scrupulosi ipsi fere semper putant timores suos non esse inanes.

c. In consiliis et responsis tradendis brevis sit, non ambigue et dubitanter, sed definite et determinate loquatur, regulas generales (non particulares) suppeditet.

secundum quas in particularibus casibus scrupulosi se dirigant, nec eorum, quae praescribit rationem eis reddat.

d. Scrupuli circa haec tria potissimum versantur: α. Timent scrupulosi, ne pravis cogitationibus, praesertim contra fidem aut castitatem, assensum praeberint. In hoc casu scrupulosi docendi sunt, non cogitationem aut sensum, sed solum consensum esse peccatum, cogitationes et sensus contemnendos esse; insuper monendi sunt, ne pravas cogitationes in confessione accusent, nisi adeo certe sciant se consensisse, ut de consensu iurare possint. β. Timent, ne confessiones praeteritae aut invalidae aut sacrilegae fuerint sive propter defectum integritatis sive propter defectum doloris. In hoc casu scrupulosus semel confessionem generalem instituere permittatur, si nullam antea instituit; facta autem semel confessione generali ne permittatur de praeteritis, quae ante ultimam confessionem acciderunt, verbum facere, nisi certissime sciat se peccatum grave commisisse illudque nunquam dixisse, immo quandoque absolute interdicendum est, ne de praeteritis quidquam accuset. γ. In omni actione peccatum vel peccati periculum timent. In hoc casu scrupulosis iniungendum est, ut scrupulos et timores contemnant, libere agant, immo contra scrupulos operentur, nisi evidenter in actione peccatum cognoscant. In confessione vero permittendum non est, ut fuse exponant, praesertim si de turpibus agitur, quid cogitaverint, quae fecerint, quoties contra conscientiam egerint: praestat enim si in genere tantum de his se accusent, nisi de peccato plane constet.

e. Tandem confessarius attendat ad duo, quae dicuntur *privilegia* scrupulosorum: α. scrupulosos nimirum non teneri ad eam diligentiam in examine conscientiae, quam alii adhibere debent, quia accuratius examen nihil prodest, sed magis eos perturbat; β. scrupulosos non teneri ad confessionem eorum, quae ipsi se commisisse existimant, sive ex praeterita vita sive ex ultima confessione, sed solum ad confessionem eorum, quae obvio examine evidenter gravia peccata esse cognoscuntur, etsi hac ratione integritas con-

fessionis quandoque deficiat, quia propter nimium incommodum ab integritate excusantur.

Num sit obligatio agendi contra conscientiam scrupulosam. Quandoque obligatio est agendi contra conscientiam scrupulosam: scrupuli enim sunt morbi animae, qui damnum afferunt vitae tum corporali tum spirituali; si ergo ex iis grave damnum imminet, existit obligatio contra scrupulos certandi. Licet haec obligatio per se possit esse gravis, nunquam tamen gravis est quoad singulos actus; immo ipsi scrupulosi a gravi culpa fere semper excusantur ob eam, qua laborant, infirmitatem¹⁾.

Articulus quartus.

De conscientia certa et dubia.

§ 1. De conscientia certa.

194. Notio ac divisio. Conscientia *certa* ea est, qua mens firmiter absque errandi formidine iudicat actionem esse bonam et licitam vel malam atque illicitam.

a. Ratione *motivi* distinguitur certitudo *stricta* seu perfecta, quae omne dubium omnemque formidinem errandi etiam imprudentem penitus excludit, et certitudo *lata* seu imperfecta, quae solum omne prudens dubium excludit, eiusmodi tamen motivis innititur, quae assensum, qui prudentem formidinem errandi excludat, vere merentur.

Certitudo lata seu imperfecta dici solet certitudo *moralis*. Haec in multis rebus etiam summi momenti nobis sufficere debet, quia maiorem et perfectiorem in iis habere non possumus e. g. de validitate baptismi vel ordinationis sacerdotalis. Attamen confundenda non est cum certitudine morali, quae improprie hoc nomine vocatur et aliud non significat nisi maiorem quendam gradum probabilitatis, quin limites probabilitatis excedat.

b. Ratione *obiecti* distinguitur certitudo *speculativa*, quae versatur circa veritates abstractas vel circa liceitatem actionis in genere, e. g. arare est opus servile, vel die festo

¹⁾ Cf. Stoz, Tribunal poenit. l. 1. pr. 5. n. 182.

prohibita sunt opera servilia; et certitudo *practica*, quae versatur circa liceitatem actionis hic et nunc ponendae, e. g. hodie, etsi sit dies festus, pingere mihi licet.

c. Ratione *modi*, quo acquiritur, distinguitur certitudo directa et indirecta seu reflexa. *Directa* dicitur, quae oritur ex principiis internis rationis, quae ipsam rei veritatem et actionis honestatem demonstrant; *indirecta* ea dicitur, quae oritur ex principiis externis (reflexis), quae non ipsam rei veritatem et actionis honestatem demonstrant, ex quibus tamen rei honestas certo colligitur.

Exemplo sit iudex, qui reum condemnare, innocentem vero absolvere debet. Iam si ex actis iudicialibus accusatus demonstratur reus, iudex habet certitudinem directam commissi criminis et format dictamen conscientiae directe certum: accusatus iste mihi est condemnandus. Quodsi ex actis iudicialibus graves rationes accusatum ostendunt reum, sed aliae rationes graves eum ostendunt innocentem, directam certitudinem de crimine commisso et dictamen directe certum de accusato condemnando vel absolvendo non acquirit; applicando autem hoc principium reflexum: *in dubio favendum est reo*, format dictamen indirecte certum: accusatus iste mihi est absolvendus.

195. Principia. 1. Sola conscientia *certa* est recta norma actionum nostrarum: ex Apostolo enim *omne, quod non est ex fide*, i. e. quod non est ex certa persuasione, id, quod agitur, honestum et licitum esse, *peccatum est*¹⁾. Sane, qui operatur cum conscientia, quae non est certa, voluntarie periculo se exponit transgrediendi voluntatem divinam; atqui ita agens virtualiter consentit in transgressionem praecepti, ideoque formaliter peccat. Quare nunquam licet agere sine conscientia certa de honestate actionis.

2. Ut conscientiam sequi possimus, sufficit, ut ea sit *moraliter* certa certitudine imperfecta: nam sufficere debet in actionibus nostris moralibus ea certitudo, qua maiorem ipsa rerum natura non admittit; atqui res morales ut plurimum aliam certitudinem praeter moralem seu latam non admittunt. Insuper ad licite operandum sufficit persuasio

¹⁾ Rom. 14, 23.

vere certa de honestate actionis; atqui conscientia moraliter certa est vere certa.

Conscientiae certitudinem non impedit *dubium negativum*, quod vel nulla vel solum levioere atque inani ratione fundatur et ab agente ut tale cognoscitur. Qui ergo cum eiusmodi dubio agit, nihilominus conscientiam practice certam habet. Ex quo patet *dubium negativum* spernendum et solum positivum in re morali attendendum esse.

3. Ad licite operandum sufficit quaevis conscientia practice certa *etiam indirecta*: ad licite operandum enim aliud non requiritur nisi certa persuasio, actionem hic et nunc ponendam esse honestam; atqui hanc persuasionem supplet quaevis conscientia practice certa sive certitudine directa sive reflexa.

§ 2. De conscientia dubia.

196. Notio. Conscientia dubia ea est, qua mens iudicium de actionis honestate suspendit vel format quidem, sed cum formidine errandi.

a. *Dubium in genere* acceptum est status mentis circa aliquam propositionem, quo mens caret certitudine: dubius enim dicitur, qui non est certus, sive iudicium suspendit, sive ad unam partem inclinatur, sive uni parti cum formidine de opposito assentit. Ergo *dubium* hoc sensu acceptum soli certitudini opponitur.

b. Duplex distinguendum est *dubium*, *strictum* et *latum*: mens enim, quae firmum iudicium de actionis honestate non possidet, duplici modo se habere potest: vel enim neutri parti, nec pro licitate nec contra liceitatem, assentit, sed assensum suspendit (*dubium strictum*), vel uni parti magis quam alteri assentit, sed cum formidine errandi (*dubium latum*).

c. *Dubium proprie et stricte dictum*, cum sit suspensio iudicii seu suspensio assensus circa aliquam propositionem, opponitur omnibus mentis statibus, quibus mens aliquo modo propositioni assentit: suspicioni, opinioni et certitudini. In *suspensione* enim mens in unam partem inclinatur, quin tamen ei assentiat; in *opinione* mens uni parti assentit, sed cum formidine; in *certitudine* tandem assentit sine formidine.

d. *Dubium proprie et stricte sumtum ex duplici ratione* evenire potest: aut quia ex utraque parte vel nullae vel leves tantum rationes adsunt, aut quia ex utraque parte aequales vel fere aequales rationes militant. In dubio igitur stricte accepto mens est veluti lingua statera, quae in aequilibrio posita neque in unam neque in alteram par-

tem deflectit. Sed ubi ex utraque parte adsunt rationes probabiles, voluntas mentem movere potest, ut alterutri assentiat.

197. Divisio. 1. Dubium ratione motivi dicitur *negativum*, si aut nullae aut leves tantum rationes assentiendi occurrunt; et dicitur *positivum*, si adest gravis ratio assentiendi, quae tamen non excludit prudentem formidinem errandi.

Dubium *positivum* duplici modo evenire potest: vel enim ex utraque parte adest gravis ratio assentiendi vel ex una parte tantum, ex altera vero nulla apparet ratio assentiendi. Idem dicendum est de dubio *negativo*: vel enim ex utraque parte deest ratio assentiendi vel ex una parte tantum, ex altera vero adest ratio plus minusve firmiter assentiendi, ut si sacerdos dubitet, num rite consecraverit, quia reflexe non recordatur consecrationis factae.

2. Dubium ratione obiecti aliud est *speculativum*, quod versatur circa rei vel propositionis veritatem, e. g. num pingere sit opus servile, vel circa actionis liceitatem in genere, e. g. num pingere die festo liceat; aliud est *practicum*, quod versatur circa actionis nunc ponendae liceitatem, e. g. num mihi hodie licitum sit pingere.

Ergo dubium *practicum* dici non solet illud, quod versatur circa actionis liceitatem in genere, sed illud, quod versatur circa liceitatem actionis hic et nunc ponendae.

3. Dubium *speculativum* aliud est dubium *facti*, quod versatur circa rem particularem, e. g. num horas recitaverim, num puer sit baptizatus, num hic cibus sit caro; aliud est *iuris*, quod immediate versatur circa *legem*, aut circa *facultatem* aliquid faciendi, aut circa *valorem* actus, e. g. num die festo prohibitum sit venari, num parochus a ieiunio dispensare possit, num talis baptismus sit validus.

Dubium *practicum* semper supponit dubium *speculativum* sive *iuris* sive *facti* atque ex dubio *speculativo* oritur: nec enim dubitarem, num mihi licitum sit hodie pingere, nisi dubitarem, num pingere sit opus servile, nec dubitarem me hunc puerum baptizare posse, nisi dubitarem, num iam sit baptizatus. Patet fieri posse, ut manente dubio *speculativo* haberi possit conscientia *practice* certa, nempe indirecte.

198. Principia. 1. Nunquam licet operari cum *conscientia practice dubia*: qui enim hoc modo operatur, vo-

lens actionem, etsi mala esset, in malum consentit, ideoque peccat: *omne enim, quod non est ex fide i. e. ex certa persuasione liceitatis, peccatum est*¹⁾.

a. Peccatum, quod agens cum dubio practico committit, eiusdem est speciei et gravitatis, ac peccatum cum certa conscientia commissum. Qui ergo dubitat, num id, quod facturus est, sit grave peccatum, et nihilominus agit, graviter peccat; et qui in dubio, num hodie sit abstinentum a carnibus, nihilominus comedit, peccat contra praeceptum abstinentiae. Quare in confessione sufficit dicere: die vetito carnes comedi.

b. Inepti tamen sunt, qui post factum angī et in libris vel a confessorio inquirere incipiunt, num peccaverint; item qui in dubio agunt, et postea cognoscentes actionem positam non esse malam, non amplius anguntur: nam moralitas actionis tota pendet a dictamine conscientiae antecedente et concomitante ipsam actionem; dubium vel cognitio subsequens moralitatem actionis positae mutare nequit.

2. Qui dubitat de liceitate actionis ponendae, antequam agat, *dubium deponere et conscientiam practice certam sibi formare debet*. Duplex autem extat via et methodus deponendi dubium sibi quae efformandi conscientiam practice certam, directa et indirecta.

a. Directe dubium practicum conatur deponere, qui in rei veritatem vel actionis liceitatem, circa quam dubium speculativum versatur, inquit, eo quod investigat rationes internas consulens libros vel doctores etc. *Indirecte* seu reflexe dubium practicum deponitur ope alicuius principii reflexi: nam horum ope deveniri potest ad conclusionem practice certam, hoc vel illud licitum esse permanente dubio speculativo (n. 194).

b. Si dubium versatur circa legem vel praeceptum, quod hic et nunc obligat, modus directus deponendi conscientiam dubiam primo loco adhibendus est, inquirendo scilicet morali diligentia in rei veritatem vel actionis liceitatem: quaelibet enim lex imprimis ad sui cognitionem obligat. Quocirca qui ex negligentia in inquisitione veritatis periculo se exponit legem transgrediendi, hoc ipso peccat. In hac autem veritatis investigatione non debet adhiberi diligentia summa, usurpando scilicet omnia media, quae adhiberi possunt: hoc enim esset onus intolerabile, sed sufficit, ut adhibeatur diligentia moralis, quae sola humanae naturae accommodata est (n. 41).

¹⁾ Rom. 14, 23.

3. Quodsi conscientia dubia neque directe neque indirecte deponi possit, actio differenda vel, si urgeat agendi necessitas, *pars tutior eligenda est*: nisi enim in hoc casu pars tutior eligeretur, fieret actio cum conscientia practice dubia, quod semper peccatum est; qui vero amplectitur partem tutiorem, certo legem observat, etsi forte non teneretur.

Pars tutior ea est, quae stat pro observatione legis et quae propterea excludit omne periculum ea actione peccandi. In dubio igitur, num liceat actionem ponere, quae licite omitti potest, actio omittenda et in dubio, num liceat actionem omittere, quae licite poni potest, actio ponenda est.

Articulus quintus.

De opinione probabili.

199. Declaratio. 1. Nomen *opinionis* subiective et obiective usurpari potest. *Opinio subiective* considerata est mentis assensus, quo haec propter motiva suadentia propositioni adhaeret, at cum formidine de opposito; et *opinio obiective* considerata est ipsa res seu propositio, cui mens propter motiva suadentia cum formidine de opposito adhaeret. Hoc sensu obiectivo nomen opinionis in hoc tractatu accipitur.

Ex his definitionibus patet: *a.* opinionem subiective consideratam et *conscientiam probabilem* reipsa non differre: conscientia enim probabilis proprie est iudicium, quo mens iudicat aliquam actionem esse licitam vel illicitam, sed cum formidine errandi; *b.* *dubium positivum* lato sensu acceptum et *opinionem* subiective consideratam pariter non differre: quodvis enim dubium positivum est opinio.

2. *Probabilitas* alicuius opinionis (sententiae) est illa eiusdem proprietas, qua propter motiva, quibus fulcitur, viri prudentis assensum meretur, etsi cum formidine de opposito. Ergo sententiae alicuius probabilitatem rationes constituunt, quibus ea suaderi et probari potest.

Opinioni natura sua convenit maior minorve probabilitas pro diversitate rationum, quibus ea nititur. Ideo multiplices divisiones probabilitatis aequae de opinione omnes dicuntur: loquimur enim de

opinioe speculative vel practice, interne vel externe, solide vel tenuiter, certe vel dubie, absolute vel comparative probabili.

200. Divisio. Probabilitas multipliciter dividitur:

1. In *speculativam* et *practicam*: illa convenit opinioni in se et in abstracto consideratae, haec convenit opinioni consideratae in concreto cum adiunctis, quae illam in casibus particularibus afficiunt.

Ex his intelligitur fieri posse, ut opinio speculative probabilis practice non sit probabilis propter scandalum vel periculum peccandi, quod in concreto timendum esset, si quis secundum illam opinionem ageret. Sic sententia haec, mulierem vi oppressam ob metum mortis passive se habere posse speculative, non autem practice probabilis dicitur, quia ob summam hominis lapsi propensionem in res venereas imminet periculum consentiendi in turpem delectationem¹⁾.

2. In *internam* et *externam*: illa fundatur in rationibus ex ipsa rei natura desumptis, haec proxime fundatur in auctoritate doctorum. Externa probabilitas per se supponit internam, scilicet doctores ad veritatem amplectendam ex rationibus internis determinatos fuisse.

a. Prout maius vel minus est pondus rationum vel auctoritatis, quibus sententia aliqua fulcitur, etiam maior vel minor est gradus probabilitatis sive internae sive externae. b. Probabilitas autem externa non tam ex numero auctorum quam ex eorum doctrina et prudentia nec non ex studio et diligentia, qua in veritate indaganda uti sunt, aestimari debet.

3. In *solidam* et *tenuem*: illa fallibili quidem attamen gravi et firmo motivo constituitur, quod viri prudentis assensum vere meretur, haec levi et inani motivo innititur, adeo ut imprudens esset, qui ei assensum praeberet.

Opinio igitur *tenuiter probabilis* vera probabilitate destituta reipsa *probabilis non est*. Sunt tamen auctores, qui nomine *tenuis* probabilitatis levem aliquam, sed tamen veram probabilitatem significant.

4. In *certam* et *dubiam* prout certo aut dubie vel probabiliter tantum opinioni convenit grave et solidum fundamentum, quod ad veram probabilitatem constituendam sufficiat.

¹⁾ Cf. *Lehmkuhl* I. n. 72.

5. In *absolutam* et *comparativam* seu *relativam*: illa habetur, quando opinionis motiva in se considerantur independenter ab opinione opposita; haec habetur, quando opinionis motiva simul cum opposita eiusque motivis considerantur.

His addenda est *probabilitas solitaria*, quae tunc habetur, quando nullae sunt rationes oppositae, quin tamen ipsa certitudinem attingat. Quare opinio *unice vel solitarie probabilis* ea dicitur, cuius opinio opposita nulla ratione fulciri potest, quin tamen ipsa sit certa. Sic ubi vir probus, cuius nec fidelitas nec infidelitas hucusque experientia probata est, aliquid serio promittit, eius promissio est grave motivum fiduciae, quod certitudinem non praebet, nulla tamen ratione contraria infirmatur. Rarae sunt in theologia morali opiniones unice probabiles, si quae tamen sint, eo ipso quod ex parte opposita nulla ratio apparet, valde augetur earum probabilitas, ita ut ad moralem certitudinem fere accedat.

201. De opinionibus comparative consideratis.

1. Si opiniones invicem comparantur ratione *securitatis* non peccandi, ubi aliquis eas sequitur, notandae sunt hae distinctiones:

a. Opinio *tuta* dicitur illa, quae excludit periculum formaliter peccandi; *b. tutior* dicitur illa, quae magis excludit peccatum; *c. minus tuta* illa, quae minus excludit peccatum. In concursu igitur opinionum, quarum una stat pro lege, altera pro libertate, tutior est, quae stat pro obligatione, quia periculum peccandi simpliciter excludit, minus tuta est, quae stat pro libertate, quia non omne periculum peccandi excludit.

a. Tutum id dicitur, quod remotum est a malo eiusque periculo cum in praesenti quaestione agatur de peccato, tutum dicitur, quod removet peccatum eiusque periculum. Simpliciter tuta non est sola opinio pro lege, sed tuta esse potest tum opinio pro lege tum opinio pro libertate.

β. Quamvis *per se* tutior sit opinio pro lege, aliunde tamen per accidens fieri potest, ut opinio pro lege non sit tutior: nam propter difficultatem observandi legem opinio ex se tutior practice frequenter inducit periculum peccati.

γ. Opinio *minus tuta* non desinit esse simpliciter tuta, quamvis opposita sit tutior; sicut minus probabilis non desinit esse probabilis, quamvis opposita sit probabilior.

δ. Patet fieri posse, ut sententia probabilior simul sit minus tuta, et sententia tutior sit minus probabilis, quia fieri potest et reipsa quandoque fit, ut opinio, quae stat pro libertate, gravioribus fulciatur motivis, quam opinio, quae stat pro lege.

2. Si opiniones invicem comparantur ratione *probabilitatis*, hae distinctiones habentur:

a. Opiniones *aequeprobabiles* dicuntur illae, quae rationibus fulciuntur aequae vel fere aequae gravibus: modicus enim excessus, quo una magis quam altera fulcitur, non impedit, quominus dicantur aequae probabiles.

b. Opinio *probabilior* ea dicitur, quae motivis gravioribus innititur quam eius opposita, quae simpliciter *probabilis* vel *minus probabilis* vocatur.

Nota. 1. Apud s. *Alphonsum* insuper occurrit: a. opinio *probabilissima*, quae fundamentis gravissimis innititur; eius opposita propter motiva debilia *tenuiter vel dubie probabilis est*: b. certe et *notabiliter probabilior*, cuius fundamenta certo et sine ulla haesitatione sunt multo graviora; eius opposita *tenuiter vel dubie probabilis* est.

2. Cum opinio notabiliter probabilior et probabilissima parum inter se distent, *practice aequiparantur*.

3. Quamvis opinio probabilissima in se non sit moraliter certa, sed solum supremum probabilitatis gradum occupet. *practice* tamen sententiae lato sensu *moraliter certae aequipollet*.

Quaestio secunda.

De systemate morali¹⁾.

Articulus primus.

De variis systematibus.

202. Ad quid inserviat. Systema morale fungi debet officio suo, quoties adest dubium de obligatione legis, quod

¹⁾ Cf. *Fr. Mannhart*, De ingenua indole probabilismi (Augustae Vindel. 1759). *Leimbach*, Untersuchungen über die verschiedenen

directe solvi non potest. Ubi nempe agenti oritur fundatum dubium de liceitate suae actionis vel omissionis deque existentia legis sive praecipientis sive prohibentis, imprimis serio in eius existentiam inquirere tenetur. Quodsi ad certam legis cognitionem devenerit, eam sancte observare debet (n. 138). Sed innumera sunt adiuncta vitae humanae, in quibus dubium de obligatione legis ac proinde de liceitate actionis oritur, quin ad certam eius cognitionem deveniri possit. Hic se offert quaestio, quomodo in eiusmodi adiunctis homo ex voluntate Dei se gerere debeat. Quaeritur nempe, utrum ex voluntate Dei, supremi legislatoris, servari debeant etiam leges dubiae, de quarum obligatione cum certitudine non constat, an ex eiusdem voluntate sufficiat, ut servantur leges, de quarum existentia certam cognitionem habemus. Et si constiterit, ex voluntate Dei necesse non esse, ut servantur etiam leges dubiae, ulterius quaeritur, qua ratione manente dubio de obligatione legis ad conscientiam practice certam perveniri possit. Ex dubio enim de obligatione legis immediate oritur conscientia practice dubia; sed non licet agere cum conscientia practice dubia. Duplicem ergo quaestionem quodvis systema morale solvendam sibi proponit: de obligatione legis dubiae et de via ac methodo perveniendi ad conscientiam practice certam existente dubio de liceitate actionis in genere.

203. Quid sit. Nomine *systematis moralis* intelligitur complexus principiorum, quorum ope ex dubio speculativo de obligatione legis deveniri possit ad conscientiam practice certam.

Dicitur *systema morale*: a. quia complura principia logico nexu inter se cohaerentia continet, quorum ope praecipua quaestio theologiae moralis solvitur; b. quia in totam theologiam moralem eiusque indolem

Moralsysteme (Fulda. Aktiendruckerei. 1894). Ludwigs, Zur Frage über das Moralsystem (Zeitschrift f. k. Theol. 1878 S. 1. ff.). Der Katholik, 1874, Probabilismus und probabilistische Systeme. Kirchenlexikon², Moralsysteme.

maximum influxum exercet, cum systematis principium sit fecundissimum theologiae moralis principium, quod normam iudicandi de existentia praecepti atque ideo normam agendi in quaestionibus quam plurimis suppeditet.

204. Quot sint. Systemata moralia numerantur omnino sex, quae propositas quaestiones diverso modo solvunt: *tutorismus absolutus*, *tutorismus mitigatus*, *probabiliorismus*, *aequiprobabilismus*, *probabilismus* et *laxismus*. Ut intelligatur formula, qua singula systemata exhibentur, hoc notandum est: quoties existentia seu obligatio legis dubia est, duae opiniones plus minusve probabiles sibi opponuntur, quarum altera stat pro obligatione legis, altera pro libertate a lege. Formulae singulorum systematum dicuntur eorum principia, quae in hunc modum exhiberi solent:

1. *Tutorismus absolutus* docet: sequi debemus opinionem tutiorem (pro lege), etiamsi contraria pro libertate sit probabilissima.

2. *Tutorismus mitigatus* docet: sequi debemus opinionem tutiorem, nisi contraria pro libertate sit probabilissima.

3. *Probabiliorismus* docet: sequi possumus opinionem minus tutam pro libertate, si probabilior est quam contraria pro lege.

4. *Aequiprobabilismus* docet: sequi possumus opinionem minus tutam pro libertate, si aequae probabilis est atque opposita pro lege.

5. *Probabilismus* docet: sequi possumus opinionem minus tutam pro libertate, si vere probabilis est, etsi opposita pro lege sit probabilior.

6. *Laxismus* docet: sequi possumus opinionem minus tutam pro libertate, etiamsi tenuiter vel dubie tantum probabilis sit.

Si principia horum systematum invicem conferimus, haec manifesta sunt:

a. Omnia systemata ad duas classes referri possunt, quarum altera continet systemata tutoristica seu antiprobabilistica, duo scilicet priora, altera systemata probabilistica, scilicet quatuor posteriora. Illa

magis legi, haec magis favent libertati; illa sunt systemata iansenistarum, haec systemata catholicorum.

b. Duo haec genera systematum eo potissimum ab invicem differunt, quod systemata tutioristica non admittunt nisi conscientiam directe certam, proindeque usum opinionis probabilis reiiciunt; systemata vero probabilistica admittunt conscientiam indirecte certam ideoque etiam usum opinionis probabilis ad formandam conscientiam indirecte certam licitum declarant.

c. Horum systematum duo: tutiorismus absolutus et laxismus illicita sunt, utpote ab ecclesia reprobata; alia quatuor *licita* quidem sunt, quippe ab ecclesia non reprobata, sed *verum* esse nequit nisi unum, quia se mutuo excludunt.

§ 1. De tutiorismo absoluto.

205. Tutiorismus absolutus docet: nunquam licet sequi opinionem pro libertate, etsi sit probabilissima.

1. Hanc doctrinam supra modum rigoristicam defendit *Sinnichius* († 1666), doctor lovaniensis, eamque tuentur ianseniani. Cum enim ianseniani docerent esse praecepta, quae hominibus sunt impossibilia, nec dari gratiam, qua fierent possibilia, ad tuendam hanc doctrinam onera et praecepta fidelibus imposita augere conati sunt.

2. *Argumenta* eorum haec sunt: *a.* Est axioma receptum: in dubio pars tutior eligenda est; pars tutior autem stat pro lege; ergo semper tenemur servare legem, nisi certum sit legem nunquam extitisse aut iam cessasse. *b.* Non licet sua actione se exponere periculo peccandi; atqui etiam is, qui sequitur opinionem probabilissimam, operando se exponit periculo peccandi: nam etiam opinio probabilissima potest esse falsa.

3. *Refutatio.* *a.* Haec doctrina ab ecclesia reprobata est: nam ab *Alexandro VIII.* damnata est haec propositio (3): *non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam.* *b.* Qui simpliciter docet in dubio faciendum esse, quod tutius est, falso affirmat praeceptum esse, quod est de consilio: Deus enim non obligat ad id, quod tutius, sed ad id, quod simpliciter tutum est. *c.* Qui affirmat etiam leges dubias esse observandas, contra voluntatem

Dei fidelibus imponit iugum intolerabile et praecepta divina eis facit impossibilia; atqui nemini licet obligationes imponere, a quibus Deus fideles vult esse immunes, ne praecepta eis reddantur impossibilia. *d.* Quod tutioristae addunt nemini licere agendo se periculo peccandi exponere, verum est, si de periculo formaliter peccandi agitur; at necesse non est, ut etiam periculum materialiter peccandi semper sit exclusum, id quod inferius patebit.

§ 2. De tutiorismo mitigato.

206. Tutiorismus mitigatus docet: non licet sequi opinionem pro libertate, nisi ea sit probabilissima.

1. Hoc systema, quod pariter exaggeratum rigorismum involvit, tuebantur saeculo 17. et 18. doctores lovanienses, Iansenio plus aequo addicti: *Opstraet* († 1720), *Steyaert* († 1701), *Henricus a s. Ignatio* († 1719) etc. Hi quidem duritiam doctrinae iansenianae in hunc modum emollire conati sunt, quod admitterent opinionem probabilissimam pro libertate. Ceterum iisdem argumentis doctrinam suam defendunt ac ianseniani. Recenti tempore huic sententiae, quam nunc nemo amplius tenet, cardinalis *Gerdil* (1802) accessit¹⁾.

Complures sunt probabilioristae (*Antoine, Gazzaniga, Patuzzi, L. Habert* etc.), qui maiorem, quam ad licite agendum contra legem requirunt probabilitatem, adeo exaggerant, ut opinio probabilior evadat probabilissima eorumque probabiliorismus degeneret in tutiorismum²⁾.

2. *Refutatur* iisdem argumentis ac tutiorismus absolutus; insuper notandum est: *a.* tutiorismus mitigatus non est quidem ab ecclesia proscriptus, at necessario in doctrinam proscriptam recidit, nisi affirmare velit licitum esse agere cum conscientia practice dubia. Ideo *b.* cum ipse principia reflexa et proinde conscientiam indirecte certam non admittat, hoc argumento refutari potest: opinio

¹⁾ *Gerdil*, Opere editae ed ineditae (Firenze. Celli. 1850). Vol. VII. c. 3. et 4.

²⁾ Cf. *Bouquillon* l. c. p. 517. not. 4.

probabilissima, quam sequi licet contra legem, vel parit conscientiam certam vel non; si primum, incidimus in tutiorismum damnatum; si alterum, licitum est agere cum conscientia practice dubia, quod falsum est.

§ 3. De probabiliorismo.

207. Probabiliorismus docet: licet sequi opinionem pro libertate, si ea sit probabilior quam opposita pro lege.

Quoad gradum maioris probabilitatis, quam prae se ferre debet opinio probabilior, ut eam sequi liceat, probabilioristae non conveniunt: alii enim exigunt, ut sit notabiliter probabilior ideoque fere moraliter certa, alii, ut in tantum sit probabilior, ut mens ei assentiri possit. Insuper alii assumunt reflexum principium ad informandam conscientiam, alii nullum admittunt contententes ad honeste operandum conscientiam non debere esse practice certam.

1. Haec doctrina usque ad medium saeculum 17. inter moralistas parum nota erat. Ex eo tempore theologi ordinis praedicatorum tanto consensu probabiliorismum propugnarent, ut usque ad initium elapsi saeculi vix reperiri possit theologus dominicanus, qui non sit probabiliorista. His complures alii theologi tum sacerdotes saeculares tum aliorum ordinum regulares se adiunxerunt.

Inter dominicanos eminent: *Mercorus, Gonetus, I. Martinez, Vincentius Baronius, Contensonius, Natalis Alexander, Concina, Bilmart et Patuzzi*, quem acerrimum adversarium nactus est s. Alphonsus. Hoc eodem tempore alii etiam theologi cuiusvis ordinis tam saeculares quam regulares huic doctrinae accesserunt, e quibus nominandi sunt: *Prosper Fagnanus, Collet, Cabassutins*. E theologis societatis Iesu probabiliorismo addicti sunt: *Blancus, Thyrsus Gonzalez, Camargo, Estrix, Gibert, Elizalde, Malatra et Antoine*. Nunc temporis, praesertim post approbationem ecclesiasticam, quam nacti sunt libri morales s. Alphonsi, vix erit theologus, qui probabiliorismum defendat.

2. *Argumentum* eorum est: sicut in dubio circa veritatem amplecti tenemur eam sententiam, quae magis accedit ad veritatem et magis excludit periculum errandi, ita in dubio circa honestatem sequi tenemur sententiam, quae magis accedit ad veritatem et magis excludit periculum peccandi; atqui opinio probabilior magis accedit ad veritatem et magis removet a peccato.

3. *Refutatio.* a. Vel admittunt principia reflexa ad formandam conscientiam certam vel non admittunt; si primum, logica necessitate deveniunt ad probabilismum, si alterum, necessario tandem incidunt in tutorismum absolutum, cum non liceat agere cum conscientia practice dubia.

Qui admittunt principium reflexum, in hunc modum formant conscientiam practice certam: non peccat, qui facit, quod prudenter iudicat esse licitum; atqui qui sequitur opinionem probabiliorem, facit, quod prudenter iudicat esse licitum; ergo qui sequitur probabiliorem, non peccat. — Iam vero minorem alio modo efficaciter probare non possunt, nisi per argumentum desumptum ex ignorantia invincibili legis; sed hoc argumentum consequenter ducit ad probabilismum: lex enim invincibiliter ignoratur, sive opinio contra legem est probabilior sive probabilis.

b. Nequit esse verum systema morale, quod non solum intolerabile onus imponit fidelibus, sed insuper hoc incommodum affert, quod eius usus tam confessariis quam fidelibus est impossibilis; eiusmodi autem est probabiliorismus. Nam ad licitum usum alicuius opinionis necessarium esset inquirere, quaenam opinio sit probabilior: atqui id plerisque est impossibile. Insuper omnes, qui timoratae sunt conscientiae, coniicit in scrupulos et perplexitates innumeras, praesertim quia id, quod uni certo probabilius est, idem alteri ad summum probabile videtur, et quod eidem hodie probabile apparet, cras videtur esse probabilis.

c. Eorum argumentum, quod multos fefellit, duo continet, quae falsa sunt. α. Falsum est opinionem probabiliorem propius accedere ad veritatem: nam ut id affirmari posset, deberet nota esse veritas. Dicendum: opinio probabilior habet maiorem speciem ac similitudinem veri, sed tamen aequae falsa esse potest atque opposita probabilis. β. Confunditur ordo cognitionis cum ordine operationis: si in dubio de veritate agitur de consensu praestando alterutri opinioni, quandoque illi assentire debemus, quae propter graviores rationes apparet probabilior; si autem in dubio circa legem de honestate actionis agitur, non

est necesse, ut alterutri opinioni adhaereamus, sed solum quaeritur, num opinio contra legem vere probabilis sit, quae si vere probabilis sit, is, qui eam sequitur, nullum incurrit periculum peccandi.

§ 4. De laxismo.

208. Probabilismus laxus seu laxismus docet: licet sequi opinionem pro libertate, etsi dubie vel tenuiter tantum probabilis sit.

1. Probabilismum laxum his terminis seu tamquam principium et systema morale nemo docuit: etenim qui affirmant sufficere etiam exiguam probabilitatem, eam dicunt, quae tamen prudentem assensum mereatur. Nihilominus sunt auctores, qui laxistae dicuntur, ut *Sancius* (*Ioannes Sanchez*), *Leander*, *Diana*, *Bauny*, *Moya*, praesertim vero *Caramuel*, quem s. Alphonsus principem laxistarum appellat.

2. *Laxistae* igitur dicuntur, non quia systema nimis benignum defendunt, sed *a.* alii, quia principium probabilismi ita exhibent, ut in partem benigniorem accipi possit: dicunt enim licitum esse sequi minus probabilem, quin excludant dubie vel tenuiter probabilem; *b.* alii, quia principium probabilismi non satis restringunt ad propriam eius materiam, sed ad alias etiam extendunt, in quibus licite adhiberi non potest: *c.* alii tandem, quia reapse in particularibus quaestionibus opiniones tamquam licitas admittunt, quae, utpote dubie vel tenuiter tantum probabiles, nimis benignae sunt.

3. *Refutatio.* *a.* Principium laxismi ab ecclesia damnatum est propositione 3. *Innocentii XI.*: „generatim dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca, *quantumvis tenui*, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.“ *b.* Servanda est lex, cuius obligatio non est vere dubia; atqui dubia vel tenuis probabilitas, quae est contra legem, hanc non reddit vere dubiam.

Opinio tenuiter probabilis non est simpliciter improbabilis, quae nullatenus intra fines probabilitatis continetur, sed est opinio non gravi ac solido, sed levi atque apparenti tantum fundamento innixa, adeo ut intra fines tenuis et dubiae, non verae et certae probabilitatis contineatur.¹⁾

§ 5. De systemate probabilismi.

209. Probabilismus docet: ubi de sola honestate actionis agitur, licet sequi opinionem vere et certe probabilem, etsi opposita pro lege sit probabilior. Hoc principium nunc tenent recentiores communiter ut *Gury, Ballerini, Lehmkuhl, Sabetti, Bucciaroni, Bouquillon, Delama, Rappenhöner, Goepfert, Van der Velden, Raphael a s. Iosepho, Waffelaert, Haine, Génicot* et alii.

Ubi agitur de solo licito vel illicito. His verbis determinatur ambitus probabilismi.

1. Sunt actiones vel omissiones, in quibus de sola earum honestate seu liceitate agitur, et sunt actiones vel omissiones, in quibus non de sola earum liceitate, sed insuper de fine vel effectu necessario per eas obtinendo aut de malo necessario vitando agitur. Dubia igitur circa actiones ponendas vel omittendas sunt duplicis generis, alia respiciunt actiones, in quibus de sola liceitate actionis agitur, alia actiones, in quibus etiam de effectu necessario per eas obtinendo vel de malo necessario vitando agitur.

Si dubium est, num iste cibus sit caro, et proinde num die vetito illum comedere liceat, de sola liceitate huius actionis queritur. Si dubium est, num haec materia sit aqua, et proinde num licitum sit in ea baptizare, non solum de liceitate huius actionis agitur, sed simul quaeritur, num producere valeat effectum, qui per baptismum necessario obtineri debet, et num per eam caveatur malum, quod necessario cavendum est, damnum animae, quod ex frustratione sacramenti oritur. Si nescias, utrum id, quod latet in duneto, sit homo an fera et proinde num licitum sit in illud explodere, non agitur de sola liceitate huius actionis, sed simul quaeritur, num per eam caveatur malum necessario vitandum nempe occisio hominis. In dubiis posterioris generis non

¹⁾ Cf. *Vira*. Damnae theses, in prop. 3. ab *Innoc. XI.* damnatae.

tam quaeritur, num licita sit actio, sed potius, num actio sit aptum medium obtinendi effectum necessarium, num eius positione satis caveatur malum necessario vitandum.

2. Principium probabilismi in dubiis circa actiones primi generis, non autem in dubiis circa actiones posterioris generis adhiberi potest: nam in illis dubia est lex seu obligatio, in his vero lex seu obligatio non est dubia, sed omnino certa et proinde actio vel omissio certe illicita aut certe praecepta. Solum ergo in illis dubiis, in quibus de honestate actionis agitur, licet sequi opinionem probabilem, quia in his solis dubia est lex et obligatio. Cum in aliis dubiis sit certa obligatio, ea vagantur extra ambitum probabilismi, quippe qui suapte natura circa leges dubias versetur. In omnibus ergo dubiis, in quibus agitur de fine necessario obtinendo, *pars tutior eligenda* est, ut finis necessarius certo obtineatur.

Sic in exemplis allatis certo non licet baptizare, quamdiu dubium est, an materia sit aqua, quia baptismus certo validus esse debet; et certo non licet explodere, quamdiu dubium est, num explosio cadat in hominem, quia non licet periculum occisionis adducere. Et sane: qui tenetur ad finem, tenetur etiam adhibere media, per quae finis certo obtineatur, et qui absolute cavere debet malum, cavere debet etiam actionem, qua mali periculum adducatur.

210. Quando pars tutior eligenda. In duplici casu agendum est iuxta principium: *in dubio pars tutior eligenda est*: a. in dubio practico, si quis de actione hic et nunc ponenda conscientiam certam sibi formare nequit (n. 198, 3.); b. in omnibus illis casibus, in quibus lex praeter honestatem actionis iniungit obligationem obtinendi aliquem effectum vel vitandi aliquod malum. Casus autem, in quibus agitur de fine absolute obtinendo vel de malo necessario vitando, ad tria capita revocari possunt:

a. *Ubi agitur de medio ad salutem necessario*: ex praecepto caritatis enim aeterna salus necessario obtineri, aeterna damnatio necessario vitari debet; ubi ergo agitur de conditione, a qua aeterna salus dependet, illa condicio ita adhiberi debet, ut salus aeterna non adducatur in periculum.

β. *Ubi agitur de valore sacramenti*: ex virtute enim religionis et caritatis quin et iustitiae minister sacramenta valide administrare debet, ne Deo iniuria neve homini damnum inferatur; ubi ergo agitur de re, a qua valor sacramenti dependet, eligendum est medium certum, nisi adsit necessitas, vel nisi ecclesia defectum suppleat; de qua duplici exceptione in tractatu de sacramentis dicetur.

γ. *Ubi agitur de certo iure alterius*: ex iustitia enim ius proximi illaesum servari debet, ideo omittenda est quaevis actio, qua certum ius proximi in periculum adducatur. Quocirca medicus adhibere tenetur media tutiora et certiora, quamdiu haberi possunt, tum ut obtineatur effectus necessario obtinendus, tum ut caveatur malum necessario vitandum. Idem dicendum est in similibus casibus ut de venatore, cui non licet explodere, ubi solum probabiliter iudicat occisum iri feram et non hominem.

Sunt, qui hos casus, in quibus eligenda est pars tutior, minus apte dicant *exceptiones a principio probabilismi*: principium enim non patitur exceptiones; et re ipsa non sunt exceptiones, cum ad propriam probabilismi materiam non pertineant, sed prorsus extra eius ambitum positi sint. Sane principium probabilismi refertur ad illos casus, in quibus occurrit lex dubia; ubi autem agitur de fine necessario obtinendo, dubium versatur circa efficaciam medii ad finem obtinendum, nullatenus vero circa obligationem.

211. Declaratio principii. 1. Ut quis tuta conscientia sequi possit opinionem probabilem, requiritur: *a.* ut ea sit *vere* et solide probabilis, et quidem illi ipsi, qui eam sequitur: alias enim lex non est ei vere dubia atque incerta; *b.* ut opinio sit *certe* probabilis: dubia enim probabilitas non est vera probabilitas; insuper opinio, quae non sit certe probabilis, inservire nequit ad formandam conscientiam practice certam de honestate actionis.

Eo igitur quod opinio debet esse *vere* probabilis, excluditur usus opinionis *tenuiter* probabilis; eo quod esse debet *certe* probabilis, excluditur usus opinionis *dubie* probabilis.

2. Ut opinio aliqua dici possit *vere et solide probabilis*, haec tria requiruntur: *a.* ut motivo *vere* gravi rationis vel auctoritatis innitatur; *b.* ut ei nec definitio ecclesiae

nec certa ratio adversetur; c. ut eius motiva cum motivis sententiae oppositae comparata probabilitatem suam retineant; at non requiritur, ut gradus probabilitatis unius cum gradu probabilitatis alterius comparetur.

Num opinio *probabiliter probabilis* habenda sit vere et solide probabilis. pendet a sensu, qui termino *probabiliter probabilis* subiicitur: etenim si probabiliter probabilis ea opinio dicitur, quae ob rationem vere gravem ac prudentem affirmatur, ea profecto vere et solide probabilis est; quodsi probabiliter probabilis ea opinio dicitur, quae ob rationem affirmatur, quae non certo, sed dubie et probabiliter tantum vere gravis et prudens est, ea vere (certe) et solide probabilis dici nequit¹⁾.

3. *Etsi opposita sit vere probabilior*: tamdiu enim negligi potest opinio probabilior pro lege, quamdiu ipsa intra terminos verae probabilitatis versatur, quin sit moraliter certa.

a. Abstinentum duxi ab affirmatione: *etsi opposita sit certe probabilior*, quia nonnulli auctores opinionem *certe probabilior* equiparant opinioni *notabiliter probabiliori*, cuius opposita non est vere et certe probabilis, quamvis ipse terminus *certe probabilior* vi sua nullatenus significet opinionem notabiliter probabilior; quare opinioni certe probabiliori pro lege per se opponi potest opinio vere et certe probabilis pro libertate. Immo ex regulis logicae per se nihil obstat, quominus etiam opinioni multo vel notabiliter probabiliori opponatur ex altera parte opinio vere et certe probabilis; in rebus tamen moralibus vix fieri potest, ut opinio cognoscatur vere et certe probabilis, cuius opposita certe demonstratur multo vel notabiliter probabilior.

b. Contra hanc affirmationem excipiunt probabilioristae: *maior probabilitas unius opinionis elidit seu destruit minorem probabilitatem oppositae*; ergo minus probabilis in concursu probabilioris non est probabilis. — Maior probabilitas elidit minorem duo significare potest: aut maior vis argumentorum ex una parte eo ipso efficit, ut minor evadat vis argumentorum alterius partis; aut maior vis argumentorum ex una parte prorsus destruit probabilitatem alterius partis. Iam vero si probabilitas utriusque opinionis ex eodem principio desumitur, augmentum unius eo ipso deprimit probabilitatem alterius; quodsi probabilitas ex diversis principiis desumitur, maior unius non minuit eo ipso minorem alterius, sed haec retinet suam vim, etsi maior sit opposita, quia ex aliis principiis sua argumenta deducit, „prout“, ait s. Alphonsus, „pondus decem librarum minime efficit, ut pondus octo

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 190.

librarum in altera lance positum non sit et vere etiam grave dicatur¹⁾. At vero in utroque casu, sive probabilitas ex eodem sive ex diversis principiis desumitur, maior probabilitas destruit oppositam, si eius excessus adeo notabilis est, ut proxime accedat ad moralem certitudinem: tunc enim opposita fit dubie vel tenuiter probabilis.

212. De probabilitate externa. Nullum est dubium, quin *probabilitas externa* opinionem constituere possit vere et certe probabilem: si enim complures iique graves auctores opinionem dicant probabilem, ordinarie fieri non potest, quin probabilibus rationibus internis fulciatur. Ideo per se licitum est sequi probabilitatem externam, quae pro aliqua opinione vere militat, quin motiva eius interna cognoscantur.

a. Non solum sententia, quae a plerisque theologis probabilis dicitur, sed etiam sententia, quam quinque vel sex theologi probitate, scientia et prudentia insignes pro vera aut probabili habent, censeri debet vere et certe probabilis, nisi eorum auctoritas infirmetur aut declaratione ecclesiae aut manifesta ratione.

b. Unus auctor ordinarie non sufficit ad constituendam sententiam vere probabilem contra aliorum auctoritatem; ideo damnata est propositio 27. ab *Alexandro VII.*²⁾. Nihilominus negari nequit fieri posse, ut etiam unus auctor opinionem vere probabilem reddat: si nempe auctor gravis et magni nominis quaestionem aliquam serio et diligenter ex professo tractet, sententiam suam gravibus rationibus confirmet, quas alii non attulerint, et aliorum contrarias rationes sufficienter solvat, eius auctoritas sufficit ad conciliandam sententiae veram probabilitatem. Id hodie eo fidentius affirmari potest, quia s. sedes expresse declaravit non esse inquietandum confessarium, qui sequitur doctrinam s. *Alphonsi* solum propter eius auctoritatem, quin rationes eius perpenderit.

c. Quandoquidem externa probabilitas essentialiter in interna fundatur, non licet provocare ad probabilitatem externam, quando sententia falsa et proinde probabili ratione destituta cognoscitur, etsi

¹⁾ Dissertatio scholastico-moralis pro usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris anni 1755. n. 13.

²⁾ *Si liber sit alicuius iunioris et moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet reiectam esse a sede apostolica tamquam improbabilem.* Falsa est haec propositio, quia affirmat ad probabilitatem opinionis sufficere, ut a moderno auctore probabilis dicatur nec ab ecclesia reiecta fuerit.

magni nominis auctores eam sententiam teneant. Externa probabilitas cum praecisione ab interna tum solum invocari potest, quando agitur de re obscura et difficultatibus implexa, quae ab auctoribus nondum satis declarata est.

d. Ex his iam sequitur: α. si theologus sufficienti doctrina instructus sententiam diligenter et absque inordinato affectu expendit eamque gravi ratione innixam deprehendit, eam ut sibi probabilem sequi potest; β. homo rudis stare potest sententiae confessarii vel parochi, quem scit esse probum atque prudentem; γ. confessarius vel parochus in quaestionibus practicis sequi potest auctoritatem theologorum probatorum, immo etiam unius vere gravis et probati doctoris praesertim vero s. *Alphonsi*.

213. Demonstratur principium. 1. *Ex ratione.*

a. Lex dubia non obligat; atqui lex, contra quam habetur vera et solida probabilitas, est vere dubia; ergo lex, contra quam habetur vera probabilitas, non obligat.

Ad maiorem. Solum lex cognita obligationem inducere potest: lex enim nequit immediate et per se voluntatem obligare, sed ut voluntas obligata maneat, lex per cognitionem ei exhiberi et applicari debet; ergo solum lex cognita voluntatem obligare potest, id quod s. *Thomas* his verbis docet: *nullus ligatur per praeceptum aliquod nisi mediante scientia illius praecepti*¹⁾; atqui quamdiu intellectus de existentia legis dubitat, legem non cognoscit: sola enim certa cognitio vera est cognitio; qui de aliqua veritate dubitat, cognoscit dubium circa eam et obligationem in eius existentiam inquirendi, ipsam veritatem autem non cognoscit; ergo lex dubia voluntatem obligare nequit.

Ad minorem. Certitudo et opposita probabilitas de eadem veritate se mutuo excludunt; quamdiu ergo opinio pro libertate probabilis est, opinio pro lege nequit esse certa. Nihil autem refert, utrum opinio haec sit minus an aequae vel magis probabilis, modo opinio pro libertate sit probabilis.

Alii propositionem maiorem in hunc modum demonstrant: lex, quae non est sufficienter *promulgata*, non obligat: promulgatio enim

¹⁾ De verit. q. 17. a. 3.

necessaria est, ut lex vim obligandi obtineat; atqui lex dubia non est sufficienter promulgata. Praestat autem argumentum ex cognitione legis desumere, ut undequaque sit efficax.

b. Lex incerta nequit veram obligationem inducere; atqui lex, contra quam militat opinio vere et solide probabilis, est vere incerta; ergo lex, contra quam militat opinio probabilis, nequit certam obligationem imponere.

Ad maiorem. Ius libertatis idque certum atque innatum praecedit ius legis eiusque obligationem. Sane si invicem comparentur iura legis et iura libertatis humanae, dicendum est secundum ordinem naturae praecedere ius libertatis et subsequi ius legis et obligationis, etsi non tempore, saltem natura et ratione: obligatio enim supponit liberam voluntatem, quae ligetur; atqui ius certum restringi non potest nisi obligatione certa: nequit enim effectus esse maior sua causa; ergo lex incerta certam obligationem producere nequit.

a. Hoc argumentum desumitur ex relatione, quae libertatem inter et legem existit. Quoad legem positivam tum divinam tum humanam libertas *tempore* legi anterior est, cum ea, quae lege positiva prohibentur, ex se licita sint et solum per legem in tempore latam illicita fiant. Ubi autem de lege naturae agitur, quae est lex aeterna, libertas *ratione* legi anterior est. Et sane eo ipso, quod homo a Deo creatus est, secundum totam quidem essentiam suam a Deo dependet eique subiectus est. Ex hac dependentia sequitur debitum contrahendi obligationes, quas Deus ei iniungere voluerit atque obligatio investigandi et cognoscendi leges, si quas ei daturus sit. Hoc sensu homo non nascitur liber sed Deo subiectus: etenim hoc debitum se subiiciendi omnibus legibus divinis libertatem praecedit vel potius libertati coëxistit. Sed si quaeritur de lege determinata, cui particularis creatura rationalis subiecta est, libertas legem ratione praecedit. Deus enim ratione prius concipit essentiam creaturae eiusque libertatem et ratione posterius legem, cui subiecta est: cum enim lex suapte natura sit medium, quo creatura ad proprium finem dirigatur, imprimis cognosci debet natura, ut determinari possit lex ei conveniens, qua dirigatur ad finem. Ideo ait s. scriptura: *Deus ab initio constituit hominem et reliquit illum in manu consilii sui; adiecit mandata et praecepta sua*¹⁾; et s. Thomas: *illud dicitur licitum, quod nulla lege prohibetur*²⁾.

¹⁾ Eccli. 15, 14. 15.

²⁾ In 4. dist. 15. q. 2. a. 4. ad 2.

b. Ex his argumentis constat per se solum *certam* legis cognitionem voluntatem humanam obligare; si tamen opinio pro lege sit *probabilissima* vel *notabiliter probabilior* quam opposita, legem servare tenemur. Etsi enim eiusmodi opinio veram certitudinem non attingat, *practice* tamen aequivalet sententiae certae, quia eius opposita non est vere et certe probabilis, ideoque suppeditare nequit normam agendi, cum ad informandam conscientiam *practice* certam non sufficiat. Hinc fit, ut eiusmodi opinio dicatur *quasi moraliter certa* vel *practice certa*.

2. *Ex auctoritate.* Nequit esse falsum systema morale, quod quovis tempore a maiore theologorum parte exponitur, vindicatur et in quaestionibus particularibus tamquam regula morum adhibetur, cuiusmodi est systema probabilisticum.

Ad maiorem notat *s. Alphonsus*: si falsum esset principium probabilismi, illud non admisissent tot doctores, neque ecclesia illud tolerasset: ecclesia enim prudenti silentio tolerare potest opiniones erroneas particulares, at non alias, „quae doctrinam generalem continent, ut est sententia benigna, quae importat cunctarum conscientiarum directionem circa omnes particulares casus; unde si esset falsa, universi populi christiani deceptio invecta fuisset“¹⁾.

Minorem confirmabit sequens conspectus historicus. *a.* Primis ecclesiae saeculis explicite haec quaestio non proponitur, qua nempe ratione solvenda sint dubia de obligatione legis, ideo nec principium aliquod determinata formula conceptum reperitur, per quod resolvatur quaestio; in ecclesiae praxi tamen principii probabilistici plura indicia habentur: in particularibus enim quaestionibus dubia secundum principium probabilisticum resolvuntur²⁾.

b. Media aetate non solum usus huius principii in quaestionibus particularibus, sed ipsum principium implicite et virtualiter occurrit: traduntur enim veritates, ex quibus principium probabilismi necessaria illatione deducitur, immo formulae occurrunt, quae illud aequivalenter exhibent. Non tamen negatur eodem tempore reperiri etiam formulas, quae potius probabiliorismo et tutiorismo favent.

¹⁾ *S. Alphonsus*, Dissertatio scholastico-moralis pro usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris ann. 1755. ap. *Ballerini-Palmieri* I. p. 194.

²⁾ Cf. *Christianus Lupus*, De antiquitate et legitimo usu sententiae probabilis.

c. Primus omnium principium probabilismi explicite proposuit et argumentis demonstravit (1577) *Bartholomaeus Medina*. Hoc principium theologis cuiusvis ordinis adeo placuit, ut communi consensu illud acceptarent et per integrum fere saeculum vix ullo reclamante libris editis exponerent et ad casus particulares applicarent.

d. Circa medium saeculum 17. impugnationes probabilismi initium sumserunt. Praeter unum alterumve theologum acerbior ira in illum insurrexerunt ianseniani, quibus in impugnando systemate (1656) communi consensu accesserunt dominicani. Inde factum est, ut theologi quoad morale systema in duas partes scinderentur: alii ex omni schola tuebantur probabiliorismum, alii pariter ex omni ordine tenebant et vindicabant probabilismum. Magna contentione et acri studio utrimque certatum est; maior tamen doctorum pars semper adhaerebat probabilismo.

Tres potissimum rationes assignari possunt, ob quas complures auctores relicto probabilismo amplexati sint probabiliorismum: a. *Licentia opinandi* multorum auctorum, qui opiniones parum probabiles levi ratione ducti tamquam probabiles et practice licitas venditabant. Iam vero huic malo, solum relicto ipso systemate probabilismi, se efficaciter mederi posse existimabant. b. *Impugnationes iansenistarum*, qui odio in societatem Iesu abrepti systema morale, cui plerique societatis theologi addicti erant, tamquam fontem laxismi morumque corruptelam traducebant. c. *Damnatio propositionis 3. Innocentii XI.* (n. 208): complures enim theologi putabant hac propositione non solum usum sententiae tenuiter probabilis, sed ipsum systema probabilismi tamquam fontem laxismi damnari.

e. In mediis turbis miro providentiae consilio Deus ecclesiae suae misit s. *Alphonsum*, qui operibus suis id effecit, ut lites finirentur et rigor iansenianus et systema probabiliorismi e finibus ecclesiae exularent¹⁾.

3. *Ex approbatione ecclesiae*. Explicite quidem ecclesia probabilismum nunquam approbavit; implicite vero mentem suam clare et indubitanter manifestat peculiari illa approbatione, qua insignivit opera moralia s. *Alphonsi* qua scilicet eius opiniones declarantur practice tutae; atqui impossibile est approbare opiniones, quae in operibus s. doctoris continentur, quin indirecte et implicite approbetur systema morale, cuius usu et applicatione singulae

¹⁾ Cf. *Bonquillon*, Theolog. mor. fundam.³. n. 304 ss. *Kirchenlexikon*², Moralsysteme.

sententiae deductae et stabilitae sunt; systema autem, quo usus est *s. Alphonsus* in exaranda theologia morali, est purus et simplex probabilismus, id quod ex dicendis inferius constabit.

Negari nequit approbationem (negativam) ecclesiae ad omnia scripta *s. doctoris* referri et proinde etiam ad dissertationes, quibus primo probabilismum deinde aut vere aut specietenus aequiprobabilismum tuetur; verum negari pariter nequit positivam et peculiarem approbationem, qua eius scripta magnis encomiis celebrantur, eo quod inter laxiores et rigidiores sententias animarum moderatoribus tutam viam muniverit¹⁾, potissimum tribui eiusdem theologiae morali. Quod enim mediam inter laxismum et rigorismum viam sterneret, non suis dissertationibus de morali systemate effecit, sed potissimum solutione particularium quaestionum, quo prudenti iudicio inter laxas et rigidas opiniones tutas elegit. Atqui in eligendis opinionibus principium probabilismi adhibens id unum investigat, num opinio sit probabilis opinionem vero, quam *adhuc probabilem* indicat, lectori tamquam normam agendi proponit atque commendat.

214. De usu opinionis probabilis. 1. Ut opinionem vere probabilem sequi liceat, praeprimis requiritur, ut explicite aut saltem implicite formetur conscientia practice certa de honestate actionis, quod quidem in hunc modum fieri potest: illa actio contra legem est certe licita, pro qua militat opinio vere probabilis: lex dubia enim non obligat; atqui pro hac actione certe militat opinio vere probabilis; ergo haec actio certe licita est.

Ex hac argumentatione duo redduntur manifesta, quae supra n. 209.) innuimus: *a.* opinionem, quam aliquis sequitur, debere esse *certe* probabilem: etenim si non esset certe probabilis, conclusio syllogismi atque ideo dictamen conscientiae ex regulis logicae non esset certum; et *b.* opinionem debere esse *illi ipsi* probabilem, qui eam sequitur: nam de ipsius operantis conscientia informanda agitur.

2. Sequi licet opinionem probabilem *contra quamcunque legem* sive naturalem sive divinam sive humanam: de omnibus enim aequae valet principium: *Lex dubia non obligat*, quippe quod ex ipsa natura obligationis demonstratur.

¹⁾ *Pius IX.* in litteris apost. super confirmatione tituli doctoris 7. iul. 1871.

Sunt, qui hanc affirmationem quoad legem naturae infitiati sint existimantes circa legem naturae non posse admitti dubium insolubile seu ignorantiam invincibilem. Verum etsi de primis principiis et proximis conclusionibus non habeatur ignorantia invincibilis, de veritatibus tamen deductis praesertim remotioribus dubium insolubile locum habere potest (n. 93).

3. Licet sequi opinionem vere probabilem pro libertate *in omnibus casibus legis dubiae*, sive opposita pro lege est minus vel aequae vel magis probabilis: cum enim argumenta, quibus demonstratur principium: *Lex dubia non obligat*, ex ipsa natura obligationis depromta sint, sponte consequitur nec probabilem nec probabiliozem, sed solum certam (late, moraliter) legis cognitionem voluntatem humanam obligare posse, ideoque licitum esse usum opinionis probabilis, ubi lex vere dubia est.

a. Ergo principium probabilisticum prorsus universale se extendit non solum ad dubium *legis existentis sed etiam legis cessantis*. Dubium namque de lege versari potest aut α. circa *existentiam* legis, si nimirum dubitatur, num lata vel promulgata fuerit lex, num tempus obligationis iam advenerit, num ad hunc casum vel ad has personas se extendat, aut β. circa *cessationem* legis, si nimirum certa erat legis existentia et dubitatur, num cessaverit vel eo quod abrogata sit, vel eo quod aliquis ab eius observatione excusatus vel dispensatus sit, vel legem iam impleverit etc. Atqui in utroque casu adhiberi potest principium probabilismi. Ergo neque ille, qui probabiliter existimat se non emisisse votum, neque ille, qui votum certe emisit, sed probabiliter existimat se ei iam satisfecisse, ad aliquid stricta obligatione tenetur: eo ipso enim, quod lex probabiliter cessavit, existentia legis fit dubia; atqui lex dubia non obligat.

b. Ergo in dubio de cessatione legis principium probabilismi etiam in *materia iustitiae* licite adhiberi potest, nisi culpabilis negligentia debitoris causa sit, cur dubium de solutione facta existat. Opponunt quidem iustitiam eo differre ab aliis virtutibus, quod ipsa servare debeat aequalitatem; hinc quamdiu res dubia est, saltem pro rata dubii restituendum esse. Verum iustitia exigit, ut servetur aequalitas, eo quod unicuique reddatur ius suum, quando de iure alterius certo constat; quando ius alterius dubium est, iustitia non exigit, ut unus potius quam alter, praesertim cum sit possessor bonae fidei, re sua spoliatur¹⁾. Insuper perfecta aequalitas in hoc casu propter ignorantiam invincibilem factae

¹⁾ Cf. *Bucceroni*, *Casus conscientiae*. (Typogr. augustini. 1903) n. 12, 5.

solutionis restitui nequit, etsi denuo solvatur: si enim solutio iam facta est, alter plus habet, quam ei debetur; atqui cum aequalitas certo restitui non possit, non est, cur in dubio potius creditor plus accipiat quam debitor, nisi culpa debitoris causa sit, cur aequalitas restitui nequeat.

215. *Num eidem circa eandem rem licitum sit e duabus opinionibus probabilibus modo unam modo alteram sequi.*

a. Nihil prohibet, quominus aliquis in diversis casibus circa eandem rem pro lubitu modo una modo altera opinione probabili utatur: utraque enim conscientiam aequae reddit tutam. Sic potest idem pro uno testamento uti opinione; qua testamentum carens formalitatibus legis est validum, et pro alio testamento opinione contraria.

b. At in eodem casu non potest circa eandem rem sequi unam opinionem probabilem, quatenus commodum affert, et deinde alteram contrariam, quatenus haec commodum affert. Sic non licet idem testamentum carens formalitatibus legis habere validum, ut adiri possit haereditas, et invalidum, ne solvi debeant legata, quae in illo continentur, quia non potest simul esse validum et invalidum¹⁾.

Non licet voluntarie adducere statum dubii insolubilis circa legem, quamvis deinde liceat uti opinione probabili contra legem. Sic si quis dubitet, utrum hora duodecima noctis iam elapsa sit nec ne, non licet ei bibere, ne se exponat periculo saltem materialiter violandi legem ecclesiae. Quodsi nihilominus bibisset, celebrare vel communicare quidem potest, quia non constat ipsum solvisse ieiunium, bibendo autem (venialiter) peccavit, nisi rationabilis causa e. g. magna sitis et impossibilitas explorandi horam noctis eum excusasset. Item non licet sacerdoti hostiam dubie consecratam ante sumtionem pretiosi sanguinis consumere, ne consulto inducat statum dubii de ieiunio naturali cum periculo violandae legis. Saepius hoc modo voluntarie se exponere periculo materialiter violandi legem, mortale esset²⁾.

216. *Difficultates quam plurimae, quibus probabilismus impugnari solet, ex theoria supra exposita sine negotio sol-*

¹⁾ Cf. *Lugo*, De eucharist. disp. 15. n. 47 ss., ubi complura eiusmodi exempla afferuntur et diiudicantur.

²⁾ Cf. *Bucceroni* l. c. n. 13.

vuntur, aliae intra enodandae erunt, ideo hoc loco haec pauca sufficiant.

1. Qui sequitur opinionem probabilem relictā probabiliore, sectatur magis transgressionem quam adimpletionem legis aeternae; atqui hoc Deus permittere nequit. — Hoc argumentum imprimis retorqueri potest in aequiprobabilismum, qui (supposita veritate argumenti) *aeque* sectatur transgressionem quam adimpletionem legis aeternae; atqui sicut Deus permittere nequit, ut *magis* sectemur transgressionem quam adimpletionem legis, ita permittere nequit, ut *aeque* sectemur transgressionem quam adimpletionem legis. Deinde vero qui sequitur probabilem relictā probabiliore vel aequē probabili, non *sectatur* seu prosequitur transgressionem legis aeternae, sed *admittit*, ut materialiter laedatur lex aeterna in casu, quo probabilior vel aequē probabilis pro lege vera esset; atqui hoc Deus permittere potest et reapse permittit¹⁾.

2. Ex lege naturae debemus sincere tendere ad convenientiam cum moralitate obiectiva seu cum ordinatione obiectiva legis aeternae; atqui is, qui sequitur opinionem minus probabilem contra legem, non tendit sincere ad convenientiam cum moralitate obiectiva; ergo is, qui sequitur opinionem minus probabilem contra legem, offendit in legem naturae et proinde actionem moraliter malam ponit.

Etiam haec difficultas retorqueri debet in aequiprobabilismum. Si enim sanctitas et necessitas convenientiae inter actiones humanas et legem aeternam tanta est, ut homo ad eam tendere debeat, quantum pro sua cognitione potest, illam convenientiam constituere debet, non solum ubi legem probabilius, sed etiam ubi legem probabiliter existere iudicat. Quodsi Deus a necessitate constituendae illius convenientiae in favorem libertatis exceptionem permittit, non est ratio deficiendi a convenientia, quando opinio pro libertate est aequē probabilis, non item quando est simpliciter probabilis.

Ad maiorem. Hocce principium duo continet, quae verissima sunt. Propter essentialē nempe atque absolutam dependentiam nostram a Deo creatore, tenemur habitualiter sinceram voluntatem gerere observandi omnes leges particulares, quas Deus nobis daturus est; et cum leges nobis ignotas observare non possimus, tenemur eadem sincera voluntate tendere ad cognitionem legum a Deo latarum et cognitās actu observare. Utrum nostra a Deo dependentia et, quae inde resultat, habitualis obligatio tendendi ad convenientiam cum moralitate obiectiva nos solum obliget ad servandas leges particulares satis cognitās an etiam ad ser-

¹⁾ Cf. Der kath. Seelsorger (Paderborn. Schöningh. 1900) S. 495 ff

vandas eas, quarum cognitionem adipisci non possumus et quae probabiliter obiective non existunt, est quaestio inter theologos controversa, quam probabilistae in partem negativam resolvendam esse invictis argumentis demonstrant. Qui ergo contendunt nos vi huius principii observare debere opiniones, quae nostro iudicio cum ordinatione obiectiva legis aeternae probabilius conveniunt, quam discrepant, id ipsum affirmant, quod probandum est et quod ex argumentis probabilistarum falsum esse convincitur. Quodsi deinde contendunt legem, quae nostro iudicio probabilius existit, cognitam esse, iterum affirmant, quod falsum est. Si tandem concedunt obligationem legis probabilis existentis directe non oriri ex ipsa lege probabilius existente, utpote non sufficienter cognita nec sufficienter promulgata, sed indirecte ex hoc principio superiore: debemus tendere ad convenientiam cum moralitate obiectiva, eandem petitionem principii committunt.

Minor prorsus neganda est: etenim sinceram voluntatis tendentiam ad convenientiam cum lege aeterna semper stricte exigere (non solum aliquando suadere atque inclinare, id quod omnes concedunt), ut in conflictu opinionum eligatur opinio probabilior, commentum est, quod nulla ratione demonstratur. Qui ergo affirmat, nos vi praeaudati principii non solum ad investigandam legis existentiam atque ad servandas leges satis cognitae teneri, sed etiam ad servandas leges probabilius seu verisimiliter existentes, committit petitionem principii et insuper affirmat, quod falsum est. Hinc qui sequitur minus probabilem pro libertate, nedum actionem ponit moraliter malam, sed potius actiones suas dirigit iuxta principium probabilismi unice verum et certis argumentis demonstratum.

3. *Qui sequitur probabilismum, se exponit periculo peccandi.* — Periculum *formaliter* peccandi exclusum est, eo quod is, qui sequitur probabilismum, cum conscientia practice certa agit, scilicet cum certa persuasione actionem, quam ponit, licitam esse; periculum autem *materialiter* peccandi adest, quia lex, contra quam militat probabilitas, revera existere potest, cum rationes probabiles falsae esse possint; at non est necesse, ut hoc periculum evitetur. Si enim constat licitum esse usum opinionis probabilis contra legem, eo ipso constat Deum nobis non imponere obligationem vitandi hoc periculum materialiter peccandi: etenim intolerabile onus nobis esset impositum, si ad evitandum hoc periculum materialiter peccandi, teneremur servare leges omnes incertas: saepissime enim deberemus legem servare, quae non existit.

4. *Probabilismus in praxi ducit ad vitam laxam.* — Inanis est timor laxismi, ubi ad dirigendos mores applicatur principium

morale certum atque inconcussum: veritas enim nequit parere vitam laxam. Ceterum in hac re duo distingui debent, scilicet quid faciendum sit ad strictam legem implendam, et quid faciendum sit ad christianam perfectionem adipiscendam. Si homo christianus in servitio Dei nil aliud ageret, nisi quod stricte lex ex principiis probabilismi postulat, profecto vitam ageret parum homine christiano dignam; probabilistarum autem praxis haec est: ubi agitur de obligatione imponenda et de peccatis diiudicandis, benigni sunt ad evitanda pericula formaliter peccandi; ubi autem de consequenda perfectione et de exercitio virtutum agitur, ad summa nituntur, servitium Deo debitum non ex obligatione legis, sed ex amore et gratitudine erga divinam maiestatem dimetientes.

§ 6. De aequiprobabilismo¹⁾.

217. 1. Aequiprobabilismus docet: in dubio de existentia legis licet sequi opinionem aequae vel fere aequae probabilem pro libertate, non autem minus probabilem in concursu certo probabilioris.

a. Duo sunt, in quibus aequiprobabilismus *theoretice a probabilismo differt*: alterum quidem ad ipsum systematis principium, alterum ad eius usum refertur. Etenim contendit α . opinionem probabilem, quae stat pro libertate, tum solum sequi licere, quando aequae vel fere aequae probabilis est atque illa, quae stat pro lege; si ergo opinio favens legi sit prae opposita certe aut certe et notabiliter probabilior, servanda est lex; contendit β . systema applicari tantum posse, si dubium versetur circa existentiam legis, non autem si dubium sit de cessatione legis; in hoc casu semper servandam esse legem.

b. Practice aequiprobabilistae a probabilistis *eo differunt*, quod systema suum in dubiis de cessatione legis non applicant. Ipsi ergo eum, qui positive dubitat, num votum certo emissum impleverit, ad illud denuo implendum, et eum, qui positive dubitat, num peccatum certo commissum iam confessus sit, ad illud denuo confitendum obli-

¹⁾ *Gaudé*, C. SS. R., De morali systemate s. Alphonsi etc. (Romae. Cuggiani. 1894). *Ter Haar*, C. SS. R., De systemate morali antiquorum probabilistarum (Paderbornae. Schöningh. 1894). *Aertnys*, C. SS. R., Probabilismus oder Aequiprobabilismus (Paderborn. Schöningh. 1896). *Huppert*, Probabilismus oder Aequiprobabilismus? (Zeitschrift f. k. Theol. 1895) S. 467 ff. *Noldin*, Aequiprobabilistische Beweisführung (Zeitschrift f. k. Theol. 1896) S. 670 ff. *De Caigny*, De gemino probabilismo licito (Brugis. Desclée. 1901). *Idem*, De genuino morali systemate s. Alphonsi (Brugis. Desclée. 1901).

gant. In delectu opinionum autem a probabilistis vix differunt: imprimis enim omnes amplectuntur opiniones, quas s. *Alphonsus* dicit probabiles, etsi sint minus probabiles; quodsi de nova quaestione agitur, quam s. *Alphonsus* non tractavit, opinionem pro libertate in praxi sequuntur, quando eam solida ratione fulciri intelligunt. Immo etiam in loquendi modo a probabilistis non recedunt: opiniones enim, quas licite sequi possumus, vix unquam dicunt aequae probabiles, sed ad exemplum s. *Alphonsi* simpliciter probabiles.

2. Aequiprobabilismum tuentur imprimis theologi congregationis ss. Redemptoris *Haringer, Marc, Aertnys, Konings, Vindiciae alphonsianae* etc. persuasum habentes s. *Alphonsum* fuisse aequiprobabilistam. Istos sequuntur in hac quaestione complures alii theologi: *Gousset, Del Vecchio, Ninzati, Scavini, Pruner, E. Müller, Simar, P. Hilarius* etc.

Attamen aequiprobabilismum non omnes eodem sensu defendunt, quod ut probe intelligatur, notandum est duas esse formulas, quas aequiprobabilismus excludit: *a.* licet sequi opinionem probabilem, etsi opposita sit certe probabilior, et *b.* licet sequi opinionem probabilem, etsi opposita sit certe et notabiliter probabilior. Aequiprobabilistae, qui suum systema ita intelligunt, ut solum secundam formulam excludant, a probabilistis non differunt nisi verbis; qui aequiprobabilismum ita intelligunt, ut utramque formulam excludant, a probabilismo non verbis tantum, sed ipsa re differunt.

218. Argumenta, quibus aequiprobabilistae systema in genere demonstrant, sunt ipsissima argumenta probabilistarum; argumenta deinde, quibus eam partem demonstrant, qua a probabilistis differunt, haec sunt:

1. Servanda est lex, quae sufficienter est promulgata; atqui lex, cui favet opinio certe aut certe et notabiliter probabilior, est sufficienter promulgata; ergo servanda est lex, cui favet opinio certe aut certe et notabiliter probabilior.

a. Propositionem minorem alii aliter demonstrant: alii enim affirmant legem, pro qua militat opinio certe seu certe et notabiliter probabilior, esse sufficienter promulgatam, quia opinio certe seu certe et notabiliter probabilior est moraliter vel quasi moraliter certa. Alii autem contendunt opinionem certe probabiliorem non excedere limites probabilitatis, et nihilominus legem, cui favet eiusmodi opinio, esse sufficienter promulgatam atque sequendam: nam opinio certe probabilior magis accedit ad veritatem; atqui tenemur amplecti assensu

et tamquam normam agendi opinionem, quae magis accedit ad veritatem¹⁾.

b. Ad haec observandum est: *α.* opinio *certe et notabiliter probabilior* practice aequivalet opinioni moraliter certae: etenim si notabilis est excessus probabilitatis unius opinionis, isque certo cognitus, opinio opposita non erit nisi dubie probabilis; atqui non licet sequi opinionem dubie probabilem. Opinio autem *certe probabilior* per se nec theoretice nec practice aequivalet opinioni moraliter certae, sed est opinio simpliciter etsi magis probabilis. *β.* Non potest quidem affirmari opinionem probabilioiorem magis accedere ad veritatem, sed tamen opinio probabilior maiorem speciem et apparentiam veritatis habet quam opposita; ideo concedi potest quoad *mentis assensum* eam esse praefereendam; at vero negandum est eam constituere *normam agendi* necessario sequendam: non enim tenemur servare legem, nisi de eius existentia *certo* (late, moraliter) constet.

2. Ad licite operandum requiritur certitudo moralis de honestate actionis; atqui talis certitudo nequit haberi, si opinio pro libertate est certe minus probabilis: opinio enim certe minus probabilis non est vere et certe probabilis.

Ad hanc affirmationem: *opinio certe minus probabilis nequit esse vere probabilis* ita respondendum est; non licet sequi opinionem, quae non sit vere et certe probabilis; *si* ergo opinio, cuius opposita est certe probabilior, non est amplius vere et certe probabilis, non licet eam sequi; *num* autem opinio, cuius opposita est certe probabilior, adhuc possit esse vere et certe probabilis, non est quaestio moralis, sed quaestio logica; logici autem docent opinionem posse esse vere probabilem, cuius opposita non sit moraliter certa. Quodsi concedatur opinionem minus probabilem esse vere probabilem, ex principio: *lex dubia non obligat*, eam sequi licet.

3. Lex non obligat, si est vere dubia; atqui vere dubium solum est, si circa eam habetur dubium strictum, i. e. si mens suspendit assensum propter rationes ex utraque parte aequales; ergo lex tum solum non obligat, si ex utraque parte, pro lege et pro libertate, habentur rationes aequales vel fere aequales.

Lex non obligat, si est vere dubia; atqui ex argumentis, quibus demonstratur principium probabilisticum patet legem esse vere dubiam,

¹⁾ Recentissimo tempore aequiprobabilistae diversa quidem alia promunt argumenta (cf. *Commer.* Jahrbuch XVIII. S. 106 ff.), quae tamen accuratius inspecta non sunt nisi variationes huius argumenti ab antiquis probabilioristis inventi (u. 207, 2).

si est simpliciter incerta, sive dubium de eo existens est strictum sive latum; ergo lex non obligat, quoties est simpliciter incerta, sive rationes pro lege sunt aequae sive magis probabiles.

219. Refutatio ipsius systematis. 1. Aequiprobabilistae potissimum nituntur auctoritate s. *Alphonsi*, cuius systema morale ex eorum interpretatione exhibet genuinum aequiprobabilismum. De systemate morali s. *Alphonsi* infra dicetur, hoc loco id notasse sufficiat. Scriptor quilibet, quantum fieri potest, ita interpretandus est, ut sibi non contradicat; atqui cum certum sit systema morale s. *Alphonsi* initio fuisse probabilismum, eius posteriora scripta si fieri potest, ita interpretanda sunt, ut cum systemate probabilismi conveniant. Quodsi haec consentiens interpretatio nullo modo admitti posset, inhaerendum esset s. doctoris systemati priori, utpote certe vero et ab ipso s. doctore invictis argumentis demonstrato, quidquid sit et dicatur de eiusdem scriptis posterioribus.

2. Aequiprobabilistae ad stabiliendum suum systema non aliis utuntur argumentis quam probabilistae, scilicet: lex dubia non obligat et lex incerta nequit inducere certam obligationem; atqui ex his argumentis non aequiprobabilismus, sed necessaria illatione sequitur formula probabilismi; ergo aequiprobabilistae non integram, sed dimidiatam tantum conclusionem ex suis ipsorum principiis deducunt.

3. Systema morale, quod ad sui usum necessario exigit, ut ex utraque parte ponderentur non solum vis et momenta sed etiam gradus rationum et statuatur, utrum opiniones adversae sint aequae an minus vel magis probabiles, est systema practice ineptum: nam fere semper impossibile est determinare, quando ex utraque parte stent rationes aequae vel fere aequae probabiles; auctores autem, qui existimant se illud absque difficultate praestare posse, sibi aliisque illudunt.

4. Opinio certe probabilior vel est quasi moraliter certa vel est simpliciter probabilis; si primum, conceden-

dum est, non licere sequi oppositam, quia haec non est vere probabilis, si alterum, nullo iure prohibemur sequi oppositam, cum probabili opponatur pariter probabilis.

220. De usu probabilismi, ubi agitur de cessatione legis.

1. Iam pridem inter theologos agitabatur controversia, num principium probabilismi extendi possit etiam ad dubium de cessatione legis. Auctores magni nominis ut *Suarez, de Lugo, Bonacina, Salmanticenses, Lacroix*, ipse probabiliorista *Billuart* aliique probabilismum adhibent etiam in dubio de cessatione legis.

2. *S. Alphonsus* primis temporibus suum systema probabilisticum pariter extendit etiam ad quaestiones, in quibus de cessatione legis agitur; postea vero hanc sententiam retractavit et complures quaestiones particulares suae theologiae moralis iuxta hanc doctrinam reformatam immutavit.

Quodsi in opere theologiae moralis nihilominus occurrant resolutiones, quae cum hac doctrina non concordant¹⁾, id aut inadvertentiae tribuendum aut dicendum est s. doctorem in particularibus quibusdam quaestionibus noluisse urgere sententiam reformatam.

3. Praeter auctoritatem s. Alphonsi duo potissimum argumenta afferunt, quibus hanc sui systematis partem demonstrent aequiprobabilistae: *a.* In dubio melior est condicio possidentis; atqui in hoc casu possidet lex; ergo servanda est lex. *b.* Cum dubium de cessatione legis plerumque ex eo oriatur, quod quis legi probabiliter iam satisfecerit, dicunt: obligationi certae non satisfit per adimpletionem dubiam; ergo ei denuo satisfaciendum est. Verum haec duo argumenta nullius sunt valoris.

221. De principio possessionis²⁾. 1. Principium possessionis, quod in iure ita exhibetur: *in pari delicto vel*

¹⁾ (Cf. l. 1. n. 99; l. 4. n. 150; l. 6. n. 505; l. 3. n. 290. n. 112.

²⁾ *Bonquillon*. Theologia moralis fundamentalis³ (Brugis. Beyaert. 1903) n. 302 ss.

*causa potior est condicio possidentis*¹⁾, apud moralistas hac formula occurrit: *in dubio melior est condicio possidentis*. Hoc principium, quod proprie et immediate pertinet ad *materiam iustitiae commutativae*, quae est de dominio rerum, et quidem *ad forum externum*, hunc sensum habet: si inter duos lis existit de proprietate alicuius rei et uterque ius suum aequali probat ratione, iura rem ei tribuunt, qui hucusque eam possidebat, donec alter sufficienter probet rem esse suam: possessio enim fundat praesumptionem dominii, atque ideo concedit ius retinendi rem, donec de contrario sufficienter constet. Hoc principium quoad materiam iustitiae non solum in foro iudiciali, sed etiam *in foro interno* valere, nemo negat.

Principium igitur possessionis quandam rerum stabilitatem tuetur, ita ut res vi possessionis in eodem statu immutatae permaneant, in quo hucusque legitime existebant, donec superveniat ratio priorem statum immutandi sufficiens.

2. Sunt, qui hoc idem principium propter analogiam etiam ad alias materias aliarum virtutum transferant atque ad solvenda dubia de obligatione legis applicent: fingunt enim libertatem et legem veluti duas personas, quarum altera ius habeat agendi pro lubitu, altera vero ius limitandi libertatem; iam vero in conflictu libertatem inter et legem ei esse victoriam tribuendam, quae in possessione sit. Quodsi libertas et lex possideri seu in possessione esse dicuntur, possessio aliud non est nisi *existentia* libertatis et legis. Eo ergo vere possidet libertas, quod certe sine obligatione manet; et pari modo eo possidet lex, quod certe libertatem restringit. Verum si lex quaequam certo extitit, et postea supervenit dubium de cessatione legis, etiam in hoc casu lex prius certo existens possidere dicitur; et pari modo si libertas certo extitit, et postea supervenit dubium, an libertas cessaverit, libertas prius certo existens possidere dicitur.

3. Patet hanc possessionem ad solvenda dubia de obligatione legis in favorem legis nihil conferre posse. Si

¹⁾ C. *In pari* 65 reg. iur. in 6°.

quidem ut possessio ad hunc effectum aliquid conferre possit, ante dubium certo existere et orto dubio certo permanere debet, sicut possessio domus e. g. ante dubium de legitimo dominio certa esse et orto dubio certo permanere debet; at non intelligitur, quomodo possessio seu existentia legis prius certa, orto dubio de eius cessatione legem nunc dubiam adhuc fulcire eique vim obligandi conferre possit. Econtrario exigit ratio, ut applicetur universale principium: *obligatio dubia, obligatio nulla*, atque in casu dubiae cessationis legis, legem non amplius obligare statuatur. Quodsi dubium de obligatione legis in casu cessationis ex principio possessionis solvendum esset, ipsum in hunc modum applicari deberet. In dubio illud possidet, quod certum est; atqui in dubio de cessatione legis certa est libertas et dubia est lex: etenim si probabile est legem cessasse, existentia legis fit dubia; lex autem dubia est nulla; ergo in casu dubiae cessationis possidet libertas.

Nihilominus pergunt aequiprobabilistae affirmationem suam, in dubio de cessatione legis sequendam esse opinionem, quae suffragatur legi, ex principio possessionis demonstrare, idque in hunc modum: In dubio condicio eius, quod prius extitit dubieque existere pergit, melior est condicione eius, quod dubie supervenit: atqui in casu, de quo agitur, legis existentia prior est legis cessatione; ergo in dubio, num lex cessaverit, condicio legis melior est.

Propositionem vero maiorem, quae neganda est, — quia condicio legis dubiae et libertatis dubiae aequalis est, nec certa existentia legis quae iam cessavit, legi nunc dubiae quidquam privilegii conferre potest, — ita demonstrant. Cum in dubio de cessatione legis ratio immutandi normam agendi aequalis sit ac ratio eam, quae hucusque vigeat, retinendi, hic et nunc sequendam esse normam agendi, quae stabilitati favet; atqui stabilitati favet norma, quae vigeat, ante quam dubium supervenit: ergo illa norma hic et nunc sequenda seu lex servanda est.

Respondetur. Sequenda est norma, quae stabilitati favet, quamdiu existit sufficiens ratio, quae stabilitatem exigit mutationemque prohibeat; atqui in dubio de cessatione legis non existit ratio, quae priorem normam retinendam esse praescribat; occurrit autem ratio, quae priorem normam i. e. legem hucusque certam nunc vero dubiam deserendam permittit, scilicet principium: *lex dubia non obligat*.

Ergo in dubio de cessatione legis ratio immutandi normam agendi, quae hucusque viguit, aequalis non est ac ratio eam retinendi: siquidem ratio eam immutandi est laudatum principium, ratio vero eam retinendi est ficta legis possessio seu prior legis existentia, quae superveniente dubio iam nihil amplius valet. Hinc si aequiprobabilistae affirmarent, quandoque *consulendam* esse normam, quae stabili agendi modo favet, aliis verbis quandoque laudandum esse eum, qui legem, quam hucusque certo existentem observaverat, observare pergat, etiam postquam facta sit dubia, bene docerent; at eandem normam *ex obligatione* in praxim deducendam esse, postquam lex facta sit dubia, nullatenus demonstratur. Aliud argumentum ad hanc falsam theoriam fulciendam praeter auctoritatem *s. Alphonsi* non habent.

Affirmatio ergo, legem in dubio de cessatione legis non obligare aequae certa est atque affirmatio, legem in dubio de existentia legis non obligare.

222. *Num legi adhuc satisfacere teneatur, qui dubitat, an ei iam satisfecerit.*

Haec quaestio in praecedentem recidit atque ex eodem principio solvitur. Quaeritur enim, utrum lex prius certo existens, quae per probabilem adimpletionem facta est dubia, cesset necne.

a. Si dubium est mere negativum, profecto tenetur, quia obligatio adhuc certa est.

b. Qui legi probabiliter iam satisfecit (sive extra materiam iustitiae sive intra materiam iustitiae), non tenetur: eo ipso enim, quod probabiliter iam satisfecit, obligatio fit dubia; obligatio autem dubia nulla est.

c. Ad argumentum: obligationi certae non satisfit per impletionem dubiam, distinguendum est: per impletionem negative dubiam, concedo; per impletionem probabilem vero non satisfit certe, satisfit autem probabiliter; atqui obligatio, cui probabiliter iam est satisfactum, cessat esse certa, et incerta obligatio est nulla¹⁾.

Nota. His praemissis rem ipsam iam ita absolvere possumus: sententia, quae principium probabilismi extendit etiam ad casus cessationis legis, a multis et probatis auctoribus defenditur, rationibus ex ipsa rei natura desumptis valide comprobatur, argumenta vero contrariae sententiae apte solvuntur, quam ob rem principium probabilismi tuto adhiberi potest etiam *in casu cessationis legis*.

¹⁾ Cf. *Lugo*, De eucharistia disp. 19. n. 249.

Articulus secundus.

De principiis reflexis.

223. De principiis universalibus. 1. *Principia directa* vocantur illae veritates, ex quibus res ipsa comprobatur et certo cognoscitur; principia vero *reflexa* dicuntur non-nullae veritates generales, quae rem quidem, cuius veritas quaeritur, non probant, attamen ad certitudinem practicam efficiendam inserviunt.

2. *Principia reflexa* sunt duplicis generis: alia sunt *universalia*, quae in quovis dubio ad efformandam conscientiam practice certam adhiberi possunt; alia sunt *particularia*, quae solum in dubio negativo ad eundem finem adhiberi possunt vel in dubio positivo facti ad confirmandam opinionis probabilitatem inserviunt.

3. *Principia universalia* non recensentur nisi duo: *lex dubia non obligat* et *lex incerta nequit inducere certam obligationem*, quae duo principia ex argumentis, quibus formula probabilismi demonstratur, clara sunt. Cum inter haec duo principia vix intercedat reale discrimen, reipsa non est nisi unum principium reflexum, nimirum *lex dubia non obligat*, quod solum ad efformandam conscientiam practice certam in omnibus dubiis sufficit.

224. De principiis particularibus. Principia particularia complura numerantur, quae proprie *in foro externo* indicant, pro qua parte stet praesumptio. Si in *foro interno* applicantur, notandum est, ex praesumptione vel ex communiter contingentibus deduci maiorem minoremve probabilitatem, nisi obstet specialis ratio, quin etiam moralem certitudinem, si accedant aliae rationes positivae. In priore casu ope principii reflexi universalis formanda est conscientia practice certa, in posteriore ea iam habetur.

Qui vespere persoluto officio divino dubitat, num Sextam recitaverit, cum de eius recitatione nullam prorsus memoriam habeat, ex communiter contingentibus, quia alias nihil soleat omittere, probabiliter

iudicat se eam recitasse; quin etiam moraliter certo constat se eam recitasse, si e. g. recordetur se Nonam recitasse, et non soleat horam posteriorem recitare nondum persoluta priore.

1. *In dubio melior est condicio possidentis.* Huius principii sensus et applicatio supra (n. 221) exponitur. Itaque *a.* Ad solvenda *dubia negativa* de obligatione legis in quavis materia applicari posse nemo negat.

Si e. g. iuvenis quoad obligationem ieiunii negative dubitet, num aetatis annum 21. compleverit, immunis est ab obligatione, quia possidet libertas; quodsi senex negative dubitat, num ad annum 60. pervenerit, ieiunare tenetur, quia possidet lex.

b. Applicari potest ad solvenda *dubia positiva facti*, quando habetur vera possessio.

Sic orto dubio positivo de legitimo dominio rei possessae bonae fidei possessor non potest privari re, quam possidet, quia melior est condicio possidentis.

c. Ad solvenda *dubia positiva iuris* de obligatione legis, sive dubium est de existentia legis sive de cessatione legis prius certo existentis, applicari quidem potest, dummodo rite intelligatur (n. 221, 3), multo tamen melius in utroque dubio applicatur principium universale: *lex dubia lex nulla*.

2. *In dubio iudicandum est ex communiter contingentibus:* ex communiter enim contingentibus colligi potest, pro qua parte stet praesumptio. Quare in dubio, num quis in peccatum consenserit, si est timoratae conscientiae et non solet consentire, censetur non consensisse; si autem non est timoratae conscientiae et alias frequenter peccare solet, consensisse censetur.

3. *In dubio standum est pro valore actus* vel: in dubio praesumitur rite factum, quod de iure faciendum erat. Haec regula iuris hoc modo applicatur: si factum principale certum est, et dubitatur vel de modo debito vel de condicione necessaria, haec rite adfuisse censentur; hinc qui dubitat, num cum sufficienti dolore confessionem instituerit, eam rite instituisse praesumitur et proinde non tenetur iterum confiteri.

4. *In dubio praesumptio stat pro superiore.* Si dubium est, num praeceptum a superiore impositum sit iustum et

prudens, obediendum est, quia iustum et prudens esse supponitur: nam ratio boni communis exigit, ut pro superiore praesumatur; insuper adesse possunt praecepti motiva subditis ignota, et de ipsis rationibus notis melius superior iudicare posse censetur quam subditus.

Articulus tertius.

De systemate s. Alphonsi¹⁾.

225. Notae historicae. 1. Nonnulli aequiprobabilistae praetendunt s. *Alphonsum* esse inventorem novi systematis, quod unice rectam agendi normam suppeditet; hoc autem systema esse ipsum aequiprobabilismum. At vero quantopere sit absona haec affirmatio, evidens est: inde enim sequeretur unice rectam agendi normam usque ad s. Alphonsum in ecclesia fuisse ignotam. Quam ob rem dicendum est vel s. Alphonsum non esse inventorem novi systematis, vel illud non esse unicam recte agendi normam. Insuper ex historia constat nonnullos fuisse theologos (*Amort, Rassler, Ant. Mayr*), qui systema probabilismi iam ante s. Alphonsum formula aequiprobabilistica exhiberent. Tandem ipse s. Alphonsus in *Apologia* declarat: „Ego nunquam volui nec volo nova systemata cudere“.

2. Primis temporibus s. Alphonsus adhaesit probabiliorismo, quem a magistro suo acceperat; mox vero, in audiendis confessionibus probe intelligens probabilioristam non posse cum fructu directionem animarum suscipere, accessit ad probabilismum, quem strenue contra probabilioristas defendit, et probabilismum quidem purum, quem

¹⁾ *Ballerini*. Dissertatio de genuina s. Alphonsi sententia circa usum opinionis probabilis. (Opus theolog. morale³ I. Appendix I. p. 632 ss.) *Arndt*, Crisis apologeticae dissertationis P. de Caigny C. SS. R. (Friburgi. Herder. 1897). *Noldin*. Die Briefe des hl. Alphons von Liguori und dessen Moralsystem (Zeitschrift f. kath. Theol. 1896) S. 73 ff. *Meffert*, Der hl. Alphons von Liguori (Mainz. Kirchheim. 1901) I. Die moralth. Schriften des hl. Al. v. L. S. 19—136.

antiquiores moralistae tuebantur. Ad propugnandum hunc probabilismum duplicem dissertationem exaravit: *pro usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris*, alteram a. 1749 alteram a. 1755 et secundum principia huius probabilismi opus suum morale composuit, quod quinquies iam editum fuerat, antequam formulam systematis moralis ipse mutaret.

3. Inde ab anno 1762 principium probabilismi mutavit in formulam, qua fere utuntur aequiprobabilistae: *cum opinio minus tuta est aequae vel fere aequae probabilis, potest quis eam licite sequi* (n. 55); et: *ubi opinio pro lege videtur certe probabilior, eam sequi tenemur, secus vero, si est eiusdem ponderis, quod habet opinio pro libertate* (n. 67) saepius asseverans se non esse sectatorem probabilismi. Quare concedi debet formulam, qua s. Alphonsus postea suum systema exhibet, a communi formula probabilismi differre.

a. Ad mutationem hanc faciendam inducebatur his potissimum rationibus: α. quia formula, qua initio probabilismum proposuerat: *licet sequi minus probabilem in concursu probabilioris* ambigua erat; β. quia nova formula putabat se efficacius impugnationes adversariorum reiicere et abusus laxistarum praecavere posse; γ. quia unice hac via prohibitionem librorum suorum et suppressionem congregationis a se fundatae ex parte gubernii timendam evitare poterat.

b. Disputant, utrum contradictio, quae inter priora et posteriora scripta s. doctoris reipsa existit, vera an tantum apparens sit. Ne aequiprobabilistae quidem in hac re eiusdem sunt sententiae. Recentiores (*Marc, Gaudé*) antumant s. doctorem probabilismum, cui initio adhaeserat, postea revocasse et aequiprobabilismum docuisse; antiquiores vero (*Hapinger, Vindiciae alphons.*) opinantur s. Alphonsum sententiam de morali systemate nunquam mutasse, sed semper aequiprobabilismo adhaesisse, initio quidem implicite et dubitanter, postea vero explicite et sidenter. Plerique probabilistae praecunte *Ballerini* et ipsi censent, s. doctorem sententiam de morali systemate nunquam mutasse, sed semper adhaesisse simplici probabilismo, quem in prioribus scriptis luculenter exponit atque defendit, in posterioribus solum apparenter retractat, eo quod formula aequiprobabilistica illum proponit.

226. Systema s. Alphonsi a simplici probabilismo nec theoretice nec practice differt.

a. Principium, in quo tandem systema probabilismi totum innititur: *lex dubia non obligat vel: non est im-*

nenda obligatio, nisi de ea certo constet, est ipsum systematis alphonsiani principium, quod sanctus vir in posterioribus scriptis aequae atque in prioribus magno studio confirmat ac tuetur; atqui ex hoc principio formula probabilismi recte fluit, nullatenus vero formula aequiprobabilistica.

b. Si deinde docet: non licet sequi opinionem minus probabilem, si opinio pro lege est *certe et notabiliter probabilior*, hac formula nihil aliud vult atque intendit, nisi ut excludatur usus opinionis tenuiter vel dubie probabilis; siquidem hanc solam affert rationem, ob quam id non liceat, quia certe et notabiliter probabilior (certe probabilior ex eius mente semper est notabiliter probabilior) est moraliter vel quasi moraliter certa, et quia minus probabilis eidem opposita non est vere probabilis; iam vero etiam probabilistae prohibent sequi opinionem minus probabilem, si haec non sit vere probabilis, et docent sequendam esse certe probabiliorem, si moraliter certa sit; ergo eius formula solum verbis a probabilismo differt.

c. Si s. Alphonsi systema a probabilismo essentialiter differret, non solum probabilismum antea traditum revocare, sed potissimum theologiam moralem ad normam novi systematis immutare debuisset: exaraverat enim theologiam moralem longe ante a. 1762, quo formulam aequiprobabilismi primo proposuit; editiones autem theologiae moralis plures, quae postea ipso adhuc superstite prodierant, quoad quaestiones particulares fere intactae permanserant. Ergo ei persuasum esse debuit, novam formulam quoad rem a priore non differre.

Id sane concedi potest, practice raro fieri, ut sententia aliqua theologo appareat certe *et notabiliter* probabilior, et opposita nihilominus ab eodem habeatur vere et solide probabilis, vel raro fieri, ut sententia pro libertate cognoscatur adhuc vere et solide probabilis, si prae opposita pro lege sit *multo* minus probabilis.

Articulus quartus.

De auctoritate s. Alphonsi.

227. Eius auctoritas. 1. Opera moralia s. doctoris sunt:

a. Theologia moralis, quam ipse novies edidit saepius emendatam¹⁾; *b. Homo apostolicus*, compendium theologiae moralis; *c. Praxis confessarii* ad bene excipiendas confessiones; *d. Dissertationes*, quarum nonnullae postea operi theologiae moralis insertae sunt.

2. *Auctoritas interna* doctrinae moralis s. Alphonsi dependet ab auctoris scientia et prudentia atque ab argumentis, quibus doctrinam suam communivit. Iam vero negari non potest esse theologos morales ingenio, mentis acumine et copia doctrinae s. Alphonso non inferiores; his tamen praerogativis eius theologia moralis excellit: securitate, qua difficiliore de moribus quaestiones ad genuina principia reducit atque ex eis resolvit, prudenti iudicio, quo libratis hinc inde rationum momentis opiniones eligit, ac tandem eruditione, qua omnium fere auctorum opera perlustrat eorumque argumenta examinat. Ad haec accedit singularis sapientia, qua mediam viam docens hinc quidem rigorismum iansenianum, inde vero contrarium laxismum profligavit.

3. *Auctoritatem externam* potissimum constituit iudicium, quod de eius doctrina morali tulit ecclesia. Iudicia publica s. sedis, quae vel ad opera s. Alphonsi universim vel ad theologiam moralem in particulari referuntur, haec sunt:

a. Declaratio s. rituum congr. ad effectum canonisationis 25. maii 1802: *Nihil censura dignum fuit repertum.*

b. Responsum s. poenitentiariae ad dubia ab archiepiscopo vesuntionensi proposita 5. iulii 1831:

1. „Utrum s. theologiae professor opiniones, quas in sua theologia morali profitetur b. Alphonsus a Ligorio, tuto sequi ac profiteri possit.

¹⁾ Cf. Elenchus quaestionum reformatarum in fine operis; 99 quaestiones reformatae secundae, 23 sextae, 3 nonae editioni additae sunt.

2. An sit inquietandus confessarius, qui omnes b. Alphonsi a Li-gorio sequitur opiniones in praxi s. poenitentiae tribunalis hac sola ratione, quod a sede apostolica nihil in operibus illius censura dignum repertum fuerit.

Confessarius, de quo in dubio, non legit opera b. doctoris nisi ad cognoscendam accurate eius doctrinam, non perpendens momenta rationesve, quibus variae nituntur opiniones, sed existimat se tuto agere eo ipso, quod doctrinam, quae nihil censura dignum continet, prudenter iudicare queat sanam esse, tutam nec ullatenus sanctitati evangelicae contrariam.

Ad 1. Affirmative, quin tamen reprehendendi censeantur, qui opiniones ab aliis probatis auctoribus traditas sequuntur.

Ad 2. Negative, habita ratione mentis s. sedis circa approbationem scriptorum servorum Dei ad effectum canonisationis."

c. Collatio tituli *Doctoris ecclesiae*, quo sanctus propter *eminentem* suam doctrinam „insignis magister divinitus ecclesiae datus“ declaratur.

d. His accedunt complura encomia, quae in litteris a ss. pontificibus ad varios theologos datis reperiuntur, qui opera s. doctoris vel ediderunt vel in aliam linguam verterunt¹⁾. Mentione dignum est responsum s. *Poenitentiariae* 19. decembris 1855 ad quendam professorem, qui cum gradus academicos obtineret, iuramento se obstrinxerat probabiliorismum tuendi, scilicet ipsum non obstante iuramento posse s. *Alphonsi* doctrinam sequi et publice tradere nec dispensatione a iuramento indigere.

228. Corollaria. Ex his omnibus quoad auctoritatem s. *Alphonsi* in rebus moralibus sequentia colliguntur:

a. Sententiae s. *Alphonsi* hisce non declarantur omnes verae, sed tamen in genere *haberi possunt probabiles*, non quidem semper interne, attamen *saltem externe*, et quidem propter solam auctoritatem s. doctoris.

Iudicium ecclesiae de operibus s. *Alphonsi* non refertur ad veritatem doctrinae, sed ad condiciones pro canonisatione requisitas: atqui ad hunc finem obtinendum examen operum id solum investigat, num aliquid in iis contineatur, quod rectae fidei et bonis moribus adversetur vel, quod eodem redit, num aliquid in iis contineatur, quod sit censura (theologica) dignum.

b. Ideo in praxi quilibet confessarius tuto sequi *potest* (nonnullis exceptis) opiniones s. *Alphonsi*, ita ut iuxta illas

¹⁾ Haec congesta reperiuntur apud *Clementem Marc*, Institutiones morales *Alphonsianae*⁷ (Romae. Cuggiani. 1893) I. p. VII—XII.

suam aliorumque agendi rationem dirigat, non autem ut ex eis obligationes poenitenti imponat. Nemo tamen eas sequi *tenetur*, sed unicuique liberum est amplecti sententias aliorum auctorum, modo sint vere et solide probabiles; quare confessarius a suis poenitentibus exigere non potest, ut sequantur opiniones s. doctoris.

Excipiendae sunt illae sententiae, quae α. vel ante vel post edita opera s. doctoris ab ecclesia reprobatae sunt ut de patrino catholico in baptismo a ministro haeretico collato; de absolutione moribundi, quam concedit simplex sacerdos praesente approbato; de episcopo regulari, quem s. Alphonsus non obligatum putaverat neque ad vota in religione emissa neque ad regulam sui ordinis¹⁾; quae β. adversantur consuetudini sive ante sive post tempora s. doctoris legitime introductae e. g. circa ieiunium, circa opera servilia; quae γ. supponunt adiuncta temporis s. Alphonsi, quae adiuncta postea immutata sunt, ut quantitas gravis in furto; quae δ. evidenti vel certa ratione demonstrantur falsae: impossibile enim est conscientiam practice certam sibi formare iuxta sententiam, quae cognoscitur esse falsa.

Num confessarius absolvere debeat poenitentem, qui vult sequi opinionem oppositam sententiae confessarii.

a. Si agitur de opinionibus, quae respiciunt administrationem sacramenti, manifesto confessarius procedere debet secundum opiniones, quas ipse tenet: nam agenti probabiles esse debent sententiae, quas sequitur.

b. Si agitur de sententiis, quae versantur circa obligationes poenitentis, confessarius tenetur dispositum absolvere, quantumvis sequi velit opiniones oppositas iis, quas tenet confessarius, modo sint vere probabiles: poenitens enim ius habet sequendi opiniones vere probabiles, confessarius autem ius non habet utendi opinione tantum probabili ad imponendam obligationem. Immo etiam ubi poenitens rudis ignorat se habere ius sequendi sententiam oppositam, confessario non licet ipsi imponere obligationem, quae a Deo legislatore non imponitur.

c. Quodsi confessarius opinionem, quam vult sequi poenitens, existimat falsam, distinguendum est: si opinio

¹⁾ Cf. resolutio S. C. Ep. et Reg. 6. maii 1864 et Acta s. sed. I. 449 ss.

talis est, ut theologi communiter illam habeant probabilem et soli confessario appareat falsa, hic poenitenti consulere potest, ut eam deserat et sententiam sequatur suam; at negata absolutione eum cogere non potest. Verum si opinio, quae poenitenti probatur, talis est, ut theologi communiter eam ut falsam reiiciant, confessarius illum docere et hortari debet, ut opinionem suam deserat, et si id facere nolit, absolutionem ei negare debet, nisi forte poenitens sit in bona fide et ex monitione nullus fructus speretur¹⁾.

¹⁾ Cf. *Lehmkuhl* I. n. 116 ss.

Lib er q u i n t u s.

De virtutibus¹⁾.

Quaestio prima.

De virtutibus in genere.

Articulus primus.

De natura virtutum.

229. Definitio. 1. *Virtus* in genere definitur habitus potentiam perficiens ad bene operandum²⁾.

a. Duplex distinguitur habitus, *substantivus*, qui animae substantiae inhaeret eique novum essendi modum tribuit, cuiusmodi est gratia sanctificans; et *operativus*, qui animae potentiis inhaeret easque ad agendum perficit, cuiusmodi est virtus.

¹⁾ *S. Thomas* I. II. q. 55—61. *Suarez*, De virtutibus. *Lessius*, De iustitia et iure ceterisque virtutibus cardinalibus. *Greg. de Valentia*, Commentar. scholast. II. disp. I. q. 5. *A. Tanner*, Theologia scholast. II. disp. 3. q. 2 ss. *Mazzella*, De virtutibus infusis (Romae. Forzani. 1894). *Waffelaert*, De virtutibus cardinalibus (Brugis-Beyaert. 1889). *Tractatus* de virtutibus ad usum seminarii Mechliniensis (Mechliniae. Dessain. 1896). *E. Müller*, Theologia moralis¹ (Vindobonae. Mayr. 1894) I. § 104 ss. *Hilarius a Sexten*, Compendium theologiae mor. I. c. 4. *I. B. Scaramelli*, Directorium asceticum t. 3. De virtutibus moral. (Augustae Vindel. 1770). *I. E. Pruner*, Katholische Moraltheologie³ (Freiburg. Herder. 1902) I. S. 117—175.

²⁾ *Habitus* est qualitas potentiae inhaerens in ordine ad eius actum (*S. Thomas*).

b. Virtus est habitus operativus, qui potentiam ad agendum *perficit*. Haec perfectio autem duplicis generis esse potest: aut potentiam ad operationem suam iam completam ad agendum inclinat, adeo ut actus suos cum quadam facilitate exercere possit; aut potentiam ad operationem exercendam in se incompletam et insufficientem elevat et complet. *Habitus* prioris generis dant potentiae, ut facile operari possit, habitus posterioris generis dant, ut simpliciter operari possit.

c. Virtus, quae est *habitus bonus*, non potest elicere nisi actus bonos, sicut vitium, quod est habitus malus non potest elicere nisi actus malos. Ideo virtus solet definiri *bona qualitas mentis, qua recte vivitur, qua nullus male utitur*¹⁾. Quamvis virtus non possit esse principium (elicitivum), potest tamen esse obiectum actus mali, ut si quis virtutem odio habet vel de ea superbit. Aliis autem habitibus, qui a virtutibus distinguuntur ut scientia, ars, homo ad bonos et malos actus uti potest.

2. Tria in virtutibus considerata sunt: causa efficiens, subiectum et obiectum.

a. *Causa efficiens* virtutis id dicitur, a quo virtus producit. Ratione causae efficientis virtutes dividuntur in naturales et supernaturales, infusas et acquisitas.

b. *Subiectum* virtutis illudque *proximum* dicitur illa animae potentia, in qua virtus inest et a qua actus certae virtutis eliciuntur. *Subiectum remotum* est ipsa persona habens virtutem.

Potentiae, in quibus virtutes inhaerent, sunt *intellectus, voluntas* et *appetitus sensitivus*: in hoc nempe appetitu insunt illae virtutes, quae versantur circa passiones moderandas, cuiusmodi sunt temperantia et fortitudo.

c. *Obiectum materiale* virtutis est id, circa quod versatur actus virtutis; obiectum *formale* est ratio seu motivum, propter quod versatur circa obiectum suum materiale. Sic obiectum materiale fidei sunt veritates a Deo revelatae; obiectum formale fidei est auctoritas Dei revelantis.

230. Divisio virtutum. a. Pro diverso subiecto, cui virtus inest, dividuntur in virtutes *intellectuales*, quae intellectum perficiunt ad cognoscendum verum, et virtutes *appetitivas (morales)*, quae voluntatem perficiunt ad pro-

¹⁾ S. Augustinus, De libero arbitrio l. 2. c. 19.

sequendum bonum. Virtutes intellectuales a philosophis numerantur quinque: *intelligentia, sapientia, scientia, ars et prudentia*, quibus a theologis additur *fides theologica*; virtutes appetitivae autem numerantur quam plurimae.

Virtutum intellectualium tres sunt habitus *speculativi*: intellectus, sapientia et scientia; duae sunt habitus *practici*: ars et prudentia. *Intellectus* perficit mentem ad cognoscendum verum, quod immediate et per se cognosci potest; *sapientia* ad cognoscendum verum, quod per discursum cognoscitur et est simpliciter ultimum (causa prima); *scientia* ad cognoscendum verum, quod per discursum cognoscitur et est ultimum in determinato aliquo genere.

b. Ratione *effectus* in virtutes *morales*, quae hominem faciunt simpliciter seu moraliter bonum, et *intellectuales*, quae hominem faciunt bonum secundum quid, e. g. bonum philosophum, bonum artificem. Illae in voluntate insunt et in aliis potentiis solum quatenus reguntur a voluntate; hae insunt in intellectu independenter ab imperio voluntatis.

Ad virtutes morales hoc sensu acceptas pertinent etiam virtutes theologicae et prudentia; ad virtutes intellectuales hoc sensu acceptas pertinent intellectus, sapientia, scientia et ars.

c. Ratione *causae efficientis* in virtutes *infusas* et *acquisitas*: illae immediate a Deo in potentiis animae producuntur, hae per actus saepius repetitos ab homine comparantur. Virtutes infusae aliae dicuntur *per se*, aliae *per accidens* infusae: illae a solo Deo eas infundente haberi possunt, cuiusmodi sunt omnes virtutes supernaturales, hae etiam humano conatu haberi possunt, cum sint ordinis naturalis, sed quandoque speciali Dei dono infunduntur.

Repetitis actibus virtutes *acquiri*, experientia constat; revelatione autem edocemur virtutes a Deo immediate nobis *infundi* (n. 17). Virtutes acquisitae et infusae in eo conveniunt, quod sint habitus, quibus ad bene operandum disponimur; differunt autem tum *origine* tum *effectu* (n. 229).

d. Cum praecedenti divisione quoad rem fere coincidit ea, qua virtutes dividuntur in *naturales* et *supernaturales*: illae viribus naturalibus per repetitos actus acquiruntur et ad finem naturalem, naturalem nempe beatitudinem ordinantur, hae auxilio gratiae supernaturalis exercentur et ad

finem supernaturalem seu supernaturalem beatitudinem ordinantur.

e. Ratione obiecti in virtutes theologicas et morales: illae pro suo obiecto immediato habent aliquam perfectionem divinam ideoque immediate circa Deum versantur, hae pro suo obiecto immediato habent bonum creatum i. e. actionum honestatem; sic misericordiae obiectum materiale est sublevatio egeni, et obiectum formale est moralis honestas, quae in sublevatione egeni relucet.

Ergo virtus *moralis* dupliciter accipitur, prout opponitur virtuti *theologicae*, et prout opponitur virtuti *intellectuali*.

f. Ratione perfectionis in communes et heroicas: illae modo communi seu ordinario exercentur, hae promte, expeditae et supra communem operandi modum exercentur.

g. Ratione subiecti remoti, scilicet personae habentis virtutem, in *formatas* et *informes*, prout persona habens virtutem est in statu gratiae vel in statu peccati mortalis; gratia vel caritas dicitur forma aliarum virtutum.

231. De medio virtutis. 1. Medium virtutis dicitur mensura, qua ab ea excluditur excessus et defectus; sic liberalitas in medio est inter prodigalitatem et avaritiam, fortitudo media est inter temeritatem et timiditatem, quia servat debitum modum inter excessum et defectum.

a. Potissima virtutum proprietas ea est, qua dicuntur esse *in medio* inter excessum et defectum. Actus enim virtutum, ut tales sint, rectae rationi debent esse conformes; atqui non essent rectae rationi conformes, si vel per excessum vel per defectum a medio rectae rationis deflecterent; ergo virtutes eo consistunt in medio, quod earum actus ratione obiecti et circumstantiarum rectae rationi conformes sunt.

b. Medium virtutum considerari potest ex parte obiecti, circa quod versatur, et *ex parte subiecti* seu ratione modi, quo virtus exercetur. In modo exercendi virtutem a medio deflecti potest, si temere, inopportune, nimio conatu etc. exercetur. Porro omnes virtutes habent et exigunt medium ex parte subiecti.

c. Medium virtutum ex parte obiecti duplex est, medium rei et medium rationis. *Medium rei* est mensura, quae ex natura determinata et proinde pro omnibus eadem est; *medium rationis* est mensura, quam ratio prudenti aestimatione consideratis persona et circumstantiis,

determinat, proindeque non pro omnibus eadem, sed in diversis diversa est.

2. Omnes *virtutes morales* habent medium ex parte obiecti, et quidem *iustitia* habet medium rei, aliae autem *virtutes morales* habent medium rationis.

Quid facere debeat, qui iustitiam stricte servare intendit, non prudenti aestimatione determinatur, sed a natura iam definitum est, tantum scilicet dare debet, quantum debitum est: iustitia enim exigit, ut qui debet centum, centum etiam solvat, quisquis ille est, dives an pauper et quisquis eius creditor est. Medium aliarum virtutum moralium est medium rationis: etenim quatenus materia in his sit rectae rationi conformis, per rationem secundum qualitatem personae determinandum est; quod enim uni in sumendo cibo conveniens est, id alteri potest esse nimium aut parum, et quod in subeundo periculo convenit viro, id puero vel mulieri nimium est.

3. *Virtutes theologicae* non habent medium ex parte obiecti sed solum ex parte subiecti seu ratione *modi*: cum enim obiectum harum virtutum sit ipse Deus, impossibile est per excessum contra ipsas peccare; et sane non possumus nimium in Deum credere et sperare vel Deum nimis amare. In modo autem, quo hae virtutes exercentur, peccari potest etiam per excessum.

232. De nexu virtutum. Connexae dicuntur virtutes, quarum una sine altera existere nequit.

1. *Virtutes theologicae* eatenus inter se connexae sunt, quatenus in ordine generationis caritas supponit spem et fidem et spes supponit fidem et omnes simul infunduntur; eatenus autem non sunt connexae, quatenus una sine altera esse potest: amissa enim caritate manet spes et fides, et amissa spe manere potest fides (n. 18, 5)¹⁾.

2. *Virtutes morales infusae* inter se connexae sunt, quatenus una cum gratia et caritate infunduntur et his

¹⁾ Qua ratione fieri possit, ut amissa gratia sanctificante in anima maneant fides et spes, cum tamen gratia sit harum fundamentum et principium, cf. *Suarez*. De gratia l. 6. c. 13. *Klentgen* Theologie d. Vorzeit II. n. 200 ff. *Mazzella*, De virtutibus infusis n. 184 ss.

amissis virtutes simul amittuntur. Cum virtutibus *moralibus acquisitis* autem infusae non sunt necessario connexae: nam infusae esse possunt sine acquisitis ut in parvulis baptizatis, et acquisitae esse possunt sine infusis ut in peccatoribus adultis: amissis enim per peccatum infusis non amittuntur etiam virtutes acquisitae.

3. Virtutes *morales acquisitae* non sunt necessario connexae, quamdiu sunt *imperfectae*, si autem *perfectae* sunt, necessario invicem connectuntur, adeo ut is, qui unam perfecte possidet, omnes alias pariter habeat.

Ut virtus dici possit *perfecta*, non est necesse, ut exerceatur in gradu heroico, illud autem requiritur, ut facile, promte et constanter in omni eventu etiam in difficultatibus ordinariis exerceatur. Virtus dupliciter potest esse *imperfecta*, aut *a.* quia nondum pervenit ad rationem habitus, sed vel est quaedam naturalis et innata inclinatio ad bonum vel est quaedam dispositio ad habitum virtutis orta ex nonnullis actibus imperfectis, aut *β.* quia attingit quidem rationem habitus, sed potentiae nondum firmiter inhaeret nec ad virtutem constanter etiam in difficultatibus exercendam disponit.

a. Virtutes *acquisitae imperfectae* non sunt inter se connexae: experientia enim constat multos sive ex innata indole sive ex aliqua assuetudine promptos esse ad opera misericordiae, qui tamen prompti non sunt ad opera castitatis, item promptos esse ad exercendam castitatem, qui prompti non sunt ad exercendam liberalitatem vel humilitatem.

b. Virtutes *acquisitae perfectae* necessario inter se connexae sunt; qui ergo una caret, nullam perfecte habet. Ratio interna haec esse videtur, quia non est perfecta virtus sine perfecta prudentia; at ubi est perfecta prudentia ibi omnes aliae virtutes plus minusve perfectae sunt: perfecta enim prudentia non est, quae simul non est iusta, temperans et fortis.

Non requiritur, ut virtutes perfectae omnes eundem gradum perfectionis attingant, sed tum in eodem tum in diversis hominibus una potest altera esse perfectior: inde fit, ut in uno sancto haec in altero alia virtus praecipue emineat atque laudetur.

Articulus secundus.

De distinctione virtutum moralium.

233. Distinctio specifica virtutum moralium ab earum *obiecto formali* desumitur. Quaelibet enim virtus moralis versatur circa bonum honestum; tot ergo distinguendae erunt virtutes specificè diversae, quot sunt speciales rationes boni honesti, circa quod versatur virtus; sed specialis honestas, quam virtus quaelibet prosequitur, est eius obiectum formale.

Diversae rationes honestatis seu boni honesti vel reperiuntur in operationibus, quae sunt ad alterum, vel in moderandis passionibus; ideo virtutum moralium duo magna genera habentur, virtutes quae versantur circa *operationes ad alterum*, ut est iustitia et quae ei annexae sunt, et virtutes, quae versantur circa *passiones*, ut est fortitudo et temperantia et quae his annexae sunt.

234. 1. Inter virtutes morales sunt quatuor, quae *cardinales* seu principales vocantur; *prudentia*, *iustitia*, *fortitudo* et *temperantia*, ad quas omnes aliae virtutes tamquam *partes* earum *annexae* reducuntur.

a. Vocantur *cardinales*, quia inter virtutes praecipuae sunt atque in vita hominis morali pernecessariae ac usitatissimae, sicut in ostio cardo praecipuum est, in quo ostium volvitur et a quo eius usus dependet.

Huius nominis auctor dicitur *s. Ambrosius* (l. 5. in Luc. 6, 20); *s. scriptura* eas commemorat, ubi de sapientia divina ait: *Sobrietatem (temperantiam) et prudentiam docet, et iustitiam et virtutem (fortitudinem), quibus utilius nihil est in vita hominibus*¹⁾; docet autem sapientia (Deus) has virtutes per infusionem earum.

b. Numerus earum desumitur tum ex quadruplici *ob-
iecto* (honestate, bono honesto), circa quod versantur, tum ex quadruplici *subiecto*, cui principaliter insunt.

a. Obiectum. Ut homo in omnibus secundum virtutem seu secundum rectam rationem agat, imprimis recte indicare debet de iis, quae agenda sunt, quod fit per *prudentiam*; deinde ordinem rationis

¹⁾ Sap. 8, 7.

servare debet in operationibus erga alios, quod fit per *iustitiam*; deinde superare debet difficultates, quae retrahunt a recta ratione, quod fit per *fortitudinem*; ac tandem moderari debet passiones, quae in usu rerum creaturarum incitant ad agendum contra ordinem rationis, quod fit per *temperantiam*¹⁾.

Breviter s. Thomas obiectum virtutum moralium in hunc modum exhibet; *prudentia*, quae ceteris lumen praefert, est in eligendis; *iustitia* in distribuendis; *fortitudo* in tolerandis; *temperantia* in utendis²⁾.

β. *Subiectum*. *Prudentia* est in intellectu, *iustitia* in voluntate, *fortitudo* in appetitu sensitivo irascibili, *temperantia* in appetitu sensitivo concupiscibili.

Omnes tamen virtutes morales sunt etiam in voluntate tamquam in subiecto, quia earum actus a voluntate aut eliciuntur aut imperantur. Hinc nonnullae virtutes (ut *prudentia*, *fortitudo*, *temperantia*) sunt in duplici potentia, et consequenter completa virtus ex duobus habitibus constat, quorum alter est in voluntate, alter in intellectu vel in appetitu sensitivo; uterque autem constituit moraliter unam virtutem propter relationem, qua unus habitus ad alterum ordinatur.

2. Non omnes virtutes morales eiusdem sunt dignitatis et perfectionis essentialis, sed *prudentia* aliis virtutibus cardinalibus, *iustitia* fortitudini et temperantiae, *fortitudo* temperantiae praestat.

Ratio *primi* est, tum quia *prudentia* in nobiliore subiecto est, tum quia alias virtutes morales dirigit. Ratio *secundi* est, quia *iustitia* tum subiectum tum obiectum nobilius habet, quam virtutes, quae in appetitu sensitivo sunt et circa passiones versantur. Ratio *tertii* est, quia *fortitudo* appetitum subiicit rationi in his, quae ad mortem et vitam pertinent. Virtus enim in genere eo perfectior dicitur: a. quo perfectius est illius subiectum; b. quo nobilius est eius obiectum; c. quo perfectius obiectum suum consequitur. Sub hoc tertio respectu inter virtutes theologicas caritas ceteris perfectior est, quia intimius Deum attingit.

235. Partes annexae virtutum cardinalium. Iuxta s. Thomam ad unamquamque virtutem cardinalem tres classes virtutum moralium pertinent, quae illius sunt *partes annexae*, sicut totum habet partes annexas: aliae enim virtutes sunt cardinalium partes subiectivae, aliae partes integrantes, aliae partes potentiales.

¹⁾ *Summa* I. II. q. 61. a. 2.

²⁾ *Summa* I. II. q. 61. a. 4.

a. Partes *subiectivae* virtutis illae dicuntur, quae ad eam referuntur ut species ad genus;

b. partes *integrantes* illae vocantur, quae requiruntur, ut virtus sit integra seu ut facilius et perfectius operari possit;

c. partes *potentiales* illae dicuntur, quae virtuti cardinali quidem affines sunt, in aliquo vero a perfecta ratione illius virtutis deficiunt. Dicuntur partes potentiales, quasi non habentes totam potentiam principalis virtutis.

Quaestio secunda.

De virtutibus cardinalibus.

236. Virtutes cardinales triplici modo considerari possunt: *a.* *Ut virtutes speciales* inter se et ab aliis distinctae, quatenus nimirum earum obiectum ad determinatam materiam restringitur, in qua specialis honestas relucet.

b. *Ut virtutes generales* seu ut quatuor genera virtutum, quae alias virtutes morales sub se continent. Sic omnis virtus, quae efficit, ut operationes sint secundum rationem directae, dicitur *prudencia*; omnis virtus, quae efficit, ut operationes sint secundum debitum exactae, dicitur *iustitia*; omnis virtus quae cohibet passiones, dicitur *temperantia*; omnis virtus, quae animum reddit firmum contra difficultates quascunque, dicitur *fortitudo*.

c. *Ut proprietates generales*, quae aliquo modo inesse debent unicuique virtuti: omnis enim virtus debet esse *prudens* in operando, ne erret per inconsiderationem; *iusta*, ut praestet, quod debet Deo, proximo et ipsi operanti; *fortis*, ut in bono constanter persistat nec ullis difficultatibus cedat; *temperans*, ut in omnibus mediocritatem (medium) servet et modum a ratione praescriptum non excedat.

Articulus primus.

De prudentia.

237. Eius natura. 1. *Prudentia* definitur recta ratio agendorum, seu est virtus moralis in quovis negotio dictans, quid consideratis circumstantiis agendum sit, ut actio rectae rationi sit conveniens.

a. Prudentia est virtus intellectus practici, quae proxime dirigit omnes virtutes tum morales tum theologicas.

b. Prudentia hominem ordinat tum ad seipsum tum ad alterum, quia actus quosunque dirigit, tum eos, qui ad semetipsum, tum eos, qui ad alterum referuntur.

2. *Obiectum materiale* prudentiae constituunt omnes actiones humanae in particulari, de quibus dictat, quomodo hic et nunc exercendae sint, ut fiat honestum et evitetur malum. *Obiectum formale* est naturalis honestas, quae in eo relucet, quod omnes actiones deliberatae secundum rectam rationem fiant.

a. Quia prudentia ad omnes actiones humanas pertinet (ipsa enim omnibus medium virtutis veluti formam imprimere debet), facile intelligitur nullam posse esse virtutem sine prudentia. Quamobrem prudentia recte dicitur *auriga et moderatrix omnium virtutum*. Sic misericordia hominem inclinat ad subveniendum pauperibus, prudentia vero dictat, quantum, ubi, quando, quomodo pauperi dari debeat, ut actus misericordiae sit omni ex parte rectae rationi conveniens.

b. Ipsa supponit, voluntatem bene dispositam esse circa fines particulares virtutum moralium, ne per affectus inordinatos iudicium prudens corrumpatur: qui enim recte vult iudicare, ab inordinatis affectibus debet esse immunis, cum unusquisque iudicare soleat, prout affectus est.

3. *Functiones* seu actus prudentiae numerantur tres: consultatio, iudicium et imperium. Ipsa enim imprimis *inquirere* debet media, quae necessaria sunt ad finem, i. e. ut opus honeste fiat, deinde *iudicat*, quid et quomodo hic et nunc agendum sit, ut opus secundum virtutem fiat, ac tandem *imperat* hanc illamve actionem hic et nunc esse faciendam.

238. De vitiis oppositis. 1. *Vitia prudentiae opposita per defectum sunt:*

a. Praecipitatio, qua statim sine praevia deliberatione opus suscipitur.

b. Inconsideratio, qua omittitur attenta inspectio rei, de qua iudicandum est, et circumstantiarum eius.

c. Inconstantia, qua sine ulla aut certe sine iusta causa mutatur sententia lata.

d. Negligentia, qua res deliberata et determinata opportuno tempore non mandatur executioni.

2. *Vitia prudentiae opposita per excessum sunt potius vitia*, quae falsam quandam speciem et similitudinem prudentiae habent:

a. Prudentia carnis, quae excogitat media ad implendos motus naturae corruptae.

b. Astutia, quae excogitat ad aliquem finem sive bonum sive malum consequendum vias simulatas et occultas ad proximum fallendum; si committitur verbis, dicitur *dolus*, si factis, vocatur *fraus*.

c. Sollicitudo temporalium, quae est nimia animi occupatio in bonis temporalibus conquirendis et conservandis.

d. Sollicitudo futurorum, quae est nimia occupatio circa ea, quae futuro tempore praesertim vitae necessaria sunt.

239. De partibus prudentiae. 1. *Partes integrantes prudentiae numerantur octo:*

a. memoria praeteritorum, *b. intelligentia* praesentium, *c. docilitas*, quae acquiescit sententiis maiorum, *d. sollertia* in considerandis eventibus futuris, *e. ratio* conferens unum cum alio et promte colligens, quod exinde sequitur, *f. providentia* considerans finem, *g. circumspectio* attendens ad circumstantias operis, *h. cautio* in vitandis impedimentis.

2. *Partes subiectivae prudentiae sunt duae: a. prudentia monastica* seu privata, per quam aliquis regit se

ipsum, *b. regitiva*, per quam aliquis regit alios seu multitudinem.

Haec distinguitur in *oeconomicam*, qua regitur familia, filii bene educantur, bona conservantur et augentur etc.; in *politicam*, qua regitur societas hominum sub iisdem legibus viventium eiusque bonum commune quaeritur; in *militarem*, qua diriguntur milites ad hostes oppugnandos vel eos repellendos.

3. *Partes potentiales* virtutis prudentiae numerantur tres:

a. Eubulia est habitus inveniendi bonum consilium in rebus ambiguis et perplexis.

b. Synesis est habitus ferendi rectum iudicium circa operationes particulares secundum leges communes.

c. Gnome est habitus recte iudicandi in particularibus, in quibus ob particularia adiuncta a communi lege facienda est exceptio. Gnome ergo dirigit epikiam.

Articulus secundus.

De iustitia¹⁾.

§ 1. De natura iustitiae.

240. Notio iuris. Notio iustitiae supponit notionem iuris, quod est eius obiectum. *Ius* sensu proprio et primario significat personae *potestatem* moralem inviolabilem aliquid habendi, faciendi vel exigendi; hoc sensu dicimus: utitur *iure* suo, *ius* suum in alterum transfert; secundario significat id, quod iustum, aequale seu quod alteri *debitum* est, ipsa nempe obiecta, circa quae illa potestas versatur; hoc sensu dicimus: unicuique tribuendum est *ius* suum.

¹⁾ *S. Thomas* II. II. q. 57 s. q. 61. *Molina*, De iustitia et iure tract. 1. *Lessius*, De iustitia et iure l. 2. sect. 1. c. 1 s. *Lugo*, De iure et iustitia disp. 1. sect. 1. *Holzmann*, Theologia moralis IV. n. 286—336. *Vermersch*, Quaestiones de iustitia (Brugis. Beyaert. 1901) n. 1—76. *Pottier*, De iure et iustitia (Leodii. Ancion. 1900). *Vict. Cathrein*, Die Cardinaltugend der Gerechtigkeit, Zeitschrift für kath. Theologie 1901 S. 635 ff.

Hae duae iuris significationes correlativae sunt; altera rem debitam, altera titulum debiti exhibet: nihil enim esset cuiquam debitum, nisi haberet potestatem illud exigendi vel retinendi. Iam vero ius, prout significat id, quod alteri debitum est, constituit obiectum iustitiae¹⁾.

a. Potestas *moralis* dicitur, tum quia non est physica, tum quia est iuxta rectam rationem; *inviolabilis* dicitur, quia unusquisque eam observare tenetur, ut ideo sine culpa violari non possit. Ratio autem et fundamentum huius inviolabilitatis est dignitas et independentia personae, vi cuius ipsa exigere potest, ut bona creata tamquam media ad se ordinentur sibi servare debeant, quatenus ad obtinendos fines suos necessarium est.

b. Potestas moralis seu *ius* duplex distinguitur, *improprie dictum*, quod fundatur in superioritate et reddi ad aequalitatem nequit, cuiusmodi est Dei ius ad cultum, patris ad obedientiam; *proprie dictum*, quod fundatur in personali dignitate atque independentia et reddi ad aequalitatem potest, cuiusmodi est ius operarii in salarium.

c. *Debitum* triplex distinguitur: *α.* Debitum *morale*, quod solum oritur ex honestate virtutis, quin in altero sit potestas illud exigendi, ut est debitum caritatis, misericordiae, gratitudinis, veracitatis; qui ergo hoc debitum non servat, non laedit ius alterius, sed solum deficit ab honestate virtutis, quam unusquisque in suis actionibus servare debet. *β.* Debitum *legale*, quod oritur ex iure improprie dicto, quod proinde alius ut sibi debitum exigere potest, quod tamen ad aequalitatem reddi nequit, ut est debitum religionis, pietatis, obedientiae²⁾. *γ.* Debitum *iuridicum*, quod oritur ex iure proprie dicto, quod proinde alius ut sibi ex proprio iure debitum exigit, et quod etiam reddi ad aequalitatem potest et debet, ut est debitum iustitiae.

241. Divisio iuris. Ius proprie dictum prout est legitima potestas duplex distinguitur: ius in re et ius ad rem.

a. *Ius in re* est legitima potestas, quam aliquis habet in re iam sua, cuiusmodi est ius in rem emtam. Hoc ius afficit immediate rem ipsam et ideo dicitur *ius reale*.

¹⁾ Cf. quae de iuris natura et proprietatibus subtiliter acque ac ingeniose disputant Lugo (de iustitia disp. 1. n. 2. ss.), Vermeersch (l. c. n. 5 ss.), Cathrein (Moralphilosophie I. S. 415 ff.) aliique.

²⁾ Debitum *legale* sic dicitur, quia hoc debitum etiam lege humana urgeri potest.

α. Qui ergo habet ius in re, rem ipsam sibi obligatam et devinctam habet; quare hoc ius tribuit actionem personalem et realem, scilicet habens ius in re potest eam persequi in iudicio adversus quemcunque, qui eam possidet, eamque sumere, ubicunque illam repererit.

β. Ad acquirendum *ius in re* triplex condicio requiritur: *a. iustus titulus* ut donatio, emptio, ius hereditatis; *b. ut res sit in individuo determinata*; *c. rei traditio* (saltem plerumque).

b. Ius ad rem est legitima potestas, quam aliquis habet, ut res aliqua fiat sua, cuiusmodi est ius ad rem promissam, ius ad solutionem debiti. Hoc ius immediate non afficit rem ipsam sed personam, ut tradat rem debitam, et ideo vocatur *ius personale*.

α. Qui ergo habet ius ad rem, non rem ipsam, sed personam sibi devinctam et obligatam habet ad rem sibi tradendam; quare hoc ius tribuit tantum actionem personalem in debitorem, non autem actionem in rem ipsam vel in tertiam personam, quae rem debitam forte possidet.

β. Ad acquirendum *ius ad rem*, quod etiam inchoativum dicitur, aliud non requiritur nisi *iustus titulus*, vi cuius res exigi possit. Eiusmodi tituli sunt *lex*, quae hoc ius concedit, *factum*, ex quo illud oritur ut mors, ex qua oritur hereditas ab intestato ante acceptationem, donatio, venditio ante rei traditionem (in nonnullis codicibus venditio iam ante rei traditionem ius in re parit).

242. Notio iustitiae¹⁾. *Iustitia* est virtus moralis, quae hominem inclinat ad reddendum unicuique ius suum (seu quod ei debetur) ad aequalitatem.

a. Nomen iustitiae tripliciter accipitur:

α. Latiore et improprio sensu denotat tum complexum omnium simul virtutum, tum quamlibet virtutem, quippe quae sit aliqua illius complexus pars, aliqua iustitia. Priore sensu dicitur: *Beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam*²⁾. *Sic decet nos implere omnem iusti-*

¹⁾ Sententiae auctorum de iustitia eiusque speciebus variae sunt. Complures rationem iustitiae proprie dictae soli iustitiae commutativae tribuunt, quam a iustitia distributiva et legali nomine iustitiae simpliciter perfectae vel perfectissimae distinguunt. Alii contra rationem iustitiae proprie dictae tum iustitiae commutativae, tum iustitiae distributivae et legali tribuunt easque tamquam veras species ad iustitiam generice acceptam referunt. Hanc sententiam, quam inter veteres defendunt Tanner, Holzmann, Metzger, Coel. Mayr aliique, inter recentes docte propugnat P. Vermeersch (l. c. n. 1—76),

²⁾ Matth. 5, 6.

tiam¹⁾; posteriore: *Attendite, ne iustitiam vestram (misericordiam) faciatis coram hominibus*²⁾).

3. *Strictiore et improprio sensu* significat genus aliquod virtutum, eas scilicet virtutes morales, quae hominem ordinant ad alterum sive Deum sive hominem, quaeque ad virtutem cardinalem iustitiae tamquam partes integrales et potentiales revocantur.

γ. *Stricte et proprie* significat virtutem moralem et cardinalem, quam exhibet proposita definitio.

b. Tria sunt de ratione iustitiae:

a. *Ut sit ad alterum*: nemo enim erga semetipsum proprie iustus vel iniustus esse potest. Distinctio ergo personae requiritur inter eum, qui reddit debitum, et eum, cui illud redditur, ut locum habere possit iustitia, sive persona physica sive moralis est.

β. Ut id, quod redditur alteri, sit ei *ex proprio iure debitum*. Ex proprio iure *debitum* illud dicitur debitum, quod fundatur in personali alterius dignitate atque in eius independentia, quae inde resultat (240, b).

Quoniam iustitia natura sua est ad alterum et fundatur in individuali independentia, quaerebant theologi, num inter *patrem et filium* intercedat *debitum iustitiae*, cum filius sit aliquid patris, et quod filii est, sit patris. Quaestio solvitur facta distinctione inter patrem et filium, quatenus sunt pater et filius, et quatenus sunt homines. In illis ergo obligationibus, quae ideo solum existunt, quia alter est pater et alter filius, non intercedit inter eos ratio iustitiae, in iis autem obligationibus, quae existunt, quia sunt homines, inter eos intercedit ratio iustitiae. Hinc si pater non alit filium, et filius non obedit patri, prout uterque tenetur, non laedunt iustitiam; at si pater detrahit filio, et filius furatur patri, uterque laedit iustitiam³⁾.

γ. Ut debitum alteri *ad aequalitatem reddatur*. Debitum ad aequalitatem reddit, qui illud adaequate seu ita solvit, ut iam nihil amplius debeat.

c. *Obiectum materiale* iustitiae est omne id, quod alteri ex proprio iure debetur; *obiectum formale* est naturalis honestas, quae in eo cernitur, quod unicuique adaequate reddatur, quod ei debetur: id enim iustitia propter honestatem naturalem sibi insitam intendit, ut aequalitas statuatur inter ius unius et debitum alterius.

243. Tres sunt iustitiae species: iustitia commutativa, distributiva et legalis. In republica enim triplex est

¹⁾ Matth. 3, 15, Cf. Matth. 1, 19. Luc. 1, 6.

²⁾ Matth. 6, 1.

³⁾ Cf. S. Thomas II. II. q. 57. a. 4. Ballerini-Palmieri III. n. 4.

ordo, in quo tribui debet alteri ius suum: *ordo partis ad partem* (civis ad civem), quem ordinem regit iustitia commutativa; *ordo totius ad partes* (communitatis ad cives), quem regit iustitia distributiva; *ordo partium ad totum* (civium ad communitatem), quem regit iustitia legalis.

a. In communi ratione iustitiae omnes univoce conveniunt, cum tria elementa ad essentiam iustitiae requisita in omnibus reperiantur; singulae tamen modo specificè diverso illa participant. Tres iustitiae species in eo conveniunt, quod earum obiectum sit *ius* proprie dictum ideoque *perfectum*, quod scilicet fundatur in dignitate atque independentia personae sive physicae sive moralis, et quod hoc ius reddant ad aequalitatem; in eo autem differunt, quod ratio iuris et debiti, quod respiciunt, sit essentialiter diversa, et pari modo aequalitas, quam statuunt inter debitum et acceptum, sit specificè diversa.

b. Tria iura proprie dicta, sed specificè diversa sunt: α. *ius personae privatae erga personam privatam* seu partis erga partem eiusdem communitatis, quod respicit iustitia commutativa; β. *ius personae privatae* seu partis societatis *erga societatem*, quod respicit iustitia distributiva; γ. *ius societatis* qua talis *erga personas privatas* seu partes societatis, quod respicit iustitia legalis. Ex triplici iure diverso oritur triplex debitum diversum iuri consentaneum, quod solvunt tres virtutes iustitiae: debitum privati seu partis praestandi id, quod iure suo exigit privatus; debitum communitatis qua talis praestandi id, quod iure suo exigit privatus eiusdem communitatis membrum seu pars; debitum privati seu partis praestandi id, quod iure suo exigit communitas a suis partibus et membris.

244. Iustitia commutativa illa est, qua privatus tribuit privato, quod ei ex iure debetur.

a. *Commutativa* dicitur, quia circa commutationes (emtionem et venditionem) aliosque contractus potissimum versatur. Cives, inter quos commutationes fiunt, constituunt *subiectum* iustitiae commutativae.

b. *Obiectum materiale* iustitiae commutativae sunt bona cuiusque privati, quae ad ipsum exclusive pertinent. In his bonis commutandis unicuique reddendum est, quod ei debetur, seu curandum est, ne quis privetur re sua. *Obiectum formale* est honestas aequalitatis inter ius unius personae privatae et debitum iuridicum alterius itidem personae privatae, quae ambae sunt membra communitatis.

c. Omnibus iustitiae speciebus convenit, ut reddant alteri ex iure debitum; iustitiae autem commutativae peculiare est, ut reddat alteri *rem propriam* (vel complete vel saltem inchoative

n. 241. b.), cum eius obiectum materiale sint res, quae iam factae sunt aliquo modo alterius propriae, ut si operario redditur debitum salarium.

d. Cum manifestum intercedat discrimen inter ius, quod respicit iustitia commutativa, et ius, quod respicit iustitia distributiva, nihil impedit, quominus illud dici possit *ius strictum*, hoc vero ius minus strictum, quamvis utrumque sit ius verum, proprie dictum atque perfectum, quippe quod in se contineat integram rationem iuris supra descriptam. Ius enim, quod respicit iustitia commutativa est *ius proprietatis* seu ius in re aut saltem ad rem.

245. Iustitia distributiva illa est, qua communitas tribuit civibus, quod eis ex iure debetur: civibus enim eo ipso, quod sunt partes societatis, convenit ius exigendi, ut a societate iuventur in prosecutione finis sui, prout fert natura societatis; et vicissim societati incumbit officium curandi, ut ex bonis communibus singulis tribuatur, quod eis debetur.

a. Officium distribuendi bona communia eis inest, qui societatem repraesentant, principes eorumque ministri: hi enim soli pro societate et nomine societatis agere possunt: hi ergo *subiectum* iustitiae distributivae constituunt.

b. *Obiectum materiale* iustitiae distributivae sunt *bona communia*, cuiusmodi sunt tutela iurium, pecunia ad erigendas scholas publicas, subsidia ad promovendas scientias et artes, ad sublevandam indigentiam civium etc.; *munera publica, onera communia*. *Obiectum formale* est honestas aequalitatis inter ius (minus strictum) personae privatae, quatenus est pars communitatis, et debitum iuridicum communitatis qua talis.

c. Iustitia distributiva reddere debet *ad aequalitatem*, quod civibus debetur: quae tamen aequalitas non est rei ad rem, sed *proportionis rerum ad civem*, ita ut bona meritis, subsidia indigentibus, opera facultatibus civium sint proportionata.

d. Laesio iustitiae distributivae *acceptio personarum* dicitur. Haec proprie in eo consistit, quod in distributione bonorum communium non ad dignitatem personarum, sed ad alias qualitates e. g. ad consanguinitatem, ad amicitiam attenditur.

246. Iustitia legalis illa est, qua tribuitur communitati, quod ei debetur ad procurandum bonum commune.

a. *Obiectum materiale* constituunt certi actus diversarum virtutum, quos bonum commune exigit: tum enim bene habet societas,

si eius membra bene disposita atque ordinata sunt relate ad Deum, ad semetipsa, ad alia membra eiusdem societatis atque ad ipsam societatem. Hi actus ut debiti societati vel lege positiva vel lege naturali praecipiuntur. *Obiectum formale* est honestas aequalitatis inter ius communitalis qua talis et debitum iuridicum partis qua talis.

b. Quod *subiectum* iustitiae legalis attinet, haec virtus tum in principe tum in subditis reperitur, sed diversis actibus ab eis exercetur; princeps eam exercet praecipiendo, quae ad bonum commune procurandum necessaria sunt, subditi obtemperando et exequendo, quae ad bonum commune praecepta sunt.

c. Iustitia legalis eatenus debitum reddit *ad aequalitatem*, quatenus ita praestat, quod communitati debetur (tributum solvit, militiam praestat), ut debitum iam sit extinctum.

d. Haec iustitia dicitur *legalis*, tum quia lex determinat actus virtutum, qui ad bonum commune necessarii sunt, tum quia civis per eam legi se conformat; dicitur *generalis*, non quia speciale obiectum non habet, sed quia eius obiectum materiale sunt actus omnium aliarum virtutum, quatenus communitati debiti sint.

e. Qui hoc tempore de quaestione sociali agunt, saepe loquuntur *de iustitia sociali*, quo nomine significant aut iustitiam legalem, quia huius obiectum formale est bonum commune seu sociale hominum in societate civili viventium, aut simul iustitiam legalem et distributivam, quatenus haec exigit, ut commoda et onera communia iuxta aequalitatis normam distribuuntur.

Nota. Iustitia vindicativa, quae reos iusta poena afficit, ab aliis revocatur ad iustitiam *legalem*, quatenus bonum commune exigit, ut superior delicta puniat, reus autem iudicis sententiae obtemperando poenam luat. Ab aliis ad *distributivam* revocatur, quatenus poenas infligit quantitati criminum congruas. Ab aliis tandem ut *specialis virtus* a ceteris distincta consideratur, cuius *formale obiectum* sit naturalis honestas, quae in eo contineatur, quod ordo moralis per delictum laesus aliquatenus per poenam reparatur. Nullatenus tamen ut quarta species partibus subiectivis iustitiae accenseri potest, quia ratio formalis iustitiae ei non convenit. Iustitia enim proprie dicta respicit verum ius in eo, cui debitum redditur; sed nemo dixerit solum habere ius ad poenam. Ideo iustitia vindicativa, si ut specialis virtus consideratur, non ad partes subiectivas, sed ad partes potentiales iustitiae refertur et *vindicatio* appellatur.

247. Partes iustitiae. 1. *Partes subiectivae* iustitiae sunt iustitia *commutativa*, *distributiva* et *legalis*.

Ad accuratam divisionem virtutis cardinalis iustitiae constituentem *iustitia* generice accepta immediate dividenda est in duas species, iustitiam nempe *generalem* et *particularem*, prout bonum, circa quod versatur iustitia, debitum est communitati aut privato. Deinde iustitia particularis iterum in duas species dividitur, in iustitiam *distributivam*, quae pro subiecto habet societatem, personam moralem, et *commutativam*, quae pro subiecto habet personam privatam.

2. *Partes integrales* iustitiae duae sunt: *facere bonum et declinare a malo*¹⁾.

Ratio, ob quam ut partes integrales iustitiae ponantur duo elementa, quae in omnibus virtutibus reperiuntur, ex peculiari natura iustitiae desumenda est. Hoc enim proprium habet iustitia, ut duplici modo observari possit et debeat, per *actum negativum* (non auferre alienum) et per *actum positivum* (reddere debitum), adeo ut ille etiam vere dicatur iustus, qui non aufert alienum. Econtra aliae virtutes e. g. temperantia uno tantum modo, per actus scilicet positivos ad normam temperantiae exactos observari possunt: neque enim is, qui non comedit, dicitur temperans. Iam vero per actus iustitiae negativos *declinamus a malo*, per actus autem positivos *facimus bonum*.

3. *Partes potentiales* iustitiae, quae aliquam cum iustitia similitudinem habent, sed tamen a perfecta ratione iustitiae deficiunt, sunt omnes virtutes, quae sunt ad alterum.

A perfecta autem ratione iustitiae deficiunt:

a. quia non respiciunt debitum: *gratitudo, vindictio, veracitas, amicitia, liberalitas, aequitas*;

b. quia non respiciunt debitum iuridicum et, quod respiciunt, debitum legale, tam magnum est, ut reddi ad aequalitatem non possit: *religio, pietas, observantia, obedientia*.

§ 2. De obligatione iustitiae.

248. Principia. 1. Iustitia *commutativa* obligat per se sub gravi et cum onere restitutionis, si laesa fuerit.

a. Finis, quem iustitia commutativa respicit, magni momenti est scilicet bonum tum privatum tum publicum: eo enim quod ius alienum illaesum servat, prospicit tum mutuae hominum caritati et coniunctioni, tum publicae paci et tranquillitati. Hinc *S. Paulus*: *nolite errare: neque fornicarii . . neque fures . . neque rapaces regnum*

¹⁾ *S. Thomas* II. II. p. 79. a. 1.

*Dei possidebunt*¹⁾. Admittit autem parvitatem materiae, quia huius iustitiae laesio in re exigua eius fini graviter non repugnat.

b. Iustitia commutativa exigit, ut detur unicuique, quod *suum* est; si ergo per laesionem iustitiae commutativae aufertur alteri, quod suum est, aut furto aut damnificatione, ipsa exigit, ut reddatur, quod alteri ablatum est; redditur autem per restitutionem; ergo obligat ad restitutionem.

2. Iustitia *legalis et distributiva* pariter obligant sub gravi, quia huius quoque utriusque iustitiae laesio gravem inordinationem in societatem inducere potest; attamen *per se non obligant cum onere restitutionis*.

Ut explicetur, cur laesio iustitiae commutativae, minime vero laesio iustitiae distributivae obligationem restitutionis inducat, haec notentur. Laesio *iustitiae commutativae* afficit bonum, quod iam aliquo modo saltem inchoative uni vel singulis appropriatum est, quod ergo ad unum vel ad singulos iam iure stricto (in re vel saltem ad rem) pertinet; laesio autem *iustitiae distributivae* afficit bonum, quod nullo modo ne inchoative quidem uni vel singulis appropriatum est, quod ergo stricto iure non ad singulos, sed ad solam communitatem pertinet, et solum destinatum est, quod per distributionem singulis approprietur. Idem dicendum est de laesione iustitiae legalis per defraudationem tributorum.

3. *Per accidens* etiam iustitiae legalis, vindicativae et praesertim distributivae laesio *ad restitutionem* obligat, quando scilicet iustitia commutativa simul laeditur: saepe enim fit, ut ratione pacti vel expliciti vel impliciti obligationes aliarum iustitiae specierum etiam ex iustitia commutativa servari debeant, earumque proinde laesiones simul inducant laesionem stricti iuris.

a. Cum iustitia *distributiva* simul laeditur commutativa: *α. In distribuendis bonis*, si distributor officia et beneficia conferat indignis, ita ut subditi ob malam administrationem damnum patiantur, quod superior tum ecclesiasticus tum civilis ex stricto debito cavere tenetur. *β. In distribuendis oneribus* e. g. in imponendis tributis, quando subditis maius onus imponitur, quam exigit bonum commune secundum singulorum facultates: subditi enim ius strictum habent, ne priventur bonis suis, nisi bonum commune secundum mensuram virum id exigit.

b. Cum iustitia *vindicativa* simul laeditur iustitia commutativa, tum si delinquentes cum damno aliorum non puniantur, tum si poena

¹⁾ 1 Cor. 6, 9.

iusto graviore plectantur: index enim stricta obligatione tenetur erga cives iusta poena impedire, ne delinquentes inferant damna, et erga delinquentes eos non punire ultra condignum. Si ergo reus poena iusto graviore punitur, per hunc poenae excessum simul iustitia commutativa erga reum laeditur.

c. Cum iustitia *legali* simul laeditur iustitia commutativa, si princeps iniquis legibus et statutis subditis in bonis eorum damnum inferat: subditi enim ius strictum habent exigendi, ne ipsis damnum bonorum suorum inferatur.

Articulus tertius.

De fortitudine.

249. Eius natura. *Fortitudo* latiore et strictiore sensu accipitur.

a. Latiore sensu est animi firmitas in prosequendo bono honesto. Hoc sensu fortitudo non est virtus specialis, sed condicio cuiusque virtutis perfectae. Quaelibet enim virtus perfecta efficere debet, ut homo, qui possidet eam, firmo et constanti proposito in exercendis virtutis actibus etiam in adiunctis difficilibus perseveret.

b. Strictiore et proprio sensu definitur virtus moralis, quae hominem firmat in rebus difficilibus, praesertim vero in periculis mortis sustinendis vel repellendis.

Ex doctrina *s. Thomae* fortis simpliciter dici non potest, qui omnes quidem huius vitae molestias tolerat, mortem autem sustinere paratus non est.

250. Obiectum. 1. a. Obiectum *materiale* constituunt passiones timoris et audaciae in periculis et laboribus.

a. In rebus enim arduis et terribilibus aut exurgit in anima ingens *timor*, qui cohibendus est, ne compellat ad agendum contra rectam rationem, aut exurgit vehemens *audacia*, quae refrenanda est, ne temere in pericula ruat.

β. Fortitudo ergo appetitum irascibilem moderatur et regit secundum praescripta rationis. Quare fortitudo hominem ordinat ad semetipsum, non ad alterum.

b. Obiectum *formale* est naturalis honestas, quae in moderatione timoris et audaciae elucet: dignitati enim

hominis quam maxime convenit, ne nimio timore deprimatur nec nimia audacia extollatur.

2. *Actus proprius* huius virtutis duplex est: *sustinere* gravia, qui actus exigit, ut reprimantur timores, et *aggredi* pericula, qui exigit, ut refrenetur audacia. Ille constituit fortitudinem *passivam*, haec fortitudinem *activam*; illa difficilior et praestantior est, haec splendidior apparet.

3. *Pericula*, circa quae versatur fortitudo, ea esse debent, quae honeste suscipi et sustineri possint, quodsi talia non sint, non habetur fortitudo, sed temeritas vel ferocia etc.

a. *Primaria* sunt pericula bellica, non solum communia, quae ad patriam et religionem defendendam iuste suscipiuntur, sed etiam privata, quae ab iniquis hominibus privata impugnatione iniuste inferuntur.

b. *Secundaria* sunt alia pericula sive mortis sive aliorum malorum e. g. mutilationis, flagellationis, exilii, morborum, vinculorum etc.

251. Vitia opposita. *Vitia* fortitudini opposita per *defectum* sunt intimiditas et ignavia: et vitia ei opposita per *excessum* timiditas et temeritas.

a. *Intimiditas* seu vacuitas timoris est vitium, quo deficitur in timendo: homo enim iusto timore vacuus non timet, quando est timendum, nec timet ea, quae timenda sunt.

b. *Ignavia* est vitium, quo deficitur in audendo: ignavus enim non audet aggredi pericula et difficultates, sicut et quando iusta ratio dictat.

c. *Timiditas* est vitium, quo exceditur in timendo: timidus enim timet, quod non debet timere vel quando non debet vel plus quam debet.

d. *Temeritas* vel audacia est vitium, quo exceditur in audendo: audax enim aggreditur pericula aut quando non expedit aut modo quo non expedit.

252. Partes fortitudinis. 1. Fortitudo stricte talis *partes subiectivas* non habet: eius enim materia sunt mala seu pericula; iam vero in ordine naturae pericula sunt quidem diversa, in genere autem moris non sunt diversa, licet alia aliis maiora.

2. Partes integrantes fortitudinis sunt quatuor: *magnanimitas*, *magnificentia*, *patientia* et *perseverantia* seu constantia.

a. *Magnanimitas* est virtus inclinans ad opera magna et heroica in omni genere virtutum. Ei opponitur per defectum *pusillanimitas*, per excessum *praesumptio*, *ambitio* et *vana gloria*.

b. *Magnificentia* versatur circa res magnas et sumtuosas iuxta praescriptum rationis. Ei opponitur *parrificentia* per defectum et *nimia profusio* per excessum.

3. Eaedem quatuor virtutes sunt simul partes *potentiales* fortitudinis: nam illae virtutes considerari possunt etiam in aliis materiis minus difficilibus; iam vero in his materiis dicuntur partes potentiales fortitudinis, quia fortitudinem imitantur, quin eius perfectionem attingant.

De Martyrio.

253. Natura. 1. Nomine *martyrii* usu ecclesiastico intelligitur testimonium (reale) morte tolerata fidei datum. Eodem nomine intelligitur etiam ipsa mors in testimonium fidei tolerata, ut cum dicimus aliquem martyrium subisse.

a. In tractatu de baptismo *martyrium* consideratur, quatenus est *baptismus sanguinis*; in tractatu de vera religione, quatenus est *argumentum verae religionis*; in tractatu de virtutibus, quatenus est *actus fortitudinis*.

b. Licet martyrium proprie sit actus elicited fortitudinis, ad verum tamen martyrium theologice acceptum non requiritur, ut martyr ex ipso motivo fortitudinis seu ex honestate huius actus mortem subeat; sed id fieri potest ex motivo cuiuscunque virtutis christianae e. g. ex caritate, ex obedientia erga Deum, ad imitandum exemplum Christi, ad consequendam vitam aeternam vel etiam ad exercendam fortitudinem christianam.

2. Duplex distinguitur martyrium, aliud *infantium*, quod consistit in morte ante usum rationis in odium fidei tolerata; aliud *adultorum*, quod consistit in voluntaria acceptatione et perpessione mortis in testimonium verae fidei.

a. *Infantes* martyrii esse capaces nos docet ecclesia, quae innocentes pro Christo occisos ut veros martyres colit. Ad infantium martyrium alia condicio non requiritur, nisi ut mors violenta in odium

fidei eis inferatur. Hoc martyrium ex speciali privilegio Christi supplet baptismum, sed neque actus virtutis est neque ullum meritum habet.

b. Ergo *adullus*, qui sine voluntaria acceptatione mortis ex improviso ab inimicis fidei occiditur, non est martyr: neque enim actum fortitudinis ponere nec testimonium dare potest nisi voluntaria mortis acceptatione.

254. Condiciones veri martyrii sunt: a. mors illata; b. mors in odium fidei illata; c. mors patienter tolerata. Hanc triplicem condicionem exigit ecclesia, ut aliquem tamquam martyrem colat¹⁾.

1. *Mors illata*: martyrium enim natura sua est testimonium morte tolerata datum. Non requiritur, ut mors reipsa sequatur, sed sufficit, ut causa mortis inferatur, ex qua mors naturaliter sequi deberet, nisi divinitus impediretur.

a. Ideo inter martyrium completum seu perfectum et martyrium verum distinguitur. S. Ioannes apostolus verum subiit martyrium, sed non completum.

b. Mors inferri potest non solum cruciatibus vel vulneribus sed etiam veneno, penuria aliisque gravibus molestiis.

c. Qui ex causa pia e. g. in servitio pestiferorum morte naturali moriuntur, non sunt vere martyres, etsi improprie martyres caritatis appellari soleant. Neque desiderium quamvis ardentissimum martyrii, neque cruciatus animi etsi vehementissimi ad verum martyrium sufficiunt. Quare etiam b. virgo Maria solum per similitudinem martyr est.

2. *Mors in odium fidei illata*: martyrium enim est testimonium Christo morte tolerata datum; sed mors non est testimonium Christo datum, nisi in odium Christi inferatur. Ideo s. *Augustinus*: *martyrem non poena sed causa facit*²⁾.

Nomine autem *fidei* intelligitur non solum veritas fidei credenda, sed etiam quaevis virtus exercenda, quatenus a Deo praecipitur et commendatur. Etsi requiratur, ut mors vel tormenta in odium fidei inferantur, ratio

¹⁾ Cf. *Benedictus XIV.* De serv. Dei beatif. l. 3. c. 11.

²⁾ Sermo 2. in ps. 34. n. 13.

martyrii tamen non tollitur eo, quod tyrannus titulum alium fingat, dummodo causa fidei vere concurrat.

a. Ex his patet non posse esse martyrem, qui non habet veram fidem, neque eum, qui moritur pro veritate philosophica, cum de ratione martyrii sit, ut quis moriatur pro vera fide vel pro virtute christiana. Quare si *haereticus sive formalis sive materialis* moreretur pro defensione articuli veri, quem credit, vel pro vera virtute, non esset martyr: verum enim martirium est testimonium externum verae fidei; ipse vero exterius potius testimonium fert contra veram fidem.

b. Ideo virgines ob castitatem interemptae vere martyres sunt, sicut s. Ioannes baptista propter reprehensionem adulterii occisus vere martyr est.

3. Mors *patienter absque resistantia tolerata*: qui enim mortem inferenti resistit, non censetur mori ut testis Christi, sed ut miles ab hoste victus. Insuper martyr imitari debet Christum, qui passione et morte sua factus est exemplar martyrum; atqui Christus passus est absque resistantia.

Ideo milites in bello fidei etiam ex purissima intentione pugnantes et occumbentes ab ecclesia nunquam habiti sunt ut martyres: siquidem *martyr non repugnat*.

255. Debita dispositio ad consequendum effectum martyrii est status gratiae vel saltem *attritio de peccatis commissis*.

a. In eo, qui est in statu peccati, ad effectum martyrii consequendum requiri dolorem de peccatis commissis patet: sine dolore enim non conceditur venia peccatorum, ne quidem per sacramenta baptismi et poenitentiae, etsi primo et per se ad delenda peccata instituta sint, nedum ergo per martirium.

b. Non requiri contritionem perfectam, sed sufficere attritionem ex eo colligitur, quod effectus martyrii non habentur ex opere operantis, sed ex opere operato sicut in baptismo; sed ut baptismus producat iustitiam, sufficit dispositio attritionis; ergo sufficit etiam in martyrio. Insuper si attritio non sufficeret, nunquam martirium ipsum deleret peccatum grave.

Ex hac condicione sequi videtur de salute multorum martyrum dubitari posse, quod est contra persuasionem ecclesiae, quae omnes salvos esse credit. — Verum praeterquam quod rarissime accidit, ut martyr non habeat saltem attritionem implicitam, ecclesia non colit ut sanctum nisi martyrem, quem scit sancte obiisse¹⁾.

256. Effectus martyrii. Martyrium est actus heroicus, cui ex voluntate Christi quaedam privilegia annexa sunt.

a. Primum et potissimum privilegium est, quod per se et quasi ex opere operato confert gratiam sanctificantem rite disposito et delet omnem poenam: nam uno ore docent ss. patres voluisse Christum, ut martyres in suo sanguine dealbarentur, sicut qui in aqua baptizantur²⁾. Ideo ecclesia pro martyribus non orat, sed eos statim post mortem colit et invocat, etsi ante baptismum necati fuerint. Ad confirmandam hanc doctrinam provocant ad verba Christi: *Qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo.* Et iterum: *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam*³⁾. *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam*⁴⁾.

b. Praemio essentiali beatitudinis aeternae martyrium addit praemium accidentale scilicet *aureolam martyrum* propter insignem victoriam de mundo relatum.

Aureola conceditur ob excellentem victoriam de hoste in hac vita reportatam; sed triplex est hostis: *mundus, caro et diabolus*; ergo triplex est excellens victoria, cui aureola tribuitur: *martyrum*, qui mundum, *virginum*, quae carnem, et *doctorum*, qui diabolum vicerunt⁵⁾.

¹⁾ Cf. *Lessius* l. 3. c. 1. n. 50.

²⁾ Cf. *s. Augustin.* De civ. Dei l. 13. c. 7. Serm. 159. c. 1.

³⁾ Matth. 10, 32. 39.

⁴⁾ Ioan. 12, 25.

⁵⁾ *S. Thomas*, Suppl. q. 96. a. 1.

Articulus quartus.

De temperantia.

257. Eius natura. 1. *Temperantia*, prout est *virtus cardinalis*, est virtus, quae moderatur appetitum in delectationibus gustus et tactus.

a. Temperantia in genere seu latiore sensu accepta appetitum *concupiscibilem* (etiam spirituale) refrenat et moderatur in quacunque re contra praescripta rationis alliciente, praesertim quoad honores et voluptates; temperantia specialis appetitum concupiscibilem sensitivum quoad voluptates sensibiles gustus et tactus refrenat, quae, cum sint vehementissimae, indigent speciali virtute eas moderante.

b. Ergo etiam temperantia hominem non ad alterum ordinat, sed ad semetipsum.

2. Obiectum *materiale proximum* sunt delectationes gustus et tactus; obiectum *materiale remotum* sunt cibi et potus et actus venerei, ad quos illae delectationes tamquam ad suum obiectum referuntur. Obiectum *formale* est naturalis honestas, quae in eo consistit, quod illae actiones ea moderatione exerceantur, quae dignitati naturae rationalis conveniat.

Temperantia ergo specialis versatur circa delectationes, quae percipiuntur in illis actionibus, quae natura sua ordinantur ad conservationem individui et speciei. Siquidem Deus actionibus necessariis, quibus genus humanum conservatur et propagatur, adiecit delectationes vehementes, quibus homines ad illas actiones invitarentur et allicerentur. Ex intentione igitur auctoris naturae nihil impedit, quominus homo in illis actionibus ponendis a delectatione moveatur eamque intendat, modo finem primum, qui est conservatio et propagatio speciei, nec explicite nec implicite excludat et in omnibus iuxta praescripta rationis se regi sinat.

258. Vitia opposita. Vitia temperantiae in genere opposita sunt duo: insensibilitas *per defectum* et intemperantia *per excessum*.

a. *Insensibilitas* seu stupor est vitium, quo quis ita fugit honores et voluptates, ut nolit eis uti, quando vel

ubi vel quantum secundum rectam rationem oportet. Vitium rarissimum.

b. Intemperantia est vitium, quo quis in appetendis et fruendis honoribus et voluptatibus excedit dictamen rectae rationis.

259. Partes temperantiae. 1. *Partes integrales* temperantiae sunt verecundia et honestas.

a. Verecundia (Schamhaftigkeit) est quaedam animi perturbatio seu timor consurgens ex consideratione alicuius facti inferentis confusionem vel probrum. Eiusmodi facta maxime sunt peccata intemperantiae.

b. Honestas (Ehrbarkeit) est perfectio moralis avertens hominem ab inhonestis voluptatibus et inclinans ad decorem, qui in abstinentia ab illicitis voluptatibus resplendet.

2. *Partes subiectivae* temperantiae sunt abstinentia, sobrietas et castitas, quarum duae temperant gustum, tertia vero tactum.

a. Abstinentia est virtus moderans appetitum et usum cibi et potus non inebriantis, cui opponitur vitium *gulae*.

Abstinentia hoc sensu accepta saepius vocatur temperantia quam abstinentia, et nomine abstinentiae (Enthaltsamkeit) potius designatur alimentorum subtractio, quae maior est, quam ratio temperantiae per se postulat. Haec abstinentia ex motivo virtutis a licitis abstinet. Eius actus est *ieiunium*.

b. Sobrietas est virtus moderans appetitum et usum potus inebriativi, cui opponitur *ebrietas*.

c. Castitas est virtus moderans aut excludens appetitum et usum venereorum, cui opponitur *luxuria*.

3. *Partes potentiales* temperantiae sunt illae virtutes temperantiae annexae, quae operantur moderationem circa materias, quas non ita difficile est moderari sicut concupiscentias gustus et tactus. Eiusmodi virtutes sunt quatuor: continentia, mansuetudo, clementia et modestia.

a. Continentia est virtus firmans voluntatem ad resistendum concupiscentiae, quae ad voluptates tactus praesertim venereas impellit.

Nomen *continentiae* etiam alio sensu accipitur, quo idem significat ac castitas, scilicet abstinentiam ab omni delectatione venerea.

b. Mansuetudo est virtus, quae moderatur iram iuxta praescriptum rectae rationis. Mansuetudini per excessum opponitur *iracundia*, per defectum *lenitudo* seu nimia indulgentia.

c. Clementia est virtus, quae moderatur externam vindictam seu punitionem iuxta normam rationis. Clementiae per excessum opponitur *crudelitas*, per defectum *nimia lenitas*.

d. Modestia est virtus, qua quis servat modum sibi convenientem in motibus internis et externis et in omni rerum suarum apparatu. Modestiae sunt quatuor species: *humilitas*, *studiositas*, *modestia morum* et *modestia cultus*.

Liber sextus.

De peccatis¹⁾.

Quaestio prima.

De natura et divisione peccati.

260. Notio. 1. *Peccatum* est actus humanus moraliter malus²⁾; sed omnis actus *humanus* voluntarius est, et omnis actus *malus* est contra regulam morum, quae est lex divina; ideo peccatum definiri solet *libera transgressio legis Dei*.

a. Libera, quae fiat ex praevia cognitione intellectus et cum consensu voluntatis: quod enim liberum non est, nullo modo in peccatum imputari potest. *Transgressio* significat quaecunque laesionem legis Dei, sive commissione sive omissione, sive corde, ore aut opere fit.

¹⁾ *S. Thomas* I. II. q. 71—89. *S. Alphonsus* l. 5. n. 1—84. *Suarez*, De peccatis. *Lugo*, De poenitentia disp. 16. *Greg. de Valentia*, Commentar. scholast. II. disp. 6. *A. Tanner*, Theologia schol. II. disp. 4. *Billot*, Disquisitio de natura et ratione peccati personalis (Romae. Typogr. de prop. fide. 1897). *Schiesl*, Der obiective Unterschied zwischen Tod- und lässlicher Sünde (Augsburg, Wolff. 1891). *Lehmkuhl*. I. n. 219—256. *Kleutgen*, Theologie der Vorzeit^a (Münster. Theissing. 1872) II. Von der Sünde S. 404 ff. *Chr. Pesch*, Praelectiones dogm. (Friburgi. Herder. 1900) IX. n. 429—556. *Idem*, Theologische Zeitfragen (Freiburg. Herder. 1901) Das Wesen der Todsünde S. 47 ff. *K. Frick*, Der obiective Unterschied zwischen schwerer und lässlicher Sünde (Zeitschrift für k. Theol. 1889. S. 417 ff.).

²⁾ *S. Thomas*, I. II. q. 71. a. 6.

Legis Dei: peccatum enim supponit legem eamque in conscientia obligantem, sive immediate a Deo sive ab homine lata est; sed cum non sit potestas nisi a Deo, omnis obligatio legis ultimo a Deo derivatur; ideo s. scriptura ait: *peccatum est iniquitas* (ἀνομία¹⁾), eademque peccatum *praeveraricationem*²⁾ atque *inobedientiam*³⁾ appellat.

b. Peccatum differt ab *imperfectioe*. Tria genera imperfectionum distinguuntur, quorum primum continet imperfectiones negativas, duo posteriora positivas et *morales*. α. Imperfectio dicitur defectus ulterioris perfectionis in actibus humanis e. g. amor Dei carens ea perfectione, quam habere posset: haec imperfectio omnibus actibus humanis natura sua inhaeret proindeque peccatum non est. β. Imperfectio dicitur transgressio indeliberata legis divinae minoris momenti e. g. involuntaria distractio in oratione, indeliberatus excessus in risu vel iocis: haec imperfectio est leve peccatum materiale, cum sit actio prorsus involuntaria. γ. Imperfectio dicitur actio vel omissio, quae adversatur consilio e. g. non obsecundare inspirationi divinae, violare statuta communitalis, non obedire dictamini rationis moventi ad moraliter meliora, omittere preces matutinas vel vespertinas etc. Imperfectiones istae, cum non sint contra legem Dei, per se non sunt peccata, attamen si deliberate committuntur, ratione motivi, propter quod consilium omittitur, raro erunt sine aliquo peccato sensualitatis, negligentiae, curiositatis, acediae etc. Etenim lex naturae vetat, ne homo in actionibus suis ex motivo irrationabili se determinet; si ergo motivum, ob quod consilium omittitur, est irrationabile, omissio peccatum est (n. 74).

2. Cum *offensa* in eo consistat, quod aliquid agatur contra alterius voluntatem, et *iniuria* in eo, quod aliquid fiat contra alterius ius, omne peccatum, quippe quod sit contra voluntatem supremi legislatoris, natura sua *offensa* et *iniuria* est Deo irrogata.

261. Condiciones ad peccatum requisitae. Tria igitur ad omne peccatum necessario requiruntur: a. *actio*, quae sit contra legem Dei, ideoque actio *mala*; b. *advertentia* mentis ad malitiam actionis et c. *consensus* voluntatis: verum enim peccatum est actio humana, quae sine advertentia mentis et consensu voluntatis non habetur.

1. *Advertentia* ad malitiam actionis debet esse *actualis*, non sufficit interpretativa, sufficit autem imperfecta

¹⁾ 1. Ioan. 3, 4.

²⁾ Rom. 5, 14.

³⁾ Ibid. 5, 19.

atque confusa: peccatum enim est libera transgressio legis divinae; sed haberi nequit actualis transgressio libera, quin aliquo modo actu ad eam advertatur.

a. Attamen non requiritur: *α.* Ut advertentia *tamdiu duret*, quamdiu durat actio peccaminosa, sed sufficit, ut adsit, quando actio mala inchoatur. *β.* Nec requiritur, ut sit *clara* et distincta, sed sufficit *confuso*, qua aut indistincte aut dubitando et suspicando cognoscitur rem esse malam (n. 32. 35). *γ.* Nec requiritur, ut sit *reflexa*, qua peccans sibi conscius sit advertentiae ad malitiam actionis, sed sufficit *directa*, quae in habituali et expedita peccati cognitione consistit. Sic sacerdos, qui contra castitatem peccat, vel religiosus, qui furtum committit, non excusatur a peccato sacrilegii, eo quod ad votum suum reflexe non attendat. *δ.* Nec requiritur explicita advertentia ad *offensam Dei*, sed satis est, ut peccans cognoscat rem esse malam seu esse contra conscientiam: eo ipso enim, quod hoc cognoscit, advertit etiam aliquo modo rem esse contrariam voluntati supremi legislatoris, quae per dictamen conscientiae nobis manifestatur; haec autem cognitio ad incurrendam Dei offensam sufficit.

b. Advertentia *interpretativa* ea dicitur, quam quis habere potuit et debuit, reipsa autem ex involuntaria inconsideratione non habuit. — Ergo prorsus reiicienda est doctrina quorundam auctorum, qui censent in culpam imputari posse etiam illas actiones, quarum reipsa nulla est advertentia, modo haec adesse *potuerit et debuerit*. Sic affirmant homicidii reum esse venatorem, qui simul atque aliquid inter dumeta latens apprehendit, nulla praemissa investigatione invincibiliter putans esse feram, explodit et hominem occidit; etsi enim, aiunt, ad periculum occidendi hominem non advertat, ad illud advertere tamen potuisset et debuisset. Hoc tum praesertim evenire docent, cum homo etiam advertens non aliter egisset. Ideo affirmant eum *in se* (non solum in causa) peccare, qui habens pravam consuetudinem peierandi ex subito animi motu prorsus inadvertenter falso iurat¹⁾.

2. Pari ratione actio nequit esse peccaminosa, nisi sit voluntaria vel in se vel saltem in causa; ergo nequit esse peccatum sine *consensu voluntatis*.

Qui ergo motus carnis vel stimulos passionum suarum, irae vel concupiscentiae experitur, quin consentiat, non peccat, siquidem *non nocet sensus, nisi adsit consensus*: a consensu videlicet voluntatis sedulo distingui debet tum tentatio, qua quis ad peccatum allicitur, tum sensus delectationis, tum propensio naturalis appetitus sensitivi

¹⁾ Huius sententiae patroni sunt *Caictanus* et potissimum rigo-ristae *Concina*, *Collet*, *Antoine* etc., quos allegat et refellit s. *Alphon-sus* n. 4.

vel voluntatis in rem malam, tum denique deliberatio mentis motiva peccandi vel non peccandi hinc inde perpendentis, quae omnia ipsum consensum peccaminosum praecedunt. Quod docent verba s. scripturae originem peccati exhibentis: *Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem*¹⁾.

262. Ergo **nullum est peccatum philosophicum**, quod simul non sit *theologicum*, i. e. in hoc ordine rerum nulla est actio moraliter mala, quae non sit offensa Dei: quia impossibile est hominem ratione perfecte utentem Deum sine culpa ignorare et in actionibus suis ad Deum supremum legislatorem ne in confuso quidem advertere.

α. Erant, qui affirmarent dari posse actiones moraliter malas, quae sint contra rectam rationem, quia sunt contra dictamen conscientiae, quin tamen sint offensae Dei, quia non cognoscantur esse contra legem Dei, in iis nempe, qui vel Deum ignorent vel de Deo eiusque lege, dum peccant, non cogitent. Horum doctrina ab ecclesia damnata est ut erronea²⁾.

β. Sane, peccatum philosophicum dicitur actio, quae sit et cognoscatur esse contra rectam rationem; peccatum theologicum autem actio, quae sit et cognoscatur esse contra voluntatem Dei; iam vero qui per dictamen conscientiae cognoscit aliquid esse contra rectam rationem, eo ipso in confuso et implicite, attamen actualiter cognoscit etiam illud esse contra voluntatem Dei; ergo nulla est actio, quae per dictamen conscientiae cognoscatur esse contra rectam rationem, quin simul confuse cognoscatur esse contra voluntatem Dei adeoque offensa Dei. Nam in hoc ordine providentiae fieri non potest, ut quis invincibiliter ignoret Deum, vel cognoscat aliquam actionem esse moraliter

¹⁾ Iac. 1, 14. 15.

²⁾ Damnata est ut erronea haec propositio (2) ab *Alexandro VIII.* (24. aug. 1690): „*Peccatum philosophicum quantumvis grave in illo, qui Deum vel ignorat vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa Dei neque aeterna poena dignum . . .*“ His non proscribitur sententia eorum, qui hypothetice docent, si quis reipsa invincibili Dei ignorantia laboraret et de Deo invincibiliter ne implicite quidem cogitaret, dum actionem peragit, quam tamen advertit esse naturae rationali disconvenientem, non committeret Dei offensam, quia impossibile est Deum offendi, quin aliquo modo cognoscatur. Cf. *Viva* in hanc propositionem.

malam, quin simul saltem confuse cognoscat eam esse contra legem Dei, quia per conscientiam supremus legislator homini se manifestat; ergo in hoc ordine non est actio moraliter mala, quae non sit offensa Dei, id quod manifesto colligitur ex epistola s. Pauli ad Romanos¹⁾.

263. Divisio peccati. Peccatum multipliciter dividitur.

1. In *originale*, quod Adami voluntate commissum in posteros per generationem transfunditur, et *personale*, quod propria cuiusque hominis voluntate committitur.

2. In *attuale*, quod est actio vel omissio contra legem Dei, et *habituale*, quod est effectus ex peccato actuali in anima relictus et vocari solet *status peccati*. Quae sequuntur divisiones ad peccatum actuale pertinent.

3. In peccatum *commissionis*, quod est positio actionis prohibitaе contra praeceptum negativum ut furtum, et *omissionis*, quod est omissio actionis praescriptae contra praeceptum affirmativum ut omissio sacri.

4. In *externum*, quod verbo vel facto aliquo exteriori, et *internum*, quod sola mente et corde committitur: unde peccata etiam distinguuntur in peccata *cordis*, quae interiorius, *oris*, quae verbo, et *operis*, quae actione externa perficiuntur.

Ideo a s. *Augustino* peccatum definitur *dictum vel factum vel concupitum* contra legem Dei aeternam²⁾.

Sunt peccata, quae interiorius solo corde perficiuntur ut haeresis, odium. Haec peccata in sua specie completa sunt, etsi exteriorius non manifestentur. Sunt alia peccata, quae non sunt in sua specie perfecta, nisi exteriorius opere consummuntur ut sacrilegium, furtum, homicidium, fornicatio. In his peccatum internum e. g. propositum furandi ad externum se habet ut incompletum ad peccatum in sua specie completum. In utroque casu peccatum internum et externum ad eandem speciem obiectivam pertinent; dicuntur autem specie (entitative) ab invicem differre, quia modus peccandi solum interne vel etiam externe essentialiter diversus et in confessione distincte declarandus est.

¹⁾ Cf. 1, 18 ss. 2, 5 ss.

²⁾ *Contra Faustum* 1. 22. c. 27.

5. In peccatum *contra Deum*, quod est contra virtutes, quarum obiectum est ipse Deus ut blasphemia; *contra proximum*, quod est contra virtutes, quae respiciunt proximum ut furtum; *contra se ipsum*, quod est contra virtutes, quae proprias passiones moderantur ut ebrietas et luxuria.

6. In peccatum *ignorantiae*, quod ex culpabili ignorantia; *infirmittatis*, quod ex passione voluntatem sollicitante; et *malitiae*, quod ex plena cognitione nulla trahente passione et ideo ex sola perversitate voluntatis procedit.

Non solum peccata malitiae, sed etiam infirmitatis et ignorantiae possunt esse *gravia peccata*. Et ignorantiae quidem peccata in re gravi gravia sunt, si ignorantia graviter culpabilis est; infirmitatis autem peccata in re gravi gravia, in re levi levia sunt. Experientia constat magnam partem peccatorum mortalium peccata infirmitatis esse.

7. Peccatum *mortale* (grave) illud dicitur, quod hominem avertit a Deo, fine ultimo, quod animae mortem infert, eo quod illam gratia sanctificante privat, quod per se poena aeterna dignum est; peccatum *veniale* (leve) illud dicitur, quod hominem a Deo non avertit, quod mortem animae non infert, quod non poenam aeternam, sed solum temporalem meretur.

8. In *materiale*, quod est transgressio legis involuntaria ideoque ad culpam non imputabilis, et *formale*, quod est transgressio legis voluntaria ideoque imputabilis ad culpam.

Peccatum materiale seu *objective* sumtum *legi* tantum opponitur; peccatum formale seu *subiective* sumtum *legi et conscientiae* opponitur. Duplici modo fieri potest, ut peccatum maneat solum materiale, aut quia actus non est humanus, ut si plene ebrius rem malam facit, aut quia actus in se humanus quidem est, sed agens ignorat eum esse contra legem; ut si quis abstinentiam violat ignorans esse diem abstinentiae.

9. In *carnale*, quod consistit in delectatione inordinata carnis ut gula, ebrietas, luxuria, et *spirituale*, quod consistit in delectatione inordinata mentis ut odium, superbia, invidia, avaritia¹⁾.

¹⁾ Non eodem sensu *opera carnis* intelligit s. Paulus, quippe qui etiam idololatriam, iram, inimicitiam etc. inter opera carnis recenseat

10. In *proprium*, quod est actus (omissio) ipsius peccantis, et *alienum*, quod est actus (omissio) alterius, nobis tamen imputatur ratione scandali, inductionis, cooperationis.

Haec distinctio ita exponenda est, ut aliud dicatur peccatum proprium tantum, aliud alienum et proprium simul, quia peccatum, quod ab alio committitur, ratione scandali etc. nobis proprium fit.

264. De peccato omissionis. 1. Quamvis peccatum omissionis fieri possit sine positivo actu voluntatis, raro tamen ita fiet.

a. Peccatum omissionis committi potest omissione actus praecepti interni vel actus praecepti externi. Si per intellectum proponitur praeceptum hic et nunc obligans eliciendi *actum internum* e. g. actum fidei, voluntas tripliciter se habere potest: vel imperat assensum, vel imperat dissensum, vel plane negative se habet; si primum implet praeceptum, si alterum peccatum commissionis facit, si tertium peccatum omissionis facit sine interno actu voluntatis, praeterquam quod libere eligit ab omni actu abstinere.

Quaestio, utrum ad peccatum omissionis requiratur actus positivus, intelligenda est de actu ab illo actu, quo voluntas eligit negative se habere distincto: nequit enim voluntas eligere abstinentiam actu positivo, quin eligendo agat.

Si per intellectum proponitur praeceptum hic et nunc obligans ponendi *actum externum* e. g. audiendi sacrum, fieri potest, ut voluntas missam audire velit, aut positive audire nolit, aut tempore missae aliquid aliud agere (ludere) velit, quod cum auditione sacri impossibile sit. aut tandem plane passive se habeat. In hoc ultimo casu iterum habetur ommissio sine interno actu voluntatis, praeterquam quod libere ab actu absteineat.

b. Ceterum si mens praeceptum advertit et voluntas impletionem eius omittit, ordinarie aderit aliquis actus voluntatis, aut positiva rei praeceptae nolitio, aut (ubi agitur de praecepto externo) alterius actionis, quae rem praeceptam impediat, positiva volitio: obiectum enim propositum voluntatem naturaliter ad

(Gal. 5, 19 ss.). Ipse nomine *carnis* potius intelligit naturam humanam peccato originali corruptam et in peccata propensam. Cf. Gal. 5, 13. 16; 1. Cor. 3, 3.

actum movet et excitat, sed cum potestatem habeat agendi et non agendi, libere ab actu abstinere potest.

2. Actiones, quae tempore actus praecepti fiunt, malae evadunt, si sunt causa omissionis actus praecepti; malae autem non fiunt, si non sunt causa omissionis, sed ad eam mere concomitanter se habent.

Si quis statuit omittere sacrum praeceptum, ut domi studio vacet, studium fit moraliter malum, quia est causa peccati; si quis statuit omittere sacrum ex alia causa indebita et postea, ne domi sit otiosus, tempore missae studio vacet, studium non est moraliter malum.

3. Malitia, quam contrahit actio, quae est causa omissionis, non est ab omissione distincta, sed est ipsa malitia omissionis: contrahit enim malitiam illius peccati, cuius ipsa est causa.

Si ergo actio, quae causa omissionis est, in se mala est, duplex, si indifferens vel bona est, unum peccatum committitur. Sic si quis omittit sacrum, ut libros prohibitos legat, duo, si omittit sacrum, ut studiis licitis se occupet, unum peccatum committit.

4. Peccatum *internum* omissionis externae committitur, quando voluntarie elicitur causa futurae omissionis; *externa omissio* tunc fit, quando instat tempus implendi praecepti.

Si quis se tradat somno, ita ut praevideat se propterea non posse audire sacrum praeceptum mox celebrandum, *internum* peccatum omissionis committit, quando se tradit somno; *externae* omissionis reus est, quando occurrit tempus audiendi sacri, etsi tunc rationis compos non sit. Hinc si occurrente tempore sacri evigilet et sacrum audiat, interni peccati omissionis reus est, minime vero externae omissionis.

5. Omissio externa in causa voluntaria habet rationem peccati, quamvis actu non sit libera, si is, qui causam posuit, interim voluntatem suam non retractavit; quodsi voluntatem retractavit, externa omissio non est peccatum, sed tantum effectus peccati (n. 54).

Ut aliquid sit peccatum et tamquam peccatum imputetur, non requiritur, ut in se sit voluntarium, sed sufficit, ut in causa

voluntarium sit; ergo omissio externa peccatum est, cum in causa voluntaria sit. Attamen peccato omissionis interno non addit novam malitiam, sed eâdem malitiâ omissio externa mala est, qua omissio interna peccatum est.

Quaestio secunda.

De distinctione peccatorum.

Triplex *distinctio* peccatorum notanda est: theologica, specifica et numerica. Peccata *theologice* differunt ex diversa relatione ad finem ultimum, *specifice* ex obiecto morali, in quod humana voluntas fertur, *numerice* ex morali multiplicitate actuum et obiectorum. Sed haec iam accuratius exponenda sunt.

Articulus primus.

De distinctione peccatorum theologica.

265. Quae sit. *Distinctio theologica* ex peccatorum natura essentialiter diversa desumitur; quare theologice peccata distinguuntur in *gravia* seu *mortalia* et in *levia* seu *venialia*.

Theologica haec distinctio nuncupatur, quia oritur ex consideratione peccati, qua hoc ad Deum refertur: per peccatum enim mortale homo a Deo avertitur, per peccatum autem veniale a Deo non avertitur. Quare haec duo peccata toto genere ab invicem differunt.

§ 1. De discrimine peccati mortalis et venialis.

266. De utriusque discrimine. Non omnia peccata sunt mortalia, sed alia *natura sua* mortalia, alia venialia sunt.

1. Essentiale discrimen inter peccatum mortale et veniale negabant: *a. Iovinianus* asserens omnia peccata esse aequalia; *b. Pelagiani* affirmantes per quodvis peccatum amitti gratiam sanctificantem; *c. Wiclif* asserens sola peccata praedestinatorum esse venialia, quia illis condonantur; *d. Protestantes* asserentes vel cum Luthero peccata infidelium esse mortalia, fidelium vero peccata esse venialia excepto infidelitatis peccato, vel cum Calvino fidelium peccata esse venialia, non quia mortem non merentur, sed quia eis non imputantur; *e. Bains* affirmans nullum esse peccatum ex natura sua veniale, sed omne peccatum mereri poenam aeternam.

2. Discrimen evincitur *a. ex s. Scriptura*. Alia peccata comparantur rebus levissimis et minimis, alia autem rebus gravissimis et maximis: *calici et camelo*¹⁾, *festucae et trabi*²⁾; atqui his comparationibus significatur quaedam peccata natura sua aliis longe minora esse. — Insuper sunt peccata, quae a regno Dei excludunt³⁾, et peccata, quae etiam a iustis committuntur, quin desinant esse iusti: *Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum et non peccat*⁴⁾; *si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est*⁵⁾; *in multis enim offendimus omnes*⁶⁾; atqui peccata quae a regno Dei excludunt sunt mortalia, peccata vero quae iustitiam non excludunt, non possunt esse nisi venialia⁷⁾. Textu, qui habetur 1. Cor. 3, 11—15., theologi passim utuntur ad demonstrandam existentiam peccatorum venialium: super fundamentum fidei caritate formatae fideles vel opera bona (aurum, argentum, lapides pretiosos) ponunt vel opera mala (ligna, foenum, stipulam); haec opera mala non sunt peccata mortalia: nam fundamentum fidei et caritatis per ea non destruitur; insuper, qui ea superaedificat, salvus erit, etsi per ignem; ergo sunt peccata venialia⁸⁾. Quodsi concedendum sit hoc loco sermonem non esse de fidelibus et de peccatis venialibus, sed de doctoribus et de doctrina vana et inutili, quam praedicant, nihilominus ex eo colligitur existentia peccati venialis: illi enim doctores non dam-

¹⁾ Matth. 23, 24.

²⁾ Luc. 6, 42.

³⁾ 1 Cor. 6, 10.

⁴⁾ Eccl. 7, 21.

⁵⁾ 1. Ioan. 1, 8.

⁶⁾ Iac. 3, 2.

⁷⁾ Ad hanc rem demonstrandam inefficax est argumentum desumptum ex Prov. 24, 16: *Septies in die cadet iustus*: sermo enim non est de lapsu in peccatum, sed de lapsu in miseriam, in quam iustus ex insidiis impiorum casurus est, a quibus tamen cum auxilio Dei semper iterum surrecturus est.

⁸⁾ Cf. *concilium trid.* sess. 6. c. 14.

nantur, sed tamen poenam dabunt temporalem; ergo peccarunt, sed venialiter tantum¹⁾.

b. Ex iudicio ecclesiae. Concilium tridentinum damnavit protestantium doctrinam²⁾; insuper damnata est propositio 2. inter baianas: *Nullum est peccatum ex natura sua veniale, sed omne peccatum meretur poenam aeternam.*

c. Ex ratione: Quaedam peccata ex natura sua tam parva sunt, ut incredibile sit ea ordinem moralem notabiliter laedere, amicitiam divinam solvere et poenam mereri aeternam ut verbum aliquod otiosum, furtum unius oboli; ergo non omnia sunt mortalia, sed sunt quaedam peccata ex obiecto suo levia.

267. Criteria discernendi inter peccata gravia et levia. Quamvis plurimum intersit, ut determinetur, quatenam peccata obiective sint gravia, quatenam levia, id tamen de omnibus definire non solum difficile sed etiam impossibile est. Quocirca in hac re caute procedendum est; nunquam vero grave peccatum affirmari debet, si de eo certo non constat. *Criteria* alia sunt externa, alia interna ex ipsa rei natura desumta.

a. S. Scriptura: peccata, quae in sacris litteris dicuntur *excludere a regno coelorum, abominabilia, a Deo odio haberi, poena aeterna vel morte digna*, item peccata, quae adiunctam habent *maledictionem* explicitam vel implicitam (vae!) mortalia sunt.

Ubi agitur de legibus positivis gravis poena ab ecclesia in transgressores sancita ut excommunicatio, privatio sepulturae ecclesiasticae est signum legis sub gravi obligantis.

b. Definitiones romanorum pontificum vel conciliorum generalium.

c. Doctrina ss. patrum ac theologorum: quod enim communis eorum sententia declarat mortale, eiusmodi habendum est.

d. Ipsa rei natura. Quodsi nullum extat criterium externum, ex quo gravitas peccati determinari possit, attendendum est ad obiectum et finem obligationis. Si agitur de re seu

¹⁾ Cf. *Cornely*. Commentarius in s. Pauli Ap. epistolas (Parisiis. Lethielleux. 1890) II. p. 82 ss.

²⁾ Sess. 6. can. 27.

de bono magni momenti, quod per peccatum notabiliter laeditur, ipsum dicendum est grave; ideo peccata, quae cedunt α . in gravem Dei iniuriam; β . in grave damnum generis humani, ecclesiae, reipublicae; γ . in grave damnum proximi sive spirituale sive corporale; δ . in grave damnum propriae salutis sive spiritualis sive corporalis — gravia sunt.

268. Corollarium: Tres classes peccatorum. Ratione habita gravitatis obiecti peccata in tres classes dividuntur:

1. *Peccata ex toto genere gravia* ea dicuntur, quae spectato obiecto semper gravia sunt. Haec non admittunt *parvitatem materiae*, ac proinde solum ex imperfectione actus fieri possunt levia.

Nulla datur parvitas materiae in illis peccatis, quibus directe laeditur perfectio divina vel bonum magnum et indivisibile. Ideo peccata contra virtutes theologicas, peccata blasphemiae, simoniae (iuris divini), periurii, divinationis non admittunt parvitatem materiae, quia directe laedunt perfectionem divinam. — Item peccata, quibus destruitur vita hominis vel irritatur sacramentum vel laeditur sigillum sacramentale vel ieiunium naturale, non admittunt parvitatem materiae, quia laedunt bonum magnum et indivisibile vitae, valoris sacramentorum, reverentiae sacramentis debitae.

2. *Peccata ex toto genere levia* ea dicuntur, quae spectato obiecto, quamdiu intra eandem speciem manent, semper levia sunt. Haec *nequeunt fieri gravia*, nisi ex conscientia erronea aut ex circumstantia, quae speciem mutet.

Ex toto genere levia sunt illa peccata, quae continent excessum in actione ex se bona vel indifferenti ut excessus in cibo, in potu non inebriante, in somno, in risu etc., aut actionem in se quidem malam, quae tamen ordinem moralem graviter non laedit, nec bonum morale notabiliter impedit ut mendacium officiosum, vana cogitatio.

3. *Peccata ex genere suo gravia* ea dicuntur, quae spectato obiecto per se gravia et solum in materia levi levia sunt. Haec admittunt *parvitatem materiae* et proinde intra suam speciem in materia gravi gravia, in materia levi levia sunt.

a. Parvitas materiae in illis peccatis datur, quibus laeditur bonum finitum divisibile: in his enim materia adeo decrescere potest, ut non amplius censi possit gravis ut in furto oboli. Ideo peccata contra

cultum Deo debitum admittunt parvitatem materiae, quia cultus, quem nos Deo exhibemus, bonum est finitum et divisibile, quod pro ratione materiae maius et minus esse potest. — Item peccata sacrilegii realis et localis, quia sanctitas rei vel loci bonum finitum et divisibile est, maius vel minus pro ratione materiae etc.¹⁾

b. Magna vel parva materia prudenti iudicio determinanda est, ad quod iudicium formandum haec tria considerari debent: α . res ipsa secundum se, num sit aliquod magnum vel parvum; β . res in comparatione ad totum, quod praecipitur, utrum sit notabilis necne; γ . res in ordine ad finem praecepti, num ad promovendum finem per praeceptum intentum multum vel parum conducat. Normae instar statui potest quartam partem materiae peccati mortalis esse notabilem, partem vero quartâ minorem ex parvitate materiae esse venialem, nisi secundum se vel ratione finis intenti dicenda sit notabilis.

§ 2. De peccato mortali.

269. Essentia peccati mortalis. Peccatum mortale complures notas in se continet (n. 263). Quaeritur, quaeenam eius essentiam constituat, ex qua aliae veluti ex communi principio deriventur. Quoniam peccatum subiective et obiective considerari potest, dupliciter eius essentia determinanda est.

1. *Subiective* spectatum est actus voluntatis, quo homo Deum, summum bonum et finem ultimum, aversatur et creaturam (bonum creatum) finem ultimum sibi eligit, seu quod eodem redit, est actus voluntatis, quo homo amorem super omnia a Deo summo bono retrahit atque in bonum creatum transfert.

a. Primaria et essentialis relatio, qua homo ad Deum ordinatur, in hoc consistit, quod Deum, summum bonum, finem suum ultimum constituit, propria voluntate ei se subiicit eumque omnibus bonis creatis anteposit atque hoc ipso super omnia diligit; hinc amor appetitiae summus, quo homo Deum, summum bonum et finem ultimum, ampiectitur, essentialem hominis relationem ad Deum constituit. Peccatum mortale formaliter opponitur amoris Dei super omnia, et cum gratia sanctificans in praesenti ordine inseparabiliter cum hoc amore Dei connexa sit, reiecto amore necessario etiam ipsa destruitur. In om-

¹⁾ *Sporer-Bierbaum*, Theologia mor. decal. et sacram. I. tract. I. n. 272 ss.

nibus peccatis mortalibus id accidit, ut homini obversetur bonum creatum, ad quod amandum atque eligendum sollicitatur; mens intelligit hoc adeo prohibitum esse, ut simul cum amore Dei eiusque amicitia consistere non possit, at nihilominus spreto amore Dei voluntarie eligit amorem creaturae. Omnia ergo peccata mortalia primario et essentialiter adversantur amoris Dei super omnia hominemque separant a fine suo ultimo.

b. Dupliciter homo se avertere potest a Deo, fine suo: *explicite* et formaliter, quod fit in peccato odii Dei; *implicite* et virtualiter, quando explicite quidem solum se convertit ad creaturam et nollet averti a Deo; hoc ipso tamen, quod deliberate eligit peccatum, cognoscens illud repugnare amoris divini et coniunctioni cum Deo, implicite et virtualiter eligit etiam aversionem a Deo.

c. Creatura, in qua finem suum ultimum constituit, est ipse peccator seu bonum proprium peccatoris: particularis enim creatura, quam peccator Deo praefert, diversa est, ultima autem ratio, ob quam Deo illam praefert, est bonum proprium, adeo ut peccator amoris Dei super omnia substituatur amorem sui super Deum.

2. *Obiective* peccatum mortale est actio, quae ordinem moralem et legem divinam graviter laedit seu est actio, quae notabiliter laedit bonum morale, ad quod tuendum ordo moralis lege a Deo sancitus est.

a. Lex divina eo tendit, ut servetur ordo moralis. Ad hunc finem obtinendum lex absolute exigit ea, sine quibus ordo moralis servari non posset, et absolute prohibet ea, per quae idem ordo perturbaretur. Violatio legis, quae ad servandum ordinem necessaria est, peccatum mortale constituit.

b. Cum ordo moralis diversis illis relationibus componatur, quibus homo refertur ad Deum, ad seipsum et ad proximos, lex divina necessario prohibet ea, quae, si licita essent, subverterent hominis relationem essentialem ad Deum, ut est blasphemia, periurium, sacrilegium, vel relationem essentialem ad seipsum, ut est ebrietas, mollietas, vel relationem essentialem ad proximos, ut est homicidium, furtum, adulterium.

270. Effectus peccati mortalis. 1. *Amissio gratiae sanctificantis.* Homo iustus ad Deum, finem supernaturalem, habitualiter conversus est per gratiam sanctificantem; eo ipso igitur, quod a Deo se avertit, amittit *gratiam sanctificantem*, quam amissionem consequitur *amissio virtutum infusarum et donorum*, quae veluti ornamenta gratiae sanctificantem comitantur.

Attamen habitus infusi *fidei* et *spei* non per quodvis peccatum mortale destruuntur, id quod constat ex concilio tridentino¹⁾ et suo loco dicitur.

2. *Reatus culpa*e. Cum quodvis peccatum sit offensa et iniuria Deo illata, homo per peccatum fit reus subeundi iustam indignationem Dei, quae tamdiu durat, donec pro irrogata offensa debitam satisfactionem praestiterit. Iam vero in necessitate ferendi iustam indignationem Dei *reatus culpa*e consistit.

3. *Reatus poenae* est necessitas subeundi poenam. Poenae autem propter peccatum inflictae vel infligendae sunt duplicis generis: aliae pertinent *ad vitam praesentem*, aliae *ad vitam futuram*. Illae ex misericordia Dei potissimum procedunt et omnes simul medicinales sunt, quia omnes eo tendunt, ut homines vel a peccatis ad Deum convertant vel a peccando absterreant. Hae ex Dei iustitia procedunt et omnes vindictivae sunt, quia unice eo tendunt, ut violatio ordinis vindicetur.

a. *Culpa debetur poena*: quia nempe homo peccando propriae indulgens voluntati egit contra voluntatem Dei, contra suam voluntatem ex voluntate Dei aliquid pati debet. Peccato mortali quidem debetur poena aeterna, peccato veniali autem poena temporalis.

b. *Poenae vitae futurae* dividitur in poenam damni et poenam sensus. Utriusque discrimen in eo consistit, quod *poena damni* in mera privatione consistat et respondeat peccato, prout est aversio a summo bono; *poena sensus* vero in positivo dolore consistit et respondet peccato, prout est conversio ad bonum finitum et creatum. Quia homo summum bonum suamque beatitudinem peccando cum iniuria Dei abiecit, Deus illum hoc bono in altera vita privat; et quia peccando inordinate delectationem in re creata quaesivit, Deus loco delectationis per rem creatam dolores infligit. Utramque poenam s. scriptura innuit: *Discedite a me* (poena damni) *in ignem aeternum* (poena sensus)²⁾.

4. *Amissio omnium meritorum*, *impossibilitas nova merita acquirendi* et *specialis indignitas obtinendi gratias actuales*.

¹⁾ Sess. 6. can. 28. Cf. 1. Cor. 13, 2; Iac. 2, 14.

²⁾ Matth. 25, 41.

§ 3. De peccato veniali.

271. Essentia peccati venialis. 1. *Subjective* peccatum veniale est actus voluntatis, quo homo contra voluntatem Dei bonum creatum diligit, quin tamen Deo illud praeferat atque finem ultimum constituat.

In omni peccato veniali obversatur homini bonum creatum, ad quod amandum sollicitatur. Intelligit ipse se illud amare atque eligere non posse, quin agat contra Dei voluntatem eique displiceat, sed simul intelligit illius boni amorem a Deo non avertere eiusque amicitiam non solvere. Quodsi illud reipsa eligit, ita tamen dispositus est, ut nunquam eliget, si ideo a fine ultimo atque a Dei amore excideret. Retinet ergo essentialem et necessariam relationem ad finem ultimum, cum amorem Dei super omnia conservet.

2. *Objective* peccatum veniale est actio, quae ordinem moralem et legem divinam leviter tantum violat, seu est actio, quae notabiliter non laedit bonum morale, ad quod tuendum ordo moralis lege a Deo sancitus est.

a. Exigit Deus, ut ordo moralis omni ex parte illaesus servetur. Iam vero actio, quae hunc ordinem non perturbat quidem, ei tamen aliquatenus adversatur, seu actio, quae bonum per exactam observationem ordinis moralis obtinendum non notabiliter, sed tamen leviter impedit, constituit peccatum veniale.

b. Dupliciter fieri potest, ut actio aliqua ordinem moralem parumper laedat, quin tamen essentialiter eum perturbet: α. *ex ipso obiecto*, quod natura sua eiusmodi est, ut ordinem subvertere non possit ut mendacium non nocivum, voluntaria distractio in oratione; β. *ex parvitate materiae*, quando actio, quae ex se quidem ordinem subverteret, ad eum tamen subvertendum apta non est, quia circa rem parvi momenti versatur ut furtum exiguum.

c. Ergo vere dicitur duo esse genera peccatorum venialium ratione materiae, alia quae ex ipso obiecto, et alia quae ex parvitate materiae venialia sunt. His accedit tertium genus, ea nempe, quae ex imperfectione actus venialia sunt.

Nota 1. Venialia dicuntur, non quia veniam accipiunt: hoc enim per misericordiam Dei etiam mortalibus convenit, sed quia natura sua veniam accipere possunt et, si sola manent, veniam accipere debent; mortalia econtra considerata eorum natura non sunt remissibilia. Mortalia enim gratiam destruunt; venialia vero gratiam non destruunt; unde fit, ut homo pro his satisfacere possit, pro illis per

se non possit; insuper mortalia poena aeterna digna sunt, venialia solum poena temporali; unde fit, ut horum poena finem habere debeat.

Nota 2. Est doctrina s. *Thomae* peccatum veniale non esse contra, sed *praeter legem Dei*¹⁾. Quod ut rite intelligatur, notandum est peccatum duplici modo contra legem esse posse: vel solum contra aliquod praeceptum legis, vel contra praeceptum et finem legis. Priore sensu tum peccatum mortale tum veniale contra legem est; altero autem sensu solum peccatum mortale contra legem Dei est, quia ipsum solum extinguit caritatem, quae est finis legis. Veniale autem peccatum, quippe quod caritatem non extinguat, non contra, sed praeter legem Dei esse dicitur.

Nota 3. S. *Thomas* affirmat, mortale peccatum versari circa *ultimum finem*, veniale vero circa ea, *quae sunt ad finem*²⁾. Haec verba non possunt ita intelligi, quod proximum obiectum actus graviter peccaminosi semper sit finis ultimus, summum bonum, proximum vero obiectum actus leviter peccaminosi semper sit aliquod medium ad finem ultimum, bonum nempe creatum, cum manifesto sint peccata mortalia, quae proxime versantur circa media ad finem ut homicidium, furtum, et sint peccata (saltem ex imperfectione actus) venialia, quae proxime versantur circa ipsum Deum ut actus semideliberati infidelitatis, desperationis, odii. Sensus igitur hic est, quod peccatum mortale est inordinatio circa finem, quia destruit debitum ordinem seu coniunctionem cum ultimo fine: peccatum veniale est inordinatio circa media, quia voluntas nimis adhaeret rebus creatis, quin tamen ab ultimo fine recedat.

272. Effectus peccati venialis negative et positive considerari possunt.

1. *Negative.* a. Peccatum veniale *gratiam sanctificantem non extinguit*: etenim si eam extinguere posset, aut ultimum veniale fieret mortale, aut ex multis venialibus exsurgeret mortale; quae cum repugnantiam contineant, peccatum veniale, utcumque quoad gradum vel numerum crescat, gratiam sanctificantem auferre nequit.

b. *Neque eam minuit*: etenim si peccatum veniale vim haberet minuendi gratiam sanctificantem, multiplicatis venialibus gratia tandem penitus extingueretur, quod per **venialia** fieri nequit.

¹⁾ De malo q. 7. a. 1. ad 1.

²⁾ *Summa* II. II. q. 24. a. 10.

Quoniam vero cum gratia sanctificante *caritas habitualis, virtutes infusae et dona Spiritus sancti* indissolubili nexu cohaerent, adeo ut non solum una cum gratia acquirantur et amittantur, sed etiam augeantur, patet neque ista per peccatum veniale ullatenus minui. Tandem nec *merita* iam acquisita nec *gloriam* eis convenientem peccatum veniale ullo modo diminuit.

c. *Neque maculam in animam inducit*: cum enim macula peccati in privatione gratiae sanctificantis consistat, peccatum veniale, quod gratiam nec aufert nec minuit, maculam causare non potest. Quare si etiam peccatum veniale macula animae dicitur et pulveri ac sordibus comparatur, quae vultui hominis aspersa eius pulchritudinem deturpant, id non de detrimento gratiae per peccatum veniale causato, sed vel de reatu culpae vel de reatu poenae intelligendum est.

2. *Positive.* a. *Imminuit fervorem caritatis.* Fervore caritatis designatur non solum promptitudo et facilitas eliciendi actus ferventes caritatis, sed etiam promptitudo et facilitas exercendi actus cuiuscunque virtutis plus minusve intensos: per actus enim virtutum fervet caritas in homine iusto. Iam vero cum peccatum veniale impediat et imminuat exercitium virtutum, eo ipso imminuit fervorem caritatis; et cum fervori opponatur tepiditas, peccatum veniale dicitur *inducere tepiditatem*.

b. *Inducit reatum culpae*: nam etiam peccatum veniale Deo praeberet iustam causam displicentiae et indignationis, quae tamen amicitiam divinam non solvit.

c. *Inducit reatum poenae*, non quidem damni, quae respondet peccato, prout est aversio a Deo, sed solum poenam sensus in purgatorio luendam.

d. *Ad peccatum mortale paulatim disponit*, eo quod virtutes *acquisitas* debilitat, motus concupiscentiae magis excitat ac tandem efficit, ut Deus graviores tentationes permittat et gratias actuales rarius concedat.

§ 4. De peccato habituali.

273. De peccato habituali mortali. *Peccatum habituale* est peccatum, quod ex quovis peccato mortali in

anima remanet, donec condonetur; illud autem, quod ex actu peccati in anima remanet, est: *a. habitualis aversio a Deo; b. reatus culpae; c. voluntaria privatio gratiae sanctificantis*; quare in his peccatum habituale consistit.

1. A peccato actuali distinguendum esse peccatum habituale, quod post actum remanet in anima, patet:

a. Homo actu dicitur peccator etiam actione mala iam diu peracta; sed ex solo actu peccandi non posset dici peccator, nisi ab actu aliquid relinqueretur in anima.

b. Idem innuit multis in locis *s. scriptura*: *Et scitis, quia ille apparuit, ut tolleret peccata nostra*¹⁾; sed non actus malus, qui iam transiit. verum peccatum, quod ad modum habitus animae inhaeret, postea tollitur. *A peccato meo munda me*²⁾; non ab actu peccati iam transacto, sed a peccato adhuc in anima haerente propheta mundari postulat. *Et dimitte nobis debita nostra*³⁾; solum peccata habitualia ex actualibus contracta vocari possunt *debita*.

2. Essentia seu formalis ratio peccati habitualis consistit in *habituali aversione a Deo, fine ultimo*. quae post actum peccati manet: manet enim homo a Deo aversus, donec per conversionem ad Deum redeat. Sed etiam offensa et iniuria Deo illata manet homini imputabilis, donec remissa sit; quare peccatum habituale recte consistere dicitur in *reatu culpae*, quo homini post peccatum incumbit necessitas habendi Deum offensum eiusque indignationem ferendi. Quia in hoc ordine supernaturali conversio ad Deum, finem ultimum, consistit in gratia sanctificante. ideoque aversio a fine ultimo in voluntaria privatione gratiae sanctificantis, quae voluntaria privatio usque ad conversionem manet. peccatum habituale etiam consistere dicitur in *voluntaria privatione gratiae sanctificantis*.

3. Peccatum mortale inducit *maculam* in animam: etenim *s. scriptura* saepius loquitur de macula, qua peccator constituitur immundus, inquinatus, sordidus: *Usque in praesentem diem macula huius sceleris in nobis permanet*⁴⁾. Macula a peccato mortali in anima relicta in praesenti ordine consistit in voluntaria privatione nitoris gratiae, quae a peccato actuali causatur.

274. De peccato habituali veniali. *a.* Esse peccatum habituale veniale ex iisdem rationibus constat, ex

¹⁾ 1. Ioan. 3, 5.

²⁾ Ps. 50, 4.

³⁾ Matth. 6, 12.

⁴⁾ Ios. 22, 17. Cf. Ier. 2, 22; Ephes. 5, 27. Tit. 1, 15.

quibus peccatum habituale mortale demonstratur: nam etiam iusti se ipsos dicunt *peccatores*¹⁾ et se ab omni *peccato mundari*²⁾.

b. Consistit in peccato actuali praeterito adhuc permanente, donec revocetur ac remittatur. Per peccatum actuale privatur voluntas debita rectitudine cum ordine morali; iam vero haec privatio in voluntatem per peccatum inducta permanet, donec per poenitentiam retrahatur et peccatum remittatur.

Articulus secundus.

De distinctione specifica.

275. Declarationes. 1. Esse peccata specificè distincta, certum est ex praecepto Christi, quo iubemur peccata in specie infima confiteri. Ex hoc praecepto simul momentum practicum huius quaestionis intelligitur: eo enim tota dirigitur, ut confessarius iuvare possit poenitentem in instituenda confessione peccatorum mortalium secundum speciem et numerum.

Peccatum dupliciter considerari potest, primo prout est *actus* humanus, et deinde prout est actus humanus *malus*, qui consistit in privatione seu caret debita forma; sed quocunque modo consideretur, patet esse peccata specificè diversa. Et sane non solum obiecta peccatorum, sed etiam formae, quibus carent actus mali, essentialiter diversae sunt: formae enim, quibus carent actus peccaminosi, sunt virtutes oppositae vel relationes convenientiae cum praeceptis, quae laeduntur. Sed cum actus specificentur ab obiectis et privationes speciem accipiant a formis, quibus opponuntur, patet actus humanos moraliter malos seu peccata esse specificè diversa.

2. Iam quaeritur, quaenam sit norma, secundum quam peccata specificè distinguantur. Non omnes eandem normam assignant.

a. *S. Thomas* specificam distinctionem repetit ex peccatorum obiectis formaliter diversis: *ea peccata specificè*

¹⁾ 1. Ioan. 1, 8.

²⁾ Ibid. 1, 7.

differunt, quae versantur circa obiecta formaliter diversa: actus enim humani speciem suam accipiunt ab obiecto¹⁾.

b. Scotus eam desumit ex virtutibus diversis, quibus peccata opponuntur: ea peccata specificè differunt, quae opponuntur diversis virtutibus: privatio enim speciem accipit a forma opposita, quae in hoc casu est virtus²⁾.

c. Vasquez eam desumit ex legibus diversis, quibus peccata adversantur: ea peccata specificè differunt, quae opponuntur praeceptis moraliter diversis: peccatum enim consistit in privatione convenientiae cum praecepto, quod per peccatum violatur³⁾.

Tres istae normae specificè distinguendi peccata reipsa ab invicem non differunt, sed alia aliam explicat et perficit: virtutes enim sunt diversae, prout earum obiecta diversa sunt, et leges sunt diversae, prout diversas virtutes respiciunt; ideo recte dici potest: peccata proxime distinctionem specificam accipiunt a virtutibus vel a praeceptis, quibus opponuntur, remote ab obiectis, ad quae referuntur. Et sane odium proximi et furtum sunt peccata specificè distincta, vel quia versantur circa obiecta moraliter diversa, nempe personam proximi et bona proximi, vel quia opponuntur virtutibus essentialiter diversis, nempe caritati et iustitiae, vel quia adversantur praeceptis formaliter diversis, nempe praecepto caritatis et septimo decalogi praecepto.

276. Norma ex virtutibus desumta. Quoniam autem normarum istarum facilius est illa, quam proponit Scotus, eam enucleatius exponam.

Ceterum regulae sequentes generales tantum normas specificè distinguendi peccata suppeditant; quaenam autem peccata in particulari opponantur virtutibus specificè diversis, infra exponendum erit, ubi de praeceptis sermo est.

1. Illa peccata sunt specificè diversa, quae opponuntur virtutibus diversis.

a. Ergo haeresis, desperatio et odium Dei sunt peccata specie obiectiva diversa, quia sunt contra tres virtutes theologicas inter se diversas; periurium, furtum et mendacium sunt specificè diversa, quia opponuntur virtutibus diversis, nempe religioni, iustitiae et veracitati.

¹⁾ *Summa* I. II. q. 72. a. 1.

²⁾ In 2. dist. 37. q. 1. n. 9.

³⁾ Disputationum in I. II. s. Thomae disp. 98. c. 2.

b. Si unus actus est contra plures virtutes specie diversas, plura pariter peccata specie diversa in se continet, sic occisio sacerdotis duo peccata continet, alterum contra iustitiam, alterum contra religionem; et peccatum carnale sacerdotis cum consanguinea coniugata quatuor peccata continet, contra castitatem, religionem, iustitiam et pietatem.

2. Illa peccata sunt specificè diversa, quae eidem virtuti moraliter *diverso modo* opponuntur: quandoque enim obiectum virtutis adeo universale est, ut in se contineat plura obiecta in morali aestimatione diversa, ideo etiam praecepta diversa eiusdem virtutis existunt. Sic obiectum iustitiae est moraliter diversum, prout diversa sunt bona proximi, scilicet vita, fama, honor vel divitiae; ideo etiam diversa praecepta: quintum, octavum et septimum ad haec bona referuntur; pariter obiectum temperantiae in usu cibi est diversum, prout respicit quantitatem vel qualitatem ciborum, quare duplex quoque de hac re habetur praeceptum.

a. Ergo periurium, violatio voti et blasphemia sunt peccata specificè diversa, quia virtuti religionis moraliter diverso modo opponuntur. Sacrilegium locale, reale et personale sunt peccata specificè diversa, quia res sacra, persona sacra et locus sacer sunt obiecta in morali aestimatione diversa eiusdem virtutis religionis. Qui diebus festis sacrum omittit et in operibus servilibus occupatur, duo peccata committit, quia virtutem religionis modo moraliter diverso laedit.

b. Peccata *commissionis* (quae adversantur praecepto negativo) et *omissionis* (quae adversantur praecepto affirmativo) contra eandem virtutem quandoque non sunt specificè diversa, si nimirum ad idem moraliter obiectum et praeceptum referuntur ut furtum et omissio restitutionis i. e. auferre et retinere rem alienam; plerumque vero sunt peccata specificè diversa, quia respiciunt obiecta ideoque praecepta moraliter diversa; ideo haeresis et omissio actus fidei, desperatio et omissio actus spei, odium Dei et omissio actus caritatis sunt peccata specie obiectiva diversa, quia obiecta et praecepta diversa respiciunt et proinde eandem virtutem moraliter diverso modo laedunt.

3. Illa peccata sunt specificè diversa, quae eidem virtuti *contrario modo* opponuntur i. e. per excessum et per defectum: quaelibet enim virtus habet suum medium et quod eidem utrimque adversatur, distinctam habet malitiam et constituit peccatum specificè distinctum.

Ergo prodigalitas et avaritia sunt peccata specie diversa, quia illa per excessum, haec per defectum virtuti liberalitatis opponitur.

Desperatio et praesumptio sunt specie diversae, quia illa per defectum, haec per excessum virtuti theologiae spei opponitur.

Num peccatum, quod opponitur pluribus praeceptis de eadem materia latis, plura peccata specificè diversa contineat. — Distinguendum est: *a.* Si praecepta sunt formaliter diversa, i. e. si ex diverso motivo lata sunt, peccata ipsis opposita specificè distinguuntur; sic qui frangit ieiunium, ad quod ex praecepto ecclesiae et ex voto tenetur, duo peccata committit, quia praeceptum ecclesiae ex virtute temperantiae et votum ex virtute religionis obligat. *b.* Quodsi praecepta solum materialiter diversa i. e. ex eodem motivo lata sunt, peccata eis opposita specificè non differunt, sive ab eodem sive a diversis legislatoribus lata sunt.

Sic per furtum unum peccatum committitur, etsi lege naturali, divina et humana prohibeatur, quia hae leges ex eodem motivo iustitiae latae sunt; specie et numero unum peccatum committit presbyter beneficiatus, qui officium non recitat, item sacerdos religiosus, qui contra castitatem peccat, quia obligatio ab eodem legislatore ex eodem motivo religionis iniungitur.

Articulus tertius.

De distinctione numerica.

277. Status quaestionis. Plura peccata specificè distincta e. g. blasphemiam et furtum etiam numero plura esse, manifestum est; et si unus actus peccaminosus plures virtutes diversas laedit, eo ipso etiam plures malitias continet, quae peccatis numero pluribus aequivalent. Sane qui furatur rem sacram, duo peccata specie et virtualiter etiam numero distincta committit, unum contra iustitiam et alterum contra religionem. Quaestio autem de numerica peccatorum distinctione in eo est, num et quando peccata eiusdem speciei e. g. plura furta, plura desideria fornicandi secundum numerum distinguantur.

Quia peccatorum numerica distinctio ex duplici fonte desumitur: *a.* ex pluralitate actuum; *b.* ex pluralitate

obiectorum eiusdem actus, quaestio difficultate careret, si actus physice distincti tot peccata essent, quot numerantur actus, et si actus, qui circa plura numero obiecta versatur, tot peccata contineret, quot numerantur eiusdem actus obiecta; at vero fieri potest, ut actus physice plures quandoque unum numero peccatum constituent, item ut unus actus plura habens obiecta, nonnisi unum peccatum contineat. Quare dicendum est: *a.* respectu *actuum* tot esse peccata numero distincta, quot sunt *actus moraliter distincti*; *b.* respectu *obiectorum* tot esse peccata numero distincta, quot sunt eiusdem actus *obiecta moraliter distincta*. Prius itaque declarandum est, quot modis fieri possit, ut actus physice distincti morali unione coniungantur et moraliter tamquam unus actus considerari debeant, et quomodo plura obiecta, quae uno actu attinguntur, moraliter uniantur; deinde exponendae sunt regulae, secundum quas de distinctione numerica peccatorum tum ex pluralitate actuum tum ex pluralitate obiectorum desumta discernendum sit.

Nota. Actus voluntatis physice distincti circa idem vel circa diversa obiecta versari possunt: nam etiam plures actus, qui circa diversa obiecta versantur, moralem unitatem habere possunt dummodo in eadem specie peccati sint, ut tactus, oscula, sermones impuri.

278. Actus physice plures moraliter uniantur:

1. *Ex intentione agentis*, qua plures actus sive interni sive externi tamquam media ad unum finem ordinantur: variae enim actiones, quae ad eundem actum tamquam ad finem diriguntur, secundum moralem aestimationem unam actionem constituunt, *etsi longius sit temporis intervallum*, quod inter singulos actus intercedat.

a. Qui proponit occidere inimicum et idcirco actus vindictae concipit, arma parat, viam arripit et ipsum tandem occidit, unum peccatum committit. licet per multos dies inimicum quaesierit et pluries propositum occidendi iteraverit, quia in eodem fine, in quem tendunt, omnes hi actus moraliter uniantur; ideo in confessione sufficit dicere: *hominem occidi*.

b. Qui accedit ad feminam cum animo fornicandi, praemittit tactus, oscula et sermones impudicos ac demum fornicatur, unum pec-

catum committit: ea enim omnia sunt media ad finem attingendum et in fine intento moraliter uniuntur. Immo etiam tactus, sermones et eiusmodi, qui statim post fornicationem sine intentione novae copulae committuntur, unum cum ipsa fornicatione peccatum constituunt (s. *Alphons.* n. 41). Ideo in confessione satisfacit dicens: *fornicationem commisi*.

c. Qui ex intentione furandi centum florenos saepius renovat propositum internum et decem vicibus eos surripit, unum peccatum committit, quia singuli actus in eundem finem diriguntur; ideo sufficienter se accusat dicens: *centum florenos furatus sum*.

d. Si peccatum externum *inceptum, sed non consummatum* est sive ob retractatam voluntatem sive ob impedimentum superveniens, ita distinguendum est: α. Si media ad executionem propositi adhibita indifferentia sunt (domum ingredi ad fornicandum, gladium emere ad occidendum), necesse non est, ut explicentur: nam quidquid mali in illis est, in ipso proposito iam satis declaratur. β. Si media ad executionem propositi adhibita mala sunt (tactus praevii ad copulam, verbera, vulnera), certe indicandi sunt, sed sufficit, si confuse et indistincte declarentur (volui fornicari et quaedam media iam adhibui, actum autem non perfei): singuli enim actus unitatem moralem, quam ob intentionem agentis habent, propter operis interruptionem non amittunt, ideo necesse non est, ut distincte declarentur. Idem valet de hoc exemplo: si quis intendens Titium occidere eum verberat et dein vulnerat, sed non occidit¹⁾.

2. *Ex affectu voluntatis*, quo fit, ut plures actus peccaminosi tum interni tum externi, qui durante eodem impetu passionis fiunt, moraliter unam actionem constituent. *etsi aliquod intervallum* inter singulos actus intercedat.

Qui ex eodem passionis impetu inimico plura vulnera infligit, saepius Deum blasphemat, saepius homini maledicit, saepius se inhoneste tangit, pluries eandem rem falso iurat, moraliter unum peccatum committit. — Qui per horam permanet in delectatione morosa circa idem obiectum, etsi identidem de alia re cogitet, unum tantum moraliter peccatum committit. Brevis ergo interruptio inter unum et alterum actum non impedit, quominus moraliter unus actus censeantur.

3. *Ex ipso opere perficiendo*: si nimirum opus vel ex natura sua vel ex institutione humana ita comparatum est, ut complures actus distincti veluti partes integrantes ad illud perficiendum requirantur, hi actus in morali con-

¹⁾ *Ballerini-Palmieri* I. n. 668.

sideratione unam actionem et proinde unum peccatum constituunt.

a. Sacerdos, qui proponit uno die integrum officium omittere illudque reipsa omittit, unum peccatum committit; si tamen prius proposuisset solum matutinum, postea vero etiam reliquas partes omittere, duo peccata haberet.

b. Qui eadem vice pluribus s. communionem in statu peccati distribuit, unum peccatum secundum alios grave, secundum alios leve) committit, quia singulae communionem ad unum ministerium pertinent, quo sacra communio pluribus distribuitur, et quia singuli communicantes in eodem convivio participant. Ideo in confessione sufficit dicere: *s. communionem distribui in statu peccati.*

c. Qui in statu peccati plures poenitentes successive absolvit, pariter unum tantum peccatum committit: absolutiones enim omnes, quae successive fiunt, moraliter ad idem ministerium absolvendi pertinent, quod natura sua non ad unam personam restringitur, sed ad omnes extenditur, qui eadem vice ad sacrum tribunal accedunt. Ideo in confessione satisfacit dicens: *semel confessiones audiri in statu peccati.*

279. 1. De distinctione peccatorum ex pluralitate actuum desumpta tres regulae statuendae sunt: *a.* De actibus *mere internis*, qui interius consummantur ut actus odii; *b.* de actibus *internis exterius consummandis*, qui adiunctum habent propositum actionem externam ponendi ut voluntas furandi, fornicandi; *c.* de actibus *externis* seu exterius consummatis ut furtum, fornicatio: moralis enim interruptio non in omnibus his actibus eodem modo contingit.

2. Prius tamen declarandum est, quot modis actus, qui ex intentione vel passione agentis moralem unitatem habent, interrumpantur seu moralem unitatem amittant. Iam vero actus voluntatis tripliciter interrumpi possunt: *α.* per *voluntariam revocationem*, ut si quem actus peccaminosi vere poeniteat et postea tamen eundem actum resumat; *β.* per *cessationem voluntariam* ab actu, ut si quis deliberate ab actu malo desistat, ad alia se convertat et dein ad eundem redeat; *γ.* per *involuntariam cessationem* ab actu e. g. ob somnum, distractionem, occupationem etc. longiore tempore durantem. Quanta autem temporis mora inter unum et alterum actum intercedere debeat, ut actus

hoc modo vere interrupti censeantur, pro diversa natura actuum iudicio prudentum aestimari debet.

280. 1. *Actus mere interni circa idem obiectum*, qui ex eodem affectu passionis unitatem habent, multiplicantur per *interruptionem*; interrumpuntur autem per revocationem, per voluntariam et per involuntariam cessationem.

a. Actus mere interni voluntatis, qui circa idem obiectum versantur et ex eodem affectu procedunt, etsi plures sint, censentur unus actus continuatus, qui tamdiu durat, donec interrumpatur. Eiusmodi autem actus non solum revocatione et voluntaria cessatione, sed etiam involuntaria cessatione moraliter interrumpuntur: idem enim affectus passionis inter diurnas occupationes et distractiones durare non potest nisi ad breve tempus, summum ad duas tresve horas.

b. Qui videns inimicum interius ei mala imprecatur et post aliquod tempus iterum eum videns ei denuo imprecatur, duo peccata committit, quia imprecationes moraliter interruptae sunt. Qui de turpibus cum delectatione cogitans pauca verba cum transeunte miscet et statim ad turpia recogitanda redit, unum peccatum committit; si ad ea recogitanda rediret post longiorem colloquutionem, quae mentem ab his rebus prorsus abstraxisset, duo peccata haberet, quia delectationes in posteriore, non item in priore casu interruptae sunt.

c. Qui per longius tempus e. g. per integrum diem eundem actum peccaminosum fovet, pro diversitate adiunctorum plura vel pauciora peccata committit. Si ergo poenitens numerum peccatorum interiorum indicare nesciat, interrogandus est de mora temporis, quo in eodem peccato perseveravit, et ratione habita materiae, indolis poenitentis et circumstantiarum, praesertim vero generis occupationis diurnae, prudens confessarius ex hac regula diiudicare debet interruptionem moralem actuum ideoque numerum peccatorum¹⁾.

281. 2. *Actus interni exterius complendi*, qui ex passione et intentione agentis unitatem habent, multiplicantur, quoties per revocationem aut voluntariam cessationem interrumpuntur.

a. Hi actus, qui praecipue ex intentione agentis moralem unitatem habent, per revocationem aut voluntariam cessationem, non autem per involuntariam cessationem interrumpuntur, *nisi temporis intervallum sit diuturnum*. Et sane actus, qui tendit in opus externum, tamdiu virtualiter durare censetur, donec opus positum sit, nisi mora

¹⁾ Cf. *Lugo*, De poenitentia disp. 16. n. 569.

notabilis interponatur inter propositum eiusque executionem, ideoque saepius repetiti actus interni non sunt nisi continuatio primi actus peccaminosi. Quodsi opus externum iam inchoatum sit, prava voluntas in hoc exteriori effectu adhuc facilius etiam ad longius tempus virtualiter perdurat. Quanto tempore idem actus virtualiter permaneat, pro diversitate actuum prudentum iudicio determinari debet: quandoque enim e. g. propositum legendi pravam librum solum per aliquot horas vel summum per diem, e contra propositum furandi per plures dies, immo propositum vindictae etiam per plures hebdomadas sine morali interruptione persistere potest.

b. Qui furtum patrare statuit, unum peccatum committit, etsi per plures dies de furto cogitet, propositum furandi saepius renovet, donec tempore opportuno tandem furtum exequatur. Sed qui furtum hac nocte patrare proponit, deinde vero memor huius propositi domi manet, et cras idem propositum renovat, duo peccata committit, quia per voluntariam cessationem ab iniquo proposito prima voluntas furandi interrumpitur.

c. Qui per longum tempus non restituit, licet saepius obligationis restituendi recordetur et propositum non restituendi renovet, unum peccatum committit: in effectu enim externo, scilicet in retentione rei alienae, prava voluntas virtualiter perseverat. Si tamen propositum non restituendi retractet et voluntatem restituendi aliquo tempore foveat et postea ad prius propositum redeat, novum peccatum committit.

282. 3. *Actus externi* multiplicantur, quoties in se completi et ab invicem independentes sunt, at non multiplicantur, *si tamquam partes vel media* ad unum actum consummatum ordinentur.

Qui ergo bis sacrilege communicat, bis se polluit, etsi intra breve tempus, duo peccata committit. Item plura peccata facit, qui ieiunium praescriptum per plures dies omittit: quaelibet enim omissio est quid in se completum ab alia omissione independens. — Plura peccata committit, qui inimicum sine intentione eum occidendi pluries percutit; item qui pluries ex eodem cumulo tritici aliquid aufert, sine praevia intentione totum furandi.

Nota. Actus, qui habent obiecta disparata, vel actus externi, qui sunt in se plane completi et ab invicem independentes, nec per intentionem agentis nec per affectum voluntatis in unitatem moralem colligi possunt: horum enim actuum natura impedit, quominus moraliter uniantur. Qui e. g. videns virginem eam turpiter desiderat et paulo post videns aliam hanc quoque desiderat, duo peccata committit, etsi turpe desiderium ex eodem ardore libidinis procedat. — Qui intra breve tempus ex eodem affectu libidinoso bis se polluit, duo peccata committit. — Item

sacerdos omittens officium toties peccat, quoties officium omittit, etiamsi singulas omissiones per intentionem unire velit. -- Similiter meretrix habens intentionem peccandi cum omnibus advenientibus, tot peccata committit, quot copulas perficit.

283. Obiecta physice plura moraliter uniuntur.

Num plura obiecta physice distincta moralem unitatem habeant et unum obiectum morale et totale constituent, ex natura obiecti et ex apprehensione agentis dependet. Si nimirum plura obiecta vel ex natura sua unitatem moralem habent (familia, civitas) et ideo ab agente ut unum totum apprehenduntur, vel si ab agente ad modum unius obiecti apprehenduntur (aemuli mei). etsi natura sua unitatem non habeant, unum obiectum morale constituunt et a voluntate ut unum quid attinguntur; quodsi plura obiecta neque ex se unitatem habent neque ab agente ut unum, sed distincte apprehenduntur, non unum, sed plura obiecta constituunt et pluribus distinctis actibus voluntatis attinguntur.

Qui familiae ex quinque capitibus compositae detrahit vel maledicit, unum peccatum committit, quia integram familiam ad modum unius apprehendit et una intentione nocendi attingit; si tamen de singulis cogitaret eisque distincte nocere vellet, quinque peccata committeret. Qui furatur crumenam ad tres dominos pertinentem, quos confuse ad modum unius domini apprehendit, unum peccatum committit: sed eodem actu furandi tria peccata committit, si eos distincte apprehendit et singulis nocere intendit.

Nota. Obiecta disparata seu specificè diversa unum obiectum morale efficere nequeunt, sive actu mere interno sive actu externo attingantur. Qui e. g. tres mulieres desiderat diversae rationis (aliam liberam, aliam coniugatam, monialem tertiam) et qua tales apprehendit, tria peccata committit specie et numero distincta, quia non uno actu per modum unius, sed pluribus actibus distinctim apprehenduntur et a voluntate attinguntur, nec in unum obiectum colligi possunt. Qui horreum incendit ad interimendum inimicum suum ibi dormientem, vel qui uno ictu equum et sessorem interficit, duo peccata committit, damnificationis et homicidii.

284. De distinctione peccatorum ex pluralitate obiectorum desumpta, duplex regula est statuenda: a. de actibus *internis*; b. de actibus *externis*.

1. *Actus internus* (in simplici affectu vel proposito voluntatis consistens), qui ad plura obiecta refertur in se distincta, semper unum peccatum continet, quia plura illa obiecta unum obiectum morale seu totale constituunt: cum enim unicus sit actus voluntatis, plura obiecta per modum unius ab intellectu apprehenduntur et a voluntate attinguntur.

a. Qui ergo unico actu voluntatis morose delectatur de tribus feminis vel tres desiderat eiusdem rationis, unum peccatum committit.

b. Qui proponit per integrum mensem omittere officium, per integram quadragesimam non ieiunare, unum peccatum committit; si tamen postea hanc voluntatem exequitur, tot peccata habet, quot officia vel ieiunia omittit, quia singulae omissiones nullo vinculo uniuntur.

c. Qui diversa mala optat inimico, e. g. infamiam, paupertatem, mortem, unum peccatum committit, quia per modum unius mali ea apprehendit et optat.

d. Qui uno actu complures homines odio habet vel complures desiderat occidere, unum peccatum committit, quia sub confuso conceptu pluralitatis eos attingit.

285. 2. *Actus externus*, qui ad plura obiecta in se distincta refertur, tum solum unum peccatum constituit, quando obiecta physice plura unum obiectum morale et totale constituunt seu per modum unius a mente apprehenduntur et a voluntate attinguntur. Si autem plura obiecta singillatim apprehenduntur, plura etiam sunt peccata, quia singula etiam distinctis actibus voluntatis attinguntur.

a. Qui unica explosione vulnerat vel occidit decem homines, unum committit peccatum, et satis est, si in confessione dicat: *vulneravi vel occidi plures*, si confusa apprehensione et intentione per modum unius omnes attingit: plura autem peccata committit, si singulos distincte apprehendit atque occidere intendit.

b. Si quis uno sermone detrahit familiae, domui, religioni, sive numerosa est sive modica, unum peccatum habet, et satis est, si dicat: *detraxi familiae vel communitati* vel solum *detraxi graviter*, quin etiam ille unum peccatum committit, qui uno sermone pluribus e. g. inimicis suis detrahit, quos per modum unius apprehendit et intendit; si tamen singulos distincte apprehendit et singulorum famam laedere intendit, plura peccata committit.

c. Non solum is, qui laedit bona, quae pertinent ad monasterium vel ad capitulum, sed etiam is, qui aufert depositum pertinens ad decem diversas personas, unum peccatum committit, si decem dominos confusa apprehensione et intentione attingit.

Nota 1. Etsi is, qui unico actu tres occidit vel unico actu desideravit ad tres feminas accedere, obligationi integre confitendi satisfaciatur dicens: *feci homicidium* vel *habui desiderium fornicandi*, tamen confiteri debet termino, quo saltem confuse plures personae significantur; *uno actu occidi plures* aut *volui pluries accedere ad personam solutam*, ne scilicet in errorem inducat confessarium. Nam haec verba: „feci homicidium“ significant „occidi unum hominem“, et a confessario hoc sensu accipiuntur: quare implicite negaretur occisio plurium et confessarius deciperetur, quod esset mendacium in confessione commissum. Ubi ergo deceptio confessarii et implicitum mendacium in verbis non continetur, pluralitatem obiectorum indicare non est necesse, qui e. g. uno actu pluribus damnum intulit vel scandalum dedit, satisfacit, si dicat: *grave damnum intuli* vel *grave scandalum dedi*.

Nota 2. Theoria modo exposita circa obiectum totale est cardinalis *de Lugo* (De poen. d. 16. n. 104 ss.), qui secutus est *Suarezium* (De poen. disp. 22. sect. 5. n. 34). Sunt quidem plures et graves auctores, inter quos etiam *s. Alphonsus* (n. 45), qui sententiam severiorem sequentes statuunt numerum obiecti totalis in confessione explicandum esse. Qui enim *a.* unico actu tres homines occidit, iuxta illos tria: qui *b.* uno actu pluribus detrahit, item qui *c.* unico furto plurium iura laedit, numero plura peccata committit. Cum tamen haec sententia ultra probabilitatem non ascendat, *in ordine ad confessionem* dicendum est numerum obiecti totalis constituere quidem circumstantiam aggravantem, non autem plura peccata necessario in confessione declaranda. Et sane eorum ratio est, nihil obstare, quominus unus idemque actus plures malitias contra eandem virtutem contineat. — Verum non negatur unum actum plures numero malitias virtualiter et indistincte continere posse; sed quaeritur, num hae malitiae in confessione distincte declarari debeant. Iam vero ad satisfaciendum praecepto divino omnia et singula peccata accusandi, necesse non est, ut omnes malitiae, quae in uno actu virtualiter insunt, distincte declarantur, nisi sint vel specificè diversae vel formaliter distinctae.

Nota 3. Poenitentes illas tantum circumstantias speciem mutant, quas apprehendunt, in confessione declarare tenentur, quia illarum tantum rei sunt. Iam vero ut quis malitiam circumstantiae speciem mutantis contrahat, sufficit quidem confusa eiusdem cognitio; verum cum ipsi solum ex communi aestimatione morali de his rebus iudicent, multarum specierum, quae a theologis accurate distinguuntur, ne con-

fusam quidem cognitionem habent. Idem de numerica peccatorum distinctione notandum est. Ille numerus peccatorum in confessione declarari debet, qui a poenitente, dum peccat, apprehenditur: iam vero commune hominum iudicium non distinguit omnes illas malitias, quas auctores indicare solent.

Quaestio tertia.

De condicionibus peccati.

Quaeritur, quae condiciones requirantur, ut peccatum *formale* seu subiective spectatum sit mortale, et quae requirantur, ut sit veniale: etenim cum peccatum formale sit *voluntaria* legis transgressio, non omne peccatum, quod obiective spectata materia grave vel leve est, agenti tamquam peccatum grave vel leve imputari potest.

Articulus primus.

Conditiones peccati mortalis.

286. Quae sint. Tria requiruntur, ut peccatum subiective spectatum mortale sit: *a.* materia gravis; *b.* advertentia plena; *c.* consensus perfectus: cum enim peccatum mortale tam funestos producat effectus, ipsum debet esse actus perfecte humanus circa gravem obligationem, et proinde ad peccatum mortale committendum gravis materia cum advertentia et consensu perfecto requiritur.

1. *Materia gravis* vel ex obiecto vel ex circumstantiis vel ex fine.

Materia gravis, quae ad peccatum formale omnino requiritur, considerari non debet, ut est in se ipsa, sed prout *ab agente percipitur*: conscientia enim est proxima norma actionum. Grave ergo

peccatum tum committitur, quando agens materiam sui actus gravem esse apprehendit, sive in se graviter vel leviter vel nullatenus prohibita est.

287. 2. *Advertentia plena* ad gravem malitiam actus seu ad legem *sub gravi* obligantem. Quae cognitio debet esse *plena*, non sufficit *semiplena*; at non requiritur, ut sit clara et distincta, sed sufficit confusa (n. 29. 261).

Ex iis, quae in tractatu *de voluntario* eiusque *imputabilitate* dicta sunt (n. 51), constat ad peccatum committendum sufficere, ut malitia actus apprehendatur in causa actus mali: etenim effectus malus, qui praevидetur secuturus ex causa voluntarie posita, in illa causa voluntarius est et agenti imputatur, etsi deinde ponatur sine actuali advertentia. Porro tripliciter fieri potest, ut actus malus non in se sed solum in causa apprehendatur.

a. *Ex voluntaria negligentia* sive in discendis iis, quae quis scire tenetur, sive in adhibenda consideratione, quam res agenda meretur: illi enim iure merito imputantur omnes, quos committit. defectus, qui, advertens ad obligationem discendi vel consideratius agendi, tamen obligationem suam negligit.

b. *Ex voluntario peccato*: merito enim agenti imputantur mali effectus, quos ex actione sua peccaminosa (e. g. ex ebrietate) secuturos praevидet.

c. *Ex voluntario habitu pravo*: actus enim mali, qui ex habitu pravo (e. g. blasphemandi) orituri praevidentur, merito ei imputantur, qui pravam habitum emendare non conatur (n. 55).

Signa semiplenae advertentiae sunt:

α. Si quis alia re occupatus et distractus obiter et tenuiter tantum apprehendit rem esse malam, vel si ad peccatum parum attendit.

β. Si quis semidormiens vel semiebrius vel semidelirus vel rationis nondum perfecte compos est.

γ. Si quis vehementi passione vel aliqua mania turbatus est.

δ. Si quis immediate post factum vix recordatur, quid egerit.

ε. Si quis post factum rem (i. e. habitualement animi sui dispositionem) perpendens indicat se id facturum non fuisse, si plene advertisset.

Qui cognoscit quidem se male agere, sed nil prorsus cogitat, utrum res gravis an levis sit, venialiter tantum peccat: nam a. non peccat graviter, quia gravem obligationem nullo modo apprehendit; b. eo ipso, quod rem non apprehendit ut gravem, in levi sistere censetur, nisi res ita certo gravis sit, ut gravis malitia eum latere non possit.

Qui dubitat, utrum aliquid grave an leve sit, et dubio nondum deposito agit, graviter peccat, quia deliberate se exponit periculo Deum graviter offendendi: cognoscit enim actionem suam fortasse Deum graviter offendere et nihilominus ab ea non abstinere.

288. 3. Consensus plenus, qui semper habetur, quoties voluntas post plenam advertentiam rei per legem prohibita adhaeret.

Consensus sequitur advertentiam, adeo ut plenus sit, quando advertentia plena est et semiplenus, quando advertentia semiplena est. Quare diversae passiones, praesertim gravis motus tum solum impediunt plenum consensum et proinde mortale peccatum, quando perfectum usum rationis impediunt.

Signa semipleni consensus :

α. Qui habitualiter abhorret a gravi peccato, immo firmum habet propositum potius mori quam peccare mortaliter, praesumendus est non plene consensisse.

β. Qui peccatum exterius facile exequi potuisset et nihilominus a peccato abstinuit, censendus est interius non plene consensisse.

γ. Qui reflectens ad id, quod egit, statim angitur et tristatur et a pravis cogitationibus et desideriis se avertit, pariter non plene consensum dedit.

δ. Qui dubitat, num consenserit, praesumendus est non consensisse, si timoratae conscientiae sit.

Quale peccatum committat, qui deliberat de peccato committendo. Qui cognita gravi actionis malitia deliberat i. e. serio expendit, utrum Deum graviter offendere velit an non, graviter peccat: voluntas enim ita affecta est, ut etiam ad offensam Dei parata sit. Saepe tamen in eiusmodi deliberationibus deerit plena advertentia ad gravem actionis malitiam, vel saltem post factum res dubia manebit, num plena advertentia adfuerit. Insuper voluntaria haec deliberatio distinguere debet a negligentia in tentatione repellenda, quae ex inclinatione in rem malam orta est.

Nota. Ex signis pleni ac semipleni consensus colligitur, quid confessarius interrogare debeat, ut cognoscat, num in dubio de consensu grave peccatum commissum fuerit. Haud raro confessarius de gravitate peccati a poenitente commissi certum iudicium formare non poterit, adeo ut res Dei iudicio relinquenda sit.

289. Peccatum ex genere suo grave in individuo fieri potest leve. Peccatum quidem ex genere suo grave

ordinarie etiam in individuo mortale est, sed quandoque ex defectu condicionis requisitae peccatum ex genere suo mortale in individuo per accidens fit leve:

1. *Ex imperfectione actus*: cum enim ad peccatum mortale plena advertentia et plenus consensus requiratur, si unum horum deest et imperfecta solum advertentia vel imperfectus consensus habetur, peccatum erit veniale.

2. *Ex causa excusante*: si nimirum causa excusans non sufficit quidem, ut omnino a peccato eximat, attamen ea est, quae saltem a mortali excuset; sic incommodum grave omnino excusat ab audiendo sacro vel a ieiunio, incommodum vero non ita grave saltem a mortali excusare potest et transgressionem constituit venialem.

3. *Ex conscientia erronea*, quae invincibiliter iudicat aliquid veniale peccatum esse, quod reipsa mortale est: sicut enim conscientia invincibiliter erronea ab omni peccato, ita etiam a gravi peccato excusat.

4. *Ex parvitate materiae*: ubi nimirum praeceptum ex se grave in re levi tantum violatur, peccatum non potest esse grave, quod per se necessario etiam materiam gravem postulat.

Articulus secundus.

Condiciones peccati venialis.

290. *Quae sint.* Etiam ad peccatum veniale subjective spectatum tria requiruntur:

1. *Materia levis* i. e. obligatio, quae ab agente ut levis apprehenditur, sive in seipsa levis est, sive ex ignorantia invincibili levis habetur.

2. *Advertentia* saltem semiplena ad malitiam actionis.

3. *Consensus* saltem semiplenus in rem malam.

a. Quodsi materia in se levis est, advertentia et consensus potest esse actus perfecte humanus, peccatum tamen non est nisi veniale. Si advertentia est semiplena, quaecunque sit materia, peccatum erit veniale.

b. Peccata, quae cum semiplena advertentia et semipleno consensu committuntur, peccata *semideliberata* dici solent, quae ergo etiam in materia gravi *ex imperfectione actus* venialia sunt.

c. Peccata *indeliberala*, si haec vox stricte accipiatur, vera peccata esse non possunt; quodsi tamen ratio peccati eis tribuitur, ita concipi debent, „ut ipsa actio, quae peccatum denominetur, in se cum nulla advertentia facta sit (ut distractio in oratione), sed ex praecedenti aliqua negligentia prodierit“, adeo ut actio non in se, sed in causa peccatum sit¹⁾.

291. Peccatum ex genere suo leve in individuo fieri potest grave:

1. *Ratione conscientiae erroneae*, qua quis peccatum leve pro gravi habet: tum enim libere consentit in rem, quam ut graviter malam apprehendit. Ideo pueri omne mendacium vel furtum etiam rei levis pro peccato gravi habentes non raro ex conscientia erronea graviter peccant.

2. *Ratione finis graviter mali*; sic furtum rei levis ad homicidium committendum patratum grave peccatum est, non quidem ob laesionem in bonis fortunae, sed propter intentionem committendi homicidium: medium enim participat malitiam finis; finis autem graviter malus est.

Qui ex intentione gradatim perveniendi ad gravem quantitatem repetitis vicibus modicum quid furatur, vel qui ex intentione violandi ieiunium saepius modicum quid comedit, singulis actibus graviter peccat: finis enim intentus graviter malus est; media autem, quae ad finem adhibentur, participant malitiam finis; ergo singuli actus gravem malitiam habent; attamen singuli actus ratione intentionis, a qua procedunt et informantur, in moralem unitatem colliguntur et moraliter unum peccatum constituunt, nisi sint actus ab invicem plane independentes.

3. *Ratione scandali gravis*, quod ex peccato veniali oritur praevидetur; sic levitates veniales sacerdotis coram saecularibus, et verba venialiter mala parentum coram filiis possunt fieri grave peccatum propter scandalum.

4. *Ratione contemptus formalis* sive legis sive legislatoris: qui enim transgreditur legem ex formali contemptu,

¹⁾ *Lehmkuhl* I. n. 221.

ipsam potestatem legislativam contemnit; qui vero hanc contemnit, quamvis in re levi tantum, Deo eiusque ordinationi gravem iniuriam infert.

Duplex distinguendus est *contemptus* legis vel legislatoris: *formalis*, quo lex vel legislator qua talis contemnitur, et *materialis*, quo materia legis e. g. ut levis momenti, ut inepta ad finem, ut iniusta, vel legislator ut homo e. g. ut imprudens vel improbus contemnitur. Ergo ex formali contemptu peccat, qui transgreditur legem, quia non vult esse subiectus legi vel legislatori, seu ideo praecise, quia praeciptum est. Violare legem ex *contemptu materiali* praecipti vel praecipientis *humani*, ordinarie leve peccatum est, sed violare legem ex contemptu materiali legis divinae vel legislatoris *divini*, grave peccatum est.

5. *Ratione periculi proximi* labendi in grave peccatum, cui se exponit, qui leve peccatum committit: nam eadem obligatione, qua tenemur peccatum vitare, tenemur etiam vitare illius proximum periculum; sic qui quaerit conversationem cum sociis, in qua ut plurimum graviter peccat, exponendo se periculo gravis peccati graviter peccat.

6. *Ratione nimii affectus* ad rem aliquam, ut si quis adeo affectus est erga ludum, ut actu paratus sit potius Deum graviter offendere e. g. omittere sacrum die festo, quam a ludo abstinere. Non vehementia passionis, qua ludo adhaeret, grave peccatum est, sed mala dispositio, qua creaturam Deo praeferre paratus est, si quidem illa in actum transierit.

7. *Ratione materiae coalescentis* cum materia aliorum venialium, qua de re est sequens quaestio.

Nota. In praxi confessionis maxime attendendum est ad illa adiuncta, quae peccatum in se grave efficiunt leve. Ordinarie quidem peccata in se graviora etiam subiective graviora sunt, quandoque autem, quae in se et obiective graviora sunt, subiective fiunt leviora, vel saltem non eundem gradum malitiae habent in subiecto, quem in se habent, quia committuntur ex ignorantia, ex infirmitate, ex metu, ex verecundia etc., quae omnia malitiam moralem imminuunt.

292. Num complura venialia constituent peccatum mortale.

1. Peccata venialia *per solam multiplicationem* quantumvis magnam nunquam constituunt peccatum mortale,

nisi materia coalescat: solus enim numerus non mutat essentiam peccati; inter peccatum autem mortale et veniale est essenziale discrimen.

a. Ergo sacerdos, qui in recitatione officii quotidie omittit unum psalmum, etsi per decursum anni omissiones sint multae, venialiter tantum peccat; et si initio anni quotidie psalmum omittere proponit, hoc propositum veniale peccatum non excedit: propositum enim non habet maiorem malitiam quam actus per propositum intenti, qui singuli sunt veniales et invicem non uniuntur.

b. Ergo dominus, qui triginta famulis die festo iniungit laborem unius horae, solum venialiter peccat: singulorum enim actus moraliter non coalescunt.

c. Ergo qui sola mortalia vitare proponit de venialibus non curans, immo qui proponit omnia, quae occurrunt, venialia committere, hac voluntate per se venialem culpam non excedit: malitia enim huius propositi per se desumitur ab obiecto; eius obiectum autem constituunt sola venialia. Dicitur *per se*, quia per accidens cum hoc proposito voluntatis coniunctum esse potest periculum graviter peccandi, sed velle hoc periculum, qua tale cognitum, grave peccatum esset.

2. Peccata *venialia multiplicata* ratione *materiae coalescentis* vel ratione effectus causati constituere possunt peccatum mortale, supposita tamen advertentia ad materiam gravem vel ad effectum sub gravi prohibitum.

Qui absque intentione colligendi gravem quantitatem repetitis vicibus modicum quid furatur, graviter peccat, quando cum advertentia ad effectum gravem furatur quantitatem, quae gravem materiam complet: licet enim materia illius furti in se et absolute spectata sit levis, attamen simul cum praecedentibus, quibuscum coalescit, complet et constituit materiam gravem, fur autem ante ultimum furtum ad gravem materiam et grave damnum (ut supponitur) advertens, illo furto minuto in grave peccatum consentit. Pari ratione sacerdos in diversis horis eiusdem officii modicum quid omittens illa omissione, quae materiam gravem complet, mortaliter peccat, si ad gravitatem materiae advertat.

Quaestio quarta.

De gravitate peccati.

293. De diversa peccatorum gravitate. *Gravitas* peccati est quantitas malitiae, quae peccato ex obiecto inest. Iam quaeritur, utrum peccata gravia *objective* spectata eiusdem an diversae gravitatis sint.

1. Non omnia peccata eiusdem sunt gravitatis, sed alia sunt aliis graviora; sic peccata contra religionem graviora sunt peccatis contra iustitiam.

a. Colligitur ex *s. scriptura*: Qui me tradidit tibi, maius peccatum habet¹⁾. Verumtamen Tyro et Sidoni remissius erit in die iudicii, quam vobis²⁾. Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio, qui autem dixerit fratri suo *raca*, reus erit concilio, qui autem dixerit *fatue*, reus erit *gehennae ignis*³⁾. Disputari potest, quid Dominus nomine *iudicii*, *concilii*, *gehennae ignis* significare voluerit, illud tamen certum est, diversis gradibus poenae, qui illis verbis significantur, diversos gradus culpae respondere.

b. Idem patet *ex ratione*. Peccatum est transgressio legis divinae; sed leges non sunt omnes eiusdem momenti ac perfectionis, sed aliae sunt aliis excellentiores et magis necessariae relate ad finem ultimum, prout maius est bonum, ad quod servandum conditae sunt.

α. A gravitate peccati *obiectiva* distingui debet *gravitas* peccati *subiectiva*. Ad hanc nempe gravitatem diiudicandam non solum elementa obiectiva sed etiam subiectiva considerari debent, qualia sunt ignorantia, infirmitas, metus, contemptus etc., quae in determinato subiecto malitiam peccati augere vel minnere possunt. Non raro accidit, ut subiectiva *gravitas* peccati longe distet ab eius *gravitate obiectiva*.

β. Omnia peccata gravia aequalia esse contendebant *Stoici* philosophi et aevo christiano *Iovinianus* monachus, quem refellit *s. Hieronymus*. Eorum argumentum hoc est: formalis ratio peccati mortalis in aversione a fine ultimo consistit; sed nequit esse maior vel minor aversio a fine ultimo, cum aversio in indivisibili consistat. — Patet

¹⁾ Ioan. 19, 11.

²⁾ Matth. 11, 22.

³⁾ Matth. 5, 22.

autem aversionem a fine ultimo non posse esse maiorem et minorem, quatenus est negatio conversionis; maiorem vero et minorem esse posse, quatenus significat positivam oppositionem ad finem ultimum seu conversionem ad creaturas.

2. Ad iudicium ferendum *de diversa gravitate peccatorum* P. Lehmkuhl (n. 1224.) sequentes regulas statuit:

a. Peccatum eo gravius est, quo nobilior et *altior est virtus*, cui illud opponitur; intra ambitum autem eiusdem virtutis graviora sunt ceteris paribus peccata contra legem prohibentem, quam contra legem praecipientem.

b. Eo gravius est peccatum, quo *nobilior est persona*, contra quam peccatum dirigitur. Sic per se graviora sunt peccata, quae directe contra Deum, quam peccata, quae contra hominem diriguntur¹⁾.

c. Eo gravius est peccatum, quo maius bonum est, quod per peccatum laeditur. Quae quidem regula in peccatis contra proximum primo loco attendenda est.

3. Quibus praemissis peccata *quoad gravitatem* fere *hoc ordine* se excipiunt.

a. Peccata, quae directe contra Deum seu divina bona interna committuntur: odium Dei, infidelitas, desperatio.

b. Peccata, quae contra Dei bona externa committuntur: blasphemia, idololatria, superstitio, periurium et tentatio Dei. — Hoc loco inserenda sunt peccata, quae contra humanitatem Christi et sanctissimum eucharistiae sacramentum committuntur.

c. Peccata, quae contra Deum indirecte committuntur, seu contra res Deo sacratas, scilicet diversa sacrilegia ut simonia, profanatio rerum sacrarum, indigna sacramentorum susceptio et administratio, violatio voti etc.

d. Peccata, quibus personae humanae laeduntur, et quidem hoc ordine: peccata, quae homo committit in seipsum, in coniunctos ut parentes vel superiores et in extraneos.

e. Peccata, quibus bona humana (vitae, honoris, famae, fortunae) laeduntur: homicidium, luxuria, calumnia, detractio, furtum; ad haec consequitur ebrietas.

¹⁾ Cf. s. Thomas III. q. 80. a. 5.

Quaestio quinta.

De origine peccati.

294. Genesis peccati. 1. Peccatum, quod est actus deliberatus voluntatis, his veluti gradibus perficitur.

a. Imprimis habetur *propositio* rei malae, eo quod ope alicuius potentiae (sensus, phantasiae, intellectus) voluntati obiectum aliquod offertur, quod ipsa sine violatione legis amplecti non potest.

b. Deinde oritur in appetitu (sensitivo et rationali vel in solo rationali pro ratione obiecti) *inclinatio* in obiectum propositum cum quadam *delectatione*: naturali enim necessitate fertur appetitus in suum obiectum et delectatur in eius possessione.

Cum motus concupiscentiae proposito obiecto bono vel malo natura sua in homine oriantur, sequitur quemlibet hominem eiusmodi motus experiri, eosque plus minusve frequentes ac vehementes pro diversitate complexionis et circumstantiarum.

c. Postea intellectus *advertit* tum ad obiectum, ad quod inclinatur voluntas, tum ad eius moralem malitiam i. e. ad legem prohibentem eius volitionem atque ideo ad obligationem repellendi tentationem.

Si voluntas obiecto, ad quod inclinatur, adhaeret, antequam intellectus ad eius malitiam advertit, illa adhaesio nequit esse peccatum.

d. Tandem voluntas libere ad actum se *determinat*, et quidem vel ab obiecto oblato tentationi resistens se avertit, vel ab eo non se avertit. Quodsi non se avertit, iam incipit voluntaria adhaesio ad rem malam propter non reiectam tentationem, quae adhaesio per positivum consensum consummatur.

S. scriptura graphice originem peccati describit his verbis: *Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, cum consummatum fuerit, general mortem*¹⁾. Scilicet concupiscentia offerens

¹⁾ Iac. 1, 14 s.

obiectum peccati voluntatem allicit ad consensum; quodsi voluntas tentationem non repellens rei malae adhaerere incipit, ex hoc veluti connubio inter concupiscentiam et voluntatem tamquam fructus generatur positivus consensus (peccatum), cuius effectus est animae mors spiritualis.

2. Causa efficiens peccati est *sola voluntas humana* libere ad actum a lege prohibitum se determinans; attamen diversis modis ad peccatum allici atque incitari potest. Quod voluntatem ad peccatum allicit vel est *tentatio* ad peccatum vel est *occasio* peccati; utrumque autem continet *periculum* peccandi.

Articulus primus.

De tentatione ad peccatum.

295. Notiones. 1. *Tentatio* est conatus pertrahendi voluntatem ad peccatum. Eo oritur iste conatus, quod voluntati proponitur obiectum (aliquod bonum) lege prohibitum.

a. Tentatio dicitur *gravis*, si voluntas ab obiecto sub gravi prohibito vehementer incitatur ad illud amplectendum; et dicitur *levis*, si ab obiecto sub levi prohibito vel ab obiecto sub gravi prohibito sed leviter tantum incitatur ad illud amplectendum.

b. Tentatio dicitur *interna*, si proposito obiecto malo appetitus ad illud amplectendum inclinatur; dicitur *externa*, si solum obiectum malum proponitur, quin appetitus ad illud amplectendum excitetur.

2. *Frequentia* tentationum variat pro diversis adiunctis internis et externis personarum; nemo tamen ab illis prorsus immunis est, quia causas tentationum nemo effugere potest, nisi de hoc mundo exeat. Excipi debet *Christus Dominus*, in quo tentatio interna impossibilis erat, et b. v. *Maria*, quam a tentatione interna gratia Dei immunem praeservabat. Tentationem in se non esse malam, sed pro vita spirituali magni momenti bonum, fuse ostendunt ascetae¹⁾.

¹⁾ *Hense*, Die Versuchungen² (Freiburg. Herder. 1890). *Scarmelli-Winkler*, Geistlicher Führer (Regensburg, Verlagsanstalt. 1901).

296. Causae tentationum tres numerantur, quarum prima: *concupiscentia* interna est, duae aliae: *mundus* et *diabolus* externae sunt.

1. *Concupiscentia*. a. Nomine *concupiscentiae* hic intelligitur appetitus (rationalis et sensitivus), prout ex peccato ad malum propensus est. Haec concupiscentia a concilio trid. *fomes* peccati appellatur¹⁾.

b. *Concupiscentia* est primarius et principalis fons tentationum: *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus*²⁾. Triplicis generis sunt bona a lege prohibita, in quae fertur concupiscentia, et prout in haec bona fertur, triplex in ea distinguitur respectus, quem innuit s. scriptura: *Omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum et superbia vitae*³⁾.

2. *Mundus*. a. Prout mundus designat *complexum rerum corporearum*, eo tentat, quod bona sensibilia ope sensuum appetitui repraesentet eumque ad ea amplectenda alliciat, etsi lege prohibita sint.

b. Prout mundus significat *homines* a Deo alienos, qui perversa principia profitentur et passionibus suis indulgentes peccatis vivunt, ipse tentat: α. suis principiis doctrinae Christi adversis, quae tum voce tum scriptis inter homines disseminat; β. suis perversis operibus, quibus aequae ac sermonibus scandalo est, et ad sectanda mala exempla excitat.

3. *Diabolus*. a. Diabolum homines ad peccatum excitare factum est ex s. scriptura certissimum: etenim non solum protoparentes⁴⁾, sed etiam Iob⁵⁾, Ananiam et Saphiram⁶⁾, apostolos⁷⁾ et praesertim Iudam⁸⁾, quin etiam

¹⁾ Sess. 5. can. 5.

²⁾ Iac. 1, 14.

³⁾ 1. Ioan. 2, 16.

⁴⁾ Gen. 3, 1—6. 2. Cor. 11, 3.

⁵⁾ Iob. 1, 12.

⁶⁾ Act. 5, 3.

⁷⁾ Luc. 22, 31.

⁸⁾ Ioan. 13, 2.

divinum Salvatorem¹⁾ ad peccandum tentavit; unde apostoli, ut caveamus a tentationibus daemonis, sollicite nos admonent²⁾).

b. Cum diabolus directe et immediate in voluntatem humanam agere eamque ad peccatum pertrahere nequeat, eo tentat, quod: α. in sensibus sive externis sive internis repraesentationes excitat ad bona prohibita allicientes; β. mentem illusionibus imbuat, ut mortem adhuc esse remotam, passiones necessitatem imponere, peccata facile remitti, virtutem esse nimis arduam, hominem vitae delectationibus carere non posse etc.; γ. animam perturbat scrupulis, cogitationibus odii, luxuriae, desperationis, respectus humani etc.

c. Quamvis a diabolo teste scriptura omne peccatum initium sumserit³⁾, omnia hominum peccata ab ipso aliquo modo procedant, ipse princeps huius mundi nominetur⁴⁾ et peccata eius opera dicantur⁵⁾, nihilominus diaboli interventus neque ad omne peccatum, neque ad omnes tentationes necessarius est: ad haec enim efficienda sufficit etiam concupiscentia et libera hominis voluntas. Reipsa tamen diabolus saepius auctor est tentationum, earum praesertim, quae molestiores sunt et absque alia causa, quae cognoscatur, e. g. inter orandum oriuntur. Potestas tentandi in diabolo non est absoluta, sed divinae providentiae subordinata. Ergo tentare non potest, nisi quando Deus permittendo vult et quantum vult.

Nota. Quamvis in s. scripturis *Deus* homines tentare dicatur⁶⁾, ipse tamen inter causas tentationum numerandus non est, quia neminem ad peccatum incitat neque incitare potest⁷⁾. Tentationes, quarum auctor Deus est, tentationes *probationis* sunt, non

¹⁾ Matth. 4, 3 ss.

²⁾ 1 Cor. 7, 5. Eph. 5, 11 ss. 1 Petr. 5, 8 ss.

³⁾ Ioan. 3, 8.

⁴⁾ Ioan. 12, 31.

⁵⁾ 1 Ioan. 3, 8.

⁶⁾ Gen. 22, 1.

⁷⁾ Iac. 1, 13.

*seductionis*¹⁾: has enim tentationes non immittit ipse, sed solum permittit, nec ultra vires permittit, et faciet etiam cum tentatione proventum²⁾.

297. De resistentia tentationibus opponenda³⁾.

a. Patet nec mundum nec diabolus hominem tentare posse, nisi per sensus motus concupiscentiae excitent; quare unicus fons tentationum proprie concupiscentia est. Iam quaeritur, quomodo voluntas circa motus concupiscentiae se habere debeat, postquam mens ad eos plene adverterit.

b. Si a consensu praescinditur, triplici modo se habere potest voluntas erga hos motus: *α. negative* seu *passive* vel indifferenter se habere dicitur, si non consentit, sed neque ullum medium adhibet ad illos reprimendos; *β. positive* (sed indirecte) *resistere* dicitur, si media adhibet ad illos supprimendos, sed actum contrarium non elicit; *γ. directe resistere* dicitur, si actus contrarios elicit. Iam quaeritur, num adsit obligatio pravis motibus positive resistendi, num ergo non solum per consensum in pravam motum, sed etiam per omissionem positivae resistentiae committatur peccatum.

1. Non licet erga hos motus mere *passive se habere*, nisi adsit iusta causa, sed *positiva resistentia* eis opponenda est. *a.* Eiusmodi enim motus coniciunt in periculum eis consentiendi, quod periculum eo magis augetur, quo diutius deliberate admittuntur; hinc quo maius est periculum consentiendi in pravos motus, eo gravior est obligatio eos reprimendi. *b.* Si adest rationabilis causa omittendi resistentiam, merito sperari potest auxilium gratiae, quo praecaveatur consensus, dummodo retineatur firmum voluntatis propositum non consentiendi in peccatum.

α. Iusta causa mere passive se habendi adest: *a.* ubi motus ex actione honesta et utili oriuntur; *b.* ubi merito timetur, ne ex positiva resistentia vehementiores fiant, et e contrario experientia constat eos facilius removeri, eo quod contemnantur; *c.* ubi diuturna positiva resistentia nimis molesta esset; ideo in tentationibus, quae diu durant, certe sufficit hinc inde eisdem resistere. In his casibus ergo motus concupiscentiae potius contemnendi, quam positive impugnandi sunt. Praestat tamen praesertim in primo casu eis opponere actum displicentiae vel propositum non peccandi.

¹⁾ 2 Cor. 12, 7 ss. Gen. 22, 1 ss. Iob. 1, 12. Tob. 2, 12.

²⁾ 1 Cor. 10, 13.

³⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 595 ss.

3. Assentiendum est auctoribus, qui contendunt obligationem hos motus reprimendi non iam ex eo oriri, quod inordinati sunt, sed ex periculo consensus: obligatio enim voluntatis regendi potentias sibi subiectas exigit quidem, ut ipsa caveat consensum in malum, at non exigit, ut impediat vel reprimat motus indeliberatos a natura ortos¹⁾.

2. Resistentiam omittere et mere *passive se habere*, ubi motus concupiscentiae magni sunt et vehementes, *grave peccatum est*; eam omittere, ubi motus concupiscentiae leves sunt, *veniale peccatum* non excedit, etsi versentur circa obiectum sub gravi prohibitum. Motus enim vehementes inducunt magnum seu proximum periculum consentiendi, motus autem leves non inducunt nisi periculum leve; sed proximum consensus periculum sub gravi, leve periculum solum sub levi remove tenemur.

a. Hinc poenitentes pii, qui in tentationibus raro solent consentire, non sunt facile arguendi de peccato gravi, si mere negative se habuerunt; e contrario qui in tentationibus saepe labuntur, facilius rei esse possunt peccati mortalis, licet in casu particulari difficillimum sit de hac re certum iudicium ferre.

b. Notandum est, si motus primo primi iique mali in voluntate existunt, hi post plenam eorum advertentiam incipiunt fieri deliberate mali; quare semper per positivam resistentiam vel dissensum abigendi sunt: qui enim erga eiusmodi motus graviter malos mere negative se habet, graviter peccat.

3. Per se nulla est obligatio *directe resistendi* pravis motibus, sed per se sufficit positive eis resistere, quia hoc ad obtinendum finem per se sufficit. Per accidens autem adesse potest obligatio directe resistendi, si positiva resistentia periculum consensus non sufficienter excludit.

a. Sunt tentationes e. g. contra fidem, contra castitatem, quae facilius et efficacius indirecta resistentia vincuntur, eo praesertim, quod mens aliis rebus serio occupetur.

b. Modi positive resistendi ex s. *Alphonso* sunt sequentes: α. elicere actum dissensus seu displicentiae, qui, etsi motum praesertim cum carnali delectatione coniunctum non reprimat, cavet tamen consensum voluntatis: β. cogitare de passione Domini vel de novissimis; γ. orando

¹⁾ *Castropalaus*, Opus morale tr. 2. disp. 2. p. 10. § 5. *Tamburini*, Explic. decal. l. 10. c. 2. *Lacroix*, Theologia moralis l. 5. n. 111 s.

recurrere ad Deum, b. Virginem vel Sanctos; d. elicere actum amoris Dei et propositi potius moriendi quam peccandi; e. mentem ad alia divertere.

Nota. De occasione peccati conferatur *De sacramentis* n. 412 ss.

Articulus secundus.

De periculo peccati.

298. Notiones. 1. *Periculum peccandi* dicitur omne id, quod ad peccatum inducit ut tentatio et occasio peccati.

2. Hoc periculum est *internum*, si provenit a causa interna, ut est turpis imaginatio; est *externum*, si provenit a causa externa, ut est res alliciens ad peccatum.

3. Hoc periculum dicitur *grave* (proximum), si moraliter certo connexum est cum peccato; dicitur *leve* (remotum), si nexus cum peccato non est moraliter certus.

4. Periculum grave est *absolute* seu *per se* grave, si pro omnibus communiter tale est; *relative* seu *per accidens* grave, si pro aliquibus tantum ob peculiarem dispositionem tale est.

Nota. Si iam quaeritur, num et quodnam peccatum committat, qui periculo peccandi se exponit, de *peccato obiective considerato* agitur; hinc ut subiective committatur peccatum, requiritur, ut is, qui periculo se exponit, apprehendat id lege prohibitum esse.

299. Principia. 1. Periculum *proximum* graviter peccandi sub gravi vitare tenemur. Et sane ex eodem praecepto quo tenemur vitare peccatum mortale, tenemur etiam proximum illius periculum vitare: qui enim illud non vitat, cum possit, convincitur amare peccatum, cuius periculum amat¹⁾.

a. Peccatum, quod ab eo committitur, qui absque necessitate se exponit gravi periculo peccandi, est eiusdem gravitatis et speciei ac ipsum peccatum, cuius adit periculum.

b. Qui peccandi periculo se exponit, peccatum committit, etsi in periculo non peccat; qui tamen postea in periculo constitutus reipsa

¹⁾ Eccli. 3, 27.

peccat, unum tantum peccatum committit: idem enim est pravus consensus, quo se exponit periculo et quo postea in peccatum consentit.

c. Gravi periculo peccandi etiam ille se exponit, qui adit periculum, quod initio quidem leve est, ita tamen, ut praevideat illud postea evasurum grave, ut fieri solet in periculo peccandi contra castitatem, quia in ipso periculo magis exardescit libido.

2. Ex iusta causa licet se exponere gravi periculo peccandi, dummodo aptae adhibeantur cautelae. Qui enim ex iusta causa se exponit periculo, non amat peccatum, sed causam bonam, ob quam periculum subit; ideo Dei auxilium, ne in periculo pereat, iure merito sperare potest.

a. *Causa necessitatis* subeundi periculum peccati eo maior esse debet, quo maius est peccatum, de quo agitur, et quo maius est periculum illud committendi.

b. *Aptae cautelae*, quibus excludatur lapsus in peccatum, sunt: retinere firmum propositum non peccandi; ad Deum orare; piam cogitationem fovere; si periculum diutius perdurat: usus sacramentorum et exercitium piaë lectionis.

c. *Absque iusta causa*, etsi cum proposito non peccandi atque adhibendi aptas cautelas, non licet periculo peccandi se exponere, quia proxime obligamur vitare periculum, nisi iusta causa excuset. Ideo Deus auxilio suo non adiuvat eos, qui temere periculo se exponentes suae obligationi desunt. Quodsi quis ex iusta causa in periculo reperitur, Deus auxilio suo eum non destituit¹⁾.

d. Si certo praevidetur in periculo commissum iri peccatum, nunquam licet ei sponte se offerre; ut hoc liceat, omnino requiritur, ut adsit fundata spes, fore ut cum Dei auxilio vitetur peccatum: certum enim peccatum absolute caveri debet.

3. Periculum *leve* graviter peccandi sub levi vitare tenemur; quare solum ex rationabili causa eiusmodi periculum adire licet. Aliqua enim deordinatio contra rationem in eo habetur, quod quis absque causa ponat actionem inutilem, quacum insuper coniunctum est periculum graviter peccandi.

a. *Leve* periculum intelligitur verum peccandi periculum licet parvum, quod in speciali aliqua ratione fundatur: *tenue* enim periculum, quod moraliter nullum est et merae possibilitati peccandi aequiparatur, vitare non tenemur, quia eiusmodi periculum, quippe

¹⁾ Cf. s. Alphonsus l. 5. n. 63.

quod in omni fere actione humana reperiatur, vitare non possumus; alioquin deberemus, ut ait Apostolus, de hoc mundo exire¹⁾.

b. Cum etiam periculum proximum venialiter peccandi sub levi vitare teneamur, tum de levi periculo graviter peccandi tum de gravi periculo venialiter peccandi notandum est, quod habet *Lehmkuhl* (n. 486. IV): „Si illud, unde periculum oritur, actio in se honesta et utilis est, ex hac ipsa bonitate ratio sufficiens agendi habetur, ita ut illud aliquale periculum non debeamus attendere, sed potius remediis adhibitis nos ipsos praemunire: aliter enim innumerae actiones utiles metu peccandi impedirentur.“

Nota. Controversa est quaestio, num grave peccatum sit se exponere *periculo probabili* (non moraliter certo) graviter peccandi. Plurimi quidem auctores cum *s. Alphonso*²⁾ grave peccatum affirmant; verum vix credibile est offerentem se periculo graviter peccandi cum seria ac rationabili spe, se non esse lapsurum, graviter peccare. cum affirmari nequeat eum velle peccatum, quippe quod non sit necessario coniunctum cum periculo, cui se exponit. Ceterum complures auctores, qui pro affirmante sententia citantur, magis verbis quam reipsa ei adhaerere videntur³⁾.

Quaestio sexta.

De peccatis internis.

300. Notiones. 1. Peccata interna ea dicuntur, quae solum internis animae potentiis, mente scilicet et voluntate, perficiuntur. Ad tres classes omnia revocantur: *a.* ad desiderium, *b.* ad gaudium, *c.* ad delectationem morosam; et desiderium quidem ad actionem futuram, gaudium, prout hic accipitur, ad actionem praeteritam, delectatio vero ad

¹⁾ 1. Cor. 5, 10.

²⁾ Cf. l. 5. 63. l. 6. n. 453.

³⁾ Cf. *Lacroix*, Theologia moralis l. 5. n. 252 ss. *Berardi*, De recidivis et occasionariis³ (Faventiae. Novelli. 1897) II. pr. 4 ss., qui affirmantem sententiam propugnant, quam deserendam putant *Ballerini-Palmieri* I. n. 692 ss. et *Génicot* II. n. 372.

actionem praesentem refertur; vulgo autem haec omnia comprehenduntur sub nomine *cogitationis malae*.

2. *Gaudium et delectatio specificè non differunt*: differentia enim in eo solum consistit, quod obiectum in delectatione ut praesens, in gaudio ut praeteritum repraesentetur; sed haec differentia mere externa ad specificum discrimen constituendum non sufficit.

3. *Delectatio (gaudium) et desiderium specificè differunt*; aliud sane est delectari de iniuria proximi, aliud iniuriam proximo inferendam desiderare: desiderio enim res mala ut opere perficienda exhibetur, in delectatione ab opere externo praescinditur.

Articulus primus.

De desideriiis pravis.

301. Notiones. 1. *Desiderium* pravum est actus voluntatis, quo quis deliberate rem malam perficere intendit.

2. Dicitur *efficax*, quando quis absolute proponit rem malam opere exequi, et *inefficax*, quando quis condicionate (e. g. *si possem, si liceret*) rem malam exequi intendit. Quod proinde de desiderio dicitur, aequali ratione de *proposito* valet: propositum enim est desiderium efficax.

Etiam *desiderium inefficax* per se tendit in rem malam; quocirca *per se* eadem malitia theologica et specifica ei inest ac desiderio efficaci; atque ideo necesse non est, ut in confessione declaretur, utrum desiderium efficax fuerit an inefficax.

302. Principia. 1. *Desiderium* (efficax et inefficax) rei malae peccatum est eiusdem gravitatis et speciei, quam habet obiectum (actus externus), in quod tendit. Ratio *primi* est, quia desiderium malitiam accipit ab obiecto, in quod tendit, proindeque in re gravi grave, in re levi leve est. Ratio *secundi* est, quia desiderium tendit in ipsam rem externam ut postea perficiendam, ideo omnes malitias includit, quae in ipsa re insunt, dummodo apprehendantur.

Inde est, quod Christus dicat: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo*¹⁾. Ideo desiderium furandi calicem consecratum duplicem malitiam furti et sacrilegii continet. Desiderium peccandi cum consanguinea vel Deo sacra est incestus (mentalis) vel sacrilegium (mentale). Quare desideria graviter mala tum efficacia tum inefficacia in confessione ita declarari debent, ut etiam circumstantiae speciem mutantem appareant.

2. Desiderium inefficax peccatum non est, si condicio apposita aufert malitiam actus: nam in hoc casu voluntas fertur in obiectum, quod nullam malitiam continet, quippe quam condicio apposita excludat.

a. Condicio apposita e. g. *si liceret, si peccatum non esset, si Deus permetteret* malitiam ab obiecto *excludere potest*: α. in iis, quae solum lege positiva prohibentur: velem carnes comedere, nisi esset dies abstinendae; uxorem ducere, si sacerdos non essem: β. in iis, quae lege naturae quidem prohibentur, sed nihilominus aliquando licite fieri possunt: inimicum occiderem, furarer, si Deus permetteret. Eiusmodi tamen desideria non solum otiosa, sed frequenter etiam periculosa sunt.

b. Condicio apposita malitiam ab obiecto *auferre nequit*: α. in iis, in quibus condicio est impossibilis, quia ita sunt intrinsecus mala, ut neque per Deum mutari possint e. g. *blasphemarem, fornicarer, si non esset peccatum*; β. si condicio apposita non ad malitiam actus, sed ad aliam circumstantiam refertur. Ideo peccata sunt haec desideria: vellem uleisci, si sacerdos non essem: fornicarer, si non esset infernus; furarer, si clam fieri posset.

c. Quodsi condicionatum desiderium rei intrinsecus malae (*fornicarer, vindicarer, si liceret*) non est verum ac deliberatum desiderium, sed magis significatio naturalis propensionis, qua voluntas vel appetitus sensitivus in rem malam fertur, peccatum non est, quia hoc desiderium ita explicatur: natura quidem in rem malam trahit, sed eam nolo, quia prohibita est.

303. *Num licitum sit optare proximo malum ad bonum finem.* Licitum est sub hac condicione: a. si non fiat ex odio et vindicta sed ob bonum finem; b. si fiat servato ordine caritatis, i. e. si bonum, propter quod proximo optetur malum (temporale), superet vel saltem adaequet malum, quod ei optetur²⁾.

¹⁾ Matth. 5, 28.

²⁾ Cf. Gal. 5, 12.

a. Licitum est proximo optare mortem propter bonum spirituale proprium vel alienum ad salutem necessarium; sic licet patri optare mortem filii, quem praevidet seductum iri, si diutius vixerit: servatur enim ordo caritatis, cum bonum maioris ordinis praeferatur bono minoris ordinis.

b. Licitum est proximo optare mortem etiam propter bonum temporale non solum commune, sed etiam privatum, modo hoc bonum non sit minoris momenti, quam vita proximi. Sic licet optare mortem tyranni, ut redeat pax et felicitas communis; pariter licet uxori optare mortem mariti, a quo citra spem emendationis durissime tractatur: nam salus uxoris temporalis maius vel saltem aequale bonum est, quam vita mariti. Pari modo uxor in hoc casu licite sibi ipsi mortem optare potest: *melior est enim mors, quam vita amara*¹⁾. Ratio horum est, quia etiam in hoc casu servatur ordo caritatis: cum enim quilibet se ipsum magis diligere debeat, quam proximum, licite praefert suum bonum minori vel aequali bono proximi sui.

c. Non licet proximo optare mortem propter bonum temporale minoris momenti, quam vita proximi, quia est contra rectum ordinem caritatis. Ideo non licet matri desiderare mortem filiae, quam propter deformitatem in matrimonium collocare non potest: nec licet filio desiderare mortem patris, quo citius adire possit hereditatem. Pari modo non licet citra peccatum sibi mortem optare propter quotidianas huius vitae misérias.

Nota. In eiusmodi autem desideriis cavendum est, ne voluntas directe et immediate tendat in malum proximi, sed in bonum, propter quod malum optatur: alias enim voluntas actum in se malum eliceret optando malum proximi ut eius malum, non ut desiderantis vel alterius bonum est.

Articulus secundus.

De gaudiis pravis.

304. Notiones. *Gaudium* hic accipitur pro deliberata complacentia in re mala sive a se sive ab aliis peracta; refertur ergo ad opus malum patratum, quod voluntati placet. Ad gaudium revocatur *iactantia* de peccato commisso.

2. Obiectum gaudii potest esse: *a.* ipsum opus malum peractum; *b.* *modus*, quo malum peractum est; *c.* *effectus*,

¹⁾ Eccli. 30, 17.

qui ex opere malo secutus est: *d. opus malum propter bonum effectum.*

305. Principia. 1. Gaudium *de ipso malo peracto* peccatum est eiusdem gravitatis et speciei atque ipsum malum peractum. Ratio *primi* est, quia actus internus gaudii malitiam accipit ab obiecto, cum sit approbatio rei malae, quae semper mala est, sive in se sive demum propter prohibitionem mala est, ut gaudere de blasphemia vel de coena die ieiunii sumta. Ideo gaudium grave vel leve peccatum est pro gravitate materiae. Ratio *secundi* est, quia voluntas approbat rem malam, prout patrata est; ergo induit etiam omnes malitias, quas novit cum re fuisse coniunctas.

Nota. Hinc poenitens in confessione explicare debet non solum obiectum desiderii et gaudii, sed etiam circumstantias speciem mutantem, modo cognitae fuerint, e. g. in gaudio de percussione clerici, in desiderio fornicandi cum consanguinea.

Sicut gaudium de malo peracto, ita etiam *tristitia de bono peracto* peccatum est, et quidem

a. tristitia de bono peracto, quod sub gravi praeceptum erat, grave peccatum est;

b. tristitia de bono peracto, quod sub levi praeceptum erat, leve peccatum est;

c. tristitia de bono peracto, quod praeceptum non erat, e. g. de voto emisso, de suscepto sacerdotio, leve non excedit, dummodo retineatur voluntas implendi obligationem susceptam. Num leve peccatum sit, pendet a motivo, propter quod aliquis tristatur, utrum nempe rationabile sit nec ne; ordinarie tamen eiusmodi tristitia rationabili motivo caret.

d. tristitia non de ipso bono peracto, sed de adiunctis bonae actionis e. g. de incommodo et labore peccatum non est.

2. Gaudere non de opere malo, sed *de modo*, quo malum patratum est, non est peccatum: actus enim voluntatis in hoc casu fertur in obiectum, ut supponitur, bonum.

Gaudere licet de picturis vel comoediis obscenis propter artificium, quo exaratae sunt; de furto vel fraude propter singularem et ingeniosam astutiam; de narratione lubrica ob lepidum narrandi modum; de lapsu hominis ob ridicula, quae in lapsu acciderunt. Eiusmodi tamen gaudia periculo non carent, quia facilis est transitus a modo ad ipsum opus.

3. Per se licitum est gaudere *de bono effectu* operis mali, sive hoc materialiter sive formaliter malum fuit, quia actus voluntatis non fertur in rem malam, sed praecise in effectum bonum, etsi supponat opus malum.

Ideo licitum est filio gaudere de hereditate, quam ob homicidium sive voluntarium sive involuntarium consecutus est. Licitum est gaudere de exonerata natura vel de sedata tentatione, quae ex pollutione sive involuntaria sive etiam voluntaria secuta est. At vero periculosa sunt ista, quia ab effectu bono gaudium facile transire potest ad opus malum.

4. Non licet gaudere *de ipso opere malo*, quod bonum effectum habuit, licet autem gaudere de opere malo *propter bonum effectum*, qui ex eo secutus est, sive opus materialiter sive formaliter malum fuit. Ratio *primi* est, quia non licet approbare malum propter finem bonum, nec ideo malum opus bonum fit et dignum approbatione, quod bonum effectum producere potest vel reipsa produxit¹⁾. Ratio *secundi* est, quia obiectum gaudii non est ipsum malum, sed praecise haec eiusdem circumstantia, quod bonum effectum habuit. Etenim opus malum considerari potest secundum se et prout est causa boni effectus; si consideratur secundum se, non licet de illo gaudere, quodsi consideratur praecise, ut est causa boni effectus, licet de eo gaudere; sed hoc potius est gaudere de bono effectu causae malae.

Non licet gaudere de periurio, etsi materialiter tantum malo, quod alium a poena liberavit, nec de omissione ieiunii, etsi ex inadvertentia accidisset. Non licet gaudere de occisione hostis ecclesiae; licet autem gaudere, quod ex ea pax ecclesiae secuta sit. Non licet gaudere de peccato Adami, etsi magnum inde secutum sit bonum. Quodsi ecclesia canit: *O felix culpa*, hoc non est gaudium de peccato ipso, sed de peccato, quia et quatenus bonum effectum habuit.

¹⁾ Sunt, qui hoc idem illicitum esse demonstrent ex propositione 15. ab Innocentio XI. damnata: *Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate perpetrato propter ingentes divitias inde ex hereditate consecutas*. Verum ex hac propositione id iure inferri non potest, quia etiam ex alia ratione falsa est propositio, quia nempe gaudium filii repugnat ordini caritatis.

Nota. Quod desiderare licet, de eo pariter gaudere licet et vicissim; ergo licet gaudere de malo proximi, modo non laedatur ordo caritatis; sic licet matri gaudere de morte filioli ob felicitatem eius aeternam.

Articulus tertius.

De delectatione morosa.

306. Notiones. 1. *Delectatio*, prout hic accipitur, est complacentia voluntatis in bono apprehenso. Delectatio moralitatem accipit ab obiecto, in quo voluntas sibi complacet.

Ratione obiecti distinguitur delectatio: *a.* de *re* cogitata et voluntati repraesentata e. g. de occisione inimici, de fornicatione: *b.* de *cognitione* rei, si scilicet non res ipsa, sed eius cognitio placet e. g. cognitio homicidii, fornicationis. Aliud sane est delectari de homicidio per imaginationem exhibito et aliud delectari de cognitione homicidii.

2. *Delectatio morosa* est libera complacentia in re mala per cogitationem vel imaginationem exhibita ut praesenti sine desiderio illam faciendi; qui ergo morose delectatur, fingit sibi actum peccati e. g. furtum, tactum turpem et de illo actu sic repraesentato sibi complacet, ac si illum exequeretur, sine voluntate tamen illum exequendi. *Morosa* dicitur haec delectatio non a duratione complacentiae, sed quia voluntas in ea post advertentiam moratur, licet unico instanti; delectatio igitur morosa idem est ac *voluntaria*.

307. Principia. 1. Delectatio morosa de re mala peccatum est eiusdem gravitatis et speciei ac res ipsa mala per imaginationem repraesentata vel cogitata. Ratio est, quia delectatio morosa moralitatem tum theologicam tum specificam accipit ab obiecto, circa quod versatur. Quare delectatio morosa gravis vel levis est, prout res cogitata, in qua voluntas delectatur, graviter vel leviter mala est, et delectatio de furto specie differt a delectatione de homicidio vel de fornicatione.

Et hic iterum apparet discrimen inter delectationem et cogitationem de re mala: delectatio enim de copula carnali prohibita semper est peccatum grave, non item de eadem cogitatio et imaginatio: si enim haec fiat ex fine honesto e. g. ad docendum, bona est, et si fiat ex curiositate, veniale peccatum est. Eiusmodi autem cogitationes de rebus obscenis semper periculosae sunt, eo quod facile provocant sensum venereum; et si quidem accedat delectatio (libera complacentia) de sensu venereo, qui ex cogitatione seu imaginatione obscena excitatur, non est delectatio morosa spiritualis, de qua hic sermo est, sed delectatio venerea, de qua alibi dicitur.

2. Delectatio morosa continet malitiam, quam res cogitata, quae placet, ex circumstantiis habet, *si circa ipsas versetur delectatio*; quocirca delectatio de occisione sacerdotis est mentale homicidium sacrilegum et delectatio de copula cum moniali est mentalis fornicatio sacrilega, si voluntas etiam de circumstantia sacerdotii et consecrationis delectetur.

Si ergo voluntas de circumstantiis, quae in obiecto malo cogitato reperiuntur, formaliter non delectatur, malitiam circumstantiarum non contrahit: cum enim non agatur de re mala opere iam peracta aut peragenda, sed solum de re cogitata, praecisione facta ab eius executione, non contrahitur malitia circumstantiarum, in quas voluntas explicite non feratur. Qui ergo in exemplo supra posito de circumstantia obiecti non delectatur, eam non contrahit et proinde in confessione satisfacit dicens: *delectatus sum de homicidio; delectatus sum de fornicatione.*

Quaestio septima.

De quibusdam generibus peccati.

Articulus primus.

De peccatis capitalibus¹⁾.

308. Notiones. 1. Peccata capitalia non ideo dicuntur *capitalia* vel *mortalia*, quod essent peccata maxima

¹⁾ S. Thomas, De malo q. 8 ss. Holzmann, Theologia mor. I. tr. 3. disp. 2. c. 5. Struggl, Theologia moral. tr. 2. q. 3. Ballerini-Palmieri I. n. 697—745.

aut semper mortalia, sed quia sunt veluti capita et fontes, ex quibus multa alia peccata oriuntur. Fontes autem peccatorum non sunt ut actus, sed potius prout sunt pravae passionēs, ideo melius *vitia capitalia*, quam peccata capitalia vocantur.

Secundum doctrinam s. Thomae ex vitiis capitalibus tamquam ex causa finali alia peccata oriuntur. Cum enim obiectum, quod vitia capitalia inordinate appetunt, hominem vehementer allicit ut divitiae, quas appetit avaritia, ad illud frequenter et abundanter assequendum multa et diversa media adhibet illicita, quae sunt totidem peccata ex vitio capitali exorta¹⁾.

2. Vitia capitalia post s. Gregorium magnum²⁾ et s. Thomam³⁾ communiter numerantur septem: *superbia*, *avaritia*, *luxuria*, *invidia*, *gula*, *ira*, *acedia*. De singulis ita agendum est, ut tam prout sunt vitia quam prout sunt peccata considerentur.

a. Septem vitia capitalia non ab omnibus eodem modo enumerantur: alii enim superbiam tamquam radicem omnium vitiorum considerantes sub ea adhuc septem recensent, quorum primum est ambitio, alii autem superbiam inter septem vitia capitalia recensentes ambitionem inter eius filias primo loco collocant.

b. Septem vitia voce memoriali *Saligia* comprehenduntur, cuius singulae litterae singula vitia ex ordine significant.

§ 1. De superbia.

309. 1. **Superbia** definitur inordinatus appetitus propriae excellentiae. Superbia virtuti *humilitatis* per excessum opponitur.

a. *Inordinatus*: est enim propriae excellentiae etiam amor ordinatus, cum quis propria bona non aestimat plus, quam par est, aliisque praeferrere desiderat, quia ad Dei gloriam et propriam vel aliorum salutem utile fore existimat.

b. Superbia eo oritur, quod homo excellentiam suam considerans nec advertens se illam a Deo habere, eam pluris facit, quam par est. Haec consideratio efficit, ut nimiam sui aestimationem concipiat, ipse sibi placeat, se aliis praeferrat, alios contemnat, excellentiam suam aliis manifestare, ab eis honorari, laudari atque eis praeponi cupiat.

¹⁾ S. Thomas I. II. q. 84. a. 3.

²⁾ *Moralia* I. 31. c. 7.

³⁾ *Summa* I. II. q. 84. a. 4.

2. *Superbia completa* est peccatum ex toto genere suo mortale; *incompleta* est peccatum ex toto genere suo veniale.

a. *Superbia completa* ea est, qua quis ita vult excellere aliisque praeponi, ut nemini subesse velit, nec superioribus nec ipsi Deo; talis est superbia diaboli. Haec continet directam (non solum indirectam et virtuales) aversionem a Deo et propterea pertinet ad peccata omnium gravissima.

b. *Superbia incompleta* ea est, qua quis retenta subiectione erga Deum et superiores se pluris facit quam par est, et super alios excellere cupit, quos ut inferiores despicit atque contemnit. *Superbia incompleta* veniale peccatum est: nam inordinatus appetitus rei ex se indifferentis venialis est. *Per accidens* autem grave peccatum esse potest, si nimirum coniuncta est cum gravi iniuria aliorum, vel si inducit ad alia peccata gravia committenda.

3. *Superbia* non immerito *omnium peccatorum mater* dicitur, quia inordinatus amor propriae excellentiae ad quaelibet peccata movere potest; sunt tamen quaedam peccata, quae peculiari sensu superbiae filiae dicuntur, quatenus superbia propemodum naturali necessitate ad ea inducit. Sunt haec, quae sequuntur:

a. *Praesumptio*, quae est appetitus aggrediendi aliquid supra vires. Haec per se venialis est, nisi quis per imperitiam suam se exponat periculo gravi iniuriae Deo vel proximo inferendae, ut si quis absque sufficienti peritia cupit exercere munus parochi, medici, iudicis etc.

b. *Ambitio*, quae est inordinatus appetitus honoris et dignitatis non debitae, ut si quis ambit officium, quo indignus est. Dignitatem autem vel honorem sibi convenientem cum moderatione et ex bono fine appetere, non est peccatum, sed actus *magnanimitatis*.

c. *Vana gloria*, quae est inordinatus appetitus manifestationis propriae excellentiae sive verae sive fictae, ut si quis inordinate laudem quaerit, de aliorum humiliatione gaudet. Non committit vitium vanae gloriae, qui ob finem

honestum excellere nititur e. g. ut ad officium postea gerendum aptus fiat, ut parentibus placeat, ut propositum praemium obtineat. Dicitur *vanitas*, si quis laudem et honorem quaerit ex bonis minoris momenti e. g. ex opibus, ex forma corporis, ex vestibus etc.

Triplici modo vana gloria se manifestat:

α. Iactantia, quae est inordinata manifestatio propriae excellentiae per verba.

β. Ostentatione, quae est inordinata manifestatio propriae excellentiae per facta vel signa;

γ. Hypocrisi, quae est inordinata manifestatio propriae excellentiae per simulatas virtutes.

§ 2. De avaritia.

310. 1. Avaritia definitur inordinatus appetitus bonorum temporalium (i. e. bonorum fortunae). Avaritia virtuti *liberalitatis* per defectum opponitur.

a. Inordinatus est amor divitiarum, si non regitur *fine debito* atque honesto, qualis est ad providendum necessitatibus familiae, ad benefaciendum aliis etc.; insuper si *nimia sollicitudine* acquirendi divitias vel *nimia parsimonia* laeditur modus a ratione in his rebus praescriptus.

b. Vitium avaritiae aequè in paupere atque in divite reperiri potest, cum uterque rebus possessis nimio affectu inhaerere vel possidenda nimio desiderio optare possit.

2. Avaritia est peccatum *ex toto genere suo veniale*: excessus enim in re alias indifferenti et licita venialis est; atqui amor bonorum temporalium ex se indifferens est.

Avaritia potest fieri mortale peccatum, si non sola liberalitas, sed etiam alia virtus laeditur e. g. iustitia vel caritas proximi, ut si homo adeo inordinate amat divitias, ut propter eas e. g. dितescendo ex alienis legem Dei violet aut negando debitam eleemosynam officii erga proximum desit.

3. Avaritia duobus modis committitur; *a. excedendo* in retinendis bonis acquisitis (Geiz); *b. excedendo* in cura et sollicitudine nova bona acquirendi (Habsucht).

4. Avaritiae *filiae* recensentur potissimum quinque:

a. Obduratio cordis erga pauperes, quos avarus dure alloquitur, absque misericordia vacuos repellit et cum rigore ab eis debita exigit, etsi solvendo impares sint.

b. Inquietudo cordis e. g. vehemens et inordinata applicatio mentis ad divitias acquirendas et conservandas cum inani timore, ne non acquirantur vel perdantur.

c. Fraus, quae est deceptio alterius facto peracta, ut cum in rebus vendendis adulterantur pondera et mensurae.

d. Dolus, qui est deceptio alterius verbis peracta.

e. Proditio, quae est deceptio alterius contra fidem datam in eius damnum peracta.

§ 3. De invidia¹⁾.

311. 1. **Invidia** est tristitia de bono alterius, quatenus hoc apprehenditur ut diminutivum propriae excellentiae e. g. honor socii ut invidentis dedecus. Directe adversatur *caritati*, quae de bono proximi gaudet, quod bonum invidus destructum optat et non destructum dolet.

Differt *α.* ab *aemulatione*: aemulus enim non tristatur de bono proximi, sed tristatur de proprio malo, quia caret illo bono, quod videt in alio; *β.* ab *odio*, quo quis tristatur de bono alterius, quatenus eius bonum est: *γ.* ab illa *tristitia*, quam quis habet de bono alterius, quatenus inde sibi aliquod malum timet, si quis e. g. tristatur de elevatione alterius, quia inde sibi oppressionem timet; *δ.* ab *indignatione*, qua quis tristatur de bono alterius, quatenus hic illo bono indignus est. Haec per se non est peccatum; fieri autem potest peccatum, si repugnat providentiae divinae, quae ob certos fines etiam peccatoribus bona tum temporalia tum supernaturalia largitur.

2. Invidia oritur *ex superbia*, quatenus adeo inordinate aliquis amat propriam excellentiam in aliquo bono sive vero sive ficto, ut nolit eiusmodi bonum possideri a proximo suo. Invidia solet esse in iis, *qui aequales* vel fere aequales sunt, quia gloria eorum, qui multum excellunt, non solet apprehendi ut diminutio propriae excellentiae. Et licet alii aliis sint natura magis proni ad invidiam, tam alte tamen omnibus insitum est hoc vitium, ut aliqui motus primi invidiae reperiuntur etiam in viris perfectis.

3. Invidia est peccatum *ex genere suo mortale*: nam repugnat caritati; peccata autem contra caritatem ex genere

¹⁾ De *luxuria* in fasciculo agitur separatim edito: *De sexto praecepto* etc.

suo gravia sunt. Admittit tamen parvitatem materiae. Ut invidia grave peccatum sit, requiritur: *a.* ut ad magnum proximi bonum sive corporale sive spirituale referatur; *b.* ut invidus serio velit proximum eo carere, ne ipse subeat fictam imminutionem proprii boni.

Quo maius bonum est, de quo alteri quis invidet, eo maius est peccatum invidiae; ideo gravissimum invidiae peccatum illud est, quo quis proximo invidet ipsa bona spiritualia: dona spiritus s., gratiam, virtutem, sanctitatem.

4. Invidiae *filiae* numerantur quinque sequentes: *odium*, *susurratio*, *detractio*, *exaltatio* in adversis, *afflictio* in prosperis proximi.

Dum invidus de bono proximi tristatur, quatenus illud apprehenditur ut causa proprii mali, oritur in ipso desiderium, quod proximus illo bono excidat; ideo conatur illud diminuire vel penitus destruere per malas de proximo oblocutiones, quae si sint occultae, vocantur *susurratio*, et si sint manifestae, *detractio*. Quodsi hunc finem consequatur, *exultat*, si non consequatur, *affligitur* et tristatur, quae tristitia, si duret, generat *odium*.

§ 4. De gula.

312. 1. Gula est inordinatus appetitus cibi et potus.

a. Gulae inordinatio in eo consistit, quod modus a ratione in usu cibi et potus praescriptus non servetur.

b. Gula generice accepta opponitur duabus virtutibus, quae ad temperantiam pertinent: *abstinentiae*, quae moderatur usum cibi et potus non inebriativi, et *sobrietati*, quae moderatur usum potus inebriativi seu alcoholici. Gulae ergo duae sunt species: *comessatio* seu gula specificè accepta et *ebrietas*, quae sunt peccata specificè distincta.

2. Gula quinque modis peccari potest, qui iam a *s. Thoma* hoc versiculo comprehenduntur:

Praepropere, laute, nimis, ardentè, studiose¹⁾.

Inordinatio enim in usu cibi et potus versari potest aut circa ipsum cibum aut circa illius sumtionem et quidem:

a. Circa *substantiam* cibi, si appetuntur cibi pretiosiores et exquisitiores, quam statui et conditioni determinati hominis conveniat: *laute*.

¹⁾ *S. Thomas* II. II. q. 148. a. 4.

b. Circa quantitatem, si ultra naturae appetitum comeditur i. e. plus, quam ad bonam corporis valetudinem et ad mentis convenientem dispositionem requiritur: *nimis*.

c. Circa qualitatem, si adhibetur praeparatio ciborum ob conditionem et eiusmodi nimis delicata et exquisita: *studiose*.

d. Circa sumtionem ratione modi, si quis nimis avidè et voraciter comedat: *ardenter*.

e. Circa sumtionem ratione temporis, si quis debitum tempus praeveniat aut saepius, quam par est, comedat et bibat: *praepropere*.

3. Gula est peccatum *ex genere suo leve*: ex generali enim regula excessus in re alias indifferenti vel licita per se non est nisi venialis. Per accidens autem gula fieri potest mortalis, idque multipliciter praesertim vero:

a. Ratione laesae caritatis Dei, eo quod homo adeo inordinate amat delectationes cibi et potus, ut eas finem ultimum constituens paratus sit potius praecepta graviter obligantia contemnere quam his delectationibus renuntiare. Hi sunt, *quorum Deus venter est*¹⁾.

b. Ratione gravis damni in corpore, si quis advertenter per nimiam ingluviem graviter laedat sanitatem corporis.

c. Ratione gravis damni in anima, si quis advertenter per excessum in cibo et potu se ineptum reddat ad exsequenda officia sub gravi obligantia.

a. Grave peccatum non est, gulae indulgere usque ad vomitum: aliud enim non habetur nisi excessus, utique enormis, in usu delectationis ex cibo et potu; atqui iste excessus ex genere suo venialis est, nisi accedat circumstantia speciem mutans.

3. Etsi grave peccatum sit sine necessitate *vesci carne humana*, tum quia id repugnat pietati defunctis debitae, tum quia viam pandit caedibus humanis; in extrema tamen necessitate famis id licitum, esse videtur, quia in extrema necessitate quandoque licita evadunt quae alias lege naturae prohibentur. At nunquam licet in hunc finem hominem occidere.²⁾

4. Gulae *s. Thomas* quinque *filias* enumerat:

a. Hebetudo mentis seu deordinatio rationis in eo sita, quod quis nec orare nec alia id genus praestare possit.

b. Inepta laetitia seu inordinatio appetitus.

¹⁾ Phil. 3, 19.

²⁾ Lessius, De iustit. l. 4. c. 3. n. 9 ss.

c. *Multiloquium* seu inordinatio verborum.

d. *Scurrilitas* seu inordinatio exteriorum actuum, ad quos inepta laetitia inducit.

e. *Immunditia* seu inordinatio in corpore: ex saturitate enim oriuntur emissiones seminis, vomitus et aliae rerum superfluarum excretiones.

313. De temperantia servanda. In usu cibi et potus ratio modum praescribit, quem exigit finis, propter quem cibus et potus ab auctore naturae creatus est. Cibus autem et potus ad vitae necessitatem et sustentationem ordinatus est, ut nempe corpus in integritate et vigore conservetur et sic menti in functionibus suis apte inservire possit. Iam vero ad vitae sustentationem *necessarium* non illud solum dicitur, quod ad existentiam, sed etiam illud, quod ad convenientiam et commodum requiritur. Pari modo ad vitam *non necessarium* tum illud dicitur, quod corporis sanitatem et mentis idoneam dispositionem impedit, tum illud, quod ad convenientem vitae sustentationem non requiritur. Qui in usu cibi et potus *virtutem temperantiae* servat, tantum comedit et bibit, quantum ad convenientem vitae sustentationem requiritur, at nunquam sumit, quod corporis sanitati aut mentis idoneae dispositioni ad eius functiones exercendas praevidet obfuturum: hoc enim esset peccatum gulae. Iis vero, quae ad convenientem sustentationem non requiruntur, nec tamen mentis et corporis aptam dispositionem impediunt, ob iustas causas e. g. hospitalitatis, festivitatis, extraordinariae laetitiae etc., moderate utitur: his enim non laeditur temperantia nec peccatum gulae committitur¹⁾.

De ebrietate.

314. Notiones. 1. *Ebrietas passive* accepta significat defectum usus rationis ex nimio potu inductum, unde *ebrius* aliquis dicitur; ebrietas *active* accepta denotat ipsam potationem, quae hunc effectum inducit, et definitur: voluntarius excessus in potu ex sola voluptate usque ad violentam privationem usus rationis. Haec est peccatum, illa effectus peccati.

a. *In potu*: vini scilicet vel alterius liquoris inebriantis, quibus verbis a comessatione differt. *Ex sola voluptate*: si enim potus ex

¹⁾ Cf. s. Thomas II. II. q. 141. a. 6. Lessius, de iust. l. 4. c. 1. n. 9 ss.

alia causa e. g. ratione medicinae, etsi usque ad privationem usus rationis sumeretur, non esset ebrietas. Ideo tamen non desinit esse ebrietas, quia ex potu non percipitur voluptas, modo potus non sumatur ex alio rationabili fine. *Violenta*: nam usus rationis modo *naturali* intercipitur per somnum et modo violento per nimium potum, quo fit, ut ebrius ne expergefactus quidem e somno uti possit ratione.

b. Ex quibus patet propriam ebrietatis malitiam non esse in sola potatione inducenti privationem usus rationis, sed in potatione, quae privationem usus rationis adducit modo violento absque sufficienti causa propter voluptatem potus¹⁾.

2. Ebrietas dicitur *perfecta*, si penitus aufert usum rationis, et dicitur *imperfecta*, si usum rationis penitus non aufert.

Ebrietate perfecta laborare censetur: *a.* qui amplius distinguere nescit inter bonum et malum; *b.* qui sequenti die non recordatur rerum notabilium, quas in ebrietate dixit aut fecit; *c.* qui prorsus insolita agit, quae integra mente agere non consuevit. Ebrietas erit imperfecta, si solummodo phantasia parumper turbata est, lingua titubat, pedes vacillant, oculi duplicata aspiciunt, obiecta per gyrum verti videntur, vomitus sequitur et eiusmodi.

315. Num intrinsecus mala sit. Ebrietatis seu nimiae potationis effectus immediatus est relaxatio nervorum et sopor sensuum, ex quibus tamquam effectus privatio usus rationis consequitur. Ebrietas seu nimia potatio usque ad soporem sensuum in se indifferens et eatenus mala est, quatenus tamquam unicum effectum producit illicitam privationem usus rationis. Quodsi potatio usque ad soporem sensuum ex alio motivo eoque honesto seu ad producendum alium effectum eumque licitum admittitur, mala non est, quamvis etiam turbationem rationis causet, modo damnum temporariae privationis usus rationis a bono, propter quod illud permittitur, sufficienter compensetur et turbatio rationis non intendatur.

Simili modo philosophandum est de liceitate opii, aetheris, chloroformii et similium: eorum nempe effectus immediatus est sopor sensuum, ex quo privatio usus rationis consequitur; porro sopor iste sensuum licite adducitur ad obtinendum effectum bonum satis gravem,

¹⁾ Lessius l. 4. c. 3. n. 13 s.

etsi praeter intentionem sequatur effectus malus, violenta turbatio rationis.

a. Ergo licitum est se inebriare ad *morbum depellendum* secundum consilium medicorum e. g. ad curandum morbum cholerae vel ad evacuandam vim veneni: id enim, quod in hoc casu intenditur et ex potatione immediate consequitur, est augmentum caloris in visceribus vel evacuatio virtutis malignae veneni; simul cum hoc effectus permittitur sopor sensuum et exinde orta turbatio rationis; temporaria autem turbatio rationis a bono intento compensatur.

b. Licet se inebriare vel uti chloroformio *ad leniendos vel non sentiendos dolores* e. g. in operatione chirurgica vel in partu difficili. Effectus immediatus, qui in hoc casu intenditur, est sopor sensuum et, quae exinde consequitur, mitigatio doloris: ex sopore sensuum aequae immediate, sed indirecte sequitur privatio usus rationis, haec autem a bono intento compensatur.

Quaeritur, num liceat uti chloroformio ad mitigandos ordinarios partus dolores. Dubium est, num haec causa sufficiens sit tum ad permittendam turbationem rationis, tum potissimum ad adducendum periculum, quod tam matri quam proli ex usu chloroformii enascitur¹⁾.

c. Licet se inebriare *ad vitandam mortem*, quam quis alicui minatur, nisi se inebriet, excepto tamen casu, quo quis ebrietatem exigat in contemptum Dei vel in odium virtutis: ex nimia enim potatione immediate sequitur, ut alter a voluntate inferendi mortem desistat; effectus autem inebriationis ex causa sufficienter gravi se liberandi a morte permittitur.

d. Licet se inebriare ad molestiam *insomniarum* (Schlaflosigkeit) depellendam sub hac condicione, quod alia remedia innoeua frustra adhibita fuerint, ebrietas vero ad conciliandum somnum utilis sit.

e. Non licet se inebriare *ad melancholiam pellendam* vel ad levandum moerorem, tum quia iste finis non est causa sufficiens permittendi turbationem rationis, tum quia alia praesto sunt media ad illum finem obtinendum. Attamen licitum est ob hanc causam usque ad hilaritatem bibere²⁾.

316. Eius moralis malitia. 1. Ebrietas *perfecta* est peccatum mortale: a. sacra scriptura ebrietatem inter

¹⁾ Cf. *Capellmann, Medicina pastoralis*⁹ (Aquisgrani. Barth. 1893) p. 40 s., qui censet in ordinario partu id *non licere*, cui tamen contradicit *Olfers Pastoralmedizin*² (Freiburg. Herder. 1893) S. 103.

²⁾ *Gobat* apud *Lacroix* l. 5. n. 324.

peccata recenset, quae a regno coelorum excludunt¹⁾; b. gravis est deordinatio violenter non solum usu rationis, sed etiam potestate propinqua ea utendi se privare, idque propter solam voluptatem: praecipuum enim bonum, quo homo a brutis distinguitur, illud est, ut possit uti ratione et ex praescripto rationis suas actiones dirigere; iam vero hoc bono se privare et ad brutorum condicionem se abicere propter voluptatem, gravis deordinatio est.

α. Etiam perfecta ebrietas *admittit parvitatem materiae*: si quis igitur ad breve tempus (quod horam non attingit) sine necessitate se privat usu rationis, non committit grave peccatum. Attamen pro praxi haec nota vix ullius est momenti, quia praevideri vix potest potum non diutius horae spatio usu rationis esse privaturum.

β. Qui ita immoderate bibit, ut certo sequeretur perfecta ebrietas, nisi hunc effectum somno se committens effugeret, nihilominus graviter peccat: potatione enim non solum causam mali eamque totam ponit, sed manet etiam privatus potestate propinqua utendi ratione; attamen graviter non peccat, qui pharmaco impediat, ne ex immoderato potu usu rationis privetur.

2. Ebrietas *imperfecta* per se veniale peccatum non excedit; ad graviora tamen venialia ipsa pertinet, praesertim si deliberate committatur. Per accidens autem potest fieri gravis: α. *ratione scandali*, quod e. g. sacerdos daret etsi semel tantum, vel paterfamilias, si saepius semiebrius esset; β. *ratione damni*, quod aut sanitati aut familiae infertur; γ. *ratione finis*, ut si quis biberet ad vehementiorem in se libidinem excitandam; δ. *ratione gravis tristitiae*, quae uxori, filiis, parentibus inde causatur.

a. Prudenter notat *Ballerini*: „dum confitetur quis ebrietatem, interrogandus erit, an plene usum rationis amiserit. Nam vulgo putant falsa opinione grave adesse peccatum, si ad vomitum vinum provocaverit“.

b. Ergo sine dubio grave peccatum est alios inducere ad ebrietatem; itaque α. ad aequales haustus aliquem provocare cum periculo ebrietatis; β. saepius propinare cum praevisione ebrietatis; γ. alium urgere ac veluti cogere ad bibendum cum periculo ebrietatis, etsi urbanitatis causa fiat. δ. Licet autem largum potum offerre et proponere

¹⁾ 1. Cor. 6, 10. Gal. 5, 21.

convivis, qui ex eo inebriandi praevidentur, modo hanc cooperationem (remotam) sufficiens causa cohonestet.

c. Num et quatenus imputari possint peccata in ebrietate commissa, alibi dicitur; hoc loco notetur: α. Ebrio non imputantur *contumeliae* in alios prolatae: cum enim ne ab iis quidem aestimentur, quos afficiunt, aptae non sunt, quae alterius honorem laedant. β. Sunt, qui hoc idem etiam de *blasphemiis* affirmant; communiter tamen haec sententia reiicitur, quia honor Dei exigit, ut etiam blasphemia materialis vitetur¹⁾.

317. De usu morphii²⁾. 1. *Effectus*, quos usus morphii producit, pro diversa quantitate, quae sumitur, diversi sunt. Quod de morphio hic dicitur, valet etiam de *opio*, *cocaino* et aliis eiusmodi remediis.

a. In magna quantitate haustum, pari modo ac venenum, inducit mortem; in minore quantitate sumtum soporem sensuum et privationem usus rationis causat, qui quidem effectus ab ebrietate nihil differt; si tandem valde modica quantitas sumatur, ad pacandos nervos reficiendasque vires inservit.

b. Iniectiones morphii, quae sub cute in parva quantitate fiunt, ad leniendos dolores inserviunt et voluptatem quandam haud exiguam producunt; quod si iniectiones istae subcutaneae in maiore quantitate per notabile tempus iterantur, sanitati corporis graviter nocent, vitam notabiliter abbreviant et insuper vehementem morphii cupidinem provocant, quae difficilius quam ebrietas superari et praeterquam in nosocomiis in hunc finem erectis curari vix potest. Hi tamen effectus maligni non causantur nisi ex usu maioris quantitatis saepius iterato; paucae iniectiones eaeque modicae corpori vel animae vix quidquam nocent.

2. Ex his quoad *licitatem* huius usus iam sequentia colliguntur.

¹⁾ *Lehmkuhl* I. n. 745. *Ballerini-Palmieri* I. n. 731 ss.

²⁾ Cf. *Olfers* l. c. p. 103 s. *Capellmann* l. c. p. 41 ss.

a. Morphii usus adeo exiguus, ut alium effectum non producat nisi restaurationem virium et pacationem nervorum, manifesto licitus est.

b. Morphii usus moderatus, etiam sine iusta causa solum ad sedandam eius cupiditatem adhibitus, veniale peccatum non excedit, cum sanitati graviter non noceat nec notabilem vitae abbreviationem causet; morphio autem ea quantitate et frequentia uti, ut notabile sanitatis et vitae detrimentum inde sequatur, grave peccatum est.

c. Morphii usus ea quantitate adhibitus, ut sensus sopiantur et privatio usus rationis sequatur,

α. sine iusta causa grave peccatum est, aequae atque ebrietas ex potatione vini orta;

β. ex causa proportionate gravi necessitatis vel utilitatis licitus est, e. g. ut infirmus in operatione chirurgica sine resistentia se permittat manibus chirurgi, ne infirmus sentiat acerbos dolores;

γ. in articulo mortis non solum illicitus est, si moribundus nondum est ad bene moriendum dispositus, sed etiamsi ad mortem rite dispositus sit, quia non adest ratio sufficiens moribundum privandi usu rationis: siquidem eo tempore usus rationis tantae utilitatis est, ut nullo emolumento temporali compensari possit: moribundus enim careret meritis, quae tum ex doloribus patienter toleratis tum ex actibus perfectae conformitatis cum divina voluntate aliarumque virtutum lucrari posset;

δ. si in articulo mortis ob nimios dolores vel ex aliis causis timendus esset lapsus in peccatum, alii quidem censent id permitti posse, *Lehmkuhl* autem (n. 743) negat¹⁾.

Idem propterea censet sacerdotem moribundis assistantem praxi medicorum sopiendi moribundos non solum quoad illos, qui ad mortem nondum dispositi sunt, sed etiam quoad dispositos, in quibus non est periculum graviter peccandi, resistere debere; solum quoad moribundos, qui sunt in periculo graviter peccandi, illam praxim non positive permitti, sed silentio tolerari posse.

¹⁾ Cf. *Lacroix* l. 5. n. 331. *Villada*, *Casus conscientiae* III. p. 309.

§ 5. De ira.

318. 1. Ira definiri solet inordinatus appetitus vindictae. Ira *mansuetudini* per excessum opponitur.

a. Ira igitur, prout vitium est, seu *iracundia* est passio appetitus sensitivi (irascibilis), quae in appetitu vindictae consistit.

b. Ira pro duplici elemento, quod continet, proprie duplicem inordinationem includit, alteram ex parte motus in appetitu irascibili seu ex parte excandescitiae, quae nimia est, alteram ex parte obiecti seu ex parte vindictae, quam appetit iusto maiorem vel ob causam iniustam. Utrumque elementum exhibet haec irae definitio, qua dicitur: *inordinatus animi motus vindictam inordinate appetentis*.

c. *Inordinatus*, quia tum passio seu motus irae tum appetitus vindictae ex se indifferens honestus et licitus esse potest, si e. g. parentes irascuntur ob culpas filiorum easque punitione vindicant.

2. Ira, prout est *inordinatus motus appetitus irascibilis*, est peccatum *ex toto genere suo veniale*: excessus enim in re indifferenti per se culpam venialem non excedit.

a. Haec ira committitur, quando quis excandescit de re, quae iram non meretur, vel ultra quam res meretur, vel saepius quam oportet.

b. Per accidens haec ira peccatum mortale evadere potest ratione enormis excessus naturam rationalem prorsus deturpantis, quando quis deliberate ita furiose agit, ac si esset ratione privatus.

c. Tres species seu modi diversi huius irae assignantur: α. *rancor* (Groll), qui est ira, quatenus causat indignationem, aversionem et odium; β. *insania* (Tollheit), quae est ira, quatenus mentem rationis usu privat; γ. *furor* (Wut), qui est ira, quatenus in enormes motus externos erumpit.

3. Ira, prout est *inordinatus appetitus vindictae*, est peccatum *ex genere suo mortale*: directe enim repugnat caritati vel etiam iustitiae, quia inordinate vel etiam iniuste proximo malum appetit; atqui peccata contra caritatem vel iustitiam ex genere suo mortalia sunt.

Haec ira committitur: α. cum quis ei appetit vindictam, qui eam non meretur, vel β. ultra quam meretur vel γ. non ad debitum finem, scilicet non ex zelo iustitiae, sed ex odio personae vel ad satiandum animum malevolum vel ex libidine vindictae etc.

§ 6. De acedia.

319. 1. Acedia specialis, prout est vitium capitale, est tristitia de bono divino scilicet de gratia et amicitia Dei.

a. Acedia late accepta est taedium seu tristitia de labore. Distinguitur in naturalem et spiritualem (moralem). *Naturalis* est taedium seu tristitia de labore corporis ob eius difficultatem. Patet hanc acediam a defatigatione corporis et a defectu virium probe distinguendam esse. *Acedia spiritualis* dividitur in generalem et specialem seu capitalem. *Generalis* est taedium seu tristitia de rebus spiritualibus ob laborem in illis exercendis necessarium. Haec acedia non est peccatum speciale a peccato per transgressionem praecepti ex acedia commissio distinctum, ut si quis ex acedia omittit sacrum dominicale. *Specialis* est tristitia de bono divino i. e. de gratia et amicitia Dei, quippe quae per observationem mandatorum difficilem ac laboriosam acquirenda et conservanda sit.

b. Speciale vitium speciali virtuti opponatur oportet. Virtus, cui acedia opponitur, est *caritas Dei*. Sicut amor caritatis opponitur odium, ita gaudio caritatis opponitur tristitia de bono divino ut nostrae sensualitati opposito; hoc sensu acedia est grave peccatum¹⁾.

2. Acedia specialis est peccatum *ex toto genere suo mortale*, quia directe repugnat caritati divinae, a qua acediosus ob taedium laboris in ea conservanda necessarii recedit. Attamen venialis esse potest ex imperfectione actus. Ceterum haec pessima acedia non adeo frequenter committitur.

Iuvenis, qui eo tristatur, quod cogitur opera devotionis et virtutum peragere, quae non sunt praescripta, non committit peccatum speciale acediae nec graviter peccat; graviter autem peccat peccato speciali acediae, qui tristatur, quod aeternam beatitudinem per observationem mandatorum sibi comparare debeat, quod fidem catholicam ad praecepta difficilia obligantem cognoverit.

3. Praecipuae eius filiae numerantur quinque:

a. Malitia, qua quis odio habet bona spiritualia et vellet ea non esse.

¹⁾ Cf. s. Thomas II. II. q. 35. a. 3.

b. Rancor, quo ii fastidio sunt, qui ad spiritualia inducunt.

c. Desperatio de salute.

d. Torpor, quo bona non cum debito fervore fiunt.

e. Evagatio mentis, qua quis in exercitio rerum spiritualium evagatur circa illicita.

Articulus secundus.

De peccatis in coelum clamantibus.

320. Quae sint. Peccata in coelum clamantia quatuor numerantur: *a.* homicidium voluntarium; *b.* sodomia; *c.* oppressio pauperum, viduarum et pupillorum; *d.* defraudata operariorum merces. Haec peccata adeo abominandam continent malitiam, ut prae ceteris divinam ultionem provocent.

a. Ratio externa, ob quam hoc nomine designentur, haec est, quia s. scriptura haec peccata commemorans addit ea in coelum clamare.

a. Commemorans fratricidium Cain dicit: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*¹⁾.

β. Commemorans peccatum Sodomae et Gomorrae ait: *Delebimus locum istum, eo quod increverit clamor eorum coram Domino*²⁾.

γ. Laesionem viduarum et pupillorum prohibet his verbis: *Viduae et pupillo non nocbitis. Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum*³⁾; et commemorans afflictionem populi Dei in Aegypto ait: *Vidi afflictionem populi mei in Aegypto et clamorem eius audivi*⁴⁾.

δ. De fraudata mercede haec habet: *Non negabis mercedem indigentis et pauperis fratris tui . . . ne clamet contra te ad Dominum et reputetur tibi in peccatum*⁵⁾. *Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit*⁶⁾.

¹⁾ Gen. 4, 10.

²⁾ Gen. 19, 13. Cf. Gen. 18, 20.

³⁾ Ex. 22, 22 s.

⁴⁾ Ex. 3, 7.

⁵⁾ Deut. 24, 14 s.

⁶⁾ Iac. 5, 4.

b. Considerata eorum *natura* horum peccatorum peculiaris malitia inde cernitur, quod per ea violentur leges, quae ad servanda summa bona tum individualia tum socialia tendunt, et proinde ultionem divinam prae ceteris exposcunt.

Articulus tertius.

De peccatis in Spiritum sanctum.

321. Secundum s. scripturam¹⁾. De peccato in Spiritum s. ipse Christus dominus loquitur²⁾ docens quod non remittatur: Qui autem dixerit contra Spiritum s., non remittetur ei, neque in hoc saeculo neque in futuro³⁾.

a. Nomine peccati in Spiritum s. Christus Dominus illud pharisaeorum peccatum designat, quo eiectionem daemonum virtute Dei factam et qua talem cognitam ex odio et malitia daemone, spiritui immundo, tribuebant. Committitur ergo peccatum in Spiritum sanctum, quando manifesta opera divina, quae Spiritus sanctus operatur ad confirmandam fidem vel ad convertendos peccatores, ex malitia cordis tribuuntur daemone.

a. In Spiritum s. committi hoc peccatum dicitur, tum quia peccatum, quod ex odio et malitia procedit, peculiari modo contra bonitatem divinam committitur, bonitas autem Spiritui s. attribuitur; tum quia illud opera Spiritus s. diabolo adscribit: patratio enim miraculorum Spiritui s. tribuitur.

β. Ergo peccatum in Spiritum s. ex mente Domini non est quodvis peccatum, quod peculiari aliqua ratione contra Spiritum s. committitur, sed unicum illud supra descriptum, quando ex malitia cordis daemone tribuuntur manifesta opera divina. Nostro tempore simile peccatum ab iis committitur, qui opera miraculosa, quae manifesta virtute divina ad convertendos peccatores fiunt, ex malitia cordis non Deo sed viribus naturae adscribunt.

¹⁾ *Knabenbauer*, Commentarius in quatuor s. evangelia (Parisiis. Lethielleux. 1892) I. p. 487 ss.

²⁾ Matth. 12, 31 s. Marc. 3, 29. Luc. 12, 10.

³⁾ Matth. 12, 32. Cf. 1. Ioan. 15, 16 s.

b. Non dicit hoc peccatum remitti *non posse*, sed remissibile quidem esse, de facto autem nunquam remitti: *non remittetur*. Hoc autem dicit, aut quia praevidit eos, qui hoc peccatum commiserint, nunquam acturos esse poenitentiam, aut quia Deus statuit in poenam tantae malitiae illis non dare gratias adeo efficaces, ut reipsa convertantur.

Irremissibilitatem huius peccati non, ut par est, explicant, qui docent ordinarie, plerumque illud non remitti, quia in Spiritum s. delinquentes raro se convertant; sed tenendum est hoc peccatum a Christo Domino e numero aliorum, quae omnia remittuntur, ita excipi, ut nunquam remittatur. Sed pariter tenendum est in concreto nunquam constare posse, num aliquis hoc peccatum irremissibile commiserit, ideoque nemini unquam spes veniae adimenda est, dummodo poenitentiam agere velit.

322. Secundum doctrinam theologorum. 1. Quodvis peccatum grave vocari potest peccatum in Spiritum sanctum, quatenus opponitur sanctitati, cuius auctor est Spiritus sanctus. Possunt etiam hoc nomine significari quaedam peccata in specie, quae peculiari modo in Spiritum s. committuntur, et quidem *a. blasphemia* in ss. Trinitatem et praesertim in personam Spiritus sancti; *b. impenitentia finalis*, quae est voluntarius recessus a Deo cum proposito persistendi in peccato usque ad mortem et pertinaciter resistendi motibus veritatis et gratiae; *c. quodvis peccatum ex malitia* explicita seu cum voluntario contemptu Dei eiusque supremi dominii commissum.

2. Ex variis s. *Augustini* locis verba Domini supra relata exponentis sex numerantur a scholasticis (post *Petrum Lombardum* et *Alexandrum Halensem*) peccata in Spiritum sanctum: *a. praesumptio*; *b. desperatio*; *c. agnitae veritatis impugnatio*; *d. invidentia fraternae gratiae*; *e. obstinatio*; *f. impenitentia*.

Patet haec peccata non esse ex verbis Christi deducta, immo inter haec nullum esse, quod cum peccato in Spiritum s., de quo Christus loquitur, conveniat. Dicuntur autem peccata in Spiritum s., quia peculiari aliquo modo in Spiritum s. committuntur.

3. Peccata in Spiritum s. dicuntur *irremissibilia*; atamen sex ista peccata solum hoc sensu vocari possunt irremissibilia, quod raro remittantur, non quia Deus ea remittere nolit, sed quia homo ob cordis duritiam et mentis coecitatem raro ad veram poenitentiam se disponat.

Qui peccata in Spiritum sanctum ex mente scholasticorum definiens simul affirmare voluerit, de ratione peccati in Spiritum s. esse, quod vere sit irremissibile, haec duo simul docere debet: *a.* Peccatum in Spiritum s. proprie non esse nisi unum, scilicet *impoenitentiam finalem* seu voluntariam et pertinacem resistantiam contra veritatem et gratiam usque ad mortem; alia vero quinque non esse nisi diversos modos, quibus impenitentia se manifestat, vel diversos gradus, quibus homo paulatim ad impenitentiam delabatur. *b.* Docere debet rationem, ob quam hoc peccatum *non remittatur*, sitam non esse in gravitate peccati, neque in defectu potentiae et misericordiae divinae, sed in ipsa peccati natura, quippe quod gratiae divinae de facto pertinaciter resistat, atque ideo remissionem impossibilem reddat, cum Deus nolentem non iustificet.

Index rerum.

Numerus arabicus numerum marginalem indicat.

A.

Abrogatio legis: quid sit 173; v. **Lex**.

Acedia: quid sit; quale peccatum sit; eius filiae 319.

Actus hominis, humanus 26; elicitus, imperatus; externus, internus, bonus, malus; naturalis, supernaturalis 27; num actus interni praecipi possint 115; quid sit actus violentus 43.

Actus humanus: eius principia 31; eius impedimenta 33; habitualia, actualia 33 ss.; eius moralitas 56; unde derivetur 55; eius obiectum 59. 60; circumstantiae 61; finis 64; num sint actus in-differentes in individuo 75. 76; num actui externo conveniat propria moralitas 67.

— *moralis*: eius condiciones 45; num idem actus moralis et hu-manus 45; imputabilitas 48.

— *moraliter bonus*: eius condiciones 68 ss.; eius imputabilitas 50.

— *supernaturalis*: eius condiciones 78 ss.

— *meritorius*: eius condiciones 84 ss.

Advertentia: quid sit 32; plena, semiplena, distincta, confusa 32; quae ad peccatum requiratur 261; quae ad peccatum mortale 287; signa semiplenae advertentiae 282.

Aequiprobabilismus: quid doceat; qui eum defendant 217; non omnes eodem sensu illum defendunt 217; quatenus a probabilismo differat 217; quibus argumentis demonstretur 218; quomodo re-futetur 219.

S. Alphonsus de Ligorio: quodnam systema morale defenderit 225 s eius opera moralia 227; eius auctoritas in re morali 227; num omnes eius sententias sequi possimus 228.

Aureola: cur concedatur; quotuplex sit 256.

Avaritia: quid sit; quale peccatum sit; quod modis committatur, eius filiae 310.

C.

Causa mali: quando licita sit 52 s.

Causae a lege deobligantes: eximentes et excusantes 149; quae sint excusantes 150; num liceat apponere causam eximentem, excusantem 152.

— *dispensationis:* necessariae sunt 160; internae, externae, motivae, impulsivae 161.

Circumstantia actus moralis: quid sit 61; quot sint 61; quatenus moralitatem tribuat actui 62; quotuplex sit 63.

Clausulae revocatoriae: generales et speciales 172; num auferant privilegia 172.

Concupiscentia: quid sit 37; quotuplex sit 38; eius influxus in actus humanos 39; causa tentationum 296; quaenam resistentia motibus concupiscentiae opponenda sit 297.

Congregationes romanae: quae decreta condant 111; quomodo decreta approbentur 112; quae promulgatione indigeant 113; earum auctoritas 113.

Conscientia moralis: quid sit 181; quotuplex sit 184; eius vis obligandi 183; dictamen conscientiae 181.

— *vera et erronea* 185; principia 186; peccatum ex conscientia erronea commissum 186; quomodo dignosci possit, num conscientia ponitentis fuerit invincibiliter erronea 186.

— *laxa* 187; quid de peccatis eorum, qui conscientiam laxam habent 187.

— *perplexa* 188; regulae ab eo servandae, qui conscientiam perplexam habet 188.

— *scrupulosa:* quid sit 189; causae conscientiae scrupulosae 190; signa conscientiae scrupulosae 191; eius remedia 192; num sit obligatio agendi contra consc. scrupulosam 193; v. **Scrupulus, Scrupulosus.**

— *certa:* quid et quotuplex sit 194; principia 194; quomodo formari possit conscientia practice certa 198.

— *dubia:* quid sit 196; non licet agere cum conscientia practice dubia 198; duplex modus deponendi conscientiam dubiam 198.

— *probabilis:* quid sit 199; quotuplex sit 200.

Consensus: ad peccatum requisitus 261; ad peccatum mortale 288; ad peccatum veniale 290; signa semipleni consensus 288; qualis consensus ad legitimam *consuetudinem* requiratur 178.

Consilia: quid sint 101; quomodo differant a legibus 101; qui ea impugnent 102; num existant 102; evangelica quae sint 103.

- Consuetudo:** quid sit 175; quotuplex sit 176; consuetudo derogatoria differt a praescriptione 175; vis consuetudinis derogatoriae 177; condiciones requisitae 178; consuetudo obligatoria 179; condiciones ad eam requisitae 180; num lex auferat consuetudines contrarias 180.
 — *vitiosa:* num augeat voluntarium 46; num peccata ex ea commissa sint imputabilia 55.
- Contemptus legis:** formalis et materialis 289; quando peccatum ex contemptu commissum grave sit 289.

D.

- Declaratio:** comprehensiva, extensiva 113.
- Decreta congregationum romanarum:** eorum valor 113; *formiter* edi debent 112.
- Delectatio:** num licite intendi possit 73; quatenus agere propter solam delectationem peccatum sit 72.
 — *morosa:* quid sit 306; quale peccatum sit 307; num contineat malitias obiecti 307.
- Deliberatio:** quid sit 31; quatenus ad actum moralem necessaria sit 31.
- Derogatio legis:** quid sit 173; v. **Lex.**
- Desiderium pravam:** quid et quotuplex sit 302; quale peccatum sit 302; quando desiderium inefficax peccatum sit 302; num liceat proximo desiderare malum 303.
- Dictamen conscientiae:** quid sit 181.
- Dispensatio legis** v. **Lex.**
- Distinctio peccatorum** specifica, numerica v. **Peccatum.**
- Domicilium ecclesiasticum:** quid et quotuplex sit 126; quomodo acquiritur, amittatur 127.
- Dona Spiritus sancti:** num sint 21; quot sint 21; eorum natura 22.
- Dubium:** quid sit 196; differt a suspicione, opinione, certitudine 196; quotuplex sit 196; dubium negativum contemnendum est 198; duplex modus deponendi conscientiam dubiam 198.

E.

- Ebrietas:** quid et quotuplex sit 314; num intrinsecus mala sit 315; quando grave peccatum sit 316; num imputari possint peccata (contumeliae, blasphemiae) in ebrietate commissa 316; num liceat se inebriare ad evitandam mortem: ad morbum depellendum; ad leniendos dolores (partus); ad melancholiam pellendam 315.
- Elisio** v. **Probabilitas.**
- Epikia:** quid sit 135; quando licita sit 135. v. **Lex.**
- Episcopus:** potestatem legiferam habet 109; in quibus dispensare possit 156; quos dispensare possit 157.

F.

Finis actus moralis: quid sit 64; quotuplex sit 65; quatenus moralitatem tribuat actui 66.

— *ultimus hominis:* quis sit 12; primarius, secundarius 13; num supernaturalis 14; media ad finem ultimum 16; obligatio ad eum tendendi 24 s.

— *legis,* quando cesset adaequate, inadaequate; contrarie, negative 174; num cesset lex, si eius finis cessat 174.

Fortitudo: quid sit 249; eius obiectum, eius actus proprius 250; vitia fortitudini opposita 251; eius partes integrantes et potentiales 252; eius actus principalis est *martyrium* 253.

G.

Gaudium pravam: quid sit 304; quotuplex eius obiectum 304; quale peccatum sit 305; num peccatum sit gaudere *de modo*, quo malum patratum est 305, *de bono effectum* mali 305, de malo *propter bonum effectum* 305.

Gratia facta et facienda: quid sit, num expiret morte concedentis 108.

Gula: quid et quotuplex sit; quot modis committi possit; quale peccatum sit; eius filiae 312; num grave peccatum sit comedere usque ad vomitum 312; vesci carnibus humanis 312.

H.

Habitus: substantivus, operativus 229.

— *infusi* v. **Virtutes.**

— *peccandi* v. **Consuetudo**

Hypnosis: num libertatem auferat 33.

I.

Ignorantia: quid sit 34; quomodo differat ab errore et inadvertentia 34; quotuplex sit 35; eius influxus in actus humanos 36; unde desumatur quantitas culpae in peccatis ignorantiae 36; num omnis ignorantia simpliciter vincibilis (non crassa) leve peccatum sit 36.

Imperfectio: quotuplex distinguatur 260.

Imputatio, imputabilitas: quid sit 48; condiciones imputabilitatis 49; effectus bonus in causa voluntarius non imputatur 51; sub quibus conditionibus imputatur effectus malus in causa voluntarius 51; quando imputetur 54; peccati ex habitu pravo commissi 55.

Intentio: actualis, virtualis, habitualis 29. 68.

Invidia: quid sit; unde oriatur; quale peccatum sit; eius filiae 311.

Involuntarium: quid sit 30; quotuplex sit 30; differt a non voluntario 30; involuntarsecium undum quid 29.

Ira, iracundia: quid sit; quotuplex sit; quale peccatum sit; eius filiae 318.

Iudicium practicum: quid sit 72; quatenus ad actum moraliter bonum necessarium sit 72; v. **Conscientia**.

Iurisdictio: quid sit 105; quo differat a potestate dominativa 105.

— *ecclesiastica:* quid sit 106; quomodo differat a civili 106; quotuplex sit 106; quando delegata subdelegari possit 107; num expiret morte delegantis 107.

Ius: quid sit 240; quotuplex sit 241.

Iustitia: tripliciter accipitur 242; eius species 243; eius partes 247; commutativa 244; distributiva 245; legalis 246; socialis 246; vindicativa 246; commutativa inducit obligationem restitutionis, si laesa fuerit 248.

L.

Laxismus quid doceat; qui eum defendant; quomodo refutetur 208; quinam dicantur *laxistae* 208.

Lex: quid sit 88; differt a praecepto 89; quotuplex sit 90; quando obligare incipiat 130; ad quid obliget 138; num metus a lege excuset 150.

— *naturalis:* quid sit 91; continet triplicis generis praecepta 92; num ignorari possit 93; quatenus immutabilis sit 95.

— *antiqua:* quatenus abrogata sit 97; quando obrogata sit 97; num adhuc licite observari potuerit 97.

— *positiva divina:* quid sit 96; cur supernaturalis dicatur 98; quae praecepta contineat 98; quos obliget 99; quando obligare coeperit 99; num ecclesia in ea dispensare possit 100.

— *humana:* quis in ecclesia leges ferre possit 109; eius obiectum quomodo comparatum esse debeat 114 ss.; num praecipere possit actus internos 115; num actus heroicos 116; num se extendat ad actus praeteritos 117; num lex auferat consuetudines contrarias 118.

— *poenalis:* quid sit 139; num condi possit 139; num existat 140.

— *irritans:* quid sit 141; quotuplex sit 142; num lex irritans civilis actum solum civiliter irritet 143.

— *in praesumptione fundata:* quid et quotuplex sit 144; quam vim habeat 145.

Legis subiectum: in genere quodnam sit 118; quodnam sit in lege naturali, positiva divina, humana 119; num haeretici teneantur legibus ecclesiae 119; num lege sua teneantur ipse legislator 120; quatenus legibus ecclesiae teneantur pueri 121; regulares 123; peregrini 124; vagi 125; num clerici teneantur legibus civilibus 122.

— *promulgatio:* quid sit 128; num necessaria sit 128; a quo fieri debeat 128; quomodo fieri debeat 129.

— *acceptatio:* quid sit 131; num requiratur 131.

Legis interpretatio: quid sit 132; quotuplex sit 133; authentica et doctrinalis 134.

— *epikia*: quid sit 135; quando ea uti liceat 135.

— *obligatio*: pendet a voluntate legislatoris 136; unde eius voluntas cognoscatur 136; quotuplex esse possit 137; ad quid obliget lex 138; quomodo cessare possit 148.

— *impletio*: quomodo lex implenda sit 146; quando implenda sit 148; num eodem actu et eodem tempore pluribus praeceptis satisfieri possit 147.

— *deobligatio*: per causas eximentes 149; per causas excusantes 151.

— *dispensatio*: quid sit 153; quomodo differat a licentia et declaratione 153; quotuplex sit 154; quis dispensare possit 155; in quibus legibus 156; quis dispensare possit cum peregrinis 157; num episcopus religiosos exemptos 157; num habens potestatem dispensandi secum ipse dispensare possit 158; num s. pontifex in lege divina 159; num dispensari possit absens, invitus 157; num superior dispensare debeat 160; quid requiratur ad validam, quid ad licitam dispensationem 162; qui utitur dispensatione valida, sed illicite petita, non peccat 162; num liceat uti dispensatione extra dioecesim 166; dispensatio quadrupliciter cessare potest 163—166.

— *cessatio*: lex cessat abrogatione et derogatione 173; cessatione finis 174; v. **Finis**; consuetudine contraria 178 ss.

Legislator humanus: qua potestate indigeat 105; quomodo aliquis eius subditus constituatur 126.

Libertas moralis: quid sit 46; quatenus diversi morbi eam auferant 46.

M.

Mania: quando auferat peccatum 46.

Martyrium: quid et quotuplex sit 253; num infantes martyrii sint capaces 253; condiciones veri martyrii 254; num haeretici possint esse martyres 254; num milites in bello fidei interemti sint martyres 254; quae sit dispositio ad martyrium requisita 255; effectus martyrii 256.

Melancholia: num auferat culpam 46.

Meritum: quid sit 82; quotuplex sit 83; condiciones meriti condigni 84.

Metus: quid sit 40; quotuplex sit 41; eius influxus in actus humanos 42; num metus reverentialis possit esse gravis 41.

Morale: quid dicatur 45.

Moralitas: quid et quotuplex sit 56; eius norma 57; eius fontes 58; num *actus externus* propriam moralitatem habeat 67.

Morphium: eius effectus 317; quando eius usus licitus sit, num in articulo mortis 317.

Motus: primo primi, secundo primi, secundi 32; quaenam resistentia motibus concupiscentiae opponenda 297.

N.

Norma moralitatis: quid sit 56; quae sit 57; externa, interna 57.

O.

Obiectum actus moralis: quid sit 59; quotuplex sit 60; quatenus moralitatem tribuat actui 59.

Obligatio: tendendi in finem ultimum 24. 3; legis v. **Lex.**

Omissio: quatenus operis non praecepti omissio peccatum sit 74.

Opinio: quid sit 199; opinio speculative probabilis non est semper practice probabilis 200; opinio tenuiter probabilis non est vere probabilis 200; opinio unice probabilis quid sit 200; opinio tuta, minus tuta, tutior 201; opinio vere probabilis 211; opinio probabilior, aequепrobabilis, minus probabilis, probabilissima 201; quando opinio tutior eligenda sit 210; quid requiratur, ut opinio probabilis eligi possit 211; quando liceat uti opinione probabili 214; num etiam in casu legis cessantis 220.

Ordo naturalis et supernaturalis 15; physicus et moralis 45; moralis est norma moralitatis 57.

P.

Parochus: num dispensare et potestatem dispensandi delegare possit 156.

Peccatum: quid sit 260; quatenus differat ab imperfectione 260; requisita ad peccatum 261; nullum est peccatum philosophicum 262; multiplex peccati divisio 263; omissionis 264; peccati distinctio theologica 265; sunt peccata mortalia et venialia 266; criteria inter ea discernendi 267; peccata ex toto genere gravia, ex toto genere levia, ex genere suo gravia 268; peccatum indeliberatum 290.

— *mortale:* eius essentia 269; eius effectus 270; condiciones peccati mortalis 286; peccati venialis 290; in quibus peccatis detur parvitas materiae 268; signa semiplenae advertentiae 287; signa semipleni consensus 288; quomodo peccet, qui nil cogitat, utrum res gravis an levis sit 287; qui dubitat, utrum aliquid grave an leve sit 287; qui deliberat de peccato committendo 288.

— *veniale:* eius essentia 271; cur dicatur *veniale* 271; eius effectus 272; condiciones ad illud requisitae 290.

— *habituale:* mortale 273; veniale 274.

Peccatorum distinctio specifica: num sint peccata specificè distincta 275; norma specificè distinguendi peccata 275 s.; num peccata commissionis et omissionis contra eandem virtutem sint eiusdem speciei 276; num peccata pluribus praeceptis circa eandem materiam opposita sint diversae speciei 276.

— *distinctio numerica:* ex duplici fonte derivatur 277; quando plures actus moraliter unum constituent 278; quando plura obiecta mora-

liter unum constituent 283; quando actus voluntatis moraliter interrumpantur 279; quando multiplicenter actus interni 280; actus exterius complendi 281; actus externi 282; actus interni ad plura obiecta relati 284; actus externi ad plura obiecta relati 285.

Peccatorum gravitas: diversa est peccatorum mortalium gravitas 293; quot modis peccatum grave fiat leve 289; quot modis peccatum leve fiat grave 291; num plura venialia constituent mortale 292.

Peccati origo: quae sit 294; per tentationem 295.

— *periculum:* quid et quotuplex sit 298; quatenus vitare teneamur grave, quatenus leve 299.

Peccata interna: quot distinguantur 300; num specie morali differant 300.

— *capitalia:* cur ita vocentur 308; quot numerentur 308.

— *in coelum clamantia:* quae sint 320.

— *in Spiritum s.:* quae dicantur secundum scripturam 321; quae secundum theologos 322; quo sensu irremissibilia sint 321 s.

Potestas legifera: cui competat 109 s.

— *dispensandi:* quid et quotuplex sit 155; cui competat 156; num sit late interpretanda 155.

— *dominativa:* quid sit, quo differat a iurisdictione, unde oriatur 105.

Praecepta legis naturalis: quotuplex generis sint 92; v. **Lex.**

Praesumptio: quid et quotuplex sit 144.

Principium theologiae moralis: quid sit 10; quae sint, quodnam sit principium supremum 23; v. **Theol. moralis.**

— *probabilismi* 209.

— *possessionis* 221.

Principia actus humani: quae sint 31.

— *reflexa:* quid sint 223; quae sint universalia 223; quae particularia 224.

Privilegium: quid sit 167; quotuplex sit 168; quis concedere possit 169; cui concedi possit, quomodo concedi possit 169; num teneamur uti privilegio 170; quomodo interpretandum sit privilegium 171; quot modis cesset privilegium 172; num clausulae revocatoriae auferant privilegia 172.

Probabiliorismus: quid doceat, qui eum defendant, quomodo refutetur 207; quomodo probabilioristae forment conscientiam practice certam 207.

Probabilismus: quid doceat 209; qui eum defendant 209; eius demonstratio 213; eius usus 214; etiam in casu legis cessantis 220; quatenus ab ecclesia approbatus sit 213. *Probabilismus laxus* v. **Laxismus.**

Probabilitas: quid sit 199; quotuplex sit 200; probabilitas externa opinionem facit vere probabilem 212; quando maior probabilitas elidat minorem 211.

Propensio naturalis: num auferat voluntarium et peccatum 46.

Propositiones damnatae: quae ad rem moralem pertinent 9; earum commentarii 9. nota.

Prudentia: quid sit, eius obiectum, eius functiones 237; vitia prudentiae opposita 238; eius partes integrales, subiectivae et potentiales 239.

R.

Reatus: culpa et poenae quid sit 270.

Regula morum proxima et remota, subiectiva et obiectiva 87. 183.

Remorsus conscientiae: quid sit 184.

Resistentia tentationis: quotuplex sit 297; quae et quatenus necessaria sit 297.

S.

Scrupulus, scrupulosus: quid sit scrupulus 189; scrupulus non aufert conscientiam practicae certam 189; causae scrupulorum 190; signa 191; remedia 192; potissimum obiectum 193; modus agendi cum scrupulosis 193.

Semivoluntarium: quid sit 29; veniale peccatum non excedit 29.

Statistica moralis: quid sit 47; contra libertatem moralem nihil probat 47.

Superbia: quid sit 309; completa et incompleta quale peccatum sit 309; eius filiae 309.

Superiores regulares: leges condere possunt 109; in quibus dispensare possint 156.

Superiorissae monialium: leges ferre non possunt nec dispensare, sed solum vi potestatis dominativae praecipere 109.

Synteresis: quid sit, quomodo differat a conscientia et a scientia morali 182.

Systema morale: ad quid iuvet 202; quid sit 203; quot sint systemata moralia 204; systemata probabilistica et antiprobabilistica 204; licita, illicita 204; conspectus historicus 213; s. Alphonsi 226.

T.

Taciturnitas: quid significet 30; sensus axiomatis: *qui tacet consentire videtur* 30.

Temperantia: quid sit 257; eius obiectum 257; vitia temperantiae opposita 258; eius partes integrales, subiectivae et potentiales 259; quomodo servanda sit 313.

Tentatio ad peccatum: quid sit 295; quotuplex sit 295; eius frequentia 295; eius causae 296; quae resistentia ei opponenda sit 297.

Theologi: eorum auctoritas in theologia morali 9.

Theologia moralis: eius natura 1. 2; est scientia theologica, practica 2; eius relatio ad dogmaticam, philosophiam moralem, ethicam antiquam, protestanticam 4; methodus 5. 6; divisio 7; utrum sit doctrina de virtutibus an de officiis 2; eius fontes 8; eius loci 9; eius *principia*: quid sint 10; quae sint 11; eius supremum principium 23. v. **Principia**.

Theses damnatae v. Propositiones damnatae.

Tristitia de bono: quale peccatum sit 305.

Tutorismus absolutus: quid doceat, qui eum defendant, quomodo refutetur 205; *mitigatus*: quid doceat, qui eum defendant, quomodo refutetur 206; *pars tutior* quando sequenda 210.

V.

Violentia: quid sit 43; quotuplex sit 43; eius influxus in actus humanos 44; num possit cadere in voluntatem 43; quae resistentia ei opponenda 44.

Vis v. violentia.

Virtus: quid sit 229; quotuplex sit 230; eius subiectum 229; eius obiectum formale et materiale 229; *medium virtutis*: quid sit; quotuplex sit; quatenus virtutes habeant medium ex parte obiecti 231; nexus virtutum 232.

Virtutes morales: quae sint 230; habent medium ex parte obiecti 231; earum nexus 232; unde desumatur earum distinctio specifica 233.

— *cardinales*: quot et quae sint 234; earum obiectum et subiectum 234; tripliciter considerari possunt 236; earum partes annexae 235.

— *supernaturales*: num sint 17; quae sint 18. 19; quid operentur 20 quomodo differant ab acquisitis 20.

— *theologicae*: quid sint et quot sint, quando augeantur et amittantur 18.

Voluntarium: quid sit 28; differt a volito, spontaneo, libero 28; quotuplex sit 29.

— *in causa*: quid sit 29; num agenti imputetur 51; sub quibus conditionibus 51; quando imputetur effectus malus 54.

Vomitum: num peccatum grave sit comedere usque ad vomitum 312.

Index.

Introductio.

	Pag.
Quaestio 1. De natura theologiae moralis	1
Quaestio 2. De fontibus theologiae moralis	8
Quaestio 3. De principiis theologiae moralis	12

Liber primus. De fine hominis ultimo.

Quaestio 1. De ipso fine ultimo	15
Quaestio 2. De mediis ad finem ultimum	19
Art. 1. De virtutibus supernaturalibus	20
Art. 2. De donis Spiritus sancti	23
Quaestio 3. De obligatione tendendi in finem ultimum	28

Liber secundus. De actibus ad finem aptis.

Quaestio 1. De actibus humanis.	
Art. 1. De natura actuum humanorum	30
Art. 2. De voluntario et involuntario	34
Art. 3. De principiis actuum humanorum	41
Art. 4. De impedimentis actuum humanorum	43
§ 1. De ignorantia	44
§ 2. De concupiscentia	48
§ 3. De metu	51
§ 4. De violentia	53
Quaestio 2. De actibus moralibus.	
Art. 1. De natura actuum moralium	55
Art. 2. De imputabilitate actuum moralium	61
Art. 3. De norma moralitatis	69
Art. 4. De fontibus moralitatis	72

	Pag.
§ 1. De obiecto	72
§ 2. De circumstantiis	74
§ 3. De fine	77
Art. 5. De moralitate actus externi	82
Quaestio 3. De actibus moraliter bonis	84
Appendix. De actibus moraliter indifferentibus	93
Quaestio 4. De actibus supernaturalibus	96
Quaestio 5. De actibus meritoriis.	
Art. 1. De natura meriti	101
Art. 2. De condicionibus meriti	103

Liber tertius. De legibus.

Quaestio 1. De natura legis	107
Quaestio 2. De lege divina.	
Art. 1. De lege naturali divina	111
Art. 2. De lege positiva divina	116
Art. 3. De consiliis	121
Quaestio 3. De lege humana.	
Art. 1. De auctore legis humanae	125
§ 1. De iurisdictione ecclesiastica	126
§ 2. De legislatoribus humanis	129
§ 3. De auctoritate congregationum romanarum	131
Art. 2. De obiecto legis humanae	136
Quaestio 4. De subiecto legis.	
Art. 1. De ipso subiecto legis	141
Art. 2. De domicilio ecclesiastico	150
Quaestio 5. De promulgatione et acceptatione legis	153
Quaestio 6. De interpretatione legis et de epikia	157
Quaestio 7. De obligatione legis.	
Art. 1. De obligatione legis in genere	161
Art. 2. De obligatione legum specialium.	
§ 1. De lege poenali	164
§ 2. De lege irritante	166
§ 3. De lege in praesumptione fundata	169
Art. 3. De modo obligationem implendi	170
Quaestio 8. De cessatione obligationis.	
Art. 1. De causis deobligantibus	175
Art. 2. De dispensatione legis	179
§ 1. De potestate dispensandi	181
§ 2. De causis dispensandi	186
§ 3. De cessatione dispensationis	189
Art. 3. De privilegio	192

	Pag.
Quaestio 9. De cessatione legis	198
Quaestio 10. De consuetudine	200
Art. 1. De consuetudine derogatoria	201
Art. 2. De consuetudine obligatoria	204

Liber quartus. De conscientia.

Quaestio 1. De natura conscientiae.	
Art. 1. De conscientia in genere	207
Art. 2. De conscientia vera et erronea	210
Art. 3. De conscientia scrupulosa	213
Art. 4. De conscientia certa et dubia.	
§ 1. De conscientia certa	218
§ 2. De conscientia dubia	220
Art. 5. De opinione probabili	223
Quaestio 2. De systemate morali.	
Art. 1. De variis systematibus	226
§ 1. De tutorismo absoluto	229
§ 2. De tutorismo mitigato	230
§ 3. De probabiliorismo	231
§ 4. De laxismo	233
§ 5. De probabilismo	234
§ 6. De aequiprobabilismo	248
Art. 2. De principiis reflexis	256
Art. 3. De systemate s. Alphonsi	258
Art. 4. De auctoritate s. Alphonsi	261

Liber quintus. De virtutibus.

Quaestio 1. De virtutibus in genere.	
Art. 1. De natura virtutum	265
Art. 2. De distinctione virtutum moralium	271
Quaestio 2. De virtutibus cardinalibus	273
Art. 1. De prudentia	274
Art. 2. De iustitia.	
§ 1. De natura iustitiae	276
§ 2. De obligatione iustitiae	283
Art. 3. De fortitudine (de martyrio)	285
Art. 4. De temperantia	291

Liber sextus. De peccatis.

Quaestio 1. De natura et divisione peccati	294
Quaestio 2. De distinctione peccatorum.	
Art. 1. De distinctione theologica	302

	Pag.
§ 1. De discrimine peccati mortalis et venialis . . .	302
§ 2. De peccato mortali	306
§ 3. De peccato veniali	309
§ 4. De peccato habituali	311
Art. 2. De distinctione specifica	313
Art. 3. De distinctione numerica	316
Quaestio 3. De condicionibus peccati.	
Art. 1. Condiciones peccati mortalis	325
Art. 2. Condiciones peccati venialis	328
Quaestio 4. De gravitate peccati	332
Quaestio 5. De origine peccati	334
Art. 1. De tentatione ad peccatum	335
Art. 2. De periculo peccati	340
Quaestio 6. De peccatis internis	342
Art. 1. De desideriis pravis	343
Art. 2. De gaudiis pravis	345
Art. 3. De delectatione morosa	348
Quaestio 7. De quibusdam generibus peccati.	
Art. 1. De peccatis capitalibus	349
§ 1. De superbia	350
§ 2. De avaritia	352
§ 3. De invidia	353
§ 4. De gula (de ebrietate)	354
§ 5. De ira	362
§ 6. De acedia	363
Art. 2. De peccatis in coelum clamantibus	364
Art. 3. De peccatis in Spiritum s.	365

A. M. D. G.

Liber primus.

De sexto et nono decalogi praecepto¹⁾).

Non moechaberis, Ex. 20, 14.

Non desiderabis uxorem proximi tui. Ib. 20, 17.

Sextum decalogi praeceptum explicite quidem solum adulterium, implicite vero quaecunque luxuriam externam, *nonum* autem praeceptum luxuriam internam, scilicet cogitationibus et desideriis pravis commissam prohibet. Haec duo igitur praecepta, quatenus *negativa* sunt, prohibent omnem luxuriam tum externam tum internam, quatenus vero *affirmativa* sunt, praecipiant servandam castitatem cuiusque statui convenientem.

¹⁾ *S. Thomas* II. II. q. 151—156. *S. Alphonsus* l. 3. n. 412—485. *Lessius*, De iustitia et iure etc. l. 4. c. 2. dub. 13—16. *Sporer-Bierbaum*, Theologia moralis decalog. et sacram. (Paderbornae. Typogr. bonifac. 1901) n. 467—697. *Holzmann*, Theologia moralis II. n. 653—723. *Ioann. Reuter*, Theologia moral. II. n. 188—221. *Lehmkuhl*, Theolog. moralis.⁹ (Friburgi. Herder. 1898) I. 860—883. *Ballerini-Palmieri*, Opus theolog. morale³ (Prati. Giachetti. 1898) II. n. 959—1049. *Göpfert*, Moral-Theologie³ (Paderborn. Schöningh. 1901) II. S. 312 ff. *Berardi*, Praxis confessoriorum³ (Faventiae. Novelli. 1898) I. n. 820—1073. *E. Génicot*, Theologia moralis³ (Lovanii. Pollennis et Ceuterick. 1900) I. n. 386—411-

Quaestio prima.

De castitate.

1. Definitio. *Castitas* est virtus moralis, quae excludit vel moderatur appetitum delectationis venereae.

a. Castitas est virtus annexa temperantiae. Temperantia, quae est una ex virtutibus cardinalibus, moderatur appetitum sensibilem in iis, quae maxime alliciunt, scilicet tum in delectationibus gustus abstinentia, sobrietas, tum in delectationibus tactus seu carnis (castitas). Castitas igitur, quae vitio luxuriae opponitur, est *virtus specialis*, cuius *obiectum materiale* est concupiscentia delectationis venereae. Sicut enim virtus abstinentiae moderatur appetitum, qui fertur in idelectationes ciborum, ita virtus castitatis excludit vel moderatur appetitum, qui fertur in delectationes venereas. Castitatis *obiectum formale* consistit in naturali honestate, quae in voluptatibus carnis secundum normam rationis moderandisprehenditur.

b. Excludit vel moderatur: pro diverso enim statu, in quo quis reperitur, praeceptum castitatis aut prohibet et excludit omnem omnino delectationem veneream, aut eius moderationem tantum praecipit. Illud locum habet in statu iuvenili et viduali, hoc in statu matrimoniali.

2. Divisio. *a.* Castitas distinguitur in *communem*, quae in quovis vitae statu abstinet a delectatione venerea illicita, et *propriam* determinati status, quae abstinet a delectatione venerea iuxta leges status.

b. Ratione status, cui convenire debet, triplex castitas distinguitur: *a.* castitas *iuvenilis*, quae abstinet a delectatione venerea ad tempus, scilicet usque ad tempus nuptiarum; *β.* *coniugalis*, quae abstinet a voluptatibus venereis illicitis in coniugio; *γ.* *vidualis*, quae post licitum usum delectationis venereae ab ea in posterum abstinet tempore vitae vel usque ad secundas nuptias.

c. Ratione modi, quo servatur, distinguitur castitas *imperfecta*, quae se continet a voluptatibus carnis illicitis, et *perfecta*, quae se continet ab omnibus delectationibus carnis etiam licitis in matrimonio.

3. De virginitate. 1. *Virginitas* seu castitas virginalis definitur firmum voluntatis propositum ab omnibus delectationibus venereis tum illicitis tum licitis (in matrimonio) perpetuo abstinendi in subiecto nunquam corrupto.

a. Nomen *virginitatis* duplici sensu accipitur: aut enim solam integritatem carnis significat, aut etiam firmum propositum ab omni delectatione venerea perpetuo abstinendi. Virginitas primo sensu accepta non est virtus, sed bonum naturae a nativitate omnibus inditum; altero autem sensu accepta virginitas est virtus¹⁾. Primo sensu virgo esse potest mulier, quae nunquam copulam carnalem habuit, etsi actibus internis vel externis solitariis contra castitatem peccasset, quia manet illa carnis integritas, quae ad virginitatem hoc sensu acceptam requiritur et sufficit. Nec aliam perfectiorem virginitatem exigit ecclesia ab iis, quae in consecratione virginum velum virginitatis accipiunt: nam iuxta pontificale romanum ante consecrationem interrogandae sunt de vita, conscientia et *carnis integritate*²⁾.

b. Duo ergo ad virginitatem pleno sensu acceptum requiruntur, quorum alterum est in mente, alterum autem in corpore: *a.* voluntatis propositum, quod est virginitatis elementum *formale*, quocirca sine proposito perpetuo servandi castitatem existere quidem potest actualis virginitas, at nec proprie virtus nec virtutis praemium habetur; *β.* carnis integritas, quod est virginitatis elementum *materiale*. Virginitas ergo *materialis* in sola integritate carnis consistit, et proinde consensum in delectationem veneream non excludit; virginitas *formalis* in voluntate servandi castitatem consistit, etsi integritas carnis contra voluntatem laedatur.

c. Quare virgo *integra* esse potest aut solo corpore aut sola mente aut mente et corpore simul. Quae *solo corpore* integra est, apud Deum virginitatis meritum et decorem amisit, in facie ecclesiae autem virgo habetur et inter virgines consecrari potest. Quae *sola mente* integra est, apud Deum quidem virginitatis meritum et praemium retinet, in facie ecclesiae autem virginitatem amisit.

¹⁾ Ex his intelligitur discrimen inter votum virginitatis et votum castitatis perfectae. Votum virginitatis primo sensu acceptae est promissio abstinendi ab illo actu coniugali nempe, quo integritas carnis laeditur; votum virginitatis altero sensu acceptae a voto castitatis perfectae eo solum differt, quod hoc votum directe et formaliter non continet promissionem illaesam servandi integritatem corporis, econtra votum virginitatis directe et formaliter hanc quoque promissionem involvit.

²⁾ Cf. *Lessius*, De iust. et iure l. 4. c. 2. n. 120. *Ballerini-Palmieri* II. n. 1048.

d. Virginitas a castitate perfecta eo differt, quod virginitas adsignificat subiectum nunquam fuisse libidine corruptum, est ergo castitas perfecta cum integritate carnis coniuncta; castitas econtra ab integritate carnis praescindit, adeo ut castitatem perfectam servare possit, qui antea libidine iam corruptus sit.

e. Votum ad virginitatem non requiritur; plerumque autem voluntatis propositum perpetuo abstinendi ab omni delectatione venerea voto firmatur; ideo scribit s. Thomas: „virginitas, secundum quod est virtus, importat propositum voto firmatum integritatis perpetuo servandae“¹⁾. Addito hoc voto *status virginitatis* habetur.

f. Virginitas utrique sexui communis est²⁾; nihilominus feminae tantum virgines vocari solent, quia ipsae solae signaculo virginitatis a natura donatae sunt.

2. *Virginitas est specialis virtus*, quae eo a castitate (communi) differt, quod non solum ab illicitis, sed ab omnibus delectationibus venereis abstinet, et quod eidem addit propositum castitatem iuvenilem perpetuo servandi. Et haec illa quidem est virtus, quae a sanctis ecclesiae patribus tot laudibus celebratur et speciali praemio, aureola scilicet virginum, decoratur in coelis.

4. Quomodo virginitas amittitur. *Virginitas* multiplici modo *amitti potest*: formaliter vel materialiter, reparabiliter vel irreparabiliter.

a. Virginitas *formalis* amittitur: α. per quodvis peccatum mortale sive externum sive internum contra castitatem commissum; β. per intentionem nubendi i. e. per voluntatem ineundi et consummandi matrimonium; per solum autem matrimonium sine voluntate illud consummandi virginitas non amittitur.

b. Virginitas *materialis* amittitur per voluntariam violationem carnis; per violationem carnis involuntariam, prout accidit in viris per seminis effusionem in somnis, non amittitur; in feminis vero per violentam oppressionem coram Deo quidem non amittitur, in facie ecclesiae autem eiusmodi virgines corruptae censentur³⁾.

¹⁾ *Summa* II. II. q. 152. a. 3. ad 4.

²⁾ Cf. Apoc. 14, 4., ubi viri virgines laudantur.

³⁾ Cf. A. Eschbach, *Disputationes physiol. theologicae*² Romae. Desclée. 1901) disp. 5. c. 2. a. 2.

Utraque ergo virginitas amittitur per actionem voluntariam, quae corporis integritatem laedat; ergo in viris per seminis effusionem sive solitariam sive cum copula; et in feminis tum per voluntariam pollutionem tum per copulam tum per aliam claustris virginalis voluntariam violationem.

c. Virginitas amittitur *α. irreparabiliter* per actum voluntarium, quo corporis integritas laeditur; ergo per copulam voluntariam et per voluntariam pollutionem: sicut enim uno peccato mortali irreparabiliter amittitur innocentia, ita uno actu luxuriae consummatae irreparabiliter amittitur virginitas, quae significat integritatem carnis nunquam voluntarie laesam; *β. reparabiliter* per voluntatem nubendi et per quodvis peccatum mortale luxuriae non consummatae: manet enim integritas carnis, virtus autem amissa aut retractatione aut poenitentia recuperari potest.

α. Disputant quidem, utrum *per tactus impudicos* voluntarie admissos sine seminis effusione virginitas amittatur reparabiliter an irreparabiliter. Verum cum *Lessius* dicendum videtur per eiusmodi tactus virginitatem non amitti irreparabiliter: quamdiu enim servatur integritas carnis, virtus irreparabiliter non amittitur¹⁾.

b. Virginitas ergo irreparabiliter non amissa *recuperari potest* *α.* per propositum denuo elicitum perpetuo servandi virginitatem, si sola mutatione propositi amissa fuit; *β.* per poenitentiam, si virginitas servata integritate carnis solum per peccatum mortale contra castitatem amissa est; quodsi integritas carnis amissa est, virginitas recuperari amplius non potest.

Nota. Si poenitens, qui contra castitatem peccavit, interrogat, num virginitatem irreparabiliter amiserit, ordinarie praestat hoc non aperte declarare, sed prudenter dissimulare e. g. dicendo omne peccatum per poenitentiam reparari posse, ne poenitens animum despondens atque afflictus curam conservandae castitatis negligat.

¹⁾ Cf. *Lessius* l. 4. c. 2. n. 121.

Quaestio secunda.

De luxuria in genere.

Articulus primus.

De natura luxuriae.

5. Declarationes. *Luxuria* est inordinatus appetitus delectationis venereae. *Venereum* dicitur, quod proxime ad generationem pertinet. Ad declarandam itaque luxuriae naturam praestat imprimis tum membrorum tum actionum, quae generationi inserviunt, brevem descriptionem ex physiologis desumptam exhibere¹⁾.

1. *Organa*, quae in *mare* ad generationem perficiendam inserviunt, potissimum tria sunt: testiculi, vesiculae seminae et membrum virile seu fistula urinaria, quae etiam virga vocatur. Et in *testiculis* quidem post inceptam pubertatem semen virile seu sperma elaboratur, quod elaboratum in *vesiculas* transmittitur, in quibus veluti duobus receptaculis asservatur, donec tempus illud eiaculari seu eiiciendi advenerit; eiicitur autem per *fistulam* urinariam. *Semen* ipsum est humor viscosus, in quo corpuscula continentur, quae spermatozoïda appellantur.

2. *Organa*, quae in *femina* ad generandum hominem destinata sunt, pariter tria numerantur: *ovaria*, in quibus inde ab annis pubertatis singulis mensibus ovulum seu germen maturescit; *uterus* seu matrix, in quam ovum iam maturum ex ovario decisum lente progreditur, ac tandem *vagina* seu quidam canalis, qui ex utero usque ad externam corporis superficiem protenditur. Os eius tenui pellicula, quam *hymen* vocant, ocluditur, quod quidem hymen signaculum seu claustrum virginitatis appellatur.

6. Actus generationis. 1. Novi hominis origo postulat, ut ovum femineum a semine virili fecundetur; quare abs-

¹⁾ Cf. *Olfers*, Pastoralmedizin² (Freiburg. Herder. 1893) S. 8 f. *Eschbach* l. c. disp. 1. c. 2—5.

que unione et commixtione utriusque sexus homo naturaliter generari non potest. Haec unio et sexuum commixtio copula carnali seu concubitu perficitur; scilicet vir membrum virile in vas femineum seu in vaginam immittere et semen suum in uteri interiora effundere debet. Hac duplici actione, penetratione vasis muliebris et seminatione virili, copula ex parte viri absolvitur. Iam si sperma seminis virilis cum ovulo femineo coniungitur illudque penetrat, ovum fecundatur, adeo ut organismus individui humani ex eo formari atque evolvi possit. Quoniam autem vas femineum per hymen clausum est, patet primo concubitu signaculum virginale virili membro rumpi atque ideo virginem deflorari.

Ex his patet discrimen inter generationem activam et passivam. Siquidem *activa generatio* in copula carnali consistit seu in illa actione, qua membrum virile in vas (vaginam) feminae immittitur et semen ibidem effunditur; *generatio passiva* consistit in unione seminis virilis cum ovulo femineo in utero mulieris seu in fecundatione.

2. Seminis virilis decisio et per virgam effusio, sive in copula sive extra copulam accidit, cum vehementi membrorum genitalium commotione atque voluptatis sensu perficitur. Pariter dum femina in congressu carnali cum viro semen virile recipit, membrorum genitalium irritationem et commotionem ipsa patitur, quam ordinarie humoris alicuius secretio consequitur, quae cum maximo voluptatis sensu coniuncta est. Et hanc quidem secretionem veteres femineam seminationem dicebant, quae modo ante, modo post viri seminationem accidit. Eandem membrorum commotionem, humoris secretionem et carnalem voluptatem feminae etiam solitarie extra copulam experiri possunt, quam quidem voluptuosam effusionem femineam pollutionem dicunt. Ovulorum autem decisio eorumque transitus in matricem natura ipsa duce in feminis sine delectationis seu voluptatis sensu sponte peragitur.

Actibus, quibus commixtio utriusque sexus ad generationem novi hominis perficitur, auctor naturae voluptatem et delectationem omnium maximam addidit et simul naturae humanae vehementem illius delectationis concupiscentiam inseruit. Hinc per copulam carnalem duplex

finis simul obtinetur: generatio novi hominis et sedatio concupiscentiae; illa copulae finis primarius, haec secundarius est. Voluptatem igitur hanc carnalem Deus ad generationem individui humani atque ideo ad conservationem speciei, sicut voluptatem cibi et potus ad conservationem individui ordinavit.

7. Delectatio venerea, quae etiam carnalis vel libidinosa dicitur, est delectatio orta ex commotione organorum et humorum generationi inservientium. Natura sua est *actus appetitus sensitivi*, cui placet sensus voluptuosus in organis genitalibus existens; sed ipse etiam *sensus voluptuosus delectatio venerea dici potest*.

Delectatio definitur quies seu complacentia appetitus in bono praesenti seu possesso. Natura sua igitur delectatio est actus appetitus, qui sibi complacet de aliquo bono. Et quamvis delectatio proprie de appetitu inferiore, sensitivo, dicatur, tamen etiam de superiore scilicet de voluntate, quae aliquo bono fruitur, ea dici potest. Bonum autem suum homo acquirit et possidet ope diversarum potentiarum, atque in bono per potentias acquisito et possesso appetitus delectatur. Sed etiam potentia quaelibet in bono seu obiecto suo quiescit, et potentiae quidem intellectuales spiritualiter, sensitivae vero sensibilibus in eo quiescunt, i. e. possessio obiecti cum grato quodam affectu et sensu potentiae coniuncta est. Iam vero non solum complacentia appetitus, sed etiam gratus iste affectus et sensus, quo potentia suo obiecto fruitur, ad delectationem pertinet. Pro diversa ergo ratione bonorum, quae homo appetit et ope potentiarum suarum acquirit et possidet, diversa distinguitur delectatio in appetitu sive superiore sive inferiore.

a. Delectatio pure spiritualis est delectatio, quae oritur ex cognitione alicuius rei, ut quando aliquis gaudet de cognitione diu quaesita alicuius veritatis; vel oritur ex ipsa re cognita, ut quando aliquis gaudet de veritate, cuius pulchritudinem cum delectatione considerat. Haec delectatio tota residet in voluntate, cui placet cognitio veritatis vel ipsa veritas cognita, et moraliter bona vel mala est, prout id, quod placet, bonum vel malum est.

b. Delectatio spiritualis sensibilis, quae oritur ex vivaciore representatione, praesertim vero ex visu vel tactu (amplexu, osculo) personae tenere sed honesto affectu adamatae. Haec delectatio in voluntate residet, sed tam vehemens est, ut etiam in appetitum sensitivum redundet, et coniuncta est cum commotione cordis et sanguinis. Eiusmodi delectatio comitari solet amorem, quo mater prosequitur filium, sponsus sponsam, amicus amicum: ipsa seiuncta est a delectatione carnali, ideo per se moraliter indifferens est.

c. Delectatio sensibilis est delectatio orta ex perceptione obiecti sensibilis, quod potentiae sensitivae apte proportionatum est. Haec delectatio natura sua est grata et amoena affectio, quae in ipsis organis sensuum percipitur e. g. ex olfactu floris, ex aspectu coeli, ex haustu gelidae, ex tactu rei lenis etc., de qua quidem affectione delectatur appetitus sensitivus. Tactus vel visus in his placet et per se quidem absque commotione venerea; ideo haec delectatio per se indifferens est, quandoque autem commotio carnalis cum ea coniungitur, praesertim cum delectatione, quae ex tactu percipitur, ut si quis mulcet faciem pueri vel puellae.

d. Delectatio sensualis, quae a delectatione sensibili distinguenda est, oritur ex visu praesertim vero ex tactu (amplexu, osculo) personae ob pulchritudinem et venustatem affectu sensibili adamatae. Haec delectatio tota residet in appetitu sensitivo, vehementior coniuncta est cum commotione cordis et sanguinis, et licet per se non sit carnalis, facile tamen excitat commotionem carnalem.

8. Distinctio delectationis venereae. 1. Delectatio venerea duplex esse potest: completa et incompleta. *Completa* ea est, quae naturam satiat, quae scilicet usque ad ultimum terminum, qui in re venerea possibilis est, procedit; *incompleta* ea est, quae naturam non satiat, quae scilicet ex turpi commotione oritur, quin ad ultimum terminum procedat.

a. Si organa, quae generationi inserviunt, excitantur, ex eorum irritatione et commotione delectatio venerea percipitur. Omnis autem commotio membrorum genitalium eo tendit, ut semen resolvatur atque eiciatur. Porro in resolutione et effusione seminis, sive cum copula sive absque copula accidit, delectatio completa percipitur; quodsi commotio usque ad hunc terminum effusionis non procedit, delectatio venerea incompleta habetur.

b. Etsi pueri ante pubertatem semen virile nondum habent, tamen capaces sunt delectationis carnalis completae: ex turpi enim commotione usque ad ultimum terminum aucta haec delectatio percipitur.

c. Pari modo feminae, quae verum semen non habent, delectationem veneream completam ex commotione membrorum genitalium percipere possunt. Delectatio, quae naturam satiat, in feminis plerumque cum separatione cuiusdam humoris coniuncta est, qui tamen saepius in interiores partes, in uterum seu matricem diffunditur. Haec humoris feminei secretio, si in copula contingit, seminatio, si extra copulam provocatur, pollutio feminea dicitur.

2. Delectatio venerea completa et incompleta *specie morali non differunt*, sed specificè idem peccatum consti-

tuunt: nam in delectatione venerea incompleta tota essentia huius peccati reperitur, vera nempe delectatio venerea, quae in delectatione completa solum quoad gradum augetur, nisi frustratio seminis accedat.

Si ergo impuberes (praesertim pueri) se accusant de tactibus inhonestis, non sunt ulterius interrogandi: cum enim pollutionis non sint capaces, in tactibus inhonestis vel potius in delectatione venerea, quae illos consequitur, sive completa sive incompleta est, iam habetur peccati infima species.

9. **Luxuria** definitur inordinatus appetitus delectationis venereae.

a. Dicitur *inordinatus*: ordo enim naturae a Deo statutus is est, ut usus delectationis venereae solum in legitimo matrimonio et iuxta matrimonii leges fiat: delectatio enim est propter actum, et haec quidem propter actum generationis, qui solum in legitimo matrimonio licite perfici potest. Consistit ergo luxuria in delectatione venerea voluntarie admissa extra matrimonium, vel in matrimonio quidem, sed contra matrimonii leges.

b. Delectatio proprie in appetitu sensitivo est et pro obiecto habet sensum venereum; sensus autem venereus in ipsis membris, quae generationi inserviunt, percipitur; plerumque tamen idem iste sensus libidinis delectatio venerea dicitur. Peccatum luxuriae consistit in eius voluntario appetitu vel usu contra ordinem naturae.

c. Luxuria duo includit: *impuritatem* seu illicitam effusionem seminis sive cum copula sive extra copulam et *impudicitiam* seu voluntariam occupationem circa ea, quae ad luxuriam inducunt sive cogitatione sive aspectu sive tactu. Pari modo castitas, quae luxuriae directe opponitur, duo includit: *puritatem* (Reinigkeit seu abstinentiam ab illicita effusione seminis et *pudicitiam* (Schamhaftigkeit) seu abstinentiam ab omni actione, quae ad luxuriam inducit.

10. **Divisio luxuriae.** a. Luxuria seu delectatio venerea alia est *directe*, alia *indirecte* volita. Illa habetur, quando delectatio venerea in se intenditur; haec habetur, quando in se aliud (e. g. aspectus, lectio) intenditur, ex quo praeter intentionem delectatio carnalis oritura praevидetur.

b. Actus luxuriae alii sunt *perfecti* et *consummati*, in quibus seminis effusio intervenit, alii *imperfecti* et *non consummati*, in quibus seminis effusio non habetur. In

illis completa et satiativa delectatio venerea percipitur, in his, si percipitur, delectatio incompleta est.

c. Actus imperfecti aut sunt *interni*: pravae cogitationes et desideria turpia, aut *externi*: motus carnales, tactus, amplexus, oscula, aspectus, verba et lectiones.

Articulus secundus.

De malitia luxuriae.

11. Principia. 1. Delectatio venerea directe et in se volita extra matrimonium *grave peccatum est*. a. Graviter enim illicitum est in re gravi delectationem quaerere contra ordinem naturae; atqui id facit, qui delectationem veneream quaerit extra matrimonium: delectatio enim venerea a natura instituta est pro illo solo actu, qui generationi inservit; is autem natura ipsa exigente est actus coniugalis. b. Insuper graviter illicitum est, quod, si non prohiberetur, in gravissimum damnum cederet generis humani; atqui si homines licite possent frui delectatione venerea et hac ratione concupiscentiam sedare extra matrimonium, onera matrimonii cum gravissimo detrimento generis humani plerique recusarent. c. Ideo cuiusvis generis luxuria graviter a Deo prohibetur, cum numeretur inter peccata, quae a regno Dei excludunt. *Manifesta sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria . . . qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*¹⁾. *Omnis fornicator aut immundus . . . non habet hereditatem in regno Christi et Dei*²⁾. *Nolite errare, neque fornicarii . . . neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores . . . regnum Dei possidebunt*³⁾.

a. Etsi hisce textibus non omnia peccata luxuriae enumerentur, ex iis tamen colligitur omnia esse gravia, tum quia generice *opera carnis*, tum quia supremæ luxuriae species, *actus scilicet perfecti*

¹⁾ Gal. 5, 19 ss.

²⁾ Eph. 5, 5.

³⁾ 1. Cor. 6, 9 s.

(pollutio, sodomia, fornicatio, et *actus imperfecti* immunditia, impudicitia), tamquam peccata gravia exhibentur¹⁾).

b. Quamvis peccatum luxuriae non censeatur inter peccata mortalia graviora, ei tamen, si ab homine christiano patrat, convenit peculiaris quaedam foeditas, quae in aliis peccatis non reperitur, eo quod hocce peccatum in proprio corpore committatur. Corpus enim christiani in baptismo Christi sanguine purificatum per inhabitantem Spiritum sanctum Dei templum factum est; per peccatum autem luxuriae templum Spiritus sancti, quippe quod obiectum fiat peccati, profanatur atque execratur²⁾).

2. Delectatio venerea *directe volita non admittit parvitatem materiae*, ideoque semper, quantumvis exigua et brevis, mortale peccatum est. Nam grave peccatum est, quod hominem exponit proximo periculo graviter peccandi; eiusmodi autem est quaevis delectatio venerea directe quaesita vel libere admissa, quamvis exigua: delectatio enim venerea semel libere admissa vel quaesita naturaliter et necessario rapit ad delectationem completam³⁾).

a. Ergo quaelibet actio, quae hac intentione ponitur, ut per eam excitetur et percipiatur voluptas venerea, etsi brevis et exigua, est grave peccatum, sive haec actio in se est honesta sive inhonesta: prava enim intentio graviter peccaminosa est.

b. Ratio, ob quam alia quidem peccata, quae homo contra se ipsum vel contra proximum committit, parvitatem materiae admittant, peccata autem luxuriae eam non admittant, haec est, quod illa in parva materia admissa non coniciunt in proximum periculum graviter peccandi, haec vero ob summam humanae naturae propensionem in delectationes carnis in eiusmodi periculum coniciunt. Quod quidem periculum innuit etiam s. scriptura: *multos enim vulneratos deiecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea*⁴⁾).

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* II. n. 965.

²⁾ Cf. 1. Cor. 6, 11—19.

³⁾ Propositio 40. ab *Alexandro VII.* damnata: *Est probabilis opinio, quae dicit, esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, excluso periculo consensus ulterioris et pollutionis.* Non consentiunt quidem auctores in exponendo sensu huius propositionis. Secundum *Ivra* falsa est, quia affirmat delectationem veneream (haec enim est *carnalis* delectatio propositionis) ex osculo quaesitam venialem esse, si exclusum sit periculum ulterioris consensus et pollutionis.

⁴⁾ Prov. 7, 26.

c. Sunt, qui etiam ex ipsa huius vitii natura ostendant, exiguam delectationem deliberate quaesitam gravem laesionem ordinis moralis continere. Quaevis enim delectatio venerea (ita ipsi) oritur ex commotione seminis, quae commotio naturaliter pollutionem causat, immo inchoata pollutio dici debet; quod ergo de malitia pollutionis affirmatur, eam nempe grave peccatum esse, idem etiam de naturali eiusdem causa et inchoatione affirmandum est. Patet hoc argumentum valorem universalem non habere, cum percipiatur delectatio venerea, quae non sit inchoata pollutio, in iis nempe, qui, utpote semine carentes ut pueri et eunuchi, pollutionis non sunt capaces.

3. In delectatione venerea *indirecte tantum volita admitti debet parvitas materiae*. In hoc namque casu consensus voluntatis solum fertur in causam, quae delectationem provocat et excitat: eius ergo malitia desumenda est ab influxu in delectationem veneream; atqui sunt causae, quae leviter tantum influunt in commotionem turpem; has ergo causas velle leve tantum peccatum contra castitatem constituit.

12. Principium de gravitate delectationis venereae in causa volitae. Delectatio venerea indirecte seu in causa volita tantum est peccatum, quantum est ipsa causa in genere luxuriae. Si ergo causa grave peccatum est in genere luxuriae, effectus turpis delectationis in grave peccatum, si causa in genere luxuriae leve peccatum est, effectus delectationis in leve peccatum imputatur. Iam vero grave peccatum in genere luxuriae est quaelibet actio, quae natura sua in excitandam libidinem graviter influit; in genere luxuriae leve peccatum est actio, quae natura sua leviter tantum in excitandam libidinem influit.

a. Delectatio venerea in causa volita habetur qualibet actione deliberate posita, quae causatura praevideatur commotionem turpem et delectationem veneream sive incompletam sive completam, quin tamen iste effectus intendatur. Iam quaeritur de gravitate peccati luxuriae, quod ab eo committitur, qui ponit causam excitantem delectationem, qui e. g. legit obscœna vel balneo utitur, etsi praevideat secuturam commotionem veneream. Atqui gravitas peccati luxuriae, quod eiusmodi causam ponens committit, non desumitur ex gradu malitiae, quae ex se inest actioni causanti turpem delectationem, sed ex gravitate influxus, quem haec actio in illam excitandam exercet. Ideo fieri

potest, ut actio causans delectationem in se grave peccatum sit, ratione luxuriae autem leve tantum. Sic si quis se inebrians praevidet pollutionem in ebrietate secuturam, inebriatio in se est grave peccatum, ratione luxuriae autem leve, quia leviter tantum in eam influit.

b. Sunt actiones, quarum aliae turpem motum causant *per se*, aliae eum causant *per accidens*. Per se illum causant actiones, quae natura sua ad generationem ordinantur ut aspectus, tactus, imaginatio turpis; per accidens illae, quae ad generationem nullo modo pertinent. Actionum, quae turpem motum per se causant, aliae natura sua *proxime et notabiliter* in illum effectum influunt, ex quibus scilicet semper aut fere semper turpis effectus sequitur; aliae natura sua *remote et leviter* tantum in motum turpem influunt, ex quibus nempe raro malignus effectus oritur. Actiones, quae extra genus luxuriae sunt et solum per accidens turpem motum excitant, ut immoderate comedere et bibere, equitare, balneo uti, certo situ sedere vel cubare etc., illis actionibus accensentur, quae remote et leviter tantum in turpem effectum influunt; quodsi quandoque graviter influant, id non ex natura actionis sed ex complexione subiecti procedit.

Nota. Quoad propositionem istam de gravitate delectationis venereae in causa volitae haec moneri debent: *α.* Supponitur non adesse iustam causam ponendi actionem, ex qua oritura praevidetur turpis commotio: existente enim eiusmodi causa licet actionem ponere. *β.* Supponitur non adesse consensum in evenientem delectationem: omnis enim eiusmodi consensus grave peccatum est. *γ.* Actio, quae causatura praevidetur carnalem delectationem, sine causa posita peccatum est, etsi pravus effectus reipsa non sequatur; quodsi iste effectus sequitur, non solum actio in se peccaminosa est, sed etiam pravus effectus agenti imputatur, et quidem sub gravi vel levi, prout causa graviter vel leviter in eum influit. *δ.* Quod hic de causa delectationis venereae statuitur, valet etiam de causa pollutionis: nam eadem actio, quae excitatura praevidetur commotionem veneream, in iis, qui pollutionis capaces sunt, causare potest etiam pollutionem seu commotionem cum pollutione coniunctam.

13. Corollaria. Delectatio igitur venerea (vel pollutio) in causa volita grave est peccatum, si ipsa causa ex se graviter in turpem commotionem influit. Sed experientia constat ab una eademque actione non omnes aequali modo commoveri: quod enim iuvenem vel calidum vehementer excitat, id senem vel frigidum parum aut nullatenus ad libidinem movet. Hinc ad taxandum peccatum,

quod delectatione indirecte voluntaria in particulari casu committitur, haec notanda sunt:

a. Actiones, quae natura sua graviter excitant, semper grave peccatum sunt, et ideo sub gravi caveri debent, excepto solo casu, quo quis experientia certo sciat se eiusmodi actione graviter non commoveri.

Actiones graviter excitantes e. g. sunt: „cogitatio practica vivacior de venereis; tactus in partes obscenas alterius personae exercitus, nisi forte prorsus transeunter fiat in persona eiusdem sexus sine pravo affectu; aspectus personae plane nudae alterius sexus voluntarie continuatus; immo etiam aspectus viri in pectus nudum feminae, aut aspectus picturae obscenae, saltem si continuatur commotione iam exorta“¹⁾.

b. Actiones, quae natura sua leviter tantum commovent, nunquam grave peccatum sunt, ne in illo quidem, qui forte propter subiectivam dispositionem vehementius se excitari sciat; ideo nemo sub gravi eas cavere tenetur.

Actiones leviter commoventes e. g. sunt: „tactus vel aspectus in partes inhonestas proprii corporis obiter factus; tactus feminae non inhonestus obiter factus et levis; apprehensio manus illius; osculum leve ex causa honesta; colloquium vanum cum femina; aspectus pectoris illius non fixus, a fortiori alii leviores aspectus“²⁾.

Nota 1. Inferius, ubi agitur de actibus luxuriae imperfectis, quantum in hac re valde ardua fieri potest, accurate determinabitur, quae actiones natura sua graviter, quae vero leviter in commotionem veneream et pollutionem influant.

Nota 2. Auctores recentes post *s. Alphonsum*³⁾, qui secutus est *Salmanticenses*⁴⁾, praeter actiones graviter et leviter influentes distinguunt actiones mediocriter influentes. Verum ne haec materia, quae in praxi frequentissima est, maioribus, quam par est, difficultatibus implicetur, praestat redire ad theoriam illorum veterum auctorum, qui actiones delectationem veneream causantes ad duo tantum genera revocant, ad causas graves et leves. Etenim ut recte notat *Berardi*⁵⁾, quae dicuntur causae mediae, natura sua causae leves sunt, graviter autem influunt in turpem effectum vel ex diurnitate actionis vel ex pravo affectu agentis, quo in casu ad causas graves referendae sunt.

¹⁾ *Lehmkuhl* I. n. 864.

²⁾ *Lehmkuhl* ibid.

³⁾ Cf. l. 4. n. 484.

⁴⁾ Cf. tr. 26. c. 7. n. 37.

⁵⁾ Cf. Praxis confess. I. n. 876.

Sic inter causas medias numeratur aspectus picturae obscoenae; sed eiusmodi aspectus ordinarie per se graviter non commovet, nisi diutius protrahatur vel affectu libidinoso peragatur¹⁾.

Num detur ignorantia invincibilis circa peccata luxuriae.

a. Facilius admittitur ignorantia invincibilis quoad cogitationes impuras et prava desideria, si sint inefficacia. *b.* Quoad desideria autem efficacia ea difficilius conceditur: qui enim cognoscit malitiam actionis externae et nihilominus eam exequi proponit, etiam cognoscere debet se velle rem malam. In casu ergo particulari indagandum est, num revera adfuerit ignorantia invincibilis. *c.* Etiam quoad malitiam pollutionis dari potest ignorantia invincibilis, praesertim in puerili aetate. *d.* Immo etiam quoad alia peccata dari potest ignorantia invincibilis in iis adiunctis, in quibus eiusmodi actiones licitae videri possunt; sic sponsis oscula etiam minus honesta et coniugibus numerosa prole gravatis onanismus videri potest licitus.

Qui ex ignorantia invincibili putant actionem pravam, quam exercent, aut non esse peccatum aut non esse mortale, omnino monendi et docendi sunt, ubi ignorantia ipsis nocet; id autem contingit, si non moniti in periculo sunt contrahendi consuetudinem pravam se polluendi, quam postea difficillime emendabunt.

Quaestio tertia.

De peccatis luxuriae consummatis.

14. Declarationes. *Peccata consummata* illa dicuntur, in quibus effusio seminis locum habet. Duplicis generis sunt: alia *iuxta naturam*, in quibus ratione actus physici ordo naturae servatur, qui exigit, ut actus ex se aptus sit ad generationem hominis; alia sunt *contra naturam*,

¹⁾ Cf. *Génicot* I. n. 399.

in quibus non servantur condiciones necessariae ad hominis generationem, sed frustratur finis, quem natura in voluntaria seminis effusione intendit. Quare peccata contra naturam per se graviora sunt peccatis luxuriae iuxta naturam.

a. Peccata iuxta naturam numerantur *sex*: *fornicatio*, *adulterium*, *incestus*, *stuprum*, *sacrilegium* et *raptus*. Haec peccata specificè inter se differunt, non quidem ratione luxuriae, sed propter aliam specialem circumstantiam: virtuti enim castitatis eodem modo opponuntur, singulis autem superadditur circumstantia, quae proprie non est contra castitatem, sed contra aliam virtutem.

b. Peccata contra naturam sunt *tria*: *pollutio*, *sodomia* et *bestialitas*. Haec peccata ratione luxuriae specie ab invicem differunt, quia singula includunt specialem deformitatem et oppositionem contra virtutem castitatis.

Articulus primus.

De peccatis iuxta naturam.

15. De fornicatione. Definitio. Fornicatio est copula soluti cum soluta ex mutuo consensu.

a. *Copula* est actus ad generandam prolem idoneus. Distinguitur copula *perfecta*, quae consistit in penetratione vasis feminei cum seminatione ibidem facta, et copula *imperfecta* inchoata, quae consistit in penetratione vasis feminei ad generationem destinati, sed absque seminatione ibidem facta. *Solutus* dicitur, qui excepto castitatis praecepto nullo alio vinculo sive matrimonii sive voti vel ordinis sive cognationis ligatur. Ex *consensu* additur, ut fornicatio a stupro distinguatur. Effusio *humoris feminei* ad copulam perfectam non requiritur, contra ac complures veteres docuerant.

b. *Copula eunuchi* cum soluta non est fornicatio, sed tactus impurus cum delectatione venerea completa. *Copula imperfecta*, in qua semen extra vas femineum effunditur, non est simplex fornicatio, sed qualificata, quia ad peccatum fornicationis contra castitatem accedit peccatum, quod ad peccata contra iustitiam reducitur, eo quod semen frustratur contra ordinem naturae et finem humanae generationis.

16. Ad fornicationem referuntur concubinatus et meretricium.

1. **Concubinatus** est copula frequens soluti cum una eademque persona soluta. Differt a fornicatione, eo quod concubiniarius ad eandem semper personam accedit, quacum vivit, ac si matrimonio cum ipsa iunctus esset; fornicarius autem modo ad unam, modo ad aliam accedit. Nihil tamen refert ad rationem concubinatus, utrum in eadem an in diversis domibus habitent. Malitia ergo propria concubinatus consistit in proposito saltem virtuali perseverandi in peccato.

a. Quia concubiniarius versatur in occasione proxima peccandi, quam sub gravi deserere tenetur, non potest absolvi, nisi concubinam eiiciat, vel si illam domi non habet, nisi serio promiserit se ad eam non amplius accessurum esse. Et si concubinam domi habet, eam eiicere debet, etsi in periculo mortis sit; et [solum ubi mors iam imminet et deest tempus eam eiiciendi, absolvi potest, elicito firmo proposito eam eiiciendi, cum primum fieri possit.

b. Si in aliqua parochia duo in concubinato vivunt, contra eos hoc modo procedendum est.

α. Imprimis privatim per parochum (aut per alios) monendi sunt, ut se emendent et vitae pravae et scandalosae finem faciant.

β. Si monitio effectu caret, res deferenda est ad ordinarium, qui pro officio suo publicos peccatores monere debet, id quod etiam per parochum nomine episcopi fieri potest.

γ. Quodsi etiam haec admonitio frustranea sit, ordinarius excommunicationem infligat vel publice ad auferendum scandalum, vel privatim per parochum. Qui non se emendant, sepultura ecclesiastica privandi sunt.

δ. Si monitio ecclesiastica effectu caret, invocari potest et debet auxilium potestatis civilis, ubi praebetur.

2. **Meretricium** est status feminae omnibus prostitutae sive lucri sive libidinis explendae causa. Ut meretrix dici possit, saltem plures quam duos admittere debet. Etiam huius peccati propria malitia in prava voluntate cumulandi peccata consistit.

17. Malitia. 1. Fornicatio semper est peccatum mortale: graviter enim tum iure naturae tum iure positivo prohibetur.

a. Iure naturae. Dixerat *Caramuel* fornicationem solo iure positivo illicitam esse, sed falso: nam adversatur bono prolis atque ideo propagationi generis humani. Sane, qui fornicantur, quaerunt vagum

conubitum i. e. delectationem veneream copulae absque obligationibus et oneribus matrimonii; atqui vagus concubitus vergit in perniciem societatis humanae: proli enim, cuius apta educatio non solum curam matris, sed etiam curam patris exigit, non satis providetur; ergo graviter iure naturae prohibetur. Et licet per accidens a fornicario proles bene educaretur, semper tamen fornicatio grave peccatum est, quia considerandum est, quod communiter et ordinarie, non quod per accidens evenit¹⁾.

b. Iure positivo. *S. Paulus* locis supra (n. 11.) citatis fornicationem peccatis accenset, quae a regno coelorum excludunt; insuper *1. Cor.* 6, 15 ss. multis rationibus internis deformitatem fornicationis ostendit.

2. Concubinitus et meretricium specificè a fornicatione non differunt, quare circumstantia concubinitus et meretricii *per se* in confessione declarari non debet; per accidens autem propter occasionem peccati confessario, praesertim interroganti, declaranda est. Ex magno numero peccatorum, quae accusantur, confessarius facile suspicari potest agi de concubinitu vel de meretricio.

Num permitti possint meretrices. — Certo permitti non possunt nisi ut minus malum ad maiora mala (sodomiam, bestialitatem) impedienda. Utrum revera per meretricium maiora haec mala impediuntur, an potius peccata maiore opportunitate peccandi augeantur, non constat inter peritos. Ex mente *s. Augustini*²⁾ et *s. Thomae*³⁾ meretrices permitti possunt.

a. Ideo certe permitti non possunt ratione vehementiae, qua appetitus carnalis ad venerea inclinatur, nec ratione sanitatis, quae exigit, ut suborienti appetitui carnali satisfiat; nec permitti possunt in quovis pago, sed solum in magnis urbibus et sub certis condicionibus, quibus scandala removeantur. Utramque rationem adductam recentes medici acatholici sufficientem existimant, ut meretrices admitti possint. Verum appetitui carnali quantumvis vehementi voluntas ut omnibus aliis tentationibus resistere debet; sanitas autem ipsis medicis auctoribus non periclitatur, eo quod appetitus carnalis reprimatur.

¹⁾ Ideo damnata est ab *Innocentio XI.* haec propositio (48.): *Tam clarum videtur fornicationem secundum se nullam involvere malitiam et solum esse malam, quia interdicta, ut contrarium omnino rationi dissonum videatur.*

²⁾ De ordine l. 2. c. 4.

³⁾ Cf. *s. Thomas*, II. II. q. 10. a. 11. et auctor operis: De regimine principum l. 4. c. 14.

b. Confessarius absolvere potest magistratus urbium, qui bona fide affirmant se id impedire non posse, quia non pertinet ad confessarium, ut decernat, quid agere debeant magistratus in rebus publicis adeo difficilibus.

18. De adulterio. *Definitio.* Adulterium est copula cum alterius coniuge. Distinguitur adulterium *simplex*, si solutus peccat cum coniugata vel coniugatus cum soluta; *duplex*, si coniugatus cum coniugata peccat.

a. Ubi reservatum est adulterium, attendendum est, utrum copula solum perfecta an etiam imperfecta reservata sit.

b. Rationem adulterii habent etiam: α . actus imperfecti scilicet tactus, oscula, amplexus, quos coniugatus committit cum alia persona non sua, sive soluta est sive ligata; β . actus contra naturam pollutio, sodomia, quos coniugatus aut solus aut cum sua comparte committit. Rationem adulterii autem non habent delectationes venereae, quas coniugatus in se excitat imaginando copulam cum alia, quia hoc ius alterius coniugis non laedit.

c. Si ergo poenitens adultus de peccato pollutionis vel de tactibus impudicis sive in proprio corpore sive in alia persona commissis se accusat, ex stricto iure interrogari debet, num sit matrimonio iunctus. Attamen quia ii, qui rudes sunt in rebus moralibus, non apprehendunt duplicem malitiam, quae hisce peccatis inest, frequenter omitti potest interrogatio, nisi confessarius speret se poenitentem de maiore gravitate peccati monitum a novis peccatis committendis absterreere posse.

19. Malitia. 1. Adulterium *duo peccata* includit, utrumque mortale, unum contra *iustitiam*: nam adulter alterius ius violat, quod contractu matrimoniali ipse solus acquisivit in corpus coniugis, alterum contra *castitatem*; et si adulterium habetur *inter duos coniugatos*, duo adulteria ab utroque committuntur ideoque tria peccata, unum contra castitatem et duo contra iustitiam. quia duorum diversa iura laeduntur.

Coniugata, quae adulterium eo tempore committit, quo prolem concipere potest, aliam insuper iniustitiam contrahit tum contra maritum, qui prolem spuriam forte concipiendam alere, tum contra prolem legitimam, quae cum spuria hereditatem dividere cogitur.

2. Adulterium committitur, etiamsi alter coniux consentiat, quia iure suo cedere non potest: ius enim, quod ex ipsa matrimonii natura sequitur, privata coniugis vo-

luntate alienari non potest¹⁾. Ideo s. *Paulus* generatim de muliere coniugata dicit: *vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro*²⁾.

Num copula cum alterius sponsa sit adulterium. Copula cum alterius sponsa est fornicatio non adulterium, quia haec circumstantia aggravans est, non speciem mutans. Communiter enim probabile dicitur, peccatum sponzorum cum persona extranea non continere gravem iniustitiam contra alteram partem³⁾.

Reipsa doctores in solvenda hac quaestione ita dissentiunt, ut alii simpliciter negent circumstantiam sponsalium mutare speciem fornicationis; alii vero dicant eam mutare speciem fornicationis in sponsa, non autem in sponso; alii tandem affirmant eam mutare speciem fornicationis in utroque. Propria malitia huius peccati consistit in abusu, quo corpus alteri promissum violatur, ergo in laesione iuris alterius, cui convenit ius in corpus, quod promissum fuerat incorruptum; iam vero haec iniuria a sponsa illata certe gravior est quam ea, quae a sponso committitur; num vero tanta sit, ut novam speciem eamque gravem peccati constituat, certo non constat; quare necesse non est, ut poenitens circumstantiam sponsalium declaret, neque ut confessarius de ea interroget⁴⁾.

20. De incestu. *Definitio.* 1. Incestus est copula cum cognatis vel affinibus intra gradus ab ecclesia pro matrimonio prohibitos. Ergo de ratione incestus est, ut committatur inter eos cognatos et affines, qui secundum legem ecclesiae validum matrimonium inire nequeunt i. e. usque ad quartum gradum.

a. Rationem incestus habent etiam tactus turpes, qui inter consanguineos et affines sive eiusdem sive diversi sexus committuntur.

b. Si consanguinei vel affines peccant, postquam ad matrimonium ineundum dispensati sunt, non committunt incestum, quia dispensatio tollit prohibitionem matrimonii.

c. Peccatum, quod inter se committunt, qui ligantur impedimento publicae honestatis, non est incestus, quia de ratione incestus est, ut committatur inter consanguineos et affines, sed qui impedimento publicae honestatis ligantur, nec consanguinei nec proprie affines sunt.

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* III. n. 273.

²⁾ Rom. 7, 3. Propositio autem 50. ab *Innocentio XI.* damnata habet: *copula cum coniugata, consentiente marito, non est adulterium* . . .

³⁾ *S. Alphonsus* n. 847.

⁴⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* II. n. 1007.

2. Cum praeter affinitatem triplex sit cognatio: naturalis, quae ex propinquitate sanguinis, spiritualis, quae ex baptismo et confirmatione, et legalis, quae ex adoptione oritur, *quadruplex incestus* distinguere debet:

- a.* cum consanguinea usque ad quartum gradum;
- b.* cum affine usque ad quartum respective usque ad secundum gradum;
- c.* cum cognata spirituali;
- d.* cum cognata legali.

Peccatum luxuriae *a confessario cum poenitente* commissum non habet rationem incestus, quia solum ex administratione baptismi et confirmationis, non autem sacramenti poenitentiae oritur cognatio spiritualis. Nec peccatum luxuriae *a paroco cum parochiana* commissum incestus est; hoc autem praeter reatum luxuriae insuper induit malitiam iniustitiae, quia pastor ex officio oves suae curae concreditas a peccatis retrahere debet¹⁾.

21. Malitia. 1. Incestus *duo peccata* gravia continet, alterum contra *castitatem*, alterum contra *pietatem*: repugnat enim reverentiae, quae parentibus et consequenter etiam personis aut sanguine aut affinitate cum eis coniunctis debetur.

2. Quoad *differentiam specificam*: *a.* Incestus inter cognatos spirituales et legales specie differunt tum inter se tum ab incestu, qui inter consanguineos et affines committitur; incestum autem commissum cum consanguinea specie non differre ab incestu commissum cum affine communiter admittitur. Ratio est, quia cognationes e radice formaliter diversa oriuntur; peccata autem inter consanguineos et affines ex eodem pietatis motivo prohibentur: utrobique laeditur eadem reverentia sanguini debita.

b. Probabile est, incestus commissos inter consanguineos vel inter affines in quocunque gradu sive lineae rectae (etiam in primo gradu inter parentes et filios) sive lineae collateralis (etiam in primo gradu inter fratres et sorores) esse eiusdem speciei. Quare sicut necesse non est, ut in confessione declaretur coniunctio (consanguinitas vel affi-

¹⁾ *De sacramentis* n. 268 (1. b).

nitas), ita necesse non est, ut declaretur gradus, sed sufficit dicere: *commisi incestum*: in omnibus enim laeditur eadem virtus scilicet reverentia coniunctis debita eodemque quoad substantiam modo: quare diversitas coniunctionis et propior gradus peccato non addit nisi circumstantiam aggravantem¹⁾.

S. Alphonsus (n. 448 s.) excipit primum consanguinitatis et affinitatis gradum in linea recta existimans reverentiam, quae intra primum gradum debetur, moraliter aliam esse ab ea, quae intra alios gradus debetur. Verum certa haec sententia non est. Immo *Suarez* (de poenit. d. 22. s. 3. n. 12.) dicit: „De gradibus consanguinitatis, quatenus sunt circumstantiae incestus . . . *probabilius* est non mutare speciem peccati.“

22. De stupro. *Definitio.* 1. Stuprum triplici diverso sensu accipitur: *late* est *oppressio* cuiusvis mulieris etiam viduae, corruptae, coniugatae (ubi ad stuprum accedit adulterium); *iuridice* (in iure civili) est oppressio cuiusvis mulieris honestae, sive virgo est sive non; *theologice* (in iure canonico) est oppressio virginis seu defloratio virginis ipsa invita²⁾.

Oppressio est violatio mulieris *sine consensu*, ideo fornicari cum amente, ebria, dormiente, item cum puella, quae perfectum usum rationis nondum adeptam est, habet rationem stupri. *Deflorari* dicitur virgo, quae prima vice per copulam carnalem corrumpitur et hac ratione carnis integritate et virginitatis flore privatur.

2. Stuprum stricte seu theologice acceptum distinguitur *violentum* et *voluntarium*, prout virgo invita aut plane consentiens violatur. Patet stuprum voluntarium proprie a fornicatione non differre; dicitur autem quandoque stuprum, eo quod virgo defloratur, etsi cum consensu. *Violentum* autem dicitur stuprum non solum ubi vis *physica*, sed etiam ubi vis *moralis* adhibetur.

Quintuplici modo *stuprum violentum* committi potest: *a.* violenta oppressione; *b.* minis vel metu iniuste incusso etiam reverentiali, ut si stuprator sit superior vel magnae auctoritatis vir; *c.* dolo, ut si quis puellae ignorantia abutatur eamque ad copulam adducat, quam

¹⁾ Cf. *Sporer-Bierbaum* III. pr. 4. n. 609; *Ballerini-Palmieri* II. n. 1016 ss.

²⁾ Cf. c. *Lex* 2. C. 36. q. 1.

dixerat licitam; *d.* fraude ut falsa matrimonii vel magnae dotis promissione; *e.* in somno vel ebrietate virginem opprimendo.

23. Malitia. 1. Omne stuprum proprie dictum seu violentum *duo peccata* continet, alterum contra *castitatem*, alterum contra *iustitiam*: quaecunque enim sit mulier, quae invita opprimitur, semper verum eius ius laeditur eique proinde iniuria infertur.

Qui corrumpit virginem consentientem per stuprum non violentum, non committit peccatum a fornicatione specificè diversum: etsi enim integritas carnis, qua virgo privatur, sit bonum in magno pretio habendum, nulla tamen virgini infertur iniuria, cum in sui violationem consentire possit et reapse consentiat¹⁾. Recte autem affirmatur virginem, quae in sui deflorationem libere consentit, praeter peccatum luxuriae committere peccatum prodigalitatis, cum bonum integritatis corporalis temere abiiciat, et proinde circumstantiam virginitatis in femina fornicationi addere novam speciem peccati. Verum cum peccatum prodigalitatis non sit mortale, necesse non est, ut in confessione declaretur.

2. Stuprum, quod poena ecclesiastica affectum vel reservatum est, intelligitur stuprum sensu stricto, scilicet iniusta defloratio virginis, nisi aliud expresse notetur.

24. De sacrilegio. Definitio. Sacrilegium, prout est peccatum luxuriae, seu *luxuria sacrilega* est violatio personae, loci, vel rei sacrae per actum venereum.

Ergo etiam sacrilegium carnale seu luxuria sacrilega aequè triplex est, personalis, localis et realis, atque ipsum sacrilegium in se spectatum, quod est species irreligiositatis.

25. Malitia. 1. Sacrilegium duo peccata continet, alterum contra *castitatem*, alterum contra *religionem*: repugnat enim reverentiae Deo in personis, locis et rebus sacris debitae.

2. Sacrilegium *personale* committitur, si persona voto castitatis ligata (interne vel externe) contra castitatem peccat²⁾, vel si quis peccat cum eo, qui tale votum habet.

¹⁾ Cf. *s. Alphonsus* n. 443.

²⁾ Cf. *De praeceptis* n. 177., ubi huius rei explicatio traditur.

Si voto ligatus (e. g. sacerdos) peccat cum persona pariter voto ligata, uterque duo sacrilegia committit; si sacerdos religiosus peccat contra castitatem, unum sacrilegium committit, quia laedit unam obligationem ex eodem motivo bis impositam.

3. Sacrilegium *locale* committitur per peccatum luxuriae externum in loco sacro. Atque id quidem de pollutione, fornicatione et copula coniugali, quam non excusat moralis necessitas, certum est, de aliis autem actibus graviter impudicis (tactus, oscula, aspectus, colloquia) probabiliter negandum est¹⁾.

Actus autem interni certo non sunt sacrilegia scilicet gravia: aliqua enim sacrilegii levis malitia inest omni peccato, quod in ecclesia committitur.

Locus sacer in hac quaestione est ecclesia (oratorium publicum) consecrata vel benedicta, eaque solum a tecto usque ad pavimentum, et coemeterium benedictum; ergo loca sacra non sunt oratoria privata (semipublica nec sacristia (saltem si non est pars ipsius aedificii ecclesiae, sed si exterius est aedificata), atrium ecclesiae, tectum supra ecclesiam.

4. Sacrilegium *reale* committitur per abusum rei sacrae ad turpia, ut si missa promitteretur ad obtinendum consensum in rem turpem, vel si sacerdos sacramentum administrans vel sacra communione reffectus, quo tempore sacrae species nondum sunt corruptae, carnaliter peccaret. Huc pertinet etiam gravissimum illud sacrilegium *solicitationis* in confessione, quo confessarius sacramento poenitentiae abutitur ad peccatum turpe.

26. De raptu. *Definitio.* Raptus (quatenus est peccatum luxuriae) est abductio violenta personae cuiusvis libidinis explendae causa. Malitia propria raptus consistit in iniuria, quae per violentam abductionem infertur.

a. Ad raptum ergo requiritur: *a.* ut fiat *abductio* seu translatio de loco ad locum moraliter diversum; *β.* *vi illata* aut physica aut morali vel ipsi personae abductae vel iis, in quorum potestate est: parentibus, tutoribus, viro; *γ.* *libidinis causa*; hinc si in alium finem abducitur, e. g. ut adhibeatur ad servitia vel ad matrimonium ineun-

¹⁾ Cf. *ibid.* n. 178.

dum, non est peccatum luxuriae; *δ. cuiusvis personae*, sive haec est mas sive femina, sive virgo sive corrupta, sive nupta sive innupta.

b. Unde non committit raptum, qui personae in eodem loco vim infert, nec qui eam exercendae libidinis causa ex uno cubiculo in aliud trahit, etsi in hoc casu praeter peccatum castitatis ob illatam violentiam committat etiam peccatum iniustitiae in confessione declarandum¹.

27. Malitia. Raptus *duo peccata* continet, alterum contra *castitatem* per intentionem peccandi vel per copulam carnalem cum persona rapta, alterum contra *iustitiam* propter vim illatam aut personae raptae aut iis, quorum potestati subest, aut utrisque.

a. Ad *peccatum raptus*, quod quandoque reservatum est, commitendum aliud non requiritur, nisi ut persona abducatur animo cum ea peccandi sive per copulam sive per alium actum turpem, etsi peccatum externum reipsa non sequatur. Ut raptus vero ad peccata luxuriae consummata vere numerari possit, cum persona rapta committi debet fornicatio.

b. Si femina libidinis explendae causa abducat marem, quoad malitiam quidem idem specificè committitur peccatum, poenam autem vel reservationem in raptum statutam femina non incurrit: poenae enim statutae censentur in raptum, prout hic ordinarie fit; ordinarie autem mares rapiunt feminas, non feminae mares.

Articulus secundus.

De peccatis contra naturam.

§ 1. De pollutione.

28. Definitio. *Pollutio*, quae etiam mollities vel masturbatio (manustupratio) dicitur, est delectatio venerea completa cum seminis effusione sine concubitu.

a. Cum pollutio in seminis effusione cum delectatione completa consistat, patet veri nominis pollutionem in iis accidere non posse, qui verum semen non habent, scilicet in pueris, senibus et spadonibus, licet delectationem veneream completam et satiativam percipere possint.

¹) Cf. *De matrimonio* (auctoris liber ad usum privatum editus) n. 75.

b. Essentia huius peccati in delectatione venerea completa consistit, ad quam veluti specifica malitia accedit frustranea seminis effusio contra ordinem naturae. Quare pollutio peccatum est specificè diversum a delectatione venerea completa sine seminis effusione.

c. Etiam *pollutio feminea*, quae est secretio seu fluxus alicuius humoris non prolifici generationi inservientis, qui cum delectatione venerea completa coniunctus est, *peccatum specificum pollutionis* a peccato delectationis venereae completæ puellarum specificè diversum est.

a. *Pollutio feminea* non est effusio seminis, cum feminae semen propriè dictum prolificum non habeant, sed est effusio humoris vaginalis, qui tamen raro exterius effunditur, sed ordinariè in cavitatem uteri diffuit. Ideo feminae plerumque solum ex hoc signo pollutæ diiudicari possunt, quod magnam delectationem senserint, qua libidinose satiatæ sint. Huiusmodi pollutionis iam aliquo tempore ante pubertatem capaces sunt.

b. Num pollutio feminea sit *peccatum* a delectatione venerea completa *specificè diversum*, auctores disputant. Qui pollutionem femineam peccatum specificum dicunt, hoc argumento utuntur: etsi ille fluxus humoris ad generationem non sit necessarius, quippe quæ etiam sine illo et absque ulla commotione et voluptate ex parte mulieris fieri possit, a natura tamen ad nullum alium finem præter generationem ordinatus est, et propter generationem eidem fluxui adnexa est delectatio venerea completa. Ergo in pollutione feminea intervenit profusio humoris extra copulam, qui a natura solum ad copulam ordinatus est¹⁾. Quæ quidem ratio rem evincere videtur.

29. Num sint diversæ speciei. Pollutiones ex diverso modo, quo procurantur, non fiunt specificè diversæ, sed *omnes eiusdem speciei sunt*; quare de modo, quo procurata fuit pollutio, in confessione non est interrogandum, etsi tactibus alienis quaesita fuerit. Immo nihil refert, utrum tactibus viri an mulieris vel bestiae quaesita fuerit, modo sola pollutio intendatur; accedit tamen inductio vel cooperatio, si tactibus humanis provocetur.

a. Complures quidem auctores docent specificè diversas esse pollutiones, prout per tactum viri, feminae vel bestiae provocantur,

¹⁾ *Bucceroni*, Institutiones theologiae moralis⁴ (Romae. Typographia augustin. 1900) I. n. 813.

quia intervenit affectus ad obiectum, quod tangitur; affectus autem diversae speciei est, prout in virum vel feminam vel bestiam tendit. Nihilominus ordinarie sufficit, si quis in hoc casu ita se accuset: *pollutus sum tactibus alienis*, sive ipse alios tetigit, sive tangi se permisit et sic se polluit, quia affectus ordinarie in solam pollutionem fertur. Quodsi affectus reipsa tendat etiam in obiectum, quod tangitur, affectus sane specificè diversus est, prout fertur in virum, in feminam vel in bestiam.

b. Notanda. *α.* Etiam iste modus, quo aliquis se polluit abutendo ore alterius, non est nisi circumstantia aggravans, nisi adsit affectus sodomiae. *β.* Si quis alium polluit invitum, duo peccata committit, alterum contra castitatem, alterum contra iustitiam. Si quis alium polluit consentientem, pariter duo peccata committit, alterum contra castitatem, alterum per cooperationem contra caritatem. Si duo tactibus se mutuo polluant, uterque triplex peccatum committit, duo contra castitatem se et alterum polluyendo et per cooperationem contra caritatem.

30. Divisio. *a.* Pollutio alia est *voluntaria*, quae in se vel in causa volita est; alia *involuntaria*, quae nulla ratione volita est, sed ex causis naturalibus sequitur.

b. Voluntaria alia est *directe* seu in se volita, si aliquid fit ea ipsa intentione illam sibi procurandi, vel si involuntarie evenienti praebetur consensus; alia *indirecte* seu in causa volita, quando aliquid fit cum praevisione, sed sine intentione futurae pollutionis.

c. Pollutio, quae dicitur *passiva*, involuntaria est. Haec in statu vigiliae ob magnam organorum debilitatem (ex peccandi consuetudine quandoque contractam) contingit. ex levissimis quibusque causis (motu, tactu, conatu etc.) provocatur et sine delectatione peragitur. Pollutio passiva morbus est et quavis culpa vacat¹⁾.

31. De pollutione nocturna. 1. *Eius natura.* Haec in somnis et proinde sine advertentia et consensu actuali, sed cum delectatione peragitur.

a. Pollutio nocturna est *involuntaria*, si sequitur ex causis naturalibus a voluntate independentibus, aut ex causis voluntariis quidem, sed positis sine praevisione futurae pollutionis: et est *voluntaria* in

¹⁾ Cf. *Olfers*, Pastoralmedizin² S. 83.

causa, si sequitur ex actione in vigilia libere posita cum praevisione secuturae in somno pollutionis.

b. Ex causis mere naturalibus potissima est semen superfluum, quo natura gravata se exonerat: quocirca pollutio nocturna non denotat animum libidinosum, licet eam provocent et comitentur phantasmata plus minusve inhonesta. Notatu digna sunt verba *s. Thomae*: „cum humor seminalis superabundat in corpore vel cum facta est humoris resolutio, . . . somniat dormiens ea, quae pertinent ad expulsionem huiusmodi humoris abundantis vel resoluti“¹⁾.

c. Hanc iuvenes post annos pubertatis patiuntur et coelibes, quo tempore natura semen producit. Statis temporibus eiusmodi seminis eiectiones redeunt; tempora autem pro hominum diversa constitutione diversoque vivendi genere variant: in aliis semel, in aliis etiam bis in hebdomada, in aliis vix semel in mense pollutio nocturna accidit.

32. 2. *Eius malitia.* 1. Pollutio nocturna tum in se tum in causa *involuntaria* omni culpa vacat, sive dormienti placet sive displicet.

2. Pollutio nocturna, quae *semisopitis* quandoque accidit, censeri non debet mortalis, etsi consensus ei praebeatur, quia fit cum imperfecta cognitione et voluntate. In dubio nullum consensum adfuisse iudicandum est, si in statu vigiliae ordinarie displicet, quia ex ordinarie contingentibus iudicium ferendum est.

3. Pollutio nocturna *in se voluntaria* grave peccatum est, *in causa vero voluntaria* grave vel leve peccatum est, prout actio ante somnum sine rationabili causa et cum sufficienti advertentia posita natura sua graviter vel leviter in pollutionem provocandam influit.

a. Pollutio nocturna, quae causatur a conversatione honesta cum persona alterius sexus, a cibis valde conditis vel a liquoribus calidis moderate sumtis, a certo situ commodiore in lecto, non imputatur in peccatum, etsi causae istae in vigilia cum praevisione futuri effectus positae fuerint: actiones enim licitas propter effectum futurae pollutionis omittere non tenemur.

b. Pollutio nocturna, quae causatur a cogitationibus vel desideriis pravis, a lectionibus obscenis, a colloquiis inhonestis, imputanda est in grave vel leve peccatum, prout causae istae in vigilia positae fuerint cum praevisione eas proxime vel remote influxum in pollutionem habituras.

¹⁾ *Summa* II. II. q. 154. a. 5.

33. De malitia pollutionis in se voluntariae. Pollutio directe volita semper est peccatum mortale: nam *a.* pollutio voluntaria est gravis perversio ordinis atque institutionis naturae: semen enim humanum a natura unice ad generationem hominis ordinatur; in pollutione autem semen voluptatis causa ita effunditur, ut finis a natura intentus prorsus frustretur. *b.* Si pollutio non esset graviter illicita, impediretur usus coniugii, quod tam necessarium est generi humano: homines enim hac sola voluptate contenti a coniugiis plerumque tam molestis abstinerent. *c.* Quare *s. Paulus* mollitiem expresse recenset inter peccata, quae excludunt a regno Dei: *neque molles . . . regnum Dei possidebunt*¹⁾.

1. Ergo numquam licitum est pollutionem directe procurare, ne quidem, si eiectio seminis ad sanitatem conservandam videretur necessaria: nam etiam, ubi pollutio tamquam medium ad aliquem finem obtinendum assumitur, in se et directe volita est, etsi non propter se.

2. Omnis voluntaria seminis effusio quantumvis parva et exigua rationem pollutionis habet, ideoque peccatum mortale est.

3. Pollutionem (sive in vigilia sive in somno) sponte inceptam aliquo modo (tactu vel motu vel situ etc.) promovere graviter illicitum est; at nulla est obligatio impediendi pollutionem sponte sua evenientem vel in somno iam inceptam, sed permitti potest, ut natura se exoneret. modo absit consensus in delectationem.

a. Ratio, propter quam veteres putabant non esse necessario cohibendam pollutionem sponte inceptam, nullius quidem ponderis est: nec tamen propterea imponenda est obligatio impetum naturae continendi. Opinati sunt ipsi semen iam decisum, nisi effundatur, corrumpi et corruptum sanitatis detrimentum afferre; at vero semen reipsa nunquam corrumpitur et etiam decisum naturam non inficit, sed potius iuvat. Quare consulendum utique est, praesertim propter

¹⁾ 1. Cor. 6, 10. Propositio 49. ab *Innocentio XI.* damnata habet: *mollities iure naturae prohibita non est.* . .

periculum consensus, ut pollutio iam imminens, ubi fieri potest, cohibeatur, at obligatio id faciendi nulla existit, quia illa effusio involuntaria est¹⁾.

b. Ut caveatur consensus in delectationem, dum involuntarie contingit pollutio, optimum est situm mutare vel saltem aut orando et pias cogitationes fovendo aut de rebus profanis cogitando mentem ad alia divertere. Ad cavendam cooperationem ad pollutionem evenientem optimum est exterius omnino passive se habere a tactibus et ab omni motu corporis voluntario abstinendo.

c. Quilibet motus seu impulsus corporis deliberate adhibitus, quo effectus pollutionis sequatur, graviter malus est, attamen a motibus deliberatis distinguendi sunt motus seu impulsus, qui sponte vi naturae se exonerantis in corpore oriuntur, ut effectus pollutionis perficiatur.

34. De malitia pollutionis in causa volitae ex iis iudicium ferendum est, quae supra (n. 12.) dicta sunt, scilicet pollutio in grave vel leve peccatum imputatur, prout eius causa natura sua graviter vel leviter in eam provocandam influit; in peccatum autem non imputatur, si adest sufficiens ratio illam causam ponendi.

a. Ut pollutio possit dici in causa voluntaria, requiritur, ut is, qui eius causam ponit, advertat ad effectum pollutionis ex ea secuturum. Qui ergo, quando causam pollutionis ponit, vel ad effectum ex ea proveniente non advertit, vel prudenter iudicat effectum non esse secuturum, ei pollutio, etsi sequatur, imputari nequit.

b. Qui propter peculiarem dispositionem atque infirmitatem frequenter pollutiones patitur ex actionibus in se licitis, quae natura sua leviter tantum in eas influunt e. g. ex equitatione, non tenetur ab illis actionibus abstinere, modo exclusus sit consensus in delectationem: utitur enim in illis ponendis iure suo. Sed si actio leviter peccaminosa est, ut lectio parum turpis, aspectus imaginis parum obscenae, neque iusta causa excusatur, numquid tenetur eam propter malum hunc effectum sub gravi vitare? *Per se* sub levi tantum eam vitare debet: malitia enim pollutionis in causa volitae desumitur ex influxu, quem causa natura sua, non ex influxu, quem de facto ob peculiarem complexionem subiecti in eam habet. *Practice* vero a peccato gravi raro excusabitur ex alia ratione: qui enim experientia edoctus se eiusmodi actione frequenter pollui nihilominus sine necessitate eam ponit, ex prava intentione eam ponere convincitur.

¹⁾ *A. Eschbach* l. c. disp. 5. c. 4. a. 2. § 3.

35. De sufficienti ratione. 1. *Declaratio.* Quia pollutio in peccatum non imputatur, si actio, quae illam causat, ex sufficienti ratione ponitur, iam quaeritur, *quando adsit sufficiens ratio* ponendi actionem, ex qua praevидetur secutura pollutio. Eiusmodi actio, quae potest esse causa pollutionis, cum duplici semper coniuncta est periculo, nempe materialis pollutionis et consensus in voluptatem veneream cum ea coniunctam. A periculo consensus in turpem delectationem hic praescinditur: ad illud namque applicanda sunt principia, quae de periculo seu de occasione peccandi alibi exponuntur¹⁾. Ad iudicium ferendum de sufficientia rationis in particulari casu principia notanda sunt, quae infra sequuntur.

Maiores ratio requiritur, ut possit admitti periculum consensus, quam ut admitti possit periculum materialis pollutionis. Hinc fieri potest, ut quis propter periculum proximum consensus sub gravi teneatur evitare actionem, quam propter solum periculum proximum pollutionis cavere, vel saltem sub gravi cavere, non tenetur. Qui e. g. in equitatione, quam recreationis causa suscipit, frequenter non solum polluitur, sed etiam per consensum in delectationem peccat, si aliis mediis peccatum excludere nequit, equitationem omittere tenetur, quam propter solum effectum pollutionis omittere non tenetur. — Lectiones eroticae otiose susceptae, colloquia tenera cum persona diversi sexus, oscula pueris impressa, etsi propter periculum pollutionis leviter tantum peccaminosa sint, sub gravi tamen ab eo evitari debent, quem coniiciunt in proximum periculum consentiendi.

36. 2. Principia. a. Si periculum se polluendi ex natura actionis *proximum* est, *gravis* ratio requiritur, ut actio inducens periculum licite poni possit; gravis ratio autem censetur tum necessitas, tum vera utilitas propria vel aliena.

Ergo licet medicis et chirurgis curare infirmos et procurare partus, licet famulis inservire necessitatibus corporis in balneis vel nosocomiis, etsi hac occasione patiantur pollutiones. Periculum autem proximum consensus, si quod adest, semper praecaveri debet, eo quod aptis remediis illud reddatur remotum aut nullum.

b. Si periculum se polluendi ex natura actionis *remotum* est, *levis* ratio seu quaecvis causa rationabilis sufficit, ut actio inducens periculum licite poni possit.

¹⁾ Cf. *De principiis* n. 291 ss.

a. Ergo excusant omnes illae rationes, quae bona fide apparent vel necessariae vel utiles vel convenientes, quin et solum commodae animae vel corpori. Quare per se licitae sunt hae actiones, etsi praevideantur provocare pollutionem: α. Oscula, amplexus, manus apprehensiones iuxta morem patriae; β. choreae honestae ex convenienti recreatione susceptae; γ. equitare etiam solum recreationis causa; δ. exercitia gymnastica peragere; ε. certo situ decumbere etiam solum ad commodius quiescendum; ζ. sedendo crus cruri imponere; η. cibos valde conditos vel potus calidos moderate sumere.

b. Si causa ponendi actionem, ex qua secutura praevidetur pollutio, habet quidem aliquid commodi et utilitatis, sed non sufficientis ad turpem effectum excusandum, e. g. studium artis medicae vel anatomicae ex curiositate susceptum, probabiliter non committitur peccatum mortale, modo exclusus sit consensus¹⁾.

Num liceat pruritus, quem quis patitur in verendis, tactu vel fricatione abigere, quantumvis pollutio sequatur.

a. Si pruritus est levis et facile tolerabilis, s. *Alphonsus* non permittit tactum, quo ille abigatur cum periculo pollutionis excluso consensu; eum vero permittit, si aliqua tantum commotio secutura sit.

b. Si pruritus est magnus et molestus et ortum habet ex acrimonia sanguinis, licitum est illum tactu vel fricatione abigere etiam cum periculo pollutionis, excluso tamen consensu: habetur enim actio cum duplici effectū; bonus intenditur, malus ex iusta causa permittitur.

c. Si autem pruritus ortum habet ex ipso semine superfluo seu ex ardore libidinis, non licet tactu vel fricatione illum abigere cum periculo pollutionis, quia ex effectu malo demum sequitur effectus bonus: tactus enim directe tendit in procurandam pollutionem seu in sedandam libidinem et hoc medio demum abigitur pruritus.

Si valde molestus est pruritus, ex acrimonia sanguinis potius quam ex semine ipsum ortum habere iudicandum est. Si dubium est, utrum ex acrimonia sanguinis an ex superfluitate seminis et ex ardore libidinis oriatur, a pruritu se liberare licet: etenim ut hoc prohibitum sit, certo constare debet ipsum a semine vel a libidine procedere²⁾.

¹⁾ Cf. *Lessius* l. 4. c. 3. n. 118.

²⁾ Cf. s. *Alphonsus* n. 483.

37. De distillatione. Distillatio, quae a pollutione differt, est effusio modica alterius humoris subtilioris non prolifici. In pollutione effusio humoris est copiosior et cum magna commotione et delectatione coniuncta; in distillatione econtra effusio humoris est exigua et fere guttatim accidit cum levi tantum aut vix ulla (quae percipiatur) commotione et delectatione.

a. Quandoque ex debilitate organorum distillatio fere habitualis contingit, quae morbus est a medico, non a confessario sanandus; etsi morbus iste hinc inde ex diuturno habitu peccandi contrahatur, ordinarie tamen ex causis naturalibus oritur.

b. Non raro distillatio quoque cum genitalium commotione et venerea delectatione contingit et aliquam seminis effusionem coniunctam habet; quae quidem distillatio pollutioni affinis est ad eamque disponit.

1. Si distillatio *sine delectatione* contingat, de ea curandum non est, neque existit obligatio eius causam cavendi. Iste enim fluxus comparari debet secretioni cuiuscunque alius humoris e. g. sudoris, quem natura eiicere solet.

2. Distillatio autem, quae *cum delectatione* contingit, directe volita vel indirecte sine causa admissa a peccato excusari non potest. Distillatio haec est peccatum eiusdem gravitatis et speciei atque ipsa pollutio, cum eius periculum inducat et in aliqua seminis effusione ipsa consistat.

38. De menstruatione. 1. In feminis peculiare phaenomenon notandum est, quod *menstruationem* vocant. Hoc nomine significatur fluxus sanguinis, quem feminae ex organis genitalibus singulis mensibus patiuntur, *fluxus menstruus* propterea dictus. Tempore pubertatis ipsa incipit et usque ad quinquagesimum circiter aetatis annum, quo tempore fecunditas cessare solet, perdurat. Physiologice hoc phaenomenon in hunc modum explicatur. Singulis mensibus in ovariis maturescit ovum, quod ex ovariis decisum in uterum transfertur. Eodem tempore uteri partes interiores sanguine replentur, ut ad foetus evolutionem, si concipiatur, sanguis concurrat. Quodsi ovum

non fuerit fecundatum, sanguis ex scissis arterioliis et cum sanguine ovum per organa genitalia effluit. Fluxus iste ordinarie per duos vel tres, quandoque etiam per plures dies perdurat¹⁾.

2. Porro notandum est feminas tempore fluxus menstrui, praesertim primis, quibus eum experiuntur, annis, vehementes nervorum irritationes pati aliisque incommodis vexari. Fieri autem non potest, quin hae corporis alterationes in vitam moralem influxum exerceant. Et sane variis affectibus praesertim vero iracundiae et tristitiae, quae usque ad melancholiam quandoque augetur, eo tempore agitantur. Quapropter indulgentius ac benignius tunc tractandae et propter defectus commissos non carpendae, sed potius ad constantiam in bonis propositis monendae sunt²⁾.

§ 2. De sodomia.

39. Natura. *Sodomia* est concubitus cum persona eiusdem sexus vel cum persona diversi sexus, sed in vase indebito.

a. Concubitus non habetur, quando aliquis manu, pede, ore vel brachio alterius genitalia tangit et vicissim ab alio tangitur, sed de ratione concubitus est, ut corporum ipsorum coniunctio intercedat, adeo ut saltem ex una parte membri genitalis applicatio ad corpus alterius locum habeat, sive in vase praepostero, sive inter crura vel brachia, sive in alia corporis parte id fit.

De ratione concubitus non est vasis alicuius penetratio; nihilominus specificè concubitus a tactu impuro differt; essentielle discrimen in eo est, quod in tactu affectus turpis fertur in pollutionem, in concubitu vero in personam vel bestiam, quacum fit concubitus.

b. Ex definitione duplex distinguitur sodomia: *perfecta* et proprie dicta, quae est concubitus cum persona eiusdem sexus, ergo maris cum mare, feminae cum femina:

¹⁾ Cf. *Olfers*, Pastoralmedizin² S. 87.

²⁾ Cf. *A. Eschbach* l. c. disp. 1. c. 3. a. 1. *Olfers*, Pastoralmedizin² S. 87.

et *imperfecta* seu improprie dicta, quae est concubitus cum persona diversi sexus, sed in vase innaturali seu praepostero.

c. Sodomia perfecta, quae est concubitus cum eodem sexu, duplici modo committi potest: aut *actu consummato* i. e. cum effusione seminis, aut *actu non consummato* i. e. sine seminis effusione. Pariter sodomia improprie dicta committitur aut actu consummato, aut actu non consummato in vase innaturali.

Sodomia consummata etiam inter feminas locum habere potest, si nempe in concubitu, qui inter eas habetur, humoris fluxus cum delectatione completa intervenit.

d. Essentia huius criminis consistit in affectu aut ad sexum aut ad vas indebitum: utrumque est contra naturam, quia natura ad generationem prolis tum sexum tum etiam vas debitum requirit.

40. Principia. 1. Sodomia est crimen multo gravius simplici pollutione, tum in se, quia tendit in sexum aut vas indebitum, tum ratione cooperationis, quia uterque ad peccatum alterius concurrit. Eius specifica malitia consistit in accessu ad sexum aut vas indebitum, id quod ordini naturae speciali modo repugnat.¹⁾

2. Sodomia perfecta et imperfecta specie ab invicem differunt, quia affectus ad sexum indebitum specialem malitiam continet, diversam ab affectu ad vas indebitum.

a. Sodomia perfecta inter personas eiusdem sexus diversis modis committi potest; specificè tamen non differt, sive in vase praepostero sive in alia corporis parte concubitus sit. Quare in confessione sufficit scire concubitum cum seminis sive humoris effusione locum habuisse, quin necesse sit de modo concumbendi ulterius interrogare.

b. Sodomia imperfecta inter marem et feminam uno tantum modo committitur, si nempe concubitus sit in vase praepostero. Quodsi concubitus in alia corporis parte locum habet, non committitur sodomia, sed fornicatio in affectu cum pollutione in effectum.

3. Nihil refert, utrum quis agens an patiens fuerit, species peccati eadem est; quare in confessione de hac re non est interrogandum. Utrum autem pollutio, quae in

¹⁾ Cf. Rom. 1, 24 ss.

agente facilius accidit quam in patiente, locum habuerit necne, declarandum est.

4. Ubi reservata est simpliciter sodomia, intelligenda est sodomia perfecta et consummata, quae fit inter mares cum penetratione vasis praeposteri et cum seminatione ibidem facta¹⁾.

§ 3. De bestialitate.

41. Natura. *a. Bestialitas* est concubitus hominis cum bestia. Nihil refert, qua ratione concubitus acciderit, sive in vase naturali sive in alia corporis parte, sive cum seminis effusione sive absque illa, modo concubitus locum habuerit: specifica enim bestialitatis malitia in affectu ad alienam speciem consistit.

b. Si peccatum bestialitatis reservatum est, intelligenda est bestialitas, quae in vase naturali cum seminis effusione committitur, ergo bestialitas consummata, nisi aliud a reservante declaretur²⁾.

42. Principia. 1. Bestialitas est gravissimum inter luxuriae peccata, horribilius ipsa sodomia. Specialis eius malitia in accessu ad speciem diversam consistit, quod rectae rationi magis adhuc repugnat, quam accessus ad sexum vel ad vas indebitum.

2. Bestialitas specie non differt, sive commissa fuit cum bestia huius vel illius speciei; et quandoquidem nunc exploratum est ex eiusmodi concubitu generationem sequi non posse, nihil refert, cuius sexus bestia fuerit, utrum mas an femina: specifica enim malitia in accessu ad diversam ab homine speciem consistit, ad quam diversitas specifica et sexus bestiarum solum materialiter se habet.

3. Tactus impudici cum bestia non sunt peccatum bestialitatis, nisi affectus turpis tangentis praecise in be-

¹⁾ Cf. *Salmanticenses* tr. 26. c. 7. n. 109.

²⁾ Cf. *Salmanticenses* ibid. n. 140.

stiam feratur, id quod raro accidit, cum peccans ordinarie solum libidinem explere intendat; quare haec circumstantia necessario in confessione declarari non debet, si quis mediante lingua iumentum vel alterius bestiae voluptatem veneream vel pollutionem in se excitaverit.

Quaestio quarta.

De peccatis luxuriae non consummatis.

43. Peccata luxuriae non consummata, in quibus seminis effusio locum non habet, duplicis generis sunt: alia, quae ipsam luxuriam continent, alia quae non ipsam luxuriam, sed solum causam luxuriam provocantem continent. Primi generis sunt *motus carnales*, secundi sunt *actus impudicitiae*. Impudicitia definitur voluntaria occupatio circa res, quae delectationem veneream provocant. Ad eam pertinent tum *actus interni*: cogitationes et desideria: tum *actus externi*: aspectus, tactus, oscula, amplexus, verba et lectiones.

Articulus primus.

De motibus carnalibus.

44. Declaratio. *Motus carnales* (motus turpes, motus venerei, rebellio carnis) dicuntur commotiones membrorum genitalium et humorum in illis organis existentium cum voluptate coniunctae. Ordinarie adiunctam habent erectionem membri virilis vel clitoridis femineae. Erectio tribuenda est sanguini ad illa membra confluenti.

Distinguuntur motus *a. leves* et transitorii, et *graves* ac diuturni. Hi proximum, illi remotum vel nullum periculum pollutionis inducunt.

b. Voluntarii sive in se sive in causa, et *involuntarii*, qui vel sponte et naturaliter oriuntur, quin ille, qui eos patitur, quidquam conferat, vel ita, ut eorum causam quidem ponat, sed ignoranter.

Causa, ex qua motus carnales oriuntur, vel est *externa*: modus sedendi, cubandi, tactus etc.; vel *interna* scilicet imagines phantasiae, quae vel ultro vel ex aspectu, colloquio, lectione excitantur.

15. De malitia motuum carnalium. Cum motus carnales adiunctam habeant delectationem veneream et solum propter hanc pravi sint, ea, quae hic de eorum malitia dicuntur, ex iis, quae supra (n. 11 s.) exposita sunt, facile intelliguntur.

1. Motus carnales *directe voluntarii*, qui vel deliberate excitantur, vel quibus consensus praebetur, si sponte et involuntarie oriuntur, sunt grave peccatum, quantumvis illi sint leves: habetur enim consensus in delectationem veneream, qui semper grave peccatum est, cum haec delectatio non admittat parvitatem materiae.

2. Motus carnales tum in se tum in causa *involuntarii*, quantumvis graves, nullum sunt peccatum, nisi consensus et complacentia voluntatis accedat: nam sine consensu voluntatis peccatum esse nequit.

3. Motus carnales *voluntarii in causa* seu causa, a qua motus praeter intentionem excitantur, est grave peccatum, si causa natura sua graviter in eos excitandos influit, nec adest sufficiens ratio eos admittendi.

Etsi causae leviter influentes in commotiones turpes sub gravi vitari non debeant, ne ab iis quidem, qui ex eis graves motus carnales, quin etiam pollutiones patiantur, nisi adsit proximum periculum consensus; qui tamen eiusmodi actiones ex iusta causa admittunt, enixe instanterque monendi sunt, ut eas omittant, nisi sint necessariae. Ob summam enim corruptae naturae in venerea proclivitatē magnum imminet periculum, ne paulatim graviora admittantur. Insuper facile occurrit periculum hallucinationis: qui enim eiusmodi actiones admittunt, facile sibi persuadent se in iis admittendis non duci nisi curiositate vel urbanitate vel amicitia, reipsa autem libidinis aestu a se impelluntur.

46. De resistentia his motibus opponenda. 1. Si motus involuntarii leves et transitorii sunt, de iis curandum non est, sed negligendi et contemnendi sunt, tum quia causae tales motus excitantes frequentissimae sunt, et proinde obligatio eos reprimendi nimis difficilis foret, tum quia contentu melius et efficacius reprimuntur: sollicitudo enim eos impediendi imaginationem excitare motusque augere solet.

2. Si nulla adest rationabilis causa admittendi motus carnales, non licet erga eos passive se habere, sed urget obligatio positive eis resistendi, et quidem sub levi, si periculum consensus vel pollutionis est remotum, sub gravi, si periculum consensus vel pollutionis est proximum. Ratio *primi*: qui motus non reprimi, cum possit, in eos indirecte et virtualiter consentire censetur. Ratio *secundi* est, quia tum periculum consensus tum pollutionem impedire tenemur.

a. Passive vel permissive se habet, qui eos neque approbat neque adhibitis mediis reprimi, sed admittit, donec per se evanescant. Aliqua ergo resistentia positiva necessaria est, quaecumque ea est, modo ad finem apta sit. Cum finis in eo consistat, quod ipsi motus compe-
santur actus simplicis displicentiae de motu et delectatione carnali ad positivam resistentiam non sufficit, quia ille actus ad ipsos motus reprimendos efficax non est.

b. Positiva resistentia alia est *directa*, qua commotae partes vestibibus tectae) comprimentur, alia est *indirecta*. Resistentia directa non est suadenda, eo quod ad finem intentum non confert, sed potius nervos irritat motusque auget. Indirecta alia est externa, alia interna. Ad *externam* pertinet: mutare locum vel situm, opus interrumpere, aliam occupationem assumere, sensum doloris excitare manum vel brachium vellicando, pungendo vel se verberando etc. Ad *internam* pertinet mentem ad alia divertere, divinum auxilium implorare, ss. nomina invocare, actum amoris Dei elicere, renovare propositum non peccandi etc., quae etiam ad praecavendum consensum in turpem delectationem conferunt.

c. Quando motus excitantur ex actione voluntaria eaque superflua debita resistentia in eo est, quod eorum causa removeatur et ab illa actione cessetur. Qui ergo ex eiusmodi actione vehementer excitatur, eam sub gravi statim abrumpere, qui vero leviter se commotum advertit, sub levi ab ea desistere tenetur. Quodsi diutius illam continuat, graviter peccat propter grave periculum ad ulteriora progrediendi ac

tandem consentiendi. Ideo e. g. diurnus aspectus otiosus pulchrae mulieris vel diurnum colloquium vanum cum puella vel continuata cogitatio impura, quando hae actiones iam libidinem vehementius excitant, grave peccatum est. *S. Alphons. n. 422.*

3. Nulla est obligatio positive resistendi motibus carnalibus etiam vehementioribus, si iusta adsit causa eos admittendi: ipsa enim iusta causa excludit indirectum et virtuale consensum. Licet ergo in hoc casu erga ipsos motus negative se habere, modo retineatur firmum propositum non consentiendi.

a. Iusta causa eos permittendi adest: *a.* si quis experientia novit, resistantiam eos potius augere; *β.* si excitantur ex actione necessaria vel quomodocunque utili e. g. ex auditione confessionis, ex lectione utili, ex tactu necessario.

b. Quia ad vitandos motus carnales nemo tenetur omittere actiones necessarias vel utiles, monendi sunt poenitentes, ne inceptum opus bonum ideo dimittant, quia eiusmodi miseras, ut sunt motus turpes, patiuntur, modo absit periculum consensus; iidem monendi sunt, ne orationes vel exercitia pietatis omittant, eo quod maxime inter orandum pravis imaginibus et motibus vexentur. Motus contemnendi et incepto operi insistendo reprimendi sunt¹⁾.

c. Etsi positiva resistantia in hoc casu, si e. g. inter laborandum vel cubandum motus vehementiores excitentur, necessaria non sit, valde tamen suadenda est sive externa sive saltem interna; ad cavendum vero voluntatis consensum eliciendus est de illis motibus actus displicentiae.

Articulus secundus.

De peccatis externis.

47. Declarationes. 1. Ut de actuum externorum malitia in particulari iudicium ferri possit, imprimis partes corporis respectu honestatis distinguere debent. Itaque partes *honestae* sunt: facies, manus, pedes; *minus honestae*, non turpes, sunt: pectus, dorsum, brachia, crura; *inhonestae*, turpes, obscoenae sunt: genitalia et partes illis proximae.

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 597.

2. In actibus externis ipsa voluptas venerea non reperitur; illi actus in se non sunt mali, sed indifferentes. qui propterea tum ex bono tum ex malo fine exerceri possunt. Omnes autem natura sua apti sunt, qui motus turpes et sensum delectationis atque ideo pollutionem excitent; ideo coniiciunt in periculum peccandi per consensum in delectationem et per pollutionem. Quare non licet illos actus exercere sine causa sufficienti plus minusve gravi pro ratione influxus, quem in delectationem et pollutionem provocandam exercent.

Tenenda est vera doctrina, aspectus et tactus turpes non ex se et natura sua, sed ideo solum adversari sexto decalogi praecepto, quia periculosam ideoque prohibitam delectationem veneream et cogitationes turpes excitant. Si qui igitur essent (quod sane raro accidet, qui ex his actionibus nullum periculum paterentur sive motus turpis sive consensus in turpes cogitationes, illae actiones pro iis solum peccatum otiosae actionis, nullatenus vero peccatum contra castitatem continerent.

48. Eorum malitia moralis. Horum actuum malitia moralis secundum hasce regulas diiudicari debet:

a. Si fiunt ex pravo et libidinoso affectu, licet ex se parum in libidinem influant ut aspectus mulieris, contrectatio manus etc., semper grave peccatum sunt ex intentione graviter mala; ideo nihil refert, utrum actus ipsi magis an minus turpes sint.

b. Si fiunt ex levitate, ioco vel curiositate ideoque breviter et perfunctorie, licet ex se vehementer ad libidinem excitare possint ut turpes aspectus vel tactus, leve peccatum sunt, tum quia curiositas levis est, tum quia influxus in motus turpes in his levis et remotus est.

c. Si fiunt ex iusta causa, etsi sensus delectationis vel etiam pollutio praeter intentionem excitetur, nullum sunt peccatum, modo absit consensus. Iusta eos ponendi causa est: decentia, utilitas, necessitas. Sed quo magis laeditur pudor, eo maior requiritur causa, quae actionem impudicam excuset; hinc actionem graviter impudicam (aspicere, tangere partes inhonestas personae alterius sexus) sola necessitas excusat ut in medicis et chirurgis.

49. Eorum species moralis. Actus impudicitiae externi sunt: aspectus, tactus, oscula, amplexus, sermones (cantiones), lectiones. Iam si de eorum specie morali agitur, proprie de aspectibus et tactibus quaestio fit: oscula enim et amplexus ad tactus revocantur, sermones autem, cantiones et lectiones ex intentione delectationis venereae habitae ex se sunt eadem peccata ac cogitationes et desideria, quae interius foveantur, dum verba proferuntur.

a. Aspectus et tactus ob delectationem veneream exerciti sunt peccata diversae speciei; aliud ergo peccatum est aspectus, aliud tactus turpis: tactus enim obiectum immediate attingit, prout in concreto cum suis circumstantiis existit; aspectus vero, cum obiectum immediate non attingat, a circumstantiis praescindere potest, ut ideo delectatio ex solo obiecto capiatur.

b. Tactus (oscula, amplexus) sunt peccata diversae speciei pro diversitate circumstantiarum in personis, quae inhoneste tanguntur: actus enim imperfecti, qui obiectum suum immediate attingunt, natura sua ordinantur ad actus perfectos; ergo diversae sunt speciei sicut actus perfecti. ad quos naturaliter ordinantur.

Ergo specie differt tactus in persona eiusdem et tactus in persona diversi sexus: hic enim natura sua refertur ad fornicationem, ille ad sodomiam; specie differt tactus in persona soluta et tactus in persona coniugata: hic enim naturaliter tendit in adulterium, ille in fornicationem.

c. Aspectus turpes autem, nisi desiderium accedat, non sunt peccata specie diversa pro diversitate circumstantiarum in persona, quae aspicitur. Nam visus obiectum suum non adeo immediate attingit sicut tactus, quare pravus affectus in solo obiecto sistere potest et ordinarie sistit praecisione facta a circumstantiis obiecti. Ideo in confessione non est declaranda qualitas personae turpiter visae, num fuerit consanguinea, coniugata, sacra etc.

Specie tamen differunt turpis aspectus maris et feminae, atque ideo delectatio venerea ex turpi aspectu maris vel feminae quaesita: etenim potest quidem aspectus a circumstantiis personae, non autem a diversitate personarum praescindere; quare aspectus maris refertur ad copulam cum mare, aspectus feminae ad copulam cum femina.

50. Nota. Ad iudicium ferendum de malitia horum actuum externorum, qui fiunt sine directa intentione sibi procurandi delectationem veneream, attendendum est ergo ad influxum, quem in excitandam libidinem exercent seu ad periculum, quod inducunt plus minusve proximum commotionis venereae et pollutionis. Et ad determinandum hunc influxum tria potissimum considerari debent: *a. eorum natura:* alii enim actus ex se et natura sua graviter, alii leviter tantum commovent; *b. varia eorum adiuncta:* actus enim, qui morose fiunt et saepius iterantur, multo magis excitant quam actus, qui obiter et semel tantum fiunt; pariter magis commovent actus, qui vehementer et magno ardore quam actus, qui leviter et pacate fiunt. *c. Dispositio agentis:* actus enim, qui alios vehementer excitant, alios ob subiectivam dispositionem parum commovent. De singulis itaque indicandum est, quinam ordinarie graviter et proxime, quinam vero leviter et remote in commotionem veneream et in pollutionem influant, quinam ergo ordinarie gravia, quinam vero levia peccata sint.

51. De osculis. 1. Oscula morosa, saepius repetita, cum magno affectu impressa inter personas diversi sexus, *ordinarie* grave peccatum sunt, quia valde commovent; praeterea vix non ex affectu libidinoso procedunt, quia vix aliam causam habere possunt.

2. Oscula decentia, quae fiunt iuxta morem patriae, urbanitatis, amicitiae, cognationis causa vel ad honestum amorem significandum et augendum etiam inter personas diversi sexus licita sunt, quamvis motus carnales excitentur, modo caveatur consensus in delectationem veneream. Idem dicendum est de amplexibus et manuum contrectatione.

3. Oscula decentia (amplexus, manuum compressiones), quae nulla causa necessitatis vel utilitatis cohonestante ex ioco vel levitate fiunt, levia peccata sunt, si delectatio venerea aut nulla aut citra praevisionem oriatur, et si ab illis actionibus ob periculum consensus et pollutionis cessetur, ubi eiusmodi delectatio percipiatur.

Item veniale peccatum est, si oscula (tactus, amplexus) decentia fiant ex *affectu sensuali* (n. 7.), quo quis e. g. prosequitur puerum vel puellam impuberem ob eius pulchritudinem. Hoc mortale non est, quia deest prava intentio et proximum excitandae delectationis vel pollutionis periculum; culpa tamen non caret, quia deest rationabilis finis.

Quia vero a delectatione sensuali pronus est transitus ad delectationem veneream, hi actus ex affectu sensuali commissi gravia peccata sunt, si morose fiant et inter puberes praesertim diversi sexus, quia grave periculum delectationis et pollutionis, immo etiam consensus inducunt¹).

4. Oscula in partes minus honestas, praesertim vero in partes inhonestas grave peccatum sunt, quia valde commovent. Praeterea haec vix procedere possunt nisi ex affectu libidinoso, cum rationabilis causa eas partes deosculandi aegre fingi possit.

52. De tactibus. 1. Se ipsum tangere in partibus inhonestis necessitatis vel utilitatis causa ad curandam infirmitatem, ad abigendum pruritum vel ad abstergendas sordes excluso consensu in delectationem forte suborientem licitum est. Suadendum autem, ut eiusmodi tactus mechanice et cogitatione, quantum fieri potest, ad alias res conversa fiant.

2. Se ipsum tangere in partibus inhonestis sine iusta causa, sed citra affectum pravum in iis, qui sciunt se eiusmodi tactibus non commoveri, peccatum, saltem in genere luxuriae, non est. Pueris autem eiusmodi tactus, dum in lecto decumbunt, severe interdicens sunt ob funesta huius rei consecutaria.

3. Tangere personam eiusdem sexus in partibus inhonestis sine iusta causa grave est, etsi mediate supra vestes tantum fiat, quia multum commovet. Idem a fortiori de eiusmodi tactu in persona diversi sexus dicendum est. Exclusa tamen intentione libidinosa, si obiter tantum et sine mora ex levitate vel ioco fiat, non est grave peccatum.

Auctores, qui aspectus vel tactus inhonestos in persona diversi sexus *ex curiositate* factos a mortali excusant, supponunt abesse tum periculum consensus in delectationem tum periculum pollutionis; at vero rara erunt adiuncta, in quibus utrumque hoc periculum absit.

4. Tangere personam eiusdem sexus in partibus minus honestis exclusa prava intentione, vix erit peccatum; tangere autem personam diversi sexus in partibus minus

¹ Cf. *Ballerini-Palmieri* II. n. 976 s.

honestis a gravi excusari vix potest, nisi valde obiter ex levitate vel ioco in brachio vel scapulis fiat.

5. Tangere mulierem in mamillis, etsi a persona eiusdem sexus fiat, a gravi non excusatur, quia valde commovet.

6. Tangere bestiam in partibus inhonestis ordinarie peccatum grave non est, nisi ex affectu libidinoso fiat: si tamen tactus de industria continuantur, grave peccatum est, tum propter periculum consensus in turpem delectationem, quae in tangente facile oboritur, tum propter grave periculum propriae pollutionis.

53. De aspectibus. 1. Se ipsum aspicere in partibus inhonestis ex necessitate vel utilitate excluso affectu pravo, nihil est. Id facere ex curiositate vel levitate excluso consensu veniale est, quia propria minus movent. Aspicere partes minus honestas proprii corporis etiam sine causa, peccatum, saltem in genere luxuriae, non est, quia hoc non commovet.

2. Aspicere personam nudam eiusdem sexus (e. g. simul natantem vel balneantem) obiter ex curiositate, veniale est, quia ordinarie non multum movet; sed personam nudam eiusdem sexus serio, deliberate et morose aspicere etiam ex sola curiositate, mortale est, quia id natura sua et proxime ad libidinem excitat.

3. Aspicere partes minus honestas personae diversi sexus, per se mortale non est, quia notabiliter non excitat: sed diuturnus eiusmodi aspectus a mortali excusari non potest. Item personam diversi sexus etiam solum ex curiositate aspicere in partibus inhonestis mortale est, quia hoc ordinarie multum excitat naturam corruptam. Excipiendus est aspectus, qui valde obiter et fere ex inopinato, vel qui breviter et e longinquo fiat, item aspectus infantuli nudi diversi sexus.

4. Aspicere statuas vel imagines utriusque sexus plane nudas sine ratione necessitatis vel magnae utilitatis aspectu fixo, serio et cum aliqua mora, grave peccatum est, quia

multum excitant rebellionem carnis, nisi forte sint statuæ valde antiquæ, quæ teste experientia non adeo commovent. Si autem statuæ et imagines inhonestæ sine causa aspiciuntur obiter et perfunctorie, veniale est, quia aspectus, qui non sunt intensi et cum mora, non multum excitant.

5. Aspicere coitum animalium ex curiositate sine affectu libidinoso veniale est, præsertim si animalia sint minora ut aves vel canes, et si obiter tantum aspiciantur, quia hoc non multum excitare solet voluptatem. Aspicere coitum humanum grave peccatum est, nisi breviter et e longinquo fiat.

Necessitas excusat coniungentes animalia domestica ut tauros et equos, etsi oriretur commotio carnis vel etiam pollutio, excluso consensu; sed hoc munus, quantum fieri potest, demandandum est coniugatis aut senioribus, qui ad venerem non adeo proclives sunt ut iuvenes.

54. De sermonibus. 1. Turpia loqui tripliciter peccaminosum esse potest:

a. ratione finis, si quis turpia loquitur ex affectu libidinoso ad capiendam delectationem veneream, vel ad alium seducendum ad peccatum;

b. ratione periculi excitandi motus turpes vel etiam pollutionem et in ea consentiendi;

c. ratione scandali, quod audientibus, præsertim si iunioris ætatis sint, præbetur.

2. Turpia loqui, si verba sunt leviter obscoena vel graviter quidem, at ioci causa ad vanam recreationem proferantur, ut fit ab operariis inter laborandum, leve est: si autem sermones sunt valde obscoeni, etsi ex levitate misceantur e. g. de actu coniugali, de mediis impediendi generationem, de membris genitalibus præsertim alterius sexus, de modo se polluendi, de modo generandi etc. mortale est, quia hæc naturam corruptam ordinarie valde excitant.

3. Ex iactantia narrare gravia peccata a se patrata, idque verbis valde obscoenis expolire grave est et ordi-

narie quidem tripliciter: ratione gaudii de re mala, ratione scandali et ratione periculi delectationis impurae, praesertim si colloquia diutius protrahantur.

4. Sermones turpes *audire* grave peccatum est. si audiens suo agendi modo sermones graviter turpes provocat vel si ex pravo affectu de iis delectatur; qui vero ex respectu humano subridet vel etiam aliquod verbum immiscet, item qui ex curiositate talia audit, dum facile abire posset, graviter non peccat¹⁾.

Non decet confessarium ex poenitentibus, qui de pravis colloquiis se accusant, quaerere, quid dixerint; quare ad iudicium ferendum de gravitate huius peccati facta interrogatione, num colloquia valde inhonesta fuerint, ex condicione poenitentis gravitatem peccati potius praesumere debet. Notandum itaque sermones turpes, quos coniugati inter se habent, raro gravia peccata esse, sermones autem turpes, quos iuvenes inter se proferunt, facile gravia peccata esse posse, sive ob pravum affectum, sive ob periculum consensus in motus turpes, praesertim si sermones diutius protrahantur.

55. De lectionibus. 1. Legere libros leviter tantum turpes ex curiositate sine pravo affectu veniale est: nam periculum pravae delectationis, si libri leviter tantum turpes sunt, remotum est.

2. Legere libros, etsi non valde turpes, ordinarie grave peccatum est, quia eiusmodi lectio utpote diutius protracta ordinarie graviter commovet et proximo periculo turpis delectationis et pollutionis exponit.

3. Legere libros etiam leviter tantum turpes ex intentione libidinosa vel cum proximo periculo consentiendi in turpem delectationem, grave peccatum est.

4. Legere libros turpes ex causa iusta et proportionate gravi excluso proximo periculo consensus in turpem delectationem peccatum non est.

5. Cantare cantilenas etiam valde obscoenas non semper grave peccatum est, si nempe fiat ex levitate vel ob vanum solatium: cum enim, quae ex hoc fine cantan-

¹⁾ Cf. *Berardi*, Praxis confess. I. n. 921.

tur, ordinarie graviter non commoveant, exclusum esse potest periculum proximum gravis peccati.

56. *Num pictoribus et sculptoribus licitum sit diu aspicere personas nudas eiusdem vel diversi sexus, quae pro exemplari ipsis se sistunt (Modell stehen).*

Id certe non licet ad pingenda vel sculpenda obscena: nam finis malus non potest cohonestare aspectum periculosum. Ad honesta autem pingenda vel sculpenda cum debitis cautelis licet: cum enim artifices contendunt „studia“ in nudo corpore ad perfectionem artis etiam honestae prorsus necessaria esse, haec necessitas illos aspectus excusare et cohonestare potest, modo absit consensus in delectationem forte suborientem, qui adhibitis aptis remediis removeri potest.

Patet haec eatenus tantum licere, quatenus ad finem artis necessaria sunt. Si ergo iuvenibus pictoribus in academiis citra necessitatem tamquam exemplaria proponuntur personae nudaе, iuvenes quidem talia aspicientes non peccant, dummodo adhibeant debitas cautelas ad cavendum consensum, quia ab iis abstinere non possunt, quin ab academiis exulare cogantur; attamen ratione scandali et inductionis graviter peccant, tum qui eiusmodi proponunt, tum personae, quae se conspiciendas praebent¹⁾.

Num licitum sit admittere tactus vel oscula, quae cognoscuntur proficisci ex affectu libidinoso.

Si tactus ex se sunt inhonesti et absque necessitate fiunt, id non licet, tum quia est cooperatio ad peccatum alterius sine iusta causa, tum quia ille, qui tangitur, se exponit periculo peccandi: non solum enim inhoneste tangere, sed etiam inhoneste tangi excitat voluptatem. Si autem tactus vel osculum ex se honestum est, et id fit publice coram aliis, qui pravum alterius affectum non advertunt, admitti potest, si declinari nequit, quin alius diffametur; si autem secreto fit vel si absque proprio vel alieno incommodo praecaveri potest, non licet, cum nulla sit causa cooperationem excusans.

¹⁾ Cf. Génicot I. n. 407.

Articulus tertius.

De peccatis internis.

Peccata interna contra castitatem vulgo nomine cogitationis impurae significantur; reipsa autem tria distinguuntur: *a.* cogitationes impurae; *b.* delectationes morosae; *c.* desideria impura.

57. De cogitationibus impuris. Impurae dicuntur cogitationes vel potius imaginationes, quae rem turpem repraesentant. Huiusmodi cogitationes per se indifferentes sunt, sed duplicem efficaciam periculosam continent, excitandi libidinem usque ad pollutionem et alliciendi ad consensum, ut nempe res ipsa turpis placeat vel eius perpetrandae desiderium oriatur. De cogitatione impura, prout continet periculum provocandi motus libidinosos, in hoc numero, prout continet periculum consensus, in sequenti numero sermo est.

1. *Malitia moralis.* *a.* Cogitationes impuras admittere ex affectu libidinoso seu ex pravo fine fruendi delectatione venerea, quam excitant, grave peccatum est; item complacere sibi de voluptate, quam eiusmodi cogitationes praeter voluntatem ortae provocant.

b. Cogitationes impuras non multum commoventes ex mera levitate vel otiositate admittere vel illis immorari leve peccatum est, quia non coniiciunt in grave periculum per consensum in delectationem veneream peccandi vel se polluendi.

c. Cogitationes impuras multum commoventes ex mera levitate vel otiositate admittere vel illis immorari ordinarie grave peccatum est, quia adducunt proximum periculum consensus in delectationem et pollutionis. Attamen ut hae cogitationes grave peccatum sint, requiritur, ut adsit advertentia ad grave periculum peccandi.

d. Cogitationes autem impuras admittere vel illas fovere ex honesto fine licitum est, etsi motus carnales,

quin et ipsam pollutionem causent, excluso tamen consensu in delectationem.

Ubi quis advertit se ex cogitatione inhonesta carnaliter commoveri, tenetur eam repellere, si non habeat iustam causam ei immorandi, et ubi nihilominus morose et diutius ei inhaeret, graviter peccat ob periculum proximum consentiendi in delectationem et perveniendi ad pollutionem. Quodsi iusta adest causa eam cogitationem continuandi, consensum in delectationem saltem per actum displicentiae praecavere debet.

2. *Malitia specifica.* Cogitationes impurae, quae eatenus peccaminosae sunt, quatenus motus libidinosos excitant, non sunt specificè diversae pro diversitate obiecti repraesentati, sed omnes sunt eiusdem speciei moralis: in hoc enim omnes conveniunt, quod excitent libidinem; affectus autem et complacentia voluntatis in hunc effectum unice fertur; quare necesse non est, ut obiectum cogitationis impurae declaretur: nihil enim refert, utrum voluptas venerea ex hoc an ex alio obiecto oriatur vel quaeratur.

58. **De delectationibus morosis.** *Delectatio morosa* significat complacentiam de peccato turpi per cogitationem et imaginationem repraesentato, ac si nunc fieret, ut si quis sibi repraesentat tactus turpes, pollutionem, fornicationem, sodomiam, ac si nunc vel a se vel ab alio fieret. De ipsa quaeritur, quantum et quale peccatum sit.

1. Delectatio morosa de re turpi est peccatum eiusdem gravitatis et speciei atque ipsa res turpis cogitatione et imaginatione repraesentata: actus enim voluntatis speciem theologicam et moralem accipit ab obiecto, in quod tendit.

Delectatio voluntaria de tactu turpi in mare specie differt a delectatione de tactu turpi in femina; item specie differt delectatio de fornicatione a delectatione de sodomia. Quod gravitatem peccati attinet, utraque haec posterior gravis est; delectatio de tactu pro ratione tactus gravis vel levis esse potest.

2. Delectatio morosa non contrahit specificam malitiam circumstantialiarum, quae in obiecto turpi continentur, nisi voluntas de ipsis circumstantiis delectetur; ordinarie voluntas praescindendo a circumstantiis de solo obiecto delectatur.

a. Magna quaestio est, num delectationes morosae malitiam specificam etiam a circumstantiis obiecti, de quo voluntas delectatur, accipiant; num e. g. is, qui de tactu turpi in consanguinea morose delectatur, non solum delectationem de tactu venereo in femina, sed etiam de tactu incestuoso admittat; item num solutus, qui morose delectatur de copula cum coniugata, non solum delectationem de fornicatione, sed etiam de adulterio committat.

Cum in delectatione morosa abstrahatur ab executione rei malae, abstrahi potest et ordinarie reipsa abstrahitur ab obiecti circumstantiis, quae proinde suam malitiam in delectationem non refundunt. Sane delectatio eatenus ab obiecto accipit malitiam specificam, quatenus obiectum placet et delectat; sed circumstantiae obiecti turpis (consanguineum, coniugatum esse) non sunt aptae, quae delectent; ideo dici potest voluntatem de eis non delectari, nisi explicite etiam in circumstantias feratur.

Quamvis ergo obiectum delectationis morosae in confessione declarari debeat, necesse tamen non est, ut etiam obiecti circumstantiae speciem mutantes declarentur: sententiae enim, quae negat delectationem morosam specificam malitiam induere ab obiecti circumstantiis, nisi voluntas de illis ipsis delectetur, vera probabilitas negari nequit¹⁾.

b. Etsi simplex delectatio seu complacentia de actione turpi per cogitationem repraesentata eiusque inefficax desiderium theoretice distinguui possint, in concreto tamen cum simplici delectatione fere semper coniungitur desiderium inefficax. Ideo fideles ordinarie nesciunt distinguere inter delectationem morosam et desiderium turpe inefficax. Pariter simplex delectatio de re turpi et delectatio venerea de eadem reipsa distinguuntur; sed quia simplex delectatio fere semper excitat delectationem (sensum) veneream, fideles hanc ab illa non satis distinguunt.

Pro confessariis ex his sequitur fideles, qui se accusant de cogitationibus impuris, interrogandos esse, num etiam turpe quid desideraverint. Quodsi negent, necesse non est, ut confessarii de obiecto turpis cogitationis sint solliciti, sed sufficit, ut interrogent, num delectationes seu sensus turpes experti sint et iis consenserint. Quodsi desideria turpia affirment, munus confessarii per se postulat, ut eorum obiectum et circumstantias prudenter et discrete investiget; quia tamen haec investigatio frequenter nimis ardua est et confessionem molestam reddit, quia insuper fideles inter cogitationes et desideria non satis distinguunt, saepe causa aderit eam investigationem omittendi.

¹⁾ Cf. *Lacroix* l. 6. p. 2. n. 1028. *Renter* l. c. n. 209. *Lehmkuhl* l. n. 255 s.

59. De desideriis impuris. Desiderium impurum est voluntas, qua quis rem turpem perficere intendit. Duplex est: *efficax*, quando aliquis absolute rem turpem perficere intendit; et *inefficax*, quando aliquis condicionate (si possem) rem turpem exequi intendit.

Etiam in desiderio inefficaci per se adest affectus ad rem turpem; quare eadem malitia theologica et specifica ei convenit ac desiderio efficaci, atque ideo necesse non est in confessione declarare, utrum desiderium efficax an inefficax fuerit.

1. Desideria impura sive absoluta sive condicionata peccata eiusdem gravitatis et speciei sunt atque opus externum, quod optatur: actus enim internus malitiam specificam accipit ab obiecto, in quod tendit.

Pravum desiderium esse peccatum eiusdem gravitatis et speciei atque obiectum desideratum patet etiam ex verbis Domini: *Omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo*¹. Quod hic de adulterio dicitur, de quovis alio opere turpi dicendum est: qui illud desiderat, in corde suo iam peregit.

2. Desideria impura specificam malitiam sumunt non solum ab obiecto, sed etiam ab omnibus circumstantiis obiecti apprehensis: cum enim prava voluntas feratur in determinatum obiectum, necessario fertur in omnia, quae in illo obiecto continentur, modo sint cognita.

Ergo desiderium fornicandi cum consanguinea est peccatum incestus et desiderium fornicandi cum coniugata est adulterium, idem scilicet peccatum, quod committeretur, si desiderium compleretur. Hinc qui confitetur desiderium turpe, per se declarare debet eius obiectum et omnes circumstantias obiecti speciem mutantis.

Num licitum sit desiderare pollutionem mere naturalem.

a. Pollutio mere naturalis ea dicitur, quae sponte et involuntarie accidit, sive in somnis sive in vigilia, ex abundantia seminis, quo natura se exonerare conatur.

b. Non licet eam desiderare propter delectationem veneream, quae ipsam comitatur; licet autem eam desiderare ex fine honesto e. g. ut medium sedandae tentationis, exonerandae naturae: nam obiectum huius desiderii non est malum et finis bonus est.

¹ Matth. 5, 28.

Pollutio, quae naturaliter i. e. per causas a natura institutas oritur, non est in se mala. Sunt, qui dicant pollutionem, quae ex turpi somnio vel motibus et tactibus somnium consequentibus accadat, esse malam, ideoque eam desiderare vel de ea gaudere illicitum esse. Alii tamen etiam pollutionem hac ratione evenientem putant esse indifferentem, quia causae eam provocantes naturales sunt (n. 31).

Nota. Poenitentes pii, qui pravis imaginibus importune vexantur, non vituperandi vel increpandi sed apte in hunc modum instruendi sunt: *a.* eiusmodi imaginationes per se non esse peccata, sed tentationes a natura vel a daemone excitatas; quare *b.* eas crucem esse patienter ferendam, qua meritum bonorum operum augetur; easque *c.* precibus iaculatoriis subinde interiectis, ceterum autem contemptu efficaciter impugnari.

Liber secundus.

De usu matrimonii¹⁾.

Usus matrimonii consistit in illa coniugum actione, quae a natura ad conservandum et propagandum genus humanum instituta est, scilicet in *copula carnali*. Ab Apostolo haec coniugum actio vocatur *debitum*²⁾, quia coniuges ex contractu matrimoniali eam sibi mutuo debent. Agendum est: *a.* de liceitate actus coniugalis in se; *b.* de eius liceitate ratione circumstantiarum; *c.* de eius obligatione; *d.* de iis, quae coniugibus in matrimonio licent; *e.* de impedimentis actus coniugalis.

Quaestio prima.

De liceitate actus coniugalis in se.

Articulus primus.

De ipsa liceitate.

60. Num licitus sit. Actus coniugalis *in se licitus et honestus est*: etenim medium a Deo ordinatum est ad

¹⁾ *S. Alphonsus* l. 6. De usu matrimonii n. 900—954. *Thom. Sanchez*, De matrimonii sacramento l. 9. De debito coniugali. *Sporer-Bierbaum*, Theologia mor. sacram. (Paderbornae. Typograph. bonifac. 1901) III. p. 4. De peccatis coniugum in usu matrimonii n. 467—520. *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor.³ (Prati. Giachetti. 1900) VI. n. 306—416. *Lehmkuhl* II. n. 833—859. *Ios. Aertuys*, Fasciculus theol. mor.⁴ (Lipsiae. Kittler. 1888.) tr. 2. De usu matrimonii.

²⁾ 1. Cor. 7, 3.

propagandum genus humanum; quare si non excludatur rectus finis, non solum licitus, verum suppositis supponendis etiam meritorius est. Insuper in sacra scriptura actus coniugalis diserte praecipitur protoparentibus eorumque posteris illis verbis: *crescite et multiplicamini*¹⁾; atqui sine blasphemia dici non potest Deum quidquam praecipere, quod non sit licitum atque honestum. Tandem Christus contractum matrimonialem, quo coniuges mutuo sibi conferunt ius ad actus coniugales, evexit ad dignitatem sacramenti; atqui solum contractus, quo contrahentes se obligant ad rem licitam et honestam, ad tantam dignitatem evehi potuit.

61. Actus coniugalis etiam in iis adiunctis *licitus* est, in quibus *generatio prolis obtineri non potest*, dummodo naturali modo peragi possit. Matrimonio enim legitime contracto coniuges ius habent ad actum coniugalem, quamdiu unus saltem ex finibus essentialibus matrimonii per illum actum obtineri potest; sed cum utrumque sit finis essentialis coniugii, et generatio prolis et sedatio concupiscentiae, quamvis proles generari nequeat, actus coniugalis non caret proprio fine, qui est sedatio concupiscentiae.

a. Licite copulam habent *senes et steriles*, etsi generatio prolis ex ea sit impossibilis, dummodo naturalis copulae (saltem imperfecto modo) capaces sint.

b. Licita est copula *tempore praegnationis*, etsi eo tempore conceptio fieri non possit, nisi ob aliam causam copula prohibeatur.

c. Licite copulam habet maritus, cui propter morbum *amputati* sunt ambo *testiculi*, item uxor, cui *extirpata sunt ovaria*²⁾, vel cui excisus est etiam uterus³⁾.

62. Quomodo perficiendus. Actus coniugalis *ita perfici debet*, ut essentialis matrimonii finis, qui est ge-

¹⁾ Gen. 1, 28; 1. Cor. 7, 3.

²⁾ *S. Officium* 3. febr. 1887 declaravit matrimonium mulieris, quae per utriusque ovarii excisi defectum facta est sterilis, non esse impediendum; ex qua declaratione colligitur usum matrimonii in hoc casu licitum esse.

³⁾ *S. Officium* 30. iul. 1890.

neratio prolis, quod ipsum actum attinet, naturali modo obtineri possit. Non est necesse, ut finis iste reipsa obtineatur, id autem omnino requiritur, ut ex parte actus saltem obtineri possit. Etenim semen virile ad alium finem a natura non subministratur, nisi ut ad prolem naturali copula generandam inserviat.

Graviter ergo peccant coniuges, si quidquam faciant, quo generatio impediatur, aut si ita congregiantur, ut generatio vel impossibilis vel saltem improbabilis sit: nam contra naturam et finem primum matrimonii agunt.

63. Condiciones ad generationem requisitae. Ad generationem naturali copula obtinendum *ex parte actus duo requiruntur:*

1. *Ut vir membro genitali vas mulieris penetret ibique semen effundat.*

a. Ex recenti physiologia constat generationem fieri posse, modo semen virile ad ora organi muliebris effundatur. Quapropter si actus coniugalis alio eoque perfectiore modo haberi non possit, hac ratione illum exercere licet: nam ut actus coniugalis in hoc casu licite exerceri possit, aliud non requiritur, nisi ut finis essentialis matrimonii, qui est generatio prolis, obtineri possit, etsi pars seminis frustretur. Si autem perfectior modus possibilis est, non licet actum coniugalem hoc imperfecto modo exercere, quia hoc idem esset ac generationem moraliter impedire: hoc enim coeundi modo rarissime et per accidens tantum sequitur generatio.

Actus coniugalis, qui ita perficitur, ut vir solum penetret partem vaginae uxoris ibique semen effundat, per se illicitus non est, nisi fiat prava intentione impediendi generationem, quia hoc modo conceptio redditur quidem difficilior, at non impossibilis nec improbabilis: coniuges autem non tenentur eligere modum certiores, quo proles concipiatur.

b. Actum coniugalem licite exercere possunt coniuges, qui ob senectutem vel ob aliam indispositionem semen plerumque extra vas effundunt, modo adsit probabilis spes semen intra vas effundendi: quamdiu enim spes probabilis generationis adest, coniuges ius habent ad

copulam; quodsi semen reipsa profunditur, id fit per accidens¹⁾.

Si autem coniuges ex supervenienti impotentia, sive ex parte viri sive ex parte mulieris, actum conjugalem ita perficere nequeunt, ut semen aliquatenus saltem intra vas femineum recipiatur, copula redditur illicita.

c. Coniuges, qui actum conjugalem exercent, sed ambo seminationem cohibent i. e. copulam ante seminationem abrumpunt, excluso periculo semen extra vas effundendi non peccant, si id faciant mutuo consensu et adsit sufficiens causa ita agendi, e. g. ne seminatio noceat saluti, vel ne coniuges pauperes nova prole graventur. Actus conjugalis in hoc casu rationem tactus impudici habet, qui in conjugatis excluso pollutionis periculo non est graviter illicitus, et si ex iusta causa fiat e. g. ad sedandam concupiscentiam, culpa vacat. Quodsi unus sine consensu alterius se retrahit, graviter peccat, quia istius ius in re gravi laedit: etenim alter ius habet ad copulam perfectam. Hypothesis tamen, quod nempe eiusmodi actu non inducatur pollutionis proximum periculum, raro admodum locum habebit.

d. Si vir seminationem cohibet, quando uxor humorem iam effudit vel adeo excitata est, ut effusionem impedire non possit, per se mortale peccatum committit, nisi ex gravi causa haec agendi ratio excusetur: nam procurare in alterutro seminis effusionem, quin ad generandam prolem deservire possit, grave peccatum est. Cum tamen illa effusio non sit in se et intrinsecus mala, culpa caret, si ex gravi causa fiat.

*Sanchez*²⁾, quem secutus est *s. Alphonsus*³⁾, gravissimam causam exigit, ut haec agendi ratio licita sit e. g. periculum mortis vel scandali; sed *Capellmann*⁴⁾, quem recte sequitur *Berardi*⁵⁾, non exigit

¹⁾ *S. Alphons.* n. 954.

²⁾ De matrimonio l. 9. d. 19. n. 6.

³⁾ Cf. l. 6. n. 918.

⁴⁾ *Medicina pastor.*⁹ (Aquisgrani. Barth. 1893)p. 146.

⁵⁾ *Praxis confessor.*⁸ I. n. 993.

causam adeo gravem; ideo hi opinantur e. g. sensum magni doloris, quo afficitur alterutra pars, sufficere, ut vir se retrahat, sive quod uxor iam humorem effudit, sive quod ipse gravi periculo pollutionis se exponit: nam ad permittendam frustrationem seminis virilis et a fortiori humoris feminei adeo gravis ratio non requiritur.

e. Si uxor seminationem cohibet, quando vir iam seminavit, omissio ipsa seminationis peccatum non est: cum enim semen, quod dicitur, mulieris ad generationem necessarium non sit, omissio seminationis generationem impedire nequit. Intentio autem, ex qua semen cohibetur, potest esse graviter peccaminosa, si scilicet fiat ad impediendam generationem.

α. Quandoque mulieres, dum actum coniugalem exercent, animum ad alia convertunt vel sensibilem dolorem sibi procurant, ne ad seminationem concitentur. Si id faciant ad impediendam generationem, ex hac prava intentione graviter peccant. Si autem sciant seminationem mulieris ad generationem non requiri et proinde hac agendi ratione conceptionem impediri non posse, graviter certe non peccant; num leviter peccent, pendet a fine, propter quem haec faciant.

β. Etsi seminatio, quae dicitur, mulieris ad conceptionem prolis non sit necessaria, ex hypothesi tamen valde probabili, quam physiologi nunc statuunt, spes futurae conceptionis crescit, ubi mulier non solum et ipsa usque ad effusionem humoris excitatur, sed insuper eius seminatio eodem temporis momento accidit, quo vir semen effundit¹⁾.

64. 2. *Ut mulier semen receptum retineat.*

a. Non peccat uxor, quae statim post copulam surgit vel mingit: cum enim matrix semen mox attrahat et recepto semine statim claudatur, illa agendi ratione nihil fit, quo generatio impediatur. Si tamen id fieret animo expellendi semen et impediendi generationem, haec prava intentio mortale peccatum esset.

b. Omnis actio, qua mulier semen receptum expellere conatur ad impediendam generationem, ut irrigatore vaginam eluere, grave peccatum est: etsi enim actio, qua utatur, ad illum effectum producendum insufficiens sit, saltem ex prava intentione grave peccatum committit. Neque molestiae quantumvis magnae, quas forte mulieres

¹⁾ Stöhr-Kannamüller, Handbuch der Pastoralmedizin⁴ (Freiburg. Herder. 1900) S. 467 f.

experiuntur, ni semen vaginam eluentes eiiciant, neque abortus, quem pati solent, hanc agendi rationem excusat: si enim receptum semen servare nolunt, a copula abstinere debent.

c. Mulier sicut receptum semen servare, ita etiam cavere tenetur, ne eius ascensum in uterum impediat; ideo nullatenus licet adhibito medicamento ante copulam os uteri claudere, quo ascensus seminis impediatur et fecundatio ovuli impossibilis reddatur: omnis enim actio, quae eo tendit, ut generatio impediatur, illicita est.

d. Si copula naturali et convenienti modo perficitur, femina autem receptum semen propter indispositionem organorum retinere non potest, copula licita est, quia seminis eiectio per accidens fit.

65. De licitis in actu coniugali. In usu matrimonii coniugibus liciti sunt *actus luxuriae imperfecti* sive mutui sive solitarii, qui ad actum coniugalem perficiendum vel necessarii vel utiles sunt: cui enim permittitur finis, ei permittuntur etiam media, et cui permittitur actus consummatus, ei permittuntur etiam actus, qui ab ipsa natura ut dispositio et praeparatio ad illum destinati sunt.

a. Hinc quando adest intentio perficiendi copulam, coniugibus liciti sunt aspectus, tactus etc., qui ad copulam excitant, sive ante copulam sive in ipsa copula peraguntur. Cavere autem debent coniuges, ne diutius in eiusmodi actibus immorando pollutio sequatur; si tamen praeter intentionem quandoque sequeretur, culpa vacaret.

b. Licitum est mulieri complementum copulae sibi procurare. Si nimirum copula ex parte viri iam consummata mulier actum nondum complevit, potest ipsa tactibus vel alio modo plenam voluptatem seu summam libidinem, quam vocant, sibi procurare.

α. Licet enim hoc mulieris complementum ex physiologis recentibus ad generationem non sit necessarium, negari tamen non potest, illam mulieris seminationem ad foetus conceptionem et formationem aliquid conferre, cum natura nihil faciat frustra; atqui haec naturalis destinatio seminationis muliebris sufficit, ut mulieri sibi plene satis-

facere liceat. Insuper nulla apparet ratio, cur mulier complere non possit actum, quem iure suo et licite incepit.

β. Censet *Capellmann* mulieri hoc complementum etiam tum licere, cum actus coniugalis ex culpa viri, qui ante seminationem se retrahit, non completur¹⁾, eique assentit *Berardi*, quia actus legitime inceptus ad debitum finem perducı potest²⁾. Verum plane assentiendum est *Lehmkuhl*, qui (n. 858.) hoc illicitum pronuntiat: cum enim seminatio ex parte viri non contigerit, seminatio ex parte mulieris rationem merae pollutionis habet, cum neque ad actum coniugalem complendum neque ad conceptionem iuvandam ullo modo conferre possit.

Articulus secundus.

De sodomia et onanismo.

Contra finem primarium et essentialem matrimonii coniuges dupliciter peccare possunt: *a.* sodomia imperfecta; *b.* onanismo.

66. De sodomia. *Sodomia imperfecta* committitur, quando vir vas praeposterum mulieris penetrat, sive in illo seminat sive extra illud.

1. Sodomia inter coniuges commissa grave peccatum est, tum quia adversatur fini naturali actus coniugalis et seminis virilis, tum quia adversatur fidei coniugali, quae postulat, ne coniuges aliter utantur corpore nisi modo ad generationem apto, nec fidem hanc coniuges sibi remittere possunt.

Si igitur concubitus sodomiticus ex mutuo consensu fit, gravissimum peccatum est ex utraque parte; si dissentiente uxore fit, certe vir gravissime peccat peccato contra naturam; sed quaeritur, num uxor id unquam permittere et ad peccatum viri cooperari possit.

2. Positiva cooperatio ad sodomiam nunquam licita est; ex gravissima tamen causa uxor concubitum viri sodomiticum licite pati potest sub hac duplici condicione:

¹⁾ Cf. *Capellmann*, *Medicina pastor.*⁹ p. 143 s.

²⁾ Cf. *Praxis confess.* I. n. 993.

a. quod hunc coitum impedire conatur et tum solum permittit, quando absque periculo gravissimi mali eum impedire non potest; *b.* quod delectationi venereae tunc suborienti non consentit.

In hac re omnino insistendum est principio: praeter ea, quae sunt contra finem naturae, non occurrunt actiones inter coniuges, quantumvis inordinatae et foedae sint, quae certo gravis peccati incusari possint. Quocirca excluso affectu sodomitico duplex haec actio non est dicenda graviter culpabilis: *a. inchoare* copulam in vase praepostero cum animo consummandi eam in vase naturali; *b. tangere* genitalibus vas praeposterum uxoris, modo praecaveatur effusio seminis.

67. De onanismo. *Onanismus* dicitur copula ita peracta, ut ex semine effuso generatio sequi non possit.

Duplici modo id accidere potest: *a.* si vir copula incepta in vase naturali ante seminationem se retrahit et semen effundit extra vas; *b.* si ope instrumenti impedit, quominus semen in vas mulieris perveniat.

a. Peccatum onanismi nomen accepit ab *Onan*, qui teste s. scriptura „introiens ad uxorem fratris sui semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur“¹⁾. Nomine onanismi frequenter etiam pollutio solitaria designatur. Quandoque onanismus etiam *malthusianismus* vocatur a *Malthus* anglo, qui media quaesivit impediendi nimiam hominum multiplicationem.

b. Prior modus onanismum committendi olim unicus erat, quare ab antiquioribus auctoribus onanismus definiri solet: copulae inceptae abruptio, ita ut semen extra vas effundatur et sic generatio impediatur; recenti vero aetate inventa sunt quaedam media praeservativa seu praeventiva, quibus efficiatur, ut semen in vas mulieris non perveniat aut, si pervenerit, ibi enecetur²⁾.

1. Onanismus mutuo coniugum consensu commissus utrimque grave peccatum est, tum quia adversatur fini primario matrimonii, tum quia adversatur fidei coniugali; ideo in s. scriptura *res detestabilis* dicitur³⁾, et s. sedes

¹⁾ Gen. 38, 9.

²⁾ Cf. *Severd Ribbing*, Die sexuelle Hygiene. (Leipzig. Hobbing. 1898.) S. 102 f. *G. Adolf*, Die Gefahren der künstlichen Sterilität. (Leipzig. Krüger. 1899.)

³⁾ Gen. 38, 9. 10.

illum *iure naturali prohibitum*¹⁾ et *intrinsecus malum*²⁾ declarat. Ubi sine consensu uxoris a solo viro committitur, hic certe graviter peccat, neque uxor debitum reddere tenetur viro, qui copulam onanistice perficit: nam solum ad usum matrimonii se obligavit, qui de se aptus sit ad generationem; quaeritur autem, num uxor hunc modum coeundi permittere et peccato viri cooperari possit.

Ab onanismo distinguenda est copulae interruptio, quae ex fortuita necessitate accidit e. g. ad evitandum scandalum, quod persona ex improvise superveniens pateretur. Quodsi copula interrupta semen effunderetur, effusio culpa vacaret: cum enim copula ex alio fine interrumpatur, effusio praeter intentionem accidit, ideoque aequiparanda est pollutioni involuntariae.

2. Inceptam copulam abrumpere, antequam semen effundatur, sine proximo periculo illius effundendi extra uxoris vaginam grave peccatum non est.

Hodie non raro accidit, ut viri ex vero aut vano timore, ne uxor peritura sit, si iterum concipiat, inchoatam copulam ante seminis effusionem abrumpant. Quamvis hortandi sint, ut propter periculum pollutionis ab huiusmodi re abstineant, si tamen asseverent, raro tantum sequi pollutionem, id sub gravi eis prohiberi nequit.

68. De cooperatione uxoris ad copulam onanisticam.

1. Cooperationem formalem, qua nimirum uxor in onanismum consentit, graviter illicitam esse patet. Et uxor quidem etiam tum graviter peccat, quando suis querimoniis de partus doloribus, de numerosa prole etc. cum praevisione peccati committendi marito ad congressum onanisticum ansam praebet.

2. Cooperatio materialis *ad primum modum onanismi* ex causa mediocriter gravi licita est³⁾. Non est necesse, ut haec causa plane gravissit, quia uxor non cooperatur rei iam initio malae; hoc tamen requiritur, ut maritum ad actum rite perficiendum prudenter moneat: nam ex caritate peccatum viri impedire tenetur. Cautè vero et *prudenter* maritum

¹⁾ *S. Officium* 21. maii 1851.

²⁾ *S. Officium* 19. apr. 1853.

³⁾ Id confirmatur compluribus responsis *s. Poenitentiariae*, quorum ultimum est de die 8. iun. 1842.

monere debet, ne, si forte in bona fide esset, postea formaliter peccet. Attamen non tenetur singulis vicibus monere, si nullus fructus speratur; et si absque gravi incommodo e. g. absque timore indignationis, dissidii, adulterii etc. monere non possit, monitionem omittere potest.

a. Cooperationem positivam (materielem) uxoris ad congressum onanisticum mariti non esse intrinsecus malam ideoque in se illicitam, hodie ab omnibus admittitur: immediate enim cooperatur copulae licitae et mediate tantum illicitae effusioni seminis. Neque ex eo haec cooperatio arguitur illicita, quod cooperatio ad congressum sodomiticum illicita est. Sane congressus onanisticus cum congressu sodomitico comparari nequit: congressus enim onanisticus initio ex utraque parte licitus ex parte viri incipit fieri malus, quando vir se retrahit, dum mulier mere passive se habet. Econtra congressus sodomiticus quovis instanti ex utraque parte intrinsecus malus ideoque ex neutra parte unquam licitus est.

b. Si mulieres se accusant, quod de praxi onanistica mariti gavisae sint, non statim de peccato mortali arguendae sunt: saepe enim non de peccato, sed de re prorsus licita gaudent, scilicet vel de voluptate copulae vel de effectibus peccati ut de praeservatione a molestiis graviditatis et puerperii.

c. Voluptati autem ex copula exorienti uxor consensum praebere potest, quia ipsa debitum reddendo viro onanistae rem licitam facit.

d. Causa sufficiens, quae uxori cooperationem ad onanismum viri licitam reddit, haec esset: α. timor incommodi ut iurgiorum, rixarum etc. β. timor, ne maritus adulteria committat; γ. si alias diu cum proprio incommodo ab usu matrimonii abstinere deberet; δ. si ab exercitiis pietatis et ab usu sacramentorum impediretur; ε. si turbata pace domestica cohabitatio redderetur molesta.

3. Cooperatio materialis ad *secundum modum onanismi* solum ex metu gravissimi mali permitti potest, et consensus in delectationem excludi debet: nam in hoc casu uxor ad rem prorsus illicitam proxime cooperatur, in priore vero ad actum cooperatur, qui praeter profusionem seminis licitus est. Potest ergo uxor in priore casu, in quo copula rite inchoatur, debitum reddere et ad copulae abruptionem simpliciter passive se habere; in posteriore casu vero non licet ei passive se habere, sed actum in se peccaminosum pro viribus positive resistendo impedire tenetur; et solum ex gravissima causa permittere potest, quod impedire nequit.

Num uxori liceat in priore casu debitum petere a viro onanista.
Ex causa mediocriter gravi debitum licite petit. Cum enim actus, quem petit, in se non sit malus et vir eum, si velit, sine peccato praestare possit, petitioni nihil obstat, nisi praeceptum, quo ex caritate peccatum mariti impedire tenetur. Quoniam vero caritas non obligat cum gravi incommodo, ipsa licite petit, quoties sibi grave est carere actu coniugali.

69. Media cavendi onanismi. *a.* Onanismi crimen hodie late grassatur et in dies latius propagatur ex hac potissimum ratione, quia coniuges voluptate matrimonii frui volunt, quin onus alendi numerosam prolem subeant. Ad praecavendum onanismum uxores praesertim monendae sunt, ut maritos blanditiis, precibus et hortationibus aut ad actum rite perficiendum aut ad abstinenciam inducant.

b. Cum nullum existat licitum medium impediendae generationis, confessarius coniugibus, qui ulteriorem prolis generationem praecavere volunt, suadere potest, caute tamen et prudenter, ut eo tempore, quo conceptio facilius accidit, scilicet tribus quatuorve diebus ante et quindecim diebus post inceptam menstruationem, se contineant, alio vero tempore, quo conceptio raro accidit, matrimonio utantur.

c. Hunc modum agendi licitum esse non solum ex rei natura patet, cum nihil fiat, quod sit contra finem matrimonii, verum etiam ex declaratione s. sedis exploratum est¹⁾. Ratio autem, ob quam *caute* solum et *prudenter* insinuanda sit haec praxis, duplex est, tum quia ipsa coniugibus ansam dare potest quovis tempore vel negandi debitum vel committendi onanismum, tum quia hoc medium

¹⁾ *S. Poenitentiaria* 16. iun. 1880 respondit: Coniuges praedicto modo matrimonio utentes inquietandos non esse, posseeque confessarium sententiam, de qua agitur, illis coniugibus, caute tamen, insinuare, quos alia ratione a detestabili onanismi crimine abducere frustra tentaverit.

fallax est: experientia enim constat conceptionem quandoque etiam hoc tempore locum habere¹⁾.

70. *Quoad modum tractandi poenitentes onanismo delictos ex compluribus responsis s. sedis²⁾ haec notanda sunt:*

a. Confessarius tenetur prudenter et discrete interrogare poenitentes, quando adest fundata suspicio eos de onanismo, cui addicti sunt, omnino silere. Interrogare autem potest inquirendo, num aliquid sit, quod circa matrimonii sanctitatem conscientiam remordeat. Quod si poenitens neget, plerumque ab ulteriore interrogatione abstinere potest.

b. Quando confessarius sive ex spontanea confessione sive ex prudenti interrogatione cognovit poenitentem esse onanistam, per se tenetur illum de huius peccati gravitate monere eumque paterna caritate reprehendere eique absolutionem tum solum impertiri. cum sufficientibus signis constat ipsum dolere de praeterito et habere propositum non amplius onanistice agendi.

c. Si tamen deprehendat poenitentem onanistam in bona fide esse, monitionem autem nullum habituram esse fructum, secundum regulam generalem de monendis iis, qui bona fide peccant, monitionem omittere vel ita loqui potest, ut poenitentis bonam fidem non perturbet³⁾.

Num fecundatio artificialis licita sit. — Duplex est methodus, qua artificialis fecundatio a medicis perficitur. Altera in eo consistit, quod medicus, praehabita inter coniuges maritali copula, semen virile in vas femineum iam receptum ope instrumenti haurit, in uteri fundum iniicit et sic naturam adiuvat. Et haec quidem methodus in se non est illicita. Altera methodus in eo consistit, quod semen per mariti pollutionem antea effusum postea artificiali modo in feminea organa introducit. Et haec

¹⁾ Cf. *Olfers*, *Pastoralmedizin*³ S. 70 ff.

²⁾ *S. Officium* 21. maii 1851. *S. Poenitentiaria* 10. mart. 1886.

³⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* VI. n. 247. *Génicot* II. n. 551.

quidem methodus graviter illicita dici debet, quia solum per medium in se malum, per pollutionem nempe directe voluntariam, obtinetur finis bonus fecundationis¹⁾.

Quaestio secunda.

De liceitate actus coniugalis ratione circumstantiarum.

Circumstantiae, quae efficere possunt, ut actus coniugalis evadat illicitus et moraliter malus, sunt eius *finis*, *modus* seu *situs*, *tempus* et *locus*.

§ 1. De fine.

¶ 1. Complures sunt fines, propter quos actus coniugalis exerceri potest, quorum alii sunt proprii et essentialia, alii improprii et accidentales. Proprii sunt: *a.* ad generandam prolem; *b.* ad evitandam incontinentiam seu ad sedandam libidinem; *c.* ad satisfaciendum obligationi erga alterum coniugem. Horum finium essentialium primus quidem, generatio prolis, est primarius, alii sunt secundarii matrimonii fines. Praeter hunc triplicem finem proprium sunt alii improprii e. g. ad conservandum et fovendum mutuum amorem, ad sanitatem corporis conservandam vel recuperandam etc.

1. Actus coniugalis *ob quemcunque finem honestum* licite exerceri potest. Si de aliquo fine proprio agitur, ratio est, quia actio naturae conveniens licite exercetur ob illos fines, propter quos auctor naturae illam instituit; si vero de fine improprio agitur, ratio est, quia actio non mala licite adhiberi potest ad finem honestum, ad quem obtinendum utilis est.

¹⁾ *S. Officium* ad quaesitum: „An adhiberi possit artificialis mulieris foecundatio“ die 24. mart. 1897 respondit: *Non licere*. Cf. *Eschbach*, *Disputationes physiol. theolog.*² p. 70 ss.

a. Sunt, qui cum *s. Thoma* dicant actum coniugalem ad vitandam propriam (non coniugis) incontinentiam peractum esse peccatum veniale¹⁾. Verum *a.* finis iste non solum in se honestus et laudabilis est, sed etiam ad essentielles matrimonii fines pertinet; atqui actum de se indifferentem ob finem honestum exercere nequit esse peccatum. β. *S. Paulus* docet hunc finem a Deo in matrimonio instituendo fuisse intentum (1. Cor. 7, 2. 5.), et cum Apostolus actus coniugalis hunc solum finem assignet, manifesto supponit opus coniugii in hunc solum finem peractum esse licitum. γ. Ecclesia benedicit nuptiis senum, quos novit inire matrimonium ad propriam incontinentiam vitandam, quod quidem ecclesia facere non posset, si usus matrimonii propter illum finem peractus esset illicitus²⁾.

b. Actum coniugalem exercere cum affectu ad aliam personam, quam quis sibi repraesentat, ut ex ea delectationem veneream capiat, est mentale adulterium ideoque grave peccatum. In actu coniugali aliam personam sibi repraesentare, ut ex eius pulchritudine delectationem capiat et ad actum coniugalem excitetur, non quidem peccatum sed valde periculosum est. Si tandem coniuges pulchras imagines sibi ob oculos ponant easque aspiciant, sive ut se excitent, sive ut prolem formosorem concipiant, non committunt peccatum, modo imagines non sint sacrae.

2. Actum coniugalem *ob solam voluptatem* exercere est peccatum veniale: nam inordinatio est, etsi non gravis, velle sistere in aliqua re tamquam fine, quam auctor naturae voluit tamquam medium ad finem³⁾.

Quodsi nullus finis honestus positive intendatur, et actus coniugalis fiat hac positiva intentione capiendi voluptatem, actus dicendus videtur honestus, dummodo in eius exercitio nulla ex parte excedatur contra praescripta rationis et actus tamquam licitus vel saltem non ut illicitus apprehendatur. Actus enim ipse licitus est, delectatio, quae appetitur, pariter licita est, in modo exercendi actum et capiendi voluptatem servatur ordo a ratione praescriptus, i. e. concupiscentia regitur a ratione et voluntate: ergo actui nihil deesse intelligitur, quominus naturae rationali sit conveniens ideoque ordinabilis et obiective ordinatus in Deum, finem ultimum⁴⁾.

Num actus coniugalis licitus sit, si constet mulierem abortum pati aut prolem mortuam in lucem edere. — Affirmandum

¹⁾ *Supplem.* q. 49. a. 5.

²⁾ Cf. Catechismus rom. p. 2. c. 8. q. 14. s. *Alphonsus* n. 882.

³⁾ Damnata est haec propositio (9.) ab *Innocentio XI.*: „*Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus culpa caret ac defectu veniali.*“

⁴⁾ Cf. *De principiis* n. 67 ss.

est, saltem si fiat ad vitandum periculum incontinentiæ: nam ex una parte etiam tali proli melius est cum peccato originali esse, quam omnino non esse; ex alia vero parte exclusio a supernaturali beatitudine a parentibus permittitur ex gravi causa, ad vitandum peccatum incontinentiæ.

3. Non est necesse, ut coniuges in usu matrimonii generationem prolis velint, immo ex iusta causa optare possunt, ne ea generetur et ex hoc desiderio usum matrimonii restringere ad illud tempus, quo minor est spes future conceptionis.

§ 2. De situ et loco.

72. De situ. Situs *naturalis* et ordinarius actus coniugalıs hic est, ut fiat iacendo, ita ut mulier succumbat et vir incumbat: iste enim situs aptissimus est ad seminis in vas mulieris infusionem. Situs *innaturalis* quivis est, qui a naturali recedit, ut si copula fiat sedendo vel stando vel ita, ut vir succumbat et mulier incumbat. Per situm innaturalem generatio redditur quidem difficilior, tamen non impossibilis, quia semen non per descensum, sed per attractionem ad ovaria pertingit¹⁾.

Ex intentione difficiliorem reddendi conceptionem eligere modum coeundi, quo ea reapse difficilior reddatur, veniale peccatum est, si fiat sine iusta causa: cum enim generatio prolis sit primarius matrimonii finis, sine iusta causa sic agere contra rationem est, non tamen graviter, quia conceptio non impeditur.

1. Situs innaturalis, quicumque is sit, non excedit peccatum veniale, modo exclusum sit grave periculum semen extra vas effundendi: quivis enim situs, quo copula haberi potest, ad generationem aptus est.

Ergo nunquam interrogandi sunt coniuges de situ, quem in actu coniugali peragendo adhibent, cum res non sit ad confessionem necessaria; et si ipsi poenitentes consilii causa de hac re interrogant, confessarius in genere tantum respondeat, ut actum debite et, quantum fieri potest, naturali modo perficiant; et si poenitentes de situ innaturali se accusant, interroget, num ex illa copula sequi potuerit generatio, quia confessario sufficit scire, num prorsus impedita fuerit generatio.

¹⁾ S. Alphonsus n. 917. Capellmann, Medicina past.⁹ p. 151.

2. Si mutatio situs naturalis ex iusta causa fit e. g. propter periculum abortus vel propter difficultatem naturali modo congregiendi, nullum est peccatum, etiamsi aliqua pars seminis dispergatur, immo, si alius modus copulae impossibilis est, etiamsi magna pars seminis perdatur: nam hinc quidem dispersio per accidens fit, inde vero generatio non impeditur, cum ad eam modica pars seminis sufficiat¹⁾).

73. De loco. 1. Locum *secretum* esse debere naturalis verecundia et lex caritatis, qua scandalum praecavere debemus, postulat.

a. Coram aliis coire ratione scandali grave peccatum est.

b. Cavere debent parentes, ne filii huius rei cognitionem acquirant et sic scandalum patiantur.

2. In *loco sacro* lex ecclesiastica copulam sub gravi prohibet, nisi urgeat necessitas: nam per humani seminis effusionem loco sacro irreverentia irrogatur, et si effusio fiat notoria, ecclesia polluitur²⁾).

§ 3. De tempore.

Quaeritur, num licitus sit actus coniugalis imprimis *temporibus sacris*, dein aliis quibusdam temporibus, quibus actus coniugalis alterutri coniugum aut proli conceptae maius minusve nocumentum affert. Haec tempora sunt: tempus *menstruationis*, *praegnationis*, *purgationis*, *lactationis* et *infirmittatis*, de quibus universim dicendum est: si subest periculum gravis damni in sanitate vel vita, actus coniugalis graviter illicitus est, si periculum damni leve est, sub levi prohibitus est; causa vero iusta, praesertim si damnum, quod timetur, leve est, usum matrimonii licitum reddit. Causa autem censetur esse iusta, si incommodum, quod ex abstinencia oritur, damno, quod ex usu timetur, praevalet vel saltem ei aequivalet. Ideo

¹⁾ Capellmann, Medicina pastor. p. 151.

²⁾ Cf. s. Alphonsus l. 3. n. 458. Cf. *De praeceptis* n. 178.

si damnum leve tantum timetur, abstinencia autem diuturna esset, copula licita dicenda est, tum quia diu abstinere coniugibus valde onerosum est, tum quia diuturna abstinencia periculum incontinentiae affert.

74. 1. Tempore sacro i. e. diebus festis, adventus, quadragesimae et s. communionis actus coniugalıs licitus est. quia nullo iure prohibetur, Et licet consultum sit, ut coniuges diebus, qui poenitentiae agendaepotissimum dedicati sint, et praesertim diebus s. communionis a *petendo* debito abstineant¹⁾, si tamen nocte praecedente honeste copulam habuerint, a s. communionem non arcentur. Quodsi in perficiendo actu venialiter peccaverint, reverentia erga ss. sacramentum postulat, ut eo die a s. communionem abstineant, nisi adsit peculiaris ratio eo ipso die communicandi.

a. Non existit neque unquam extitit lex ecclesiastica, quae usum matrimonii diebus sacris prohibuisset; verba autem ss. Patrum et canones ecclesiastici, qui eum prohibere videntur, non de lege in conscientia obligante, sed de consilio intelligendi sunt²⁾.

b. Rigidior est sententia *s. Alphonsi* (n. 922.) affirmantis veniale peccatum eum committere, qui post copulam ex voluptate habitam ad s. communionem accedat: coniuges enim, qui ad copulam peragendam nulla alia causa moventur quam a voluptate, ne venialiter quidem peccant, proindeque absque peccato ad s. communionem accedere possunt (n. 71). Sapienter autem docet *Laymann* monendam esse uxorem, ne in reddendo debito difficilem se praebet, praesertim si frequenter e. g. omnibus diebus festis communicare soleat. Hinc rogare quidem potest maritum, ut diebus s. communionis ab actu coniugali abstinere velit, quod si aegre ferat maritus, ipsa ad debitum reddendum obligatur³⁾.

75. 2. Tempore fluxus menstrui. Distinguendum est inter fluxum menstruum seu fluxum sanguinis ordinarium, de quo supra (n. 38.), et extraordinarium, qui ex morbo provenit et longiore tempore quandoque ad quindecim dies perdurat.

¹⁾ Cf. 1. Cor. 7, 5.

²⁾ *Ballerini-Palmieri* VI, n. 366.

³⁾ Cf. *Laymann*, Theologia moralis l. 5. c. 6. n. 16.

a. Copula, quae tempore *fluxus extraordinarii habetur*, nunquam non damnum affert sanitati mulieris; quare abstinencia ab usu matrimonii per id tempus consulta est; at copula prorsus illicita dici nequit, nisi ex iudicio medici grave damnum immineat uxori, quia onerosum est viro tam diu a copula abstinere.

b. Tempore *fluxus ordinarii* copula non est quidem illicita, ex duplici tamen ratione abstinencia ab usu matrimonii suadenda est, praesertim cum ea paucorum sit tantum dierum. Imprimis propter peculiarem indecentiam (non moralem sed physicam); quare vir etiam naturali et innata nausea se avertit a muliere, quae fluxum menstruum patitur, et pari modo mulier eo tempore insitam aversionem ab omni congressu maritali experitur. Deinde vero propter periculum sanitatis, quod imminet uxori, cuius organa genitalia eo tempore per se iam sunt irritata¹⁾. Cum tamen utraque haec ratio non sit gravis, copula tempore fluxus menstrui dicenda est licita, modo adsit rationabilis causa coëundi. Quod veteres timebant, nempe prolem hoc tempore conceptam nasci infirmam vel leprosam inane est²⁾.

In lege vetere usus matrimonii tempore fluxus menstrui peculiari praecepto prohibitus erat³⁾; antiquiores theologi etiam in lege novam usum matrimonii hoc tempore graviter illicitum habebant, praesertim ob damnum futurae prolis: putabant enim prolem, si hoc tempore concipiatur, fore infirmam vel monstruosam. Alii copulam per id tempus saltem leviter illicitam dicebant, quia mulier ad generationem tunc est inepta. Cum hodie constet has rationes non subsistere, antiquorum sententia in hac re omittenda est: facilius enim hoc quam alio tempore proles concipi potest, eaque per se sana et firma.

76. 3. Tempore praegnationis copula illicita esse potest, quia inducit periculum abortus, praesertim si saepe et impetuose perficiatur. Sed cum abortus periculum solum primis praegnationis mensibus proprie existat, ma-

¹⁾ *Capellmann* Medicina past.⁹ p. 152.

²⁾ *Olfers*, Pastoralmedizin² p. 64.

³⁾ Lev. 15, 19. 20; 18, 19.

turescente autem foetu paulatim evanescat, status vero incipientis praegnationis vix cognosci possit, copula hoc tempore simpliciter licita dicenda erit; coniugibus tamen, qui praegnationem suspicantur, tum quoad numerum tum quoad modum concubitus moderatio commendanda est.

Difficile est, quod s. *Alphonsus* (n. 924.) docet, copulam scilicet cum praegnante culpa non vacare, quia semen frustratur: non enim ad generationem tantum, sed etiam ad alios fines, et praesertim in concupiscentiae remedium matrimonium ordinatur.

77. 4. Tempore purgationis post partum conceptio quidem non fit, ideo ex hac parte damnum mulieri non imminet; at ex ipsa copula mulieri periculum morbi imminet, tum propter magnam debilitatem ex partus doloribus contractam tum propter organa genitalia post partum prorsus alterata. Periculum, quod primis diebus post partum maius est, paullatim minuitur et tamdiu durat, quamdiu organa genitalia nondum sunt in priorem statum restituta. Elapsis duobus circiter mensibus rediens menstruatio indicat organa suis locis esse restituta et novam conceptionem fieri posse. Quare primis post partum diebus copula propter periculum damni graviter, postea leviter illicita est.

Censet *Capellmann* periculum gravis nocuenti post partum per duas, levis nocuenti per quatuor sequentes hebdomadas perdurare¹⁾. Si tamen gravis causa, praesertim periculum incontinentiae, copulam cohonestat, ipsa a peccato excusatur.

78. 5. Tempore lactationis nova conceptio ordinarie timenda non est; si tamen accidit, mox etiam lac diluitur ac diminuitur et brevi prorsus desinit. Cum copula hoc tempore habita aliud nocumentum non afferat, licita dicenda erit: proles enim alio modo, lactatione nempe artificiali, nutriri potest, insuper coniuges nimis diu ab usu matrimonii abstinere deberent, si toto hoc tempore copula non concederetur.

¹⁾ *Capellmann* l. c. p. 153.

79. 6. Tempore morbi actus coniugalís per se non est licítus, si cum gravi periculo vitae vel sanitatis cohaeret, quia nemo dominus est vitae et sanitatis; ex gravi causa vero licítus est; si nimirum alias diu abstinere deberent cum periculo incontinentiae, modo non inducatur proximum periculum mortis. In particulari vero distinguendum est inter morbos contagiosos et non contagiosos. De qualitate morbi consulendus est medicus. Itaque

a. Si una pars laborat *morbo contagioso* et quidem morbo syphilitico (morbus gallicus theologorum), usus matrimonii illicitus videtur propter horrendas sequelas, quas tam comparti quam proli affert; in aliis autem morbis contagiosis copula ex gravi causa licita est, exceptis iis, qui brevi mortem afferre possunt.

In hac affirmatione recentiores (*Lehmkuhl, Ballerini-Palmieri, Marc* etc.) consentiunt ducti rationibus, quae a medicis afferuntur¹⁾. *S. Alphonsus*, qui usum matrimonii in hoc casu non absolute interdicit (n. 909.), cum theologis recentibus forte conciliari potest. Distinguuntur enim diversi gradus morbi gallici, ideo fieri potest, ut recentiores de summo gradu negent, quod *s. Alphonsus* de mitiore gradu concedit. Num usus matrimonii etiam in summo gradu morbi gallici absolute loquendo concedi possit, quia non inducit proximum periculum mortis intra breve tempus subeundae, alii iudicent.

b. Si morbi *non sunt contagiosi*, copula licita est, ubi morbi sunt leviores nec multum debilitantes, quia per copulam non fiunt peiores; at illicita est, ubi morbi sunt multum debilitantes et cum feбри vel magno dolore coniuncti: hi enim per copulam ordinarie multum ingravescent. Ad hoc genus morborum numerari debent aegrotationes genitalium in muliere, quae per usum matrimonii adeo augeri solent, ut difficile postea sanentur²⁾.

a. Mulieres, quibus ex iudicio medici proximus partus mortem sit allaturus, ordinarie non sunt obligandae, ut ab usu matrimonii absterneant, tum quia conceptio incerta est, tum quia eiusmodi iudicia medicorum experientia teste saepe falsa sunt.

¹⁾ Cf. *Capellmann* l. c. p. 158. *Olfers* l. c. S. 67.

²⁾ Cf. *Capellmann* l. c. p. 161.

β. Cum phthisis non sit morbus contagiosus sed hereditarius, non est, cur coniuges phthisi laborantes propter periculum contagii ab usu matrimonii abstineant; frequentior tamen copula hoc morbo laborantibus multum nocere potest.

Quaestio tertia.

De obligatione actus coniugalıs.

80. Declaratio. Per se viri est petere, uxoris est reddere debitum: mulieribus enim ob insitam verecundiam ordinarie valde molesta et petitio; viri autem ob verecundiam a petitione ordinarie non arcentur. Quapropter uxor non tenetur reddere debitum, nisi vir petat: si enim non petit, uxor praesumere potest virum non exigere debitum. *Per accidens* autem etiam mulier petere tenetur: si enim vir in periculo est incontinentiae, ipsa ex caritate tenetur a periculo eum liberare: sed cum caritas non obliget cum gravi incommodo, non tenetur petere, si absque gravi incommodo e. g. magna verecundia non potest.

Ab expressa petitione, quae fit verbis vel aequivalentibus signis, distinguenda est *petitio interpretativa*, quae ex aliquibus indiciis colligitur. Sic si uxor existens in periculo incontinentiae velit uti matrimonio, sed prae verecundia non audeat expresse petere, interpretative petere dicitur; et maritus haec advertens ipse petere seu potius interpretative petenti reddere debitum tenetur.

81. Principia. 1. Nulla existit obligatio *petendi debitum* coniugale nisi quandoque per accidens ex caritate; nulla enim existit pro singulis coniugibus obligatio utendi matrimonio, sed ad illum usum ius tantum habent; nemo autem tenetur uti iure suo.

Per accidens autem potest adesse obligatio petendi praesertim in viro: a. si iudicet compartem versari in periculo incontinentiae et ob verecundiam non petere: quilibet enim ex caritate tenetur impedire peccatum alte-

rius, si commode potest; *b.* si usus matrimonii necessarius est ad fovendum amorem vel ad dissidia avertenda.

Licet usus matrimonii coniugibus ordinarie suadendus sit, praesertim iis, qui prolem alere et apte educare possunt; ex mutuo tamen consensu ab usu matrimonii eis etiam abstinere licet, modo non adsit periculum incontinentiae. Et quidem si abstinere ex motivo virtutis, excluso periculo incontinentiae, id laudandum est, si ex alio rationabili motivo fiat, et non adsit periculum peccati, saltem permittendum est.

2. Existit obligatio iustitiae per se gravis *reddendi debitum*, quoties alter coniux expresse vel tacite serio petit.

a. Per contractum enim matrimonialem coniuges sibi invicem transferunt ius et potestatem in corpus in ordine ad actum coniugalem; sed iuri petendi respondet in altero obligatio reddendi debitum. Idem expresse docet Apostolus: *uxori vir debitum reddat et uxor similiter viro*¹). Insuper qui debitum negat, compartem saepe exponit periculo gravium peccatorum.

Quare non licet se voluntarie *impotentem reddere* e. g. nimis laboribus, vigiliis, austeritatibus etc.: coniux enim ius habet ad actum coniugalem; qui ergo se impotentem reddit, se facit inhabilem ad debitum solvendum. — Nec licet sine necessitate vel consensu alterius partis abesse per notabile tempus: eiusmodi enim absentia negationi debiti aequivaleret.

b. Obiectum mutui contractus per se res gravis momenti est: agitur enim de generatione prolis, de vitanda incontinentia, de significando amore coniugali ad conservandam pacem; ergo reddere debitum per se *gravis obligatio* iustitiae est, quando alter *serio* petit, ita scilicet, ut rogatus cedere nolit. Nihilominus negatio debiti potest esse leve peccatum in duplici casu: *α. ex parvitate materiae*, si raro tantum fiat, si e. g. saepe petenti semel in mense negatur, vel si non omnino negatur, sed solum ad breve tempus e. g. ad noctem differtur, excluso tamen incontinentiae periculo; *β. si alter non serio, sed remisse tantum petit*, ita ut debitum benevole remittere censeatur.

α. Ergo per se graviter peccat coniux, qui alteri serio petenti negat debitum etiam una vice tantum, praesertim si in altera parte

¹ 1. Cor. 7, 3.

est periculum incontinentiae vel gravis molestia; et quidem non solum contra iustitiam, quia negat, quod debitum est, sed etiam contra caritatem, quia compartem exponit periculo gravium peccatorum.

3. Graviter peccant etiam viri, qui (sive ex avaritia, ne prolem alere debeant, sive ex malevolentia proprias uxores nunquam vel fere nunquam cognoscunt, quamvis praesumere debeant ipsas id aegerime ferre.

γ. Mulieres, praesertim quae iam sint provectioris aetatis et numerosa prole onustae, quandoque putant se debitum negando graviter non peccare, nisi fere semper fiat et nisi vir in periculo peccandi versetur. Quod si confessarius deprehenderit, caveat, ne frustra eis bonam fidem adimat.

δ. Ceterum mulieres serio graviterque monendae sunt, ne viris difficiles et morosas se praebeant, si copulam vel alia, quae coniugibus licita sint, ab eis exigant, ne scilicet eos exponant periculo propria relicta ad alias mulieres accedendi.

3. Tenetur coniux serio petenti debitum reddere, etsi inde *leve damnum vel incommodum timeat*: a gravi enim obligatione, quae insuper est iustitiae, leve damnum vel incommodum nullatenus excusat.

4. *Intra primum bimestre ex speciali concessione iuris coniuges debitum reddere non tenentur*¹⁾. Hoc privilegium coniugibus a iure conceditur quidem ad deliberandum de ingressu in religionem; attamen probabiliter eo uti possunt, etsi religionem ingredi nolint. Debito autem semel reddito cessat privilegium. Coniuges tamen hoc privilegio uti non solent, tum quia illud ignorant, tum quia, etsi sciant, eo uti nolunt, et merito quidem propter periculum peccandi²⁾.

Obligatio reddendi debitum, quae a tempore contracti matrimonii urget, vi huius privilegii suspenditur. Quodsi sponsa religionem ingreditur, vir expectare debet, donec illa absoluto novitiatu professionem emittat.

82. Quando amittatur ius petendi. Casus, in quibus amittitur ius petendi, sunt potissimum sequentes:

¹⁾ Concil. trid. sess. 24. can. 6. C. Ex publico 7. *De convers. coniug.* (III. 32).

²⁾ Cf. *De matrimonio* (auctoris liber ad usum privatum editus, n. 28.

1. *Si unus coniugum commisit adulterium* et a fortiori si commisit *incestum*. Ius discedendi a coniuge adultero parti innocenti, sive vir sive mulier est, ex ipsa natura contractus matrimonialis conceditur: frangenti enim fidem fides non debetur. Ut amissum censeatur ius petendi, requiritur, ut adulterium sit formale, certum, non ab utroque commissum neque explicite vel implicite condonatum: si enim ab utroque commissum est, adest compensatio, et si pars innocens debitum petit vel petenti libere reddit, censetur iniuria implicite condonata.

Maritus, qui in scia uxore adulterium commisit, *petere* potest: nam usu matrimonii per adulterium non privatur sicut per incestum; insuper ius petendi non amittit ipso adulterio, sed quando pars innocens cognito adulterio eum negando debitum iure suo privat (n. 93.), nec tenetur crimen suum comparti manifestare.

2. *Si petens caret usu rationis*, ut si amens vel ebrius est, quia petitio eius, qui caret usu rationis, non est actus humanus; insuper per matrimonium contracta non est obligatio nisi ad actum conjugalem humano modo peragendum. Parti autem rationis compoti *licet* debitum amenti vel ebrio reddere, praesertim si in periculo incontinentiae sit. Quodsi amentia non sit perfecta, per se existit in altera parte obligatio reddendi.

Num coniux *perfecte ebrio* vel amenti debitum reddere *teneatur*, si petens sit *in periculo committendae pollutionis*. non una est auctorum sententia. Complures *affirmant*, quia coniux ex caritate tenetur impedire alterius peccatum, etsi materiale tantum¹⁾. Horum sententia quadamtenus confirmatur illorum physiologorum placito, qui asserunt, proli ex copula tempore ebrietatis habita timendum non esse damnum: etenim si proles coniugis ebriosi nascitur infirma aut hebes, id non ex copula tempore ebrietatis habita oritur, sed ex ebriosi constitutione organica ob frequentem ebrietatem alterata²⁾. Nonnulli tamen hanc obligationem *negant*, quia coniux a praecepto caritatis ob iustam causam excusatur; sed iusta causa est fundatus timor, ne proles ex eiusmodi copula exorta non solum graves defectus corporis, sed etiam

¹⁾ *S. Alphonsus* n. 948. *Sanchez* l. 9. disp. 23. n. 11.

²⁾ *Olfers*, *Pastoralmedizin*² S. 70, cui tamen alii contradicunt existimantes ex copula cum ebrio oriri periculum, ne proles nascatur infirma.

pravos habitus animi contrahat¹⁾. Practice ergo coniux obligari nequit ad reddendum debitum perfecte ebrio, etsi petens in periculo incontinentiae versetur.

83. Num uxor teneatur debitum reddere illicite petenti. Si actus coniugalis illicitus est propter aliquam circumstantiam, quae habetur ex parte personae petentis, uxor non solum potest, sed etiam debet reddere; quodsi actus illicitus est vel in se vel propter circumstantiam, quae refertur ad actum coniugalem, non tenetur nec potest reddere.

a. Illicite petit is, cui actus coniugalis est illicitus; atqui actus coniugalis illicitus esse potest propter circumstantiam, quae est in ipso petente, ut si ex pravo fine ad solam voluptatem sedandam petat, vel si petens voto castitatis ligatus sit; insuper actus coniugalis illicitus esse potest in se, ut si petatur actus onanisticus vel sodomiticus; tandem actus coniugalis illicitus esse potest ob aliquam circumstantiam, quae est ex parte actus, ut si petatur in loco publico vel sacro.

b. Iam vero sunt, qui cum *Pontio* ad propositam quaestionem nulla distinctione facta respondeant, non licere debitum reddere illicite petenti: petit enim formalem cooperationem ad peccatum solo casu excepto, quod petens actu, si vellet, etiam licite coire posset, ut si ob solam voluptatem petat; atqui nunquam licet formaliter ad peccatum cooperari²⁾.

c. Alii vero facta distinctione, quae supra exponitur, cum *Sanchez* docent uxorem posse et debere reddere debitum, si actus coniugalis illicitus est propter circumstantiam, quae est in petente: actus enim coniugalis ex parte uxoris licitus, et quia maritus propter illam circumstantiam, quae actum reddit illicitum, non amisit ius petendi, actus etiam ex iustitia debitus est. Quam quidem doctrinam *Sanchez* his exemplis illustrat: si quis nummos apud alterum depositos exigeret ad fornicandum, nummos hic reddere deberet; et si habens creditum apud alium voveat se creditum non esse exacturum et tamen exigat, ille debitum reddere potest et debet³⁾.

84. Quando cesset obligatio reddendi. Coniux non tenetur reddere debitum, si inde grave damnum, quod matrimonio non est per se annexum, sibi vel proli con-

¹⁾ *Ballerini-Palmieri* VI. n. 407 s.

²⁾ Cf. *Pontius* l. 10. c. 3. n. 3.

³⁾ *Sanchez* l. 9. disp. 6. n. 7. Cf. s. *Alphonsus* n. 944. 947.

ceptae iuste timere debeat: ineuntes enim matrimonium non censentur se obligare ad actum coniugalem cum tanto incommodo. Casus, in quibus ex hac ratione coniux non tenetur reddere, sunt praecipue sequentes:

1. *Si immoderata est petitio*, quae nempe rectae rationi repugnet, et comparti intolerabile onus iniungat. Petitio potest esse immoderata *absolute*, si plus quam semel in una nocte petatur, aut *relative* ratione infirmitatis vel debilitatis corporis iudicio prudentum.

a. Quoties actum coniugalem absque detrimento sanitatis coniuges perficere possint, generali regula determinari nequit: pendet enim ab ipsorum coniugum physica constitutione aliisque adiunctis. Auctoribus medicis usus matrimonii, qui fiat bis in hebdomada, non nocet, et si coniuges sint valentes firmaeque constitutionis, etiam ter quaterve eo uti possunt exceptis temporibus, in quibus natura ipsa suadet, ut ab actu coniugali abstineant ut tempore fluxus menstrui, praegnationis etc. Coniuges autem, qui sunt debiles et infirmae constitutionis, praesertim viri, qui laboribus mentalibus diu serioque occupantur, non nisi semel in hebdomada absque detrimento actum coniugalem exercere possunt. Si in casu concreto de hac re oriatur dubium, iuvabit consulere medicum¹⁾.

b. Ergo non peccat uxor negans debitum viro, cui copula semel quavis nocte habita non sufficit, sed qui etiam interdum vel saepius in eadem nocte petit, nisi id fiat in casu extraordinario e. g. in periculo incontinentiae.

2. *Si grave periculum vitae vel sanitatis ex iudicio medici prudentis timendum sit.*

a. Ideo nulla est obligatio reddendi debitum ei, qui laborat morbo contagioso. Excusatur etiam a reddendo coniux, qui feбри valida vel alio gravi morbo laborat.

b. Pariter non tenetur reddere debitum mulier, quae experta est se non posse parere sine mortis periculo; a reddendo debito tamen non excusatur mulier, quae in primo partu mortis periculum subiit vel extraordinarios dolores passa est, quia experientia constat mulieres in primo partu maiores difficultates experiri quam in sequentibus.

c. Si ex iudicio periti et prudentis medici constaret reddentem gravi morbo vel ipsi morti expositum iri, non teneretur reddere; in his adiunctis tamen *liceret* reddere, si periculum non sit omnino certum et proximum, quia semper abstinere difficillimum esset.

¹⁾ Cf. *S. Ribbing*, Die sexuelle Hygiene p. 58 s.

d. Si mulier reddens debitum exponatur periculo gravis et diuturnae infirmitatis, quae solum leuam mortem sit adductura, non tenetur reddere: nam ad id non tenetur cum periculo mortis, etsi solum lentae.

3. Incommoda, quae *condicioni matrimonii interna* sunt, a reddendo debito non excusant: ineuntes enim matrimonium haec incommoda eo ipso censentur velle subire. Eiusmodi habentur: a. ordinaria incommoda graviditatis et nutritionis; difficultas ordinaria partus; b. aliqua sanitatis debilitatio; c. dolores graves quidem, sed non diuturni, vel diuturni, sed moderati ut dolores capitis per complures menses post partum.

§5. 1. Si coniuges numerosa prole iam donati adeo pauperes sunt, ut ulteriorem prolem alere nequeant, excluso incontinentiae periculo utriusque partis a reddendo debito probabiliter excusantur ob grave damnum, quod uxori et proli iam natae timendum est.

Etsi coniuges numerosa prole iam donati ab usu matrimonii abstinere possint, si tamen immineat periculum incidendi in graves tentationes, potius eis suadendum est, ut divinae providentiae se committentes matrimonio utantur, hac spe suffulti, Deum, qui dat fecunditatem, daturum etiam esse alimentum.

2. Vir, qui nullam familiae curam habens onus alienae prolis uxori relinquit, ius petendi amittit; quare debitum sine peccato ei negari potest. Atque id quidem etiam tum fieri potest, quando maritus in periculo incontinentiae versatur: uxor enim obligari nequit, ut virum cum tanto incommodo ex hoc periculo eripiat¹⁾.

Num et quale damnum prolis a reddendo debito excuset. Universim dici potest, si proli melius est sic esse quam omnino non esse, damnum prolis non excusat a debito reddendo. Quare non excusat timor, ne proles nascatur infirma, nec timor, ne in egestate et inopia vivere debeat, immo nec timor experientia fundatus, ne proles nascatur mortua, quia melius illi est in peccato originali

¹⁾ Cf. *Lehmkuhl* II. n. 853.

esse quam omnino non esse. Si tamen proles *iam est concepta*, non licet coniugibus copulam vel aliam qualem-cunque actionem ponere, quae eius vitae vel formationi noceat.

Quaestio quarta.

De licitis in coniugio.

86. Principia. Quaestio est, num et quando actus luxuriae interni (cogitationes, delectationes et desideria) et actus imperfecti (tactus, oscula, amplexus, aspectus et sermones) coniugibus liciti sint. Porro hos actus coniuges vel *solī* exercent vel *mutuo*; et si actus mutui sunt, vel ordinem ad copulam habent vel hunc ordinem non habent. Hic tamen actiones consideramus, quae actualem ordinem ad copulam non habent, cum de iis, quae ad copulam actu habendam ordinantur, supra (n. 65.) dictum sit. Iam ad propositam quaestionem solvendam duo principia notanda sunt:

1. Grave peccatum in coniugibus id solum est, quod est contra finem primum matrimonii; atqui praeter voluntariam pollutionem sive solitariam sive onanisticam et sodomiae crimen nihil est contra finem primum matrimonii, qui est generatio prolis. Aliae actiones omnes in se seu considerata earum natura coniugibus licitae sunt et peccata fiunt, si ob solam voluptatem vel cum praevio pollutionis periculo sine iusta causa exerceantur.

a. Pollutio eiusque proximum periculum in coniugatis non minus illicita sunt quam in solutis; immo tum ipsa pollutio tum actiones, quae proximum eius periculum inducunt, in coniugatis gravius peccatum sunt quam in solutis, quia per eas non solum castitas, sed simul ius alterius coniugis laeditur. Quam ob rem coniugati pollu-

tionem eiusque periculum sub gravi cavere tenentur, sicut soluti ad id tenentur.

b. Quærant, num etiam *in uxoribus pollutio*, delectatio nempe venerea completa, quæ fiat cum effusione humoris, eiusque proximum periculum grave peccatum sit. Ex iis, quæ supra (n. 28.) de pollutione feminea dicuntur, affirmandum est.

2. Delectatio venerea intra matrimonium quaesita coniugibus in se licita est: matrimonium enim, cum ius ad actum coniugalem concedat, efficit, ut delectatio pro illo actu instituta, quæ solutis graviter illicita est, coniugatis licita evadat. Nec tum solum eis licita est, quando copulam intendunt, sed etiam, quando copulam aut habere non possunt aut habere nolunt.

a. *Intra matrimonium quaesita* i. e. actibus natura sua ad actum coniugalem ordinatis, ut sunt mutui tactus, aspectus, sermones etc., qui natura sua apti sunt, qui ad copulam disponant eamque præparent. Et cum etiam tactus et aspectus, quos coniugatus in proprio corpore exercet, ad actum coniugalem ordinari possint, non extra, sed intra matrimonium delectationem quaerit coniugatus, qui se ipse turpiter tangit vel aspicit.

b. Delectatio venerea coniugatis, quibus incumbit officium conservandi et propagandi generis humani, licita est, sicut hominibus universim, quibus incumbit officium conservandi individuum humanum, licita est delectatio cibi et potus. Et sicut excessus in usu delectationis ciborum ob defectum finis honesti veniale peccatum est, ita excessus in fruitione delectationis venereæ, excluso proximo periculo pollutionis, ob defectum finis honesti veniale peccatum est.

c. Ergo illi actus, qui natura sua libidinem excitant, ut tactus, oscula, aspectus etc., coniugibus citra proximum pollutionis periculum in se liciti sunt, modo finem honestum habeant. Finis honestus, ob quem eiusmodi actus a coniugatis exercentur, potissimum is est. ut mutuus amor manifestetur et foveatur¹⁾.

87. Corollaria. Ex his principiis iam sequentia corollaria inferuntur: *a.* de actibus imperfectis mutuis; *b.* de actibus imperfectis solitariis; *c.* de delectationibus morosis in coniugibus.

¹⁾ Cf. *Sanchez* l. c. disp. 44. n. 2 ss. *Sporer* l. c. n. 502 ss. *Gobat*, *Experient. theol. de sacram. tr.* 10. n. 666 ss.

1. *Mutui actus imperfecti*, qui non sunt coniuncti cum proximo periculo pollutionis, nullum peccatum sunt, si ex rationabili causa fiant; veniale peccatum sunt, si absque rationabili causa ex sola voluptate exercentur.

a. Qui ergo uxorem suam absque intentione copulae ex mera voluptate impudice aspicit vel tangit, mortaliter non peccat, modo absit periculum pollutionis: eiusmodi enim tactus coniugibus per se liciti sunt; quodsi fiant absque honesto fine, veniale peccatum sunt, quia inordinatus usus rei aliunde licitae non est nisi veniale peccatum.

b. Sunt, qui actus enormiter obscenos inter coniuges de peccato gravi damnent, etiam citra pollutionis periculum. Eiusmodi actus recensent: si vir genitalia in os mulieris immittit, si vas praeposterum penetrat, si ore vel lingua morose in genitalibus se tangunt etc. Etsi hi actus ideo praecise, quod enormiter obsceni sunt, peccati gravis damnandi non sint, vix unquam tamen sine peccato gravi fieri possunt. Praeterquam enim, quod eis manifesto deest debita moderatio in usu delectabilium, vix unquam exerceri possunt sine proximo pollutionis periculo. Si tamen experientia constaret in determinatis personis illos actus non inducere proximum periculum pollutionis, excluso affectu sodomitico graviter peccaminosi non essent, cum inter coniuges nihil graviter prohibitum sit, nisi quod contra naturam et finem matrimonii fiat.

2. *Mutui actus imperfecti*, qui praevidentur coniuncti cum proximo periculo pollutionis, nullum peccatum sunt, si ex gravi causa necessitatis, utilitatis vel decentiae exercentur, nec adsit periculum consensus. Sicut enim soluti ex gravi causa exercere possunt actus licitos, etsi praeter intentionem ex eis sequatur pollutio (n. 34 ss.), ita coniugati ex gravi causa ponere possunt actus licitos, etsi praevideatur secutura pollutio; sed eiusmodi actus coniugatis liciti sunt.

a. Eiusmodi causa sufficienter gravis est: ad instaurandum mutuum amorem; ad avertendam suspicionem infidelitatis vel amoris erga aliam personam; ad obediendum comparti petenti, ut illi actus permittantur aut reddantur.

b. Cum ipsa pollutio in se illicita sit, fas non est in delectationem cum pollutione coniunctam consentire; plerique tamen coniuges malitiam huius consensus ignorant, neque expedit eos de hac re monere, ne ex peccatis materialibus fiant formalia¹⁾.

¹⁾ Cf. *Lehmkuhl* II. n. 836.

3. *Mutui actus imperfecti*, qui praevidentur coniuncti cum proximo periculo pollutionis, grave peccatum sunt, si natura sua illud periculum inducant et absque iusta causa exerceantur: pollutio enim coniugibus non minus illicita est quam solutis; ergo eis illicitum est etiam, quidquid per se proximum illius periculum inducit.

Coniuges, qui propter impotentiam supervenientem actum conjugalem habere nequeunt, mutuos actus imperfectos ex honesto fine exercere licite possunt, modo exclusum sit proximum pollutionis periculum, etsi quandoque per accidens ea sequatur. In eius tamen voluptatem, cum illicita sit, cavere debent consensum.

88. *Solitarii actus imperfecti* in coniugatis sunt peccata venialia, si absque periculo pollutionis fiant; et sunt peccata mortalia, si natura sua proximum periculum pollutionis inducant. Ratio *primi* est, quia ex sola voluptate fiunt; ratio *secundi* est, quia coniugati pollutionem eiusque periculum non minus cavere debent quam soluti.

Dicitur actus imperfectos e. g. tactus turpes, quos coniux in proprio corpore exercet, citra pollutionis periculum esse peccata levia, quia sententia docens eos esse peccata gravia non est certa. Ratio s. *Alphonsi*, qui contrariam sententiam (n. 936.) probabiliorē dicit, haec est: matrimonium coniungi non confert ius in proprium corpus, nisi ut ad copulam se disponat; si ergo ad hanc se non disponit, proprio corpore non magis uti potest, quam solutus. Ratio eorum, qui cum *Sanchez*¹⁾ tenent illos actus esse peccatum veniale tantum, haec est: mortale essent propter delectationem veneream directe volitam; atqui delectatio venerea directe volita citra pollutionis praevisum periculum ad ea pertinet, quae in matrimonio natura sua licita sunt; ergo in coniugibus, si absque iusta causa ex sola voluptate admittatur, veniale peccatum est (n. 86).

89. 1. *Delectationes morosae (gaudia) et desideria* de iis, quae coniugibus licita sunt, nullum peccatum, de iis, quae sub levi prohibentur, leve. de iis, quae sub gravi prohibentur, grave peccatum sunt, quia delectatio moralitatem accipit ab obiecto.

¹⁾ Cf. l. 9. disp. 44. n. 16.

a. Ergo delectatio de *copula* cogitata ut praesente, gaudium de *copula* habita vel habenda eiusque desiderium, excluso tamen proximo pollutionis periculo, peccatum non est, etsi ex iis delectatio venerea oriatur: etenim est gaudium et desiderium de re licita. In praxi vero eiusmodi complacentia de *copula* coniugali, etsi ratione obiecti in se licita sit, levi tamen peccato non caret, quia est *occupatio otiosa* et alium finem praeter voluptatem non habet. Quodsi eiusmodi cogitatio et inde orta delectatio ex rationabili fine admittatur e. g. ad melancholiam pellendam, peccato omnino caret.

b. Si coniugatus spiritualiter delectatur de *copula cum aliena persona*, grave peccatum committit, quia delectationis obiectum graviter illicitum est: delectatur enim de adulterio.

2. *Delectatio venerea* ex cogitatione licita voluntarie admissa extra copulam excluso periculo proximo pollutionis per se non est peccatum, quia status matrimonialis eam licitam facit; insuper consideratis adiunctis, in quibus coniuges reperiuntur, delectationes venereae facile et frequenter oriuntur; hinc onus intolerabile ipsis imponeretur, si in illis cavere deberent consensum.

Ex his patet delectationes morosas et inde ortas venereas coniugum de actibus cum altera parte habitis vel habendis non esse peccata nisi ratione otiositatis; delectationes vero de actibus graviter inhonestis cum persona extranea gravia peccata esse, quia de obiecto illicito delectantur. Idco coniuges, qui de delectationibus morosis se accusant, interrogentur, utrum de propria coniuge an de persona extranea delectati sint, et apte instruantur, ne ex obiecto illicito delectationem capiant¹⁾.

Quaestio quinta.

De impedimentis actus coniugalis.

Impedimenta actus coniugalis sunt duplicis generis, alia oriuntur ex ipso matrimonio, alia a personis coniugatis.

¹⁾ Cf. s. Alphonsus l. 5. n. 25. *Ballerini-Palmieri* I. n. 555 ss.

90. Ex parte matrimonii oritur impedimentum actus coniugalis *a.* si matrimonium certe *invalidum*; *b.* si matrimonium *dubium* est.

1. *Si matrimonium certe nullum* est et ambo coniuges nullitatem cognoscunt, ab actu coniugali abstinere debent, donec dispensatio obtineatur. Si unus tantum nullitatem cognoscit, tenetur compartem de hac re monere; quodsi facere non possit, certe a copula sub aliquo praetextu (e. g. copulam sibi esse noxiam, intolerabilem) abstinere debet, donec obtenta sit dispensatio: copula enim, utpote fornicaria, in se mala esset.

a. Duplici modo accidere potest, ut coniux certo cognoscens nullitatem matrimonii de ea compartem edocere non possit. Scilicet α . fieri potest, ut eius probatio a iudice ecclesiastico ut insufficientis reiciatur et ideo coniux cogatur, etiam sub poena excommunicationis, cum putativo coniuge cohabitare eique debitum reddere; β . fieri potest, ut sine periculo vitae vel famae impedimentum revelare non possit.

b. Dixi supra coniugem scientem impedimentum a copula abstinere debere. Si tamen casus unquam accideret, posset confessarius copulam permittere, ubi impedimentum, quod nullitatem inducit, sit iuris ecclesiastici et dispensatio statim obtineri non possit. Nam probabilis est sententia, in hoc casu gravissimi incommodi impedimentum cessare eadem ratione, atque in casu perplexo iuxta probabilem multorum sententiam impedimentum cessat. Interim tamen ad cautelam petenda est dispensatio¹⁾.

91. 2. Si matrimonium dubium est, sive dubium iam ante matrimonium extitit, sive contracto demum matrimonio supervenit:

a. Si dubium *leve* est, spernendum est; si dubium *grave* est, veritas inquirenda est.

b. Durante inquisitione, *si ambo coniuges dubitant*, a copula abstinere debent ad vitandum periculum fornicationis; si tantum *una pars dubitat*, haec non potest petere, ne se exponat periculo fornicationis, sed potest et debet reddere, si alius ius petendi non amisit, ne se exponat periculo laedendi iustitiam.

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* VI. n. 532. s. *Lehmkuhl* II. n. 826.

c. Si inquisitione facta dubium perseverat, matrimonium tamquam validum considerandum est tum in foro externo tum in foro interno, quia in dubio standum est pro valore actus.

92. Ex parte coniugum impedimenta actus conjugalis ex triplici capite oriri possunt: *a.* ex incestu; *b.* ex adulterio; *c.* ex voto castitatis.

Ex incestu. *a.* Qui *incestum* commisit inducentem affinitatem supervenientem, in poenam ab ecclesia impositam amittit ius petendi¹⁾, sed debitum parti innocenti reddere potest et debet, etiam antequam obtineatur dispensatio.

b. Ut incestuosus hanc poenam incurrat, requiritur: *a.* *cognitio* poenae impositae, quia poenae extraordinariae ab ignorantibus non incurruntur; *β.* *immunitas a vi*²⁾ *et metu*, quia vis a transgressione cuiusvis legis, metus gravis a transgressione legis ecclesiasticae et proinde etiam ab incurrenda poena excusat. Quae condiciones, cum raro in coniugibus habeantur, ipsi vix unquam hanc poenam incurrunt, nisi de ea moniti fuerint.

c. Si incestuosus interim in magno incontinentiae periculo versatur, potest debitum petere, quia lex ecclesiastica cum tanto incommodo non obligat³⁾.

Sed compars innocens, quae periculum peccandi in coniuge advertit, nec debitum petere nec petenti morem gerere tenetur: caritas enim, ex qua coniugem e periculo peccandi per se eximere tenetur, non obligat cum gravi incommodo; sed grave incommodum hoc est comparti innocenti. Cum enim incestus contineat adulterium, pars innocens ex eo ius habet exigendi separationem; petitione autem vel debiti redditione hoc ius amittit, quod parti innocenti grave incommodum esse potest.

d. Coniux innocens non tenetur quidem comparti incestuosae debitum petenti morem gerere, ei tamen debi-

¹⁾ C. Si quis 1. *De eo, qui cognovit* (IV. 12).

²⁾ C. Discretionem 6. *De eo, qui cognovit* (IV. 13).

³⁾ S. Alphonsus n. 930.

tum reddere potest, etsi de incestu compartis et de poena in incestuosos lata notitiam habeat: cum enim sola petitio, non ipsa copula illicita sit, coniux non cooperatur rei malae.

Pro praxi haec notanda sunt:

a. Si coniugatus de incestu se accusat, imprimis interrogandus est, in quonam gradu incestum commiserit: affinitas enim ex copula illicita sicut matrimonium non dirimit, ita neque usum matrimonii aufert ultra secundum gradum.

b. Deinde interrogandus est, num poenam ecclesiasticam cognoverit, et si, ut plerumque accidit, hanc poenam ignoraverit, de ea per novum incestum incurrenda monendus est.

c. Tandem investigandum est, num forte ex gravi metu in incestum consenserit: probabilis enim est illorum sententia, quam tenet etiam s. Alphonsus (n. 1071.), gravem metum excusare, non quidem a peccato gravi, sed a poena ecclesiastica incurrenda.

d. Incestus semper involvit adulterium; sed alia est poena incestus, alia adulterii. Poenam *propter adulterium* contractam pars laesa condonare potest, poenam autem *propter incestum* contractam condonare non potest: illa enim in favorem innocentis, haec vero unice ad puniendum incestum lata est, ideo eius ablatio ab ipsa ecclesia peti debet.

e. Poenam auferre seu ius petendi amissum restituere possunt s. pontifex, episcopus et confessarii regulares, quibus haec potestas a superioribus communicata est, etiam extra confessionem¹⁾.

f. Actus imperfecti hac lege ecclesiastica non prohibentur: nam lex poenalis prohibens copulam, cum sit strictae interpretationis, non est extendenda ad tactus aliosque actus imperfectos.

93. Ex adulterio. a. Qui adulterium commisit, potest debitum petere, nisi facta sit condonatio, quia non ius *petendi*, sed ius *exigendi* debitum amisit; attamen probabiliter hoc ius non amittit, antequam pars innocens crimen cognovit.

¹⁾ Formula petendi ab episcopo facultatem restituendi ius petendi debitum. — *Illustrissime ac Reverendissime Domine. Caius coniugatus cum uxoris consanguinea primi (vel secundi) gradus copulam habuit carnalem et ius petendi debitum exinde amisit. Cum autem cum coniuge servare castitatem non possit et incestus sit occultus, humillime supplico, ut mihi facultas concedatur, eidem ius amissum dispensando restituendi.*

Utrum coniux adulter ius exigendi debitum ipso adulterio amittat, an demum per quasi-sententiam partis innocentis, quando nempe haec crimen cognovit et non condonavit, sed partem ream iure privare decrevit, controversum est. Attamen sententia, quae tenet adulterum retinere etiam ius exigendi debitum, quamdiu pars innocens crimen ignorat, probabilis est, quia haec privatio iuris rationem quasi-poenae habet, quam non tenetur sibi imponere ipse reus. Quare adulter debitum non solum petere, sed etiam exigere potest, donec pars innocens cognito crimine debitum negans eum hoc iure privet¹⁾.

b. Condonatione ius amissum iterum acquiritur; porro adulterium etiam tacite condonari potest reddendo debitum.

Non sufficit aliqualis suspicio nec probabilitas de adulterio a comparte commisso, sed requiruntur talia indicia, quae moralem certitudinem gignant, ut pars innocens alteri parti reae usum matrimonii negare possit.

94. Ex voto castitatis. *a.* Si unus coniugum voto castitatis ligatus est, hic petere quidem non potest, quia vovendo promisit abstinere ab omni actu venereo, quam quidem promissionem implere debet, quantum potest; atqui implere eam potest non petendo. Attamen reddere potest et debet, quia votum emissum non potest alterum privare iure suo.

a. Votum castitatis, quod coniux in seipso altero coniuge emittit, duplex esse potest, aut non utendi matrimonio ideoque non reddendi debitum, etsi petatur, aut votum non petendi. Primum, matrimonio iam consummato, invalidum est, utpote de re illicita: alterum validum quidem est, sed ab altero coniuge indirecte irritari potest. Iuxta alios autem hoc votum solum in uxore, non autem in marito validum est: in marito enim esset de re illicita, quia uxori grave esset, si ipsa semper debitum petere cogeretur.

b. Si coniux voto castitatis adstrictus advertat alterum gravissime tentari atque in periculo pollutionis versari, licite debitum petit ad alterum a periculo peccati liberandum, quia in hoc casu non tam petere quam interpretative petenti reddere dicendus est: reddere autem licite potest.

b. Si ambo coniuges communi consensu voverunt certo tempore ab opere coniugii abstinere, neuter petere vel

¹⁾ Cf. *Sanchez* l. 1. disp. 68. n. 2. ss. *Lehmkuhl* II. n. 846.

²⁾ Cf. De praeceptis n. 232.

reddere potest. Sed si unus contra suum votum petat, alter reddere tenetur, quia ille *iuri* petendi per votum non renuntiavit. Ex praecepto tamen caritatis monere petentem tenetur, ubi sine gravi incommodo potest, ut ab illicita petitione desistat¹⁾.

Si propter votum emissum versentur in gravi periculo incontinentiae, consulendus est recursus ad dispensationem; sed probabiliter potest etiam maritus votum uxoris et uxor votum mariti indirecte irritare: nam eo quod mutuo consensu voverint, non videntur renuntiasse iuri compartis votum irritandi.

¹⁾ Cf. *S. Alphonsus* n. 944.

Appendix.

Notae pro confessariis.

95. In genere. 1. In poenitentibus circa peccata turpia examinandis confessarius valde cautus esse debet. In hac re *melius est deficere quam abundare*, ne poenitens ex interrogationibus confessarii discat peccata, quae antea ignorabat et sic ea committendi occasionem capiat, neve confessio reddatur odiosa, eo quod interrogatio confessarii poenitenti sit causa tentationis vel occasio scandali. Quam ob rem non solum interrogandum non est de circumstantiis peccatorum quantumvis notabiliter aggravantibus vel de modo, quo patratum sit peccatum, sed etiam in iis, quae per se ad integram confessionem necessaria essent, praestat omittere interrogationes, ex quibus iure merito grave incommodum secuturum timetur. In hoc igitur casu cognita certa specie (quamvis non infima) et numero peccati ab ulteriore investigatione abstinendum est, etsi confessionis integritas deficiat.

2. Si adultus in genere tantum se accusat de peccatis contra castitatem commissis, et confessarius iure merito complura huius generis peccata supponere potest, examen aptius instituitur non a pravis cogitationibus incipiendo, sed a peccatis gravioribus secundum modum, qui volumine III. *De sacramentis* p. 535 s. indicatur.

Cum interrogationes de peccatis turpibus, quippe quae tum in poenitente tum in confessario verecundiam laedant, tantae sint diffi-

cultatis et molestiae, probe tenendae sunt sententiae, quae differentias specificas peccatorum auferunt, dummodo adhuc vere probabiles sint, adeo ut in praxi eas tuto sequi possimus.

3. Qui se accusant *de voluntaria pollutione*, quandoque peccando personam diversi sexus ideoque fornicationem desiderant. Iuniores tamen de hac re explicite interrogari non debent, ne discant peccata, quae hucusque forte ignorant, sed primo interrogandi sunt: *num interim pravas cogitationes habuerint*. Si hoc negent, praeter numerum peccati aliud non est, de quo interrogentur; quodsi affirmant, interrogandi sunt: *num aliquod turpe et quid desideraverint*.

4. Si quis se accusat *de concubitu* cum persona alterius sexus, praeter fornicationem adesse potest peccatum onanismi aut aliud peccatum ad impediendam generationem patratum. Ut hoc discernatur, interrogari potest (sive vir sive mulier): *num gravida fieri potuisset*; si affirmat, nihil horum accidit; si neget, ulterius interrogetur, *cur non?* ex responsione habetur id, quod scitu necessarium est.

5. Ex *pueris vel puellis* quaerendum non est, num acciderit seminis (humoris) effusio, ne forte discant, quod adhuc ignorant et ex curiositate ad experiendum incitentur. Ex eadem ratione explicite interrogandi non sunt de tactibus cum aliis sive eiusdem sive diversi sexus commissis, sed solum de tactibus in proprio corpore peractis et de voluptate inde percepta.

6. Quamvis certissimum sit omnem delectationem veneream libere admissam grave peccatum esse, acque tamen certum est quam plurimos esse fideles, praesertim ex iis, qui parum christiane vivunt, bona fide existimantes exiguam delectationem veneream e. g. ex levi tactu turpi vel ex osculo captam non esse grave peccatum. Dispiciat ergo confessarius, utrum praestet eiusmodi poenitentes de gravitate cuiusvis delectationis carnalis monere, an potius hanc monitionem omittere. Sed ne ea, quae in salutem animae dissimulantur, in laxam vertantur praxim, eiusmodi poenitentes gravibus verbis monendi atque hortandi

sunt, ut etiam ab exiguis delectationibus abstineant, ne ab exiguis ad graviora procedant.

96. In specie. 1. Qui se accusant *de cogitationibus impuris*, pro qualitate personarum diversimode examinandi sunt.

a. Ii, quos contra castitatem peccasse confessarius recte supponit, interrogari possunt: *num aliquid turpe fecerint — facere desideraverint*. Frequenter enim poenitentes peccata luxuriae nomine cogitationum turpium accusant, quia aliud exprimere aut nolunt aut non possunt, atque expectant, ut a confessario de hac re examinentur.

b. Qui contra castitatem graviter peccare non solent, interrogari possunt: *num etiam desideria prava habuerint; num sensationes pravas (Gefühle) habuerint atque in eas consenserint*.

c. Si iure supponi potest eos graviter non peccasse, ut frequenter accidit in impuberibus, non sunt ulterius interrogandi, sed addita monitione, si opus fuerit, strenue ac diligenter repellendi eiusmodi tentationes, dimittendi sunt.

2. Qui confitentur *tactus impuros* in proprio corpore interrogari possunt: *num tactus fuerint necessarij*; si negent: *num fuerint diuturni seu morosi*: si negent, nihil ulterius interrogandum est; si affirment, aut simpliciter supponi potest pollutio, aut interrogari potest, num se polluerint.

97. De coniugatis. 1. Coniugati, qui de abusu matrimonii non se accusant nec ullam huius abusus suspicionem praebent, de hac re interrogandi non sunt; quodsi confessarius prudenter timet, ne matrimonio abutantur, caute eos interroget, num aliquid sit, quod in hac re eorum conscientiam remordeat. Prudentia, decentia et loci sanctitas exigit, ne in specie quidquam de hac materia loquatur, nisi interrogatus fuerit.

2. Si coniuges se accusant, *quod praepostere vel a tergo coierint*, his vel significant peccatum sodomiae vel indebitum situm. Ad rem discernendam sufficit interrogare,

num generatio possibilis fuerit; quodsi negent, peccatum sodomiae supponitur. Fieri quidem potest, ut etiam in casu situs indebiti generatio propter effusionem integri seminis extra vas impossibilis fuerit; quae si praevisa fuisset, situs indebitus grave peccatum foret; at in hac re lubrica necesse non est, ut de omnibus interrogetur.

3. De modo agendi cum *coniugibus onanistis* cf. n. 70.

Index rerum.

Numerus arabicus numerum marginalem indicat.

A.

- Actus coniugalis:** licitus est 60; etsi generatio obtineri non possit 61; duplex condicio, ut licitus sit 62 ss; in casu supervenientis impotentiae quando illicitus 93; num licitus sit, ubi constet mulierem abortum pati, prolem mortuam edere 71.
- Actus coniugalis finis** multiplex 71: ad vitandam incontinentiam licitus, ob solam voluptatem illicitus est 71.
- *situs* naturalis, innaturalis 72; quale peccatum sit situs innaturalis 72.
 - *locus* 73.
 - *tempus*: num licitus sit tempore sacro 74; tempore fluxus menstrui 75; tempore praegnationis 76; tempore purgationis 77; tempore lactationis 78; tempore morbi 79.
 - *impedimenta*: ex parte matrimonii 90: num impedimentum cesset in casu gravissimi incommodi 90; ex parte coniugum: incestus 92; adulterium 93; votum castitatis 94.
- Actus luxuriae** v. **Luxuria.**
- Actus luxuriae imperfecti:** in usu matrimonii liciti sunt 65: mutui num coniugibus liciti sint 87; solitarii num coniugibus liciti sint 88.
- Adulterium:** quid sit; simplex, duplex 18; duo peccata includit 19: copula cum alterius sponsa non est adulterium 19: est impedimentum copulae 93; num ius petendi ipso adulterio amittatur 93.
- Aspectus turpes:** a tactibus impudicis specie differunt 49; pro diversitate *obiecti* visi specie differunt, pro diversitate *circumstantiarum* obiecti specie non differunt 49; malitia diversorum aspectuum 53; nudi exemplaris num liciti sint pictoribus 56.

B.

- Bestialitas:** quid sit 41; eius malitia 42; pro diversitate bestiae non est specificè diversa 42; tactus turpes in bestia ordinariè non sunt peccatum bestialitatis 42; quae intelligenda sit reservata 41.

C.

Cantiones turpes: earum malitia 55.

Castitas: quid sit, eius obiectum materiale et formale 1; quotuplex sit 2.

Castitatis votum: impedit copulam coniugalem 94; num voto ligatus reddere vel petere possit 94.

Cogitationes impurae: quae dicantur; earum malitia 57; pro diversitate obiecti non sunt specificè diversae 57.

Concubinatus: quid sit 16; quomodo paracho in concubenarios procedendum 16. v. **Fornicatio.**

Concubitus: quid sit de ratione concubitus 39.

Cooperatio: ad onanismum v. **Onanismus.**

— ad sodomiam v. **Sodomia.**

Copula carnalis: quid sit 6; perfecta, imperfecta 15.

— *coniugalis:* licita senibus et sterilibus 61; eius complementum licite sibi procurat mulier, nisi vir ante seminationem se retrahat 65. v.

Actus coniugalis.

Copula onanistica v. **Onanismus.**

Copula sodomitica v. **Sodomia.**

D.

Debitum coniugale: obligatio petendi debiti 81; obligatio reddendi debiti 81; intra primum bimestre 81; quando amittatur ius petendi 82; num reddendum illicite petenti 83; quando cesset obligatio reddendi 84; num coniux ob numerosam prolem, ob damnum prolis a reddendo excusetur 85; num viro familiae curam negligenti reddi debeat 85; num existat in dubio de valore matrimonii 91; num voto castitatis ligatus petere et reddere possit 94.

— *ius debiti petendi:* quando amittatur 82; per incestum 92; per adulterium 93; quomodo ius amissum restituendum sit 92.

Delectatio: quid sit 7; venerea, spiritualis, sensibilis, sensualis 7.

— *venerea:* completa, incompleta 8; num specie differant 9; num impuberes delectationis completae capaces sint 8; directe, indirecte volita 10; directe volita non admittit parvitatem materiae, indirecte volita eam admittit 11; indirecte volita quando grave peccatum 12; actiones graviter et leviter in eam influentes 13; num coniugibus licita sit 86, 89. v. **Luxuria.**

— *morosa:* quid sit 58; cuius gravitatis et speciei peccatum sit; num speciem ex obiecti circumstantiis contrahat 58; num coniugibus licita 89.

Desiderium impurum: quid sit; efficax, inefficax 59; speciem sumit ab obiecto et circumstantiis 59; pollutionis naturalis num licitum sit 59; num coniugibus licitum sit 89.

Distillatio: quid sit; quomodo a pollutione differat 37; num peccatum sit 37. v. **Pollutio.**

F.

Faecundatio artificialis: num licita sit 70.

Fornicatio: quid sit 15; semper grave peccatum est iure naturae et positivo prohibitum 17; a concubinato et meretricio specificè non differt 17.

G.

Generatio: activa, passiva 6; organa generationis in mare, in femina 5; actus generationis 6.

I.

Impudicitia: quid sit 9; actus impudicitiae 43.

Impuritas: quid sit 9.

Incestus: quid sit; quotuplex sit 20; peccatum carnale confessarii cum poenitente non incestus 20; duo peccata includit 21; incestus inter consanguineos et affines specie non differunt 21; incestus inter diversos cognatos specie differunt 21; est impedimentum copulae 92.

L.

Lectiones turpes: malitia diversarum lectionum turpium 55.

Libri turpes v. **Lectiones.**

Luxuria: quid sit 9; directe, indirecte volita 10; directe volita non admittit parvitatem materiae, indirecte volita eam admittit 11; indirecte volita quando grave peccatum 12. 13; actiones graviter et leviter in eam influentes 13. v. **Delectatio venerea.**

Luxuriae actus: perfecti, imperfecti; consummati, non consummati; interni, externi 10; externorum malitia 48; specifica differentia 49.

Luxuriae peccata: specialem foeditatem habent 11; consummata *iuxta* naturam 15 ss.; *contra* naturam 28 ss.; non consummata 43 ss.; num in iis detur ignorantia invincibilis 13; externa 47 ss; interna 57.

M.

Malthusianismus: quid sit 67. v. **Onanismus.**

Matrimonium: matrimonii usus v. **Actus coniugalis.**

Menstruatio: quid sit 38; quomodo a confessario tractandae, quae m. patiuntur 38; usus matrimonii tempore menstruationis 75.

Meretricium: quid sit 16; num meretrices permitti possint 17. v. **Fornicatio.**

Motus carnales: quid sint, graves, leves 41; eorum malitia 45; quae resistentia eis opponenda 46.

O.

Onanismus: quid sit; duplex modus 67; grave peccatum est 67; cooperatio ad primum modum ex gravi, ad alterum modum solum ex gravissima causa licita est 68; media cavendi onanismi 69; num coniuges de eo interrogandi a confessario 70.

Onanista: num de peccato monendus, si in bona fide sit 70.

Oscula inhonesta: malitia diversorum osculorum 51; num liceat admittere oscula libidiosa 56.

P.

Partes corporis: quae honestae, minus honestae, inhonestae 47.

Peccata luxuriae v. Luxuria.

Pollutio: quid 28; eius essentia specifica 28; omnes pollutiones eiusdem sunt speciei 29; voluntaria, involuntaria, passiva 30; malitia pollutionis in se voluntariae 33; in causa voluntariae 34; quando adsit sufficiens causa permittendi pollutionem 35. 36; num liceat pruritum abigere, etsi sequatur pollutio 36; eius discrimen a distillatione 37.

— *nocturna:* eius causa 31; eius malitia 32.

— *feminea:* quid sit 6; specificum peccatum pollutionis 28.

— *naturalis:* num mala sit 59; num eius desiderium malum sit 59.

R.

Raptus: quid sit 26; duo peccata includit 27.

S.

Sacrilegium carnale: quid sit 24; duo peccata continet 25; personale, locale, reale quomodo committatur 25.

Sermones inhonesti: tripliciter peccaminosi esse possunt 54; sermones turpes audire, quale peccatum sit 54.

Sodomia: quid sit, quoduplex sit 39; in quo eius essentia consistat 39; eius malitia 40; perfecta et imperfecta specie differunt 40; quae intelligitur reservata 40.

— *imperfecta:* grave peccatum 66; positiva cooperatio ad eam nunquam licita 66; passiva cooperatio ex gravissima causa licet 66.

Stuprum: quid sit, late et stricte dictum, violentum et voluntarium 22; duo peccata continet 23.

T.

Tactus turpes: ab aspectibus impudicis specie differunt 49; pro diversitate obiecti et circumstantiarum specificè diversi sunt 49; malitia diversorum tactuum 52; num tactus libidinosos admittere liceat 56.

V.

Virginitas: quid sit; virginitas materialis, formalis 3; in quo differant castitas et virginitas, votum castitatis et votum virginatis 3; est virtus specialis 3; quando amittatur formaliter, materialiter, reparabiliter, irreparabiliter 4.

Index.

Liber primus. De VI. et IX. praecepto.

	Pag.
Quaestio 1. De castitate	1
Quaestio 2. De luxuria in genere.	
Art. 1. De natura luxuriae	6
Art. 2. De malitia luxuriae	11
Quaestio 3. De peccatis luxuriae consummatis	16
Art. 1. De peccatis iuxta naturam	17
Art. 2. De peccatis contra naturam.	
§ 1. De pollutione	26
§ 2. De sodomia	35
§ 3. De bestialitate	37
Quaestio 4. De peccatis luxuriae non consummatis.	
Art. 1. De motibus carnalibus	38
Art. 2. De peccatis externis	41
Art. 3. De peccatis internis	50

Liber secundus. De usu matrimonii.

Quaestio 1. De liceitate actus coniugalis in se.	
Art. 1. De ipsa liceitate	55
Art. 2. De sodomia et onanismo	61
Quaestio 2. De liceitate actus coniugalis ratione circumstantiarum.	
§ 1. De fine	67
§ 2. De situ et loco	69
§ 3. De tempore	70
Quaestio 3. De obligatione actus coniugalis	75
Quaestio 4. De licitis in coniugio	82
Quaestio 5. De impedimentis actus coniugalis	86
Appendix. Notae pro confessariis	92

SUMMA
THEOLOGIAE MORALIS.

SCHOLARUM USUI

ACCOMMODAVIT

H. NOLDIN, S. J.

S. Theologiae professor in Universitate Oenipontana.

COMPLEMENTUM SECUNDUM:
DE POENIS ECCLESIASTICIS.

CUM APPROBATIONE EPISCOPI BRIKINENSIS
ET SUPERIORUM ORDINIS.

DE POENIS ECCLESIASTICIS.

SCHOLARUM USUI

ACCOMMODAVIT

H. NOLDIN, S. J.

S. Theologiae professor in Universitate Oenipontana.

Editio quinta

(4000 exemplarium).

CUM APPROBATIONE EPISCOPI BRIXINENSIS ET SUPERIORUM
ORDINIS.

OENIPONTE.

TYPIS ET SUMTIBUS FEL. RAUCH (C. PUSTET).

RATISBONAE, ROMAE ET NEO EBORACI
APUD FRIDERICUM PUSTET.

1905.

Introductio¹⁾.

Tractatum de poenis ecclesiasticis, quae ad obiectum proprium iuris canonici pertinent, theologiae morali addendum duxi, quia in nonnullis scholis professor theologiae moralis etiam de poenis ecclesiasticis agit.

1. *a.* Potestas, quam Christus ecclesiae suae contulit, ut fideles per eam ad finem supernaturalem vitae aeternae dirigerentur, duplex est: *potestas ordinis*, quae est aptitudo ordine sacramentali acquisita peragendi quasdam actiones sacras, praesertim vero oblationem sacrificii eucharistici et administrationem sacramentorum et sacramentalium, et *potestas iurisdictionis*, quae est potestas regendi fideles in ordine ad salutem aeternam.

Potestas iurisdictionis iterum duplex est, *potestas magisterii* seu potestas regendi fideles quoad intellectum per praecepta fidei, et *potestas regiminis*, quae est potestas regendi fideles quoad voluntatem per praecepta morum.

b. Christum ecclesiam suam instituisse veram, visibilem perfectamque societatem, cui omnem potestatem contulit, quae ad dirigendos fideles in finem salutis aeternae necessaria est, ostendunt tum dogmatici in theologia fun-

¹⁾ *Thesaurus-Giraldi*, De poenis ecclesiasticis. *J. Hollweck*, Die kirchlichen Strafgesetze (Mainz. Kirchheim. 1899). *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. morale³ (Prati. Giachetti. 1901) VII. De poenis ecclesiasticis. *Lehmkuhl*, Theologia moralis¹⁰ (Friburgi. Herder. 1902) II. 860—1030.

damentali tum canonistae in iure publico. In specie vero iidem ostendunt potestatem iurisdictionis, qua Christus instructam voluit ecclesiam, potestatem esse non solum leges ferendi, sed etiam vim coactivam exercendi et legum tum divinarum tum ecclesiasticarum transgressores poenis coërcendi. Iam vero postquam de legibus actum est, etiam *de legum sanctione seu de poenis ecclesiasticis* agendum est.

c. Scilicet *lex sanctione* indiget, qua observantibus eam praemium, violentibus vero poena decernitur. Duplex est legis christianae sanctio, altera vitae futurae, altera vitae praesentis. Huius vitae sanctio potissimum in *poenis ecclesiasticis* consistit, quibus ecclesia fideles a legum saltem graviorum violatione absterre atque ad officia implenda adigere conatur.

Liber primus.

De poenis ecclesiasticis in genere.

Quaestio unica.

De ipsis poenis ecclesiasticis.

2. Definitio. *Poen*a est malum a legitima auctoritate propter transgressionem legis inflictum.

a. *Malum* ab ecclesia in poenam inflictum consistit in privatione boni, cuius aut possessio aut usus ab ecclesia dependet, quo proinde ipsa delinquentem privare potest. Eiusmodi bona sunt sola bona externa; at non sunt sola bona spiritualia, sed etiam bona temporalia ut bona fortunae, fama, libertas etc.

b. Quamvis ecclesia etiam poenas temporales infligere possit, ordinarie tamen, praesertim in laicos, ad obtinendos fines suos non adhibet nisi poenas spirituales, quae consistunt in privatione boni spiritualis vel iam accepti vel postea accipiendi, quare poenae *ecclesiasticae* solent dici poenae *spirituales*.

c. Poena natura sua supponit culpam, quia propter culpam commissam infligitur; quare *non est poena, ubi non est culpa*.

3. Finis poenarum ecclesiasticarum. Distingui debet *comminatio* poenae et poenae *inflictio* atque *executio*.

a. *Comminationis finis* est, ut subditi a violatione legis absterreantur et metu poenae ad eius observationem adigantur.

b. *Inflictionis et executionis finis* quadruplex est: α . ut ordo laesus restituatur et confirmetur; β . ut emendetur reus; γ . ut tum ipse delinquens tum alii a crimine absterreantur et coërceantur; δ . ut exemplo poenae scandalum crimine datum reparetur.

In omnibus quidem poenis quadruplex iste finis plus minusve intenditur, in diversis tamen poenarum generibus unus prae aliis potissimum respicitur. Primarius et essentialis est restitutio ordinis laesi. Laesio enim ordinis, quae eo facta est, quod delinquens spreto ordinis bono suis concupiscentiis indulgebat, quandam veluti expiationem et satisfactionem exigit, eo quod idem delinquens de bonis suis aliquid cedere et malum subire cogatur¹⁾.

4. Causa poenae ecclesiasticae est *crimen* vel *delictum*. Etsi nomina criminis et delicti plerumque indiscriminatim usurpentur, in iure tamen crimina vocantur actiones, quae gravioribus, delicta actiones, quae levioribus poenis plectuntur.

Crimen vel delictum intelligitur actio vel omissio externa, quae ordinem sociale ecclesiae turbat. Et quoniam in actiones, quae ordinem publicum turbant, poenae ecclesiasticae statuuntur, crimen vel delictum etiam definiri potest: actio, in quam statuta est poena ecclesiastica. Sed ordo socialis ecclesiae legibus tum divinis tum ecclesiasticis conservatur; ideo crimen vel delictum est transgressio legis poenalis seu legis, in cuius transgressionem poena sancita est.

5. Divisio poenarum. Poenae ecclesiasticae multipliciter *dividuntur*.

a. Ratione subiecti in *personalem*, quae personam tantum afficit ut suspensio ab audiendis confessionibus, ieiunium; *realem*, quae personam in bonis suis punit ut privatio beneficii, et *mixtam*, quae utrumque complectitur ut excommunicatio, suspensio a celebratione.

b. Ratione quantitatis in *ordinariam*, quae non excedit mensuram communiter in hac re servari solitam; et *extraordinariam*, quae ob speciales circumstantias ultra mensuram imponitur, ideoque ne in confuso quidem praevideri potest.

c. Ratione modi in *positivam*, quae ad sui executionem aliquam actionem exigit aut ipsius delinquentis ut multa pecuniaria, aut alterius ut flagellatio; et in *privativam*, quae amissione boni continetur, ad cuius executionem

¹⁾ Cf. s. Thomas I. II. q. 87. a. 1.

nulla actio requiritur ut privatio vocis activae et passivae, suspensio ab ordine.

d. Ratione *obiecti* in *spiritualem*, quae delinquentem privat bono spirituali; et *temporalem*, quae delinquentem privat bono temporali seu afficit malo temporali ut carere, verberibus.

Dubitari nequit ecclesiam etiam poenas temporales infligere posse: cum enim potestatem habeat adhibendi omnia media, quae ad finem necessaria sunt, poenae autem temporales quandoque prorsus necessariae sint, ut ordo externus servari possit, exploratum est ecclesiam poenas temporales adhibere posse. Attamen quoad poenam capitis et mutilationis fere omnes docent ecclesiam ipsam eam infligere non posse, immo ex complurium sententia ecclesia neque exigere potest, ut a brachio saeculari infligatur: etenim sollemne est axioma: *ecclesia non sinit sanguinem*. Iuxta vigentem vero disciplinam poenae temporales solum in clericos, non autem in laicos ab ecclesia adhiberi solent.

e. Ratione *formae* in poenam *latae sententiae*, quae incurritur ipso facto i. e. criminis perpetratione seu legis transgressionem, quin sententia iudicis requiratur; et *ferendae sententiae*, quae non incurritur, nisi per sententiam iudicis infligatur.

α. Sola ecclesia infligit poenas latae sententiae; codex poenalis civilis nullas continet poenas latae sed solum ferendae sententiae.

β. Sententia iudicis vel est *condemnatoria* vel solum *declaratoria* criminis commissi; illa cadit super poenam, quae a iudice infligitur, haec cadit super culpam, in quam poena lata est a lege.

γ. Poenae latae sententiae aliae incurruntur ante, aliae solum post sententiam declaratoriam criminis commissi.

Ante sententiam incurruntur: α. censurae latae sententiae; β. poenae, quae solum impediunt, ne ius acquiratur, et magis rationem inhabilitatis quam poenae proprie dictae habent, ut si clerici non residentes prohibentur, ne fructus faciant suos; γ. poenae condicionales, quae proprie sunt condicio, sub qua aliquid datur; si quis ergo condicionem non implet, ante sententiam dimittere debet, quod sub ea accepit; sic electus in episcopum, si intra sex menses non consecratur, dimittere debet episcopatum.

Post sententiam incurruntur poenae, quibus reus privatur iure iam acquisito, ut si quis privatur beneficio, voce activa et passiva etc.¹⁾

¹⁾ *Génicot*, Theologiae mor. institut⁴. (Lovanii. Polleunis et Ceuterick. 1902). I. n. 140.

f. Ratione finis interni in vindicativam seu punitivam, quae principaliter tendit in punitionem criminis; et medicinalem, quae principaliter tendit in emendationem delinquentis.

Notanda inter utramque discrimina: *α.* poena vindicativa reus puniri potest pro delicto praeterito, etiam postquam resipuit, poena medicinali autem reus puniri non potest, si iam resipuit; *β.* poena medicinalis aufertur per absolutionem, quae rite disposito poenam remittit, poena autem vindicativa non indiget absolutione, sed vel per se cessat tempore elapso vel aufertur per dispensationem, quae eximit a lege poenali.

6. Quae sint poenae ecclesiasticae. Omnes poenae, quas infligit ecclesia, ad tria genera revocari possunt: *a.* ad censuras; *b.* ad poenas vindicativas; *c.* ad poenitentias.

1. *Censurae*, quae principaliter tendunt in emendationem delinquentis, in tres species dividuntur:

- a.* Excommunicatio;
- b.* Suspendio;
- c.* Interdictum.

2. *Poenae vindicativae*, quae principaliter tendunt in restaurationem ordinis externi et in coercitionem criminis, aliae omnibus infliguntur, aliae solis clericis.

a. Poenae vindicativae, quae omnibus tum clericis tum laicis infliguntur vel infligi possunt:

- α.* Irregularitas ex delicto;
- β.* Infamia ecclesiastica;
- γ.* Privatio sepulturae ecclesiasticae;
- δ.* Privatio iurium seu privilegiorum particularium;
- ε.* Poenae temporales, cuiusmodi sunt poena pecuniaria, correctio publica, monitio canonica.

b. Poenae vindicativae, quae solis clericis infliguntur:

- α.* Poenae carceris;
- β.* Privatio fructuum beneficii;
- γ.* Translatio in deterius beneficium vel omnimoda privatio beneficii;

δ. Depositio;

ε. Degradatio.

3. *Poenitentiae* sunt opera poenitentiae publica ab ecclesia eo potissimum fine iniuncta, ut reparetur scandalum publicum¹⁾.

Clericis nunc iniungi solent complurium dierum exercitia; *laicis* vero vel revocatio coram testibus vel usus sacramentorum vel pia peregrinatio cum susceptione sacramentorum.

Nota. De solis *censuris* et *irregularitatibus* hic agemus, quippe quas potissimum nosse oporteat confessarium, illasque tantum censuras accuratius interpretabimur, quae in foro interno poenitentiae frequentius occurrunt.

7. De foro ecclesiae. 1. Nomine *fori* significatur: *a.* tum locus, in quo res venales exponuntur, tum locus, in quo controversiae et lites aguntur; *b.* territorium, in quo iudex suam iurisdictionem exercere potest.

2. Forum potissimum *dividitur*: in *externum*, in quo causae publicae ad gubernationem ecclesiae pertinentes tractantur, et *internum* seu conscientiae, in quo res ad spiritualem salutem singulorum spectantes peraguntur.

Facultas (absolvendi, dispensandi) concessa *pro utroque foro* significat; *a.* facultatem, qua quis uti potest aut debet pro foro externo, valere etiam pro foro interno; *b.* facultatem adhiberi posse tum pro foro externo tum pro foro interno, prout subiecta materia id exigit i. e. prout res publica est aut occulta.

¹⁾ Cf. *Concilium trid.* sess. 24. c. 8. De reform.

Liber secundus.

De poenis ecclesiasticis in specie.

Quaestio prima.

De censuris in genere¹⁾.

Articulus primus.

De natura censurae.

8. Notio censurae. Censura est poena medicinalis, qua homo baptizatus et contumax quorundam bonorum spiritualium usu ab ecclesia privatur.

a. Nomen censurae apud veteres Romanos significabat tum dignitatem et officium censoris, tum eiusdem sententiam, qua aut notam inurebat aut poenam infligebat civibus. Usu ecclesiastico censura significat tum iudicium, quo notatur, utrum aliquid laude an vituperio dignum sit, tum poenam pro crimine inflictam.

b. Medicinalis: ecclesia enim intelligendo censuram principaliter cohibitionem criminis et emendationem delinquentis intendit, quare posita emendatione censura suapte natura exigit, ut auferatur; et si quando in eos fertur, quorum desperata est emendatio, id fit ad terrorem aliis incutiendum. Ex eadem ratione censura simpliciter infli-

¹⁾ *Suarez*, De censuris. *Covarruvias*, Operum t. I. p. 315. *Dicastillo*, De censuris. *Tamburini*, De censuris et irregularitate. *S. Alphonsus* l. VII. De censuris eccles. *Bucceroni*, De censuris etc.⁴ (Romae. Typographia S. C. de prop. fide. 1896). *Hilarius a Sexten* Tractatus de censuris ecclesiasticis (Moguntiae. Kirchheim. 1898). *Hollweck* l. c. Die Zensuren p. 86 ff. *Heiner*, Die kirchlichen Zensuren (Paderborn. Bonifatius-Druckerei. 1884). *J. Köck*, Die kirchlichen Zensuren latae sententiae (Graz. Styria. 1902). *Paschalis de Siena*, Commentarius in Const. Ap. sedis³ (Pustet. Romae. 1902).

genda est, non in perpetuum nec ad certum diem, ut cum reus se emendaverit, absolvi possit.

c. Censura potest etiam habere rationem *poenae vindicativae*, sed secundario tantum; quodsi principaliter ad puniendum delictum infligitur, nequit esse censura proprie dicta.

d. *Contumax*: censura ad frangendam contumaciam (contemptum virtutalem auctoritatis et censurae, inobedientiam) infligitur, cuius natura inferius describitur. Ideo contumacia ut condicio ad incurrendam censuram semper requiritur; et cum primum contumacia per emendationem vel satisfactionem delinquentis cessat, auferenda est censura, sicut sanitate recuperata cessat usus medicinae.

e. *Bonorum spiritualium*, eorum scilicet, quae subsunt potestati ecclesiae. Siquidem praeter bona, quae unicuique habitualiter inhaerent, triplicis generis bona in ecclesia existunt: bona, quae procedunt *a capite* seu a Christo; bona, quae procedunt *a membris* privatim sumtis; bona, quae procedunt *a corpore* seu ab ecclesia. Iam vero censuratus non potest privari bonis habitualiter sibi inhaerentibus ut charactere sacramentali, potestate ordinis, fide, spe et caritate etc., nec bonis, quae a Christo, capite ecclesiae, procedunt, ut sunt gratiae multiplices, quia haec bona non dependent ab ecclesia; nec privari potest bonis, quae a membris ecclesiae singillatim sumtis procedunt, ut sunt orationes et opera bona fidelium, quia ecclesia communionem sanctorum impedire non potest; sed solum bonis, quae ab ecclesia administrantur et conferuntur, ut sunt usus sacramentorum, sacrificium, indulgentiae, suffragia communia, iurisdictio, beneficia ecclesiastica. Et si quando bonis temporalibus aliquem privat ecclesia ut civili commercio cum fidelibus, id fit secundario et indirecte, in quantum conducit ad bonum spirituale tum illius, qui censura innodatus est, tum aliorum.

9. Divisio censurarum. a. *Ratione essentiae* dividuntur in tres species, in *excommunicationem*, *suspensionem* et *interdictum*: quaelibet enim ex his poenis habet communem rationem censurae et reum privat aliis iisque diversis bonis spiritualibus; aliae autem poenae ecclesiasticae, quocunque nomine vocantur, non sunt censurae¹⁾.

b. *Ratione causae efficientis* in censuram, quae est *a iure*, si per legem stabilem contra peccata futura infligitur; et quae est *ab homine*, si a superiore per sententiam iudicalem infligitur contra peccata futura vel praeterita.

¹⁾ C. Quaerenti 20. *De verborum sign.* (V. 40).

Censura ab homine lata aut *per modum praecepti* vel sententiae particularis fertur, ut si episcopus clericum contumacem ab officio suspendit, aut *per modum statuti* sive sententiae generalis, ut si episcopus statuit, ut omnes, qui aliquod crimen commissuri sint, excommunicatione ligentur.

c. Ratione *potestatis absolvendi* in censuras reservatas, quae auferri non possunt nisi a ferente, eius successore aut eius superiore; et *non reservatas*, quae ex dispositione legislatoris etiam ab inferioribus ministris auferri possunt.

d. Ratione *publicitatis* in censuras notorias, quando aut per sententiam iudicis aut per delicti patratiorem in loco publico ita notum est aliquem censuram incurrisse, ut occultari amplius non possit; et *occultas*, quando id notum non est.

e. Ratione *modi, quo incurruntur*, in censuras latae sententiae, quae a delinquentibus eo ipso incurruntur, quod delictum commiserint; et *ferendae sententiae*, quae posito delicto per sententiam iudicis imponendae sunt.

f. Ratione *modi, quo auferuntur*.

α. in censuras romano pontifici *speciali modo reservatas*;

β. in censuras romano pontifici ordinario modo seu *simpliciter reservatas*;

γ. in censuras *episcopis reservatas*;

δ. in censuras *nemini reservatas*, quae verae quidem censurae sunt, quatenus effectus aliarum producunt, a quibus autem censuratus, modo de peccato vere doleat, a quovis confessario absolvi potest.

a. Complures censurae *speciali modo* reservatae dicuntur: α. quia pro eis *generalis* facultas absolvendi a censuris r. pontifici reservatis non sufficit, sed omnino *specialis* facultas requiritur; β. quia non continentur in facultate episcopis per c. *Licet* concessa, absolvendi nempe ab omnibus censuris occultis *etiam papae reservatis*; γ. quia sine debita facultate ab his absolvere praesumentes specialem excommunicationem r. pontifici reservatam incurrunt; δ. quia ab his in articulo mortis absoluti a non habente potestatem, si convaluerint, speciali obligatione tenentur se sistendi superiori et standi eius mandantis.

b. Ex declaratione s. *Officii* 4. apr. 1871 in speciali facultate absolvendi a censuris r. pontifici speciali modo reservatis non continentur

facultas absolvendi a casibus in bulla *Sacramentum poenitentiae* severatis, qui specialissima facultate indigent et proinde s. pontifici *specialissimo modo* reservati dicuntur. Casus in praedicta bulla reservati sunt: α. absolutio compliceis; β. malitiosa denuntiatio sacerdotis de crimine sollicitationis.

10. Cum *censurae* sensu specifico, prout nempe ad forum externum pertinent, dicantur publicae seu *notoriae*, indicare iuvat, quid requiratur, ut censura sit notoria. Censura autem est notoria, si *delictum* sub censura prohibitum est notorium. Delictum aut *iure* aut *facto* potest esse notorium.

a. *Iure notorium* est delictum, de quo constat α. *per sententiam* declaratoriam iudicis, sive quod reus ipse delictum confessus est, sive quod de eo convictus est; β. *ex actis publicis* seu ex protocolis authenticis.

Sic si clericus in sacris constitutus matrimonium civile contrahit — si catholicus coram ministro haeretico matrimonium init — si quis propter duellum a iudice civili punitur — haec delicta *iure notoria* sunt, quia ex actis publicis de iis constat.

b. *Facto notorium* est delictum, quod patratum est in loco publico coram pluribus personis, quae de ipso testari possunt.

α. Cum utrumque elementum simul concurrere debeat, non est notorium delictum, quod in loco privato vel recondito licet coram multis patratum est, nec delictum, quod in loco publico coram paucis personis, vel coram multis quidem, sed quae de illo testari non possunt, quia ad illud e. g. ad haeresim prolatam non attenderunt. Quot personae delictum cognoscere debeant, ut notorium dici possit, alibi innuitur¹⁾.

β. Delictum iure publicum ubique publicum est nec unquam fieri potest occultum; delictum vero in uno loco facto publicum potest esse occultum in alio, et si consistat in facto transeunte (percussio clerici) per oblivionem potest fieri occultum, non item si consistat in facto permanenti (illicita possessio bonorum ecclesiasticorum).

Articulus secundus.

De auctore censurae.

11. Quis censuras ferre possit. Censuras ferre potest, qui aut ordinariam aut delegatam potestatem ad id habet.

¹⁾ Cf. *De praeceptis* n. 638.

1. *Potestatem ordinariam* habent omnes et soli superiores ecclesiastici habentes iurisdictionem in foro externo.

a. *Summus pontifex* in omnes fideles tum collective sumtos (dioecesis, provincia) tum singillatim acceptos, qui quidem potestatem hanc immediate accipit a Christo; omnes alii eam participant a s. pontifice.

b. *Legati apostolici* in territorio ipsis assignato.

c. *Episcopi, archiepiscopi, patriarchae* in suos subditos; archiepiscopi autem et patriarchae subditos suffraganeorum suorum censuris ligare non possunt; *vicarius episcopalis*, qui cum episcopo unum tribunal constituit; sede vacante *vicarius capituli*, qui episcopo in iurisdictione succedit, et a fortiori ipsum capitulum vicario nondum electo.

d. *Cardinales* in ecclesiis sui tituli.

e. *Concilium generale* in totam ecclesiam et *provinciale* in suam provinciam.

f. *Abbat*es habentes iurisdictionem quasi-episcopalem.

g. *Superiores regularium* (generales, provinciales, locales) in subditos suos ex privilegio pontificis eorum muneri adnexo¹⁾, attamen secundum statuta sui ordinis.

Parochi potestatem ferendi censuras non habent, quia eis non competit iurisdictio in foro externo.

2. *Potestatem delegatam* habent omnes et soli *clerici*, quibus id commissum est ab habentibus potestatem ordinariam.

Clerici: quia omnes et soli clerici capaces sunt iurisdictionis ecclesiasticae, quae ad ferendas censuras requiritur, nisi iure positivo declarati fuerint incapaces iurisdictionis ecclesiasticae, ut declarati sunt clerici coniugati²⁾. Quare a potestate ferendi censuras tum ordinaria tum delegata excluduntur laici et mulieres omnes, etiam *abbatissae*.

12. Condiciones requisitae ex parte auctoris. Ut superior ecclesiasticus valide possit censuras ferre, requiritur:

a. *Ut sit rationis compos et habeat voluntatem ligandi eum*, contra quem fert censuram: etenim censuram ferre est actus iurisdictionis, qui totam vim suam habet ab actu voluntatis. Quare censura ab ebrio lata esset irrita.

b. *Ut libere agat, non coacte.*

Censura lata *ex metu gravi* per se dicenda est valida, quia actus ex metu gravi factus per se validus est, nisi speciali iure positivo irri-

¹⁾ C. Quum in ecclesiis 10. *De maiori*tate et obedientia (I. 33).

²⁾ C. Clerici un. *De clericis coniugatis* (III. 2) in 6°.

tetur¹⁾; atqui censura ex metu lata iure positivo non irritatur. Excipiendus tamen est casus, quo ferens censuram exterius tantum sine intentione interna eam protulisset.

c. Ut potestatem exerceat *intra fines suae iurisdictionis*: iurisdictio enim contentiosa extra territorium proprium exerceri nequit.

Ergo episcopus extra suam dioecesim existens nequit censuram ferre, ne in suum quidem subditum, nisi obtinuerit consensum episcopi loci, in quo reperitur.

Excipiendi tamen sunt complures casus, in quibus episcopus etiam extra dioecesim existens censuram ferre possit:

α. Si censura fertur non per modum *sententiae* particularis, sed per modum *statuti* ad futura crimina praecavenda.

β. Si censura fertur quidem per modum *sententiae*, quae tamen non indiget cognitione causae, sive quia contumacia manifesta est, sive quia causa iam cognita est in proprio territorio.

γ. Si episcopus iniuste expulsus est e proprio territorio²⁾.

d. Ut delinquentem *de infligenda censura moneat*: censura enim fertur in contumacem; sed ut constet de contumacia requiritur praevia correptio.

Pro diversitate censurarum diversa requiritur monitio.

α. In censuris *latae sententiae* pro delictis futuris, item in censuris, quae alicui delicto annexae sunt ut *ferendae sententiae*, sufficit monitio *legalis*, quae in lege promulgata cum adiecta censura consistit: lex enim cognita, quae comminatur censuram, subditos continuo monere censetur de sua obligatione et de poena a transgressoribus incurrenda.

β. In censura, quam nulla lex comminatur, quae igitur *ab homine* pro delicto praeterito vel praesenti *infligitur*, monitio *canonica* seu expressa requiritur, et quidem triplex cum aliquo temporis intervallo (saltem duorum dierum) inter singulas monitiones. Sufficit tamen unica monitio, modo exprimatur, quod sit *peremptoria* seu quod valeat pro tribus. Sed in hoc casu sex dies intercedere debent inter monitionem et censurae inflictionem, *nisi facti necessitas aliud suadeat*³⁾.

Nota. Censura *iniuste* inflicta in conscientia non obligat, sive iniusta est ob defectum culpae sive ob defectum probationis.

¹⁾ S. Alphonsus n. 12.

²⁾ *Superiores regulares* suos subditos per modum *sententiae* particularis ubique censura ligare possunt, ubi ipsi morantur, quia eorum iurisdictio potissimum personalis est.

³⁾ C. Constitutionem 9. *De sententia excommunicat.* (V. 11) in 6°.

Quare iniuste censuratus non tenetur in occulto observare censuram, publice vero, quia aliter sine scandalo fieri non potest, tenetur ita se gerere ac si censura ligatus esset.

Articulus tertius.

De subiecto censurae.

Subiectum censurae capax est solus homo baptizatus, viator, rationis capax et subditus eius, qui censuram fert.

13. Homo baptizatus, tum quia ecclesia in eos, qui baptizati non sunt, nullam iurisdictionem habet, tum quia soli baptizati gaudent bonis spiritualibus, quibus per censuras privantur.

Ideo ecclesia neque in infideles et iudaeos neque in catechumenos, bene vero in haereticos et schismaticos, qui ratione baptismi eius iurisdictioni subsunt, censuras ferre potest.

14. Viator: in mortuos enim ecclesia non habet iurisdictionem.

Quodsi quandoque *mortui* excommunicantur, hi non proprie sententia iudiciali condemnantur, sed ecclesia ad terrorem fidelibus incutiendum solum declarat eos in vita propter sua delicta censuram incurrisse et ut censuratos tractandos esse, i. e. eos ecclesiae suffragiis et sepultura ecclesiastica privandos et in loco benedicto iam sepultos exhumandos esse. Pari modo si mortui a censura absolvuntur, ecclesia solum aufert prohibitionem, qua non poterant participare communia suffragia fidelium nec donari sepultura ecclesiastica¹⁾.

15. Rationis capax: cum enim censura supponat peccatum, immo et contumaciam, in eos ferri nequit, qui necdum peccare possunt.

Quaestio est, num censura ligari possint, qui usum rationis quidem habent, sed adhuc *impuberes* sunt. — Etsi impuberes per se capaces sint censurae, ex communi tamen doctorum sententia haec tenenda sunt:

α. Censuras latae sententiae ex voluntate ecclesiae impuberes non incurrunt, nisi id in iure expressum sit. Quare unam tantum cen-

¹⁾ Ritus absolvendi excommunicatum mortuum habetur in *Rituali* tit. III. c. 4.

suram etiam impuberes incurrunt, quia id expresse in iure statuitur, scilicet propter ingressum in monasterium monialium¹⁾.

3. Quoad censuras ferendae sententiae iure positivo quidem non prohibetur, quominus iis ligentur, attamen aetas impuberis non videtur sufficiens, ut apte censurari possint: impuberes enim, ut bene observant *Salmanticenses* (n. 168), convenientius virgis quam censuris corrigendi sunt.

16. Subditus: nulla enim est iurisdictio in eum, qui non est subditus. Ideo

a. Solus *s. pontifex* censura ligari non potest, quia superiorem in terris non habet, ipse autem seipsum ligare nequit.

b. Quamvis censuras *pontificias* omnes fideles incurrere possint, *episcopi* tamen et *cardinales* ex privilegio iuris non incurrunt suspensionem et interdictum ipso facto incurrendum, nisi ipsorum specialis mentio fiat²⁾; excommunicationi autem papali etiam *episcopi* et *cardinales* subiacent, nisi specialiter excipiantur.

c. Licet censuras *episcopales* omnes *episcopo* subiecti incurrant, *reges* tamen et *reginae* ex privilegio per consuetudinem introducto non possunt ab *episcopis* censuris feriri, etsi in ceteris potestati tum legiferae tum iudiciali *episcopi* subiiciantur.

d. *Peregrini* et *vagi* non incurrunt censuras *episcopales* ipso facto incurrendas: non enim ligantur legibus territorii, in quo versantur, nec legibus sui territorii, quamdiu extra illud existunt; possunt tamen puniri ab *episcopo*, in cuius territorio delictum committunt: nam ratione delicti fiunt eius subditi, ut ab ipso in iudicium vocari et puniri possint.

Ergo peregrinus, qui committit delictum censura *episcopali* dignum, censuram non incurrat, etsi tum in propria *dioecesi* tum in ea, in qua delinquit, peccato adnexa sit censura. Idem dicendum est de eo, qui in loco *dioecesis* exempto e. g. in monasterio delictum committit, cui censura *episcopalis* adnexa est. Qui tamen censura semel ligatus

¹⁾ *Concilium trid.* sess. 25. c. 5. De reg.

²⁾ C. Quia periculosum 4. *De sentent. excommun.* (V. 11) in 6°.

est, ea ligatus manet, etsi in alias regiones proficiscatur: etenim censura eum sequitur sicut umbra corpus et lepra leprosum.

e. Regulares exempti non incurrunt censuras episcopales, neque ab episcopis censura ligari possunt nisi in iis, in quibus episcopis a iure concessa est iurisdictio in regulares.

Nota. *a. Delinquens extra dioecesim* non incurrit censuram *generali statuto* latam, quia hoc statutum afficit solum territorium; incurrit autem censuram *speciali* praecepto latam ad aliquod crimen praecavendum, ut si episcopus clerico sub poena suspensionis latae sententiae ingressum in tabernam prohibeat, hic autem extra dioecesim tabernam ingrediatur.

Complures quidem auctores negant clericum in hoc casu incurrere censuram, quorum sententiam *s. Alphonsus* (n. 23) probabilem dicit; verum, ut post *Laymann* monet *Ballerini*, praeceptum particulare, utpote haerens ossibus, obligat etiam extra dioecesim; quare sententia negans vera probabilitate carere videtur¹⁾.

b. Delinquens intra, sed existens extra dioecesim ab episcopo censura ligari potest; sic episcopus suspendere potest parochum commisso delicto aufugientem, quia alias eiusmodi delinquens a nemine puniri posset.

Citatio autem fieri non potest in aliena dioecesi; absens tamen per litteras citari potest et citatus comparere debet; quodsi non compareat, excommunicari potest.

17. Num subiectum censurae possit esse integra communitas e. g. *universitas, monasterium, capitulum, civitas*.

a. Interdictum ferri potest in totam communitatem, licet in ea complures sint innocentes: nam per interdictum proprie non puniuntur innocentes, sed ecclesia iustas ob causas sua beneficia tam nocentibus quam innocentibus subtrahit.

b. Sensusio ferri potest in totam communitatem, licet in ea complures sint innocentes, quia suspensio innocentes non afficit nisi quoad actus, qui toti communitati qua tali competunt, ut electio superiorum.

¹⁾ *Ballerini-Palmieri* VII. n. 71.

c. *Excommunicatio* ferri non potest in totam communitatem, sed in eos tantum, qui culpabiles reperti fuerint: cum enim in communitate complures soleant esse aut plane innocentes aut aliis minus nocentes, nimis durum esset, si omnes eadem poena afficerentur¹⁾.

18. Nihil impedit, quominus aliquis **pluribus simul censuris** eiusdem speciei ligetur et pariter ab una solvatur, dum ligatus maneat altera.

a. Nemo dubitat, quin aliquis pluribus censuris diversae speciei e. g. excommunicatione et suspensione ligari possit, sed dubitarunt, num aliquis pluribus censuris eiusdem speciei innodari possit. Cum enim censura consistat in privatione bonorum spiritualium, si quis vi unius censurae bonis iam privatus est, non potest altera censura iisdem bonis denuo vel magis privari. Verum censura formaliter non tam privatio est, quam causa inducens privationem; atqui nihil impedit, quominus eadem privatio ex pluribus titulis et causis existat, sicut plura peccata mortalia privant eadem gratia sanctificante²⁾.

b. Est axioma in iure: *quot transgressiones, tot poenae*³⁾. Qui ergo committit duo crimina specie distincta, quorum cuilibet distincta annexa est excommunicatio, qui e. g. haeresim committit et librum sub censura prohibitum legit, duplicem excommunicationem incurrit. — Qui committit duo crimina numero distincta e. g. bis duellum committit, bis eandem censuram incurrit. — Qui committit crimen, quo duae simul leges poenales specie diversae violantur, duplicem incurrit censuram, qui e. g. occidit sacerdotem in ecclesia, incurrit censuram latam in sacrilegium personale et in sacrilegium locale. — Qui plura eaque diversa committit crimina eadem lege poenali prohibita, pluries censuram incurrit, sic qui legit, retinet, imprimit et defendit librum sub excommunicatione prohibitum, ex quadruplici capite excommunicatur, quia omnes quatuor actiones eadem lege poenali prohibentur.

Articulus quartus.

De condicionibus ad incurrendam censuram requisitis.

Causa censurae est crimen; crimen autem, propter quod censura infligitur, debet esse grave, externum, consummatum et cum contumacia commissum, ut incurratur censura.

¹⁾ C. Romana ecclesia 5. *De sententia excommun.* (V. 11) in 6°.

²⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* VII. n. 78.

³⁾ C. Ea, quae 1. *De poenis* (V. 37).

19. Grave quoad actum internum et externum.

a. Poena enim supponit culpam, et poena gravis culpam gravem; censurae autem (saltem excommunicatio, suspensio ab ordine et interdictum generale) sunt poenae graves. Censurae tamen leves ut suspensio et interdictum, quae ad breve tempus infliguntur et solum unum alterumve actum prohibent, etiam ob levem culpam infligi possunt.

α. Ideo invalida esset censura, qua restitutio rei levis sub excommunicatione praeciperetur. Si tamen res in se levis evadat gravis ratione scandali, periculi aut finis, sub gravi et sub censura praecipi aut prohiberi posset. Sic excommunicationem incurrit, qui clausuram parumper tantum violat.

β. Quidquid ergo delinquentem a gravi peccato excusat ut paritas materiae, imperfectio actus, cooperatio materialis ex gravi causa exhibita, eum ab incurrenda quoque censura excusat, saltem coram Deo et in conscientia.

b. Censurae enim immediate propter peccatum externum infliguntur; quare excommunicatio non incurritur ob levem clerici percussionem, etsi ex animo graviter laedendi percutiatur.

Qui actionem sub excommunicatione prohibitam ita committit, ut solum propter intentionem graviter malam vel ex conscientia erronea grave peccatum sit, non incurrit censuram, ut qui librum legit, quem falso putat sub excommunicatione prohibitum.

20. Externum. Peccatum enim mere internum censura ferendae sententiae puniri nequit, quia in iudicio probari non potest; censura ipso facto incurrenda puniri quidem posset, at usus in ecclesia non viget censuris latae sententiae puniendi peccata interna: *cogitationis poenam nemo patitur*¹⁾.

Aliud est peccatum internum, aliud peccatum *occultum*, cuius solus delinquens notitiam habet. Peccata occulta ecclesia punire potest et reipsa punit, cum e. g. haeresim occultam excommunicatione ferit; at qui haeresim mere internam committit, in excommunicationem non incidit.

¹⁾ C. *Cogitationis* 14. d. 1. De poenit.

21. Consummatum i. e. non sufficit actus attentatus (der Versuch), sed actus sub poena prohibitus vere positus et in suo genere per *effectum secutum* completus esse debet: leges enim poenales sunt strictae interpretationis, quare ad actus consummatos restringuntur, nisi lex ipsa aliud decernat.

a. Hinc ubi sub excommunicatione prohibetur *violenta manuum iniectio* in clericum, non incurrit censuram, qui in clericum explodit, quin illum attingat, quia non ponitur actio sub censura prohibita. — Ubi sub censura prohibetur *incestus*, poena non incurritur nisi ob copulam perfectam cum consanguinea vel affine, quia nomine incestus significatur copula carnalis cum consanguinea vel affine. — Ubi sub poena prohibetur *homicidium*, censuram non incurrit, qui vulnus letale infligit, nisi mors sequatur, quaecunque sit causa, quae mortem impediat, sive remedium naturale sive miraculum, quia homicidium proprie ille tantum committit, qui ipsam mortem infert.

b. Sic lex ipsa non solum duellum, sed etiam actus duelli praeparatorios, nempe provocationem et acceptionem sub censura prohibet. Hi actus tamen in suo genere completi esse debent, ut inducant censuram; ideo non incurritur censura, si provocatio e. g. ex qualicunque causa ad offensorem non pervenit.

c. Qui posita actione culpabili de ea poenitet, antequam effectus sequatur, incurrit censuram et irregularitatem, quia poenitentia non impedit, quominus effectus postea secutus sit voluntarius. Nec dicatur cum s. *Alphonso* (n. 40) non puniri nisi contumacem, sed contumacem non esse, qui malam voluntatem per poenitentiam retractavit: delictum enim, quod ab ecclesia punitur, vere cum contumacia commissum est, etsi postea retractatum fuerit¹⁾.

d. Num completus esse debeat effectus, qui sub censura prohiberi intenditur, si censura fertur *in mandantes vel consulentes* e. g. homicidium vel abortum, colligi debet ex ipsis verbis legis: etenim si verba legis principaliter prohibent effectum (homicidium, abortum) et accessorie tantum mandatum vel consilium, mandantes vel consulentes censuram non incurrunt effectu non secuto; quodsi verba legis principaliter prohibent etiam ipsum mandatum et consilium, censuram incurrunt etiam effectu non secuto, quia ipso mandato vel consilio iam ponitur actio sub poena prohibita.

22. Cum contumacia commissum: ad frangendam enim contumaciam contra potestatem ecclesiae comminantis

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* III. n. 350. VII. n. 95.

poenam censurae institutae sunt. Ille autem censetur esse contumax, qui novit aliquid esse ab ecclesia sub poena prohibitum et nihilominus contra prohibitionem agere ausus fuerit.

Duplex distinguitur *contumacia* contra ecclesiam seu contemptus ecclesiae: *specialis*, qui per proprium et formalem actum contemptus contra potestatem ecclesiae committitur et speciale peccatum constituit, et *generalis*, qui implicite continetur in transgressione legis ecclesiasticae ab eo commissae, qui scivit rem esse ab ecclesia sub poena praeciptam vel prohibitam. Contumacia generalis ad incurrendam censuram sufficit, nec requiritur, ut delinquens in actu peccati e. g. dum committit duellum de censura cogitet, modo habitualiter eam cognoscat.

Nota. Hae condiciones requiruntur, ut censura in *foro interno* adsit; ut etiam in *foro externo* incurratur, insuper requiritur, ut delictum sit *notorium*, idque non solum quoad factum in se, sed etiam quoad condiciones, quae ad incurrendam censuram necessariae sunt. Quoniam vero condiciones, quae natura sua internae sunt ut scientia et consensus ad grave peccatum requisita, raro facto notoria sunt, in foro externo raro aliquis reputandus esset censura innodatus absque sententia iudicis declaratoria, nisi condiciones praesumerentur. Sed ubi ipsum delictum sub censura prohibitum notorium est, condiciones requisitae praesertim cognitio et contumacia in foro externo *praesumuntur*, donec iuridice constet delinquentem non incurrisse censuram, nisi a lege solum scienter et temerarie agentes censura ligentur: in hoc enim casu cognitio legis et contumacia etiam pro foro externo probari debet.

Hinc fieri potest, ut censura incurratur in foro externo, sed non adsit in foro interno. Sic catholici, qui censurae inseci coram ministro haeretico matrimonium inierunt, pro foro externo absolutione indigent¹⁾. quia cognitio censurae in hoc foro praesumitur, donec coram iudice ignorantia probetur, in foro interno autem a censura propter ignorantiam eius immunes sunt.

Articulus quintus.

De causis a censura excusantibus.

Ad incurrendam censuram *contumacia* requiritur; quidquid ergo contumaciam aut notabiliter minuit aut penitus

¹⁾ *S. Officium* 18. maii 1892.

tollit, ab incurrenda censura excusat. Porro duplex potissimum causa numeratur, quae ob hanc rationem ab incurrenda censura excusat: *metus gravis* et *ignorantia*.

23. Metus. *a. Metus gravis* a censura excusat, quoties ab observanda lege ecclesiastica excusat: actus enim, qui ex metu gravi procedit, non committitur ex contumacia, sed magis ex naturae infirmitate. Insuper metus gravis damni ab ipso praecepto ecclesiae per se excusat; sed ubi non committitur peccatum contra praeceptum ecclesiae, non incurritur censura, quae per se et primario contra laesionem praecepti ecclesiastici statuitur.

α. Scilicet actus sub censura prohibitus vel sola lege ecclesiastica vel simul lege divina (naturali vel positiva) prohibitus est. Si primum, actus ex metu positus non est peccatum; si alterum, actus ex metu positus potest esse peccatum contra legem divinam, at peccatum non est contra legem ecclesiae, quae cum gravi incommodo non obligat.

β. Dantur pauci quidam casus, in quibus *metus* quantumvis gravis ab observatione legis ecclesiasticae *non excusat*, praesertim ubi violatio legis damnum commune causat. In his igitur casibus metus gravis sicut ab observanda lege ecclesiastica ita etiam ab incurrenda censura non excusat¹⁾.

γ. Quemadmodum metus gravis excusat ab incurrenda censura, ita excusat etiam *ab ea observanda*: leges enim ecclesiasticae non obligant cum gravi incommodo. Quando ergo observatio censurae e. g. excommunicationis occultae coniuncta est cum metu gravis damni vel cum gravi incommodo, excommunicatus se gerere potest ut immunis a censura.

b. Etiam metus levis ab incurrenda censura excusat, dummodo metus sit causa actionis prohibitae, si censura imponitur in *temere, ausu temerario, sponte facientes*: in his enim casibus requiritur, ut actio prohibita plane motu proprio, non ad effugiendum malum quodcunque ponatur.

24. Ignorantia. *a. Ignorantia*, quae non sit graviter culpabilis (seu crassa), semper ab incurrenda censura excusat, non solum quando ignoratur actum prohibitum

¹⁾ Cf. *De principiis* n. 150, ubi exponitur, quando metus gravis seu incommodum grave ab obligatione legis affirmativae excuset.

esse, sed etiam quando solum ignoratur prohibitum esse sub censura¹⁾. Ratio *primi* est, quia censura supponit culpam, sed haec ignorantia (sive antecedens sive concomitans) excusat a culpa, ergo etiam ab incurrenda censura. Ratio *secundi* est, quia ignorans actui peccaminoso annexam esse censuram non est contumax contra potestatem coërcitivam ecclesiae; censura autem infligitur ad frangendam contumaciam delinquentis²⁾.

α. Complures quidem auctores (*Sanchez, Pirhing, Reuter, Mazzotta, Ballerini*) non omnem ignorantiam graviter culpabilem *crassam* appellant, sed admittunt ignorantiam graviter culpabilem, quae non sit crassa: ignorantia enim crassa, ita ipsi, non simpliciter ex negligentia graviter culpabili sed *ex negligentia cum gravi excessu* oritur. Sententia haec probabilis ideoque in praxi licita est. Sed cum valde difficile sit distinguere inter ignorantiam culpabilem ex gravi negligentia et ignorantiam culpabilem ex gravi negligentia cum excessu, *practice* statui potest solum ignorantiam, quae non sit graviter culpabilis, *semper* excusare ab incurrenda censura.

β. Ergo ignorantia tum *iuris* tum *facti* ab incurrenda censura excusat, atque etiam tum excusat, cum delinquens scit quidem actionem prohibitam esse lege divina sive naturali sive positiva, ignorat autem eandem prohibitam esse sub censura ecclesiastica.

γ. Ignorantia in eo graviter culpabilis est, qui ignorat, quod *ex officio* scire debet; ideo laici ab incurrendis censuris, quas ignorant, semper excusantur; non item clerici, qui eas ex officio cognoscere debent, nisi affirmari possit eorum negligentiam in addiscendis censuris non fuisse gravem aut saltem non fuisse gravem cum excessu.

δ. Quandoque etiam ignorantia *crassa* ab incurrenda censura excusat, si nempe lex censuram ferens non absolute et simpliciter loquitur (qui hoc commiserit, sit excommunicatus), sed si censura fertur in eos, qui *temere, ausu temerario, praesumptione, scienter, consulto* peccaverint.

ε. Immo si lex ad incurrendam censuram exigit, ut peccatum *scienter* vel *consulto* commissum sit, etiam ignorantia *affectata* ab incurrenda censura excusat: qui enim

¹⁾ C. Ut animarum 2. *De constit.* (l. 2) in 6°. Licet in hoc capite de ordinariis tantum censuris sermo sit, iure ac merito tamen principium in eo statutum ad censuras quoque papales extenditur.

²⁾ *In foro externo* cognitio censurae praesumitur; ut ergo ignorantia ab incurrenda censura in foro externo excuset, ea probari debet.

cum ignorantia qualicunque agit, *scienter* profecto non agit. Etsi ergo, qui cum tali ignorantia agit, graviter contra praeceptum peccet, censuram tamen non incurrit, cum lex ipsa ad incurrendam censuram scientiam certam et formalem requirat.

Quodsi quis legem et poenam impositam cognoscat, nesciat autem poenam esse *reservatam*, sunt pauci quidam doctores, qui opinantur ob hanc ignorantiam cessare *reservationem* censurae: reservatio enim ad modum poenae superadditur censurae; sed ignorantia ab incurrenda poena atque ideo ab incurrenda reservatione excusat. Verum communiter auctores docent hanc ignorantiam non efficere, ut censura non sit reservata. Nam ignorantia ideo excusaret, quia ecclesia ignorantes non vult subicere poenae *extraordinariae*; at reservatio, quando semel contracta est censura, non est aliquid extraordinarium, quod censurae adiciatur, sed potius id, quod eam naturaliter consequitur, nisi legislator ex benignitate absolutionem reddiderit faciliorem¹⁾.

Nota. a. Ignorantiae aequiparatur *inadvertentia* censurae, quia contumax contra legem dici nequit, qui ad illam non advertit.

b. Censurae, praesertim a rudioribus, propter ignorantiam raro incurruntur, donec de re moniti fuerint.

25. *Num ignorantia excuset ab incurrenda poena vindicativa.* Poena *vindicativa*, cum non infligatur ad corrigendam contumaciam rei, sed ad puniendum eius crimen, incurritur etiam ab ignorantibus, non quidem legem sed annexam poenam, *nisi haec sit extraordinaria*.

Ad incurrendam poenam vindicativam non requiritur cognitio poenae, si haec est *ordinaria*: etenim naturalis ratio intelligit delictum natura sua esse puniendum. At vero si poena est *extraordinaria* et exorbitans, requiritur cognitio poenae, ut ipsa incurratur. Scilicet ad incurrendam poenam non requiritur quidem consensus in poenam, sed tamen requiritur consensus in causam poenae; iam vero committens delictum eo ipso consentit implicite in causam poenae ordinariae, at in causam poenae extraordinariae, quippe quam nullo modo cognoscat, ne implicite quidem consentit. Iam vero omnes poenae vindicativae *latae sententiae* censentur extraordinariae atque *exorbitantes*.

¹⁾ *Lehmkuhl* II. n. 866.

Articulus sextus.

De absolutione a censuris.

26. De ipsa absolutione. 1. Censura semel contracta auferri non potest nisi *per absolutionem* a legitimo superiore concessam¹⁾.

a. Censura non aufertur per emendationem rei, nec per mortem vel amotionem ferentis censuram, nec per mortem censurati, qui etsi contritus decesserit, suffragiis ecclesiae et sepultura ecclesiastica privatur, nisi absolutus fuerit: censura enim semel inflicta manet, donec per absolutionem auferatur.

b. Hinc excommunicatus, qui elicit actum contritionis, in statu gratiae est, manet tamen excommunicatus et privatus communione ecclesiae. Licet ergo ad incurrendam censuram requiratur culpa, poena tamen manere potest remissa culpa.

2. *Absolutio* censurae est remissio poenae a legitimo superiore facta.

Differt a *dispensatione*, quia absolutio est *actus iustitiae*, qui ei debetur, qui contumaciam deposuit et satisfactionem, si qua opus erat, praestitit; dispensatio vero, qua quis a communi lege eximitur, est *actus gratiae*, qui etiam disposito negari potest. Insuper, ad absolutionem valide et licite concedendam praeter dispositionem rei nulla alia *causa* requiritur; ad dispensationem valide aut saltem licite concedendam insta causa requiritur. Poenae medicinales absolutione, poenae vindicativae dispensatione auferuntur.

27. Absolutio a censuris multiplici modo concedi potest:

a. *In foro interno*, quae effectus censurae per se pro solo foro interno aufert.

b. *In foro externo*, quae effectus censurae etiam pro foro interno aufert.

c. Absolutio *ad reincidentiam* seu sub poena reincidentiae est absolutio sub determinata condicione concessa, ita ut hac non impleta ipso facto eadem censura iterum incurratur.

¹⁾ C. Quum desideres 15. C. A nobis 28. *De sentent. excom.* (V. 39).

Censura, in quam absolutus reincident, est eiusdem speciei, sed numero nova et distincta: quare poenam reincidentiae ablosutioni addere non potest, nisi habens potestatem ferendi censuras. Ad reincidentiam requiritur nova culpa et contumacia atque ad eius ablationem nova absolutio.

d. Absolutio ad cautelam datur, quando ignoratur aut dubitatur, num aliquis censura reipsa ligatus sit. Huiusmodi est absolutio, quae in sacramento poenitentiae datur ante absolutionem a peccatis.

e. Absolutio ad effectum in rescriptis pontificiis quandoque conceditur atque eo tendit, ut censura non impediat effectum obtinendi gratiam concessam, quoad alios autem effectus censura manet. Sic sponsi in rescriptis dispensationis a censuris absolvuntur, ut dispensationis certo participes fiant¹⁾.

f. Absolutio dari potest *absolute* vel *condicionate* et quidem sub condicione *de praeterito*, *de praesenti* et *de futuro*. Condicionem de praeterito vel de praesenti generatim adhibere non licet; condicio autem de futuro (e. g. absolvo te, si intra mensem restitueris) ex gravi causa licita est.

28. Quis absolvere possit. 1. A censuris *reservatis* absolvere solum potest, qui eas tulit, eius superior, eius in officio successor et horum delegatus: eiusdem enim est absolvere, cuius est ligare.

Notandum est censuras ab homine *per modum praecepti* seu per sententiam particularem latas censi inter censuras reservatas: econtra censurae ab homine *per modum statuti* seu per sententiam generalem latae inter censuras non reservatas censentur.

2. A censuris *non reservatis* absolvere potest quivis confessarius tam pro foro interno quam pro foro externo²⁾.

¹⁾ Forma huius absolutionis quae rescriptis pontificiis apponi solet, haec est: „Nos igitur eundem N. N. a quibusvis excommunicationibus . . . si quibus quomodolibet innodatus existat, ad effectum dumtaxat praesentium consequendum absolventes et absolutum fore censentes“.

²⁾ C. Nuper 29. *De sentent. excom.* (V. 39).

Hanc absolutionem confessarius concedere potest tam intra quam extra confessionem. Ut tamen notorie censuratus absolutione publice uti possit ad praecavendum scandalum requiritur, ut de absolutione concessa publice constet.

Quoad absolutionem a censuris sive reservatis sive non reservatis, quae peregrinis conceditur, idem dicendum est, quod de absolutione a peccatis in tractatu de sacramento poenitentiae statuitur¹⁾.

3. *In articulo mortis* quilibet sacerdos etiam non approbatus, quin et praesente approbato vel privilegiato ab omnibus censuris etiam reservatis absolvere potest²⁾.

Qui in articulo mortis a censuris romano pontifici reservatis absolvitur, non tenetur se sistere superiori, ubi convalescat, si absolutus fuerit a censuris *simpliciter reservatis*³⁾. Quodsi absolutus fuerit a censuris *speciali modo reservatis*, sub gravi peccato et sub poena reincidentiae se sistere debet superiori i. e. vel per se vel per confessarium recurrere debet ad s. sedem et stare eius mandatis, aut novam absolutionem petere ab habente potestatem absolvendi⁴⁾.

4. *In casibus urgentioribus* quilibet confessarius dare potest absolutionem a censuris papae reservatis, hac tamen condicione, ut absolutus sub poena reincidentiae in easdem censuras infra mensem per epistolam vel per confessarium recurrat ad s. sedem⁵⁾.

29. De absolutione in casibus occultis. Episcopi facultatem habent absolvendi in foro interno etiam extra sacramentum delinquentes quoscunque sibi subditos a censuris ex *occulto* delicto contractis et romano pontifici *simpliciter*, non item speciali modo *reservatis*.

Crimen dupliciter potest esse *occultum*: *materialiter*, cum nempe ignoratur ipsum factum e. g. ingressus in clausuram, aut *formaliter*, si factum notum est, sed vel putatur recte factum e. g. ingressus ex licentia (error facti), vel ignoratur censura annexa (error iuris). Iam vero episcopus absolvere potest, sive crimen materialiter sive formaliter occultum est.

¹⁾ Cf. *De sacramentis* n. 346. 375.

²⁾ *Concilium trident.* sess. 14. c. 7.

³⁾ *S. Officium* 17. iun. 1891.

⁴⁾ *S. Officium* 19. aug. 1891.

⁵⁾ *S. Officium* 23. iun. 1886. Cf. *De sacramentis* n. 378.

1. Haec facultas episcopis conceditur a concilio tridentino celebri *capite Liceat*¹⁾ eademque confirmatur et ad casus simpliciter reservatos restringitur per constitutionem pianam *Apostolicae sedis*²⁾.

Sed praeter hanc facultatem a iure concessam episcopi a sancta sede accipere solent ad tempus facultatem absolvendi vel per se vel per alios etiam a casibus speciali modo reservatis, sive occulti sunt sive publici. In praxi ergo facultas absolvendi a casibus papalibus vix non semper ab episcopo obtineri poterit.

2. *Praelati regulares* post constitutionem *Apostolicae sedis* carent facultate perpetua absolvendi a casibus papalibus non solum saeculares sed etiam subditos suos³⁾; attamen ad tempus eis haec potestas concedi solet.

A censuris, quae iure pontificio *episcopis reservantur*, *praelati regulares* suos subditos absolvere possunt.

3. Licet tridentinum episcopis non concedat potestatem absolvendi nisi cum *subditis suis*, ex universali tamen consuetudine absolvere possunt etiam alienos subditos seu peregrinos potestate tacito consensu ab episcopo peregrinorum concessa⁴⁾.

30. De condicionibus ad absolvendum requisitis.

1. A censura absolvi potest etiam *absens* et *invitus*: convenit tamen, ut absolutio detur solum praesenti et petenti.

Sicut absens per litteras censuris feriri, ita etiam a censuris absolvi potest; attamen praesentia censurati tum ad reverentiam censurarum tum ad humiliationem ipsius censurati magis conducit, ideo solum ex rationabili causa absenti conceditur.

2. Condiciones a censurato implendae generatim exhiberi solent his verbis: *iniunctis de iure iniungendis*; speciatim vero iniungendum est:

¹⁾ Sess. 24. c. 6. De reform.

²⁾ „Firmam tamen esse volumus absolvendi facultatem a tridentina synodo episcopis concessam in quibuscunque censuris apostolicae sedi hac nostra constitutione reservatis iis tantum exceptis, quas eidem apostolicae sedi *speciali modo reservatas* declaravimus.“

³⁾ *S. Poenitent.* 5. dec. 1873.

⁴⁾ Cf. *De sacramentis* n. 375.

a. *Ut parti laesae satisfaciat*, si quam laeserat (revocatione, restitutione, veniae petitione) vel si satisfacere nequeat, ut saltem promittat se satisfacturum, cum primum poterit, nisi pars laesa iniuriam remiserit vel reus ad satisfaciendum impotens sit.

b. *Ut scandalum reparet*, si quod datum fuerit, id quod iure divino necessarium est. Reparari autem scandalum debet meliore, quo fieri potest modo, iuxta prudens iudicium ordinarii vel confessarii.

c. *Ut imponatur poenitentia salutaris* praeter poenitentiam sacramentalem.

3. Ad *valide* absolvendum a censura non requiritur determinata verborum *formula*, sed sufficit superioris voluntas signo sensibili manifestata, sive id verbis sive scripto sive alio signo fit.

Ad *licite* absolvendum in foro interno sive sacramentali sive extrasacramentali ex praescripto ritualis romani adhibenda est formula, quae habetur in ipsa forma sacramentalis absolutionis¹⁾; in foro autem externo ex praescripto iuris adhibenda est forma, quae habetur in rituali vel pontificali romano²⁾.

31. De absolutione censurae danda in foro interno aut externo. In praxi non raro oritur difficultas, utrum absolutio concedi debeat pro foro externo an sufficiat pro foro interno. Censura ab homine lata per sententiam condemnatoriam certo indiget absolutione pro foro externo, de censura latae sententiae haec tenenda sunt:

1. Si censura latae sententiae contracta fuit in solo foro interno, sufficit absolutio pro foro interno.

Si delictum *occultum* est, censura pertinet ad forum internum et de ea in solo foro interno agitur. Occultum censetur tum delictum, quod neque iure neque facto evasit publicum, tum delictum, quod in loco, ubi nunc versatur reus, nec est nec fiet notum, etsi in alio loco facto notum sit.

¹⁾ *Rituale rom.* tit. III. c. 3. n. 8.

²⁾ C. A nobis 28. *De sentent. excom.* (V. 39).

2. Si censura latae sententiae contracta fuit in foro externo, requiritur absolutio pro foro externo.

Solum si censura *non est reservata*, sufficit absolutio pro foro interno, etsi notoria sit censura, dummodo de absolutione concessa publice constet.

3. Absolutio pro foro externo concessa valet etiam pro foro interno; sed absolutio pro foro interno per se non valet pro foro externo; iudex autem ecclesiasticus eam etiam pro foro externo agnoscere potest, si de absolutione concessa publice constat.

De concessa absolutione publice constare censetur, si publice notum sit censuratum confessum esse et debitam satisfactionem, si quae necessaria erat, praestitisse.

Articulus septimus.

De censuris hodie vigentibus.

32. **Censurae hodie vigentes.** 1. Quovis tempore ecclesia usa est potestate infligendi censuras ob graviora quaedam crimina, praesertim vero ob crimen haeresis¹⁾. Modus, quo censuras imposuit, diversis temporibus diversus erat, frequentius tamen usa est excommunicationibus, quarum prima iure communi et romano pontifici reservata a concilio lateranensi II. (1139) statuta est, cui decursu temporis complures aliae accesserunt. Hae omnes in forma bullae collectae ex voluntate romanorum pontificum quotannis Romae in ecclesiis certis diebus, praesertim in Coena Domini, promulgabantur. Earum collectio proinde *Bulla Coenae* vocatur, quae lapsu temporis cura romanorum pontificum usque ad viginti censuras aucta est. Praeter censuras, quae in bulla Coenae continebantur, complures aliae vigeant, tum per constitutiones pontificias tum a concilio tridentino latae. Cum numerus censurarum nimis

¹⁾ Cf. 1. Cor. 5, 1—5. *Kober*, Der Kirchenbann S. 15 ff. *Hausmann*, Geschichte der päpstlichen Reservatfälle (Regensburg. Pustet. 1868) S. 21 ff.

excreceret earumque nonnullae mutatis moribus atque temporibus minus utiles viderentur, a *Pio IX.* per constitutionem *Apostolicae sedis* 12. octobris 1869, abrogatis quamplurimis censuris latae sententiae, statutum est ius recentissimum quoad censuras ecclesiasticas. Quapropter hodie iure communi illae tantum censurae latae sententiae vigent, quae in hac constitutione directe vel indirecte continentur et quae illis post eius promulgationem accesserunt. Omnes autem censurae, quae in hac constitutione clare et certe continentur, plenam vim obligandi per ipsam accipiunt, etsi ante illius promulgationem forte in desuetudinem abiissent.

Constitutio plana, quae de solis censuris, iisque latae sententiae agit, nihil immutavit quoad censuras ferendae sententiae, nec quoad censuras latas iuris privati, ut sunt censurae latae ab episcopis vel a praelatis regularium in proprios subditos, nec quoad irregularitates aut alias poenas ecclesiasticas, nec quoad leges ecclesiasticas. Si ergo ab aliqua lege per hanc constitutionem ablata est censura, lex ipsa vim obligandi retinet.

2. *Censurae hodie vigentes sunt:*

a. Censurae in ipsa bulla expressis verbis inflictæ.

b. Censurae a concilio tridentino inflictæ et ab hac constitutione confirmatae.

Est communis interpretum sententia ex hac constitutione illas tantum censuras tridentinas vim habere, quas concilium tridentinum primum inflixit, non autem eas, quas tridentinum ex vetere iure solum renovavit confirmavitque. Verba enim, quibus in hac constitutione utitur s. pontifex, illas censuras solas designant.

c. Censurae antea vigentes et hac constitutione non mutatae ex constitutionibus: α. pro romani pontificis electione; β. pro interno regimine quorumcunque ordinum et institutorum regularium.

d. Censurae, quae *post* constitutionem *Apostolicae sedis* latae sunt.

Quaestio secunda.

De excommunicatione.

Articulus primus.

De excommunicatione in genere.

33. Notio. *Excommunicatio* est censura, qua homo christianus communione fidelium privatur.

a. Triplex est fidelium communicatio: *α. mere interna* consistens in fide et caritate, qua fideles inter se et cum Christo mystice uniuntur; *β. mere externa* (in civilibus), quae consistit in actionibus externis profanis, scilicet in fidelium convictu, colloquio, commerciis etc.; *γ. mixta* (in divinis) consistens in actionibus religiosis externis, quae ex sua institutione fructum spiritualem internum producant ut administratio et susceptio sacramentorum, suffragia ecclesiae, quae in sacrificio missae et in aliis publicis officiis pro omnibus fidelibus funduntur, indulgentiae. Iam vero communione bonorum mere interna ecclesia neminem privat nec privare potest; communione autem externa et mixta hominem inobedientem et contumacem privare potest et per excommunicationem reipsa privat.

b. Excommunicatio est omnium poenarum ecclesiasticarum *gravissima*, qua nulla est in ecclesia maior: cum enim omnibus ecclesiae bonis privet, alias censuras, quae eisdem bonis solum partialiter privant, virtute in se continet. Ideo monet concilium tridentinum, ne iudices ecclesiastici hac poena utantur, nisi quando iam nullum aliud remedium supersit¹⁾.

c. Nomine *anathematis* aut designatur ipsa excommunicatio, aut excommunicatio ob haeresim vel eius suspicionem inflicta, aut excommunicatio, quae extraordinaria quadam sollemnitate excommunicato denuntiatur²⁾.

34. Divisio excommunicationis. Excommunicatio antea *ex effectu* in maiorem et minorem dividebatur; illa omnibus bonis communibus privabat, haec parte tantum,

¹⁾ Sess. 25. c. 3. De reform.

²⁾ Cf. C. *Debent* 106. c. 11. q. 3, ubi modus et forma excommunicationis sollemnis describitur.

scilicet susceptione sacramentorum et electione passiva ad dignitates et beneficia. Nunc vero sublata per constitutionem *Apostolicae sedis* excommunicatione minore viget *sola excommunicatio maior*¹⁾).

Excommunicatio minor olim ab iis incurrebatur, qui contra prohibitionem ecclesiae cum excommunicato vitando communicabant. Cum excommunicato vitando communicantes hodie incidunt in excommunicationem maiorem, sed in iis solum casibus, qui in constitutione *Apostolicae sedis* expresse indicantur.

35. Discrimen inter excommunicatos. Excommunicati alii sunt *vitandi*, quos fideles tenentur vitare, alii *tolerati*, quos fideles non tenentur vitare. Hoc discrimen ex praecipuo effectu excommunicationis maioris desumptum hodie adhuc attendendum est.

a. Antiquitus omnes excommunicati erant vitandi. In concilio constantiensi edita est constitutio *Ad evitanda* confirmata a Martino V. et postea a Leone X., quae a. aufert prohibitionem communicandi cum excommunicatis triplici casu excepto, quin tamen β. intendat ipsos excommunicatos in aliquo sublevare vel quomodolibet eis suffragari, sed ad subveniendum conscientiiis fidelium.

b. Ideo non solum *excommunicatis vitandis* prohibitum est communicare cum reliquis fidelibus, sed etiam fidelibus incumbit obligatio in conscientia omittendi commercium cum excommunicatis vitandis. Quoad *toleratos* vero ipsi quidem a commercio cum ceteris fidelibus in divinis abstinere tenentur, fideles autem licite cum illis tam in divinis quam in humanis communicare possunt. Quodsi excommunicati a fidelibus praeventi sunt, et ipsi in divinis quoque licite communicare possunt.

c. Ideo ratione excommunicationis ab excommunicato licite sacramenta peti possunt etiam sine necessitate; ex alia autem ratione fieri potest, ut sacramenta sine necessitate ab eo peti nequeant, si nempe in peccato sit.

36. Qui vitandi. Ex iure igitur novo per concilium constantiense inducto *excommunicati vitandi* sunt:

1. Nominatim et publice excommunicati sive a romano pontifice sive ab episcopo.

¹⁾ S. *Officium* 5. dec. 1883. Cf. Acta s. sedis XVII. p. 555.

2. Qui nominatim et publice tamquam excommunicati a papa vel ab episcopo denunciati sunt, ubi nempe de censura latae sententiae agitur.

a. *Nominatim* i. e. expresso nomine vel alio titulo, qui certo personam designet.

b. *Publice* i. e. eo modo, quo fit legis promulgatio, aut nomen affigendo in publico loco aut illud in ecclesia tempore missae vel concionis legendo etc.

c. Ergo licite communicamus cum haereticis et schismaticis, qui ob ipsorum haeresim excommunicati et qua tales publice denunciati sunt, quia *nominatim* non sunt excommunicati et denunciati.

3. *Notorii clericorum percussores*, etsi non fuerint denunciati tamquam excommunicati.

Sed ut percussio inducens censuram notoria sit, non sufficit notorietas facti, sed requiritur etiam notorietas iuris (n. 10)¹⁾.

Articulus secundus.

De effectibus excommunicationis.

37. Effectus excommunicationis alii sunt *immediati*, alii *mediati*; attamen solos vitandos omnes hi effectus afficiunt. Effectus immediati, quibus excommunicati omnibus fere iuribus, quae membris ecclesiae conveniunt, privantur, novem recensentur: excommunicatio privat *usu passivo sacramentorum*, *usu activo sacramentorum*, *usu divinatorum officiorum*, *communibus ecclesiae suffragiis*, *iurisdictione ecclesiastica*, *capacitate acquirendi beneficii*, *sepultura ecclesiastica*, *communicatione forensi*, *communicatione civili*.

38. 1. Privat susceptione (usu passivo) sacramentorum.

a. Excommunicatus sive toleratus sive vitandus sacramenta *valide* recipit, etiam *poenitentiam*: ecclesia enim excommunicatum nequit reddere inhabilem ad sacramenta *valide* suscipienda.

¹⁾ S. Officium 9. ian. 1884. Cf. s. Alphonsus n. 144.

α. Si excommunicatus ad sacramentum poenitentiae *mala fide* accedit, absolutio non propter censuram sed propter defectum dispositionis invalida est; quodsi *bona fide* accedit, sacramentum poenitentiae validum est: confessarius enim non privatur iurisdictione, etsi sciens excommunicatum absolvat, et poenitens non est incapax absolutionis, etsi excommunicatio sit reservata; remissis tamen peccatis manet excommunicatio, si haec reservata sit¹⁾.

β. Usus *sacramentalium* excommunicatis non prohibetur, sed preces ecclesiae excommunicatis eis utentibus non assistunt; carent ergo fructu, qui provenit ex precibus ecclesiae.

b. *Licite* autem sacramenta neque excommunicatus toleratus neque vitandus recipit; quare ea recipiens graviter peccat, nisi ignorantia vel metus gravis excuset.

Ex his patet non solum excommunicatis *vitandis* administrari non posse sacramenta, priusquam ab excommunicatione absoluti fuerint, sed neque *haereticis vel schismaticis*, qui post usum rationis publice in secta haeretica vel schismatica vixerunt, antequam abiurata haeresi veram fidem professi sint.

39. 2. Privat administratione (usu activo) sacramentorum, i. e. excommunicatus sive toleratus sive vitandus nequit licite administrare sacramenta, et poenitentiam vitandus ne valide quidem administrat, quia iurisdictione caret.

a. Excommunicatus *vitandus semper* illicite administrat sacramenta, nisi quis in articulo mortis sit et nullus alius adsit sacerdos, qui ei sacramenta administret (in hoc enim casu ecclesia in utilitatem fidelium supplet iurisdictionem), vel ipse grave incommodum pateretur, quia ecclesia non obligat cum tanto incommodo.

In casu necessitatis non solum baptismum et poenitentiam, sed etiam eucharistiam et extremam unctionem licite administrat. — Parochus vitandus illicite matrimonio assistit, licite autem alium ad assistendum delegare potest.

b. Excommunicatus *toleratus* illicite administrat sacramenta, si ipse non rogatus ultro administrationi se ingerit; quodsi a fidelibus rogatur, ratione excommunicationis licite sacramenta administrat, illicite autem id facit, si est in statu peccati.

Ergo rogatus, quin et recte praesumens fideles rogaturos esse (ut si die festo non adesset alius sacerdos, qui missam celebraret) potest

¹⁾ *Ballerini-Palmieri VII. n. 245 s.*

missam celebrare. Nec fideles speciali ratione indigent, ut sacramenta ab eo petant, quia ipsis cum toleratis permissa est communicatio¹⁾.

40. 3. Privat usu divinorum officiorum i. e. excommunicatus sive toleratus sive vitandus sub gravi prohibetur divinis officiis in notabili parte interesse, nisi excuset necessitas vitandi scandali vel alterius gravis incommodi.

a. Officia divina ea intelligenda sunt, quae a clericis tamquam ecclesiae ministris peraguntur, ut sacrificium missae, publica oratio, processio, cantus horarum, benedictiones, quae publice et sollemniter fiunt in ecclesia ut benedictio olei, candelarum, palmarum, exequiae defunctorum etc., non autem ea, quae privata devotione peraguntur ut orare, venerari imagines vel reliquias etc.

α. Potest ergo excommunicatus vitandus tempore, quo non celebrantur officia divina, ecclesiam ingredi ibique privatim orare, sive seorsim in distincto loco sive etiam in eodem loco cum aliis: privatim enim orando cum aliis non communicat. Sacerdos vitandus officium divinum privatim recitare potest; et proinde ad illud recitandum etiam tenetur.

β. Non solum excommunicatus, qui officiis divinis interest, peccat, sed etiam alii fideles, qui cum excommunicato vitando eidem officio divino e. g. eidem missae assistendo communicant, peccatum committunt, et grave quidem in materia gravi.

b. Haec prohibitio *per se* aequali modo *afficit toleratum et vitandum*; verum quoad toleratos ea hodie in desuetudinem abiisse videtur. Et sane excommunicati tolerati divinis officiis assistentes non existimant se peccare, nec superiores ecclesiastici hanc prohibitionem urgent; sic neque francomurarii neque haeretici prohibentur sacro assistere.

c. Si excommunicatus vitandus officio divino assistit, monendus est, ut recedat, et si monitus ab ecclesia non recedit, tenentur clerici ope laicorum eum expellere, si possunt, si non possunt, tenentur abeuntibus fidelibus ab officio cessare.

¹⁾ S. Alphonsus n. 169.

Si excommunicatus vitandus missae assistit et expelli nequit, sacerdos, nondum incepto canone, missam abrumpere debet; si canonem iam inchoavit, aut missam abrumpere aut ceteris abeuntibus eam proseguere potest. Si iam consecravit, solo ministro remanente, sacrificium usque ad communionem proseguere et reliqua vel in sacristia vel in alio loco decenti perficere debet.

41. 4. Privat communibus ecclesiae suffragiis¹⁾.

1. Distinguuntur suffragia communia et privata. *Communia* seu publica ea dicuntur, quae fiunt nomine ecclesiae ab eius ministris; *privata* dicuntur, quae fiunt proprio fidelium nomine. Privantur ergo excommunicati, etsi in statu gratiae sint, fructibus, qui fidelibus proveniunt ex missae sacrificio, ex recitatione officii, ex publicis ecclesiae precibus et ex indulgentiis. Privatae autem orationes etiam pro excommunicatis fieri, et bona opera eis donari possunt.

2. Utrum his suffragiis priventur solum *vitandi* an etiam *tolerati*, valde controvertitur. Quaestio, quae potissimum ad missae sacrificium eiusque applicationem refertur, in hunc modum solvenda videtur: excommunicati tolerati, qui publice sectae acatholicae non adhaerent, ecclesiae suffragiis non amplius privantur, ex quo fidelibus concessum est cum eis etiam in divinis communicare; excommunicati autem, qui publice sectae acatholicae adhaerent (haeretici et schismatici), eis privantur²⁾.

42. 5. Privat iurisdictione ecclesiastica, cuius quidem exercitium est praecipua cum fidelibus communicatio.

Excommunicatus *vitandus* illicite et invalide actus iurisdictionis exercet exceptis casibus supra (n. 39) enumeratis; excommunicatus vero *toleratus* etiam notorius valide eos exercet, at illicite agit, nisi ex gravi causa vel rogatus actus iurisdictionis exerceat.

a. Excommunicatus etiam vitandus *valide matrimonio assistit*, quia haec assistentia non est actus iurisdictionis; idem valide alteri

¹⁾ C. Sacris 38. *De sententia excom.* (V. 39).

²⁾ Cf. *De sacramentis* n. 181.

sacerdoti dat potestatem assistendi matrimonio, quia concessio huius potestatis pariter non est actus iurisdictionis.

b. Praelatus excommunicatus valide recipit *professionem religiosam*, quia admissio professionis non est proprie actus iurisdictionis, sed est usus superioritatis, quae praelato ratione officii sui competit; alias nec laicus nec femina posset admittere professionem¹⁾.

43. 6. Privat capacitate acquirendi beneficii.

a. Hinc collatio beneficii excommunicato sive vitando sive tolerato facta nulla est aequae ac praesentatio, electio, institutio, confirmatio: excommunicatus enim, etiam toleratus, non potest officium exercere, quia non potest in officio communicare; beneficium autem datur propter officium.

b. Excommunicatus pariter ipso iure inhabilis est ad obtinenda *quaevis rescripta s. sedis* sive gratiae sive iustitiae, quae proinde nulla erunt²⁾. Si tamen scienter excommunicato concessa fuerint vel praemissa absolutione a censuris, ut fieri solet, valent, quod etiam intelligendum est de collatione beneficii, si in ea continetur absolutio a censuris.

α. Si ergo pro excommunicato petitur dispensatio ab impedimento matrimonii, rescriptum dispensationis s. sedis (non item rescriptum dispensationis episcopi), sive conceditur in forma gratiosa sive in forma commissoria, ipso iure nullum est. Iam vero ad praecavendam hanc nullitatem in rescriptis apostolicis apponi solet absolutio ab excommunicatione *ad effectum* (n. 27. e).

β. Si haec absolutio in forma commissoria ipsi delegato committitur, orator prius absolvi et postea dispensari debet, ut valida sit dispensatio. Haec absolutio non aufert censuram, sed unum solum effectum censurae manente ipsa censura cum aliis effectibus.

44. 7. Privat sepultura ecclesiastica, adeo ut ne excommunicatus quidem toleratus, nisi sit occultus, in loco sacro sepeliri possit, et si in loco sacro sepultus fuerit, inde extrahendus sit. Duplex tamen intercedit in hac re discrimen inter vitandum et toleratum:

¹⁾ Cf. *Schmalzgrueber* n. 167 ss.

²⁾ C. Dilectus 26. *De rescriptis* (I. 3). C. Ipso iure 1. *De rescriptis* (I. 3.) 6°.

a. Si uterque ante mortem dedit signa poenitentiae, *toleratus* in loco sacro sepeliri potest, etsi ab excommunicatione non absolvatur, *decet* autem, ut prius absolvatur; *vitandus* vero in loco sacro sepeliri nequit, nisi prius absolvatur.

b. Si *toleratus* in loco sacro sepultus fuerit, exhumandus est, locus sacer vero inde non polluitur; quodsi *vitandus* in loco sacro sepultus fuerit, exhumandus est, et locus sacer inde polluitur indigetque expiatione.

Ad quaestionem, quomodo se gerere debeat parochus, si quis censura innodatus obierit, ut propterea carere deberet sepultura ecclesiastica, sed si minis gravibus pertinaciter exigantur exequiae et ipsa sepultura ecclesiastica, respondit s. *Poenitentiaria* 15. dec. 1860: „Curandum, ut cuncta ad normam sacrorum canonum fiant: quatenus vero absque turbarum et scandali periculo id obtineri nequeat, parochus neque per se neque per alios sacerdotes ad exequias et ad sepulturam ullo modo concurrat“¹⁾.

45. 8. Privat communicatione forensi seu omni actu ad iudicium pertinenti tum in foro ecclesiastico tum in foro civili. Verum in foro civili haec privatio non amplius viget; in foro autem ecclesiastico excommunicatus nequit esse iudex, advocatus, testis, tutor, executor testamenti etc.

Attendendum tamen discrimen inter toleratum et vitandum. *Toleratus* non solum valide, sed etiam licite agit, si requiratur; *vitandus* vero semper illicite agit, immo sententia *iudicis vitandi* etiam invalida est, quia iurisdictione caret.

46. 9. Privat communicatione civili, adeo ut excommunicatus per se cum reliquis fidelibus nec contrahere, nec commercia habere, nec cohabitare, nec familiariter conversari possit ipse, nec fideles cum ipso.

Excommunicatus *toleratus* in *divinis* quidem communicare cum fidelibus non potest, nisi sit requisitus; in *civilibus* autem ex hodierna consuetudine etiam non requisitus communicare potest²⁾ (n. 35). Immo

¹⁾ Cf. Acta s. sedis I. p. 563. n. 21.

²⁾ S. *Poenitent.* 5. iul. 1867.

recentibus auctoribus (*Lehmkuhl, Ballerini*) haec poena etiam quoad vitandos in desuetudinem abiisse videtur. Et sane causae ab hac poena excusantes, quae ab antiquis auctoribus admittuntur, hodie factae sunt adeo communes, ut pro unoquoque fere excommunicato existant; atqui cessat lex, quae communiter iam observari nequit, etsi ab aliquo particulari adhuc observari possit.

47. Causae excusantes, ob quas cum vitando in civilibus communicare licet, hoc versiculo continentur:

*Utile, lex, humile, res ignorata, necesse;
Haec quinque solvunt anathema, ne possit obesse.*

a. Utile significat utilitatem spiritualem vel temporalem communicantis, excommunicati vel tertii, quae aliter procurari commode non potest.

Licet ergo a vitando debitum exigere, eleemosynam petere, eum medicum vel advocatum adhibere, si alius aequè idoneus haberi non possit, ei salutaria consilia dare etc.

b. Lex significat matrimonium, vi cuius coniuges, quorum alteruter vitandus sit, mutuo communicare possunt, non solum quoad debitum coniugale, sed etiam quoad cohabitationem, mensam et domesticam conversationem.

c. Humile significat subiunctionem; ideo communicare possunt filii cum parentibus, famuli cum dominis, subditi cum superioribus vitandis.

d. Res ignorata significat ignorantiam sive iuris sive facti, modo non sit affectata. Ut quis prohibeatur communicare cum vitando, non solum scire debet ipsum esse excommunicatum, sed etiam ipsum esse vitandum.

e. Necesse significat quamcunque notabilem necessitatem sive spiritualem sive corporalem communicantis, vitandi vel tertii.

Nota, hanc causam excusantem in prima iam contineri, praeterquam quod ex mente quorundam auctorum sola utilitas *temporalis* vitandi non excuset, sed requiratur *necessitas*, atque ideo additam esse hanc quintam causam necessitatis temporalis.

48. Effectus mediati excommunicationis illi dicuntur, qui non ex ipsa excommunicatione, sed ex culpa ab excommunicato propter excommunicationem commissa oriuntur. Eiusmodi effectus tres potissimum numerantur:

a. Irregularitas, quae oritur ex violatione censurae: excommunicatus enim, qui culpabiliter actum ordinis sacri exercet, irregularis fit.

b. Suspicio haeresis; qui integro anno in excommunicatione insordescit seu contumaciter persistit, incurrit suspensionem haeresis, quia de potestate ecclesiae et de sacramentis, quorum susceptionem omittit, male sentire praesumitur¹⁾.

c. Privatio beneficiorum, scilicet qui per annum contumaciter in excommunicatione perseverat, privandus est beneficiis ecclesiasticis, si crimen, propter quod excommunicatus est, huiusmodi privationem meretur.

49. Quale peccatum sit communicare cum excommunicato. *a.* Cum excommunicato communicare *in divinis*, mortale est, nisi parvitas materiae excuset.

b. Cum excommunicato communicare *in civilibus*, etiam sine iusta causa, per se veniale peccatum non excedit. Hodie vero, ut supra notatur (n. 46¹⁾, omni peccato caret.

c. Communicare cum excommunicato *in crimine criminoso*, mortale peccatum est. In crimine criminoso cum excommunicato communicare dicitur, qui cum eo communicat in illo ipso crimine, propter quod excommunicatus est, ei auxilium vel favorem praestando.

Sic si quis excommunicato propter retentionem boni ecclesiastici auxilium vel favorem praestaret, ne bonum ecclesiae restituat, cum eo in crimine criminoso communicaret.

Nota. Excommunicationes vigentes ipsa constitutio *Apostolicae sedis* in quatuor *series* dividit, quarum *prima* continet excommunicationes romano pontifici speciali modo reservatas, *secunda* excommuni-

¹⁾ *Concilium trid.* sess. 25. c. 3. De reform.

cationes romano pontifici ordinario modo reservatas, *tertia* excommunicationes episcopis reservatas, *quarta* excommunicationes nemini reservatas. Hoc ordine singulae declarabuntur, ita tamen, ut breviter explicentur eae, quae rarius, fusiori calamo eae, quae facilius contrahi solent a fidelibus.

Articulus tertius.

De excommunicationibus speciali modo reservatis.

Ad primam seriem tredecim excommunicationes pertinent, quarum duodecim in bulla *Apostolicae sedis* continentur, una vero postea accessit ex constitutione *Romanus pontifex*. Duodecim priores excepta decima ex bulla *Coenae* desumtae sunt.

§ 1. Ex constitutione „*Apostolicae sedis*“.

Constitutio itaque plana excommunicationi latae sententiae *speciali modo* romano pontifici reservatae subiaccere declarat:

1. *Omnes a christiana fide apostatas et omnes ac singulos haereticos, quocunque nomine censeantur et cuiuscunque sectae existant, eisque credentes eorumque receptores, fautores ac generaliter quoslibet eorum defensores.*

50. Duplex genus personarum hac censura feritur: a. qui deficiunt a fide prius suscepta: *apostatae, haeretici, haereticis credentes*; b. qui huius criminis aliquo modo participes fiunt, illud tamen proprie non committunt: *receptores, fautores, defensores.*

Deficientes a fide. 1. *Apostatae* dicuntur, qui totaliter a fide christiana per baptismum suscepta deficiunt, ita ut non amplius inter catholicos connumerari velint¹⁾. Ad excommunicationem incurrendam requiritur, ut interna defectio a fide exterius se manifestet, sed nihil refert,

¹⁾ Cf. *De praeceptis* n. 28.

utrum apostata ad aliam sectam religiosam transeat, ad iudaismum, paganismum, mohamedanismum, an vero nullum cultum religiosum profiteatur ut athei, deistae, indifferentistae, materialistae, naturalistae, pantheistae, liberi cogitatores.

Qui aut existentiam aut possibilitatem *christianae revelationis* negant, a fide christiana apostatae sunt et hanc excommunicationem incurrunt. Apostatae non sunt, qui *practicum indifferentismum* sectantes officia religionis christianae penitus negligunt, quia exterius a religione christiana non deficiunt, sed adhuc inter catholicos computari volunt.

2. *Haeretici* dicuntur homines christiani, qui voluntarie et pertinaciter veritatem fidei ab ecclesia propositam negant (aut in dubium revocant). Ad excommunicationem incurrendam requiritur, ut haeresis interius concepta exterius aliquo signo, sive verbo sive facto sive scripto, etsi nemine praesente vel audiente, manifestetur. At non requiritur, ut haereticus alicui sectae haeticorum se adiungat, ut sunt protestantes, schismatici in fide errantes, iansenistae, antiinfallibilistae seu veteres catholici.

a. Hanc excommunicationem incurrit etiam ille, qui *exercet superstitionem haereticalem*, ut qui arcana cordium vel futuras hominum liberas actiones soli Deo cognitae divinare conatur per tabulas rotantes, spiritismum et eiusmodi artes magicas, modo ad haeresim in hoc facto implicitam advertat¹⁾.

b. Non omnes concedunt eum excommunicationem incurrere, qui *positive dubitat circa veritatem fidei*, „quia, ut ait *Struggl.* talis non habet haeresim plane consummatam et perfectam“²⁾.

c. Quia hanc censuram ii solum incurrunt, qui formalem haeresim commiserunt, patet fieri posse, ut complures, qui in haeresi educati sunt, ob bonam ipsorum fidem ab excommunicatione sint immunes. Quodsi ad fidem catholicam redeant, in foro externo ab excommunicatione absolvuntur, quia censurae iure notoriae obnoxii sunt; in foro autem interno absolute non indigent, quos in bona fide fuisse constiterit.

3. *Credentes* apostatis vel haeticis intelliguntur, qui implicate eorum erroribus per signum aliquod externum assentiunt, etsi neque eorum sectae se adiungant neque

¹⁾ *D' Annibale*, Commentar. in const. Ap. sedis n. 31.

²⁾ Theol. mor. tr. 4. q. 2. n. 12.

eorum doctrinam in particulari perspectam habeant, ut si quis de aliquo, quem scit esse haeticum, dicat se credere, quidquid iste credit, licet eius errores nesciat, vel si quis cum animo assentiendi eius erroribus alicuius haetici lectionem vel concionem audiat¹⁾.

Hanc clausulam non omnes ita interpretantur, ut ii quoque censurae subsint, qui implicite tantum haeresim profiteantur; sed nonnulli hoc termino catholicos intelligunt, qui crimen haeresis committunt, nec tamen sectae acatholicae adhaereant. Practice nihil refert, uter sensus admittatur, quia utrique aut nomine *haeticorum* aut nomine *credentium* excommunicationem incurrunt.

51. Illis cooperantes. Ut excommunicationem incurrant, qui haeticis vel apostatis *cooperantur*, requiritur participatio seu cooperatio *formalis*, quae eo tendat, ut haeticos in suo crimine iuvet; non sufficit materialis, quae solum personae haeticae auxilium praebeat.

1. *Receptores* haeticorum dicuntur, qui eas in domum suam recipiunt, ut haeresis poenam effugiant. Ergo excommunicationem non incurrunt, qui eos recipiunt non haeresis gratia, sed ut amicos, consanguineos vel eiusmodi.

2. *Fautores* haeticorum dicuntur, qui eis sive negative sive positive auxilium praestant, ut errores suos facilius diffundere possint.

a. *Negative* haeticis favent, qui omittunt ea, quae non ex mera caritate sed ex officio fieri debent ad eorum progressus impediendos; *positive* eis favent, qui eos verbis (eos ut haeticos laudantes, commendantes) aut factis (pecunias praebentes) in spargendis erroribus adjuvant.

b. *S. Officium* saepius declaravit eos excommunicationem incurrere, qui matrimonium ineunt coram ministro acatholico²⁾. Disputant, quatenus sit huius censurae causa; alii ut *fautores* haeticorum, alii vero rectius ut *credentes* haeticis in foro externo eos excommunicari dicunt: implicite enim haeticis credere censentur, qui sacramenta apud haeticos iuxta eorum ritum suscipiunt.

Nota. Excommunicatio, quam ex declaratione s. sedis illi incurrunt, qui coram ministro acatholico matrimonium contrahunt, ex

¹⁾ Cf. Acta s. sedis XI. p. 168 ss.

²⁾ *S. Officium* 28. aug. 1888; 11. maii 1892.

hac clausula (eis credentes) derivanda videtur. Ex eiusdem s. sedis declaratione insuper constat, eos incurrere excommunicationem, etsi censurae inscii fuissent. Qui ergo censuram cognoscunt, eam pro utroque foro, qui vero eam ignorant, censuram pro solo foro externo incurrunt. Celebratio enim matrimonii natura sua actus publicus est, qui ad forum externum pertinet, ideoque vetita illius celebratio directe pro foro externo censura punitur. Ut ergo ad sacramenta admitti possit, qui coram ministro acatholico contraxit, saltem pro foro externo a censura absolvi debet.

3. *Defensores haereticorum sunt, qui eorum personas vel doctrinas, quatenus haereticae sunt, tuentur.*

Excommunicationem ergo non incurrunt, qui haeretici eruditionem et eloquentiam vel libri haeretici stylum et elegantiam laudant, nisi laus in doctrinae haereticae approbationem redundet.

2. *Omnes et singulos scienter legentes sine auctoritate sedis apostolicae libros eorundem apostatarum et haereticorum haeresim propugnantes, necnon libros cuiusvis auctoris per apostolicas litteras nominatim prohibitos; eosdemque libros retinentes, imprimentes et quomodolibet defendentes.*

52. Haec censura verbotenus transiit in constitutionem *Officiorum ac munerum* (n. 47) atque ex ea vim suam haurit. Exinde discimus: a. libros hodie sub excommunicatione prohibitos; b. actiones sub excommunicatione prohibitas.

Libri sub censura prohibiti sunt duplicis generis:

1. *Libri haereticorum et apostatarum haeresim propugnantes.* Triplex igitur condicio ratione obiecti requiritur ad incurrendam censuram: a. ut sit *liber*, non solum manuscriptum vel minoris voluminis libellus; b. ut sit ab *auctore haeretico vel apostata* conscriptus; c. ut haeresim *propugnet*.

a. Ergo excommunicationem non incurrit: α. qui legit ephemerides¹⁾ vel libellos haeresim propugnantes; β. qui legit librum haeresim propugnantem a catholico, ethnico, iudaeo vel ab alio conscriptum, qui proprie neque haeticus neque apostata sit; γ. qui legit librum haeresim continentem vel eam solum obiter et paucis defendentem.

¹⁾ *S. Officium* 21. apr. 1880.

b. Ex declaratione *s. Officii* excommunicationem incurrunt, „qui scienter legunt publicationes periodicas in fasciculos ligatas habentes auctorem haereticum et haeresim propugnantes“¹⁾).

c. Ad hanc censuram incurrendam requiritur, ut legenti *certo constet* auctorem libri esse haereticum eumque haeresim propugnare. Id autem constare potest aut ex nomine auctoris, si sit notus haereticus, aut ex indole libri: etenim si in libro manifesta haeresis pertinaciter propugnatur, satis constat auctorem esse haereticum vel apostatam.

d. Non requiritur, ut liber ex professo de religione tractet; qui ergo legit librum profanum e. g. historicum, physicum, philosophicum, in quo auctor haereticus haeresim propugnat, excommunicationem incurrat.

2. *Libri cuiusvis auctoris per apostolicas litteras nominatim prohibiti.* Tres condiciones etiam in hoc genere ex parte libri requiruntur: *a.* ut per litteras *apostolicas*, cuiuscunque sint formae: bullae, brevis, encyclicae, prohibitus sit; *b.* ut *nominatim* i. e. expresso proprio eius titulo; *c.* ut *sub excommunicatione* romano pontifici reservata prohibitus sit, id quod ex mente ipsius constitutionis, moderandi nempe censuras, colligitur. At nihil refert, cuius sit auctoris et quid contineat.

Ergo huc non pertinent: *a.* libri per decreta indicis vel alterius congregationis prohibiti, quia eiusmodi decreta non eduntur *auctoritate apostolica*; *b.* libri alicuius auctoris in globo damnati, quia non prohibentur *nominatim*; *c.* libri damnati quidem per apostolicas litteras, at non *sub excommunicatione reservata*.

53. Actiones prohibitae hae quatuor sunt: *legere, retinere, imprimere, defendere*, quae quidem omnes *scienter* exerceri debent, ut per eas incurratur censura: cum enim terminus iste in capite articuli positus sit, de omnibus intelligi debet. Quare ab incurrenda censura excusat ignorantia etiam affectata.

Quid terminis *legere* et *retinere* prohibeatur, alibi dicitur²⁾; restat, ut termini imprimentes et defendentes explicentur.

¹⁾ *S. Officium* 13. ian. 1892.

²⁾ Cf. *De praeceptis* n. 691.

a. Imprimentes latius intelliguntur omnes, qui ad imprimendum librum proxime concurrunt: α . typographus, editor et auctor; β . qui ad ipsam impressionem operam praestant ut typos collocantes et prelum versantes. Hoc loco strictius nonnisi typographus et editor intelligendi videntur¹⁾.

b. Defendentes dicuntur, qui physice vel moraliter impediunt, ne liber destruatur vel denuntietur, qui suadere conantur librum bonum esse, doctrinam in eo contentam vel eius eruditionem et scientiam ita laudant, ut pravae doctrinae approbatio appareat.

a. Ad incurrendam censuram requiritur triplex cognitio: α . librum esse haeretici vel apostatae aut illum esse per litteras apostolicas prohibitum; β . eiusdem lectionem, retentionem, impressionem, defensionem esse sub excommunicatione prohibitam; γ . si non sit per litteras apostolicas prohibitus, ipsum propugnare haeresim. Sufficit autem, ut haec sciantur aut fama publica aut a viro fide digno.

b. Quoniam ad incurrendam censuram grave peccatum requiritur, eam non incurrunt, nisi qui formaliter aut materialiter quidem, sed sine iusta causa notabiliter cooperantur.

c. Si societates litterariae (Leihbibliotheken) libros sub censura prohibitos asservant, excommunicationem incurrunt praeter praesidem et bibliothecarium omnes, qui librorum condominium habent. Bibliothecas autem publicas haec censura afficere non videtur.

3. *Schismaticos et eos, qui a romani pontificis pro tempore existentis obedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt.*

54. Hanc censuram incurrunt *a. schismatici*, qui sive ex malitia sive ex errore subiectionem romano pontifici denegant et ab unitate ecclesiae se separantes novam ecclesiam constituunt vel iam constitutae adhaerent.

b. Qui romano pontifici in rebus spiritualibus obedientiam denegant, eius spirituales auctoritatem reiicientes, quamvis nulli alteri capiti seu ecclesiae adhaereant.

Nota. Ex declaratione s. sedis hanc excommunicationem incurrunt etiam „quicumque iuxta civilium legum decreta aut suffragante populo et confirmante civili potestate ad parochi seu vicarii officium

¹⁾ Cf. Vermeersch n. 32. Hollweck p. 48.

electi audeant obire munera ecclesiastici ministerii“, quia hoc ipso romano pontifici obedientiam denegant¹⁾).

4. *Omnes et singulos, cuiuscunque status, gradus vel conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis romanorum pontificum pro tempore existentium ad universale futurum concilium appellantes necnon eos, quorum auxilio, consilio et favore appellatum fuerit.*

55. a. Haec censura est casus particularis praecedentis: appellantes enim facto subiectioni romani pontificis se subtrahunt. Sed ne sub praetextu appellationis putent se posse effugere excommunicationem, addita est haec specialis censura.

b. *Personae physicae* quaecunque: de communitatibus enim appellantibus est interdictum; appellantes a pontificis regnantis ordinationibus *ad futurum universale concilium*; non sufficit ergo appellatio ad futurum pontificem vel ad concilium praesens, neque ad concilium provinciale.

5. *Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes vel hostiliter insequentes s. r. e. cardinales. patriarchas, archiepiscopos, episcopos sedisque apostolicae legatos vel nuntios, aut eos a suis dioecesibus, territoriis, terris seu dominiis eiicientes, necnon ea mandantes vel rata habentes seu praestantes in iis auxilium, consilium vel favorem.*

56. Hac censura plectuntur *iniuriae reales* in ecclesiae proceres (Kirchenfürsten) illatae, quarum primus est ipse s. pontifex, romanae ecclesiae episcopus, quamvis explicite non nominetur. Eam igitur incurrunt: a. Qui iniuste laedunt illorum *vitam*: interficientes, mutilantes, percutientes; eorum *libertatem*: capientes, carcerantes, detinentes; eorum *dignitatem*: hostiliter (animo nocendi corpori vel dignitati) insequentes, e locis eorum iurisdictioni subiectis eiicientes.

b. Qui ad has iniurias *cooperantur* mandato, ratihabitione, auxilio etc., dummodo cooperatio efficax fuerit et graviter influxerit.

6. *Impedientes directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori et ad hoc recurrentes ad forum saeculare eiusque mandata pro-*

¹⁾ S. C. C. 23. maii 1874.

curantes, edentes aut auxilium, consilium vel favorem praestantes.

57. *a.* Ad tuendam *libertatem* iurisdictionis ecclesiasticae haec censura statuta est, quam contrahunt impediētes exercitium *iurisdictionis ecclesiasticae*, non tamen impediētes exercitium iurisdictionis superiorum regularium. Excommunicationem ergo non incurrunt impediētes exercitium potestatis *ordinis* ut sacrum facere, sacramenta administrare, benedicere etc., nec impediētes exercitium *officii* ecclesiastici ut praedicare, docere; incurrunt autem impediētes eum, qui peragenda committit ea, quae sunt *ordinis*, vel eum, qui deputat ad officia ecclesiastica.

b. Hanc censuram igitur contrahunt: *α.* qui facto aliquo exercitium iurisdictionis directe vel indirecte (e. g. publicationem, executionem constitutionis pontificiae) impediunt; *β.* qui ad hunc finem recurrunt ad forum saeculare, ad iudices et magistratus civiles; *γ.* qui ad hunc finem mandata fori saecularis provocant vel edunt; *δ.* qui his cooperantur auxilio, consilio, favore.

7. *Cogentes sive directe sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones; item edentes leges vel decreta contra libertatem aut iura ecclesiae.*

58. Duplicis generis personae hac excommunicatione feriuntur: *a.* *Cogentes iudices* laicos, ut personas ecclesiasticas trahant ad suum tribunal *contra privilegium fori*; *b.* *edentes leges vel decreta contra libertatem et iura ecclesiae.*

Cogentes sive directe sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones¹⁾.

1. *Cogentes* intelliguntur, qui iudices cogunt, quin ipsi sint coacti neque ab aliquo homine neque a lege; ergo *legislatores* ferentes legem, qua iudices coguntur personas

¹⁾ De hoc decreto edita est instructio *s. Officii* 15. iun. 1870 et 1. febr. 1871 et declaratio eiusdem *s. Officii* 23. ian. 1886, quae omnia in huius decreti interpretatione attendenda sunt. Cf. Acta *s. sedis* VI. p. 433. XVIII. p. 416. XXV. p. 456.

ecclesiasticas trahere ad suum tribunal, *magistratus*, qui nulla lege coacti sponte sua cogunt iudices ad suum tribunal trahere ecclesiasticos, sive agitur de causa criminali sive de causa civili.

2. *Directe* cogunt, qui ipsos iudices minis, vi aut metu iniuste incusso cogunt; *indirecte*, qui contra alias personas cum iudicibus coniunctas vim aut minas adhibent, ut iudices cogant clericos tamquam reos ad suum tribunal trahere.

3. *Personae ecclesiasticae* intelliguntur omnes, qui gaudent privilegio fori; ergo omnes clerici etiam sola tonsura insigniti, omnes religiosi etiam moniales sub regula viventes sive in aliquo ordine sive in simplici congregatione.

4. *Praeter canonicas dispositiones* i. e. nisi alicubi a s. sede (per concordata) permittatur, ut ecclesiastici ad tribunal laicum trahantur.

a. „In iis tamen locis, in quibus fori privilegio per summos pontifices derogatum non fuit, si in eis non datur iura sua persequi nisi apud iudices laicos, tenentur singuli prius a proprio ipsorum ordinario veniam petere, ut clericos in forma laicorum convenire possint. Episcopos autem in id forum convenire absque venia sedis apostolicae non licet“¹⁾.

b. Ergo excommunicationem non incurrunt: α. *ipsi iudices*, qui ecclesiasticos ad suum tribunal trahunt, sed qui iudices ad id cogunt; β. *actores*, qui clericum penes iudicem laicum accusant: γ. *cogentes* ad trahendum clericum non tamquam reum sed ut tutorem, testem vel alio titulo.

59. Edentes leges vel decreta contra libertatem aut iura ecclesiae.

1. *Edentes* sunt auctores legum et decretorum, qui auctoritate condendi leges et decreta pollent, et qui ad ea condenda concurrere debent.

Ergo *princeps*, qui leges approbat et promulgat, *ministri*, *rectores* provinciarum et civitatum, *deputati* tum ad comitia imperii tum ad comitia provinciae et *consilarii* locales, qui suffragio suo concurrunt; *populus*, sicubi suffragio populi leges condantur.

¹⁾ S. Officium l. c.

2. *Leges* sunt ordinationes universales et perpetuae, quae a suprema potestate emanant; *decreta* sunt ordinationes item generales, quae a competenti potestate e. g. a municipiis emanant. Sed huc non pertinent *mandata*, quae pro personis aut casibus particularibus feruntur, nec *sententiae a iudicibus latae*.

3. *Contra libertatem aut iura ecclesiae*, quae verba sensu latissimo accipienda sunt, adeo ut excommunicationi obnoxii sint, qui leges vel decreta condunt, quibus ius ecclesiae quodcunque tollitur, restringitur vel perturbatur ut ius docendi, promovendi ad beneficia, publicas supplicationes extra templum instituendi, ecclesias, beneficia, pia sodalitia erigendi; *iura*, quae ecclesiae tamquam societati competunt ut ius acquirendi, alienandi, elocandi, immunitas cleri a servitio militari.

8. *Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras vel acta quaelibet a sede apostolica vel ab eiusdem legatis aut delegatis quibuscunque profecta eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive ipsas partes sive alios laedentes vel perterrefacientes.*

60. a. Acta sedis apostolicae intelliguntur tum ea, quae immediate ab ipsa proficiscuntur, tum ea, quae mediate a romanis congregationibus proveniunt¹⁾.

b. Excommunicationem incurrunt: α. *Recurrentes* ad laicam potestatem i. e. ad eos, qui iurisdictionem in cives exercent, ut sunt iudices et magistratus; β. *Prohibentes* promulgationem vel executionem intelliguntur personae auctoritate praeditae; γ. *Laedentes* i. e. damno gravi afficientes iuxta alios in corpore, iuxta alios etiam in honore et in bonis fortunae; δ. *Perterrefacientes* i. e. metu valde gravi afficientes *ipsas partes*, ad quas acta s. sedis directa sunt; sive *alios*, quibus nempe commissa est actorum promulgatio vel executio.

9. *Omnes falsarios litterarum apostolicarum, etiam in forma brevis. ac supplicationum gratiam vel iustitiam concernentium per romanum pontificem s. r. e. vice-cancellarios*

¹⁾ S. Officium 13. ian. 1892.

seu gerentes vices eorum aut de mandato eiusdem romani pontificis signatarum, nec non falso publicantes litteras apostolicas, etiam in forma brevis, et etiam falso signantes supplicationes huiusmodi sub nomine romani pontificis seu vice-cancellarii aut gerentes vices praedictorum.

61. *a.* Crimen falsi per scripturas commissum, quod anteactis saeculis relate ad litteras pontificias (bullas, encyclicas, brevia) frequentissime in usu erat, hac censura punitur.

b. Eam contrahunt: *α. falsarii*, qui in litteris apostolicis, postquam signatae sunt, aliquid addunt, demunt, mutant, ita ut sensus mutetur; *β. falso publicantes* vel veras litteras, sed corruptas, vel ex integro confictas; *γ. falso signantes supplicationes*, qui ergo rescripta gratiae vel iustitiae subscribunt tum concessione (*Fiat, Concessum, Placet*) tum nomine, ac si haec essent ab ipso s. pontifice vel ab eius vices gerente.

10. *Absolventes complicem in peccato turpi, etiam in mortis articulo, si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi exoritura infamia aut scandalo possit excipere morientis confessionem¹⁾.*

a. Sedulo distinguere debet ablatio iurisdictionis in proprium complicem et poena excommunicationis in absolventem proprium complicem lata: fieri enim potest, ut invalida sit absolutio, quin incurratur excommunicatio, et incurratur excommunicatio, ubi valida est absolutio²⁾.

b. Haec censura *specialissime* reservata dicitur, quia in facultate absolvendi ab omnibus casibus et censuris romano pontifici speciali modo reservatis facultas ab hac censura absolvendi non continetur³⁾.

c. Ad declarandam hanc censuram tria exponenda sunt: *α. notio complicitis*; *β. notio peccati turpis*, a quo sacerdos complex impune absolvere nequit; *γ. actio absolvendi*, ob quam incurritur excommunicatio.

62. Complex in peccato turpi. *1. Complex* dicitur, qui cum alio idem peccatum (turpe) committit, quicumque ille sit.

a. Hinc non habetur proprie *complicitas*, si sacerdos peccet cum dormiente, ebria, amente, invita: lex enim loquitur de complicitate

¹⁾ *Benedictus XIV. const. Sacramentum poenitentiae.*

²⁾ Cf. *De sacramentis* n. 381 ss.

³⁾ *S. Officium* 27. iun. 1866; ideo etiam episcopis facultas absolvendi „sacerdotem complicem“ pro paucis tantum casibus concedi solet.

formali, ad quam utriusque partis in idem peccatum consensus requiritur.

b. Ad incurrendum casum complicitatis requiritur complicitas *immediata* in ipsa actione turpi, non sufficit cooperatio, quantumvis proxima, ad peccatum turpe alterius.

c. Ergo nomine compliceis intelligitur non solum femina, sed etiam vir vel puer, etsi nondum puber, quin etiam persona, quacum sacerdos ante susceptum sacerdotium peccavit¹⁾; dicit enim bulla: *quaecunque sit persona complex.*

2. *Peccatum turpe* intelligitur quodvis peccatum contra sextum praeceptum, quamvis non sit copula consummatum, dummodo sit ex utraque parte *certum, grave et externum.*

a. Ergo complicitatis peccatum constituit etiam solus *tactus* turpis vel *aspectus* vel *colloquium* inhonestum, dummodo sit ex utraque parte mortale peccatum²⁾.

b. Non requiritur, ut uterque operetur ut in mutuis tactibus et colloquiis, sed sufficit, ut unus tantum operetur e. g. unus alterum turpiter tangat et hic consentiat consensumque exterius manifestet. Consensum autem exterius iam manifestare censetur, qui externe non resistit.

c. Ergo non habetur complicitatis peccatum in sequentibus casibus:

a. Si commissae sint solum *peccata venialia* sive ex parvitate materiae sive ex imperfectione actus. Verum ne a venialibus quidem in materia turpi commissis confessarius suum complicem unquam absolvat, etsi non careat iurisdictione.

β. Si peccata commissae quoad *actum externum* sint tantum *venialia* e. g. contrectatio manus, etsi interno affectu gravia sint.

γ. Si peccata commissae sint *mere interna* exterius non manifestata.

δ. Si peccata sint *dubia* sive dubio facti sive dubio iuris, ut si dubitet, an graviter peccaverit, an turpiloquia constitutione pontificia comprehendantur.

ε. Si non constat, num ipse poenitens quoque graviter peccaverit.

63. Absolventes complicem excommunicationem incurrunt:

1. Si *absolvunt* aut saltem absolvere simulant seu *fiunt*.

¹⁾ *S. Poenitent.* 22. ian. 1879.

²⁾ *S. Officium* 28. maii 1873.

a. Post tot declarationes s. sedis certum est etiam eos excommunicationem incurrere, qui solum *fiunt* se absolvere¹⁾. Quare contraria s. *Alphonsi* sententia (n. 556) nequit amplius tuto doceri. Cum ad simulationem seu potius dissimulationem requiratur, ut poenitens, qui se absolvi existimat, in errorem inducatur, excommunicationem non incurrit sacerdos, qui poenitentem hac de re monitum cum sola benedictione dimittit.

b. Qui ergo complicem in confessione solum audit, sed non absolvit neque absolvere fingit, grave quidem peccatum committit, quia ipsa etiam exceptio confessionis sacerdoti complici prohibita est, at censuram non incurrit.

2. Si *directe absolvunt*, nisi confessarii ipsi poenitentem ad peccatum complicitatis non declarandum sive directe sive indirecte induxerint et sic indirecte absolverint²⁾.

a. Qui ergo absolvit complicem, qui complicitatis peccatum non declarat, etsi poenitens culpabiliter illud taceat et confessarius id sciat, censuram non incurrit³⁾, modo complicem ad id faciendum non induxerit.

b. *Directe* confessarius inducit poenitentem, quando positive et explicite eum praemonet de celando peccato complicitatis; *indirecte* eum inducit, quando suadere conatur poenitenti actionem cum ipso commissam non esse peccatum aut non esse grave peccatum, ita ut poenitens sibi persuadeat peccatum non esse declarandum illudque reipsa non declare⁴⁾.

3. Si absolvendo *graviter peccant*.

a. Cum de gravi peccato certo constare debeat; declarari nequit censura irretitus sacerdos, qui in quadam mentis *perplexitate*, item sacerdos, qui sine *advertentia* ad complicitatem complicem absolvit.

b. Quamvis *ignorantia* censurae simpliciter vincibilis ab incurrenda censura excuset, ignorantia tamen *crassa* a censura non excusat. Antiquiores quidem illum quoque a censura excusant, qui complicem cum *ignorantia crassa* absolvit, quia constitutio benedictina censuram in eum fert, qui *ausus fuerit* absolvere; cum tamen constitutio plana *Apost. sedis* excommunicatione simpliciter eum feriat, qui *absolvit*, recte recentiores absolventem cum ignorantia crassa non excusant⁵⁾.

c. Qui absolvit poenitentem, de quo dubitat, an sit proprius complex, censuram non incurrit, quia non tenetur in rem inquirere cum periculo famae propriae et totius status sacerdotalis.

¹⁾ *S. Poenitent.* 1. mart. 1878. *S. Officium* 10. dec. 1883.

²⁾ *S. Poenitent.* 19. febr. 1896.

³⁾ *S. Poenitent.* 16. maii 1877.

⁴⁾ *S. Poenitent.* 19. febr. 1896.

⁵⁾ *S. Officium* 13. ian. 1892.

d. Pariter censuram non incurrit, qui absolvit complicem, a quo neque in actu peccati nec postea tamquam sacerdos cognitus fuerat, quia non tenetur manifestare delictum suum cum diffamatione propria et status sacerdotalis. Si tamen post patratum peccatum tamquam complex et sacerdos cognoscitur, complicem absolvens censuram contrahit.

e. Pariter censuram incurrit absolvens complicem, qui sacerdotem absolventem hic et nunc, quando absolvit, ut complicem non cognoscit.

4. Si *extra articulum mortis* et *extra causum urgentissimae necessitatis* absolvunt. De articulo mortis inferius dicitur, quoad casum urgentissimum non videtur improbabilis sententia eorum, qui docent non incurrere censuram sacerdotem, qui usus epikia in casu vere urgentissimo complicem absolvit: rationabiliter enim praesumi potest noluisse legislatorem etiam hos casus sua lege comprehendere.

Eiusmodi casus sunt:

a. Si persona complex annuam confessionem et communionem omittere vel alias diu a sacramentis abstinere non possit absque gravis infamiae et scandali periculo, et simul non adsit alius sacerdos, cui confiteri possit.

b. Si persona complex versetur in loco, ubi solus sit confessarius complex, ipsa vero alio divertere ad quaerendum confessarium non possit, nec spes affulgeat illuc adventurum esse alium sacerdotem, adeo ut etiam in paschate a sacramentis abstinere debeat.

5. *In mortis articulo* (periculo) complicem absolvens excommunicationem incurrit, si alius sacerdos, licet non approbatus, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo possit excipere confessionem.

Quamvis confessarius complex suum complicem *per se* ne in mortis quidem articulo impune absolvere possit, licite tamen eum absolvit:

a. Si nullus alius adest vel vocari potest sacerdos, ne quidem simplex¹⁾.

¹⁾ Sunt, qui dicant etiam sacerdotem suspensum vel excommunicatum sacerdoti complici praeferendum esse, quia in bulla dicitur: „*deficiente tunc quocunque alio sacerdote, qui confessarii munus obire possit*“. Alii tamen rectius ex eadem bulla colligunt solum non approbatum complici in absolvendo moribundo praeferri debere, cum dicat: *deficiente quocunque sacerdote, qui confessarii munus obire possit*.

b. Si alius sacerdos vocari non potest sine gravi scandalo vel infamia sacerdotis complicitis. Tenetur tamen in hoc casu sacerdos complex periculum scandali vel infamiae antevertere, si possit, e. g. sub aliquo praetextu abscedendo. Quod si facere omittat, cum possit, vel si periculum confingit, ubi non est, absolvens censuram incurrit.

c. Si moribundus alteri confiteri recusat, adeo ut timenda sit confessio sacrilega.

d. Si alius moribundi confessionem audire nolit.

11. *Usurpantes aut sequestrantes iurisdictionem, bona, redditus ad personas ecclesiasticas ratione suarum ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes.*

64. Quatuor sunt excommunicationes contra eos latae, qui de bonis ecclesiasticis iniuste vel illicite disponunt: *a.* contra usurpantes vel sequestrantes bona personarum ecclesiasticarum (I. 11); *b.* contra invadentes etc. dominium temporale ecclesiae romanae (I. 12); *c.* contra usurpantes bona cuiusvis beneficii vel loci pii (II. 19); *d.* contra alienantes bona ecclesiastica sine licentia sedis apostolicae (IV. 3).

a. *Iurisdictio* intelligitur tum spiritualis tum temporalis; *bona* tum mobilia tum immobilia ut fundi beneficiales; *redditus* sunt fructus naturales et civiles, qui ex bonis ecclesiasticis proveniunt. Haec constituunt materiam huius excommunicationis, quatenus ad *personas ecclesiasticas* pertinent, et quidem vel ratione *ecclesiae*, cui praesunt, vel ratione *beneficii*, quod possident. Ergo huc non pertinent: *α.* bona locorum piorum, quia non pertinent ad personas ecclesiasticas; *β.* bona monasteriorum, quae ad regulares non pertinent ratione ecclesiae *γ.* bona, quae alio titulo e. g. stipendii, pensionis ad personas ecclesiasticas pertinent.

b. *Usurpantes* dicuntur, qui rem adhuc in potestate domini existentem occupant tanquam iure sibi debitam. Ideo hanc censuram non incurrunt *α.* fures et latrones¹⁾; *β.* qui rem ab usurpatore emunt vel alio titulo accipiunt²⁾. *Sequestrantes* sunt tum iudices et magistratus, qui sequestrum mandant, tum eorum ministri, qui mandatum exequentur.

12. *Invadentes, destruentes, detinentes vel per se vel per alios civitates, terras, loca aut iura ad ecclesiam romanam pertinentia vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam*

¹⁾ *S. Officium* 9. mart. 1870.

²⁾ *S. Officium* 8. iul. 1874.

iurisdictionem in eis, necnon ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praebentes.

65. *a.* Haec censura *dominium temporale* sedis apostolicae tueri intendit, quapropter iurdictio temporalis eaque suprema intelligenda est.

b. Censuram incurrunt: α . qui aliquod ius temporale s. sedis vel aliquem locum dominii temporalis occupant vel retinent; β . qui supremam iurisdictionem in terras occupatas exercent, cuiusmodi sunt reges Italiae, regni ministri, provinciarum praefecti etc.; γ . coeoperantes, qui sponte non coacte ad praedicta concurrunt.

§ 2. *Ex constitutione „Romanus pontifex“.*

13. *Excommunicatione latae sententiae romano pontifici specialiter reservata plectuntur:*

a. *Dignitates et canonici ecclesiarum cathedralium, qui ecclesiae seu dioecesis administrationem episcopo nominato et praesentato concedere et transferre ausi fuerint, ante exhibitionem litterarum apostolicarum.*

b. *Episcopus nominatus et praesentatus, qui ecclesiae administrationem suscipere audet non expectata apostolicae sedis confirmatione.*

c. *Omnes illi, qui praedictis (canonicis vel episcopo) paruerint vel consilium, auxilium, favorem praestiterint.*

66. *a.* Cum inchoata lucta culturali in Germania illegitima institutio episcoporum timenda esset, *Pius IX.* 28. augusti 1873 constitutionem *Romanus pontifex* edidit, qua ius vicariorum capitularium contra *intrusos* tueri intendit, qui a laica potestate ad sedes episcopales nominati vel praesentati fuerint, ne scilicet ad regimen ecclesiae episcopalis instituantur, antequam a sede apostolica confirmati fuerint.

b. Characterem episcopali insigniti (ergo etiam ad vacantem ecclesiam nominatus et praesentatus, si episcopus sit) non excommunicationem, sed suspensionem incurrunt.

Articulus quartus.

De excommunicationibus ordinario modo reservatis.

Ad secundam seriem pertinent undeviginti excommunicationes, quarum duodeviginti a constitutione *Apostolicae sedis*, una vero a concilio tridentino lata est.

§ 1. Ex constitutione „Apostolicae sedis“.

1. *Docentes vel defendentes sive publice sive privatim propositiones ab apostolica sede damnatas sub excommunicationis poena latae sententiae; item docentes vel defendentes tamquam licitam praxim inquirendi a poenitente nomen complicitis, prouti damnata est a Benedicto XIV. in constitutionibus „Suprema“ 7. iulii 1745; „Ubi primum“ 2. iunii 1746 „Ad eradicandum“ 29. septbr. 1746.*

67. a. Ut quis censuram *primae partis* incurrat, tria requiritur: α. ut *doceat* vel *defendat* sive ore sive scripto; β. propositionem ab apostolica sede i. e. vel ab ipso s. pontifice vel a congregatione mandante s. pontifice *damnata*; γ. *damnata* sub *excommunicatione* latae sententiae. Ergo hanc censuram non incurrunt: α. qui eiusmodi propositionem *damnata* veram habent, sed non docent nec defendunt; β. qui docent vel defendunt propositionem a concilio oecumenico, a romana congregatione vel etiam a s. pontifice, sed non sub poena excommunicationis *damnata*: propositiones enim a concilio *damnatae* non solent dici ab apostolica sede *damnatae*.

b. Ut quis censuram *secundae partis* incurrat, requiritur: α. ut tamquam licitam *doceat* vel *defendat*; β. praxim inquirendi nomen complicitis, prout *damnata est* a Benedicto XIV. Atqui praxis *damnata* duo simul continet: inquirere nomen complicitis *et* eius revelationem exigere sub poena negandae absolutionis. Ergo hanc censuram non incurrunt, qui hanc praxim licitam habent, immo neque illi, qui eam exercent.

Nota. Propositiones ab apostolica sede sub poena excommunicationis *damnatae* sunt:

a. Errores 41 Lutheri *dammati* a *Leo X.* constitutione *Exsurge Domine* 16. maii 1520.

b. Propositiones 79 Michaelis Baii *damnatae* a *Pio V.* constitutione *Ex omnibus* 1. oct. 1567.

c. Propositio 1 de confessione sacramentali et absolutione obtinenda per litteras, damnata a *Clemente VIII.* per decretum *s. Officii* 20. iul. 1602.

d. Propositiones 45 damnatae ab *Alexandro VII.* per decretum *s. Officii* 24. sept. 1665 et 18. mart. 1666.

e. Propositiones 65 damnatae ab *Innocentio XI.* per decretum *s. Officii* 2. mart. 1679.

f. Propositiones 68 Michaelis Molinos damnatae ab *Innocentio XI.* constitutione *Coelestis pastor* 20. nov. 1687.

g. Propositiones 2 damnatae ab *Alexandro VIII.* 24. aug. 1690.

h. Propositiones 31 damnatae ab *Alexandro VIII.* per decretum *s. Officii* 7. dec. 1690.

i. Propositiones 5 de duello damnatae a *Benedicto XIV.* constitutione *Detestabilem* 20. nov. 1752.

2. *Violentas manus suadente diabolo iniicientes in clericos vel utriusque sexus monachos, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus iure vel privilegio permittitur, ut episcopus vel alius absolvat.*

68. Haec excommunicatio continet privilegium canone 15. concilii lateranensis II. (1139) statutum, propter quod *privilegium canonis* appellari consuevit¹⁾.

Dupliciter haec censura ab aliis differt: a. quod percussorem efficiat *vitandum*, si certe constet percussorem in excommunicationem incidisse, etsi non sit nominatim denunciatus; b. quod non strictae sed *latae interpretationis* sit, tum quia continet favorem ordini clericali concessum, tum quia interpretanda est ad eum modum, quo canonem concilii lateranensis interpretari solebant doctores antiqui; sed latissime eum semper interpretati sunt.

Quatuor ex ordine de hac re declaranda sunt: a. quaeenam personae hoc privilegio gaudeant; b. quaeenam actiones censura plectantur; c. quid significet clausula: *suadente diabolo*; d. quis ab hac censura absolvere possit.

69. **Personae:** *clerici vel utriusque sexus monachi.*

¹⁾ C. *Si quis suadente* 29. c. 17. q. 4.

1. *Clerici*, i. e. quicumque per primam tonsuram clero adscripti sunt et privilegium canonis non amiserunt, ergo etiam excommunicati, suspensi, interdicti.

Sunt, qui affirmant (s. *Alphonsus* n. 271) hoc privilegio gaudere etiam seminaristas et pueros in parvis seminariis, etsi primam tonsuram nondum acceperint, quod tamen demonstrari nequit.

2. *Monachi utriusque sexus*, quo nomine comprehenduntur:

a. *Viri religiosi* sive votorum sollemnium sive simplicium, sive clerici sive laici sive novitii;

b. *Moniales* tam professae quam etiam novitiae;

c. *Fratres et sorrores tertii ordinis* s. Francisci et s. Dominici et, qui dicuntur *oblati*, modo habitum religiosum gestent et cum claustralibus vivant;

d. *Personae viventes in congregatione religiosa ab episcopo approbata.*

70. Actiones comprehenduntur hac clausula: *violenta manuum iniectio*, quae significat quamlibet iniuriam externam et graviter peccaminosam, quae non solis verbis sed factis personae clerici infertur. Eiusmodi iniuria triplici modo inferri potest:

1. *laesione corporis*: occidendo, vulnerando, percutiendo, deliciendo, persequendo, ut ea de causa corruat etc.;

2. *laesione libertatis*: incarcerando, detinendo in custodia in loco etiam privato;

3. *laesione dignitatis*: quocunque modo vim inferendo, vestes conscindendo, sputo vel sordibus foedando, currum, quo persona ecclesiastica vehitur, vi sistendo, pileum, crumenam, baculum detrahendo etc.

a. Ad incurrendam hanc censuram non requiritur, ut ipsae actiones in se sint graviter peccaminosae, sed sufficit, ut honorem clericalem graviter laedant, id quod fieri potest etiam per actiones in se leves, quibus in morali hominum aestimatione dignitas clericalis graviter laedatur.

b. Utrum hac censura plectantur etiam *cooperantes* (scilicet *mandantes* vel *consulentes*) et *ratihabentes* percussionem clerici, an solum *re* percutientes, disputant.

Qui *affirmant*, hoc argumento utuntur: ante constitutionem *Apostol. sedis* haec censura, non quidem per verba canonis, sed per eorum interpretationem comprehensivam in ipso iure occurrentem, etiam ad cooperantes et ratihabentes extendebatur; sed nova lex, quae antiquo canonis respondet, eodem modo extendenda est, eo vel magis, quod lex ista, utpote favorabilis statui clericali, sit latissimae interpretationis. Qui *negant*, ita dicunt: si legislator etiam cooperantes hac censura comprehendere voluisset, eos expresse nominasset, quemadmodum supra (I. 5) eos nominat; quia ergo cooperantes non memorat, signum est eum cooperantes comprehendere noluisse.

c. Simili ratione disputant, num *impuberes* hanc censuram incurrant. Et quidem ante constitutionem *Apost. sedis* ex statuto iuris omnibus consentientibus eam incurrebant, nunc autem complures auctores eos excipiunt, quia legislator impuberes hic non memorat; sed si eos comprehendere voluisset, expresse nominasset, sicut paulo infra (II. 6) eos nominat. Ex his colligitur sententiam negantem *practice* tutam esse, etsi theoretice praeferenda videatur affirmans¹⁾.

71. Suadente diabolo significat ad incurrendam censuram actiones iniuriosas debere esse sacrilegas et graviter peccaminosas etiam interius, non solum exterius, si non laesione corporis, saltem laesione honoris.

Quare haec excommunicatio non incurritur:

a. *Si percussio fiat ex iusta causa*, ut si quis clericum percutiat iustae defensionis gratia et cum debito moderamine, vel si fiat correctionis gratia, ut si pater vel magister clericum in minoribus constitutum vel per se vel per alium moderate percutiat, vel si quis clericum etiam sacerdotem pro delictis suis iusta poena e. g. carceris afficiat.

b. *Si fiat absque sacrilegio*, ut si quis ignoret eum, quem percutit, esse clericum.

c. *Si fiat absque gravi culpa*, ut si quis clericum percutiat sine plena advertentia ex subita ira, vel si ioco faciat.

Nota. Nonnemo opinatur clericum, qui se ipsum non spiritu poenitentiae ductus sed pravo animo percusserit, excommunicationem incurrrere; verum recte s. *Alphonsus* probabile censet canonem solum loqui de altero clericum percutiente²⁾.

72. De absolutione ab hac censura. Licet haec excommunicatio romano pontifici simpliciter reservata sit,

¹⁾ Cf. *Lehmkuhl*, Casus I. n. 999 s. n. 1042 s.

²⁾ Cf. s. *Alphonsus* l. 7. n. 274.

voluit tamen nostra constitutio, ut in suo vigore maneret facultas absolvendi, quae ante editam hanc constitutionem compete-
bat episcopis et praelatis regularibus.

1. Ad hanc facultatem declarandam praemittenda est distinctio percussio-
nis in *levem*, *gravem* et *enormem*, quae distinctio non est intelligenda de *culpabili iniuria*, quae
semper gravis esse debet, etiam exterius, sed de *materiali violentia* seu corporali laesione, quae diversae gravitatis
esse potest.

Levis percussio est, quae non relinquit sui vestigium, quae ergo
fit pugno, palma, pede, baculo, sed nullam affert maculam neque
sugillationem carnis relinquit et fit sine effusione copiosi sanguinis.

Gravis percussio est, quae sui vestigium quidem relinquit, sed
sine mutilatione vel gravi damno, ut si excutitur dens, aut capillorum
copia evellitur, aut sanguinis copia effunditur absque gravi laesione.

Enormis percussio est, si mutilatio intervenit vel magna vulne
ratio vel alia gravis laesio¹⁾.

Fieri tamen potest, ut percussio, quae levis sit ratione physicae
laesionis, fiat gravis vel enormis ratione personae, quae percutitur
e. g. episcopi, vel ratione circumstantiarum, ut si percutitur sacerdos
sacris vestibus indutus²⁾.

2. *Episcopi* de iure communi absolvere possunt: *a.* si
percussio fuerit levis, etsi publica; *b.* si fuerit *occulta*, etsi
enormis; *c.* si agitur de clericis vel religiosis in commu-
nitate viventibus, modo percussio non fuerit enormis. Per
specialia vero privilegia (facultates triennales) ampliores
adhuc facultates habent episcopi.

3. *Praelati regulares* de iure communi limitatam qui-
dem facultatem absolvendi ab hac censura habent³⁾, ex
privilegiis autem, quae per constitutionem pianam non
sunt abrogata, absolvere possunt suos subditos, etiam no-
vitos, a qualibet clerici percussione, etiam enormi et pu-

¹⁾ *S. Alphonsus* l. 7. n. 277.

²⁾ Haec omnia desumuntur ex constitutione Ioannis XXII.
Perlectis.

³⁾ C. Monachi 2. C. Quum illorum 32. C. Canonica 50. *De sen-
tentia excom.* (V. 39).

blica et quamvis percussus pertineat ad alium ordinem vel ad clerum saecularem¹⁾).

3. *Duellum perpetrantes aut simpliciter ad illud provocantes vel ipsum acceptantes et quoslibet complices vel qualemunque operam aut favorem praebentes nec non de industria spectantes illudque permittentes vel, quantum in illis est, non prohibentes, cuiuscunque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis.*

73. Personae, quae censuram incurrunt. Quandoquidem iam constat, in quonam consistat ratio criminis *duelli privati*, quod hac excommunicatione feritur²⁾. solum restat, ut *personae* indicentur, quae eam incurrunt.

1. *Perpetrantes*, qui nempe duellum committunt sive adhibitis sive non adhibitis patrinis, modo vere et proprie duellum sit.

2. *Provocantes*, et hi quidem excommunicationem incurrunt, sive alter acceptat sive non acceptat, sive provocans ipse locum, tempus et arma determinat sive haec alteri determinanda relinquit, sive duellum reipsa sequitur sive non sequitur.

3. *Acceptantes*, qui pariter excommunicationem incurrunt, etsi duellum reipsa non sequatur: cum enim censura afficiat *simpliciter* provocantes et acceptantes, ipsa provocatio et acceptatio serio facta censura feritur.

a. Nihil refert, ex qua intentione vel ex quo motivo provocantes et acceptantes agant, modo velint inire duellum; quodsi provocatio vel acceptatio non fiat cum animo ineundi duellum sed fecte e. g. ad ignaviae notam hic et nunc vitandam, excommunicatio non incurritur.

b. *Metus gravis* acceptantes duellum ab incurrenda censura non excusat: quando enim bonum commune exigit, ut lex poenalis urgeat, etsi grave damnum propter

¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* VII. n. 300.

²⁾ Cf. *De praeceptis* n. 338.

eius observationem subiri debeat, metus a lege et proinde etiam a poena non excusat; sed bonum commune exigit, ut lex duellum prohibens, etiam quatenus humana est, propter metum gravis mali non cesset.

4. *Complices* intelliguntur: *a.* patrini seu testes; *b.* consulentes; *c.* mandantes, dummodo consilium vel mandatum verum influxum in duellum vel in provocationem vel in acceptationem habuerit, et duellum reipsa secutum fuerit.

Excommunicationem non incurrunt, qui munus testis vel patrini acceptant ad reconciliationem inducendam, qui duellantes ad locum certaminis comitantur eo solum fine, ut duellum impediant, vel, ubi norunt duellantes decrevisse ad mortem usque decertare, ut certamini finem imponant, cum primum alteruter leve vulnus acceperit.

5. *Operam vel favorem praebentes* intelliguntur, qui quocunque modo propius ad duellum cooperantur, dummodo duellum reipsa sequatur. Quare excommunicationem incurrunt: qui locum ad duellum praebent, qui publicos custodes removent, ne duellum impediant, qui duellantes comitantur eisque sic animum addunt, qui litteras provocatorias scribunt aut deferunt; *medici*, qui *ex condicto cum duellantibus* duello assistunt vel in loco propinquo versantur, etsi cum intentione citius finiendi pugnam aut vulnera ligandi¹⁾; *confessarii*, qui *ex condicto cum duellantibus* in loco vicino consistunt ad praebendum duellantibus suum ministerium, si opus fuerit²⁾.

a. Etsi constitutiones priores excommunicationem in *complices* et *cooperantes* extendant etiam effectum non secuto, haec constitutio censuram in eisdem effectum non secuto extendere non videtur: cum enim constet s. pontificem censuras restringere voluisse, cooperantes sub censura comprehendendi non sunt, nisi expresse nominentur³⁾.

b. Excommunicationem non incurrunt, qui *remote* tantum ad duellum *cooperantur*, ut lanistae, qui duellaturos artem gladiatoriam docent vel qui arma eis vendunt vel locant, dummodo id pro ratione artis et muneris erga omnes indiscriminatum faciant; aurigae, qui duellantes ad locum duelli vehunt.

¹⁾ *S. Officium* 28. maii 1884.

²⁾ *S. Officium* l. c.

³⁾ Cf. *Lehmkuhl* II. n. 949.

6. *De industria spectantes* i. e. qui data opera et aperte consciis duellantibus duello intersunt.

Ergo excommunicationem non incurrunt, qui casu transeuntes subsistunt et curiositatis gratia aspiciunt, aut qui a longe vel ex occulto loco spectant, aut qui interveniunt, ut duellum impedian, nec milites, qui ex mera curiositate spectant commilitones in contubernio duellantes¹⁾, quia hi omnes sua praesentia non augent animum ad pugnam.

7. *Permittentes* vel non prohibentes non intelliguntur homines privati, sed homines publica auctoritate praediti sive civili sive militari, qui duellum aut positive permittunt, aut, cum possent, non impediunt ut principes in territoriis suis vel duces inter milites suos.

4. *Nomen dantes sectae massonicae aut carbonariae aut aliis eiusdem generis sectis, quae contra ecclesiam vel legitimas potestates seu palam seu clandestine machinantur, necnon eisdem sectis favorem qualemcunque praestantes earumque occultos coryphaeos ac duces non denuntiantes, donec non denuntiaverint.*

Ad declarandam hanc excommunicationem duo exponenda sunt: *a.* quatenam sint sectae sub censura prohibitae; *b.* quatenam personae propter has sectas censura plectantur.

74. Sectae sub censura prohibitae. 1. Distinguendae sunt societates sub gravi quidem sed sine censura prohibitae, et societates sub censura prohibitae²⁾. Ad societates prohibitas pertinent:

a. *Societates biblicae* pluries a summis pontificibus damnatae;

b. Tres americanae societates operariorum, quarum nomina sunt: *α. Socii singulares* (Odd fellows); *β. Filii temperantiae* (Sons of temperance); *γ. Equites Pythiae* (Knights of Pythias)³⁾;

¹⁾ *Génicot* II. n. 595.

²⁾ *S. Officium* 10. maii 1884.

³⁾ *S. Officium* 20. aug. 1894.

c. Societas „*Independent order of God templars*“ (Guttempler-Orden) nuncupata¹⁾;

Haec societas a. 1851 in America fundata brevi in maioribus Europae civitatibus praesertim Norvegiae et Helvetiae propagata est. In ebrietatem impugnandam potissimum intendit, sed cum spiritu protestantismi tota imbuta sit, catholicis prohibita est²⁾.

d. *Societates, quibus propositum est promovere usum comburendi hominum cadavera*³⁾.

Ad societates prohibitas certe illae omnes pertinent, quae a sectatoribus suis exigunt iuramentum servandi secretum et praestandi omnimodam obedientiam occultis ducibus. Eiusmodi enim iuramentum peccaminosum est, quia promittitur secretum etiam tum servandum, quando legitimis superioribus manifestandum esset, et quia implicite promittitur obedientia etiam ad illicita. Ubi vero tale iuramentum non exigitur, societas non est inconsulta s. sede privata solum auctoritate dicenda prohibita.

2. Ut societas *sub censura prohibita* sit, requiritur, ut cum secta massonica et carbonaria ratione occultae organisationis et ratione finis similitudinem referat seu *eiusdem generis* sit, i. e.: a. ut membra vinculo sociali unita occulta statuta habeant et occultis ducibus regantur; b. ut ecclesiam vel rempublicam impugnare et evertere intendant. Eiusmodi societates sunt:

a. Societas *massonica*;

Massones pluries a romanis pontificibus excommunicati sunt. Primus censuram in eos tulit Clemens XII. constitutione *In eminenti* 28. apr. 1738; deinde Benedictus XIV. constitutione *Providas* 18. maii 1751; Leo XII. constitutione *Quo graviora* 13. mart. 1825; Pius VIII. litteris encyclicis *Traditi* 24. maii 1829; Pius IX. constitutione *Apostolicae sedis* poenam nunc vigentem statuit; tandem Leo XIII. litteris encyclicis *Humanum genus* 20. apr. 1884 decessorum suorum poenas innovavit.

Comparantibus ius poenale nunc vicens cum iure antiquo illico patebit duplicem mutationem hac nostra constitutione inductam esse: a. Ut societates *sub censura prohibita* sint, non requiritur, ut finem suum clam prosequantur; sed omnes censurantur, *quae contra ecclesiam vel legitimas potestates seu palam seu clandestine* machinantur. Ideo nihil etiam refert, utrum a suis asseclis iuramentum servandi

¹⁾ *S. Officium* 9. aug. 1893.

²⁾ *S. Officium* 17. aug. 1899.

³⁾ *S. Officium* 19. maii 1886.

secreti exigant necne¹⁾. β. Non imponitur amplius sub excommunicatione obligatio *denuntiandi* massones omnes eorumque fautores, sed *solos occultos coryphaeos et duces*.

b. Societas carbonaria;

Carbonarios excommunicavit Pius VII. constitutione *Ecclesiam* 15. sept. 1821 et Leo XII. constitutione *Quo graviora* 13. mart. 1825.

c. Societas fenianorum;

Sectam hanc americanam et hibernicam sub excommunicatione prohibitam esse declaravit *s. Officium* 12. ian. 1870.

d. Societates nihilisticae et anarchisticae;

Has sectas in Russia potissimum propagatas sub censura prohibitas esse patet ex fine, quem prosequuntur.

Utrum *societates socialisticae* sub censura prohibita an simpliciter prohibita sint, controvertitur. Alii (*D' Annibale, Ballerini-Palmieri*) putant omnes societates, quae ex fine suo ecclesiam vel rempublicam impugnant, huic censurae obnoxias esse; alii vero (*Vermeersch, Lehmkuhl, Köck*) non improbabiler opinantur, duas notas supra recensitas requiri, ut societas sub censura prohibita sit, ideoque societates biblicas, clerico-liberales, neo-protestanticam veterum catholicorum, item societates communisticas et socialisticas, quas illi censurae obnoxias declarant, excipiunt. Qui tamen his societatibus, earum principia et finem cognoscentes, adhaerent, excommunicationem romano pontifici speciali modo reservatam *propter haeresim* incurrunt²⁾.

75. Personae, quae propter has sectas censurantur. Patet censuram non incurrere, nisi qui sciant societatem sub censura prohibitam esse i. e. nisi sciant societatem contra ecclesiam aut gubernium machinari et eiusmodi societates censurae obnoxias esse.

1. *Nomen dantes*, i. e. qui sectam sub censura prohibitam ingrediuntur, eo quod illius membrum se constituunt.

Si quis bona fide sectae sub censura prohibita nomen dedit eamque re comperta non deserit, non incurrit excommunicationem, si invitus interim ad effugienda gravissima mala in ea remanet, donec absque gravi incommodo eam deserere possit.

2. *Favorem praestantes*. Multis iisque diversis actionibus his sectis favor praestari potest, attamen ut excom-

¹⁾ *S. Officium* 10. maii 1884.

²⁾ *Lehmkuhl*, *Casus consc.* I. n. 1058 s.

municatio incurratur, requiritur, tum ut favor verus seu efficax sit, tum ut actio grave peccatum constituat.

a. Excommunicationem incurrunt, qui eiusmodi sectas propagandas curant, qui sine gravi causa eis potestatem faciunt in suis aedibus conventus habendi, qui alios hortantur, ut eiusmodi societatibus aggregentur vel earum conventibus intersint, qui earum conventibus intersunt, qui ipsas societates vel earum socios quocunque modo iuvant e. g. folia et libellos in earum favorem scriptos propagando, eis pecuniam contribuendo, in earum conventibus famulum agendo etc.

b. Excommunicationem non incurrunt, qui semel iterumve curiositatis causa earum conventibus intersunt, nisi ex peculiaribus adiunctis interventus in commendationem sectae cedat; neque illi, qui ex gravi causa sectae damnatae domum vendunt vel locant, ut ibi suos conventus habeant¹⁾.

3. *Occultos coryphaeos ac duces non denuntiantes.*

a. Existit haec obligatio denuntiandi pro omnibus, qui illos duces quocunque modo, etiam solum ex aliorum relatione fide digna, cognoscunt, nisi id ab iis perceperint, qui ipsi aut iam denuntiarunt aut certe denuntiaturi sunt.

b. Nomine *coryphaei ac ducis* non significatur solum supremum societatis caput, sed quicumque in illis sectis aliquam potestatem exercet.

c. Denuntiandi sunt coryphaei ac duces *occulti*, ideo cessat obligatio denuntiandi, ubi *veri* coryphaei ac duces publice noti sunt; at non cessat, si quidem publice nota sunt membra sectarum, at noti non sunt earum duces, nec cessat in illis regionibus, in quibus eiusmodi sectae a gubernio tolerantur earumque duces a potestate ecclesiastica puniri non possunt²⁾.

d. Denuntiatio facienda est *ordinario* loci, et quidem, nisi grave incommodum dilationem permittat, *infra mensem*, post cognitam denuntiandi obligationem.

e. Quoad *modum denuntiandi* sufficit, ut nomina illorum vel per epistolam vel per confessarium ordinario mani-

¹⁾ Cf. *Génicot* II. n. 596.

²⁾ *S. Officium* 11. apr. 1893.

festentur, facta autem denuntiatione cessat non solum reservatio, sed ipsa etiam excommunicatio¹⁾.

76. De absolutione francomurarii. Ut absolvi possit, qui adscriptus est sectae massonicae vel alteri eiusdem generis sectae, sancta sedes has condiciones exigere solet, quando facultatem concedit eiusmodi poenitentem a censuris absolvendi:

a. Ut sectae prohibitae nuntium mittat omnemque cum sectariis communicationem abrumpat. Quodsi absque gravi incommodo id statim fieri non possit, materialis communicatio excluso scandalo et proprio spirituali detrimento ei interim permittenda est, scilicet formalem renuntiationem differre, in solvenda taxa perseverare et ex gravissima causa etiam sectariorum coetus frequentare potest, donec gravis damni periculum cessaverit²⁾.

b. Ut sectae libros, manuscripta et signa, si quae retineat, confessario tradat, qui ea quamprimum ad ordinarium transmittenda vel, si id fieri non possit, comburenda curabit.

c. Ut occultos sectae duces, si absque gravi incommodo fieri possit, ordinario denuntiet.

Raro fiet, ut quis bona fide sectae francomurariorum nomen dederit et propter ignorantiam censuram non contraxerit. Si tamen occurrat poenitens, qui pravum sectae finem ignorans bona fide ei nomen dedit, de lege prohibente ecclesiae atque de obligatione sectae nuntium mittendi omnemque cum ea communicationem abrumpendi omnino monendus est propter continuum peccandi periculum, quod ex hac communicatione ei imminet, et propter aliorum scandalum. Quodsi in casu rarissimo propter peculiaria personae adiuncta utrumque incommodum vere cessaret, monitio, quae praevideretur nociva, omitti posset.

5. Immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare iubentes aut violantes.

77. *a.* Immunitatem asyli *violare iubent* omnes mandantes, ut delinquens extrahatur ex asylo ecclesiastico, effectu violationis secuto; eam *violant*, qui de facto reum vi ex asylo extrahunt. Quia *ausus*

¹⁾ *S. Officium* 1. febr. 1871.

²⁾ *S. Officium* 18. ian. 1896.

femerarius requiritur, censuram non contrahunt magistratus, qui coacti praescripto legis se conformant, nec milites alique servi, qui solum imperata adimplent.

b. Etsi ius asyli hodie vix amplius agnoscatur, s. sedes tamen declaravit, per contrariam consuetudinem legem asyli „quoad substantiam“ non abrogari¹⁾. Unde haec censura sive propter abrogationem sive propter ignorantiam legis vix unquam incurritur.

6. *Violantes clausuram monialium, cuiuscunque generis aut condicionis, sexus vel aetatis fuerint, in earum monasteria absque legitima licentia ingrediendo, pariterque eos introducentes vel admittentes, itemque moniales ab illa exeuntes extra casus ac formam a s. Pio V. in constitutione „Decorii“ praescriptam.*

78. *a.* Censura refertur ad *clausuram papalem*, qualem habent moniales cum votis sollemnibus et ex speciali privilegio nonnulla monasteria votorum simplicium. Ad contrahendam censuram requiritur, ut clausura *violetur* per *ingressum* in monasterium absque legitima licentia. Sed ita clausuram violantes censuram contrahunt, quicumque sint, etiam mulieres et impuberes, exceptis regibus eorumque uxoribus et liberis et probabiliter etiam infantibus usum rationis nondum habentibus. *Licentia* ex praescripto concilii tridentini concedenda erat in scriptis; sed cum haec constitutio de licentia in scriptis obtinenda nihil dicat, nonnullis auctoribus videtur licentiam etiam oretenus dari posse. Singulis tamen vicibus obtineri debet: licentia enim generalis concedi nequit, nisi confessario, medico et operariis. *Introducere* dicuntur, qui ingredi volenti ianuam aperiunt. *Admittere* dicuntur recipientes, qui, dum possent et deberent, ingressum non impediunt, scilicet praefectae et ostiariae, non item privatae moniales. Idem dicendum est de iis, qui detinent vel non expellunt eos, qui ingressi sunt.

b. Rigorosius, quam par est, hanc censuram interpretantur, qui nullam admittentes parvitatem materiae cum s. Alphonso (n. 229) docent, monialem, quae exeat e clausura, vel eum, qui ingreditur clausuram *uno passu* tantum, excommunicationem incurrere. *Pius V.* egressum permittit: α. ex causa magni incendii, β. infirmitatis leprae, γ. epidemiae; quae cum exempli causa dicta videantur, in genere licitus erit egressus in magno periculo communi, quod vel vitae vel virtuti monialium imminet.

7. *Mulieres violantes regularium virorum clausuram et superiores aliosve eas admittentes.*

¹⁾ S. Officium 22. dec. 1880.

79. Quoad *moniales* sub censura prohibetur ingressus exterorum quorumcunque et egressus monialium, quoad *religiosos* sub censura prohibetur solus ingressus aliorum, isque mulierum tantum. *Regulares* intelliguntur, qui vota sollemnia emittunt, quia hi soli stricto sensu regulares vocantur et clausurae legi subiiciuntur. *Mulieres* omnes, etiam fatuae, post annos pubertatis, quia non additur, ut in praecedenti articulo, „cuiuscunque aetatis“; excipiuntur tamen reginae etc. *Admittentes* sunt non solum superiores, sed etiam subditi ut ianitores, qui, cum possint et ex officio debeant, ingredienti non impediunt, vel eos, qui ingressi sunt, detinent, ne cito egrediantur.

8. *Reos simoniae realis in beneficiis quibuscunque eorumque complices.*

80. Censura plectitur *simonia iuris divini*, quae sola stricto sensu simonia est. In *beneficiis* omnibus quidem, sive duplicia sive simplicia, sive maiora sive minora, sive iuris patronatus sive liberae collationis sunt, sed solum proprie dictis, cuiusmodi non sunt officia et dignitates in ordinibus religiosis. *Complices* ii sunt, quorum cooperatione contractus simoniacus perficitur.

9. *Reos simoniae confidentialis in beneficiis quibuslibet, cuiuscunque sint dignitatis.*

81. *Rei* esse possunt dantes et accipientes beneficia, itemque resignantes; non quidem complices ut in praecedenti articulo, sed tamen cardinales et episcopi.

10. *Reos simoniae realis ob ingressum in religionem.*

82. *Rei* simoniae, quae hac censura plectitur, recipientes et dantes sunt. *Ingressus* proprie fit in professione, non in admissione ad novitium. Quamvis etiam in ingressu in novitium simonia iuris divini committi possit, haec tamen non est censurae obnoxia. *Religio* intelligitur stricte talis, sed aequali modo religio virorum ac mulierum.

11. Omnes, qui quaestum facientes ex indulgentiis aliisque gratis spiritualibus excommunicationis censura plectuntur constitutione s. Pii V. „*Quam plenum*“ 2. ian. 1569.

83. a. Hanc censuram ex citata constitutione incurrunt ii, qui inferiores sunt episcopis; hi suspensione plectebantur, quae tamen in

constitutione *Ap. sedis* non innovatur. *Quaestum facere* dicitur, qui accepto pretio aliquid lucratur, et quidem *concedendo* indulgentias aliasque gratias spirituales solventibus pecuniam, item *publicando* vel *publicari iubendo* eiusmodi gratias concedi solventibus pecuniam, etsi haec fiant sub praetextu operis boni.

b. Gratiae spirituales, de quibus loquitur citata constitutio, sunt hae:

a. Eligendi sibi confessarium, a quo etiam a casibus papae vel episcopo reservatis absolvi possit;

β. Celebratio missae et sepultura ecclesiastica tempore interdicti;

γ. Ciborum prohibitorum usus;

δ. Assumptio plurium patrinorum in baptismo;

ε. Absolutio a simonia papae reservata.

12. *Colligentes eleemosynas maioris pretii pro missis et ex iis lucrum captantes, faciendo eas celebrari in locis, ubi missarum stipendia minoris pretii esse solent.*

84. Declaratio. *a.* Censura haec desumta est ex constitutione Benedicti XIV. *Quanta cura* (30. iul. 1741), qui abusum cuiusdam *mercaturae* circa missarum stipendia eliminandum curavit et ideo *clericos*, eosque solos, talem mercaturam exercentes poena suspensionis ferit. Censura constitutionis pianae tum clericos tum laicos afficit et utrosque excommunicatione plectit.

b. Complures actiones, quae aliquod mercimonium circa stipendia missarum continent, ab ecclesia prohibentur, non tamen omnes sub censura; actiones sub censura prohibitaee sunt: *colligere et lucrum captare, faciendo eas celebrare pro minore stipendio.*

1. *Colligentes et lucrum captantes.*

a. *Colligentes* ii dicuntur, qui de industria conantur stipendia missarum conquirere, sive multa sive pauca accipiunt.

Collectorem proprie facit intentio, non copia stipendiorum, quae colligendo accipit: qui enim pauca accipit, pauca, qui multa accipit, multa colligit. Ipsa igitur intentione ab eo discernitur, qui stipendia sibi sponte oblata recipit; neque ideo hic collector dicitur, quia multa ei offeruntur.

b. *Lucrum captantes* dicuntur, qui stipendii partem absque licentia tamquam propriam sibi retinent.

α. Ad incurrendam censuram requiritur, ut quantitas, quae retinetur, ad grave peccatum furti constituendum sufficiat et ei, a quo retinetur, notabile lucrum afferat, quod etiam ex parvis lucris coalescere potest.

β. Ergo excommunicationem non incurrunt, qui partem stipendii in illis casibus sibi retinent, ubi id licite fieri potest. Pariter excommunicationem non incurrunt, quamvis illicite agant, qui partem stipendii retinent, ut eam in pios usus impendant, quia lucrum proprie non capiunt.

γ. Ad incurrendam censuram utrumque requiritur, ut *colligantur* stipendia et cum lucro aliis *dentur*: delictum enim debet esse completum.

α. Ergo peccant quidem, sed censuram non incurrunt, qui missarum stipendia accipiunt a sponte offerentibus, etsi in maiore numero, eaque cum lucro aliis tradunt, quia stipendia non collegerunt. Excommunicationem autem incurrunt, qui colligentes pauca tantum accipiunt, ea vero cum magno lucro aliis tradunt.

β. Ergo excommunicationem non incurrit, qui stipendia colligit quidem prava intentione lucrum faciendi, postea vero mutata voluntate integrum stipendium aliis tradit.

2. *Pro missis* scilicet manualibus: harum enim stipendia proprie colligi dicuntur; ubi tamen notandum est ad missas manuales etiam missas fundatas vel per legatum relictas pertinere, quae non adhaerent alicui beneficio¹⁾.

3. *Faciendo eas celebrare pro minore stipendio*. Olim complures interpretes huius sententiae erant, ad incurrendam censuram requiri, ut missae *in alio loco* celebrentur, ubi stipendia minoris pretii esse solent; nunc autem constat excommunicationem etiam illos incurrere, qui missas pro minore pretio celebrari faciunt *in eodem loco*, ubi stipendia collegerant²⁾.

13. *Omnes, qui excommunicatione mulctantur in constitutionibus s. Pii V. „Admonet nos“, Innocentii IX. „Quae ab hac sede“, Clementis VIII. „Ad romani pontificis curam“, et Alexandri VII. „Inter ceteras“ alienationem et infeudationem civitatum et locorum s. r. ecclesiae respicientibus.*

¹⁾ S. C. C. 22. aug. 1874.

²⁾ S. Officium 15. ian. 1892.

85. *a.* Haec censura eo tendit, ut illaesum servetur dominium temporale s. sedis, ideo censura plectitur, qui audeat s. pontificem ullo modo impellere ad dominium temporale alienandum vel in feudum tradendum. *Obiectum* igitur constitutionis est *infeudatio* (Lehensgebung) vel *alienatio* (Veräusserung), qua nempe dominium indirectum in alium transferatur; non agitur de *abdicatione* domini temporalis sive totius sive partis, de qua tunc temporis nemo cogitabat.

b. *Actiones*, quae censura mulcantur, sunt: *α.* *tractare, consulere* aut alias *verba facere* de alienatione, ita ut simul proponatur oratores eligere ad s. pontificem de hac re mittendos. *β.* *Insinuare* vel suadere s. pontifici huiusmodi alienationem, sive id fiat per se sive per alium.

c. Hanc censuram igitur non incurrunt: *α.* qui s. pontifici suadent *renuntiationem* domini temporalis; nec *β.* qui s. pontifici proponunt *conciliationem* cum gubernio italico.

d. Hanc censuram incurrunt omnes tum ecclesiastici tum saeculares, cuiuscunque sint dignitatis et ordinis, etiam cardinales, episcopi, legati, qui talia agunt.

14. *Religiosos praesumentes clericis aut laicis extra casum necessitatis sacramentum extremae unctionis et eucharistiae per viaticum ministrare absque parochi licentia.*

86. *Religiosi* proprie dicti, qui vota sollemnia emiserunt, non igitur novitii, nec simpliciter professi sive in aliqua congregatione sive in proprie dicta religione, exceptis scholasticis societatis Iesu. *Clericis aut laicis*; ergo non contrahunt censuram, si ultima sacramenta administrant aliis religiosis etiam diversi ordinis, clericis vel laicis, qui de sua familia sunt, vel peregrinis in domibus religiosorum hospitantibus. *Extra casum necessitatis.* Necessitas adest, si infirmus est in periculo mortis et parochus advocari facile non potest. Absque *licentia* saltem praesumta, quam parochus rogatus creditur daturus.

15. *Extrahentes absque legitima venia reliquias ex sacris coemeteriis sive catacumbis urbis Romae eiusque territorii eisque auxilium vel favorem praebentes.*

87. Ad incurrendam hanc censuram requiritur: *a.* ut extrahantur *verae reliquiae*, corpora vel partes corporis, licet minimae, sanctorum martyrum; *b.* ut extrahantur *absque legitima venia*, quam veniam concedit cardinalis vicarius.

16. *Communicantes cum excommunicato nominatim a papa in crimine criminoso, ei scilicet impendendo auxilium vel favorem.*

88. *a.* Etsi communicatio cum quovis excommunicato vitando prohibita sit, in censuram tamen ille tantum incidit, qui communicat cum *excommunicato nominatim a papa*, qualis censetur tum is, quem papa particulari sententia excommunicavit, tum is, quem papa, post contractam excommunicationem latae sententiae, excommunicatum esse denuntiat.

b. Censurâ tamen illa tantum communicatio plectitur, quae consistit in auxilio vel favore excommunicato exhibito, ut in suo crimine persistat.

17. *Clerici scienter et sponte communicantes in divinis cum personis a romano pontifice nominatim excommunicatis et ipsos in officiis recipientes.*

89. Hanc censuram incurrunt clerici, qui *scientes* aliquem esse a papa nominatim excommunicatum *sponte*, non vi aut metu adacti, cum eo in divinis communicant, eo quod illum in divinis officiis recipiunt i. e. ad divina officia peragenda admittunt. Ergo excommunicationem non incurrit clericus, qui simul cum excommunicato nominatim a papa officiis assistit, vel eius missam audit, quia eum non recipit in officiis, sed rector ecclesiae, qui eum admittit ad missam dicendam.

18. *Praesumentes extra mortis articulum absolvere ab excommunicationibus speciali modo apostolicae sedi reservatis sine debita facultate, etiam quovis praetextu.*

90. Hanc censuram, quae ab ipsa constitutione *Ap. sedis* statuitur, incurrunt *confessarii*, qui scienter et sponte absque facultate poenitentem absolvunt ab excommunicatione speciali modo romano pontifici reservata extra mortis periculum et extra casum vere urgentem.

§ 2. *Ex concilio tridentino.*

19. *Si quem clericorum vel laicorum, quacunque is dignitate etiam imperiali aut regali praefulgeat, in tantum malorum omnium radix cupiditas occupaverit, ut alicuius ecclesiae seu cuiusvis saecularis vel regularis beneficii, montium pietatis aliorumque piorum locorum iurisdictiones, bona, census ac iura, etiam feudalialia et emphyteutica, fructus, emolumenta seu quascunque obventiones, quae in ministrorum et pauperum*

necessitate converti debent, per se vel per alios vi vel timore incusso seu etiam per suppositas personas clericorum aut laicorum seu quacunque arte aut quocunque quaesito colore in proprios usus convertere illosque usurpare praesumserit seu impedire, ne ab iis, ad quos iure pertinent, percipiantur, is anathemati tamdiu subiaceat, quamdiu iurisdictiones, bona, res, iura, fructus et redditus, quos occupaverit vel qui ad eum quomodocunque, etiam ex donatione suppositae personae pervenerint, ecclesiae eiusque administratori sive beneficiato integre restituerit, ac deinde a romano pontifice absolutionem obtinuerit. Clericus vero, qui nefandae fraudi et usurpationis huiusmodi fabricator seu consentiens fuerit, eisdem poenis subiaceat. Sess. 22. c. 11. De reform.

91. a. Haec censura tuetur *bona ecclesiastica* latissimo sensu accepta, bona scilicet et iura temporalia quaecunque ad ecclesias, loca religiosa vel loca pia pertinentia, ad quae partim refertur etiam primae seriei articulus 11 et 12. In casibus ergo, qui ad utramque censuram pertinent, contrahitur censura speciali modo reservata¹⁾.

b. Censuram contrahunt clerici et laici, qui bona ecclesiae *usurpant*, ea tamquam iure sibi debita occupando, vel qui *impediunt*, ne ab iis, ad quos de iure pertinent, percipiantur, ea quasi ad se pertinentia occupando et in proprios usus convertendo. Clerici censuram incurrunt, si his actionibus etiam solum *consentiunt*.

c. In hac re disputant, utrum *omnes usurpationes* hac censura plectantur, an solum *autoritativae*, quae scilicet per publicam auctoritatem fiant. Ex declaratione s. sedis fures et latrones hanc censuram non incurrunt²⁾.

d. Tandem hanc censuram etiam illi incurrunt, qui eiusmodi bona ab usurpatoribus *emerint* vel alio titulo (donatione, hereditate, legato etc.) *acquisierint*³⁾.

Articulus quintus.

De excommunicationibus ordinariis reservatis.

Tertia series ex constitutione *Apostolicae sedis* continet tres, excommunicationes, quibus accessit quarta ex

¹⁾ *S. Officium* 8. iul. 1874.

²⁾ *S. Officium* 9. mart. 1870.

³⁾ *S. Officium* 8. iul. 1894.

decreto *Vigilanti* Leonis XIII. 25. maii 1893. Quae quidem censurae, cum a romano pontifice reserventur, proprie *papales* dicendae sunt, a quibus tamen episcopi vi potestatis iure ordinario eis *delegatae* absolvere possunt¹⁾.

§ 1. *Ex constitutione „Apostolicae sedis“.*

1. *Clericos in sacris constitutos vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis matrimonium contrahere praesumentes, necnon omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium contrahere praesumentes.*

92. *a.* Putabant nonnulli: *α.* ad incurrendam censuram requiri, ut huiusmodi matrimonio aliud non obstet impedimentum; at declaravit s. sedes censuram contrahi, etsi praeter ordinem vel votum adsint alia impedimenta dirimentia e. g. affinitatis vel consanguinitatis²⁾; *β.* censuram non incurri, si contrahant *matrimonium civile* in loco, ubi lex tridentina de clandestinitate viget; at vero iterum declaravit s. sedes censuram contrahi per matrimonium civile, etiam in loco, ubi lex tridentina viget³⁾.

b. Praesumentes. Cum in clericis et religiosis ignorantia legis matrimonium prohibentis sit impossibilis, solum ignorantia poenae aut ignorantia ordinis vel voti, quo alter ligatur, excusare poterit.

2. *Procurantes abortum effectu secuto.*

93. **Declaratio.** Ex ipsis huius censurae verbis tria ad eam incurrendam requiruntur: *a.* ut *verus abortus* habeatur, *b.* ut abortus *procuratus* fuerit, *c.* ut *effectus secutus* sit.

1. *Ut verus abortus habeatur.* Ex iis, quae alibi de ratione abortus dicta sunt⁴⁾, constat ad verum abortum requiri: *a.* ut *foetus* eiiciatur: etenim si certo non constat, id, quod eiicitur, esse foetum et non solum molam, non incurritur excommunicatio; *b.* ut *ante septimum gestationis*

¹⁾ Censuram per decretum *Vigilanti* statutam *S. C. de prop. fide* 18. aug. 1893 extendit etiam in fideles ritus orientalis.

²⁾ *S. Officium* 13. ian. 1892.

³⁾ *S. Officium* 22. dec. 1880.

⁴⁾ Cf. *De praeceptis* n. 334.

mensem eiiciatur: etenim post septimum gestationis mensem non habetur abortus, sed acceleratus partus.

α. Ergo non incurritur excommunicatio, si semen statim post copulam expellitur, quia conceptio nondum est certa; nec si eiicitur foetus iam mortuus, etsi procurans nesciebat eum iam mortuum esse.

β. Operatio chirurgica, quae vocatur *craniotomia*, non tam procuratio abortus quam directum homicidium est, idcirco qui peragit craniotomiam, non incurrit excommunicationem, qua procurantes abortum feriuntur.

γ. Nihil refert, quo tempore post conceptionem procuretur abortus, quia verba constitutionis non distinguunt inter foetum animatum et inanimatum, sed absolute dicunt: *procurantes abortum*.

2. *Ut procuratus fuerit.* Abortum *procurare* dicuntur, qui sive per se sive per alium ex directa intentione abortus actione ex se efficaci illum producere conantur, ut si medicus, amasius mulieri ad finem abortus remedium praebeat vel ei terrorem incutiat: aliquid *procurare* enim dicitur, qui de industria illud quaerit.

Ergo excommunicationem non incurrunt, qui mulierem praegnantem ex ira, odio vel alio motivo licet graviter peccaminoso percutiunt, ita ut *per accidens* abortus sequatur, etsi praevisus fuerit.

α. Num ex iure recenti excommunicationem incurrat *mater*, quae sibi abortum procurat, disputant. Omnes tamen consentiunt matrem, quae ex gravi metu ad procurandum sibi abortum inducta fuerit, a censura immunem esse.

Qui *affirmant*, dicunt nostram constitutionem sine distinctione *omnes procurantes* abortum ferire, ergo etiam matrem. Qui id *negant*, dicunt in antiquis decretis omnibus consentientibus mater nomine procurantium non comprehendebatur, quamvis idem terminus *procurantes* adhiberetur; ergo cum plana constitutio excommunicationes potius restringere quam extendere velit, mater etiam in recenti decreto non censetur comprehendi.

β. Non solum qui *per se*, sed etiam qui *per alium* efficiunt, ut mulier foetum eiiciat, abortum *procurare* dicuntur, ideo mandantes tum mulieri, ut sibi, tum aliis, ut mulieri abortum procurent, excommunicatione feriuntur. At vero ad abortum *cooperantes* sive physice sive moraliter ex iure recenti excommunicationem non incurrunt, quia in nostra constitutione, secus atque in antiquis decretis accidit, cooperantes non continentur.

3. *Ut effectus secutus sit.* Duo ergo ex hoc capite ad incurrendam censuram requiruntur: α. ut abortus ex

medio adhibito reipsa secutus sit; *b.* ut certo constet eum ex hoc ipso et non potius ex alio medio secutum esse.

Ex sententia *s. Alphonsi* (n. 40) excommunicationem non incurrit, quem procurati abortus poenitet, priusquam effectus sequatur, quia in hoc casu delinquens non est amplius contumax, quando peccatum fit opere consummatum. Attamen poenitentia efficit quidem, ut cesset peccatum antea commissum, at impedire nequit, quominus incurratur censura propter peccatum cum prava et contumaci voluntate antea commissum. Nec obstat, quod poena contrahatur, quando peccatum iam remissum est: poena enim non est effectus perseverantis peccati, sed peccati prius commissi (n. 21).

3. *Litteris apostolicis falsis scienter utentes vel crimini ea in re cooperantes.*

94. Litteras apostolicas *falsificantes* contrahunt excommunicationem papae speciali modo reservatam (I. 9); litteris falsis scienter *utentes* i. e. ad obtinendum effectum in eis contentum eas exhibentesi etsi effectum non obtineant, sive clerici sive laici sunt, — item ad, earum usum opere vel consilio scienter et efficaciter *cooperantes*, hanc excommunicationem incurrunt.

95. De absolutione a censuris episcopo a iure reservatis.

a. In casu urgenti poenitens a quovis confessario directe absolvi potest (nisi episcopus *peccatum*, cui censura papalis annexa est, sibi reservaverit); attamen tenetur postea per se vel per confessarium sub poena reincidentiae ad episcopum recurrere eiusque mandatis stare, prout de aliis casibus papalibus statutum est.

b. In articulo mortis constitutus a quovis confessario absolvi potest, nec remanet obligatio adeundi episcopum, si absolutus convalescit, nisi sub hac condicione episcopus censuram sibi reservaverit.

c. Regulares potestatem habent ab his casibus absolvendi, nisi episcopi eos sibi reservaverint: etenim ante constitutionem pianam vi privilegii a casibus reservatis (exceptis episcopalibus) absolvere poterant; per constitutionem autem praedictam revocatur privilegium absolvendi a casibus romano pontifici reservatis; manet ergo facultas absolvendi a casibus romano pontifici non reservatis.

§ 2. *Ex decreto „Vigilanti“.*

4. Excommunicationem incurrunt: 1. Bibliopolae alique mercatores laici missarum stipendia quocunque modo

colligentes, qui sacerdotibus, quibus missas celebrandas committunt, non pecuniam sed libros vel alias merces rependunt.

2. Item laici tradentes missarum eleemosynas a fidelibus vel locis piis acceptas bibliopolis, mercatoribus aliisque collectoribus, sive recipiunt sive non recipiunt quidquam ab iisdem nomine praemii.

96. A poena incurrenda non excusat, quod missarum numerus collectis eleemosynis nulla facta imminutione respondeat, aut pauperibus sacerdotibus eleemosynis missarum carentibus tali modo subveniatur, vel lucrum ex mercium cum eleemosynis commutatione non in proprium colligentium commodum, sed in piarum institutionum et bonorum operum usum vel incrementum impendatur.

a. Per decretum *Vigilanti* 25. maii 1893 complures actiones circa stipendia missarum poenis plectuntur, sive quia per eas mercatura exercetur, sive quia illicitae mercaturae facile ansa praebetur. Poenae autem sunt:

α. pro *sacerdotibus* suspensio a divinis papae simpliciter reservata;

β. pro *clericis*, qui sacerdotes non sunt, suspensio a susceptis ordinibus et inhabilitas recipiendi ordines superiores item papae simpliciter reservata;

γ. pro *laicis* excommunicatio episcopo reservata.

b. Per decretum *Ut debita* 11. maii 1904 eadem poenae innovantur et actiones sub censura prohibita accuratius determinantur, adeo ut censuram incurrant:

α. Scientes tradentes obligationes Missarum et ipsarum eleemosynas a fidelibus vel locis piis acceptas quibuslibet, etiam ecclesiasticis viris, qui missas requirant non taxative ut eas celebrent sive per se sive per sacerdotes sibi subditos, sed ob alium quemlibet, quamvis optimum, finem; item eas scienter acceptantes.

β. Separantes eleemosynas missarum manualium et ad instar manualium ab earum celebratione vel commutantes in alias res aut eleemosynam imminuentes, scilicet non tradendo eas celebranti ex integro et in specie sua.

γ. Videntes libros, sacra utensilia vel quaslibet alias res aut ementes et ineuntes associationes cum diariis et ephemeridibus ope missarum celebrandarum vel celebratarum, quoties hoc postremum in usum et habitudinem cedat et in subsidium alicuius commercii vergat.

δ. Detrahentes ex eleemosynis missarum, quas fideles celebrioribus Sanctuariis tradere solent, quidquam, ut ipsorum decori et ornamento consulatur.

Articulus sextus.

De excommunicationibus nemini reservatis.

In quarta serie excommunicationes numerantur *duodecim*, quarum quinque a constitutione *Apostolicae sedis*, septem vero a *concilio tridentino* latae sunt.

§ 1. Ex constitutione „*Apostolicae sedis*“.

1. *Mandantes seu cogentes tradi ecclesiasticae sepulturae haereticos notorios aut nominatim excommunicatos vel interdictos.*

97. a. *Mandantes seu cogentes* intelliguntur, qui publica auctoritate praediti aut imperio iubent sepulturam, aut vi vel metu alios cogunt ad sepeliendum. Ergo *sepelientes* vel sepulturae *assistentes* censuram non incurrunt.

b. *Sepultura ecclesiastica* habetur, si defunctus deponitur in loco sacro et ritu sacro; immo etsi deponatur sine ritu sacro, dummodo id fiat in loco sacro, iam incurritur censura; at non incurritur, si sepeliatur ritu sacro in loco profano. — Disputant, utrum ad contrahendam censuram locus debeat esse ab episcopo vel eius nomine consecratus, an sufficiat, quod sit a sacerdote simpliciter benedictus vel solum ab episcopo ad sepulturam fidelium destinatus: cum res sit dubia, dicendum videtur, locum debere esse consecratum.

c. *Haeretici* (apostatae, schismatici) *notorii*, etsi non sint vitandi nec ulli sectae adhaeserint, dummodo publice constet eos fuisse haereticos et in haeresi decessisse, sive notorietate iuris sive facti.

Nota. Cum in Austria ex lege civili haeretici in duplici casu sepeliri debeant in coemeterio catholicorum, notandum est eos censuram non incurrere, qui non proprio nomine, sed vi legis civilis vel nomine superioris sepulturam mandant vel alios ad sepeliendum cogunt, quia deest contumacia.

2. *Laedentes aut perterrefacientes inquisitores, denuntiantes, testes aliosve ministros s. officii eiusve sacri tribunalis scripturas diripientes aut comburentes vel praedictis quibuslibet auxilium, consilium, favorem praestantes.*

98. a. Haec censura ad tuendum tribunal s. inquisitionis statuta est. Eam incurrunt *laedentes* in corpore aut *perterrefacientes* i. e.

metu valde gravi afficientes iudices, testes aliosve ministros s. Officii. Diripientes aut comburentes seu alio modo destruentes, non autem clam auferentes, acta, etiam typis impressa, eiusdem s. tribunalis.

b. Etsi episcopi a s. sede sint constituti inquisitores, eorum tamen tribunal non dicitur simpliciter s. Officium; ideo censura non est extendenda ad episcoporum tribunalia.

3. Alienantes aut recipere praesumentes bona ecclesiastica absque beneplacito apostolico ad formam extravagantis „Ambitiosae“ de rebus ecclesiasticis non alienandis.

99. Declaratio. Constitutio *Ambitiosae* duo statuit: *a.* ad bona ecclesiastica magni valoris tum licite tum valide alienanda requiritur licentia seu beneplacitum apostolicae sedis; *b.* alienantes et recipientes bona ecclesiastica absque licentia excommunicationem incurrunt¹⁾. Iam ad declarandam excommunicationem, quam innovat nostra constitutio, exponi debet: *α.* quae bona ecclesiastica hic intelligantur; *β.* quae actiones sub censura prohibita sint; *γ.* quae personae hac censura plectantur.

Constitutio *Ambitiosae* neque in Germania neque in Gallia recepta fuit; quam ob rem ante constitutionem *Apostolicae sedis* ex consuetudine legitime introducta bona ecclesiastica quaecunque sine licentia sanctae sedis alienari poterant, quin contraheretur excommunicatio. At post constitutionem *Apostolicae sedis* lex petendi hanc licentiam eidemque adnexa censura *viget etiam in Germania et Gallia*: antiquam enim consuetudinem per pianam constitutionem prorsus ablatam esse declaravit s. *Officium* 22. dec. 1880²⁾.

100. Quae bona ecclesiastica. 1. *Bona ecclesiastica* hic intelliguntur bona omnium locorum, quae sacra vel pia dicuntur, modo ab ecclesiastica auctoritate erecta fuerint, etsi eorum bona a laicis administrentur.

Bona ecclesiastica non sunt pia legata vel alia bona ecclesiae donata, quae nondum sunt ab ecclesia acceptata vel rite acquisita, nec capellaniae laicales, quamvis ne istae quidem pro lubitu alienari possint³⁾. Bona autem, quae ad instituta virorum et mulierum sive

¹⁾ C. *Ambitiosae* un. *De rebus eccl. non alienandis* (Extrav. com. III. 4) *Pauli* II. 1. mart. a. 1468.

²⁾ Cf. Acta s. sedis XV. p. 539.

³⁾ *S. C. C.* 8. febr. 1871. Cf. Acta s. sedis VI. p. 476.

a s. sede approbata sive tantum dioecesana pertinent, ecclesiastica sunt, quae sine licentia s. sedis alienari non possunt, et sic alienantes excommunicationem incurrunt¹⁾.

2. Non tamen indiscriminatim omnia bona ecclesiastica sed solum *immobilia* et *mobilia pretiosa* (quae servando servari possunt) inconsulta s. sede alienari prohibentur.

a. *Bona immobilia* censentur non solum praedia et aedificia sed etiam ea, quae fundo tenentur ut fodinae, arbores frugiferae vel praedio necessariae, iura (ius venandi et piscandi) et servitutes, census et pecunia praediis vel mobilibus pretiosis acquirendis a donatoribus destinata.

b. *Mobilia pretiosa* censentur vasa aurea vel argentea. copiosae bibliothecae, ornamenta, quae antiquitate vel artificio praestant etc., dummodo ne sint exigui valoris. Exigui autem valoris censentur bona, quae summam 300 fl. seu 500 marc. seu 600 kr. non excedunt²⁾.

Mobilia pretiosa autem in ordine ad hanc legem non censentur: *pecunia*, nisi data sit ad emenda immobilia vel mobilia pretiosa, *obligationes* et *actiones*, quae vix a pecunia differunt: *insignes reliquiae*, quae minus proprie mobilia pretiosa dicuntur, *vetus suppellex*, quae ex consuetudine alienari potest ad novam aequae pretiosam comparandam, neque *fructus* et *bona, quae servando servari non possunt*: haec enim hac ipsa constitutione alienari permittuntur.

101. Actiones sub censura prohibitae sunt alienatio et, quae ei respondet *receptio* seu acquisitio (praesumptuosa) bonorum ecclesiasticorum. Nomine *alienationis* intelligitur quivis contractus, quo ius dominii vel usus vel ususfructus in alium transfertur aut quocunque modo imminuitur aut oneratur. Eiusmodi actiones sunt:

a. Venditio, permutatio (datio in solutum), donatio, hereditaria transmissio (Vererbung) etc., quibus dominium in alium transfertur;

b. Pignratio, hypothecatio, impositio servitutis etc., quibus bona ecclesiae onerantur;

¹⁾ *S. C. de prop. fide* 15. ian. 1903.

²⁾ *S. C. epp. et reg.* 1. maii 1840. Summa 25 aureorum, quam hoc decreto ex antiquioribus responsis (a. 1611 et 1698) memorat congregatio, summae superius positae, mutato pecuniae valore, nunc recte aequivalere censetur.

c. Infeudatio (Lehensgebung), locatio ultra triennium, emphyteusis etc., quibus dominium utile in alium transfertur;

d. Compromissum, transactio, remissio servitutis, cessio litis etc., quibus iura ceduntur.

a. Si bonum ecclesiasticum (domus vel ager) ad longius tempus elocandum esset, administrator ad effugiendam censuram sibi reservare deberet ius contractum *singulis trienniis* rescindendi. Promissio elapso triennio renovandi contractum non inducit censuram.

3. Ad incurrendam censuram requiritur, ut *alienatio* ex utraque parte sit *perfecta*. Si ergo alienatio boni ecclesiastici fiat *sub reservatione beneplaciti apostolici*, ex multorum sententia excommunicatio non incurritur, modo contractus executioni non mandetur, antequam advenerit licentia apostolica: etenim quod adhuc in dominio venditoris est, nequit dici alienatum. Pari modo ubi venditio non perficitur nisi rei traditione, censura non incurritur, antequam venditio traditione rei perfecta fuerit, ubi autem venditio solo partium consensu perficitur, censura iam ante rei traditionem incurritur.

γ. Num alienationes factae inter ecclesias vel loca pia obnoxiae sint censurae, disputatur. *D' Annibale* et *Ballerini* id negant: constitutio enim *Ambitosae* hac prohibitione cavere intendit *divini cultus detrimentum*, eo quod bona ecclesiastica transeunt in dominium laicorum; in eiusmodi autem alienatione, quae inter ecclesias fit, cultus divinus detrimentum non patitur, sententiae tamen neganti obstat decretum S. C. C. 24. ian. 1632.

102. Personae, quae hac censura plectuntur, sunt alienantes et recipere praesumentes absque beneplacito s. sedis.

1. *Alienantes* ii solum intelliguntur, quorum nomine alienatio peragitur, parochi vel rectores, non autem eorum mandatarii, neque ad alienationem aliquo modo e. g. consensu cooperantes, neque eiusmodi bona destruentes vel furantes¹⁾.

a. *Laici* vi legum civilium bona ecclesiastica administrantes, qui ipsi horum bonorum alienationem illicite peragunt, in excommunicationem incidunt; si parochus vel alia persona ecclesiastica laicis solum consentientibus alienationem peragit, hi excommunicationem non incurrunt²⁾.

¹⁾ *S. Officium* 9. mart. 1870.

²⁾ *Hollweck* l. c. p. 241².

b. Non consentiunt auctores, num etiam *episcopi et abbates* illicite alienantes bona ecclesiastica hanc excommunicationem incurrant. Constitutione *Ambitosae* episcopi et abbates non excommunicatione sed interdicto ab ingressu in ecclesiam plectuntur; sed cum hoc interdictum constitutione *Apostolicae sedis* non innovetur, exploratum est episcopos et abbates hanc poenam non amplius incurrere. Iam vero complures auctores (*Aichner, Lehmkuhl, Ballerini*) contendunt episcopos et abbates hodie nullam censuram contrahere: nam *Pius IX.* renovat censuram ad formam constitutionis *Ambitosae*; sed haec constitutio episcopos et abbates excommunicatione non ferit. Alii econtra (*D' Annibale, Bucciaroni, Hollweck*) docent etiam episcopos et abbates hanc censuram incurrere, quia constitutio *Apostolicae sedis* eos non excipit, praesertim cum alia poena in eos non statuatur.

2. *Recipere praesumentes.* Recipientes dicuntur, qui bona ecclesiastica emunt vel locant, vel ii, in quorum commodum eisdem hypotheca imponitur. Non tamen omnes *recipientes* censurantur sed solum *recipere praesumentes*, ergo illi solum, quos ignorantia, etsi crassa vel supina, non excusat; econtra *alienantes* ignorantia crassa ab incurrenda censura non excusat.

3. *Beneplacitum* seu licentia *apostolicae sedis* non requiritur: *a.* quando occasio occurrit, quae non sinit expectare s. sedis responsum; in hoc casu tamen episcopi licentia requiritur; *b.* quando bona immobilia relictasunt monasterio, quod talia retinere prohibetur; *c.* quando ecclesiae relictasunt bona sub condicione, ut vendantur. Requiritur autem licentia, etsi alienatio ob iustam causam et in utilitatem ecclesiae fiat: nam ipsa hac lege sancta sedes iudicium de utilitate faciendae alienationis sibi reservavit.

Nota 1. Episcopi et cum eorum consensu alii licite alienare possunt: *a.* bona immobilia exigui valoris, dummodo ne sint partes praedii maioris, ne ita per partes successive integrum alienetur; *b.* mobilia pretiosa exigui valoris; *c.* bona mobilia, quae serrando servari non possunt, ut sunt fructus praediorum, vinearum, pecudum, ligna silvarum, quae caedere licet etc, etsi maioris valoris sint¹⁾.

2. Austriae episcopis 8. maii 1900 ad decennium facta est potestas concedendi facultatem: *a.* alienandi bona ecclesiastica usque ad

¹⁾ C. *Terrulas* 53. c. 12. q. 1.

summam 6000 florenorum (archiepiscopis usque ad summam 8000 fl.); *b. imponendi onera* bonis ecclesiasticis usque ad 12000 fl. (archiepiscopis usque ad 15000 fl.); *c. ineundi contractus* locationum et conductionum 15 annos valituros; *d. in casibus urgentis necessitatis vel utilitatis alienandi* bona eisque onera imponendi usque ad summam 12000 fl. (archiepiscopis usque ad 15000 fl.). Quoad bona regularium ampliores adhuc facultates acceperunt 18. sept. 1901.

4. *Negligentes sive culpabiliter omittentes denuntiare infra mensem confessarios sive sacerdotes, a quibus sollicitati fuerint ad turpia in quiblibet casibus expressis a praedecessore nostro Gregorio XV. constitutione „Universi“ et Benedicto XIV. constitutione „Sacramentum poenitentiae“¹⁾.*

103. Huius censurae declarationem confer in volumine *De Sacramentis* n. 390. Hoc solum addendum est. Si persona sollicitata est fide digna et serio promittit se infra mensem denuntiaturam esse, a peccatis absolvi potest; quin immo si culpabiliter ultra mensem distulit denuntiationem et nunc serio promittit se quamprimum denuntiaturam esse, pariter a censura absolvi potest, quia non dicitur: *donec non denuntiaverit*. Quodsi postea mutata voluntate non denun-
tiet, censura non reviviscit, quia de reincidentia nihil habetur.

5. *Qui libros de rebus sacris tractantes sine ordinarii approbatione imprimunt aut imprimi faciunt. Haec censura in constitutione Officiorum ita sonat: Qui sine ordinarii approbatione sacrarum scripturarum libros vel eorundem annotationes vel commentarios imprimunt aut imprimi faciunt.*

104. *a. Ad quaesitum, utrum libri de rebus sacris tractantes in constitutione Apostolicae sedis intelligantur solae sacrae scripturae earumque commentarii, an universim omnes libri de rebus religiosis tractantes s. Officium respondit: affirmative ad primam partem²⁾.* Quoad rem ergo eadem est censura utriusque constitutionis.

b. Censuram incurrunt: α. imprimentes seu typographi, qui curam impressionis suscipiunt, non autem ad impressionem cooperantes; *β. imprimi facientes* i. e. auctor et editor, si a typographo differt et manuscriptum imprimendum curat.

¹⁾ Cf. *De sacramentis* n. 387 ss.

²⁾ *S. Officium* 22. dec. 1880.

§ 2. *Ex concilio tridentino.*

6. *Qui docere, praedicare vel pertinaciter asserere seu publice disputando defendere praesumserit, non esse sacramento eucharistiae praemittendam confessionem sacramentalem, quando copia habeatur confessarii, si is, quem conscientia peccati mortalis gravet, vere se contritum existimet. Sess. 13. c. 11.*

104. Censuram incurrit, qui negat necessario praemittendam esse sacramentalem confessionem; ergo eam non incurrit, qui solum negat eam iure divino necessariam esse, neque is, sive clericus sive laicus est, qui confessionem, ubi ex tridentina tenetur, non praemittit.

7. *Qui clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, vera et rata esse negant, quamdiu ecclesia ea irrita non fecit. Quique affirmant matrimonia a filiis-familias sine consensu parentum contracta irrita esse et parentes ea rata vel irrita facere posse. Sess. 24. c. 1. De reform. matr.*

8. *Raptor (mulieris) ac omnes illi consilium, auxilium et favorem praebentes. Sess. 24. c. 6. De reform. matr.*

105. Censuram tum raptor tum eius cooperatores incurrunt, etsi matrimonium secutum seu attentatum non fuerit.

9. *Qui quovis modo directe vel indirecte subditos suos vel quoscunque alios cogunt, quominus libere matrimonia contrahant. Sess. 24. c. 9. De reform. matr.*

106. Haec censura tuetur libertatem matrimonii. Eam incurrunt domini temporales et magistratus, qui iurisdictionem in foro externo saeculari exercent, non autem personae privatae, ut parentes, qui filios, domini, qui servos ad ineundum matrimonium cogunt.

10. *Magistratus, qui remittunt praebere episcopo auxilium adversus eos, qui clausuram monialium violant vel restitui prohibent. Sess. 25. c. 5. De regul.*

11. *Omnes, qui quomodocunque coëgerint quamcunque mulierem invitam, praeterquam in casibus in iure expressis,*

ad ingrediendum monasterium, vel ad suscipiendum habitum cuiuscunque religionis, vel ad emittendam professionem, quique consilium, auxilium vel favorem dederint; quique scientes eam non sponte ingredi monasterium aut habitum suscipere aut professionem emittere quoquo modo eidem actui vel praesentiam vel consensum vel auctoritatem interposuerint. Sess. 25. c. 18. *De regul.*

12. *Eos, qui sanctam virginum vel aliorum mulierum voluntatem veli accipiendi vel voti emittendi quoquo modo sine iusta causa impederint.* Sess. 25. c. 18. *De regul.*

107. *a.* Hae duae censurae tuentur libertatem ingrediendi religionem. Agitur de religione strictae tali votorum sollemnium.

b. In iure duplex casus habetur, in quo episcopus cogere potest mulierem ad ingressum in monasterium, non quidem, ut ibi professionem emittat, sed ut ibi degat: α. uxorem, quae, postquam maritus cum eius consensu professionem emisit, suspecta sit de incontinentia; β. uxorem adulteram, quam poenitentem nolit recipere maritus.

Quaestio tertia.

De suspensione¹⁾.

Articulus primus.

De suspensione in genere.

108. Natura. 1. *Suspensio* est censura, qua clericus privatur usu potestatis, quam habet ratione ordinis, officii vel beneficii.

a. Quia suspensio est poena *status clericalis* propria, in solos clericos cadere potest non autem in fideles generatim, ut fit in excommunicatione.

¹⁾ *Kober*, Die Suspension der Kirchendiener (Tübingen. Laupp. 1862). *Hollweck* l. c. p. 132 ff.

b. Suspendio non aufert ipsum ius vel ipsam potestatem ut beneficium vel officium, sed solum eorum *usum* atque exercitium.

c. Cum suspendio in privatione usus potestatis clericalis consistat, suspensionem ille tantum ferre potest, qui potestatem clericalem concedere potest. Ideo praefectae monialium, sicut neminem suspendere, ita neque ipsae proprie suspendi possunt.

d. Suspendio differt a *depositione* et *degradatione*, quae sunt poenae vindicativae, quibus clericus non solum usu potestatis sed, quantum fieri potest, ipsa potestate (officio, beneficio) privatur.

2. Suspendio proprie dicta, cum sit *gravissima poena*, per se licite ferri non potest nisi praemissa monitione, declarata causa et per scripturam.

3. A suspensione *proprie dicta* distinguenda est *suspendio improprie dicta*; illa rationem censurae habet, haec non item, sed vel est *poena vindicativa*, vel mera *prohibitio*, si sine culpa feratur. Haec distinctio ideo magni momenti est, quia solum violatio suspensionis, quae rationem censurae habet, effectum irregularitatis producit.

Suspensiones, quae per modum legis universalis et stabilis latae sunt, etsi solum ad tempus (ad annum, ad triennium), rationem censurae habent; censurae autem non sunt suspensiones:

a. quae propter culpam praeteritam vel in perpetuum vel per modum sententiae particularis ad definitum tempus feruntur;

b. quae absque praevia monitione vel non declarata causa vel oretenus infliguntur;

c. quae in communitatem infliguntur;

d. quae ex informata conscientia ita imponuntur, ut causa suspensionis nullo modo ne implicite quidem delinquenti nota fiat. Ordinarie tamen eius causa sine monitione ex parte iudicis aliunde iam nota est, quare haec suspensio ordinarie rationem censurae habet¹⁾.

109. Divisio. 1. Suspendio *generalis* ea dicitur, qua clericus privatur usu omnis potestatis, quam sive ex ordine sive ex officio sive ex beneficio habet; *specialis* ea dicitur, qua clericus privatur usu potestatis unius vel alterius tantum speciei, qua scilicet suspenditur aut ab ordine aut ab officio aut a beneficio.

¹⁾ Cf. *Benedictus XIV.* De synodo l. 12. c. 8. n. 5. *Acta s. sedis XIX.* 561. *Ballerini-Palmieri VII.* n. 343.

2. *Suspensio specialis* vel est *totalis*, si clericum privat usu omnis potestatis alicuius speciei, scilicet aut ordinis aut officii aut beneficii; vel est *partialis*, si eum privat usu partis tantum potestatis alicuius speciei, ut si quis suspenditur tantum a celebratione, non a toto ordine, vel solum ab audiendis confessionibus, non a toto officio.

a. *Suspensus totaliter ab ordine* privatur exercitio cuiusvis ordinis, exceptis actibus ordinum minorum, quos etiam laici exercent; *suspensus totaliter ab officio* privatur exercitio cuiusque ordinis, iurisdictionis (ut dispensare, absolvere, delegare, approbare etc.) et officii (ut praedicare, catechizare, curare libros canonicos etc.): *suspensio ab officio* *suspensionem ab ordine* includit; *suspensus totaliter a beneficio* privatur administratione beneficii nec non iure percipiendi eiusdem fructus.

b. *Suspensiones partiales* variae in iure occurrunt:

a. *Suspensio a divinis* ab aliis (*Hilarius a Sexten*) intelligitur de suspensione ab ordine i. e. ab omni exercitio ordinis sacri; ab aliis (*D' Annibale*) de suspensione ab officio i. e. ab omni usu tum ordinis tum iurisdictionis.

β. In praelatos fertur *suspensio partialis ab ordine pontificali*, qua privantur usu potestatis, quae ex ordine episcopali oritur ut ordinandi, confirmandi etc. vel *suspensio a pontificalibus*, qua privantur usu insignium pontificalium, videlicet mitrae, baculi et pallii et consequenter etiam illis actibus ordinis episcopalis, qui sine praedictis insignibus non exercentur ut ordines conferre, ecclesiam consecrare etc.; at non privantur illis actibus, qui sine eiusmodi insignibus fieri possunt ut celebrare more sacerdotum, confirmare sine baculo et mitra.

c. Si quis simpliciter et sine addito *suspensus* dicitur, intelligenda est *suspensio ab officio et beneficio*, nisi ex subiecta materia vel ex adiunctis limitatio colligatur.

3. Ratione subiecti distinguitur *suspensio*, quae fertur *in singulares personas*, et *suspensio*, quae fertur *in integram communitatem*.

De hac ultima suspensione duo notanda sunt: *a.* Nisi simul in determinatas personas cadat, per eam prohibentur illae tantum functiones ecclesiasticae, quae a communitate exercentur quatenus corpus morale est. Sic capitulum suspensum prohibetur electiones facere, sollemniter divina celebrare etc.

b. Si *suspensio* integrae communitatis simul in singulas personas feratur, ea non afficit innocentes sed solum delinquentes: nemo enim puniri potest pro culpa aliena¹⁾. Quoad innocentes ergo haec *suspensio* habet rationem prohibitionis.

¹⁾ Cf. s. *Alphonsus* n. 317.

4. *Suspensio ex informata conscientia*¹⁾ infligitur ob causas ferenti notas ideoque extraiudicialiter nulla praemissa monitione. Has causas praelatus non tenetur manifestare delinquenti, sed solum s. sedi, si suspensus ad eam recurrat.

110. Effectus suspensionis. 1. Suspensus, qui exercet actum per suspensionem sibi prohibitum, *graviter peccat*, nisi parvitas materiae a peccato gravi excuset.

a. Actus ordinum sacrorum natura sua graves censentur, quam ob rem in eorum exercitio, si sollemniter peragantur, non datur parvitas materiae.

b. Suspensus *toleratus*, qui non sponte sed a fidelibus requisitus exercet functiones sibi prohibitas, non peccat; suspensus autem *vitandus*, qui publice denunciatus est tamquam suspensus, peccat, etsi a fidelibus requiratur, excepto casu urgentis necessitatis.

2. Actus iurisdictionis, quem ponit suspensus *ab officio*, *invalidus* est, si vitandus sit, quia iurisdictione privatur; quodsi toleratus sit, actus non est invalidus sed *illicitus*, et quando a fidelibus requiratur, actus validus et licitus est. Actus, quos ponit *suspensus a beneficio* ut contractus etc., invalidi sunt, quia ipsa suspensio privat potestate administrandi beneficium eiusque fructus percipiendi.

3. Suspensus *ab ordine sacro* (non item suspensus a iurisdictione et beneficio) *contrahit irregularitatem*, si scienter et sollemniter extra casum gravis incommodi exercet ordinem, a quo suspensus est.

Cum irregularitas per se non incurratur nisi per violationem censurae proprie dictae, suspensus ab ordine per exercitium ordinis prohibiti non incurrit irregularitatem, si violat suspensionem improprie dictam (n. 108, 3), quamvis graviter peccare possit.

4. Suspensus *ab ordine* per sententiam ordinarii sui ubique ab exercitio ordinis prohibiti arcetur; at suspensus *a iurisdictione* non prohibetur, quominus in alia dioecesi iurisdictionem accipiat²⁾.

¹⁾ Cf. de hac suspensione canonistas, praesertim *Aichner*, Compendium iuris eccl.⁹ (Brixinae. Weger. 1900) p. 784 ss.

²⁾ *Ballerini-Palmiert* VII. n. 347.

Suspensus ab ordine vel ab officio non prohibetur sacramenta poenitentiae et eucharistiae suscipere, modo de culpa, propter quam lata est suspensio, vere doleat, nec privatur communibus ecclesiae suffragiis.

Articulus secundus.

De suspensionibus in specie.

111. Suspensiones hodie vigentes numerantur omnino novendecim:

a. Septem habentur in constitutione *Apostolicae sedis*;

b. Septem a *concilio tridentino* latae sunt;

c. Quinque *post* constitutionem *Apostolicae sedis* accesserunt.

Harum suspensionum duae, n. 15. ex constitutione *Romanus pontifex* et n. 19. ex decreto *In perturbationibus, specialiter*, suspensiones ex bulla *Apostolicae sedis simpliciter* reservatae sunt, *Tridentinarum* aliae episcopis reservatae, aliae non reservatae sunt.

§ 1. Suspensiones ex constitutione „*Apostolicae sedis*“.

1. 1. Suspensionem ipso facto incurrunt a suorum beneficiorum perceptione ad beneplacitum s. sedis capitula et conventus ecclesiarum et monasteriorum aliique omnes, qui ad illarum seu illorum regimen et administrationem recipiunt Episcopos aliosve Praelatos de praedictis ecclesiis seu monasteriis apud eandem s. sedem quovis modo provisos, antequam ipsi exhibuerint litteras apostolicas de sua promotione.

Haec suspensio a beneficiis (in communi possessis) in communitatem (capitula et conventus) ad tempus indefinitum (ad beneplacitum s. sedis) lata, non habet rationem censurae; afficit tamen etiam singulares beneficiatos tum intra tum extra capitulum, qui eiusdem delicti rei sunt, adeo ut etiam perceptione fructuum propriorum beneficiorum priventur.

2. 2. Suspensionem per triennium a collatione Ordinum ipso iure incurrunt aliquem ordinantes absque titulo bene-

ficii vel patrimonii cum pacto. ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta.

Solus ordinator *suspensionem a collatione ordinum* tum maiorum tum minorum (non autem tonsurae) per triennium incurrit, si cum pacto, ut ordinatus non petat ab ipso alimenta, ordines maiores contulit. Si solum absque titulo ordines confert, censuram non incurrit. Elapso triennio suspensio ex se cessat.

Nota. Antiquitus ab exercitio ordinis ipso facto suspensi erant, qui absque titulo ordinati essent; postea haec suspensio restricta est ad solos clericos, qui, sine titulo ordinati, promississent se non esse ab ordinante alimenta petituros. Hodie vero, cum constitutio *Apostolicae sedis* suspensionem contra solum ordinantem ferat, nec ordinatus sine titulo nec priore amisso alium titulum non substituens ullam poenam incurrit, etsi mala fide egissent, nec proinde ab exercitio ordinis prohibentur¹⁾. Aliud pro professis regularibus titulum amittentibus statutum est.

3. 3. *Suspensionem per annum ab ordinum administratione ipso iure incurrunt ordinantes alienum subditum, etiam sub praetextu beneficii statim conferendi aut iam collati, sed minime sufficientis, absque eius episcopi litteris dimissorialibus; vel etiam subditum proprium, qui alibi tanto tempore moratus sit, ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, absque ordinarii eius loci litteris testimonialibus.*

Suspensionem a collatione ordinum per annum incurrunt, qui alieno subdito ordines conferunt absque dimissorialibus, vel si proprium subditum ordinant sine testimonialibus. — Quis sit alienus subditus et quanti temporis debeat esse commoratio in aliena dioecesi, ut litterae testimoniales necessariae sint, alibi dicitur²⁾.

4. 4. *Suspensionem per annum a collatione Ordinum ipso iure incurrit, qui, excepto casu legitimi privilegii, ordinem sacrum contulerit absque titulo beneficii vel patrimonii clerico in aliqua congregatione viventi, in qua sollemnis professio non emittitur, vel etiam religioso nondum professo.*

Suspensionem a collatione ordinum per annum incurrunt, qui absque titulo beneficii vel patrimonii ordinem sacrum conferunt vel

¹⁾ Cf. *D'Annibale*, Summula I. n. 412 nota 42. *Gasparri*, De sacra ordinatione I. n. 613. Instructio S. C. de propag. fide 27. apr. 1871.

²⁾ Cf. *De sacramentis* n. 478 ss. 491.

religioso instituti votorum simplicium, nisi vota perpetua iam emis-
serit, vel religioso ordinis votorum sollemnium, nisi vota sollemnia
iam emisserit, excepto casu privilegii specialis.

5. 5. *Suspensionem perpetuam ab exercitio ordinum ipso iure incurrunt religiosi eiecti extra religionem degentes.*

Suspensionem ab exercitio ordinum in perpetuum i. e. quamdiu in eadem condicione manent, incurrunt *religiosi* stricte tales i. e. sollemniter professi *eiecti*, qui ex iusta causa et servata legitima forma expulsi sunt. Eam non incurrunt apostatae vel fugitivi; neque illi, qui iniuste vel non servata forma praescripta expulsi sunt. — Cum ergo suspensio desinere possit, eo quod eiectus vel eundem vel alium ordinem ingreditur, nihil impedit, quominus haec suspensio rationem censurae habeat.

Nota. Per decretum *Auctis admodum* (2. nov. 1892) duplex alia suspensio quibusdam religiosis in sacris ordinibus consitutis imponitur.

a. Iis, sive sollemniter sive simpliciter professis, qui ob delicta sua *eiecti vel dimissi* fuerint, donec s. sedes cum ipsis dispenset. Dispensatio conceditur, si haec duplex condicio verificatur, quod invenerint episcopum, qui eos in clerum suum cooptare velit, et quod de patrimonio ecclesiastico sibi providerint.

b. Iis simpliciter professis, qui *sponte egrediuntur*, si e claustro discedant, antequam episcopum, qui eos recipiat, invenerint et de ecclesiastico patrimonio sibi providerint.

6. 6. *Suspensionem ab ordine suscepto ipso iure incurrunt, qui eundem ordinem recipere praesumpserunt ab excommunicato vel suspenso vel interdicto nominatim denunciatis, aut ab haeretico vel schismatico notorio: eum vero, qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium non habere ordinis sic suscepti, donec dispensetur, declaramus.*

Qui *mala fide* ordinem ab excommunicato etc. suscipiunt, suspensionem partialem *ab ordine suscepto* incurrunt, eos tamen excusat ignorantia tum crassa et supina tum affectata (recipere *praesumpserunt*); qui *bona fide*, i. e. cum ignorantia ordinantem esse excommunicatum etc., hoc faciunt, censuram non incurrunt, sed prohibentur ordinem susceptum exercere, nisi ab episcopo vel a s. sede dispensati fuerint.

7. 7. *Clerici saeculares exteri ultra quatuor menses in Urbe commorantes ordinati ab alio quam ab ipso suo ordinario absque licentia Card. Urbis Vicarii vel absque praevio examine coram eodem peracto, vel etiam a proprio ordinario,*

posteaquam in praedicto examine reiecti fuerint: necnon clerici pertinentes ad aliquem e sex episcopatibus suburbicariis, si ordinentur extra suam diocesim, dimissorialibus sui ordinarii ad alium directis quam ad Card. Urbis Vicarium; vel non praemissis ante ordinem sacrum suscipiendum exercitiis spiritualibus per decem dies in domo urbana sacerdotum a Missione nuncupatorum, suspensionem ab ordinibus sic susceptis ad beneplacitum s. Sedis ipso iure incurrunt: episcopi vero ordinantes ab usu pontificalium per annum.

Duplex suspensio infligitur:

a. ab ordinibus susceptis in clericos saeculares externos ultra quatuor menses Romae commorantes et in clericos suburbicarios, si non servata norma a s. sede praescripta ordinem suscipiunt ab alieno vel etiam a proprio episcopo;

b. ab usu pontificalium per annum in episcopos, qui eis ordines conferunt non servata eadem norma.

§ 2. Suspensiones tridentinae.

8. 1. *Episcopus, qui pontificalia in alterius dioecesi exercet sine ordinarii loci expressa licentia, incurrit suspensionem ab exercitio pontificalium; sic ordinati ab executione ordinum sunt ipso iure suspensi. Sess. 6. c. 5 De reform.*

Quoad reservationem huius suspensionis alii dicunt suspensionem a pontificalibus, quam episcopus incurrit, papae, suspensionem ab ordinibus, quam sic ordinatus incurrit, episcopo, cuius iura laedebantur, reservatam esse; alii vero docent utramque papae, alii utramque episcopo reservatam esse.

9. 2. *Qui arctati occasione beneficii recepti sive recipiendi non fuerint, et sede vacante, infra annum a die vacationis per litteras dimissorias a capitulo acceptas maioribus ordinibus initiati fuerint, ab executione ordinum ad beneplacitum futuri praelati ipso iure suspensi sunt. Sess. 7. c. 10. De reform.*

Suspensionem ab exercitio ordinis incurrunt, qui sacrum ordinem recipiunt per litteras dimissoriales sede vacante infra annum concessas. Excipiuntur tamen clerici, qui propter beneficium vel recipiendum vel retinendum coacti essent ad ordinem sacrum recipiendum. Suspensio reservata est futuro episcopo.

10. 3. *Suspensionem ab exercitio pontificalium per annum incurrunt episcopi titulares, qui alterius subditum, etiam praetextu familiaritatis continuæ commensalitatæ suæ, absque sui proprii praelati expresso consensu aut litteris dimissoriis ad aliquos sacros aut minores ordines vel primam tonsuram promoverint; taliter vero promotus ab executione ordinum sic susceptorum, donec suo praelato visum fuerit, ipso iure suspensus est. Sess. 14. c. 2. De reform.*

Suspensionem a pontificalibus per annum incurrunt episcopi titulares, qui alienum subditum ordinant, etiam ad primam tonsuram tantum, sine licentia seu sine litteris dimissorialibus proprii episcopi. Sic ordinati ab exercitio ordinis suscepti suspenduntur, donec proprio eorum praelato visum fuerit.

11. 4. *Qui ordinat alienum subditum sine litteris testimonialibus, i. e. quibus ordinandi probitas ac mores ordinarii sui testimonio commendentur, suspensionem a collatione ordinum per annum incurrat; ordinatus vero a susceptorum ordinum executione, quamdiu proprio ordinario videbitur expedire, suspensus est. Sess. 23. c. 8. De reform.*

Suspensionem a collatione ordinum (non etiam tonsurae) per annum incurrunt episcopi, qui alienum subditum ordinant sine litteris testimonialibus. Sic ordinatus ab exercitio ordinis suscepti suspenditur, quamdiu proprio illius episcopo visum fuerit.

12. 5. *Abbates et alii exempti, aut collegia vel capitula quaecunque, etiam ecclesiarum cathedralium, litteras dimissorias aliquibus clericis saecularibus concedentes, ut ab aliis ordinentur, ab officio et beneficio sunt ipso iure suspensi. Sess. 23. c. 10. De reform.*

Abbates regulares et alii quantumvis exempti suspensionem ab officio et beneficio per annum incurrunt, si litteras dimissoriales concedunt clericis saecularibus, ut ab aliis ordinentur. — Sicut abbates intra fines alicuius dioecesis existentes et iurisdictionem in saeculares exercentes suis subditis saecularibus ordines conferre nequeunt, ita nec litteras dimissoriales eis concedere possunt, nisi speciale privilegium obtinuerint. Idem valet de capitulis, quae ex speciali iure in aliqua dioecesis parte iurisdictionem exercent.

13. 6. *Si quis parochus vel alius sacerdos, sive regularis sive saecularis sit, etiamsi id sibi ex privilegio vel*

immemorabili consuetudine licere contendat, alterius parochiae sponso sine illorum parochi licentia matrimonio coniungere aut benedicere ausus fuerit, ipso iure tamdiu suspensus maneat, quamdiu ab ordinario eius parochi, qui matrimonio interesse debebat, seu a quo benedictio suscipienda erat, absolvatur. Sess. 24. c. 1. De reform. matr.

Suspensionem *ab officio et a beneficio* incurrunt parochi sive saeculares sive regulares, qui alterius parochiae sponso sine consensu proprii horum parochi coniungere aut benedicere ausi fuerint. Sensus tamdiu durat, donec ab episcopo proprii sponsorum parochi ablata fuerit.

14. 7. *Episcopi qui a crimine concubinitus non abstinuerint et a synodo provinciali admoniti se non emendaverint, ipso facto sint suspensi. Sess. 25. c. 14. De reform.*

Suspensionem *ab officio et beneficio* incurrunt episcopi concubinari, sed solum si a synodo provinciali frustra moniti fuerint.

Nota. 1. Nonnulli auctores huc referunt suspensionem, quae fertur in *promotos per saltum*; verum haec suspensio mera prohibitio est¹⁾.

2. Pari modo suspensio *ab officio*, quae indigitur in praefectas monasteriorum, quae de professione suorum novitiarum episcopum ante mensem certiore non reddunt, prohibitio et poena est, cum mulieres suspensioni obnoxiae non sint.

§ 3. Suspensiones post bullam „Apostolicae sedis“ latae.

112. Ad has quinque suspensiones ferendas nostrorum temporum mores s. sedi ansam dederunt.

15. 1. Ex bulla *Romanus pontifex* 28. august. 1873.

Episcopi, qui illius criminis rei existunt, quod per const. *Romanus pontifex* in aliis excommunicatione punitur, non excommunicationem, sed *suspensionem a pontificalibus speciali modo reservatam* incurrunt (n. 66).

16. 2. Ex decreto *Vigilanti* S. C. C. 25. maii 1893 et ex decreto *Ut debita* eiusdem s. cong. 11. maii 1904.

¹⁾ *Concilium trid.* sess. 23. c. 14. De reform.

Qui contra haec decreta peccant¹⁾, incurrunt: *a. si sacerdotes* sunt, suspensionem *a divinis* seu ab officio papae reservatam; *b. si clerici* nondum sacerdotes sunt, pariter suspensionem *ab ordinibus* et insuper *inhabilitatem* ad superiores ordines suscipiendos.

17. 3. Ex bulla *Orientalium dignitas* 30. novembris 1894.

Suspensionem *a divinis* incurrunt missionarii latini sive saeculares sive regulares, qui orientalem quempiam ad ritum latinum amplectendum consilio vel auxilio inducant.

18. 4. Ex decreto *Anteactis temporibus* S. C. C. 22. decembris 1894.

Suspensionem *a divinis* incurrunt:

a. Clerici et sacerdotes saeculares necnon regulares extra claustra degentes, qui stabile domicilium in Urbe statuunt absque venia s. sedis.

b. Clerici et sacerdotes alienae dioecesis, qui ad ecclesiasticum officium, quod residentiam in Urbe requirit, eligantur, sine testimonialibus sui episcopi et sine venia s. sedis iam obtenta.

c. Qui ex iusta causa cum ordinarii licentia in Urbe versantur, sed statim ac huiusmodi causa cessaverit, vel si a proprio episcopo revocentur, ad propriam dioecesim non redeant.

19. 5. Ex decreto *In perturbationibus* S. C. C. 12. iulii 1900.

Suspensionem *ab ordine, ab officio et a beneficio* specialiter reservatam contrahunt sacerdotes et clerici, qui, ut intestinis bellis et politicis contentionibus opem utcunque ferant, quamvis arma non sumserint, proprium residentiae locum deseruerint, — et qui in civili bello sponte sua nomen militiae dederint.

¹⁾ Quid statuunt haec decreta, vide n. 96.

Quaestio quarta.

De interdicto.

Articulus primus.

De interdicto in genere.

113. Natura. *Interdictum* est censura, qua prohibetur usus divinarum officiorum, quorundam sacramentorum et sepulturae ecclesiasticae.

a. In definitione enumerantur tres effectus, quos interdictum totale producere potest. *Officia divina* intelliguntur ea omnia, ad quae peragenda requiritur minister consecratus ut missa, benedictiones, processiones. *Sacramenta*, quae per interdictum prohibentur, sunt *eucharistia* (excepto viatico), *extrema unctio* (excepto casu, quo moribundus confiteri non potuit) et *ordo*: ergo administrari possunt baptismus, confirmatio, poenitentia et matrimonium, omissa tamen benedictione nuptiali.

b. Ab interdicto, quod est *censura*, distingui debet interdictum, quod est *mera poena* (vindicativa) aut *mera prohibitio*. Iam vero solum interdictum personale particulare vera censura est: interdictum vero locale et interdictum personale generale non est censura, sed poena vindicativa et quoad innocentes mera prohibitio.

c. Interdictum *differt*: *α. a suspensione*, quia haec solos clericos afficit, et quia non usum *rerum sacrarum*, sed exercitium *potestatis ecclesiasticae* prohibet: *β. ab excommunicatione*, tum quia haec non immediate sed consequenter, quatenus nempe communionem cum fidelibus prohibet, bonis spiritualibus iisque multo pluribus privat, tum quia haec non loca, sed solas personas afficit.

d. Interdicto similis, sed tamen essentialiter diversa, est *cessatio a divinis*, quae non est censura nec proprie poena, sed mera prohibitio clericis facta celebrandi missam, administrandi sacramenta et peragendi divina officia in determinato aliquo loco sacro. Iniungitur cessatio a divinis ob gravissimum et publicum delictum in eo loco commissum in signum moeroris et ad reparandam iniuriam.

114. Divisio. 1. Interdictum aliud est *locale*, quod immediate afficit locum; aliud *personale*, quod immediate afficit personas; aliud *mixtum*, quod immediate afficit locum et personas.

2. Interdictum *locale* potest esse *generale*, si afficit integrum territorium e. g. civitatem, parochiam; vel *particulare*, si afficit determinatum locum e. g. ecclesiam parochialem.

3. Interdictum *personale* pari modo potest esse *generale*, si fertur in integram communitatem e. g. in capitulum, universitatem; vel *particulare*, si fertur in unam vel plures determinatas personas.

4. Interdictum aliud est *totale*, quod prohibet omnes res sacras, quae in definitione enumerantur; aliud *partiale*, quod prohibet illarum quasdam tantum.

Specialem mentionem meretur interdictum *ab ingressu ecclesiae*. Hoc interdictum est personale particulare et quidem parziale, quod rationem verae censurae habet. Qui hoc interdicto feritur, *a.* nequit peragere officia divina in ecclesia, nec iis in ecclesia interesse, nec sepultura ecclesiastica donari, nisi poenitens obierit; *b.* extra ecclesiam vero omnia licite peragere potest, quae alias licita erant: potest ergo celebrare vel sacramenta suscipere in oratorio privato, immo probabiliter potest etiam in ecclesia privatim orare, privatim sacramenta suscipere, concionem audire.

115. Quoad effectus interdicti haec pauca sufficiant:

a. Interdictum *locale* eos, qui interdicti causam dederunt, *personaliter* afficit; reliquos autem non afficit nisi ratione loci, ideo extra locum interdictum omnibus functionibus sacris assistere vel eas peragere possunt.

b. Interdictum *personale* certam personam subiicit iisdem effectibus, quibus interdictum locale subiicit certum locum. Interdictus igitur non potest peragere nec audire divina officia, nec administrare vel suscipere supra dicta sacramenta (eucharistiam, extremam unctionem, ordinem, benedictionem nuptialem), nec donari ecclesiastica sepultura.

c. Si interdictus est vitandus, non licet fidelibus audire eius missam, cum debeat vitari in actibus ipsi prohibitis. At si interdictus vitandus assistat divino officio, non tenentur fideles exire nec eum expellere, cum hoc ad ecclesiae ministros, non ad simplices fideles pertineat.

116. Quomodo interdictum solvi possit. 1. Interdictum *reservatum*, sive a iure sive ab homine impositum est, solvi potest a ferente, a superiore, a successore et a delegato.

Interdictum personale particulare, inflictum ab homine ad tempus determinatum vel expresse in perpetuum, natura sua reservatum est.

2. Interdictum *locale* quodvis et interdictum *personale generale*, si non sint reservata, solvi possunt a superiore habente iurisdictionem fori externi in locum vel in personas. Confessarius, quamvis privilegiatus sit, circa haec interdicta nihil potest, quia locus et communitas foro poenitentiae non subiiciuntur.

3. Interdictum *personale particulare* simpliciter latum nec reservatum, solvi potest a quovis confessario. Ad hoc sufficit ordinaria absolutionis forma vel adhiberi potest forma, quae in rituali romano habetur¹⁾.

Nota. In *articulo mortis* interdictum personale a quovis confessario solvi potest; si tamen sit papae speciali modo reservatum, manet obligatio sub poena reincidentiae recurrendi ad s. sedem, ubi morbus cessaverit.

Articulus secundus.

De interdictis in specie.

Interdicta vigentia. Interdicta non numerantur nisi quinque, quorum duo priora romano pontifici *speciali modo*, tria vero posteriora *nemini* reservata sunt.

§ 1. Ex constitutione „*Romanus pontifex*“.

1. Si vero aliqui ex praedictis episcopali caractere sint insigniti, in poenam interdicti ab ingressu ecclesiae ipso facto absque ulla declaratione incidunt s. sedi pariter (*speciali modo*) reservatam.

¹⁾ Rituale rom. tit. 3. c. 5.

117. Episcopi, qui delicta supra (I. 13) recensita committunt, non solum suspensionem ab usu pontificalium (n. 6), sed etiam interdictum ab ingressu in ecclesiam incurrunt.

§ 2. *Ex constitutione „Apostolicae sedis“.*

2. *Interdictum rom. pontifici speciali modo reservatum ipso iure incurrunt universitates, collegia et capitula, quocumque nomine nuncupenter, ab ordinationibus seu mandatis eiusdem rom. pontificis pro tempore existentis ad universale futurum concilium appellantis.*

118. Si appellantes ab ordinationibus romani pontificis ad futurum concilium non sunt personae physicae sed morales, non excommunicationem (I. 4), sed interdictum contrahunt, quo tamen singula membra tenentur.

3. *Scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis ab ordinario, vel delegato iudice, vel a iure interdictis, aut nominatim excommunicatos ad divina officia, seu ecclesiastica sacramenta, vel ecclesiasticam sepulturam admittentes, interdictum ab ingressu ecclesiae ipso iure incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint.*

119. Hanc censuram incurrunt: *a. clerici*, qui celebrant vel celebrare faciunt in loco interdicto, exceptis diebus et locis, in quibus hoc licet; *b. clerici*, qui nominatim excommunicatum ad divina officia, ad sacramenta, ad sepulturam ecclesiasticam *admittunt*, id quod ad eas tantum spectat, qui ecclesiae vel coemeterii curam habent.

§ 3. *Ex concilio tridentino.*

4. *Metropolitanus episcopos absentes (ultra secundum semestre tempus), metropolitanum vero (pariter) absentem suffraganeus episcopus antiquior residens sub poena interdicti ingressus ecclesiae eo ipso incurrenda, infra tres menses per litteras seu nuntium rom. pontifici denuntiare teneatur. Sess. 6. c. 1. De reform.*

120. Censuram contrahunt episcopi, ad quos pertinet, si episcopum e sua dioecesi sine iusta causa ultra annum absentem romano pontifici intra tres menses non denuntiant.

5. *Ecclesiastico interdicto subiacent capitula ecclesiarum, quae sede vacante infra annum a die vocationis ordinandi licentiam aut litteras dimissorias concesserint alicui, qui beneficii ecclesiastici recepti sive recipiendi occasione arctatus non fuerit. Sess 7. c. 10. De reform.*

121. Capitulum litteras dimissoriales concedere et proinde hanc censuram contrahere potest solum primis octo diebus post mortem episcopi: his enim elapsis integra potestas in vicarium capitularem transfertur.

Quaestio quinta.

De irregularitatibus¹⁾.

Articulus primus.

De irregularitatibus in genere.

122. *Notio.* Irregularitas est impedimentum lege ecclesiastica statutum, quod per se et directe susceptionem ordinum, indirecte eorum usum perpetuo prohibet.

a. Irregularitas per se et directe statuitur ob dignitatem et reverentiam ministerii divini, ad evitandam scilicet in eodem ministerio divino indecentiam.

Dignitas enim et excellentia religionis christianae exigit, ut eius ministeria magna decencia peragantur, ne fideles offendantur eorumque reverentia erga functiones sacras minuatur. Hunc in finem opus erat,

¹⁾ *Suarez*, De censuris. Disp. 40. *Laymann*, Theol. moralis l. 1. tr. 5. part. 5. De irregularit. *Holzmann*, Theol. moralis t. III. tr. 2. disp. 3. De irregularit. *S. Alphons.* l. 7. n. 341 ss. *Gasparri*, De sacra ordinatione I. n. 155 ss. *Hilarius a Sexten*, De censuris eccl. (Moguntiae. Kirchheim. 1898). Appendix de irregularit. *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. VII. c. 5. *Boenninghausen*, De irregularitatibus 3 fasc. (Monasterii. Theissing. 1863). *Fr. Wernz*, Ius decretalium II. p. 118 ss. *Richert*, Die Anfänge der Irregularitäten (Freiburg. Herder. 1901).

ut a ministerio sacro arcerentur omnes, qui iuxta ecclesiae iudicium illud debita decentia ac dignitate exercere non possent.

b. Ideo per se irregularitas non habet rationem poenae, nec vindictivae nec medicinalis, sed tantum *inhabilitatis* (*maculam* vocat eam catechismus romanus¹⁾), quae hominem ineptum facit, qui in statum clericalem suscipiatur. Unde fit, ut irregularitas frequenter absque omni culpa contrahatur.

c. Solum inhabilitas, quae a *lege ecclesiastica* introducta est, nuncupatur irregularitas: irregularitas enim proprie afficit eos, qui ratione legis naturalis et divinae ad suscipiendos ordines habiles sunt ut illegitimi, bigami etc., sed lege ecclesiastica ab iis suscipiendis arcentur. Unde axiomatis instar habetur: *nulla irregularitas incurritur, nisi in iure sit expressa*²⁾.

d. Nomine *ordinis*, a quo arcet irregularitas, intelligitur etiam *prima tonsura*: etsi enim haec proprie non sit ordo, ex statuto iuris tamen hic nomine ordinis comprehenditur etiam prima tonsura³⁾, quia frustra daretur iis, qui ab ordinibus arcentur.

e. *Perpetuo*. Num de ratione *irregularitatis* sit eius perpetuitas, controversum est; sed praeferenda videtur sententia illorum, qui cum *Laymann* statuunt impedimenta temporanea, quae absque dispensatione ipso facto cessare possunt, ut impedimentum aetatis, scientiae, tituli canonici etc. non esse irregularitates proprie dictas⁴⁾.

f. *Per se prohibet*: licet enim censura quoque saepe a suscipiendis vel exercendis ordinibus prohibeat, id tamen non facit per se, sed consequenter ad poenam illatam; irregularitas autem *per se et directe* statuitur ad ineptos a clero arcendos.

123. Effectus irregularitatis. 1. Irregularitatis *effectus* immediatus is est, ut per se et directe impediatur ordinum *susceptionem*: per se enim arcet a statu clericali; indirecte vero etiam ordinum susceptorum *exercitium* impedit: qui enim prohibetur ordines suscipere, consequenter prohibetur etiam ordines exercere, si quos irregularis susceperit vel iam habuit.

Irregularitas nunc non omnium ordinum exercitium prohibet, sed *solum sacrorum*: cum enim hodie officia ordinum minorum passim a laicis peragantur, factum est, ut clerici irregulares ab eorum exercitio non amplius arcerentur.

¹⁾ De baptismo n. 57.

²⁾ C. Is qui 18. *De sentent. excomm.* in 6°. (V. 11).

³⁾ C. *Cognoscamus* 14. dist. 34.

⁴⁾ Cf. *Gasparri* I. n. 169.

2. Irregularitas *ordinum susceptionem* non reddit invalidam, sed solum *illicitam*, cum non sit *impedimentum irritans*, sed solum *prohibens*.

Ergo tum is, qui irregularem promovet, etiam ad solam tonsuram, tum irregularis, qui ordinem suscipit vel exercet, graviter peccat, nisi excuset parvitas materiae aut grave incommodum, quia ambo praeceptum ecclesiae in re gravi transgrediuntur.

3. Irregularitas prohibet *collationem et receptionem beneficii*, cui annexum est officium, quod irregularis exercere vetatur.

a. Quoniam *beneficium simplex* non habet annexum exercitium ordinis sacri, sed solum recitationem horarum aut officium, quod etiam irregularis exercere potest, ideo illud per se licite irregulari conferri et ab eo acceptari potest.

b. Utrum collatio et acceptatio *beneficii*, quod requirit *exercitium ordinis sacri*, solum illicita an etiam invalida sit, auctores disputant. Sententia negans collationem invalidam esse, probabilis est, quia nullo iure certo probari potest eiusmodi collationem invalidam esse. Quare peccat quidem, tum qui irregulari tale beneficium confert, tum irregularis qui illud acceptat, collatio autem et acceptatio valida est¹⁾.

4. Irregularitas superveniens non reddit inhabilem *iurisdictionis ecclesiasticae* retinendae aut accipiendae, sive ordinaria sive delegata est. Quare irregularis licite etiam exercere potest actus iurisdictionis, qui non requirunt exercitium ordinis; sic alteri conferre potest facultatem absolventi, dispensare potest in votis, assistere matrimonio etc.

124. Divisio irregularitatis. 1. Irregularitas altera est *ex defectu*, quae proxime oritur ex defectu qualitatis ad susceptionem ordinum requisitae; altera *ex delicto*, quae proxime oritur ex proprio delicto: indecentia enim, quam irregularitas cavere intendit, tum ex defectu tantum sine delicto tum ex delicto oriri potest.

a. Irregularitas ex defectu quandoque *supponit* delictum sive alienum ut irregularitas ex defectu natalium, sive proprium ut infamia propter enorme delictum contracta.

b. Etsi irregularitas *ex delicto* non sit poena, ea tamen se habet ad *instar poenae*: infligitur enim propter culpam, quatenus nempe ex

¹⁾ Cf. Gasparri I. n. 172 ss.

quibusdam delictis contrahitur macula, quae delinquentem ad sacrum ministerium inhabilem reddit. Quare si non adest culpa, neque adest irregularitas; et quod excusat a culpa, excusat pariter a contrahenda irregularitate.

c. Quandoque incertum est, utrum irregularitas accensenda sit iis, quae oriuntur ex defectu, an iis, quae oriuntur ex delicto. Quodsi utrumque probabile est, irregularitas dicenda est ex delicto, tum quia haec difficilius contrahitur, tum quia facilius in ea dispensatur.

2. Irregularitas vel est *totalis*, quae omnis ordinis susceptionem vel omnis suscepti usum impedit ut homicidium, vel *partialis*, quae vel solum ascensum ad superiorem ordinem vel solum alicuius ordinis exercitium impedit; sic diaconus, qui sinistro oculo caret, ex quorundam sententia inhabilis est ad sacerdotium, suum tamen ordinem exercere potest, et sacerdos, qui sine culpa pollice privatur, solum a celebratione, non autem a confessionibus audiendis prohibetur.

3. Irregularitas est *perpetua*, quae ex se semper durat, nisi dispensatione auferatur; et est *temporalis*, quae solum ad aliquod tempus durat, quia aut sponte aut hominis irregularis industria cessat ut irregularitas ex defectu aetatis vel ex defectu scientiae.

De his divisionibus notandum est, solum *irregularitatem totalem et perpetuam esse proprie dictam* irregularitatem; aliae improprie irregularitates dici debent: de ratione enim irregularitatis est, ut simpliciter arceat a statu clericali vel ab exercitio ministerii clericalis, nisi per dispensationem auferatur; qui vero irregularitate partiali vel temporali irretitus est, non arcetur simpliciter a clero aut a ministerio clericali. Quod partim tantum a ministerio clericali arcet, potius prohibitio seu privatio est, et improprie tantum irregularitas vocatur.

125. Subiectum irregularitatis. 1. *Subiectum* irregularitatis est omnis et solus mas baptizatus, subditus legis ecclesiasticae.

Quia solum *mas baptizatus* est capax ordinis, ideo hic solus dicitur subiectum irregularitatis. Omnes ergo homines masculi baptizati sive laici sive clerici, etiam episcopi et cardinales contrahere possunt irregularitates in iure statutas; at nec summus pontifex nec pueri ante septennium completum, quia non subsunt iuri communi. Ergo mutilatus e. g. ante baptismum vel ante usum rationis non est irre-

gularis nisi fundamentaliter, i. e. habet defectum, propter quem recepto baptismo vel usu rationis fit formaliter irregularis.

2. Potest aliquis *plures simul irregularitates* contrahere, quae in petitione dispensationis omnes exprimendae sunt. Multiplicantur autem irregularitates: *a.* ex causis specie diversis; *b.* quodsi causa est eiusdem speciei, non multiplicantur irregularitates ex defectu; *c.* irregularitates autem ex delicto multiplicantur ex repetitis actibus in diverso subiecto, non autem ex repetitis actibus in eodem subiecto.

a. Ex homicidio et iteratione baptismi, item ex defectu natalium et ex defectu libertatis duplex contrahitur irregularitas, quia duplex est causa diversa.

b. Index, qui decem homines morte damnavit, unicam irregularitatem ex defectu lenitatis contrahit.

c. Qui pluries rebaptizat vel qui plura homicidia committit, plures irregularitates contrahit.

d. Qui pluries eundem repaptizat, unam tantum contrahit irregularitatem; item suspensus, qui pluries celebrat.

3. Omnes irregularitates positis condicionibus requisitis *ipso facto* contrahuntur, etsi actio, propter quam contrahitur, sit prorsus occulta: nulla enim est irregularitas, quae ex dispositione iuris sententiam iudicis, ne declarationem quidem, exigit.

126. Condiciones ad contrahendam irregularitatem requisitae. 1. Ut irregularitas sit *certa*; ergo irregularitas dubia, sive dubium sit iuris sive facti, nulla est irregularitas: impedimenta enim utpote odiosa non sunt statuenda, nisi de eis certo constet; excipitur tamen irregularitas ex homicidio contracta.

a. Etsi ordines licite suscipere possit, qui habet irregularitatem dubiam, attamen in *dubio facti* suadendum est, ut dispensatio petatur, ne ordinatus in exercitio ordinis impediatur, si forte postea de ipso facto atque ideo de contracta irregularitate constiterit.

b. Ex dispositione iuris contrahitur irregularitas *in dubio facti de homicidio*, i. e. si quis dubitet, num fecerit homicidium. Duo tamen hac de re notanda sunt.

a. Dispositio iuris refertur ad hocce dubium facti, si quis nempe certus quidem sit de homicidio (e. g. de abortu secuto), dubitet autem, num sua actio eius causa fuerit: qui enim de homicidio ipso dubitat, non est irregularis.

β. Haec dispositio iuris afficit solos sacerdotes eosque a sola celebratione arcet, non autem ab aliis ministeriis; ideo laicus, qui dubitat, num homicidium in se certum ex sua actione secutum sit, non est irregularis.

2. Ut *actio*, qua contrahitur irregularitas *ex delicto*, graviter culpabilis sit: cum enim irregularitas *ex delicto* sit ad instar poenae, lex statuens hanc irregularitatem restringenda est ad actum graviter peccaminosum; irregularitas autem *ex defectu* sine culpa contrahitur.

3. Ut *actio*, propter quam contrahitur irregularitas, *sive ex delicto sive ex defectu*, sit externa et consummata, quia agitur de lege odiosa.

a. Ergo omne id, quod excusat a peccato mortali, excusat etiam ab irregularitate *ex delicto* incurrenda ut inadvertentia, bona fides, materiae parvitas, metus gravis, ignorantia, de qua specialis quaestio sequitur.

b. Sicut ergo ob propositum mere internum alium occidendi nemo fit irregularis, ita etiam ob sclopetum in inimicum explosum nemo incurrit irregularitatem, nisi eum reipsa occiderit aut mutilaverit. Item ad contrahendam irregularitatem *ex defectu* propter sententiam mortis requiritur, ut actio sit *externa et consummata*.

127. Num ignorantia excuset ab irregularitate contrahenda. 1. Ab irregularitate *ex defectu* contrahenda non excusat ignorantia, ne invincibilis quidem: irregularitas enim *ex defectu* est mera inhabilitas; sed inhabilitas contrahitur etiam ab iis, qui legem ignorant.

2. Ab irregularitate *ex delicto* contrahenda certe excusat *ignorantia legis ecclesiasticae* prohibentis delictum, nisi fuerit crassa.

a. Delicta, propter quae infligitur irregularitas, lege naturae iam sunt prohibita, quae a delinquente non potest ignorari; quaestio fit de ignorantia *legis ecclesiasticae*, quae duplex est: prohibens delictum et infligens irregularitatem ad modum poenae.

Per se quidem cognitio legis ecclesiasticae ad contrahendam irregularitatem necessaria non esset, quia non agitur de punienda contumacia contra potestatem ecclesiae, sed de removenda indecentia, quam inducit crimen, etsi contra solam legem naturae commissum sit. Nihilominus dicendum est ignorantiam a contrahenda irregularitate excusare¹⁾.

¹⁾ Suarez, De censuris disp. 40. sect. 5. n. 10.

b. Ratio huius sententiae positiva desumitur ex dispositione iuris: constat enim ecclesiam hanc irregularitatem ita statuisse, ut ab iis non incurreretur, qui legem ecclesiae ignorassent¹⁾. Rationem internam *Suarez* (l. c.) in hunc modum proponit: irregularitas, quae rationem poenae habet, non infligitur nisi in transgressorem legis: at certe non in transgressorem legis naturalis, sed in transgressorem legis ecclesiasticae; legem ecclesiasticam autem non transgreditur, qui eam ignorat; ergo irregularitas non infligitur in eos, qui legem ecclesiae ignorant.

Ecclesia enim statuens poenam propter delictum lege naturae prohibitum iuri divino novum ius superaddit; qui ergo peccat cum ignorantia legis ecclesiasticae, peccat quidem contra legem divinam et incurrit poenam legis divinae; at non peccat contra legem ecclesiasticam nec incurrit poenam legis ecclesiasticae.

3. Ab irregularitate ex delicto contrahenda *probabiliter* excusat etiam *ignorantia solius poenae* ecclesiasticae scilicet irregularitatis, nisi fuerit crassa: irregularitas enim habet rationem poenae vindicativae eiusque extraordinariae et exorbitantis, cum valde durum sit a certis officiis perpetuo arceri; sed poena vindicativa, si est extraordinaria et exorbitans, ab ignorantibus non incurritur.

128. Nota. Theologi antiquiores in recensendis irregularitatibus modum non raro excedunt. Porro ad eliminandas eas, quae gratis confictae sunt, et ad eas stabiliendas, quae revera existunt, praepriis insistendum est principio, non esse irregularitatem, quae in iure non sit expressa; deinde vero irregularitas praesertim ea, quae est ex delicto, a suspensione, quacum facile confundi potest, probe discerni debet²⁾. Suspendio enim est censura, quae directe infligitur propter culpam, irregularitas est impedimentum canonicum, quod directe statuitur propter reverentiam divini ministerii; suspensio afficit solos clericos, irregularitas afficit clericos et laicos; suspensio primario arcet ab exercitio ordinis vel iurisdictionis, vel a beneficio, irregularitas primario arcet a collatione et susceptione ordinum et secundo tantum ab exercitio ordinum et a collatione beneficii; suspensio aufert

¹⁾ C. *Proposuisti* 2. dist. 82, ex quo constat, s. pontificem Innocentium I. clericos incontinentes, quos Siricius papa fecerat irregulares, ab irregularitate declarasse immunes, quia legem Siricii ignoraverant, irregularitate autem affectos declarasse, si post cognitam legem contra eam peccassent.

²⁾ Cf. *D' Annibale*. Summula I. n. 399 s. *Gasparri* I. n. 175 s.

iurisdictionem, irregularitas eam non aufert; violans suspensionem per exercitium ordinis fit irregularis, violans irregularitatem nullam contrahit irregularitatem.

Articulus secundus.

De irregularitatibus ex delicto.

129. Irregularitates numerantur omnino undecim, quarum quatuor contrahuntur ex delicto, septem vero ex defectu. Irregularitates ex delicto oriuntur: *a.* ex iteratione baptismi; *b.* ex violatione censurae; *c.* ex usurpatione ordinis; *d.* ex iniusta mutilatione vel ex homicidio iniusto, quae omnes comprehenduntur hoc versiculo:

Fonte reus, sacris, censuris, crimine, leto.

Fonte reus — sacrilega baptismi iteratio.

Sacris reus — ordinum illicita usurpatio.

Censura reus — violatio censurae per exercitium ordinis sacri.

Crimine reus — crimina, quae ipso iure irregularitatem inducunt¹⁾.

Leto reus — homicidium et mutilatio.

§ 1. Iteratio baptismi.

130. Iteratio baptismi culpabilis, absoluta et publica inducit irregularitatem²⁾.

1. *Iteratio baptismi*: ex iteratione enim aliorum sacramentorum non iterabilem, confirmationis scilicet et ordinis, nulla incurritur irregularitas, quia in iure nulla exprimitur.

2. *Culpabilis*: ubi enim non est culpa, non incurritur irregularitas ex delicto; qui ergo ex ignorantia sive iuris (iterationem baptismi esse prohibitam) sive facti (baptismum iam esse collatum) rebaptizat, non fit irregularis.

3. *Absoluta*: verba enim legis poenalis sunt strictae interpretationis; qui vero non baptizat absolute, non dicitur stricte baptizare. Qui ergo sub condicione rebaptizat,

¹⁾ His significatur irregularitas ex defectu famae.

²⁾ C. *Confirmandum* 65. dist. 50.

non fit irregularis, etsi graviter peccet, si nempe temere et sine debita investigatione circa valorem primi baptismi iterum baptizet.

Cum *Benedicto XIV.* communiter auctores affirmant fieri irregularem, qui sub condicione rebaptizat, ubi nulla est ratio dubitandi de valore primi baptismi¹⁾. Verum sententia irregularitatem in hoc casu negans probabilis est, quia haec irregularitas statuta est contra errorem rebaptizantium; per condicionem vero adiectam iste error excluditur²⁾.

4. *Publica*³⁾, adeo ut de utroque baptismo, de collatione et iteratione, publice constet.

Sunt, qui ad contrahendam irregularitatem ex crimine rebaptismi exigant, ut secundus baptismus sit *sollemnis*⁴⁾, attamen textus iuris solum dicit *publicum* illum esse debere. Sed ut *iteratio* baptismi publica sit, requiritur, ut uterque baptismus publicus sit⁵⁾.

Nota. Haec irregularitas non est perfecta, quippe quae ex probabili sententia complurium auctorum solum ordinum ulteriorum suspensionem, non item ordinum susceptorum exercitium prohibeat⁶⁾.

131. Personae, quae contrahunt irregularitatem, sunt:
rebaptizans, huic ex officio ministrantes et rebaptizati.

1. *Rebaptizans* eique ministrantes irregularitatem *partialem* tantum incurrunt, impediens scilicet ascensum ad superiores ordines, non autem susceptorum ordinum usum; *rebaptizatus* vero irregularitatem *totalem* contrahit.

2. *Ministri* illi dumtaxat irregulares fiunt, qui ex officio ministrant scilicet *clerici*: quare parentes, patrini et si qui alii sint, qui ad iterationem baptismi cooperentur, non fiunt irregulares.

3. Ut *rebaptizati* incurrant irregularitatem, *scienter* rebaptizari debent: ubi enim non committitur peccatum, non incurritur poena; quare solum *adulti*, non autem *infantes rebaptizati* fiunt irregulares.

¹⁾ De synodo l. 7. c. 6. n. 3.

²⁾ Gasparri I. n. 329. *D' Annibale*, Summula I. n. 410.

³⁾ C. Ex litterarum 2. *De apostatis et reiterant. bap.* (V. 9).

⁴⁾ *Salmanticenses* tr. 10. c. 8. n. 60. 64. et s. *Alphonsus* n. 356.

⁵⁾ Gasparri I. n. 324. *D' Annibale*, Summula I. n. 410.

⁶⁾ *Busenbaum* ap. s. *Alphonsum* l. 6. n. 356. *Lehmkuhl*, Theol. m. II. n. 1006.

Non solum ex iteratione, sed etiam ex *indigna susceptione* baptismi incurritur irregularitas, ubi nempe *adultus* ab haeretico declarato baptismum recipit extra casum necessitatis; *infantes* vero baptizati ab haeticis in secta haeretica non sunt irregulares¹⁾.

§ 2. Usurpatio ordinis.

132. *Clericus, qui scienter et sollemniter exercet ordinem sacrum, quem non habet, fit irregularis*²⁾.

1. *Clericus*: cum enim titulus in corpore iuris habeat: de *clerico* non ordinato ministrante, haec irregularitas ad solos clericos restringitur; ideo non fit irregularis laicus, qui ordinem sacrum exercet e. g. missam celebrat, subdiaconum vel diaconum in missa sollemni agit, etsi gravissime peccet.

Nonnulli canonistae³⁾ contendunt, hanc irregularitatem contrahere etiam laicos, qui ordinem sacrum sollemniter exerceant; complures tamen canonistae et praesertim moralistae docent eam solos clericos contrahere. Cum ergo haec irregularitas quoad laicos dubia sit dubio iuris, practice non est statuenda⁴⁾.

2. *Scienter* i. e. sciens tum se carere ordine, quem exercet, tum clericum exercentem ordinem, quo caret, fieri irregularem: alias enim graviter non peccaret.

3. *Sollemniter* i. e. tamquam ex officio et cum ceremoniis et ornamentis propriis ordinis, quem exercet.

Ut dignoscatur, num ordo *sollemniter* exerceatur, ad hoc attendendum est: si actus ab iis solis exerceri potest, qui talem ordinem habent, semper sollemniter exercetur, sic absolutio, extrema unctio, quae a solo sacerdote, confirmatio, quae a solo episcopo administratur, semper sollemniter administrari dicitur. Quodsi actio etiam ab aliis, qui ordinem non habent, exerceri potest, sollemniter peragi dicitur, quando ea forma peragitur, qua idem actus a solis ordinatis exerceri solet, sic si clericus inferior subdiaconum agit absque manipulo aut ad lotionem pedum in coena Domini evangelium cantat sine stola, irregularis non fit, quia non ministrat sollemniter⁵⁾.

¹⁾ C. *Placuit* 3. et C. *Qui apud* 4. c. 1. q. 4.

²⁾ C. Si quis 1. *De clerico non ordin. ministrante* (V. 28).

³⁾ Wernz II. n. 137. Scherer. Eorum ratio est, quia c. Si quis 1. *De clerico non ordin. ministrante* (V. 28) eam non restringat ad solos clericos et restrictio ex rubrica non sit admittenda.

⁴⁾ Gasparri I. n. 334.

⁵⁾ Ballerini-Palmieri VII. n. 426.

4. *Ordinem sacrum*: cum enim ex hodierna consuetudine ordines minores passim etiam a laicis sollemniter exercentur, clericus sollemniter exercens aliquem ordinem ex minoribus, quem non habet, non fit irregularis.

Ideo fit irregularis *sacerdos*, qui sollemniter functionem pontificalem exercet e. g. ecclesiam vel calicem consecrat, minores vel tonsuram confert; *diaconus*, qui sacramentaliter absolvit; *subdiaconus*, qui sollemniter baptizat, sollemniter cantat evangelium cum stola, ceremonias baptismi supplet, hebdomadarii agit in choro dicendo orationem cum *Dominus vobiscum*; *clericus*, qui sollemniter cantat epistolam cum manipulo, quia hi omnes sollemniter exercent ordinem, quem non habent. At irregularis non est *sacerdos* simplex, qui sacramentaliter absolvit, *diaconus*, qui sine commissione parochi sollemniter baptizat vel s. communionem distribuit, *subdiaconus*, qui evangelium cantat sine stola, *clericus*, qui epistolam cantat sine manipulo, quia non exercent, aut saltem sollemniter non exercent ordinem, quo carent¹⁾.

Nota. Veteres theologi, nixi C. Veniens 1. *De eo, qui furtive ordin. suscipit* (V. 30), fere omnes ad ordines *illicite promotos* docuerant esse irregulares. Sic teste s. *Alphonso* (n. 361), qui censura innodatus ordinem suscipit, qui uxorem habens ipsa invita in sacris ordinatur, qui ab episcopo nominatim excommunicato, suspensio, interdicto, non proprio ordinem recipit, qui ordinatur per saltum aut ante aetatem aut in aliena dioecesi, qui recipit ordines maiores sine titulo vel uno eodemque die, vel qui ordinatur extra tempora, contrahit irregularitatem. Verum recentiores *Suarium* secuti ostendunt has poenas in iure statutas non irregularitates, sed suspensiones aut saltem irregularitates dubias proindeque nullas esse.

§ 3. *Violatio censurae.*

133. *Clericus, qui censura innodatus sollemniter exercet actum ordinis sacri, fit irregularis²⁾.*

¹⁾ S. C. R. 18. dec. 1784 (n. 2525) respondit: „Extra casum absolutae et praecisae necessitatis non posse a superioribus permitti, ut clericus in minoribus pro subdiacono suppleat in missis sollemnibus paratus absque manipulo“ et episcopum contrariam consuetudinem rescindendam curare debere. Eadem S. C. R. 17. iul. 1894 (n. 3832) resolvit clericum in missa solemni subdiaconum agere posse, dummodo clericali saltem tonsura sit initiatus, manipulum non ferat et vera urgeat necessitas.

²⁾ C. Quum medicinalis 1. C. Is, qui 18. C. Is, cui 20. *De sententia excom.* in 6°. (V. 11).

1. *Censuram violare* dicitur, qui censura, quae usum ordinis prohibet, irretitus ordinem exercet, sive censura est excommunicatio, sive suspensio ab ordine, sive interdictum personale aut locale (e. g. celebrans in loco interdicto).

a. Qui ergo aliam suspensionem, quae non est suspensio ab ordine sacro, violat, non fit irregularis; si e. g. episcopus suspensus a pontificalibus celebrat in pontificalibus, agit quidem contra suspensionem, at non fit irregularis.

b. Cum ad contrahendam hanc irregularitatem gravis culpa requiratur, non fit irregularis excommunicatus toleratus, qui ab aliis requiritur, nec excommunicatus vitandus, qui ad declinandum grave incommodum ordinem exercet.

2. *Actum ordinis*: ad incurrendam irregularitatem non sufficit qualiscunque violatio censurae, sed haec violari debet per actum ordinis; ideo clericus, qui censuram violat per susceptionem sacramenti (etiam ordinis), non fit irregularis.

Sunt, qui opinentur, eum fieri irregularem, qui in ipsa susceptione ordinis sacri ordinem exercet. Ex quo sequeretur eum, qui suscipit presbyteratum, semper fieri irregularem, quia cum episcopo ordinante concelebrare debet. Atqui haec sententia admittenda non est, quia actio in ipsa ordinatione posita non habetur proprie pro exercitio ordinis suscepti, sed pro ceremonia, quae ad ordinis susceptionem pertinet¹⁾.

3. *Ordinis sacri*: ius quidem non distinguit inter ordines sacros et minores; auctores vero hanc censuram ad ordines sacros recte restringunt: irregularitas enim ex delicto supponit peccatum grave; clericus autem, qui in censura exercet, etiam sollemniter, aliquem ex ordinibus minoribus, non peccat graviter, cum officium minorum ordinum passim etiam a laicis sollemniter exerceatur.

4. *Sollemniter exercet* i. e. ex officio et cum insignibus proprii ordinis, ut supra diximus.

Ergo *episcopus* censuratus, qui confessarios approbat, in votis dispensat, parochus, qui in censura matrimonio assistit sine benedictione nuptiali, non fit irregularis, quia haec non sunt actus ordinis, sed iurisdictionis, quorum exercitium censuram non violat.

¹⁾ Cf. S. C. C. 21. ian. 1688. *Benedictus XIV.* De synodo l. 12. c. 3. n. 7.

§ 4. *Homicidium vel mutilatio.*

134. Homicidium voluntarium. *Homicidium iniustum directe vel saltem indirecte voluntarium et graviter peccaminosum effectu secuto inducit irregularitatem¹⁾.*

1. *Homicidium* est occisio hominis ab homine facta.

Ad homicidium in hac quaestione nihil refert, utrum is, cui vita adimitur, natus, an nondum natus sit; ideo etiam procuratio abortus foetus animati homicidium est²⁾. Pariter nihil refert, quo medio vita adimatur: igne, ferro, veneno, fame etc. — Irregularitatem propter homicidium etiam ille contrahit, qui solum causa est, ob quam mors citius sequatur vel inferatur.

a. Homicidium est *voluntarium*, quando ipsum homicidium intenditur, et est *casuale*, quando accidit praeter intentionem.

b. Homicidium casuale vel est prorsus *involuntarium* et inculpabile, vel est *indirecte voluntarium* et culpabile, si nempe non adhibetur debita diligentia ad cavendum homicidium praevisum.

2. *Homicidium reale.* a. Ad contrahendam irregularitatem ex homicidio requiritur, ut mors reipsa sequatur: ubi enim agitur de poena incurrenda, verba iuris stricte et proprie sunt accipienda.

Huic doctrinae adversari videtur C. Pro humani 1. *De homicidio* in 6° (V. 4), ubi irregularis declaratur mandans occisionem per assassinos, *etsi forte mors non sequatur*. Sed est casus specialis, in quo summus pontifex propter enorme crimen statuit, ut irregularitas incurratur, etsi mors secuta non fuerit. Exceptio autem non infirmat, sed firmat regulam.

b. Non solum qui homicidii causa physica, sed etiam qui eius *causa moralis* est (mandato, consilio, consensu), modo sit causa efficax, incurrit irregularitatem³⁾.

a. Qui ad homicidium se excitant, omnes sunt irregulares, etsi unus tantum occidatur, quia instar consulentium habendi sunt. Ideo si in *bello iniusto* vel unus adversariorum occidatur, (supposito peccato gravi) omnes fiunt irregulares, qui proxime ad occisionem (se mutuo excitando) cooperati sunt, quales censentur occidenti viciniore. Miles,

¹⁾ C. Si quis 1. *De homicidio* (V. 12).

²⁾ Constitutio *Effraenatam* Sixti V. 29. oct. 1588.

³⁾ C. Is qui 3. *De homicidio* in 6°. (V. 4).

qui certus est, se neminem occidisse, quia aut non explosit aut in aërem explosit, non est irregularis.

β. Sunt, qui dicant illum quoque irregularem fieri, qui non impedit homicidium, quod ex iustitia impedire tenetur, etsi positive in homicidium non influat. Ideo irregularem esse censent medicum stipendio conductum, custodem viarum, advocatum, qui mortem aegroti, viatoris, clientis, quam impedire posset et ex iustitia deberet, non impedit. Verum cum irregularitas, quae contrahatur ex cooperatione negativa, nullibi in iure expressa legatur, ea potius neganda est.

c. Homicidium irregularitatem inducit, etiamsi maneat *occultum*. Pariter ex speciali dispositione iuris sacerdotem irregularem constituit etiam homicidium *dubium*, prout supra (126) declaratum est; at non incurrit irregularitatem, ubi dubium est, num causa moralis (mandatum vel consilium) fuerit efficax causa homicidii.

3. *Iniustum* i. e. coniunctum cum peccato contra iustitiam: homicidium enim, quod non est contra iustitiam, non est stricte et rigorose homicidium.

Qui ergo alium occidit in defensione sui et servato moderamine inculpatae tutelae, vel qui alium occidit ex legitima potestate, ut milites in iusto bello vel carnifices, ex hoc titulo non fiunt irregulares, quia non committunt peccatum homicidii.

135. Homicidium casuale. Non solum homicidium voluntarium, sed etiam *casuale*, modo sit graviter culpabile, inducit irregularitatem.

1. Si homicidium casuale est prorsus *involuntarium*, nulla incurritur irregularitas: nulla enim est irregularitas ex delicto, ubi nulla intercedit culpa.

2. Si omissio diligentiae in cavendo homicidio est graviter culpabilis, contrahitur irregularitas, sive quis operam dat rei licitae sive illicitae, modo homicidium praeviderit: omissio enim diligentiae, non prohibitio actionis, quam aliquis exercet, efficit, ut homicidium sit indirecte voluntarium ideoque culpabile et inducens irregularitatem. Excipiendus est casus, quo res *propter periculum homicidii* illicita est.

a. Qui explodit sclopetum, ubi solet frequens esse populus; qui proicit tegulam ex tecto, nec praetereuntes voce vel signo monet, fit irregularis, si ideo homo occiditur.

b. Ergo non fit irregularis, qui infirmo bona fide dat cibum vel potum, vel eum movet, vel in alium locum transfert, vel aliud circa eum operatur, ex quo mors praeter intentionem sequatur, quia non est irregularitas ex delicto, ubi non est culpa; in casu autem (ex supposito) debita diligentia non omittitur.

c. *Imperitus* medicus vel chirurgus, qui exercet artem medicam vel chirurgicam, fit irregularis, si mors infirmi sequatur, etsi omnem diligentiam ad eam cavendam adhibuerit; non autem medicus vel chirurgus *peritus*, etsi (supposita necessaria diligentia) ex remedio, quod adhibet, mors infirmi sequatur. Refert *Benedictus XIV.*, medicis ad ordines promoveri volentibus concedi solere dispensationem ad cautelam, quia forte in exercitio suae artis non semper adhibuerunt debitam diligentiam circa eos, qui durante eorum cura obierunt¹⁾.

d. Clericus in maioribus constitutus et religiosus, qui exercet artem medicam vel chirurgicam cum incisione vel adustione coniunctam, fit irregularis, etsi absque eius culpa mors sequatur infirmi. Ratio huius irregularitatis est, quia operam dat actioni clericis ideo prohibita, quia facile inducit homicidium aut mutilationem²⁾. Sed non fit irregularis, si artem, quam probe callet, exercet citra incisionem vel adustionem, quamvis infirmus, cuius curam agit, moriatur.

136. Procuratio abortus. Etiam *procurantes abortum et ad id cooperantes effectu secuto* contrahunt irregularitatem.

a. Procurantes abortum non contrahunt irregularitatem, nisi *foetus sit animatus*. Cum agatur de re odiosa, circa animationem foetus iudicari potest ex antiquis et hucusque non mutatis legibus canonicis, quae foetum masculinum post 40, foetum autem femininum post 80 a conceptione dies anima rationali informari statuunt. In dubio, utrum foetus animatus fuerit, nec ne, et in dubio, utrum foetus masculinus fuerit an femininus, standum est pro minimo; ergo non fuisse animatum, vel fuisse femininum.

b. Antiquitus procurantes abortum et in eo cooperantes incurrerant excommunicationem et irregularitatem; excommunicatio per constitutionem *Apostolicae sedis* ad solos procurantes abortum restricta est, quia vero circa irregularitatem per dictam constitutionem antiquum ius immutatum non est, hanc etiam cooperantes contrahunt.

¹⁾ De synodo l. 13. c. 10. n. 4.

²⁾ C. Dilectus 13. *De homicidio* (V. 12).

137. Notio mutilationis. Mutilatio est abscissio membri. Nomine membri intelligitur pars corporis proprium et distinctum officium habens ut oculus, brachium, pes, manus, lingua, auris etc.

In applicanda hac definitione difficultas oritur, ubi determinari debet, quatenam corporis pars propriam functionem habeat et proinde nomine membri significetur. Etenim cum fere omnia corporis membra sint duplicata, quaeritur, num una pars (oculus, auris, crus) censi possit membrum proprium officium habens. Iam vero ratione habita communis aestimationis dicendum videtur, illas partes, quae invicem sunt distinctae et separatae ut oculi, propriam functionem habere, illas autem, quae invicem non sunt distinctae et separatae ut nares, propriam functionem non habere et proinde membra non esse. Et sane ubi oculus evellitur, membrum, ubi naris praeciditur, partem membri (nasi) abscindi dicimus¹⁾.

a. Qui ergo membrum aliquod laedit aut inutile reddit e. g. oculus non effodit sed excaecat, non fit irregularis, quia membrum non *abscindit*: mutilatio enim est abscissio seu separatio a corpore.

b. Qui dentem excutit, auriculam (cartilaginem auris), digitum abscindit, a fortiori qui ungues, barbam, capillos vellit, non fit irregularis, quia non abscindit *membrum*: haec enim in corpore humano propriam functionem non habent. Ex mente s. *Alphonsi* (n. 379) ne quidem *dentium* omnium excussio censetur mutilatio; at *digitorum* abscissio certe mutilatio est.

138. Mutilatio iniusta inducit irregularitatem. Qui se vel alium actione physica sive morali iniuste mutilat vel ad eam cooperatur, fit irregularis.

1. Quae supra de homicidio dicta sunt, valent etiam de mutilatione hocce casu excepto: In dubio facti, utrum sacerdos fuerit causa efficax mutilationis necne, ipse non fit irregularis, econtra si idem dubium sit de homicidio, contrahitur irregularitas.

2. Qui *semetipsum* libere mutilat vel castrat, ex speciali dispositione iuris fit irregularis²⁾, etiamsi sibi non absciderit membrum proprium officium habens, sed solum digitum vel articulum digiti³⁾.

¹⁾ *Ballerini-Palmieri* VII. n. 444 ss.

²⁾ C. Ex parte 3. *De corpore vitiatis* (I. 20).

³⁾ C. *Qui partem* 6. dist. 55.

139. Nota. His addenda est irregularitas, quae statuitur per decretum *Vigilanti* S. C. C. 25. maii 1893 et innovatur per decretum *Ut debita* eiusdem s. congregationis 11. maii 1904. Eam praeter poenam suspensionis (n. 112) contrahunt clerici nondum sacerdotio initiati, qui turpe *mercimonium exercent circa stipendia missarum*, adeo ut inhabiles sint ad superiores ordines recipiendos, nisi a r. pontifice seu a S. C. C. dispensationem acceperint.

Actiones, quibus turpe mercimonium circa stipendia missarum exercetur, sunt hae:

a. Scierit tradere intentiones missarum a fidelibus vel locis piis acceptas illis, qui eas non requirunt, ut eas persolvant, sed ob alium quemcunque finem; item scierit eas acceptare.

b. Separare stipendia missarum manualium ab earum celebratione, ea in alias res commutare aut ea imminuere, ea scilicet non ex integro et in sua specie tradendo.

c. Vendere aut emere libros aliasve res et inire associationes cum diariis et ephemeridibus ope missarum celebrandarum vel celebratarum, si hoc postremum habitualiter fiat et in subsidium alicuius commercii vergat.

d. Detrahare aliquid ex stipendiis missarum, quae fideles celebrioribus sanctuariis tradere solent, ut ipsorum decori et ornamento consulatur.

Articulus tertius.

De irregularitatibus ex defectu.

Septem defectus, propter quos contrahitur irregularitas, sunt hi: 1. defectus corporis; 2. defectus animae; 3. defectus libertatis; 4. defectus natalium; 5. defectus sacramenti; 6. defectus famae; 7. defectus lenitatis.

§ 1. Defectus corporis.

140. Ex defectu corporis irregulares sunt, qui propter aliquod vitium corporale sacrum facere aut omnino aut decenter non possunt.

a. Ex duplici ergo capite oritur haec irregularitas, ex *impotentia* exercendi ordinem et ex *indecentia* in eiusdem exercitio. Qui impotentia

celebrandi laborat, non est quidem proprie irregularis, quia non lege ecclesiastica sed naturali a susceptione ordinum arcetur; nihilominus solent auctores etiam eos, qui celebrare nequeunt, huc referre.

b. Haec irregularitas *susceptionem* ordinum absolute prohibet: etsi enim defectus exercitium unius tantum ordinis e. g. presbyteratus impediret, nullus tamen ordo, ne prima quidem tonsura, licite suscipi potest. Exercitium vero ordinum susceptorum non prohibetur absolute; hinc si defectus post ordinum susceptionem superveniat, ordinatus illos tantum ordines exercere prohibetur, ad quorum exercitium factus est ineptus, vel quos sine offensione et scandalo exercere non potest. Quare nihil impedit, quominus e. g. privatim celebret, qui publice sine scandalo celebrare non potest.

141. Ex defectu corporis itaque irregulares sunt:

1. **Mutilati**, qui carent pede, manu vel digitis, item qui pollice vel indice carent sive integre sive ex parte, ita ut hostiam frangere nequeant¹⁾.

a. Qui uno ex tribus posterioribus digitis caret, irregularis non est, immo ex quorundam sententia neque si duo digiti desint; sed si omnes tres desint, irregularis est, non quidem ob impotentiam, sed ob deformitatem. Sacerdos autem non fit irregularis nec prohibetur celebrare, etsi omnes tres posteriores digitos amisisset²⁾.

b. Qui indice caret, eo facilius obtinebit dispensationem, quod medius digitus vices indicis in sacro ministerio supplere potest. Sacerdos autem, qui indicem amisit, in sacris functionibus uti potest medio digito, qui, cum integra manus sacerdotis consecratur, aequè consecratus est, atque index³⁾.

c. Auctores irregularem esse censent, qui habet pedem ligneum, quia sine magna indecentia celebrare non potest; cum vero hodie pedes artificiales tam apte construantur, ut is, qui eiusmodi pede instructus est, absque indecentia functiones sacras obire possit, haec irregularitas saltem post susceptos ordines non amplius urgenda videtur.

d. Irregularis dicebatur, cui unus oculus omnino est detractus vel erutus; quia tamen hodie tam apte substitui potest oculus vitreus, ut nulla appareat deformitas, non videtur dicendus irregularis, qui instructus est oculo vitreo.

142. 2. **Debilitati**, qui omnia quidem membra habent, sed quibus unum vel alterum membrum, quod ad sacrum

¹⁾ C. Thomas 7. *De corpore vitiat* (I. 20).

²⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* VII. n. 478.

³⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* I. c.

ministerium requiritur, evasit inutile, ut si cui brachium vel manus obriguit.

a. Ideo irregulares sunt *muti*, *caeci*, qui potentia videndi in utroque oculo destituti sunt, non autem caecutientes, modo ope instrumenti ocularis legere possint in missali; *surdi*, qui in utraque aure auditu carent, ita ut ministrum respondentem audire nequeant; at irregulares non sunt *surdastr*, nec ii, qui in altera tantum aure auditu carent¹⁾; *balbutientes* non sunt irregulares, nisi aut habeant linguam valde blaesam vel penitus praecipitantem, aut moveant risum. Qui *manns adeo tremulas* habent, ut sine periculo effundendi sanguinem celebrare nequeant, irregulares sunt.

b. Irregularis non est, qui in uno tantum oculo caret potentia videndi, sive oculus dexter sive sinister est: quod enim a nonnullis auctoribus statuitur, illum nempe absolute irregularem esse, qui caret oculo *canonico* i. e. sinistro, fundamento caret. cum nullus textus iuris eum declaret irregularem; quare restringenda est haec irregularitas ad casum, quo carens oculo sinistro canonem sine indecentia legere non possit oculo dextro²⁾.

c. Sacerdos, qui caecus evasit, non prohibetur audire confessiones; immo si constat ipsum non erraturum, a s. pontifice licentiam accipere potest celebrandi, assistente tamen alio sacerdote. Sacerdos, qui factus est *surdus*, non prohibetur celebrare, etsi non audiat ministrum respondentem³⁾.

143. 3. Deformes, qui habent deformitatem in aliquo membro, quae facile occultari nequeat, adeo ut sine indecentia sacro ministerio fungi non possint vel in aliis excitent horrorem vel moveant risum. Ideo irregulares sunt:

a. Quibus *abscissae* sunt *nares* vel *auriculae*, nisi capillis apte productis defectus auricularum tegi possit.

b. Qui habent notabilem *maculam* in vultu vel in oculo⁴⁾.

c. *Pigmaci*, qui statura adeo pusilli sunt, ut super altare sacrum facere non possint; item *gigantes*.

d. *Gibbosi*, qui adeo notabilem gibberem in dorso habent, ut caput erigere nequeant.

¹⁾ Cf. Acta s. sedis IV. p. 595.

²⁾ Cf. S. C. C. 17. sept. 1887. Acta s. sedis XX. p. 380 ss.

³⁾ Cf. s. *Alphons.* n. 405.

⁴⁾ C. Quum 2. *De corpore vitiatis* (I. 20).

e. Claudii, qui sine baculo ad altare accedere vel in altari stare non possunt: claudii vero, qui non egent baculo, irregulares non sunt, nisi claudicatio sit enormis et notabiliter deformans.

Sacerdos, qui factus est claudus, privatim celebrare potest, quamvis egeat baculo.

Ad episcopum spectat iudicare, utrum deformitas sit magna an parva, si ordinandus sit saecularis vel regularis non exemptus; quodsi regularis sit exemptus, iudicium ad praelatum regularem pertinet, attamen episcopus, qui ordines confert, iudicio praelati stare non tenetur.

144. 4. Morbo gravi eoque insanabili laborantes:

a. Paralytici (Gelähmte, Gichtische), si nimirum paralysis tanta sit, ut vasa sacra tenere aut sacras species frangere non possint. Qui propter *cubiti rigorem* brachium flectere non possunt, irregulares sunt¹⁾.

Quodsi paralysis exercitium ordinis non prorsus impediat, distinguendum est: si ordinationi superveniat, non impedit celebrationem; si ordinationem praecedit, episcopi erit declarare, num infirmus sit irregularis: in iure enim nihil de hac re statutum est.

b. Epileptici seu morbo comitiali laborantes²⁾, quamdiu morbo sunt obnoxii, ordinari non possunt; quodsi constat eos absque probabili periculo relapsus sanatos esse, accedente licentia episcopi, ordinari possunt.

α. Sacerdos, qui post ordinationem hoc morbo corripitur, privatim celebrare non prohibetur, si raro i. e. semel in mense aut singulis quindecim diebus morbus redeat; si tamen hoc intervallo ab impetu morbi tutus non sit, ei assistere debet sacerdos ieiunus, qui irruente morbo missam perficiat.

β. Epilepsia, quae ante pubertatem coepit, non raro prorsus sanatur; quare non censetur irregularis, qui ante pubertatem hoc morbo laborabat, postea vero iudicio medici omnino convaluit. Epilepsia autem, quae post pubertatem inceptit, non ex causa accidentali e. g. ex vulnere inflictio, sed ex indole congenita, iuxta sententiam medicorum vix unquam plene i. e. absque periculo relapsus sanatur.

¹⁾ Constat ex declaratione S. C. C. 26. ian. 1867. Cf. *Aichner* l. c. p. 210.

²⁾ *Arreptitii* reipsa sunt epileptici, ab antiquis autem inter daemoniacos numerantur, quia antiquitus putabant hunc morbum a daemone causari.

c. Abstemii, qui ne parum quidem vini haurire possunt sine periculo evomendi. Patet hos ne a papa quidem dispensari posse.

d. Leprosi, quia horrorem et scandalum ingerunt: sacerdos autem, qui lepra inficitur, in loco privato celebrare potest.

145. Propter deformitatem irregulares non sunt:

a. Qui habent sex digitos vel aliquos coniunctos, vel qui carent uno digito, modo congrue sacrum facere possint.

b. Qui habent maculam in vultu vel in oculo non valde deformantem.

c. Qui carent ungula pollicis, modo hostiam tenere et frangere possint.

d. Lusci seu oblique intuentes, modo deformitas non sit notabilis.

e. Qui carent testiculis (eunuchi, castrati, abscissi), sive hi ab alio abscissi sunt, sive morbi causa aut casu amissi.

Irregulares sunt, qui sibi abscindunt vel abscindi faciunt testiculos ad conservandam vocem puerilem (138).

§ 2. *Defectus animae.*

146. *Triplex defectus animae* inducit irregularitatem: defectus *usus rationis*, defectus *scientiae* et defectus *firmae fidei*.

Defectus usus rationis et scientiae potest esse perpetuus propter inhabilitatem naturae vel temporaneus, qui lapsu temporis cessat. Si defectus est temporaneus, summus pontifex durante defectu dispensare potest, ut e. g. infans vel puer ordinetur, dummodo ab exercitio ordinis absteineat, donec ad debitam scientiam et requisitam aetatem pervenerit.

1. Ex defectu usus rationis irregulares sunt *amentes*. Si amentia perpetua est, irregularitas tolli nequit; si amentia temporalis iam cessasse videtur, distinguendum est: si amens iam ordinatus est, post temporis spatium. quo iudicio episcopi sanatio a morbo probetur, iterum in susceptis ordinibus ministrare potest; si nondum ordi-

natus est, iudicio medici et arbitrio episcopi res definienda est: etenim si iudicio medici constat amentiam cessasse, consentiente episcopo ordinatio licita est.

2. Ex defectu scientiae irregulares sunt *illiterati*, qui ea instructione carent, quae a concilio tridentino pro singulis ordinibus requiritur¹⁾.

3. Ex defectu firmæ fidei irregulares sunt:

a. *Neophyti* i. e. qui ex iudaeis, paganis vel aliis sectis in adulta aetate ad fidem conversi et recenter baptizati sunt²⁾, donec de eorum firma fide ex declaratione episcopi constet.

Quamdiu ordinatio neophytorum differenda sit, ut satis firmi in fide et virtute christiana censi possint, iudicio episcopi permittitur, cuius est hac de re authenticam declarationem edere. Sunt, qui dicant decennio post conversionem neophytum non amplius esse irregularem³⁾.

b. *Non-confirmati*, quia ante confirmationem nondum sunt pleno sensu christiani (oves et milites Christi).

Irregularitatem ex defectu confirmationis statuit concilium tridentinum⁴⁾. Sunt quidem, qui hanc irregularitatem negent (*Suarez, Reiffenstuel*), recentes tamen (*Gasparri, Aichner, Wernz*) provocantes ad iteratas declarationes s. sedis⁵⁾ affirmant eam adesse et dispensatione s. sedis auferendam esse.

§ 3. Defectus libertatis.

147. *Qui caret libertate a iure ad suscipiendos ordines requisita, irregularis est.*

Haec irregularitas non est proprie dicta irregularitas: ideo enim inducitur, quia defectus libertatis cum obligationibus status clericalis componi non potest: qui enim obligationibus clericalibus satisfacere intendit, necessario negligere debet officia status, qui defectum libertatis inducit.

¹⁾ Cf. sess. 23. c. 4. 11. 13. De reform.

²⁾ 1. Tim. 3, 6.

³⁾ Sess. 23. c. 4. De reform.

⁴⁾ S. C. C. 27. sept. 1601; 15. maii 1802.

⁵⁾ Cf. s. *Alphonsus* l. 7. n. 402.

Ex defectu libertatis irregulares sunt: 1. *Servi* seu *mancipia*, nisi prius a domino libertatem consecuti fuerint¹⁾.

2. *Coniugati*, quibus ne tonsuram quidem conferre licet, nisi vel religionem ingredi vel sacros ordines suscipere velint²⁾.

a. Coniugatus sacros ordines suscipere potest, si ab uxore solutus fuerit; ab uxore autem solutus censetur: α. si iuridice factum sit divortium ob uxoris adulterium: in hoc enim casu uxor ius in maritum perpetuo amisit; β. si uxor sponte et expresse consentiat, ut maritus ordines suscipiat vel religionem ingrediatur.

b. Ab uxore in viri ordinationem vel religiosam professionem consentiente ex statuto iuris exigitur aut ut religionem ingrediatur, aut ut *continentiam* profiteatur i. e. ut votum perpetuae castitatis emittat³⁾. Ut religionem ingrediatur et in religione continentiam profiteatur, in duplici casu exigitur: α. si vir ad episcopatum sit promovendus⁴⁾; β. si uxor sit iuvenis vel suspecta de incontinentia. Num uxor dicenda sit iuvenis, non a determinato aetatis anno dependet, sed prudenti iudicio episcopi ex circumstantiis diiudicandum est, scilicet ex valetudine, viribus, anteactae vitae consuetudine etc.⁵⁾.

3. *Curiales*, i. e. qui vel emissio iuramento vel accepto stipendio curiis principum inservire tenentur ut praesides, iudices, advocati, milites, quamdiu hoc officio funguntur⁶⁾.

Cum hodie spreta immunitate ecclesiastica tum clerici tum religiosi militiam sequi cogantur, s. sedes circa eorum admissionem ad sacros ordines vel ad professionem religiosam (pro italīs) haec statuit:

a. Qui spatio unius anni aut longioris temporis in prima classe (categoria) stipendia mernerunt et firmi in sua vocatione manserunt, ad sacros ordines vel ad sollemnem professionem non admittantur, nisi saltem unius anni spatio constantiam in sua vocatione probaverint.

b. Litteras testimoniales afferant ordinariorum, in quorum dioecisibus saltem per tres menses commorati fuerint⁷⁾.

4. *Obligati ad ratiocinia* seu ad rationes reddendas, scilicet qui ex officio suo rationem reddere tenentur ad-

¹⁾ C. Instruendi 1. *De servis non ordinandis* (I. 18).

²⁾ C. Nullus 4. *De tempor. ordinat.* in 6° (I. 9).

³⁾ C. Coniugatus 5. *De convers. coniugat.* (III. 32).

⁴⁾ C. Sane 6. tit. cit.

⁵⁾ S. C. C. 28. aug. 1830.

⁶⁾ C. *Aliquantos* 2. C. *Praeterea* 3. Dist. 51.

⁷⁾ S. C. sup. disc. reg. 27. nov. 1892.

ministratae alienae pecuniae sive publicae sive privatae ut magistratus, administratores, curatores, tutores, nisi prius rationem reddiderint et officium dimiserint¹⁾).

Qui tamen officia et administrationes gerunt, quae clericis non prohibentur, ordinari possunt, etsi rationem non reddiderint nec officium dimiserint; sic licite gerunt administrationem pecuniae consanguineorum suorum, personarum miserabilium et piarum causarum.

§ 4. *Defectus natalium.*

148. *Omnes illegitimi, etiam occulti, irregulares sunt*²⁾).

Ratio statuendi hanc irregularitatem triplex potissimum affertur: *a.* reverentia ordinis ecclesiastici: illegitimi enim ratione originis reputantur viles; *b.* detestatio paterni criminis, in cuius detestationis signum etiam filii poena privativa afficiuntur; *c.* periculum, ne filii paternam incontinentiam imitentur³⁾).

Ex defectu natalium irregulares sunt: 1. *Illegitimi.* Illegitimi in genere dicuntur, qui non sunt procreati ex matrimonio legitimo i. e. aut vere aut saltem putative valido⁴⁾).

Qui nati sunt ex parentibus, inter quos tempore conceptionis vel nativitatis existere potuit validum matrimonium, dicuntur *naturales*; qui vero nati sunt ex parentibus, inter quos eo tempore validum matrimonium haberi non potuit (ut si ex adulterio, sacrilegio, incestu nati sunt) appellantur *spurii*.

2. *Dubie illegitimi*, quorum origo illegitima non est certa, non sunt irregulares: nemo enim censi debet illegitimus, nisi id certo probetur; insuper nemo privari potest iure suo suscipiendi ordines, nisi constet eum impediri.

a. Ideo *expositi* per se non sunt irregulares, ideoque sine dispensatione ordinari possunt; attamen ad cautelam dispensari solent, si parentes suos indicare nequeunt.

¹⁾ C. Magnus un. *De obligatis ad ratiocinia* (I. 19).

²⁾ C. Is qui 1. *De filiis presbyt.* in 6°. (I. 11).

³⁾ Cf. *Concilium trid.* sess. 25. c. 15. De reform.

⁴⁾ C. Ex tenore 14. *Qui filii sint legitimi* (IV. 17). Excipiendum est matrimonium, quod sine debitis proclamationibus et absque ordinarii dispensatione contractum fuit: in hoc enim casu proles habetur illegitima. C. Cum inhibito 3. *De clandestina despons.* (IV. 3).

b. Si incertum est, utrum proles concepta aut saltem nata sit matrimonio iam contracto, an vero antea, ipsa non est irregularis, quia praesumitur post matrimonium saltem nata.

c. Qui in matrimonio natus est, licet ex adulterio, eoque ipsi marito cognito, non est irregularis, nisi iuridice demonstretur spurius: *pater enim est, quem nuptiae demonstrant*.

d. Certo illegitimus aliquis censetur in duplici casu: α. si ortus est a matre soluta; β. si ortus est a matre coniugata, eius tamen illegitima origo iuridice demonstrata sit¹⁾.

3. Etiam natales illegitimi *occulti* inducunt irregularitatem, modo res certa sit. Si quis ergo sciret, se ortum esse ex parentibus solutis vel ex parentibus specie solum coniunctis, quippe inter quos intercesserit impedimentum dirimens, non posset sine dispensatione ad ordines accedere.

149. Haec irregularitas cessat non solum per dispensationem ut ceterae, sed etiam:

1. *Per subsequens matrimonium*: nati enim ex fornicatione seu *naturales*, si postea eorum parentes legitimum matrimonium contrahunt, desinunt ipso iure esse illegitimi et proinde etiam irregulares²⁾.

Spurii autem, quorum parentes postea sublato impedimento matrimonium contrahunt, non desinunt esse irregulares nec illegitimi, quia iura eiusmodi privilegium spuriis non concesserunt.

2. *Per professionem religiosam*³⁾. Hunc effectum pro-
ducit sola professio sollemnis, non autem simplex, nisi adsit speciale privilegium⁴⁾. Attamen professio religiosa ex citato canone irregularitatem aufert solum *quoad ordines*, non autem *quoad praelaturas*. Hinc si religiosus illegitimus promovendus est ad praelaturam sive extra ordinem sive in ordine, indiget dispensatione.

¹⁾ S. C. C. 27. iun. 1857.

²⁾ Excepto casu, quo illegitimi ad episcopatum vel cardinalatum promovendi essent.

³⁾ C. Ut filii 1. *De filiis presbyterorum* (I. 17).

⁴⁾ S. C. Ep. et Reg. 20. ian. 1860. Eiusmodi privilegium Gregorius XIII. constitutione *Ascendente Domino* concessit societati Iesu, in qua irregularitas ex defectu natalium per professionem simplicem cessat.

Legitimitas, quam inducit *lex civilis*, irregularitatem auferre non potest. Cum enim quaestio circa legitimitatem prolis cohaereat cum quaestione circa matrimonium legitimum, haec vero ad solam ecclesiam spectet, etiam illa ad solam ecclesiam pertinere dicenda est.

§ 5. *Defectus sacramenti.*

150. Declarationes. Irregularitas ex *defectu sacramenti* scilicet matrimonii dicitur etiam irregularitas ex *bigamia*, quoniam ex bigamia ortum habet.

1. *Bigamia* triplex distinguitur: vera, interpretativa et similitudinaria.

a. *Bigamia vera* habetur, quando quis duo matrimonia valida successive contrahit et copula carnali consummat. *Bigamus* dicitur vir, qui duas successive uxores habuit et utramque cognovit; vir, qui tres successive uxores habuit, erit *trigamus* et ita porro.

b. *Bigamia interpretativa* habetur, quando quis unicum quidem matrimonium contrahit, quod tamen interpretatione iuris duplex est, illudque consummat. Matrimonium autem duplex censetur, si vir ducit uxorem, quae prius iam ab alio viro cognita fuit (ut si ducit viduam a priore marito cognitam vel feminam ab alio iam corruptam), aut si ad propriam suam uxorem accedit, postquam haec adulterium commisit: mulier enim, quae duos vel plures cognovit, quasi duplex uxor est.

c. *Bigamia similitudinaria* habetur: α. quando quis duo matrimonia contrahit, alterum validum, alterum invalidum et utrumque consummat; β. quando quis defuncta uxore suscipit ordinem sacrum et deinde (invalide) aliam uxorem ducit eamque cognoscit; γ. quando quis, antea nunquam coniugatus, post professionem religiosam vel sacros ordines susceptos matrimonium (invalide) contrahit cum virgine illudque consummat. Habetur in hoc casu duplex matrimonium, aliud spirituale cum Christo, aliud carnale cum muliere. *Similitudinaria* haec bigamia dicitur, quia in matrimonio invalido non est quidem sacramentum, sed tamen aliqua similitudo sacramenti.

2. Ut ratio huius irregularitatis declaretur, notandum est matrimonium ex institutione sua iuxta apostolum significare unionem Christi cum ecclesia, eamque unam et indivisibilem¹⁾. Vir repraesentat Christum, mulier ecclesiam. Haec significatio plene et perfecte solum habetur in matrimonio inito et consummato cum virgine. Sicut enim Christus uni tantum ecclesiae coniungitur, ita vir, qui contrahit et consummat matrimonium cum virgine, uni tantum uxori coniungitur.

Bigamia vero non est idonea ad perfecte repraesentandam unionem Christi cum ecclesia, quia bigamus duabus uxoribus se coniunxit. Propter hunc defectum, qui bigamiae natura sua inhaeret, bigamus ab ecclesia declaratur irregularis. Et quia defectus in eo est, quod bigamia significationem, quae sacramento matrimonii ex institutione sua inest, perfecte exhibere non potest, dicitur irregularitas *ex defectu sacramenti* seu potius ex defectu significationis sacramenti. Ergo ratio irregularitatis est defectus inhaerens sacramento, quod bigamus suscepit, non incontinentia viri transeuntis ad secundas nuptias. Quare vir, qui extra matrimonium mulierem cognoscit, non fit irregularis.

151. *Bigamia vera, interpretativa et similitudinaria inducit irregularitatem.*

1. *De bigamia vera.*

a. Irregularitas ex bigamia vera non statuitur lege divina, sed lege ecclesiastica. Licet enim ex s. scriptura episcopus sen sacerdos debeat esse *unius uxoris vir*²⁾, his tamen apostolus non legem divinam promulgat; sed haec verba ecclesiae ansam dederunt propria auctoritate legem statuendi³⁾; lex enim, in qua ecclesia vere dispensat, nequit esse lex divina, sed debet esse lex ecclesiastica. Propter analogiam, quam utraque alia bigamia cum vera habet, ecclesia irregularitatem ad illas quoque extendit.

b. Bigamia irregularitatem constituit, etsi quis *ante baptismum* duas uxores duxerit vel unam ante baptismum et alteram post bap-

¹⁾ Ephes. 5, 32.

²⁾ 1. Tim. 3, 2. Versu 12. statuitur: *diaconi sint unius uxoris viri.*

³⁾ C. Ut bigami 1. *De bigamis* (I. 21).

tismum. Defectus enim, propter quem statuta est irregularitas, etiam bigamo infideli inhaeret nec per baptismum ablui potest. Ante baptismum bigamus non est quidem irregularis nisi radicaliter, suscepto autem baptismo fit formaliter irregularis, quod expresse declaravit *Innocentius I.*¹⁾.

2. De bigamia interpretativa.

Singuli casus bigamiae interpretativae in iure expresse statuuntur, scilicet irregularis est: α. qui ducit viduam²⁾; β. qui ducit corruptam³⁾; γ. qui cognovit uxorem adulteram⁴⁾.

Haec irregularitas valet etiam de clerico constituto in sacris, qui ducit viduam vel corruptam, etsi matrimonium eius sit invalidum⁵⁾.

3. De bigamia similitudinaria.

a. *Primum casum* bigamiae similitudinariae, qui habetur, si quis duo matrimonia ineat, alterum validum, alterum invalidum, s. *Alphonsus* ad bigamiam interpretativam refert. Ipso autem s. *Alphonso* teste haec irregularitas non habetur expressa in iure; auctores autem illam statuunt propter similitudinem cum altero casu particulari in iure expresso. Verum cum non sit statuenda irregularitas, quae non sit expressa in iure, et cum non liceat a casu concludere ad similem casum, haec irregularitas gratis asseritur aut saltem dubia est.

b. *Casus particularis* in iure expressus hic est; si clericus in sacris constitutus, qui ante ordinationem matrimonio iunctus erat uxoremque cognoverat, aliam uxorem (utique invalide) ducit eamque cognoscit⁶⁾.

c. *Secundus casus* bigamiae similitudinariae, qui habetur, si quis post sollemnem professionem vel post susceptum ordinem sacrum matrimonium contrahit cum virgine eamque cognoscit, communi quidem auctorum sententia statuitur, teste autem *Suario* iste casus in iure non continetur⁷⁾.

152. Ergo nulla intercedit bigamia ideoque nulla irregularitas ex bigamia in sequentibus casibus:

a. Si quis cum duabus feminis contrahit sponsalia, etsi eas carnaliter cognoverit, quia solum per copulam maritalem, non autem per copulam fornicariam significatur coniunctio Christi cum ecclesia.

b. Si quis cum duabus feminis init matrimonium, sed cum una tantum illud consummat, quia non fit divisio carnis in duas uxores.

¹⁾ C. *Si quis viduam* 13. dist. 34.

²⁾ C. De bigamis 3. *De bigamis* (I. 21).

³⁾ C. Debitum 5. *De bigamis* (I. 21).

⁴⁾ C. *Si cuius* 11 et C. *Si laici* 12. dist. 34.

⁵⁾ C. A nobis ult. *De bigamis* (I. 21).

⁶⁾ C. Nuper 4. *De bigamis* (I. 21).

⁷⁾ *Suarez* disp. 49. sect. 4. n. 3.

c. Si quis ducit viduam nec a suo marito nec ab alio carnaliter cognitam, quia non est duplex uxor.

d. Si quis ducit feminam a se, sed non ab alio prius corruptam, quia non est duplex uxor.

e. Si quis sive solutus sive coniugatus cum meretrice fornicatus est, quia copula fornicaria non significat unionem Christi cum ecclesia seu quia non fit divisio carnis in complures *uxores*.

§ 6. *Defectus famae.*

Ex defectu famae irregularitatem contrahunt, qui quocunque modo (sive ex iure sive ex facto) infames sunt.

Ecclesiae ministri *irreprehensibiles et sine crimine* sint oportet. Ideo antiquitus quodvis delictum a ministerio sacro arcebat reumque constituebat irregularem. Hodie vero solum delicta graviora et ea quidem, quae in iure expressa sunt, faciunt irregularem, nec proprie ipsa delicta, sed infamia, quae propter delicta contrahitur.

153. Declarationes. 1. *Infamia* est bonae famae seu bonae existimationis privatio vel diminutio.

2. Infamia altera est *iuris* (legalis), quae auctoritate legis propter delictum irrogatur; altera *facti* (popularis), quae ex publica criminis commissi cognitione contrahitur.

a. *Infamia iuris* vel *ipso facto* contrahitur, ipsa nempe commissione criminis ante omnem sententiam iudicis¹⁾; vel *ex sententia iudicis*, quae infamiam decernat. Illa infamia *immediata* seu latae sententiae, haec *mediata* seu ferendae sententiae a nonnullis vocatur.

b. *Infamia facti* ex publica notitia criminis commissi natura sua contrahitur. Haec notitia duplici modo fieri potest publica, aut per sententiam iudicis reum de crimine condemnantis aut per actualem divulgationem

Ex officio, quo quis fungitur aut functus est, nulla contrahitur infamia, licet ex hominum aestimatione illud vile sit et abiectum ut officium lanionis, carnificis, histrionis etc. Qui eiusmodi officio fungitur, iure naturae ab ordinibus arcetur, nisi ei renuntiaverit.

¹⁾ De iure quidem *sententia declaratoria* commissi criminis seu potius contractae infamiae requiritur; quoniam vero eiusmodi sententiae declaratoriae hodie raro eduntur, plerumque docent auctores infamiam iuris immediatam sine sententia iudicis contrahi.

3. Infamia *iuris* irregularitatem inducit, etsi delictum sit *occultum*¹⁾; infamia *facti* autem natura sua exigat, ut delictum sit publice *notum* vel per sententiam iudicis vel per actuale divulgationem.

Infamia *facti* reipsa existens irregularitatem inducit, etsi sententia iudicis sit *iniusta* vel iudicium hominum de crimine commisso *falsum*: etenim sententia iniusta et existimatio falsa aequae infamiam generant, atque iusta et vera.

4. Irregularitas orta ex *infamia iuris*, sive sit latae sive ferendae sententiae, est proprie dicta irregularitas ex se perpetua, quae tolli non potest nisi dispensatione; irregularitas vero orta ex *infamia facti* non est proprie dicta irregularitas: etenim non indiget dispensatione, sed aufertur per emendationem vitae, quae triennali perseverantia comprobata et notoria fuerit. Cum enim vitae emendatione auferatur infamia, aufertur etiam, quae ex ea oritur, irregularitas.

154. Irregularitas ex infamia iuris. 1. Antiquitus iure canonico infames habebantur, quos lex romana civilis propter delictum infamia (immediata) notabat. Sed abrogato iure romano antiquus canon: *Omnes infames esse dicuntur, quos leges saeculi infames appellant*²⁾ ad recentes leges civiles extendendus non videtur, adeo ut hodie ex mente ecclesiae infamia iuris notati non sint, nisi qui *iure canonico* declarantur infames³⁾.

2. Ipso iure potissimum sequentes declarantur infames:

a. *Duellantes* eorumque patrini⁴⁾.

b. *Raptores mulierum* eorumque cooperatores⁵⁾.

¹⁾ Gasparri I. n. 288. sequens Suarez.

²⁾ C. *Omnes* 2. c. 6. q. 1.

³⁾ Ceterum codices civiles hodierni poenam infamiae, si unquam, certe rarissime statuunt.

⁴⁾ *Concilium trid.* sess. 25. c. 19. De reform. Ex declaratione S. C. C. 9. aug. 1890 duellis, quibus annexae est infamia iuris, accensendae sunt etiam *mensurae academicae*.

⁵⁾ *Concilium trid.* sess. 24. c. 6. De reform.

c. *Qui duas simul habet uxores*, ut qui vivente legitima uxore attentat matrimonium civile¹⁾.

d. *Haeretici*, apostatae et haeticis faventes. De irregularitate ex haeresi mox plura²⁾.

155. Irregularitas ex infamia facti. 1. Infamia facti contrahitur quovis delicto enormi, quod publice notum sit sive per sententiam iudicis delinquentem condemnantis sive per actualement divulgaationem.

2. Eiusmodi delicta sunt: homicidium, periurium in iudicio, adulterium, sodomia, simonia, rapina, paratio armorum contra parentes, publicum usurarum exercitium etc.³⁾.

Qui ergo propter eiusmodi crimen accusatur et a iudice ecclesiastico condemnatur, contrahit infamiam, etsi in sententia condemnatoria nulla mentio fiat infamiae. Quodsi clericus ob eiusmodi crimen a iudice civili condemnatur, ipsa hac sententia condemnatoria per se nondum est infamis, sed ordinarius, causa in foro ecclesiastico examinata, clericum vel absolvere vel condemnare debet, quo facto condemnatus erit infamis⁴⁾; ordinarie tamen iam per sententiam iudicis civilis, saltem ob actualement criminis divulgaationem, habetur infamis.

156. De irregularitate ex haeresi. 1. *Haeretici*, qui publice adhaerent sectae damnatae, irregulares sunt *ex infamia iuris*⁵⁾.

a. *Haeticos irregulares* esse omnes affirmant, disputant autem, utrum irregulares sint ex ipso crimine haereseos, an ex infamia iuris, quae haeresi annexa est. Verum quia in iure nullus est canon, qui haeticos propter ipsam haeresim declarat irregulares, dicendum videtur eos fieri irregulares propter infamiam, quae crimini haereseos a iure annexa est.

b. *Haetic*, qui ad sectam damnatam non defecerunt, etiam publici, irregulares non sunt: nullus enim est textus iuris, ex quo haec irregularitas probari possit. Ideo catholici, qui unum vel complures fidei articulos etiam publice negarunt, non censentur esse irregulares nec ipsi nec eorum filii.

¹⁾ C. Nuper 4. *De bigamis non ordinandis* (I. 21).

²⁾ Cf. *Aichner* p. 216 s.

³⁾ Cf. s. *Alphonsus* n. 363.

⁴⁾ Cf. instructio S. C. *Ep. et Reg.* 11. ian. 1880.

⁵⁾ C. Excommunicamus 13. *De haeticis* (V. 7).

2. Irregulares sunt etiam *filii et nepotes haereticorum*, si ex patre haeretico descendunt; *soli filii* non etiam nepotes, si ex matre haeretica descendunt¹⁾; atque id quidem, si filii nati sunt, postquam parentes lapsi sunt in haeresim, et si parentes in haeresi decedunt.

Erat communis auctorum sententia hanc irregularitatem non contrahi in Germania et Anglia et eiusmodi locis, ubi haeresis impune grassatur ipsique haeretici infamia non notantur. Verum huic sententiae adversatur sequens responsum *s. Officii* ad Germaniae episcopos datum: „haereticos ad fidem catholicam conversos ac filios haereticorum, qui in haeresi persistunt vel mortui sunt, ad primum et secundum gradum per lineam paternam . . esse irregulares etiam in Germania et in aliis locis, de quibus petitur, ideoque dispensatione indigere, ut ad tonsuram et ad ordines promoveantur²⁾).

§ 7. *Defectus lenitatis.*

157. Ex mente ecclesiae plane inconveniens est, ut is, qui sanguinem alienum fudit vel ad occisionem aut mutilationem hominis cooperatus est, personam Christi mansuetissimi, qui neminem unquam laesit, repraesentet. Ideo statuit irregularitatem ex duplici capite proveniente, ex *iusto bello* et ex *iudicio sanguinis*. Iudicium sanguinis illud dicitur, in quo agitur causa, quae imposita poena capitis vel mutilationis absolvitur. Vocari solet haec irregularitas *ex defectu lenitatis* (christianae): iste enim defectus solum post susceptum baptismum contrahitur.

158. Irregularitas ex iudicio sanguinis. Qui in iudicio iusto ad occisionem (vel mutilationem) hominis ex auctoritate publica directe, proxime et efficaciter concurrat, fit irregularis. Etsi non sit textus iuris, qui hanc irregularitatem clare statuatur, de eius existentia tamen ex praxi ecclesiae dubitari nequit.

1. *Iudicium iustum*: etenim si iudicium est iniustum, non contrahitur irregularitas ex defectu lenitatis, sed ex delicto homicidii vel mutilationis.

¹⁾ C. Quicumque 2. et C. Statutum 15. *De haereticis* in 6°. (V. 2).

²⁾ *S. Officium* 4. dec. 1890.

2. *Ad occisionem*: ad hanc irregularitatem incurrendam non sufficit alia poena ut flagellatio, etsi cum sanguinis effusione coniuncta sit, sed requiritur occisio vel mutilatio, eaque realiter secuta, etsi sine sanguinis effusione perficiatur. Poena mutilationis tamen in recenti iure non amplius infligitur.

3. *Ex auctoritate publica*: qui enim auctoritate privata hominem occidit vel mutilat, non fit irregularis ex defectu, sed ex delicto.

4. *Directe, proxime et efficaciter is concurrat*, qui sua actione in effectum influit; ille autem actione sua in effectum influit, qui actionem ad iudicium necessariam ponit aut *processum agendo*, aut *sententiam ferendo*, aut *hanc exequendo*.

a. Eorum ergo, qui ad iudicium sanguinis sive ratione processus, sive ratione sententiae, sive ratione executionis concurrunt, ex defectu lenitatis *irregulares fiunt*:

α. *Index* mortis sententiam proferens.

β. *Accusator* et *testis* contra reum deponens.

γ. *Advocatus* et *Procurator* contra reum agens.

δ. *Assessores* seu nunc temporis potissimum *iurati*. qui suo suffragio ad mortem rei concurrunt.

ε. *Lictores* et ipsi *Carnifices*, qui tamquam *ministri* iustitiae reum morte afficiunt.

b. Eorum, qui ad iudicium sanguinis aliquo modo cooperantur, *non fiunt irregulares*:

α. *Princeps*, qui legem tulit de crimine morte plectendo, quia remote tantum concurrat.

β. *Iurisperitus*. qui privatim interrogatus, num reus poenam mortis sit promeritus, respondit secundum leges eum esse morte plectendum, quia non agit in iudicio nec auctoritate publica.

γ. *Confessarius*, qui reum comitatur ad locum supplicii, etsi eum hortetur, ut acquiescat sententiae, ut scalam ascendat, ut cervicem inclinet etc., quia extra iudicium et privata auctoritate agit.

δ. *Spectatores* feralis executionis, etsi sint clerici, tum quia spectando non cooperantur, tum quia extra iudicium agunt et publica auctoritate carent.

159. Irregularitas ex bello iusto. *Qui in bello iusto offensivo ipse propria manu aliquem occidit vel mutilat (sensu supra exposito), fit irregularis.*

1. *In bello iusto*: qui enim in bello iniusto aliquem occidit vel mutilat, aequè atque ille, qui propria auctoritate alium occidit vel mutilat, non fit irregularis ex defectu, sed ex delicto.

2. *Offensivo*: qui enim in bello *defensivo* etiam propria manu alium occidit vel mutilat, non fit irregularis, nisi sit clericus, sicut nec ille, qui iniustum aggressorem ad se defendendum occidit vel mutilat. Clerici tamen, qui in bello defensivo sponte militant atque aliquem occidunt aut mutilant, fiunt irregulares¹⁾.

3. *Propria manu*: qui enim neminem occidunt vel mutilant, etsi pugnae intersint, immo etsi verbis vel factis militibus animum addant, sive laici sunt sive clerici, non fiunt irregulares. Contra eos enim, qui ipsi neminem occidunt aut mutilant, etsi ad homicidium physice vel moraliter in iusto bello concurrant, ecclesia nullam statuit irregularitatem.

Articulus quartus.

De cessatione irregularitatis.

160. Quomodo cesset irregularitas. Irregularitas contracta cessat: *a.* ablatione causae; *b.* professione religiosa; *c.* dispensatione.

a. Irregularitas *proprie dicta* solum *dispensatione* tollitur: irregularitas enim lege statuitur; lex autem vigens solum relaxatione legis seu dispensatione tolli potest. Hinc irregularitates, quae aliter quam dispensatione auferuntur, non sunt *proprie dictae* irregularitates.

b. Sunt, qui dicant irregularitatem tolli etiam *per baptismum*. Verum haec loquendi ratio minus apta videtur, quia irregularitas iure ecclesiastico inducitur; cum ergo nondum baptizati non subsint potestati ecclesiae, ante baptismum nulla contrahitur irregularitas, quae per baptismum auferatur. Qui ergo ante baptismum commisit delictum, ex quo alias oritur irregularitas, suscepto baptismo non est irregularis, qui vero ante baptismum laborat defectu, qui inducit irregularitatem, suscepto baptismo est irregularis, si defectus post

¹⁾ C. Petitio tua 24. *De homicidio* (V. 12).

baptismum perseverat. Sic bigamus post susceptum baptismum est irregularis, quia ei etiam baptizato inhaerent defectus repraesentandi Christum unicum sponsum ecclesiae.

161. 1. *Per ablationem causae cesset irregularitas temporalis*; sic irregularitas ex defectu libertatis vel famae cessat recuperata libertate vel fama.

2. *Per professionem religiosam cessat irregularitas orta ex defectu natalium*, ita tamen, ut illegitimus habilis fiat ad ordines suscipiendos, non autem ad praelaturas (n. 149).

a. Dispensationem, qua indiget religiosus ex defectu natalium irregularis, ut ad ordinarias *praelaturas sui ordinis* promoveri possit, concedere potest generalis in generali et provincialis in provinciali capitulo.

b. Non solum professio religiosa, sed etiam dispensatio per se solum valet ad suscipiendos ordines, non etiam ad obtinendas dignitates et praelaturas. Immo in rescriptis apostolicis communiter etiam beneficia curata excipiuntur, pro quibus obtinendis dispensatus nova s. sedis dispensatione indiget¹⁾.

3. *Per dispensationem quaelibet irregularitas proprie dicta auferri potest.*

Ut licite concedatur dispensatio, haec requiruntur:

a. Irregularis manifestare debet adiuncta personae suae et causam, ex qua orta est irregularitas.

b. Qui plures contraxit irregularitates, omnes exponere debet.

c. Adesse debet iusta causa dispensandi. Potissimam causam constituunt tum penuria sacerdotum tum boni mores ordinandi.

d. Dispensans imponere debet dispensato salutarem poenitentiam²⁾.

e. Determinata forma, qua concedatur dispensatio, non praecipitur. Haec vel similis adhiberi potest: *Dispenso tecum in irregularitate, quam ob hanc causam incurristi. in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen.*

162. Quis dispensare possit. **1.** *Summus pontifex* in omni irregularitate dispensare potest: cum enim omnis irregularitas ex lege summi pontificis oriatur, per eundem etiam tolli potest.

¹⁾ Aichner l. c. p. 225.

²⁾ Concilium trid. sess. 24. c. 6. De reform.

a. Sunt tamen irregularitates, in quibus summus pontifex valde raro dispensare solet, ut α . irregularitas ex bigamia vera; β . irregularitas ex homicidio voluntario, nisi ita sit occultum, ut in iudicio probari non possit; γ . irregularitas ex defectu corporis, qui sit valde deformis.

b. Ad obtinendam hanc dispensationem recurrentum est ad *Datariam*, si irregularitas est publica et dispensatio petitur pro foro externo; ad *Poenitentiariam* vero, si irregularitas est occulta et dispensatio petitur pro solo foro interno.

2. *Episcopi* dispensare possunt vel per se vel per suum delegatum:

a. In omnibus irregularitatibus *ex delicto occulto* provenientibus, excepta irregularitate ob homicidium (simpliciter) voluntarium, ex *c. Liceat*¹⁾.

b. In irregularitatibus ex *bigamia similitudinaria* relate ad ordines sacros, et ex *illegitimis natalibus* relate ad ordines minores.

c. In irregularitatibus sive ex delicto sive ex defectu *dubiis* ad cautelam, nec recurrentum est ad summum pontificem, si postea constiterit, irregularitatem certo adfuisse. In casu *urgentis necessitatis*, si nec patet aditus ad summum pontificem, nec irregularis a susceptione vel exercitio ordinis sine gravi incommodo abstinere potest. Ampliores adhuc facultates nonnulli episcopi habent ex speciali privilegio.

3. *Praelati regulares* cum suis subditis in omnibus irregularitatibus dispensare possunt, in quibus episcopi dispensare possunt: habent enim iurisdictionem quasi-episcopalem, vi cuius cum subditis suis in iis dispensare possunt, in quibus episcopi cum suis dioecesanis possunt²⁾.

¹⁾ *Concilium trid.* sess. 24. c. 6. De reform.

²⁾ Hanc potestatem concessit *s. Pius V.* constitutione *Ad immarcescibilem*. 6. febr. 1567.

4. *Confessarii regulares* dispensare possunt omnes saeculares sive clericos sive laicos ab omnibus irregularitatibus ex delicto occulto provenientius (excepto homicidio occulto), a quibus episcopi suos subditos dispensare possunt¹⁾. Alii autem confessarii circa irregularitates nullam potestatem habent.

¹⁾ *S. Alphonsus* l. 7. n. 355. Privilegium *Minimis* a *Sixto IV.* concessum et a *Iulio II.* confirmatum per communicationem privilegiorum ad alios etiam confessarios regulares extenditur (*Gasparri* I. n. 229). Quoad usum huius facultatis consulat unusquisque statuta sui ordinis.

Index rerum.

Numerus arabicus numerum marginalem indicat.

A.

Abortus: quatenus procuratio abortus inducat censuram 93; irregularitatem 136.

Absolutio a censuris: quid sit 26; quot modis concedatur 27; quis eam concedere possit 28 s.; condiciones ad eam requisitae 30; quando concedenda in foro interno, quando in foro externo 31; quis absolvere possit percussores clericorum 72; sine facultate concessa inducit censuram 90; episcopis a iure reservatis 95.

Apostatae: qua excommunicatione puniantur 50; qua illis cooperantes 51.

Appellantes: qui excommunicatione feriantur 55.

Asylum: eius immunitatem violantes censurantur 77.

B.

Baptismus: eius iteratio inducit irregularitatem 130 ss.

Bigamia: quid sit 150; vera, interpretativa, similitudinaria 150; quando inducat irregularitatem 151. 152.

Bona ecclesiastica: quae sint 100; ea usurpantes et sequestrantes censuram incurrunt 64. 65. 91; quatenus ea alienantes et recipientes censuram incurrant 101 s.

C.

Censura: quid sit 8; quotuplex sit 9; notoria iure et facto 10; quis eam ferre possit 11; condiciones ad eam ferendam requisitae 12; quis ea feriri possit 13; num peregrinus, num delinquens extra dioecesim, num regularis exemptus 16; num integra communitas 17; num quis plures simul incurrere possit 18; condiciones ad eam incurrendam requisitae 19 ss.; quae causae ab ea incurrenda ex-

cusent 23 ss.; solum absoluteione aufertur 26; v. **Absolutio**; quae sint censurae hodie vigentes 32; eius violatio inducit irregularitatem 133.

Clausura: eam violantes excommunicantur 78 s.

Clerici: quatenus excommunicentur eos percutientes 68 ss.; eos ad tribunal laicum trahentes 58 s.; matrimonium contrahentes censurantur 92; non servantes normas pro ordinatione in Urbe praescriptas 111.

Complex in peccato turpi: quis dicatur 62; absolvens complicem quatenus censuram incurrat 63; num in articulo mortis absolvi possit 63.

Confirmatio: num eius defectus irregularitatem inducat 146.

Contumacia: quotuplex sit 22; quae ad incurrendam censuram requiratur 9. 22.

Curiales: qui sint, et quatenus irregulares sint 147.

D.

Debilitati: quinam irregulares sint 142.

Deformitas: quando irregularitatem inducat 143. 145.

Dominium temporale s. sedis: illaesum servandum 85.

Duellum: perpetrantes etc. qua censura puniantur 73; num medici et confessarii duello assistentes excommunicentur 73; qui duellantes sint irregulares 154.

E.

Eleemosynae missarum: v. **Stipendia**.

Excommunicati: tolerati, vitandi 35; qui nunc sint vitandi 36; quibus cum communicare possint 46; ob quas causas 47; quale peccatum sit communicare cum excommunicato 49; cum excommunicato nominatim a papa 88.

Excommunicatio: quid sit 33; quotuplex sit 34; excommunicationes hodie vigentes 49; eius effectus immediati 38 ss.; eius effectus mediati 48.

F.

Falsarii litterarum apostolicarum: qui dicantur et quam censuram incurrant 61.

Fides: quatenus eius defectus irregularitatem inducat 146.

Forum: quid sit 7; forum ecclesiae internum, externum 7; quatenus censura incurratur in foro externo, quin incurratur in foro interno 22.

Francomurarii: eorum societas sub censura prohibita 74; sub quibus condicionibus absolvi possint 76; quatenus eorum coryphaei denunciandi sint 75.

II.

Haeretici: qua excommunicatione puniantur 50; qua illis cooperantes 51; quatenus sint irregulares 156.

Homicidium: quid sit 134; voluntarium, casuale 134; quatenus irregularitatem inducat 134; num etiam casuale 135.

I.

Ignorantia: quae ab incurrenda censura excuset 24; num ab incurrenda poena vindicativa excuset 25.

Illegitimi: qui dicantur 148; qui irregulares sint 148; quomodo cesset haec irregularitas 149.

Imprimentes: libros pravos, qui dicantur 53; quatenus censuram incurrant 53; libros sacros sine approbatione censuram incurrunt 104.

Infamia: quid sit 153; iuris et facti 153; irregularitas ex infamia iuris 154; irregularitas ex infamia facti 155.

Iniuriae in ecclesiae principes: excommunicatione puniuntur 56.

Interdictum: quid sit 113; quotuplex distinguatur 114; eius effectus 115; quomodo solvatur 116; quae sint interdicta vigentia 117 ss.

Irregularitas: quid sit 122; eius effectus 123; ex defectu, ex delicto 124; num habeat rationem poenae 124; quae sit proprie talis 124; eius subiectum 125; quomodo multiplicetur 125; condiciones ad eam contrahendam requisitae 126; num dubia sit vera irregularitas 126; num contrahatur ab ignorantibus 127; quae sint irregularitates ex delicto 129; quae ex defectu 140; quomodo cesset irregularitas 160; quis in irregularitate dispensare possit 162.

Iurisdictio: eius exercitium impediens excommunicantur 57.

L.

Lenitas: eius defectus 157; quos eius defectus faciat irregulares 158. 159.

Libertas: quinam ex defectu libertatis irregulares sint 147.

Libri: qui sint sub censura prohibiti 52; quatenus libros pravos imprimentes censurentur 53; quatenus libros sacros imprimentes censuram incurrant 104.

M.

Metus: quatenus ab incurrenda censura excuset 23.

Morbo laborantes: quinam irregulares sint 144.

Mutilati: quinam irregulares sint 141.

Mutilatio: quomodo in iure accipienda sit 137; quaenam inducat irregularitatem 138.

O.

Ordo: eius usurpatio inducit irregularitatem 132 ss.

P.

Poenā ecclesiastica: quid sit 2; eius finis 3; eius causa 4; quotuplex sit 5; quae incurratur ante, quae post sententiam iudicis 5: quae sint poenae ecclesiasticae 6.

Privilegium fori: laedentes excommunicantur 58 s.

— *canonis:* laedentes quatenus excommunicentur 68 ss.

Propositiones damnatae: quae sint 67; quam censuram incurrant eas docentes 67.

R.

Religiosi: ultima sacramenta administrantes, quatenus censurantur 86.

Reliquiae: ex catacumbis eas extrahentes excommunicationem incurrunr 87.

S.

Schismatici: qui sint et quam censuram incurrant 54.

Secta v. Societas.

Sepultura ecclesiastica: haereticos ei tradi mandantes censuram contrahunt 97.

Simonia: rei simoniae censurantur 80 ss.

Societates prohibitae: quae sint simpliciter, quae sub censura prohibitae 74; quae personae propter eas censuram incurrant 75.

Stipendia missarum: quando censurantur colligentes 84; pro stipendiis libros vendentes 96; partem stipendii retinentes 96; quas poenas incurrant circa ea mercimonium facientes 112. 139.

Suspensio: quid sit 108; proprie et improprie dicta 108; quotuplex sit 109; ex informata conscientia 109; eius effectus 110; quae sint suspensiones hodie vigentes 111.

Index.

	Pag.
Introductio	1
Liber primus. De poenis ecclesiasticis in genere.	
Quaestio un. De ipsis poenis ecclesiasticis	3
Liber secundus. De poenis ecclesiasticis in specie.	
Quaestio 1. De censuris in genere.	
Art. 1. De natura censurae	8
Art. 2. De auctore censurae	11
Art. 3. De subiecto censurae	14
Art. 4. De condicionibus ad incurrendam censuram . . .	17
Art. 5. De causis a censura excusantibus	20
Art. 6. De absolutione a censuris	24
Art. 7. De censuris hodie vigentibus	29
Quaestio 2. De excommunicatione.	
Art. 1. De excommunicatione in genere	31
Art. 2. De effectibus excommunicationis	33
Art. 3. De excommunicationibus speciali modo reservatis .	41
Art. 4. De excommunicationibus ordinario modo reservatis	57
Art. 5. De excommunicationibus ordinariis reservatis . .	75
Art. 6. De excommunicationibus nemini reservatis . . .	80
Quaestio 3. De suspensione.	
Art. 1. De suspensione in genere	87
Art. 2. De suspensionibus in specie.	
§ 1. Suspensiones ex constitutione Ap. sedis	91
§ 2. Suspensiones tridentinae	94
§ 3. Suspensiones post bullam Ap. sedis latae	96

	Pag.
Quaestio 4. De interdicto.	
Art. 1. De interdicto in genere	98
Art. 2. De interdictis in specie.	
§ 1. Ex constitutione R. pontifex	100
§ 2. Ex constitutione Ap. sedis	101
§ 3. Ex concilio tridentino	101
Quaestio 5. De irregularitatibus.	
Art. 1. De irregularitatibus in genere	103
Art. 2. De irregularitatibus ex delicto.	
§ 1. Iteratio baptismi	109
§ 2. Usurpatio ordinis	111
§ 3. Violatio censurae	112
§ 4. Homicidium et mutilatio	114
Art. 3. De irregularitatibus ex defectu.	
§ 1. Defectus corporis	118
§ 2. Defectus animae	122
§ 3. Defectus libertatis	123
§ 4. Defectus natalium	125
§ 5. Defectus sacramenti	127
§ 6. Defectus famae	130
§ 7. Defectus lenitatis	133
Art. 4. De cessatione irregularitatis	135

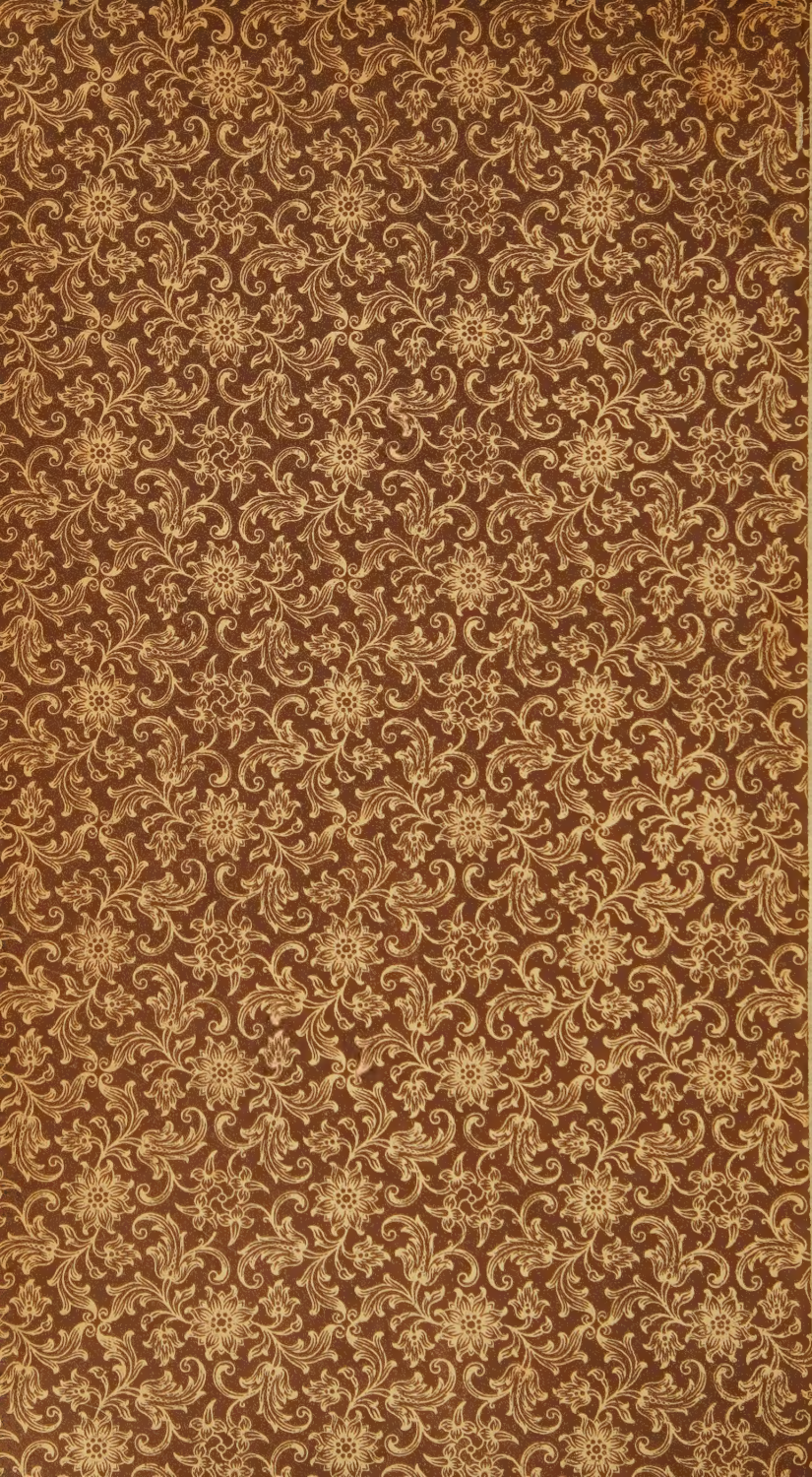
A. M. D. G.

Stalin's quest

- (i) Revitalize but not to destroy
- (ii) Majority of a people as in R.S. - achieve it
and want it
- (iii) A majority of Soviet Union from Asia
- (iv) Further to go.
Wanted was to be seen as the best
having been a very poor one

Possible solution -

- (i) Two of 500 Army
- (ii) Religion -
Respectable
- (iii) American Capital - Effect
- (iv) Recovery from the
(a) Russia - Dismal
(b) Europe

113790

171.14
M715

AUTH N. H.

TIT

Noldin, H.

Summa theologiae
moralis

171.14
N715

~~1944~~ 1949

113790

GTS REBINDING

171.14
N715

113790

